

Takiyyuddîn en-Nebhânî

İslâmî Şahsiyet

[الشخصية الإسلامية]

Birinci Cild

Takiyyuddîn en-Nebhânî

İslâmî Şahsiyet

[الشخصية الإسلامية]

Birinci Cild

Hizb-ut Tahrir Neşriyatındandır

(H. 1424 - M. 2003 Tarihli (Altıncı) Mutemed Baskısı'ndan Tercüme Edilmiştir.)

Dâr'ul-Ummah

Basım, Yayın Ve Dağıtım

P.K. 135190 Beyrut-Lübnan

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي

نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ

يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ

ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey imân edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba imân (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır.”

[en-Nisâ 136]

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	9
ŞAHSİYET	13
İslâmî Şahsiyet.....	18
Şahsiyetin Oluşturulması	25
Davranış Bozuklukları.....	29
İSLÂM AKİDESİ	34
Kıyamet Gününe İnanmanın Anlamı	54
Kelamcıların Ortaya Çıkışı ve Metotları	59
Kelamcıların Metodunun Yanlılığı.....	68
Kaza ve Kader Meselesi Nasıl Ortaya Çıktı?	79
Kader	93
Kaza.....	100
Kaza ve Kader	102
Hidâyet ve Dalâlet	116
Ölümün Tek Sebebi, Ecelin Bitmesidir	124
Rızık Yalnızca Allah'ın Elindedir	134
Allah'ın Sıfatları.....	140
Müslüman Felsefeciler	151
Nebiler ve Rasûller	157
Nebilerin Günah İşlememeleri.....	163
Vahiy.....	166
Rasûlün Müçtehit Olması Câiz Değildir	173
KUR'AN-İL KERİM	190
Kur'an'ın Toplanması	196
Mushafın Yazısı	205
Kur'an'ın Mucize Oluşu	208
SÜNNET	221

Sünnet De Kur'an Gibi Şer'î Delildir.....	228
Sünnetle İstidlal/Delil Getirmek.....	232
Haber-i Ahad Akîdede Delil Değildir.....	237
AKİDE İLE ŞER'Î HÜKÜM ARASINDAKİ FARK.....	243
İÇTİHAT VE TAKLİT.....	246
İçtihat.....	251
İçtihadın Şartları.....	262
Taklît.....	273
Taklîdin Vakıası.....	279
Mukallidlerin Durumları ve Tercihleri.....	289
Bir Müçtehitten Bir Başka Müçtehide Geçme.....	293
ŞER'Î HÜKMÜ ÖĞRENMEK.....	296
DELİLİN KUVVETİ.....	300
ŞÛRA VEYA İSLÂM'DA GÖRÜŞ ALMAK.....	308
İLİM VE KÜLTÜR.....	328
İslâmî Kültür.....	331
İslâm'ın Öğrenim Metodu.....	332
İlimleri ve Kültürü Kazanmak.....	336
Kültür Hareketi.....	338
İslâm Dışı Kültürler Karşısında Müslümanların Tavrı.....	339
İSLÂMÎ BİLGİLER.....	353
Tefsir.....	356
Tefsirde Müfessirlerin Üslûbu.....	361
Tefsir Kaynakları.....	368
Ümmetin Bugün Müfessirlere Olan İhtiyacı.....	374
HADİS İLMİ.....	400
Hadis.....	401
Hadis Râvileri.....	403

Rivâyeti Kabul Edilenler ve Edilmeyenler	405
<i>Cerh ve Ta'dilin Açıklanması</i>	405
İslâmî Fırkaların Rivâyetleri	408
Hadisin Mana ve Muhtasar Olarak Rivâyet Edilmesi.....	410
Hadisin Kısımları	411
Ahad Haberinin Kısımları	416
Makbul/Kabul Edilen Hadis, Merdud/Red Olunan Hadis	419
Mürsel Hadis.....	424
Kudsî Hadis	426
Senet Açısından Hadisin Sabit Olmaması Hadisin Zayıf Olduğunu Göstermez	428
Şer'î Hükümlerde Hadisin Delil Sayılması	429
SİYRET VE TARİH	436
FIKİH USÛLÜ	443
FIKİH	452
Fıkhın Doğuşu	455
İslâm Fıkhında Çekişmelerin ve Tartışmaların Etkisi	466
İslâm Fıkhının Gelişmesi	478
İslâm Fıkhının Gerilemesi	484
Roma Hukukunun İslâm Fıkhını Etkilediği Saçmalığı.....	488

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ŞAHSİYET

Her insandaki "şahsiyet"/kişilik, "zihniyet" ve "nefsiyet"ten meydana gelir. Kişinin şeklinin, cisminin, boyunun posunun şahsiyetle ilgisi yoktur. Bunların hepsi kabuklar, dış görünüşlerdir. Dış görünüşlerin insanın şahsiyetine etki ettiğini veya kişiliğini belirleyen faktörlerden olduğunu sanmak yüzeyselliktir. Çünkü insan, akli ile ayırt edilir. İnsanın davranışları, onun "geri kalmışlığının" veya "kalkınmışlığının" delilidir. İnsanın hayattaki davranışları "mefhum"larına göredir. Dolayısıyla insanın davranışları ayrılmaz bir şekilde kesin bir bağ ile "mefhum"larına bağlıdır. Davranışlar; insanın içgüdü ve uzvi/organik ihtiyaçlarını doyumak için yaptığı işlerdir. İnsan, ihtiyaçlarını doyumak için zorunlu olarak kendisinde var olan "eğilim"lere göre hareket eder. Bu nedenle insanın "mefhum"ları ve "eğilim"leri şahsiyetinin temel direkleridir. Öyleyse mefhumlar nelerdir, nelerden meydana gelir ve sonuçları nelerdir? Eğilimler nelerdir, eğilimleri ortaya çıkartan faktörler ve eğilimlerin etkileri nelerdir? gibi soruların açıklanmasına gerek vardır:

Mefhumlar, lafızların anlamları değil, fikirlerin anlamıdır. Lafızlar, bazen vakıası bulunan bazen de vakıası bulunmayan manalara delalet eder. Meselâ örnek olarak:

"Bazı adamları güreşe kalkıştığında

Omuzlarını geniş vücutlarını iri görürsün.

Üzerine hak bir dava yüklediğinde

Omuzlarının çöktüğünü

Çarpışmayı terk ettiğini görürsün."

Bu mısraları söyleyen şairin yazdığı şiirin manasını anlamak için her ne kadar düşüncede derinleşmek ve aydın düşünmek gerekse de, şiirdeki bu mısraların hissedilen bir vakıası vardır. Ancak bir de aşağıdaki şiirde ortaya konulan ifâdelere bakâlim.

“Dediler ki: “Savaşçı bir vuruşta

İki süvariye mızrağa dizer de,

Savaş günü onu yüce görmez mi?”

Ben de derim ki:

“Eğer onun mızrağının uzunluğu bir mil olsa

Süvarilerden bir mil boyu ölü dizecektir.”

Bu şiirde ortaya konulan ifâdelerin vakıası yoktur. Çünkü övülen savaşçı bir vuruşta iki süvariye öldürmediği gibi bunu soran da olmadı. Üstelik bir mil uzunluğunda bir mızrak olmadığı gibi süvarileri dizmesi de mümkün değildir. Cümlelerle ortaya konulan bu anlamlar açıklanıp lafızları da yorumlanabilir. Ortaya konulan fikrin manasına gelince: Kelimenin içerdiği anlamın vakıası varsa, yani doğrulanan ve hissedilen bir şey gibi zihin onu tasavvur edebiliyor ve his de onu algılayabiliyorsa, zihninde tasavvur eden ve doğrulayan kimsede bu anlam mefhum haline gelir. Kendisi okusa veya bir başkası tarafından kendisine anlatılsa veya duysa dahi, anlamı zihninde tasavvur edemediği ve algılayamadığı sürece mana onda mefhum haline gelmez. Bu nedenle kişi, ister okuyarak isterse duyarak algılasın, sözleri fikri telakki şeklinde alması gerekir. Yani cümlenin anlamını, kendisinin olmasını istediği şekilde yada cümlenin lafızlarıyla değil, cümlenin delalet ettiği anlamlara göre anlaması gerekir. Aynı zamanda bu anlamların vakıasını da bu vakıayı kendisine somutlaştıracak şekilde idrâk etsin ki anlamlar birer mefhum haline gelebilsin. Dolayısıyla "mefhum"lar; zihinde va-

kıyası idrâk edilebilen manalardır. Bu vakıa, ister dışarıda hissedilen bir vakıa olsun isterse hissedilen bir vakıaya dayalı olarak dışarıda var olduğu tam bir teslimiyetle kabul edilen bir vakıa olsun, zihinde idrâk edilebiliyorsa bunlar birer mefhumdurlar. Bunların dışındaki cümlelerin ve kelimelerin anlamları mefhum olarak isimlendirilemez. Bunlar ancak soyut bilgilerdir.

Mefhumlar, ya vakıayı bilgilerle yada bilgileri vakıayla ilişkilendirmekle meydana gelir. Bu oluşum, vakıa ve bilgileri birbiri ile ilişkilendirme anında, vakıa ve bilgilerin ölçüldüğü kaide veya kaidelere göre billurlaşır. Yani vakıa ve bilgileri birbiriyle ilişkilendirme anındaki akletmesine, kavramasına göre billurlaşır. Böylece kişide, cümleleri ve lafızları/sözleri anlayacak, somut vakıasıyla manaları idrâk edecek ve bunlar hakkında hüküm verecek zihniyet/aklıyet meydana gelir. Buna göre zihniyet, bir şeyi akletme, idrâk etme keyfiyetidir. Bir başka anlatımla zihniyet, tek bir kaideye veya belirli kaidelere göre vakıanın bilgilerle veya bilgilerin vakıayla ilişkilendirilmesi keyfiyetidir. İşte bu nedenle İslâmi zihniyet ile; komünist zihniyet, kapitalist zihniyet, karışık zihniyet ve düzenli zihniyet arasında fark vardır. Kişide var olan mefhumların neticeleri ile insan, idrâk ettiği vakıaya yönelik davranışlarını, vakıaya yönelme veya ondan yüz çevirme şeklinde görülen eğilimini belirler ve eğilimlerini özel bir eğilim ve belirli bir zevk haline getirir.

"Eğilim"ler, ihtiyaçlarını doyumak istediği eşyalar hakkında insanda var olan mefhumlarla bağlantılı olarak, ihtiyaçlarını doyurmaya yönelten yönelticilerdir. İnsandaki meylleri ortaya çıkaran şey ise, insanı organik ihtiyaçlarını ve içgüdüleri doyurmaya iten dinamik enerji ve bu enerji ile mefhumlar arasında meydana gelen bağlantıdır.

Tek başına bu meyiller/eğilimler yani hayat hakkındaki mefhumlarla bağlantılı olan yönelticiler insanın nefsiyetini oluşturur. Dolayısıyla "nefsiyet", içgüdüleri ve organik ihtiyaçları doyurma keyfiyetidir. Diğer bir ifâde ile ihtiyaçları doyurmaya yönelten faktörlerin mefhumlarla ilişkilendirilmesi keyfiyetidir. Dolayısıyla nefsiyet, hayat hakkındaki mefhumlarla bağlantılı olarak, eşya hakkında insanda var olan mefhumlarla, insanın içinde doğal olarak var olan yönelticiler arasındaki zorunlu bağlantıdan meydana gelen bir sentezdir. İşte bu aklîyet/zihniyet ve nefsiyetten "şahsiyet" oluşur. Akıl ve idrâk insanın fitratında bulunmasına, her insanda kesin olarak var olmasına rağmen zihniyet, ancak insanın fiili ile meydana gelir. Meyiller de insanla beraber yaratılmış olmasına ve her insanda kesinlikle bulunmasına rağmen nefsiyet de insanın fiili ile oluşturulur. Ancak bilgiler ile vakıayı birbirine bağlama esnasında, bunları ölçmede kullanılacak kaide veya kaidelerin bulunması ile anlam netleşir ve mefhum haline gelir. Yöneltilici faktörler ile mefhumlar arasında meydana gelen sentez, yönelticileri billurlaştırır ve eğilim/meyil haline getirir. Bağlama anında insanın bilgileri ve vakıayı ölçmede kullandığı kaide veya kaideler nefsiyetin ve zihniyetin oluşumunda yani belirli bir şahsiyetin oluşumunda en büyük etkendirler. Zihniyetin oluşumunda kullanılan kaide ve kaideler, nefsiyetin oluşumunda kullanılan kaide veya kaidelerle aynı olmazsa insanda bulunan zihniyet ve nefsiyet birbirinden farklı olur. Çünkü o zaman insan, eğilimlerini iç dünyasında var olan kaide veya kaidelere göre ölçer. Yöneltilici faktörlerini zihniyetini oluşturan mefhumların dışındaki mefhumlarla bağlar. Bu durumda ise fikirleri ile eğilimleri başka başka, birbirine zıt, farklı olur. Böylece seçkin olmayan bir şahsiyete sahip olur. Çünkü ke-

limeleri ve cümleleri anlayışı, vakıayı idrâkı, eşyaya olan meylinden farklı bir şekilde meydana gelir.

Bu nedenle şahsiyetin tedavi edilmesi ve oluşturulması, insanın zihniyeti ve nefsiyeti için aynı anda ancak tek bir kaidenin oluşturulması yani bağlantı esnasında bilgilerin ve vakıanın ölçüldüğü kaidenin, yönelticilerle mefhumlar arasındaki sentezin esası üzerine gerçekleştiği kaide ile aynı kaide yapılması ile gerçekleşir.

İslâmî Şahsiyet

İslâm, diğer şahsiyetlerden tamamen farklı ve seçkin bir şahsiyet oluşturmakla insanı eksiksiz bir şekilde tedavi etmiştir. Zira İslâm, İslâm akîdesini, üzerine fikirlerini oturtacağı ve bu esasa göre de mefhumlarını oluşturacağı “fikri kaide” haline getirmiştir. İslâm akîdesiyle ölçmek suretiyle doğru fikir ile yanlış fikir birbirinden ayırt edilir. Fikri kaide olmasından dolayı fikirler, İslâm akîdesi üzerine bina edilir. Böylece insanın zihniyeti bu akîde üzerine meydana gelir ve böylece bu fikri kaide ile seçkin bir zihniyete sahip olur. Kendinde fikirler için doğru ölçüler bulunur. Böylece fikir sapmasından emin olur. Bozuk fikirleri reddeder. Doğru fikir ve sağlam bir kavrayış üzerinde kalır.

Aynı zamanda İslâm, insanın içgüdü ve organik ihtiyaçlarından kaynaklanan davranışlarını, bu akîdeden çıkan şer’î hükümlere göre dosdoğru bir şekilde tedavi eder. İçgüdüleri en güzel bir şekilde düzenleyip onları ne baskı altında tutar ne de tamamen salıverir. İnsan için, huzur ve istikrar sağlamaya yönelik olarak ihtiyaçlarını birbiriyle uyumlu bir şekilde doyurabileceği bir ortam hazırlar. Dolayısıyla İslâm, İslâm akîdesini bir zihniyet yapmıştır. Böylece İslâm akîdesi, fikirlerin kendisi ile ölçüldüğü fikri kaide olmaya elverişli hale geldi. Aynı zamanda bu akîdeyi, insan, hayat, kâinat hakkında külli bir fikir haline getirdi. Bu külli fikir ile kâinata yaşayan canlı bir varlık olan insanın içindeki ve dışındaki problemlerini çözüme kavuşturdu ve İslâm akîdesini genel bir mefhum olmaya elverişli hale getirdi. Yani İslâm akîdesini yönlendirici faktörler ile mefhumlar arasında sentez sağlama işlemi esnasında doğal olarak kullanacağı, eğilimleri için bir esas olarak alabileceği ölçü haline getirdi. Böylece

İslâm, insanda, mefhumları ve eğilimleri için kesin bir ölçü olarak kullanılabileceği, aynı anda zihniyeti ve nefsiyeti için de geçerli olabilecek kesin bir kaide meydana getirdi. Bu şekilde de diğer şahsiyetlerden tamamen farklı seçkin bir şahsiyet oluşturdu.

Buna göre İslâm'ın, İslâm akîdesi ile İslâm şahsiyetini oluşturduğunu, aynı akîde ile insanın zihniyetini ve nefsiyetini meydana getirdiğini görüyoruz. Bundan dolayı İslâmî zihniyet, yalnızca İslâm esasına göre düşünen zihniyettir. Yani İslâmî zihniyet, sadece düşünen ve bilen zihniyet değil, hayat hakkındaki düşünceleri için genel ölçü olarak sadece İslâm'ı ölçü kabul eden zihniyettir. Bilâkis insanın sadece pratikte ve gerçekte İslâm'ı tüm fikirleri için mikyas haline getirmesi, kendisinde İslâmî bir zihniyet oluşturur.

İslâmî nefsiyet ise bütün eğilimlerini İslâm esası üzerine kuran nefsiyettir. Yani sadece şiddetli ve tutucu bir şekilde kendisini ibadete vermek değil, doyurulmak istenen ihtiyaçlarının tamamı için yalnızca İslâm'ı genel ölçü haline getiren nefsiyettir. Bilâkis insanın sadece pratikte ve gerçekte İslâm'ı doyurulması gereken tüm ihtiyaçları için mikyas/ölçü haline getirmesi, kendisinde İslâmî bir zihniyet oluşturur. Böylece bu zihniyet ve nefsiyet sayesinde âlim veya cahil oluşuna bakılmaksızın farzları ve mendupları yerine getiren, haramları ve mekruhları terk eden veya bunlarla beraber müstehab olan itaatları yapan ve şüphelerden kaçınan İslâmî bir şahsiyet olur. Bu tür niteliklere sahip olan herkeste "İslâm şahsiyeti"nin varlığından bahsedebiliriz. Çünkü İslâm esasına göre düşünen ve hevâsını İslâm'a uyduran herkes İslâm şahsiyetine sahiptir.

Evet İslâm, bu zihniyetin gelişmesi ve her fikri ölçme gücene sahip olması için kişinin İslâm kültüründen faydalan-

masını emretmektedir. Yine İslâm, İslâm'a ters düşen her eğilimi reddedebilme gücüne sahip olabilmesi ve bu nefsiyeti kuvvetlendirebilmesi için farzlardan öte şeyleri, mendupları ve mustehapları yapmayı emretmekte ve haramlardan öte şeyleri, mekruhları da terk etmeyi istemektedir. Ancak bütün bunlar bu şahsiyeti yükseltmek ve en üst seviyeye ulaşma yolunda yürümesini sağlamak için vardır. Fakat bu ifâde, bu niteliklere sahip olmayanlarda İslâm şahsiyetinin olmadığı anlamına gelmez. Bilâkis davranışlarını İslâm'a bağlı kilân avamdan kimseler de ve sadece farzları yerine getirmek, haramları da terk etmekle yetinen eğitim görmüş kimseler de İslâm şahsiyetine sahiptirler. Her ne kadar kuvvet bakımından aralarında fark olsa da bunların tamamı İslâmî şahsiyettirler. Bir insanın İslâmî şahsiyete sahip olup olmadığına hüküm verirken önemli olan, kişinin düşüncelerine ve eğilimlerine İslâm'ı esas kılmasıdır. İslâmî şahsiyetler, İslâmî zihniyetler ve İslâmî nefsiyetler arasındaki farklılıklar da buradan kaynaklanmaktadır. "İslâmî şahsiyeti" melek olarak tasavvur eden birçok kimse de bu nedenle çoğu zaman yanılmaktadır. Kesinlikle insanlar arasında melek bulunmadığı halde melekler arayanların topluma vermiş oldukları zarar gerçekten de pek büyüktür. Hatta kendilerinde bile böyle bir özelliği bulamadıkları için ümitsizliğe düşmek-teler ve ellerini Müslümanlardan çekmektedirler. Bu hayalciler İslâm'ın ancak hayal olduğunu, İslâm'ın yüksek ideal-lerden ibaret olduğunu dolayısıyla insanın İslâm'ı hayatta uygulamasının ve bu uygulamalara sabretmesinin mümkün olmadığını ispatlamaya çalışırlar. Böylece insanlar İslâm'dan yüz çevirmekte bir çoklarını İslâm'ı yaşamaktan uzaklaştırarak onları amelde felce uğratmaktadırlar. Halbuki İslâm, uygulanmak için gelmiş pratik bir din olup vakia-daki problemleri tedavi eden/çözen, uygulanması zor olma-

yan bir dindir. Kişi İslâm akîdesini idrâk ettikten sonra İslâmî şahsiyete sahip olunca, insandaki düşünce ne kadar zayıf olursa olsun veya içgüdü ve organik ihtiyaçları ne kadar kuvvetli olursa olsun her insan İslâm'ı kolaylıkla kendisine uygulayabilir. Çünkü, İslâm akîdesini mefhumları ve eğilimleri için ölçü olarak almakla ve bu doğrultuda yürümekle kesinlikle İslâm şahsiyetine sahip olur. Artık bundan sonra yapacağı şey zihniyetini geliştirmek için İslâmî kültürünü, nefsiyetini kuvvetlendirmek için de itaatını artırmak, yükselme yolunda yürümek, bu yolda sebat göstermek, hatıta zirveden zirveye yükselme yolunda ilerlemektir. Çünkü o, fikirlerini İslâm akîdesi ile tedavi etmiştir. Zira İslâm akîdesini, hayat hakkındaki fikirlerini üzerine bina edeceği fikri kaide haline getirmiştir. İslâm akîdesini, üzerine düşüncelerin oturtulacağı fikri kaide haline getirip, fikirleri İslâm akîdesi ile ölçtüğünde doğru fikir ile yanlış fikir arasında ayırımı yapabilecek kimse olur. Böylece fikir hatasına düşmekten emin olur. Bozuk fikirlerden kendisini korur, doğru fikir ve sağlam idrâkla başbaşa kalır. Meyillerini şer'î hükümlere göre tedavi etmekle de iç güdü ve organik ihtiyaçlarından kaynaklanan amellerini tedavi anında, içgüdüleri yok ederek, baskı altında tutarak veya tamamen başıboş bırakarak değil, onları düzene sokarak dosdoğru bir şekilde tedavi etmiş olur. İnsana ait açıklıklarının tamamını birbiriyle uyumlu, insanda istikrar ve huzur sağlamaya yönelik bir şekilde doyuracağı ortam hazırlar. Bunun içindir ki İslâm'ı akla ve delile dayalı olarak kabul eden, İslâm'ı eksiksiz bir şekilde hayatında uygulayan ve Allah'ın hükümlerini doğru şekilde anlayan bir Müslüman, diğerlerinden seçkin olan İslâmî bir şahsiyettir. Bu Müslüman, İslâm akîdesini düşüncelerine esas almakla İslâmî zihniyete sahip, İslâm akîdesini meyilleri için esas almakla da İslâmî nefsiyete sahip olur.

Diğer şahsiyetlerden apayrı bir şahsiyet haline gelir. Bu nedenle İslâm şahsiyetine sahip olanlar için özel sıfatlar vardır. İnsanlar arasında bu ayrıcalıkları ile tanınırlar ve onlar adeta insanlar içinde özel alametleri ile belirginleşirler. Müslümanın sahip olduğu bu sıfatlar, Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı kalmasının yani Allah ile olan bağını idrâk etmesine binaen amellerini Allah'ın emir ve yasaklarına göre yürütmesinin kesin sonucudur. Bu nedenle Müslüman, şer'î hükümlere ancak Allah'ın rızasını kazanmak için bağlanır.

Müslüman, İslâmî zihniyete ve İslâmî nefsiyete sahip olduğu zaman, kendinde merhameti ve sertliği, takvayı ve nimetleri bir arada toplayabilen, hayatı doğru bir şekilde anlayan, gerektiği kadar dünyaya yönelen, ahireti kazanmak için bütün gücüyle çalışan aynı anda hem asker hem de lider olmaya elverişli şahsiyet olur. Ona ne dünyaya tapanların sıfatları, ne Hint çilekeşliği (fakirliği) ne de dünyadan elini eteğini çeken kimsenin hali etki edebilir. O, cihadda kahraman iken aynı zamanda mihrabın dostudur. Güçlü olduğunda da mütevazidir. Liderlik ile fakihliği, ticaret ile siyaseti bir arada barındırır. Onun özelliklerinin en üstünü onu yoktan yaratan yaratıcısı Allah'ın kulu olmasıdır. Bunun için onu, namazında huşuda yüreği Allah korkusu ile dolu, boş sözlerden yüz çeviren, zekâtını veren, gözünü haramdan çeviren, kendisine verilen emanetleri muhafaza eden, ahbine vefakâr, verdiği sözü yerine getiren, Allah yolunda cihad eden bir kimse olarak bulursun İşte Müslüman budur. İşte mü'min budur. İnsanı, İslâm'ın oluşturduğu ve insanı insanoğlunun en hayırlısı kılan İslâm şahsiyeti işte budur.

Allahu Teâla Kur-an'ı Kerim'de Allah'ın Resülü'nün, ashabını, mü'minleri, Rahman'ın kullarını ve mücahitleri nitelendirirken birçok ayette bu şahsiyeti nitelemektedir. Allahu

Teâla şöyle buyurmaktadır: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ **“Muhammed Allah’ın Resülüdür. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı sert zorlu, kendi aralarında merhametlidirler.”** [Fetih 29] وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنْ **“İlk Muhacir’ler ve Ensar’dan kişilerle ihsan ile onlara uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da Allah’tan hoşnuturlar.”** [et-Tevbe 100] (2) قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (1) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (2) وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (63) وَالَّذِينَ يَبِيئُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا **“Mü’minler gerçekten felah bulmuşlardır. Ki onlar namazlarında huşu içindedirler. Onlar boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar zekâtlarını verirler.”** [Mü’minun 1-4] وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (63) وَالَّذِينَ يَبِيئُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا **“Rahman’ın kulları onlardır ki, yeryüzünde mütevazi olarak yürürler, bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman selam deyip geçerler. Onlar ki gecelerini Rab’ları için secdeye vararak ve kıyama durarak geçirirler.”** [Furkan 63-64] لَكِنِ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (88) أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **“Fakat peygamber ve ona imân etmiş olanlar; mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler. Bütün hayırlar işte onlarındır. Ve işte onlar felaha erenlerin kendileridir. Onlar için Allah, içinde ebedi kalacakları ve zemininde ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte bu, en büyük kurtuluştur.”** [et-Tevbe 88-89] التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ **“Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, Allah yolunda seyahat edenler, rukü edenler,**

marufu emredenler, münkeri nehy edenler, Allah'ın hududunu koruyanlar. Mu'minleri müjdele." [et-Tevbe 112]

Şahsiyetin Oluşturulması

Eşyaları belirli bir keyfiyete göre akleden yani idrâk eden insanda belirli bir zihniyet oluşur. Yine eşya hakkındaki mefhumlarla kesin bir sentez yoluyla billurlaşmış halde bulunan, açıkları doyurmaya sevk eden yönelticileri, hayat hakkındaki belirli mefhumlarla bağladığında, belirli bir nefsiyet oluşur. Eşyaları aklederken ve eşylara meylederken hayata tahakkümünde hayat hakkındaki mefhumları birleştirken insanda belirli bir şahsiyet oluşur. Dolayısıyla şahsiyet, eşyaları akletme ve onlara yönelme esnasında insanda tek esasa dayalı tek yön belirlemektir. Buna binaen insandaki “düşünme” ve “meyilleri” tek bir esasa göre oluşturmakla şahsiyet oluşur. Bu esas ise, bazen tek olur, bazen de çok sayıda olur. Eğer çok sayıda olursa, düşünme ve meyiller için adeta birçok kaide konulmuş olur. Bu durumda da şahsiyet vardır, ancak bu şahsiyetin rengi belli değildir. Düşünme ve meyiller için yalnızca tek bir esas konulduğunda meydana gelen insan şahsiyetinin rengi ise bellidir. İnsan için gerekli olan şahsiyet de budur. Fertler belirli özelliklerle donatılmaya kalkışıldığında uğraşılması gereken şey de budur.

Her ne kadar genel olan her fikir, düşünme ve meyiller için esas olabilirse de, bu bütün eşyalar için değil ancak bir takım şeyler için esas olması mümkündür. Her genel fikir, insan hayat ve kâinat için külli/bütüncül fikir özelliğini taşımadıkça bütün şeyler için kapsamlı bir esas olmaya elverişli olamaz. Çünkü külli fikir, bütün fikirlerin üzerine oturulacağı ve bütün bakış açılarını belirleyen fikri kaidedir. Çünkü o, hayat işlerinin düzenlenmesi ile alakalı fikirleri

kendisine bağlamaya elverişli ve hayatta insanın davranışlarını etkileyen yegâne aklî akîdedir.

Ancak her külli fikrin yani aklî akîdenin, eğilimler ve düşünme için kapsamlı ve genel bir esas olmaya elverişli olması onun doğru bir esas olduğu anlamına gelmez. Doğru olup olmadığına bakılmaksızın onun esas olmaya elverişli olduğu anlamına gelir. Bu esasın doğru olup olmadığı delili, insan fitratına uygunluğudur. Aklî akîde insan fitratına uygun ise o, doğru bir akîde, düşünce ve meyiller için, yani şahsiyetin oluşması için doğru bir esastır. Eğer insan fitratına uygun değilse batıl bir akîdedir ve batıl bir esastır. Akîdenin insan fitratına uygun olması demek, insan fitratında var olan acizliği ve düzen sahibi bir yaratıcıya muhtaçlığı kabul etmesi demektir. Diğer bir ifâde ile dindarlık içgüdüsüne uygun olması demektir.

İslâm akîdesi, insan fitratında var olan tedeyyünü/ dindarlığı kabul eden tek aklî akîdedir. Çünkü İslâm akîdesinin dışındaki akîdeler, ya dindarlık içgüdüsüne uygunluğu akıl yerine vicdan yoluyla sağladığı için aklî bir akîde sayılmazlar. Veya aklî bir akîde olsa dahi insan fitratında olanı kabul etmezler, yani dindarlık içgüdüsüne uygun olmazlar.

Bu nedenle yalnızca İslâm akîdesi doğru akîdedir. Sadece İslâm akîdesi düşünme ve meyiller için esas olmaya elverişlidir. Bundan dolayı insandaki şahsiyetin, düşünmesi ve meyilleri için esas olarak kabul edeceği aklî akîdeye göre oluşması gerekir. Madem ki İslâm akîdesi tek doğru aklî akîde ve tek doğru esastır, öyleyse şahsiyet oluşturulurken, İslâmî şahsiyet yani seçkin ve üstün şahsiyet oluşuncaya kadar meyilleri ve düşünme için insanın İslâm akîdesini tek esas olarak alması gerekir. Buna göre tek bir fertteki İslâmî şahsiyet, düşünme ve meyillerin İslâm akîdesi üzerine bina kı-

lınmasıyla oluşur. İslâmî şahsiyet işte böyle oluşur. Ancak bu oluşum sonsuza dek devam edecek bir şahsiyet anlamına gelmeyip sadece şahsiyetin oluştuğu anlamını ifâde eder. İslâm akîdesi üzerine oturtulan bu şahsiyetin devamlılığı garantili değildir. Çünkü insanın bazen düşünmesinde bazen de eğilimlerinde İslâm akîdesinden dönüş olabilir. Bu dönüş, bazen dalâlet/İslâm’dan çıkma şeklinde bazen de fasıklık şeklinde görülür. Ferdin İslâmî şahsiyet üzere devam edebilmesi için hayatının her anında düşünme ve meyillerinin İslâm akîdesi üzerinde kalmasına dikkat etmesi gerekir. Bu şahsiyetin oluşturulmasından sonra “zihniyet”in ve “nefsi-yet”in geliştirilmesine çalışılarak şahsiyet geliştirilir. “Nefsi-yet”, yaratıcıya ibadet etmek O’na itaatla yaklaşmak ve her şeyde bütün meyillerini İslâm akîdesi üzere bina kılmaya devam etmekle geliştirilir. “Zihniyet” ise İslâm akîdesine göre kurulu fikirleri açıklamak ve İslâm kültürüyle izah etmekle geliştirilir.

Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in de uyguladığı, şahsiyeti oluşturma ve geliştirme metodu budur. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], İslâm akîdesine çağırarak insanları İslâm’a girmeye çağırıyordu. Müslüman olduklarında ise onlarda bu akîdeyi kuvvetlendirmeye, düşünmelerinin ve meyillerinin bu akîde üzerinde olmasına özen gösteriyor ve onlara şöyle diyordu: *لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه تبعاً لما جئت به* **“Arzuları benim getirdiğime uygun olmadıkça sizden hiç biriniz imân etmiş sayılmaz.”** [Ebu Naim rivâyet etti] *لا يؤمن أحدكم حتى يكون عقله الذي يعقل به* **“Akletmekte olduğu akli ben olmadıkça sizden hiç biriniz imân etmiş sayılmaz.”** [Şeyhân rivâyet etti] Sonra Kur’an’dan kendisine indirilen Allah’ın ayetlerini onlara açıklıyor, Müslümanlara İslâm ve hükümlerini öğretiyordu. Böylece onun zamanında ona uyma ve onun getir-

diklerine göre hareket etme sayesinde nebilerin şahsiyetinden sonra kâinatta şahsiyetlerin en üstünü oluşturuldu.

Buradan da anlaşılmaktadır ki fertte, İslâmî şahsiyeti oluşturmada başlangıç noktası, İslâm akîdesini yerleştirmek ve ardından da bu akîde üzerine düşünme ve meyilleri oturtmaktır. Sonra da itaatleri yerine getirmesine ve fikirlerle kültürleşmesine çaba harcamaktır.

Davranış Bozuklukları

Müslümanların birçoğunda İslâm akîdesine ters işler görülmektedir. Yine birçok İslâmî şahsiyette İslâm şahsiyetiyle çelişen davranışlara şahit olunmaktadır. Bazıları İslâm akîdesine ters düşen amellerin kişiyi İslâm'dan çıkardığını sanmaktadırlar. Yine bir Müslümanda dinine bağlı müslüman sıfatıyla çelişen davranışların görülmesi ile onun İslâmî şahsiyete sahip olmaktan uzaklaştığını zannetmektedirler.

Gerçekte ise, Müslümanda davranış bozukluklarının varlığı onu İslâmî bir şahsiyet sahibi olmaktan çıkarmaz. Zira insan bazen mefhumlarını akîdesi ile bağlamama gafletine düşebilir. Veya bu mefhumların İslâm akîdesi ile veya İslâm şahsiyeti ile çeliştiğini bilmeyebilir. Veya şeytanın ona musallat olmasıyla amellerinden bazılarında kalbi İslâm akîdesine karşı katılaşabilir ve böylece bu akîdeye ters düşen işleri yapabilir. Veya dinine bağlı Müslümanın sıfatlarıyla çelişen yada Allah'ın emir ve yasaklarına zıt olan hareketleri yapabilir. Bu akîdeyi benimserken ve onu düşüncesi ve meyli için esas edinirken bu amellerin hepsini veya bir kısmını yapabilir. Bu nedenle böylesi durumlarda kişinin İslâm'dan çıktığını veya İslâm dışı şahsiyete sahip olduğunu söylemek doğru olmaz. Her ne kadar bazı amellerinde asi olsa da İslâm akîdesini benimsemeye devam ettiği müddetçe Müslümandır. İslâm akîdesini düşünme ve meyilleri için esas almaya devam ettikçe bazı davranışlarda fıska düşse de İslâmî şahsiyete sahiptir. Çünkü bir takım amellerinde ve davranışlarında bozukluklar/hatalar bulunsa da önemli olan düşünme ve meyilleri için İslâm akîdesini esas alması ve İslâm akîdesine inanmasıdır.

Sözle veya amelle İslâm akîdesini benimsemeyi terk etmedikçe Müslüman İslâm'dan çıkmaz. Düşünme ve meyillerinde İslâm akîdesinden uzaklaşmadıkça yani düşünme ve meyillerine İslâm akîdesini esas almaktan vazgeçmedikçe İslâm şahsiyetinden çıkmış sayılmaz. Eğer İslâm akîdesinden uzaklaşırsa İslâmî şahsiyet olmaktan çıkar, uzaklaşmazsa İslâmî şahsiyet olarak kalır. Böylece İslâm akîdesini inkâr etmediği için kişi Müslüman olabilir. Böyle bir kişi Müslüman olmakla beraber İslâm şahsiyetine sahip olamaz. Çünkü o, İslâm akîdesine inanmakla birlikte, düşünme ve meyilleri için İslâm akîdesini esas almamaktadır. Zira mefhumların İslâm akîdesi ile olan bağlantısı otomatik olmadığından dolayı da mefhum her zaman akîdeye göre hareket etmez. Bu bağ, kendisinde dönme ve ayrılma kabiliyeti bulunan bileşik bir bağdır. Bunun için Müslümanın bir takım amellerinde Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet ederek asi olması yadırganmamalıdır. Zira kişi vakıanın, davranışı akîdeye bağlamakla çeliştiğini görebilir. Bazen insan, çıkarına olduğu hayaline kapılarak bir fiili işler, sonra ise hatasını anlar, pişman olur ve Allah'a döner. Bu şekilde Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet eden kişi, akîdenin yokluğu ile itham edilmemelidir. Akîdesi ile değil, yalnızca bu davranışı ile kınanması gerekir. Bu nedenle asi veya fasık olan kimse hemen mürted sayılmaz. Sadece isyan ettiği amelinden dolayı asi Müslüman sayılır ve yalnızca o suçundan dolayı cezalandırılır. İslâm akîdesine inandıkça da Müslüman olarak kalır. Düşünme ve meyilleri için İslâm akîdesini esas olarak aldığı, bu esasa herhangi bir zarar gelmediği, İslâm akîdesinde şüpheye düşmediği sürece, sadece gaflette bulunması veya bir kere şeytanın aldatmasıyla onun İslâm şahsiyetinden çıktığı söylenemez.

Nitekim Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] zamanında Sahabe ile bu şekilde birkaç olay vuku bulmuştur. Sahabeler bazı emir ve yasaklara muhalefet ettiği halde, muhalefetleri sebebiyle İslâm'dan çıkmakla itham edilmediler. Bu davranışlar, onların İslâm şahsiyetine sahip oluşunu da etkilemedi. Çünkü onlar beşerdiler, melek değillerdi. Onlar, diğer insanlar gibiydiler, masum da değillerdi. Zira onlar nebi değildiler. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in, gizlenmesi hususunda çok hırslı olduğu halde Sahabeden Hatib Bin Ebi Beltaa, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Kureyşlilerle savaşaacağı haberini Kureyş kâfirlerine göndermişti. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], bir konu hakkında kendisiyle konuşmakta olan kadına, Fadl Bin Abbas'ın şehvetle üst üste baktığını görünce Fadl'ın yüzünü eliyle başka tarafa çevirdi. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] kendilerini terk etmeyeceğine dair Ensar'la biatlaştığı halde, Mekke'nin fethedildiği sene Ensar, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in kendilerini terk edip ehline (Mekke'ye) döneceğini konuşuyorlardı. Huneyn'de ise, sahabenin büyükleri bile savaşın ortasında az bir grupla birlikte Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'i bırakarak kaçtılar. Ve daha bunun dışında vuku bulan birkaç olaydan dolayı Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bu suçları işleyenleri Müslüman olmamakla itham etmedi ve bu durum onların İslâmî şahsiyetlerini de etkilemedi.

Sadece bu örnekler, davranışlarda meydana gelebilecek düşüşlerin/bozuklukların Müslümanı, İslâm'dan ve İslâm şahsiyetine sahip olmaktan çıkarmayacağına delil olarak yeter.

Ancak bu ifâdeler, Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmenin mübah olduğu anlamına da gelmez. Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetin haramlığı ve keraheti şüphesizdir. Bu, İslâm şahsiyetine sahip olan bir kimsenin dinine bağlı

Müslümanın niteliklerine muhalefet edilebileceği anlamına gelmez. Dine bağlılık, İslâm şahsiyetini oluşturmak için gereklidir. Bu sadece Müslümanın bir beşer olması ve İslâmî şahsiyetlerin de melekler değil insan olması demektir. Onlarda meydana gelen sürçmeler cezalandırılmaları gereken türden bir suç ise, bu günahları nedeniyle Allah'ın hükmüne göre cezalandırılırlar. Fakat İslâmî şahsiyete sahip olmakla itham edilemezler.

Önemli olan İslâmî bir şahsiyet olabilmesi için kişide İslâm akîdesinin varlığından, İslâm şahsiyetini oluşturan düşünme ve meyillerini İslâm akîdesine göre şekillendirdiğinden emin olmaktır. Temel sağlam olduğu, düşünme ve meyilleri İslâm akîdesine göre bina edildiği sürece, ara sıra görülebilecek yanlıgılar veya davranışlarındaki sürçmeler/bozukluklar nedeniyle kişi İslâm şahsiyetine sahip olmamakla itham edilemez. Eğer akîdesi bozuk olursa, davranışları İslâmî hükümlere göre olsa bile kişi İslâm'dan çıkmış sayılır. Çünkü bu durumda kişi, İslâm akîdesinin dışında -ya geleneklere, ya toplumun gidişatına, ya menfaatlerine, yada başka şeylere inanmaktadır. Fakat İslâm akîdesine inandığı halde, bina üzerindeki hususlarda dengesizlik olursa, örneğin; davranışlarını çıkarıcılık esasına göre yürütürse, veya davranışlarına aklı esas alırsa, o kimse akîdesinin selame-tinden dolayı Müslüman sayılır. Ancak böyle bir kişi, İslâm davetini taşıyanlardan olsa bile hatta bütün davranışları İslâmî hükümlere uygun olsa bile İslâm şahsiyetine sahip sayılmaz. Çünkü İslâm akîdesine inanarak düşünme ve meyilleri İslâm akîdesi üzerine bina etmekle insanda İslâm şahsiyeti oluşur. Bu nedenle İslâm'ı sevdikleri, İslâm'ın mu-zaffer olmasını istedikleri halde düşüncelerini İslâmî fikir-lere ve hükümlere göre değil de, akıllarına, çıkarlarına veya arzularına göre yürüten kimseleri bu davranışlarından do-

layı uyarmak ve sakındırmak gerekir. Bu tür kimseler, İslâmî hükümlerin ve düşüncelerin büyük bir bölümünü bilmelerine ve İslâm akîdesinden de çıkmamalarına rağmen, bu tür davranışın onları, İslâm şahsiyetine sahip olmaktan uzaklaştıracağı hususunda ikaz edilmelidir. İslâm akîdesine inanmak, Rasûlün getirdiklerine bütün olarak, kesin delille sabit olanlara da ayrı ayrı, gönül rızasıyla isteyerek ve teslimiyetle imân etmek anlamına geldiğine dikkat çekmek gerekir. Sadece bilmenin yeterli olmayacağını bilmek gerekir. İslâm'da, kesin delille sabit olan en ufak bir şeyi reddetmek, kişiyi İslâm akîdesinden ayırır ve çıkarır. İslâm, imân ve kabullenme yönüyle parçalanmayı kabul etmeyen bir bütündür. Bütünsel bir kabullenmenin dışındaki bir kabul İslâm'da câiz değildir. İslâm'ın bir kısmından vazgeçmek ise küfürdür. Bu nedenle dinin hayattan ve devletten ayrı olduğuna inanmak açık küfürdür. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا (150) أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا** “Doğrusu; Allah’ı ve peygamberini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler, bir kısmına inanır, bir kısmını da inkâr ederiz diyerek, bu ikisinin arasında bir yolu tutmak isteyenler; işte onlar gerçekten kâfir olanlardır....” [en-Nisâ 150-151]

İSLÂM AKİDESİ

İslâm akîdesi, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Rasûllerine, ahiret gününe, "Kaza ve Kader" in hayrının ve şerrinin Allah'tan geldiğine imân etmektir. İman ise, vakıya uygun delile dayalı kesin tasdik demektir. Zira tasdik, delilsiz olursa imân olmaz. Delilden kaynaklanmadıkça kesin tasdik gerçekleşmez. Eğer tasdik delilsiz olursa onda kesinlik olmaz. Sadece bir haber doğrulanmış olur ki bu, imân sayılmaz. Binaenaleyh tasdiğin kesinlik kazanabilmesi yani imân haline gelebilmesi için elbette bir delile dayanması gerekir. Bu nedenle tasdiğin imân olabilmesi için imân edilmesi istenen her şeye dair bir delilin varlığı zorunludur. Doğru olup olmadığına bakılmaksızın imânın varlığında temel şart delilin varlığıdır.

Delil ise ya aklî olur, yada naklî olur. Delilin aklî veya naklî olup olmadığını, kendisine imân edilmesi için hakkında kendisi ile delil getirilen konunun vakıyası belirlemektedir. Eğer konu, duyu organları ile idrâk edilerek hissedilen bir vakıa ise onun delili kesinlikle naklî değil, aklîdir. Duyu organları ile idrâk edilemeyen bir konunun delili ise naklîdir. Naklî delilin bizzat kendisini duyu organları hissediyorsa, yani delil özelliğini kazanmasını hissini algılama alanında bulunmasından alıyorsa, naklî delilin imân etmeye elverişli delil kabul edilmesi, aklî delil ile delil oluşunun sabitliğine bağlıdır.

İslâm akîdesinin imân edilmesini istediği şeyleri inceleyen kimse, Allah'a imânın delilinin aklî olduğunu görür. Çünkü Allah'a imân konusu duyularla algılanır. Allah'a imân konusu ise idrâk ve hissedilen varlıkların bir yaratıcısının olmasıdır. Oysa meleklerle imânın delili naklîdir. Çünkü me-

leklerin varlığını duyular idrâk edemez. Zira melekler, gerek zatiyla gerekse de ona dalâlet edecek bir şeyle idrâk alanının dışındadırlar. Kitaplara imân etmeye gelince: Buna bakılır: İman edilmesi istenen kitap, Kur'an ise onun delili aklîdir. Çünkü Kur'an, duyularla algılanabilmektedir. Mucizeliği de asırlar boyu duyularla idrâk edilegelmiştir. Fakat imân edilmesi istenen kitaplar, Kur'an'ın dışındaki Tevrat, İncil ve Zebur gibi kitaplarsa bunların delili naklîdir. Çünkü bu kitapların Allah'tan geldiği her asırda idrâk edilmemiştir. Sadece o kitapları getiren Rasûllerin döneminde Allah'tan geldiği, Rasûllere verilen mucizelerle idrâk edilebilmiştir. Nitekim bu mucizeler kendilerine gelen peygamberlerin vakitlerinin bitmesiyle sona ermiştir. Dolayısıyla bu kitaplar peygamberlerle birlikte yaşayanlardan sonra gelenler tarafından idrâk edilmez. Sadece bu kitapların Allah'tan geldiğine ve bunların Rasûllere indiğine dair haberleri nakledebilirler. Bu nedenle mucizeliğini hissi olarak idrâk edememesi yüzünden aklın her asırda Allah'ın kelamı olduğunu idrâk edememesinden dolayı bu kitapların delili aklî değil naklîdir. Bütün peygamberlere imân için de aynı şey söz konusudur. Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in bir şey ile geldiğini yani Kur'an ile geldiğini idrâk edebileceğimiz için Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in Allah'ın Rasûlü olduğunun delili aklîdir. Her asırda ve her nesilde bu böyledir. Fakat diğer peygamberlerin, peygamberliğine imânın delili naklîdir. Çünkü peygamberlerin peygamber olduğunun delili Allah tarafından onlara verilen mucizelerdir. Bu mucizeleri ise zamanlarının dışındakiler idrâk edememektedirler. Onlardan sonra şu ana kadar gelenler ve kıyamete kadar gelecek olanlar da diğer peygamberlerin mucizelerini hissedemezler. Onların peygamberlikleri hissedilen bir delille sabit değildir. Dolayısıyla peygamber olduklarının

delili aklî değil naklîdir. Fakat efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in peygamberliğinin mucizesi halen daha hissedilebilen Kur'an'dır. Dolayısıyla peygamberliğinin delili aklîdir. Kıyamet gününe imânın delili ise naklîdir. Çünkü kıyamet günü hissedilememektedir. Onun varlığına delalet eden hissedilebilecek bir şey de yoktur. Aklî bir delil bulunmadığı için de kıyamet gününün delili naklîdir. "Kaza ve Kader" in delili ise aklîdir. Çünkü kaza, şu iki hususla alakalıdır: Birincisi: Varlık nizamının gerektirdiği husustur ki bu yaratıcı ile alakalı bir husus olmasından dolayı delili aklîdir. İkinci Husus: İnsanın kendisinden kaynaklanan veya cebren insan üzerinde gerçekleşen insanın fiilidir. Bu ise hislerle idrâk edilebilen hissedilebilen bir şey olup delili de aklîdir. Kader ise ateşin yakması ve bıçağın kesmesi gibi insanın eşyada ortaya çıkardığı özelliklerdir. Bu özellikler ise duyuların idrâk edebildiği hissedilebilir şeylerdir. Öyleyse kaderin delili de aklîdir.

Bu açıklamalar İslâm akîdesine ait delillerin çeşidi açısından yapılan açıklamalardır. Bunların her birinin delillerini açıklamaya gelince: Allah'ın varlığının delili her şeyde vardır. Hissedilebilen şeylerin varlığı kesindir. Aynı zamanda bunların bir başka şeye muhtaç olması da kesindir. Eşyanın bir yaratıcı tarafından yaratılmış olması da kesindir. Çünkü bunların muhtaç olması, onların yaratılmış olduğu anlamına gelir. Zira onların muhtaç oluşları, ezeli olmadıklarına yani bir başlangıçlarının olduğuna delalet eder. Burada şöyle denilmez: "Şey, bir başka şeye muhtaçtır, şeyin dışındakilere muhtaç değildir. Dolayısıyla şeyler birbirini tamamlamaktadır dolayısıyla da şeylerin tamamı muhtaç değildir." Böyle denilmez: Çünkü delil kalem, ibrik ve kâğıt gibi belirli şeyler hakkındadır. Dolayısıyla delil, bu kalem, ibrik veya kâğıt gibi şeylerin bir yaratıcı tarafından yaratılmış oldukla-

rına dair olmaktadır. Buradan da açığa çıkmaktadır ki kendisine muhtaç olana bakılmaksızın bu şey aslen başkasına muhtaçtır. Şeyin muhtaç olduğu bu başka varlığın, şeyin dışında bir varlık olduğu his/duyu yoluyla kesinlikle gözlemlenmektedir. Bir şeyin kendisinin dışında başka bir şeye muhtaç olması, onun ezeli olmadığını yani başlangıcının bulunduğunu dolayısıyla da yaratılmış olduğunu gösterir. Burada şöyle de denilmez: “Şey, aslen maddedir. Sonuçta da maddenin dışında bir şeye değil, maddeye muhtaçtır. Kendi kendine muhtaç olmasından dolayı muhtaç değildir.” Böyle denilmez: Çünkü bir şeyin madde oluşu ve bir başka maddeye muhtaç olduğu kabul edilse bile bu madde de kendisine değil, başka maddeye muhtaçtır. Zira madde, kendiliğinden bir başka maddenin ihtiyacını karşılamaya güç yetiremez. Bir başka maddenin ihtiyacını karşılayabilmesi için maddenin dışında bir şeyin varlığı şarttır. Dolayısıyla madde kendisine değil, kendi dışında bir şeye muhtaçtır. Meselâ su, buhara dönüşebilmek için sıcaklığa/ısıya muhtaçtır. Sıcaklığın da su gibi madde olduğunu kabul etsek dahi, sıcaklığın bulunması suyun dönüşüme uğraması için yeterli değildir. Suyun buhar haline gelebilmesi için sıcaklığın belirli bir seviyede olması gerekir. İşte madde olan suyun muhtaç olduğu şey ısının belirli bir oranıdır. Bu oran ise suyun ve ısının dışında yani maddenin dışında bir şey tarafından dayatılmaktadır. Madde bu orana boyun eğmeye zorlanmıştır. Buna göre madde, maddenin dışında belirli bir ısı derecesini tayin edene, yani maddenin dışındakine muhtaçtır. Dolayısıyla da maddenin madde dışında bir varlığa yani maddeyi yaratan bir yaratıcıya muhtaç oluşu kesindir, şüphesizdir. Böylece hissedilen ve idrâk edilen bütün şeylerin yaratıcı tarafından yaratıldığı ortaya çıkmaktadır.

Yaratıcının ezeli olması yani başlangıcının olmaması gerekir. Ezeli olmazsa yaratıcı olmaz yaratılmış olur. Yaratıcı olması ise kesinlikle ezeli olmasını gerektirir. Dolayısıyla yaratıcı kesinlikle ezeldir. Başlangıcı yoktur. Yaratıcı olabileceği zannedilen şeyler ortaya konulduğunda ya maddenin ya tabiatın yada Allahu Teâla'nın yaratıcı olduğu ortaya çıkacaktır. Maddenin yaratıcı olması yukarıda sunduğumuz sebeplerden dolayı batıldır. Maddenin, bir halden bir başka hale dönüşebilmesi için, maddeye belirli bir oranı tayin edene ihtiyacı vardır ve dolayısıyla madde ezeli değildir. Ezeli olmayan ise yaratıcı olamaz. Tabiatın yaratıcı olması da batıldır. Çünkü tabiat (doğa), şeyler ile bunları düzenleyen nizamın toplamıdır ve kâinatta bulunan herşey de bu nizama uygun olarak yürür.

Bu düzenleme ise yalnızca düzenin kendisinden gelmez. Çünkü düzenlenen eşyalar olmadan düzen de olmaz. Düzenleme, şeylerden de gelmemiştir. Çünkü şeylerin varlığı, otomatik veya zorunlu olarak nizamı oluşturmaz. Şeyleri düzenleyecek bir düzenleyici bulunmaksızın kendi kendilerine de düzen kuramazlar. Düzen, şeylerle nizamların toplamından da meydana gelmez. Çünkü düzenleme, nizam ve şeylerin kendisine boyun eğeceği özel bir durum bulunduğu ortaya çıkar. Şeylerle beraber nizama ait bu özel durum düzenlemeyi meydana getirir. Özel durum, şeyler ve nizam üzerinde egemen bir durumdur. Düzenleme ancak bu özel duruma göre gerçekleşir. Şeylerin ve nizamın dışında zorla uygulanan bu özel durum ise, ne nizamdan, ne şeylerden ne de bunların toplamından meydana gelmez. Öyleyse düzenleme bunların dışında başka bir şeyden gelmektedir. Tabiatın kendiliğinden hareket edemeyip kendisi dışından zorla konulan özel durumlara göre hareket edebilmesi, tabiatın başkasına muhtaç olduğunu ve başlangıcının bulunduğunu

ifâde eder. Ezeli olmaması yani başlangıcının bulunması ise tabiatın yaratıcı olmadığını gösterir. Dolayısıyla geriye yaratıcının kesin şekilde ezeli sıfatı ile nitelenmiş olması dışında başka bir şey kalmamaktadır ki o da Allahu Teâla'dır.

Dolayısıyla Allah'ın varlığı duyu yoluyla his ve idrâk edilen bir husustur. Çünkü hislerle idrâk edilen şeylerin ezeli olana muhtaç oluşları Allah'ın varlığına delalet etmektedir. İnsan, bakışlarını Allah'ın yarattıklarına çevirdiğinde, kâinata baktığında, zaman ve mekânı tam anlamıyla kavramaya çalıştığında, hareket halindeki bu alemlere oranla kendisinin gerçekten zerre kadar küçük kaldığını görür. Yine insan, çok sayıdaki bu alemlerin hepsinin belirli yörüngelere ve sabit kurallara göre hareket ettiğini görür. Böylece bu yaratıcının varlığını ve tekliğini tam bir şekilde idrâk eder, O'nun gücünü, büyüklüğünü ve azametini açıkça görür. Gece ve gündüzün birbirini takip edişini, rüzgârların esmesini, denizlerin, nehirlerin ve gezegenlerin/yıldızların varlığını görerek idrâk eden insan için bunlar, ancak Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine delalet eden apaçık aklî delillerdir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: *إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* **Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara faydalı şeylerle denizde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları döndürmesinde elbette akleden bir toplum için ayetler (pek çok deliller) vardır.** [el-Bakara 164] *وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ* **Am̄ xulûfu min ğir şey'ê am̄ hum̄ xâlfûn** (35) **Am̄ xulûfu min ğir şey'ê am̄ hum̄ xâlfûn** (35) Ve şöyle buyurmaktadır:

أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ “Onlar hiç bir şey olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendileri midir yaratanları? Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır onlar iyi bilmiyorlar.” [Tur 35-36] Dolayısıyla hem Allah’ın varlığını idrâk eden akıldır hem de imân için yol edinilen akıldır. Bu nedenle İslâm, imân konusunda akli kullanmayı farz kıldı ve onu Allah Sübhanehu ve Teâla’nın varlığına imânda hakem kıldı. Bu nedenle Allah’ın varlığına delil, akli delildir.

Dünyanın ve maddenin ezeli ve ebedi olduğunu yani başlangıcının ve sonunun bulunmadığını iddia edenler şöyle diyorlar: “Evren başkasına muhtaç değildir, bilâkis evren, kendi kendine yeter. Çünkü dünyada var olan şeyler maddenin sayısız şekillerinden ibarettir. Dolayısıyla bunların hepsi maddedir. Birbirine muhtaç olması ise maddenin muhtaç olduğu anlamına gelmez. Çünkü bir şeyin kendisine muhtaç olması, onun muhtaç olduğunu göstermez. Zira madde kendi kendine yeterli olduğu için başkasına muhtaç değildir. Bu nedenle de madde ezeldir, onun başlangıcı yoktur. Çünkü madde, yani evren kendi kendine yeterli olmasından dolayı ezeldir, sonsuzdur ve başkasına da muhtaç değildir.”

Buna şu iki açıdan cevap verilir: **Birincisi:** Dünyada var olan şeyler, ister ayrı ayrı olsunlar isterse hep bir arada bulunsunlar yoktan var etme, yaratma gücüne sahip değildir. Yoktan var etmekten ve yaratmaktan aciz olan tek bir şeyi, dışındaki şeyler, bir veya birçok yönden tamamlasalar, eksiğini giderseler dahi hem o hem de onun dışındakiler hep birlikte yaratmaktan ve yoktan var etmekten acizdirler. Yoktan var etmekten ve yaratmaktan aciz oluşu ise apaçık ortadadır. Bu ise onun ezeli olmadığını ifâde eder. Çünkü ezeli olanda, yani başlangıcı olmayanda acizlik sıfatının bu-

lunmaması tam tersine yoktan var etme, yaratma gücünün bulunması gerekir. Sonradan ortaya çıkan şeylerin hepsi ona dayanmalı ki ezeli olabilsin. Bu nedenle kâinat, yaratmaktan ve yoktan var etmekten aciz olduğu için ne ezeli olabilir ne de ebedi olabilir. Bir şeyin yoktan var etme gücüne sahip olmaktan yoksun olması onun ezeli olmadığının kesin delilidir. **İkincisi:** Daha önce tespit ettiğimiz üzere bir şeyin başkası tarafından ihtiyacı karşılanıncaya kadar, aşmaya güç yetiremediği belli bir orana, gereksinime ihtiyaç duymasıdır. Bunun açıklaması ise şöyledir:

A B'ye ve B de C'ye muhtaç ise dolayısıyla A da C'ye muhtaçtır. Birinin bir başkasına muhtaç olması, onlardan her birinin ezeli olmadığının delilidir. Birbirini tamamlaması veya birinin diğerinin ihtiyacını gidermesi mutlak şekilde değil belirli bir orana göre gerçekleşir. Yani belirli bir tertibe, düzene göre gerçekleşir. Tamamlama işlemi ancak bu tertibe göre olur veya madde, bu düzenleme dışına çıkmaktan aciz kalır, çıkamaz. Böylece tamamlanan şey kendi kendini tamamlayamaz. İhtiyacını tek başına karşılayamaz. İhtiyacını ancak, kendisi dışında tesbit edilmiş olana boyun eğmek zorunda bırakıldığı düzene göre giderebilir. Dolayısıyla da hem tamamlanan hem de tamamlayanın her ikisi de ihtiyacı karşılanıncaya kadar belirli düzeni ayarlayana muhtaçtırlar. Bu tertibe aykırı hareket edemezler. Bu düzenleme dışında da ihtiyaç karşılanamaz. Bu nedenle düzene uymak mecburiyetinde olan, düzeni koyana muhtaçtır. Böylece eşyaların tamamı birbirlerini tamamlasalar dahi kendileri dışındaki varlığa muhtaç olmaktan kurtulamazlar. Yani şeyler belirli bir düzeni koyan ve ona boyun eğmeye zorlayana muhtaçtırlar. Örneğin suyun buza dönüşebilmesi için belirli bir ısı derecesine gereksinim vardır. Burada ise şöyle diyorlar: "Su, ısı ve buz birer maddedirler. Maddenin bir halden bir başka

hale dönüşmesinde ihtiyaç yine maddeyedir. Sonuçta madde başkasına değil yine kendisine muhtaç olmaktadır.” Oysa gerçek böyle değildir. Su, buz haline gelirken sadece ısıya değil, belirli bir derecedeki ısıya muhtaçtır. Isı bir şeydir. Ancak belirli bir dereceye ulaştığında etki etmesi ise daha başka bir şeydir. Bu ise ısıdan başka bir şeydir. Isının etkileyebilmesi, suyun da etkilenebilmesi için ısıya zorla uygulanan oran otomatik olarak “su”dan ileri gelmemektedir. Yoksa su, istediği şekilde etkilenebilirdi. Bu oran ısıdan da kaynaklanmamaktadır. Öyle olsaydı bu sefer de ısı dilediği gibi etkileyebilirdi. Kısacası oran maddenin kendisinden kaynaklanmamaktadır. Aksi takdirde madde, dilediği gibi etkileme ve etkilenme gücüne sahip olurdu. Bu oran elbette ki maddenin dışında belirlenmektedir. Bu durumda da madde, madde üzerinde etki bırakacak ve madde için belirli oranı tespit edecek olana muhtaç olmuş olur. Bu oran madde dışında bir varlık tarafından tayin edilmektedir. Dolayısıyla madde başkasına muhtaçtır. Öyleyse madde ezeli değildir. Çünkü başlangıcı ve sonu olmayan demek başkasına muhtaç olmayan, bütün şeylerin kendisine muhtaç olduğu varlık demektir. Maddenin başkasına muhtaç olması, maddenin ezeli olmadığının kesin delilidir. Öyleyse madde yaratılmıştır. Kâinata şöyle bir göz atan insan, şeylerin -ister bir yer işgal etsin isterse enerji gibi bir yer işgal etmesin- yoktan var edilmesinin, ancak duyu organları ile algılanabilen şeyler arasında belirli bir düzenin bulunması ile tamamlanabileceğini kavramaktadır. Dolayısıyla bu kâinatta şeyler tarafından yoktan var edilen bir nesne yoktur. Ve yine belirli bir orana boyun eğmeden şeyler tarafından icat etmek de yoktur. Yani bu kâinatta şeyler tarafından yoktan var edilen oransız ve düzensiz olarak yaratılmış bir şey yoktur. Bu nedenle de kâinatta var olan ve var edilen bütün şeyler baş-

langıçsız ve sonsuz değildir. Var olan şeylere gelince; onların hissedilen ve idrâk edilen şeylerden oluştuğu gayet açıktır. Ve yine bu var olan şeylerin kendi iradeleri dışında kendilerine uygulanan belli oranlara boyun eğdikleri de apaçık ortadadır. Kâinatta var edilen şeylere gelince; onların da yoktan var etmekten aciz oldukları ortadadır. Bu apaçık bellidir. Çünkü bunlar da kendi iradesi dışında kendisine uygulanan belirli düzenlemeye boyun eğmektedirler. Bu düzenleme kendi isteği ile olmamaktadır. Eğer kendi isteği ile olmuş olsaydı düzenlemeyi terk etmeye ve ona boyun eğmemeye kadir olurdu. Bu düzenleme onun dışında başka bir şeyden gelmektedir. Kâinatta duyu organları ile algılanabilen şeylerin acizliği yani kâinatın yoktan var etmekten aciz kalışı kendi dışından gelen belli bir düzenlemeye boyun eğişi kâinatın başlangıçsız ve sonsuz olmadığı, başlangıcı ve sonu olmayanın yarattığı olduğunun delilidir. Yaratmanın, ölçü verme ve ölçüye göre şekillendirme anlamına geldiğini söyleyip de yoktan var eden bir yaratıcının varlığını inkâr edenlere gelince: Onların bu sözleri, duyu organlarıyla algılanabilen şeyler ve bunlar üzerine iradeleri dışında konulan belirli düzenlemelerin her ikisinin de yaratıcı olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü ölçü verme ve ölçüye göre şekillendirme duyu organlarıyla algılanabilen şeylerin ve bu şeyin dışından gelen muayyen bir düzenlemenin bulunması ile mümkün olabilir. Yaratmanın ölçme ve verilen ölçüye göre şekillendirme anlamına geldiğini söyleyenlerin bu sözü kesinlikle batıldır. Bu söz batıldır, çünkü muayyen düzen ne şeylerden ne de düzenin kendisindedir. Bu düzen, duyu organlarıyla idrâk edilebilen şeylerin dışında, duyu organlarıyla doğrudan doğruya algılanamayan bir varlık tarafından konulmuştur.

Böylece şekillendirme ve takdirin yaratma olmadığı açığa çıkar. Çünkü sadece bu şekilde yaratmanın gerçekleşmesi imkânsızdır. Bilâkis yaratmanın gerçekleşebilmesi için duyu organlarıyla algılanabilen şeylere belli bir düzeni koyan hissedilmeyen bir şeyin bulunmasını gerektirir. Böylece şekillendirmenin ve takdirin yaratmak olmadığı ve yalnızca da onunla mutlak anlamda yaratmanın yani yoktan yaratmanın tamamlanamayacağı görülmektedir.

Ayrıca yaratıcı duyu organlarıyla algılanan şeyleri yoktan var edemezse yaratıcı olamaz. Çünkü yaratıcı, sadece kendi iradesiyle yaratmaktan aciz olmuş ve yaratacağı şeyle birlikte bir şeye boyun eğmek mecburiyetinde kalmıştır. Böylece o, hem acizdir hem de ezeli değildir. Çünkü kendi kendine yaratmaktan aciz kalarak başkasına muhtaç olmuştur. Aciz ve muhtaç ise ezeli olamaz. Üstelik gerçekte yaratıcı demek, yoktan var eden demektir. Çünkü yaratıcı olması demek yaratıcının şeylere değil şeylerin yalnızca O'na dayanması, muhtaç olması demektir. Eğer şeyleri yoktan var etmekten ve şeyler bulunmadan yaratmaktan aciz kalırsa yaratma hususunda şeylere muhtaç olur ve şeyler sadece kendisine muhtaç olmaz. Bu ise onun tek başına yaratıcı olmaması bu nedenle de yaratıcı olamaması demektir. Yaratıcının yaratıcı sıfatını kazanabilmesi için şeyleri yoktan var edebilmesi, kudret (güç) ve irade (dilediği gibi hareket edebilme) özelliğine ve bütün şeylerin yalnızca kendisine dayanması özelliğine sahip olması gerekir. Bundan dolayı yaratma olması için icat etmenin yoktan var etme şeklinde olması gerektiği gibi icat edenin de yaratıcı olması için elbette ki yoktan icat edebilmesi gerekir.

Meleklerle imânın delili ise naklîdir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ

“Allah, adaleti ayakta tutarak şahadet etti ki; gerçekten O’ndan başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de buna şahadet ettiler...” [Âl-i İmran 18] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz “birr” (iyilik, güzellik) değildir. Lakin “birr” Allah’a ve ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve Nebiler’e imân etmektir...”** [el-Bakara 177] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Mü’minlerin hepsi Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve Rasüllerine inandılar.”** [el-Bakara 185] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse uzak bir sapıklığa düşmüş olur.”** [en-Nisâ 136]

Kitaplara imânın delili ise, Kur’an-ı Kerim ve diğer sema-vi kitaplara göre değişir. Kur’an’ın Allah’ın kelâmı olduğu ve Allah tarafından gönderildiğinin delili aklıdır. Çünkü Kur’an, duyu organlarıyla algılanabilmekte ve akıl da onun Allah’tan geldiğini idrâk edebilmektedir. Kur’an’ın kelimeleri ve cümleleri Arapçadır. Araplar, Arapça konuştular, Arapçayı şiirde ve şiir dışında nesrin her çeşidinde kullandılar. Sözleri hem kitaplarda yazılıdır, hem de asırlar boyu nesilden nesile ezber yoluyla aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Buna göre Kur’an, ya belağatlı bir Arabın da söyleyebileceği tarzda bir sözdür, yada Arabın dışında birisinin söylemiş olabileceği farklı bir tarzda söylenmiş bir sözdür. Bu durumda ise Arapça olmasından dolayı Kur’an, ya benzerini Arapların da söyleyebileceği bir sözdür yada Arapça bir kelâm olmasına rağmen Arapların benzerini kullanmaktan aciz kaldığı bir sözdür. Eğer Araplar Kur’an’ın benzeri bir söz söyleyebilirlerse onun benzerini de getirebilirler. Dolayısıyla da bu söz beşer

sözü olur. Yok eğer Kur'an Arapça olmasına ve dönemin Arapları, Arapçayı fesahatı ve belağatı ile en güzel kullananlar olduğu halde Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kalırlarsa Kur'an'ın beşer sözü olması mümkün değildir. Kur'an'ı ve Arap dilini inceleyenler Kur'an'ın o güne kadar Arapların hiç kullanmadıkları çok özel bir tarzda, üslûpta olduğunu, Kur'an indirilmeden önce ve sonra bile kesinlikle böyle bir üslûbun kullanılmadığını hatta ve hatta hiç kimsenin onu taklît edemediğini ve onun üslûbu ile söz söyleyemediklerini görür. Arapların bu sözü söyleyememeleri ise Kur'an'ın Arapların dışında başkasının sözü olduğuna delildir. Nitekim Kur'an'ın bütün Araplara meydan okumasına rağmen, Arapların, Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kaldıkları şüphesiz ve kesin bir şekilde tevatüren sabittir. Allahu Teâla onlara şöyle diyor: **وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** **"Şayet siz, kulumuza indirdiğimizden şüphe ediyorsanız haydi ona benzer bir sûre de siz getirin. Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın. Eğer sadıklardan iseniz."** [el-Bakara 23] Ve şöyle diyor: **أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَن اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** **"Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? De ki: Sadıklardan iseniz onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabileceğinizi çağırın."** [Yunus 38] Ve şöyle diyor: **أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَن اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** **"Yoksa, onu kendisi uydurdu mu diyorlar. De ki: Eğer doğru söylüyorsanız haydi onun sûrelerine benzer uydurma on sure getirin, Allah'tan başka çağırabileceğinizi çağırın."** [Hud 13] Ve şöyle diyor: **قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا** **"De ki: İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getir-**

mek için toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar, yine de onun bir benzerini getiremezler.” [İsra 88] Kur’an, böyle apaçık meydan okumasına rağmen onlar, Kur’an’ın bir benzerini getirmekten aciz kaldılar. Kur’an’ı Arapların söylemiş olmadığı ve bir benzerini getiremedikleri sabit olduğuna göre Kur’an’ın Allah katından geldiği ve Allah’ın kelamı olduğu da sabit olur. Çünkü Arap olmayanların Kur’an’ı söylemiş olmaları muhaldır/İmkânsızdır. Çünkü Arapça olduğu halde Araplar onun benzerini getirememişlerdir. Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], Arap ve Araplardan birisi olduğu için Kur’an’ın Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]’in sözü olduğu da söylenemez. Çünkü Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], bir Araptır ve Araplardandır. Arap kavminin acizliği sabit olduğuna göre Arap kavminden birisi olan Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]’in de bundan aciz kaldığı sabit olur.

Her insanın, sözlerin ve cümlelerin anlatımında kullandığı üslûb, yaşadığı dönemde bilinen şeylere veya öncekilerden kendisine aktarılânlara boyun eğer. İnsan, ifâdeleri ve anlatım tarzını ancak, yeni hayalleri veya yepyeni manaları ifâde ederken yenileyebilir. Daha önce hissetmediği bir şeyi konuşması İmkânsızdır. Oysa Kur’an’ın kelimeleri ve cümleleri, cümleleri ifâde tarzı, Rasûlullah’ın asrında da ondan önceki Arapların döneminde de bilinmemekteydi. Bu nedenle bir beşerin daha önce hissetmediği bir şeyi konuşması İmkânsızdır. Çünkü böyle bir şey aklen de İmkânsızdır. Dolayısıyla daha önce asla hissetmediği bir şey olan, lafızları ve cümleleri ile Kur’anî ifâde tarzının Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]’den kaynaklanması da İmkânsızdır/muhaldır. Öyleyse Kur’an, Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]’den Allah katından getirdiği Allah’ın kelimeleridir. Kur’an’ın Allah’tan başkasının kelamı olmadığı, Kur’an’ın in-

diği dönemde de çağımızda da aklen sabittir. Çünkü insanoğlunun benzerini getirmekten aciz kalış mucizesi halen daha geçerlidir. Ve bu mucizeyi şu anda bile bütün dünya hissen idrâk etmektedir.

Netice olarak Kur'an, tamamı Arapça bir kitap olduğu için ya Araplardandır ya Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'dendir yada Allah'tandır. Bu üçünün dışında başka bir yerden olması imkânsızdır. Kur'an'ın Araplardan gelmiş olması batıldır. Çünkü Araplar onun bir benzerini getirmekten aciz kaldılar ve bunu da kabul ettiler. Onların Kur'an'ın bir benzerini getirmekten aciz kalışları bugün de geçerlidir. Bu ise Kur'an'ın Araplardan olmadığına delalet eder. Öyleyse Kur'an, ya Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'dendir, yada Allah'tandır. Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den olması da batıldır. Çünkü her ne kadar dâhi olarak görülse de Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] de Araptır. Dahi kimsenin de asrının seviyesindeki insanları aşması mümkün değildir. Araplar benzerini getirmekten aciz kaldırsa Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] de aciz sayılır. Çünkü Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] de onlardan biridir. Ayrıca Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den tavatüren şu hadis rivâyet edilmiştir: **وَمَنْ كَذَّبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِرْهُ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ** *“Kim kasten bana yalan isnad ederse (benim söylemediğim birşeyi, benim söylediğimi iddia ederse) cehennemdeki yerini hazırlasın.”* [El-Buhari ve Muslim] Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in bu sözü, Kur'an'ın ayetleri ile karşılaştırıldığı zaman bu iki ifâde arasında hiç bir benzerliğin olmadığı görülür. Bu ise Kur'an'ın Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in sözü olmadığıнын, Allah'ın kelamı olduğunun delilidir.

Ayrıca dünyadaki bütün şair, yazar, filozof ve düşünürlerin üslûpları başlangıçta zayıftır. Güçlerinin zirvesine doğru ilerlediklerinde ise üslûplarında da yükselme görülür. Bu nedenle güçlü ve zayıf olmalarına göre üslûplar değişir. Ayrıca bazı düşüncelerinde zayıflık, bazı sözlerinde ise zayıf ve bozuk anlatımlar bulunur. Hâlbuki Kur'an'ın şu ilk ayetinin; **“Yaratan Rabbinin adıyla oku.”** [Alak 1] indiği günden son ayetinin; **“Ey imân edenler, Allah'tan korkun. Eğer Mü'minler iseniz faizden kalanı bırakın.”** [el-Bakar 278] indiği ana kadar belağatı, fesahatı, düşüncelerinin yüksekliği ve anlatım gücü bakımından zirvede aynı olduğunu görürüz. Onda bir tane dahi bozuk ifâde, zayıf veya düşük fikir bulunmaz. O, tek parçadır. Toptan ve detaylı olarak üslûbunun tek cümle gibi olması, anlatımları ve manaları değişikliğe uğrayabilen beşer sözü olmadığının delilidir. Kur'an ancak Âlemlerin Rabbi'nin sözüdür.

Bu açıklama, İslâm'ın imân edilmesini istediği semavi kitaplardan Kur'an açısından. Fakat geri kalan semavi kitapların delili aklî değil naklîdir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **“Ey imân edenler, Allah'a, peygamberine, indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba inanın...”** [en-Nisâ 136] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Lakin birr (iyilik); Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere imân eden...”** [el-Bakara 177] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Sana kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onlara egemen (Onları geçersiz kılıcı) olarak Kitabı hak ile indirdik...”** [Mâide

48] Ve şöyle buyurmaktadır: وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ لِّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ **“Bu indirdiğimiz, kendinden öncekileri doğrulayan kitaptır...”**[Enam 92] Ve şöyle buyurmaktadır: وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ **“Bu Kur’an Allah’tan başkası tarafından uydurulmuş değildir. Kendisinden önce gelen kitapları tasdik eder.”** [Yunus 37]

Peygamberlere imânın deliline gelince: Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]’e imânın delili ile diğer peygamberlere imânın delili farklıdır. Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]’in peygamberliğinin delili naklî değil aklîdir. Çünkü nübüvvet ve risâlet iddiasından bulunan bir kimsenin, Rasül ve Nebi olduğunun delili peygamberliğine delil olarak getirdiği mucizeler ve bu mucizelerle desteklenen şeriatidir. Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]’in peygamberliğinin ve risâletinin delili olan mucizesi ise Kur’an’dır. Zira Kur’an Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]’in beraberinde getirdiği şeriat-tir. Kur’an’ın bizzat kendisi mucize olup mucizeliği halen geçerlidir. Mademki kesin delil olan tevatür yoluyla Kur’an’ı getirenin Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] olduğu ve Kur’an’ın Allah’ın şeriatı olup O’nun katından geldiği ve Allah’ın şeriatını ancak nebiler ve rasüllerin getireceği sabit olduğuna göre bu, Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]’in Allah katından Nebi ve Rasül olduğuna dair aklî delildir.

Diğer peygamberlerin mucizelerine gelince: Onlar yok olup gitti. Şu anda var olan kitapların Allah’tan olduklarına dair aklî delil getirilmez. Çünkü bu kitapların Allah’tan geldiğini destekleyen mucizeler şu anda yoktur. Dolayısıyla Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]’in dışında diğer peygamberlerin hiç birinin Allah’ın Nebisi ve

Rasülü olduğuna dair aklî delil getirilmez. Onların peygamberlikleri ve Rasül oluşları ancak naklî delille sabittir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **“Peygamberler de, imân edenler de O’na (Rasûl’e) indirilene inandı. Hepsi de Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine imân etti...”**

[el-Bakara 285] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Biz Allah’a, bize indirilmiş olana, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilmiş olanlara, Musa’ya, İsa’ya verilenlere, peygamberlere Rabları tarafından verilmiş olanlara imân ettik. Onların hiç birinin arasını diğerinden ayırmayız. Biz ona teslim olmuşlardınız deyin.”** [el-Bakara 136]

Ahiret günü olan kıyamet gününe imânın delili ise aklî değil naklîdir. Çünkü kıyamet günü aklen idrâk edilemez. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **“Mekke ve etrafındakileri uyaran mübarek kitaptır. Ahirete inananlar buna da inanırlar...”**

[Enam 92] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Ahirete inananların kalpleri inkâr edicidir ve onlar büyüklük taslayanlardır.”** [Nahl 22] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Ahirete inananlar kötülük örneğidirler.”** [Nahl 60] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Ahirete inananlar, onlar için elem verici bir azap hazırladık.”** [İsra 10] Ve şöyle buyurmaktadır: **“İnsanlar için bir azap hazırladık. Bizim için bir azap hazırladık. Bizim için bir azap hazırladık. Bizim için bir azap hazırladık. Bizim için bir azap hazırladık.”** [13] وَحَمَلْنَا الْأَرْضَ وَالْجِبَالَ فَدَكَّكْنَا دَكَّةً وَاحِدَةً (14) فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (15) وَانْشَقَّتْ

السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ (16) وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ
 الثَّمَانِيَةَ (17) يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ
yer ile dağlar bir vuruşla birbirine çarpıldığında, işte o gün olan olmuştur. Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hale gelmiştir. Melekler ise onun çevresindedirler ve o gün Rabbinin Arş'ını, onların da üstünde sekiz tanesi yüklenir. O gün siz huzura alınırsınız. Ve hiçbir şeyiniz gizli kalmaz." [Hakka 13-18]

Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] ise şöyle buyurmaktadır: *الإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَبِالْقَائِمَةِ وَتُؤْمِنَ بِالنَّبِيِّينَ* **"İman, Allah'a meleklerine, kitaplarına, kıyamet gününe, peygamberlerine ve tekrar dirilmeye inanmaktır."** [el-Buhari, Ebu Hurayra kanalıyla tahrîç etti]

İşte kendisine imân edilmesi gereken hususlar bunlardır. Bunlar Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve aynı zamanda da "Kaza ve Kader"e inanmak olmak üzere beştir. Bir kişi bu beş şeyin tamamına ve bunlarla birlikte "Kaza ve Kader"e de imân etmedikçe İslâm'a inanmış sayılmaz ve ona Müslüman olarak itibar edilmez. Çünkü Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا* **"Ey imân edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba inanın. Kim, Allah'ı meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür."** [en-Nisâ 136] Kur'an ve hadis, açık ve net şekilde her birinin ismini zikrederek bu beş hususu belirterek gelmiştir. Bu beş husus dışında, bizzat ismi ve gerçeği belirtilecek açık ve net olarak bu hususlarda geçtiği gibi imân ifâdesi

geçmedi. Delaleti ve sübutu kat'î olan kesin nasslar sadece bu beş konu hakkında vardır.

Evet, bazı rivâyetlerde Cibril hadisinde Kader'e imân ifâdesi şu şekilde geçmiştir. **“Kader'e ve onun hayrının ve şerrinin (Allah'tan geldiğine) inanmandır.”** [Muslim, Ömer İbn-ul Hattab kanalıyla tahriç etti] Ancak bu hadis, Haber-i Ahad'dır. Buna ilâve olarak da burada “kaderden” kasıt, anlaşılmasında ihtilâf edilen “Kaza ve Kader” değil, Allah'ın ilmidir. Bizzat “Kaza ve Kader” şeklinde isimlendirilen ve kavranılmasında birçok ihtilâfın söz konusu olduğu “Kaza ve Kader”e imân hakkında ise kesin bir nass gelmemiştir. Ancak “Kaza ve Kader”in içeriğine imân akîdedendir ve inanmak da gerekir. Bu isimle ve içerikle sahabe döneminde kesinlikle bilinmemekteydi. Bu isimle kullanıldığına dair de hiçbir sahih nass geçmemiştir. “Kaza ve Kader” kelimesi ancak Tabiin döneminin başlarında meşhur olmuştur. O zamandan beri bilinmekte ve konuşulmaktadır. Onu ortaya çıkaran ve söz konusu yapan, kelimcilerdir. Kelam ilmi meydana gelmeden önce yoktu ve bizzat “Kaza ve Kader” ismi ile Hicri birinci asrın sonunda kelimcilerin dışında hiç kimse “Kaza ve Kader” meselesini konuşmadı ve araştırmadı.

Kıyamet Gününe İnanmanın Anlamı

Kıyamet gününe inanmak, yeniden dirilmeye inanmaktır. Kıyamet, dünyadaki bütün yaratıkların yok edildiği bir vakttir. Dünyada olanlar ölümler sonra da Allah ölümleri ve çürümüş bir haldeki kemikleri diriltir. Dünyada olduğu gibi vücutlarını eski haline getirir ve ruhlarını onlara geri döndürür. Allahu teala şöyle buyurmaktadır: **ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ** “**Sonra siz, kıyamet gününde muhakkak diriltileceksiniz.**” [Mü’minun 16] Ve şöyle buyurmaktadır: **ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (6) وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ** **“İşte böyle. Muhakkak ki Allah hakkın kendisidir. Doğrusu ölümleri O diriltir. Ve O, her şeye kâdirdir. Kıyamet saati mutlaka gelecektir. Onda hiç şüphe yoktur. Ve Allah, kabirlerde olanları diriltecektir.”** [Hacc 6-7] Ve şöyle buyurmaktadır: **قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ (78)** **“Çürümüş kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir.”** [Yasin 78-79] Ve şöyle buyurmaktadır: **قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ (49)** **“De ki; Şüphesiz hem öncekiler, hem sonrakiler, belli bir günün belli bir vaktinde mutlaka toplanacaklardır.”** [Vakıa 49-50]

Kıyamet gününe inanmak demek aynı zamanda insanlara kitaplarının verilmesine inanmak demektir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **وَكُلًّا إِنسَانٍ أَلَّزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا (13) اقْرَأْ كِتَابَكَ** **“Her insanın işlediklerini boynuna dolarız. Ve onun için kıyamet gününde açılmış bulacağı bir kitap çıkarırız ve kitabını oku deriz.”** [İsra 13-14] Mu’minlerin kitapları sağ taraflarından verilir. Kâfirlerin

kitapları ise sol taraflarından ve arkalarından verilir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ (7) فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا (8) وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا (9) وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ (10) فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا (11) وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا** “**Kimin de kitabı sağından verilirse; kolayca bir hesap ile muhasebe edilecektir. Ve ailesine de sevinçli olarak dönecektir. Ama kimin de kitabı arkasından verilirse; derhal helakını temenni edecektir. Ve çılgın aleve girecektir.**” [İnşikak 7-12] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِي (25) وَلَمْ أَدْر مَا حِسَابِي (26) يَا لَيْتَنِي كَانَتِ الْقَاضِيَةَ (27) مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي (28) هَلَّاكَ عَنِّي سُلْطَانِي (29) خُدُوهُ فَعُلُوهُ (30) ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ (31) ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ** “**Kitabı solundan verilmiş olana gelince der ki: Keşke kitabım bana verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim. Keşke bu iş son bulmuş olsaydı. Mâlim hiç fayda vermedi bana. Gücüm de yok olup gitti benden. Tutun onu da bağlayın. Sonra cehenneme salın onu. Sonra da onu, boyu yetmiş arşın olan zincire vurun.**” [Hakka 25-32]

Kıyamet gününe imân, cennet ve cehennem hak olduğuna inanmak demektir. Cennet Allah’ın mü’min kulları için yaratılmış bir yurttur. Kâfirler ebediyen oraya giremezler. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **وَجَنَّةٌ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ** “**Eni göklerle yer kadar olan cennete koşun. O cennet takva sahipleri için hazırlanmıştır.**” [Âl-i İmrân 133] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا** “**Cehennem ehli cennet ehline şöyle seslendiler: Bize biraz su veya Allah’ın size verdiği rızktan gönderin. Onlar da; doğrusu Allah kâfirlere ikisini de haram etmiştir.**” [A’raf

501 Ve şöyle buyurmaktadır: تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا

"Kullarımızdan takva sahibi kimselere verdiğimiz cennet, işte budur." [Meryem 63] Cehennem ise hiç bir mü'minin

içinde ebedi (sonsuz) olarak kalmayacağı, yaratılmış bir yerdir. Allahu Teâla ayette şöyle buyurmaktadır: لَا يَصْلَاهَا إِلَّا

الْأَشْقَى "Oraya ancak yalan-

layıp yüz çevirmiş olan en azgın kişi girecektir. Çok sa-

kınan ondan uzaklaştırılacaktır." [Leyl 15-17] Cehenneme

Müslümanlardan büyük günahları ve kötülükleri, küçük gü-

nahlarından ve iyiliklerinden çok olan Allah'ın dilediği kim-

seler de girecektir. Sonra oradan çıkıp cennete girerler. Al-

lahu Teâla şöyle buyurmaktadır: إِنَّ تَجَنَّبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكَرَ

عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلُكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا "Size yasak edilen büyük gü-

nahlardan kaçınırsanız, küçük kusurlarınızı örter ve si-

zi şerefli bir mevkiye yerleştiririz." [en-Nisâ 31] Ve şöyle bu-

yurmaktadır: وَأَمَّا مَنْ حَقَّتْ مَوَازِينُهُ (8) فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ (9) وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ (10)

وَأَمَّا مَنْ حَقَّتْ مَوَازِينُهُ (8) فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ (9) وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ (10) "Ama kimin de tartıları hafif gelirse, artık onun

anası haviyedir. Onun ne olduğunu bilir misin sen? O,

kızgın bir ateştir." [Karia 8-11]

Cennete inanmak, cennetin nimetlerinin hissedilebilir nimetler olduğuna, cennet ehlinin orada yiyip içtiklerine, cinsi arzularını tatmin ettiklerine, giydiklerine ve cennetin nimetlerinden tattıklarına da inanmaktır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ (17) بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ (18) لَا يَصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ (19) وَقَافِلَهُمْ مِمَّا يَخْتَارُونَ (20) وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ (21) وَحُورٍ عِينٍ (22) كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ (23) جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Çevrelerinde ölümsüzlüğe ulaşmış gençler dolaşırlar. Main'den büyük kaplarla, ibrikler ve kadehlerle, ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi akılları da giderilmez. Beğenecekleri meyveler, içlerinin çektiğinden kuş

eti, saklı inciler gibi iri gözlü huriler de hazırlanmıştır. Yapmakta olduklarına karşılık olarak.” [Vakıa 17-24] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Onların elbiseleri ipek-tendir.”** [Hacc 23] Ve şöyle buyurmaktadır: **“Üzerlerinde ince yeşil ipekli, parlak atlastan yapılmış elbiseler vardır, gümüş bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri onlara tertemiz içecekler içirir.”** [İnsan 21] Ve şöyle buyurmaktadır: **إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (5) عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا “Şüphesiz takvalılar kâfur katılmış dolu bir kâse-den içerler. Bu ancak Allah’ın kullarının kana kana içebileceği bir pınardır.”** [İnsan 5-6] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا (12) مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا (13) وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ أَلْفُوفُهَا تَدْلِيلًا (14) وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَّةٍ “Sabırlarının karşılığı cennet ve oradaki ipeklerdir. Orada tahtlara yaslanırlar, orada ne yakıcı sıcak, ne de dondurucu soğuk görürler. Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve onların koparılması kolaylaştırılmıştır. Çevrelerinde gümüş kaplar ve kâseler dolaştırılır. Billurları gümüş gibi parlaktır, onlar ölçüp ölçüp dağıtılır.”** [İnsan 12-16] Ve Kur’an’ın açıkça zikrettiği diğer çeşit nimetler.

Cehenneme inanmak ta, Cehennem azabının hissedilebilir bir azap olduğuna cehennem ehlinin, kaynatılmış irinle, yanmakta olan şiddetli ateşle ve bunların dışında Kur’an’da açıkça zikredilen, zincirler, bukağılar, katran, ateş tabakaları, zakkum yiyeceği, bağırsakları parçalayan kaynamış yağ tortusu gibi çok çeşitli azapla cezalandırılacaklarına inanmaktır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ مِنْ قِطْرَانٍ “Onların gömlekleri katrandandır.”** [İbrahim 50] Ve şöyle bu-

yurmaktadır: **“Şüphesiz kâfirler için zincirler, demir halkalar ve korkunç alevli cehennemi hazırladık.”** [İnsan 4] Ve şöyle buyurmaktadır: **إِنَّ** **“Muhakkak ki zakkum ağacı gühakkârların yiyeceğidir.”** [Duhan 43-44] Ve şöyle buyurmaktadır: **“İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içindedirler.”** [Vakıa 42] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَإِنْ يَسْتَعْجِنُوا** **“Onlar feryad edip yardım dilediklerinde erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.”** [Kefh 29] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَلَا طَعَامَ إِلَّا مِنْ غَسِيلِينَ** **“Kanlı irinden başka yiyecekleri yoktur.”** [Hakka 36] Ve şöyle buyurmaktadır: **كُلَّمَا تَضَجَّتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَا لَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ** **“Derileri piştikçe azabı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz.”** [en-Nisâ 56] Ve şöyle buyurmaktadır: **لَا** **“Ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler, kendilerinden cehennem ateşi de hafifletilmez.”** [Fâtır 36] Ve şöyle buyurmaktadır: **ثُمَّ إِنَّكُمْ آئِيهَا** **الضَّالُّونَ الْمَكْدِبُونَ (51) لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ (52) فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ (53) فَسَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ (54) فَسَارِبُونَ شَرِبَ الْهَيْمِ (55) هَذَا نَزَّلْنَاهُمْ يَوْمَ النَّارِ يُعْرَضُونَ** **“Sonra gerçekten siz ey sapıklar, yalanlayıcılar, muhakkak ki yiyeceksiniz zakkum ağacından. Karınlarınızı dolduracaksınız hep ondan. Üstüne de içeceksiniz o kaynar sudan, susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.”** [Vakıa 51-55] Ve şöyle buyurmaktadır: **النَّارِ يُعْرَضُونَ** **“Sabah ve akşam ateşe sunulurlar.”** [Ğafir 46]

Kelamcılarının Ortaya Çıkışı ve Metotları

Müslümanlar İslâm'a, şüpheye yer bırakmayacak şekilde imân ettiler. İmanları o derece kuvvetliydi ki içlerinde İslâm hakkında hiçbir şüphe yoktu. Fikirlerdeki manalarını pratik olarak kavramaları dışında, Kur'an ayetlerini asla araştırmadılar. Mantiki neticeler çıkarmak ve varsayımlar icat etmek için de araştırmaya hiç eğilmediler. İslâm davetini bütün insanlara taşıyarak dünyaya açıldılar. Onun uğrunda savaştilar, ülkeleri fethettiler ve kendilerine halklar boyun eğdi.

Hicri birinci asırda İslâmî davet akımları, önlerindeki her şeyi silip süpürüyorlardı. İslâmî fikirler insanlara, Müslümanların aldıkları gibi apaçık bir anlayış, kesin imân ve müthiş bir uyanıklıkla veriliyordu. Ancak, fethedilen ülkelerde İslâm davetinin taşınması, henüz İslâm'a girmemiş diğer dinden olan kimselerle İslâm'a girmiş kimseler arasında fikri çatışmaya yol açtı. Bu fikri çatışma ise çok şiddetli idi. Diğer dinlerden olan kimseler bazı felsefî düşünceleri bildikleri gibi kendi dinlerinden aldıkları birçok görüşe de sahiptiler. Bunlar şüpheler yayıyor ve inançlarla ilgili konularda Müslümanlarla mücadele ediyorlardı. Çünkü davetin esası, akîde ve akîde ile ilgili fikirlere dayanmaktadır. Müslümanların İslâm davetine olan hırsları ve rakiplerine cevap verebilme ihtiyaçları düşmanlarına karşı ellerinde bir silah olması için birçoklarını bazı felsefî düşünceleri öğrenmeye sevk etti. İslâm davetini taşıma ve muhaliflerine cevap verebilme ihtiyacının yanında onları bazı felsefî düşünceleri öğrenmeye şu iki faktör sevk etmiştir:

Birincisi: Kur'an-ı Kerim, insanları tevhide ve Risâlete inanmaya davet etmesinin yanında Nebi [Sallallahu Aleyhi

ve Sellem]'in zamanında yaygın olan dinlerin ve fırkaların önemlilerine de değiniyordu. Onlara cevap verip sözlerini çürütüyordu. Şirkin her çeşidini göstererek cevap veriyordu. Yıldızları ilah olarak kabul eden ve yıldızlara ve putlara tapıp onları Allah'a ortak koşan müşriklere, Risâleti ve Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Nübüvvetini, öldükten sonra dirilip hesap vermeyi inkâr edenlere, İsa [Aleyhi's Selam]'ı ilah veya Allah'ın oğlu olarak görenlere cevap veriyordu. Hatta bundan da öte Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e onlarla mücadele etmeyi emrediyordu: **"Onlarla en güzel şekilde tartış."** [Nahl 125] **"Ehli Kitap ile en güzel şekilde mücadele et."** [Ankebut 46] Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hayatı müşriklerle, Ehli Kitapla, bütün kâfirlerle yapılan fikrî çatışmalar ile doludur. Onun hem Mekke'de hem de Medine'de fert fert, toplu olarak ve heyetler halinde kâfirlerle tartıştığı, mücadele ettiğine dair birçok olay rivâyet edilmiştir. Bu açık fikrî mücadeleyi Müslümanlar, Kur'an ayetlerinden ve Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hadislerinden ve davranışlarından okuyor ve duyuyorlardı. Bu nedenle de onların başka dinlerde olanlarla tartışmaları ve onlarla fikrî çatışmaya girmeleri, mücadele etmeleri doğaldı. Çünkü İslâm dininin hükümleri onları mücadeleye çağırıyordu. Küfürle yapılan çatışmanın ancak fikrî çatışma, mücadele ve tartışma ile meydana gelmesi İslâm davetinin tabiatındandır. Çatışmanın aklî açıdan yapılmasına gelince: Bizzat Kur'an'ın kendisi aklî kullanmaya çağırılmış, aklî delillerle ve hissedilen burhanlarla gelmişti. Akîdesine yapılan çağırışı da nakle değil ancak akla dayandırdı. Bu nedenle çatışmanın ve mücadelenin aklî açıdan yapılmasının, davetin tabiatı ile vasıflanması elbette ki kaçınılmaz bir şeydi.

İkincisi: Nistur Hıristiyanları ve benzerlerinden kaynaklanan lahutî/ilahiyat felsefesi ile ilgili konular Müslümanlar arasına sızdı. Müslümanlar Aristo mantığını tanıdılar. Bir kısım Müslümanlar felsefî kitaplarla tanıştılar. Birçok felsefî kitap, önce Yunanca'dan Süryanice'ye ardından da Arapça'ya tercüme edildi. Daha sonraları ise doğrudan Yunanca'dan Arapça'ya tercüme yapıldı. Felsefî düşüncelerin İslâm dünyasına girmesine bu tercüme yardımcı oldu. Bir takım din mensupları özellikle de Hıristiyan ve Yahudiler Yunan felsefesi ile silahlandılar. Ülkeye felsefî düşünceleri soktular. Böylece İslâm toplumunda felsefî düşünceler yer buldu ve Müslümanlar da bu düşünceleri incelemeye koyuldular.

İşte bu iki faktör; mücadele hakkındaki İslâmî hükümleri ve fikirleri ve felsefî düşüncelerin varlığı, Müslümanları mücadelelerinde ve tartışmalarında aklî ve felsefî düşünceleri araştırmaya, öğrenmeye ve onları malzeme olarak kullanmaya sevk etti. Ancak bunların hepsi kapsamlı bir felsefî çalışma olmayıp, Hıristiyanlara ve Yahudilere cevap vermek için felsefî düşünceler üzerinde yapılan çalışmalardı. Çünkü Müslümanlar ancak Yunan filozoflarının düşüncelerini öğrendikten sonra bu yolu kullandılar. Özellikle de mantık ve ilahiyatla ilgili hususları öğrendikten sonra... Bu nedenle Müslümanlar, yabancı fırkaları, onların sözlerini ve delillerini anlamaya yöneldiler. Böylece İslâm toprakları bütün görüşlerin, dinlerin arz olunduğu/ortaya konulduğu ve üzerinde tartışmaların yapıldığı bir alan haline geldi. Şüphesiz ki münakaşa, düşünmeyi ve bakmayı gerektirdiği gibi, üzerinde dikkatle durulması gereken çeşitli meselelerin ortaya çıkmasınada neden oldu. Her grup kendince doğru olanları almaya başladı. Bu mücadele ve düşünme, bazı kişilerin tartışma, mücadele ve araştırma konularında yeni metodlar

icat etmelerinde büyük ölçüde etkili oldu. Öğrenmiş oldukları felsefî düşünceler, delil getirme metodları ve bazı düşüncelerinde onlara büyük etki yaptı. Bunların sonucunda da özel bir sanat olarak "Kelam İlmî" meydana geldi. İslâm topraklarında, Müslümanlar arasında "Kelamcılar" denen yeni bir grup doğdu.

Kelamcılar, İslâm'ı müdafaa etmeleri, hükümlerini açıklamaları ve Kur'an'ın fikirlerini açıklamaları nedeniyle aslında Kur'an'dan etkilenmişlerdir. Araştırmalarının temeli de Kur'an'dır. Ancak onların, Kur'an'ı savunmak için felsefeyi öğrenmeleri, düşmanlarına karşı felsefe ile silahlanmakla; araştırma, delil getirme ve karar vermede özel bir metoda sahip oldular. Onların kullandıkları bu metod Kur'an'ın, Hadisin ve Sahabenin metoduna ters düştüğü gibi, araştırma, delil getirme ve karar verme konularında, Yunan filozoflarının metoduna da ters düşmekteydi.

Kur'an'ın metoduna muhalefetlerine gelince: Kur'an davette, fitrata/yaratılış esasına dayanmaktadır. Kur'an bu fitrata dayandığı gibi, insanlara fitratlarına uygun bir şekilde hitap etmiştir. Aynı zamanda aklî esasa dayanmaktadır. Akla dayanmış ve akla hitap etmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْأَلُهمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ** **"Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp ta taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek onlardan birşey kapsa, bunu da ondan kurtaramazlar. İsteyen de istenen de aciz."** [Hacc 73] Ve şöyle buyurmaktadır: **فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ** **(5)** **"Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. O, bir atılan sudan yaratıldı ki, erkek ve kadının beli ile göğüsleri arasından çıkıyor."** [Tark 5-7] Ve şöyle buyurmaktadır: **فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ**

(24) أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (25) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (26) فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (27) وَعِنَبًا (28) وَزَيْتُونًا وَتَحْلًا (29) وَحَدَائِقَ غُلْبًا (30) وَفَاكِهَةً وَأَبًّا

ğine bir baksın. Doğrusu suyu bol bol indirdik. Sonra yeryüzünü iyiden iyiye yardım. Oradan taneli ekinler, üzüm, sebzeler, zeytin, hurma ağaçları, koca koca ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. [Abese 24-31]

Ve şöyle buyurmaktadır: **"Kendi nefislerinizde de ayetler var. Hala görmez misiniz?"** [Zariyat 21] Ve

şöyle buyurmaktadır: **"Yoksa sıkıntıya düşenin çağrısına icabet eden mi?"** [Neml 62] İşte böylece Kur'an'ın metodu; Allah'ın gücünü, ilmini ve iradesini ispat ederken fitrat ve akıl esasına göre hareket etmektedir. Bu metot fitrata uygundur. Her insan bütün benliği ve iç dünyasında Kur'an'a cevap verir, onu dinler, hatta ateist bile onu akledebilir ve ona boyun eğer. Bu metot insanlar arasında eğitilmiş eğitimli, üst/elit tabaka, alt tabaka ayırımı yapmaksızın her insana uygundur.

Sonra içlerinde genellik bulunan ve araştırmacılar için açık olmayan müteşabih ayetler, tafsilatsız ve genel olarak gelmiştir. Müteşabih ayetler, eşyaları icmalî bir şekilde kısaca nitelemiş veya bazı olayları dile getirmek için özel bir şekilde gelmişlerdir. Bu ayetler, açıklamaya delil getirmeye ve tafsilata imkân vermemektedir. Okuyucu, müteşabih ayetlerde uyumsuzluk görmediği gibi kelimelerinin delalet ettiği anlamların dışındaki bir gerçeği de kavrayamaz. Bu nedenle bu tür durumlarda illetlendirmeye, delillendirmeye gitmeden her gerçeği olduğu gibi kabul etmek ve her vakiyaya olduğu gibi teslimiyet göstermek doğal olandır. Bir kısım ayetler vardır ki, insanı fiilleri ile nitelendirmesinin yanında zorlamaya delalet etmektedir. Yine bir kısım ayetler de vardır ki, bunlar serbestçe seçime delalet etmektedir. Allahu Teâlâ

bir kısım ayetlerde: **"Allah sizin için kolaylık ister zorluk istemez."** [el-Bakara 185] وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ "Allah kullarına zulüm dilemez." [Gafir 31] derken öte taraftan da şöyle buyurmaktadır: **"Allah kime doğru yolu gösterir, imâna muvaffak ederse onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de sapıklıkta bırakmayı dilerse kalbini dar ve sıkıntılı kılar."** [Enam 125] Bir kısım ayetler Allah'a el, yüz isnad eder, Allah'ı göklerin ve yerin nuru şeklinde ifâde eder ve O'nun göklerde olduğunu söyler: **"Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden emin mi oldunuz."** [Mülk 16] وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا "Melekler sıra sıra iken, Rabbin geldiğinde." [Fecr 22] بَلْ يَدَاهُ "Ancak Rabbinin yüzü bakidir." [Rahman 27] وَمَبْسُوطَتَانِ "Allah'ın iki eli açıktır, dilediği gibi verir." [Maide 64] Yine Allah'ı (herhangi bir şeye benzemekten) tenzih eden ayetler gelmiştir: **"Hiçbir şey O'nun gibi değildir."** [Şura 11] مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ مَا يَكُونُ مِنْ دُونِ ذَلِكَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا "Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok ne olurlarsa olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir." [Mücadele 7] وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ "Haşa O, onların vasıflandırmalarından çok uzak, çok yücedir." [Enam 100] Bunlara benzer birbiriyle çelişir gibi görünen ayetler Kur'an'da geçmektedir. Kur'an bu tür ayetleri "Müteşabih Ayetler" olarak isimlendirmiştir. Allahu Teâlâ bu hususu şöylece açıklamaktadır: **"Ondan bir kısım**

ayetler muhkemdir ki bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihlerdir." [Âl-i İmrân 7]

Bu ayetler indiği zaman Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] onları insanlara tebliğ etti. Müslümanlar bu ayetlere imân ettiler ve bütün benlikleri ile onları korudular. Bu ayetler onlarda herhangi bir araştırmaya ve mücadeleye sebep olmadığı gibi bunların arasını örtüşürmeyi gerektiren herhangi bir çelişki de görmüyorlardı. Bilâkis her bir ayeti vasıflandırdığı veya belirlediği şekilde anladılar. Ayetler, onların hayatlarıyla ve nefisleriyle uyum halindeydi. Müteşabih ayetlere inandılar, doğruladılar ve mücmel bir şekilde anladılar, bu kadarı ile yetindiler. Bu ayetlere vakiyayı vasfedenden ve gerçekleri belirleyen ayetler olarak bakıyorlardı. Birçok akıllı kimse bu müteşabihlerin detayına dalmayı ve onlar hakkında çekişmeyi hoş karşılamıyor ve bu konuda tafsilata girmenin ve cedelleşmenin İslâm'ın lehine olmadığını görüyorlardı. Anlamalarını, güçleri oranında icmalî olarak alıyor ve tafsilata girmiyorlardı. Müslümanlar, Kur'an'ın metodunu böyle anladılar ve ayetleri böyle telâkki ettiler. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] döneminde ve Hicrî birinci asır bitinceye kadar bu durum böyle devam etti.

Kelamcıların filozofların metoduna muhalefetlerine geline: Filozoflar, yalnızca burhanlara güveniyorlardı. Büyük önerme, küçük önerme ve sonuç şeklinde mantıksal burhanlar/deliller/kanıtlar oluşturuyorlardı. Eşyalar için "cevher" ve "araz" gibi birtakım terimler ve kelimeler kullanarak oluşturdukları akli problemleri, pratik ve hissî esaslar yerine mantıkî esaslar üzerine oturtuyorlardı.

Araştırmada kelamcılarının metodu ise bundan başkaydı. Zira Allah'a, Rasûlü'ne ve Rasûlü'nün getirdiklerine inanan kelamcılar, inandıkları bu şeyleri mantıksal akli delillerle is-

patlamaya çalışıyorlardı. Daha sonra âlemin sonradan yaratıldığını araştırmaya başladılar ve eşyaların sonradan yaratıldığına dair deliller getirmeye koyuldular. Bu konuda derinleştikçe de önlerine yeni yeni konular açıldı. Açılan bu konular ve bunlardan kaynaklanan fer'î konular üzerindeki araştırmalar, sonunda mantığa gelip dayandı. Kelamcılar, Kur'an ayetlerini, kendilerinden öncekilerin metotlarına ve Kur'an'ın maksadına göre anlamak için araştırmadılar. Onlar Kur'an'a inandılar ve Kur'an'dan anladıklarını ispatlamak için kanıtlar getirmeye çalıştılar. Bu değerlendirme Kelamcıların araştırma metotlarının bir yönünü oluşturmaktadır. Araştırmalarının diğer yönünü ise müteşabih ayetlere bakış açıları oluşturmaktadır. Kelamcılar, müteşabih ayetlere, tafsilata girmeksizin topluca imân etmekle yetinmediler. Kendileri bir takım araştırmalardan sonra, "irade" ve "cebr" ayetlerini ve Allah'a cismaniyet ifâde eder gibi görünen ayetleri ve aralarında çelişki varmış gibi görünen bütün ayetleri bir araya topladılar. Akıllarını bu ayetlere odakladılar ve kendilerinin dışındakilerin cesaret edemedikleri şeye cesaret ettiler. Her bir meseledeki araştırmaları bir görüşe ulaşımlarına neden oldu. Belli bir görüşe ulaştıklarında ise, görüşlerine ters gelen ayetleri tevil etmeye başladılar. Tevil, kelamcıların ilk belirgin özellikleridir. Örneğin, yaptıkları araştırma onları Allah'ın mekândan ve yönden münezzehe olduğu sonucuna götürmüşse, Allah'ın semada olduğunu, arşı kuşattığını ifâde eden ayetleri yorumlayarak kendi görüşlerine uydurmak istediler. Eğer araştırmaları, Allah'a yön belirlememe şeklinde sonuçlanmışsa bu sefer de, insanların gözleri ile Allah'ı görmesinin mümkün olmadığını söylediler ve insanların Allah'ı göreceği şeklinde geçen haberleri tevil ettiler. Kelamcılarla kendilerinden öncekiler arasındaki en

büyük ayırım ve onların en belirgin özellikleri kelimelere taşımadıkları anlamlar yüklemeleri yani tevil yapmalarındır.

Araştırmada takip edilen bu metot, idrâk edebildikleri veya edemediklerinde, tabiatta bulunanlar veya tabiat ötesi/metafizik alanda olanlar, hissedilebilen ve hissedilemeyen her şeyde akla araştırma hürriyeti vermektedir. Dolayısıyla Kur'an, aklın esas alınması gerekirken, akıl, Kur'an için esas alınır hale geldi. Dolayısıyla hem tevilde bu eğilimin ortaya çıkması hem de kendi görüşlerine göre aklın uygun gördüğü değerlendirmeye binaen, herhangi bir yöne yönelmeleri doğaldı. Bu nedenle aralarında çok büyük ihtilâflar doğdu. Bunlardan bir kısmı insanın davranışlarını kendi isteği ile yaptığını kabullenerek "cebr" görüşünü tevil ederken, karşı grup da "cebr" görüşünü ispat etmeye çalışırken "ihtiyar" ile ilgili ayetleri tevil ediyordu. Bunların dışındaki üçüncü bir grup ise iki grubun görüşlerini yeni bir görüş ile örtüştürmeye/uzlaştırmaya çalışıyordu. Bütün "Kelamcılar" şu iki özellikleri ile tanındılar. Birincisi: Burhanlarda/kanıtlarda hissedilen şeyler yerine mantığa itimat etmek ve önermeler oluşturmak. İkincisi: Ulaştıkları sonuçlara uymayan ayetleri tevil etmek.

Kelamcılarının Metodunun Yanlışlığı

Kelamcılarının metodu hakkında ortaya konulan bu açıklamalardan, bu metodun doğru olmadığı, davranışlarının ne kişinin imân etmesine ne de imânını kuvvetlendirmesine yol açmayacağı anlaşılmaktadır. Hatta bu davranışları ile ne kişinin düşünmesi sağlanabilir ne de düşünmesi kuvvetlendirilebilir. Bu davranışları ile ancak, kişinin birtakım bilgilere sahip olması sağlanabilir. Bilgi ise düşünme ve imândan daha farklı şeydir. Kelamcılarının metodunun yanlışlığı birkaç madde halinde şöylece ortaya konulabilir:

1- Kelamcılar metodlarında, kanıtlar getirirken hissî esas yerine mantıkî esasa dayanmaktadırlar. Bu ise iki yönden hatalıdır:

Birincisi: Müslüman bir kimsenin Allah'ın varlığına burhanlar/kanıtlar getirebilmesi için onu mantık ilmini bilmeye muhtaç etmektedir. Bu da mantık ilmini bilmeyen bir kimsenin, akîdesinin doğruluğuna burhanlar getirmekten aciz kalması demektir. Diğer bir ifâde ile kelam ilmi açısından mantık ilmi, "dil" bozulduktan sonra onu düzeltmede kullanılan "nahv"/gramer bilgileri konumuna gelmekteydi. Oysa mantık ilminin ne İslâm akîdesinde ne de bu akîdenin doğruluğunu ispatlamak için birtakım kanıtlar ortaya koymada yeri yoktur. Nitekim İslâm geldiğinde İslâm'a inanan Müslümanlar, mantık ilmini bilmedikleri halde İslâm risâletini taşıdılar, akîdelerinin doğruluğuna mantığa gereksinim duymadan kesin deliller getirmeye muvaffak oldular. Bu durum ise, mantık ilminin İslâm kültüründen olmadığını ve İslâm akîdesinin doğruluğunu ispatlamada mantığa gereksinim duyulmadığını göstermektedir.

İkincisi: Mantıkî esaslar hissî esasların tersine yanılıya daha elverişlidirler. Zira kendisine bir hatanın sızmasının imkânsız olmadığı bir şeyin varlığı bakımından, mantığın imâna esas kılınması doğu değildir.

Mantık, yanılmalara açık olduğu gibi doğru olmayan sonuçlar ortaya koymaya da açıktır. Her ne kadar mantık, önermelerin ve dizilişinin sağlıklı ve doğru olmasını şart koşuyorsa da, bir önermenin diğer bir önerme üzerine kurulması, sonucun doğruluğunu, önermelerin doğruluğuna bağlı kılmaktadır. Ortaya konulan önermelerin doğruluğu ise garantili değildir. Çünkü sonuç, doğrudan doğruya his yerine önermelerin birbirleri ile ilişkisine dayanmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkacak olan sonucun doğruluğu da garantili olmamaktadır. Mantık tekniği, önermelerin birbirleri ile olan bağlantılarına göre gerçekleştirilmektedir. Mantıkta, anlaşılabilir önermeler, anlaşılabilir diğer önermelere dayandırılarak anlaşılabilir sonuçlar çıkarılmaktadır. Yada hissedilebilir önermelerin hissedilebilir diğer önermelere dayandırılması ile hissedilebilir sonuçlar çıkarılmaktadır. Anlaşılabilir önermeler kullanılarak ortaya çıkarılân mantıksal sonuçlar, hata içinde kayıp gitmeye, sonuçlarda çelişkiye, önermeler zincirinde serbest davranmaya, önermelerin gerçeklere dayanması yerine varsayımlara dayalı anlaşılabilir sonuçlar çıkarmaya yol açar. Hatta yolun sonunda önermelerin çoğu evhamlardan ve karışımlardan meydana gelmektedir. Bu nedenle anlaşılabilir önermelerin anlaşılabilir diğer önermelere dayandırılması ile mantıki deliller, kaymalar ile karşı karşıyadır. Mantık kullanılarak şöyle bir örnek verilebilir: Kur'an Allah'ın kelimadır ve varlıklar aleminde birbirini takip eden harflerden tertib edilmiş bileşik sözdür. Ve varlıkta birbirini izleyen tertib edilmiş harflerden bileşik her söz sonradan değildir. Sonuç; o halde Kur'an da mahluk-

tur ve sonradan yaratılmıştır. Önermelerin sıralanışı ile ortaya çıkan bu sonuç, hissin algılama sahası içerisine giren bir sonuç değildir. Öyleyse aklın böyle bir konuyu araştırmasına ve hakkında bir yargıya varmasına da imkân yoktur. Dolayısıyla ortaya konulan sonuç, vakıası olmayan varsayıma dayalı bir sonuçtur. Üstelik bu konu aklen araştırılması yasaklanan bir konudur. Zira Allah'ın sıfatları konusunda araştırma yapmak Allah'ın zatı hakkında araştırma yapmak demektir. Allah'ın zatını araştırmak ise hiçbir surette câiz değildir. Yukarıdaki aynı mantığı kullanarak tam tersi bir sonuç elde etmek de mümkündür. Örneğin: Kur'an Allah'ın kelimidir ve kelim O'nun sıfatıdır. Allah'ın sıfatı olan her şey sonsuzdur. Sonuç; öyleyse Kur'an da sonsuzdur ve yaratılmamıştır. Böylece tek bir önermede kullanılan mantıkta çelişkiler görülmektedir. Bunun gibi anlaşılabilirin bir diğer anlaşılabilirine dayandırılması ile oluşturulan birçok önermede mantık, son derece çelişkili ve garip sonuçlara ulaşmaktadır. Ancak hissedilebilir önermelerin hissedilebilir diğer önermelere dayandırılması ile oluşturulan mantıksal sonuç hister son buluyorsa, elde edilen sonuç doğrudur. Çünkü sonuç, sadece önermelerin sıralanışına değil aynı zamanda hissetmeye dayanmaktadır. Ancak elde edilen sonucun gerçek olup olmadığı önermelerin sıralanışına bağlıdır. Hissin varlığı ise önermenin sonuçları ile gözlemlenebilir. Mantıkta kullanılan önermeler ve sonuçla ilgili olarak ortaya çıkabilecek yanıltıcı noktaların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz: Bazen bir önermeye göre doğrulandığı sanılan bir şeyin, vakıda doğrulanmadığı gerçeği ile karşı karşıya kalınabilir. Yine her yönü ile çevrelenmiş olan bir önermenin, bir bütünün bir kısmını doğrulayıp diğer kısmını doğrulamamasına rağmen bütünün tamamını doğruladığı sanılabilir. Zahiri hükmü doğru olup vakıası yanlış olan bir önermenin doğru

olduğu sanılabilir. Bazen sonuç doğru olabilirken, sonucun çıkarıldığı önermelerin hatalı olmasından dolayı sonucun doğruluğundan yola çıkarak önermenin doğru olduğu sanılabilir. Bu ihtimallere şöyle örnek vermek mümkündür: İspanya halkı Müslüman değildir. Halkı Müslüman olmayan hiçbir ülke İslâm ülkesi/toprağı değildir. Sonuç; öyleyse İspanya İslâm toprağı değildir. Bu sonuç yanlıştır. Yanlışlık ikinci önermenin yanlış olmasından kaynaklanmaktadır. "Halkı Müslüman olmayan hiçbir ülke İslâm ülkesi değildir" sözü yanlış bir sözdür. Zira bir ülke, İslâm ile hükmedilmesi/yönetilmesi veya halkının çoğunluğunun Müslüman olması ile "İslâm ülkesi/toprağı" sayılır. Bundan dolayı sonuç yanlıştır. Zira İspanya İslâm ülkesidir. Bir başka örnek daha verelim: Amerika ekonomik açıdan gelişmiş bir ülkedir. Ekonomik açıdan gelişmiş her ülke kalkınmış bir ülkedir. Sonuç; öyleyse Amerika kalkınmış bir ülkedir. Önermelerin ikincisi yanlış olmasına rağmen Amerika açısından bu sonuç doğrudur. Zira ekonomik açıdan gelişmiş her ülke kalkınmış ülke değildir. Fikri açıdan gelişmiş, yükselmiş ülke kalkınmış ülke sayılır. Bu önermelere dayanılarak elde edilen doğru sonuca bakılarak doğru sonucun bu önermelerden kaynaklandığı dolayısıyla da Kuveyt, Katar ve Suud gibi ülkelerin kalkınmış ülkeler olarak kabul edilmesi gerekir. Gerçekte bu ülkeler kalkınmış ülkeler olmadıkları halde ekonomik açıdan gelişmiş konumda bulduklarından önermelere göre kalkınmış ülkeler sayılmaları gerekmektedir. Bu örnekte de görüleceği üzere bütün önermeler, sonuçların doğruluğunu da etkilemektedir. Önermelerin doğruluğu ise garantili değildir. Çünkü her an yanıltmaca ile karşı karşıyadır. Bu nedenle delil getirmede mantıki esaslara güvenmek yanlıştır. Ancak bu ifade, mantık yoluyla ulaşılan her gerçeğin veya her kanıtın hatalı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu

ifâde, mantiki esaslara göre kurulan kanıtlara güvenmenin ve deliller getirmede mantığı esas almanın yanlış olduğunu anlatmaktadır. Delil getirmede doğru sonuçlar elde edebilmek için mantık yerine hissin esas alınması gerekir. Fakat önermenin doğru olması koşulu ile mantığa dayalı kanıt getirmek de câizdir. Önermenin doğru olması, hem önermenin hem de sonucun histe son bulması koşulu ile elde edilen sonuç da doğru olur. Sonucun doğruluğu, önermelerden elde edilen çıkarımın doğruluğuna bağlıdır. Mantığın, yanılmaya düşme imkânını içerisinde barındırmasından dolayı, delil getirmede esas alınması doğru olmaz. Her ne kadar bazı durumlarda kesin sonuçlar ortaya koysa da, içerisinde yanılabilirlik imkânı bulunduğundan dolayı adeta bir bütün olarak zannî bir esastır. Öyleyse delil getirmede hissin esas alınması gerekir. Çünkü his, bir şeyin varlığı hakkında şüpheye veya herhangi bir hataya imkân bırakmayan herşeyin esası gibidir.

2- Kelamcılar hissedilebilen gerçeğin dışına çıkarak, Allah'ın zâtı ve sıfatları gibi hissedilemeyen, metafizik alanları araştırdılar. His yoluyla algılanabilen şeyleri his yoluyla algılanamayan şeylerle karıştırarak görünmeyeni görüneye kıyaslamakta aşırılığa gittiler. Allah'ı insana kıyasladılar. Dünyada insan hakkında tasavvur ettikleri adaleti, Allah'a kıyasladılar. Allah'ın iyi olanı yapması gerektiğini, hatta onlardan bir kısmı, Allah'ın en iyi olan şeyleri yapması gerektiğini söylediler. Çünkü Allah hikmet sahibidir, hikmetsiz, maksatsız bir iş yapmaz dediler. Maksatsız bir iş yapmak ise akılsızlıktır. Hikmet sahibi olan bir kimse bir işi ya kendisinin yada başkasının faydalanması için yapar. Allahu Teâlâ faydalanmaktan münezzeh olduğu için yaptığı işi başkalarının faydalanması için yapar, dediler.

Akıl yoluyla hakkında hüküm verilemeyen, hissin algı-
 ma alanına girmeyen bu tür konuları araştırmaya daldılar ve
 içerisinde buldukları çıkmaza düştüler. Hissedilen şeyle-
 rin algılanabileceği, Allah'ın zatının ise algılanamayacağı,
 dolayısıyla birini diğeri üzerine kıyas yapmanın mümkün
 olmayacağı gerçeğini gözden kaçırdılar. Allah'ın adaletini
 insanın adaleti ile kıyaslamanın doğru olmadığını ve koydu-
 ğu kanunlara göre alemi idare eden, alemin yaratıcısı olan
 Allah'ın dünyadaki kanunlara boyun eğeceğini sanmanın
 câiz olmadığını anlayamadılar. İnsanın dar görüşü sebebiyle
 adaleti dar bir şekilde anladığını, bakış açısının genişledi-
 ğinde ise hem adalete bakışının hem de verdiği hükmün de-
 ğiştiğini gördüğümüz halde, nasıl oluyor da ilmi ile herşeyi
 kuşatan Alemlerin Rabbinin adaletini, bizim kabul ettiğimiz
 “adalet” anlamıyla kıyaslıyoruz? “İyi” ve “en iyi” kelimeleri
 ve kelimelerin içerdiği anlamlar da onların adalete bakışla-
 rının bir parçasıdır. Çünkü adalet hakkında söylenenlerin
 aynısı bu iki kelime hakkında da söylenir. Görünen şudur ki;
 insan bir şeyi iyi olarak görebilir, bakış açısı genişlediğinde
 ise görüşü değişir. Örneğin; bugün İslâm dünyası, İslâm ile
 hükmetmeyi terk ettiği için Dar-ul Küfür'dür. Bu nedenle
 bütün Müslümanlar dünyayı bozuk bir dünya olarak gör-
 mekte ve onlardan birçoğu, dünyanın ıslah edilmeye muhtaç
 olduğunu söylemektedir. Ancak uyanık olanlar ıslah düşün-
 cesinin yani mevcut ortamdaki bozukluğun giderilmesi dü-
 şüncesinin yanlış olduğunu, bilâkis bugün İslâm dünyasının
 küfrü kökünden kazıyacak ve İslâm'ı uygulayacak kapsamlı
 bir inkılabı muhtaç olduğunu, her türlü ıslah çalışmasının
 ise bozukluğun ömrünün uzamasına yarayacağını görmek-
 tedir. Görüldüğü gibi insanlar, iyi ve güzel konusunda farklı
 görüşler ortaya koyabiliyorken nasıl olur da Allah'ın, insa-
 nın görüşüne göre hareket etmesi istenir ve kendi açımız-

dan iyi ve en iyi olarak gördüklerimizi Allah'ın da yapması gerektiğini söyleyebiliriz? Görüşlerimize aklımızı hakem kıldığımızda, Allah'ın eşyalar hakkında yaptıklarında aklımıza göre hangi iyilikleri bulabiliriz? İblis ve şeytanların yaratılıp insanları saptırmaları için kendilerine güç verilmesinde hangi iyilik vardır? Allah, niçin İblis'in ömrünü Kıyamete kadar uzattı da Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in canını aldı? Yaratıklar için bu mu daha iyi? Niçin İslâm hükmünü yeryüzünden kaldırdı da küfür hükmünü onun yerine koydu, Müslümanları zelil, kâfir düşmanlarını ise onlara musallat kıldı? Kullar için bu mu daha iyi? Daha bunlar gibi binlercesini aklımızla, iyi ve en iyi kavramalarını anlayışımıza göre kıyasladığımızda, hiç birinin iyi olmadığını görürüz. Bu nedenle Allah'ın insana kıyaslanması doğru değildir ve Allah'a hiçbir şey gerekmez. Ayette Allahu Teâlâ kendisi için şöyle buyurmaktadır: **"O, yaptığınızdan sorumlu değildir."** [Enbiya 23] Ve şöyle buyurmaktadır: **"O'nun benzeri hiçbirşey yoktur."** [Sura 11] İşte Kelamcıların yukarıda sıraladığımız hatalara düşmeleri araştırma metotlarının yanlışlığından ve Allah'ı insana kıyaslama yanlışlarından kaynaklanmaktadır.

3- Kelamcılarının metodu, hissettiği veya hissetmediği herşeyde akla araştırma hürriyeti veriyor. Bu durum aklen, hakkında hüküm vermesi mümkün olmayan meselelerde akli araştırma yapmaya sürüklüyor. Varsayıma ve hayale dayalı konuları araştırıyorlar, var olup olmadığı kesin olarak belli olmayan şeyler hakkında soyut tasavvurlara göre kanıtlar getiriyorlar. Bu da bir taraftan, aklın idrâk etmemesinden dolayı; haberinin doğruluğunu kesin olarak bildiğimiz kimse, bize varlığı katî olan şeyleri haber verdiği halde, onları inkâr etmeye götürürken diğer taraftan akıl, varlığını

hayal ettiği için gerçekte var olmayan, şüpheli, boş şeylere imân etmeye götürür. Örneğin, Allah'ın zatını ve sıfatlarını araştırdılar. Bu araştırma sonunda bir kısım kimseler sıfat, zatından bir parçadır derken bir kısmı da sıfat zatından başkadır dediler. Allah'ın ilmi, bilinenin olduğu şekilde ortaya çıkmasıdır. Bilinen ise zaman zaman değişebilir. Örneğin bir ağaç yaprağı dalından kopup düşebilir. Allahu Teâlâ ise şöyle buyurmaktadır: **"Her düşen yaprağı Allah muhakkak bilir."** [Enam 59] Allah'ın ilmi bir şeyin bulunduğu hal üzere inkişaf eder. Allah, bir şey olmadan önce onun olacağını, olduğunda ise nasıl olacağını, yok olduğunda nasıl yok olacağını bilir. Öyleyse nasıl oluyor da Allah'ın ilmi varlıkların değişmesi ile değişebiliyor? Olayların değişimine göre değişen ilim sonradan meydana gelen ilimdir. Sonradan var olan ilim ise Allah'ın ilahlık sıfatına uymaz. Çünkü sonradan olanla alakalı şeyin kendisi de sonradan olmuştur. Kelamcılardan bir kısmı bu soruya şöyle cevap veriyor: *"Zeyd'in bize geleceğini bilmemiz onun fiilen bize geldiğini bilmemizden farklı olduğunu kabul etmek gerekir. Bu farklılık ise ilmin, bilginin yenilenmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu, insan için geçerlidir. İnsanın ilmi sürekli yenilenir. Çünkü ilmin kaynağı sürekli yenilenen hisler ve idrâktir. İleride olacak, şu anda olan ve sonradan ne hale geleceği ile ilgili eşyalar hakkında Allah'ın ilminde herhangi bir farklılık olmaz. Çünkü O'nun için bütün bilgiler tek bir haldedir."* Bir başka grup Kelamcı ise buna şöyle cevap verdi: *"Allahu Teâlâ, zatiyla olan ve olacak şeylerin hepsini bilir. Bütün bilgiler tek ilimle O'nun katında var olan bilgilerdir. Olan ve olacak olan şeyler arasındaki ihtilâf Allah'ın ilminden değil eşyalar hakkındaki ihtilâftan kaynaklanmaktadır."* İşte bu araştırmaların tamamı, hakkında aklın hüküm koyamayacağı, hissin algılama sahası içine girmeyen konularda yapılan araştırma-

lardır. Bu nedenle de aklın onu araştırması câiz değildir. Ancak Kelamcılar, akla her konuda araştırma hürriyeti tanıyan metotlarına göre hareket ederek aklın kavraması mümkün olmayan konuları araştırdılar ve bu sonuçlara vardılar. Bazı şeyleri hayal edip hemen araştırmaya koyuldular. Örneğin; kul bir fiili yapmak istediğinde Allah'ın iradesi kulun fiili ile ilişkilendirir. Yani fiil, yalnızca kulun gücü ve iradesi ile yaratılmaz. Kulun gücü ve iradesi var olduğu zaman, ancak o zaman Allah, fiili yaratır.

Bu söz araştırmacıların tasavvur ettikleri, varsaydıkları ve hissen de vakıası olmayan sözlerdir. Ancak onlar akla araştırma hürriyetini vermekle bunları araştırdılar ve onlarda bu tasavvur meydana geldi. Ardından da "Kesb" ve "İhtiyar" ismini verdikleri tasavvurlarına imân etmenin vacib olduğunu söylediler. Eğer onlar akli, yalnızca hissedilen şeyleri araştırmada kullansaydılar, bütün maddeleri yaratan olmasından dolayı fiili yaratanın da Allah olduğunu idrâk edeceklerdi. Çünkü ancak yaratıcı yoktan var edebilir. Fakat doğrudan doğruya Allah'ın yaratmış olduğu bu maddeleri bir araya getirmesi ve bundan fiilin türemesi sandalyenin imal edilmesi gibi yaptığı herhangi bir imalat gibi kulun fiilleridir. Eğer akli yalnızca hissedilen şeyleri araştırmada kullansaydılar varsayımlara ve gerçekte olmayan birçok şeye inanmazlardı.

4- Kelamcılarının metodu, imânın bütün bölümlerinin araştırılmasında akli esas almaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ı akli esas alacakları yerde, akli Kur'an'a esas aldılar. Bunun bir gereği olarak da Kur'an'ı tefsir ederken tefsirlerinde, Allah'ın, mutlak tenzih (eksikliklerden uzak tutma), irade hürriyeti, adalet, en iyi olanı yapmak gibi sıfatlarını, kendi esaslarına bina ettiler. Görünürde çelişir gibi görünen ayetlere akli hakem yaptılar, akli müteşabih ayetler arasında hakem

kıldılar, kendi görüşleri ile örtüşmeyen ayetleri tevil ettiler. Hatta tevil, Mutezile, Ehl-i Sünnet ve Cebriye arasında bir fark olmaksızın onların metodu haline geldi. Çünkü onlara göre esas ayet değil akıldı ve akıl ile örtüşmesi için ayetin tevil edilmesi gerekliydi. İşte bu şekilde akılı, Kur'an'a esas kılmakla, hem araştırma metodunda hem de araştırma konularında hataya düştüler. Eğer araştırmalarına yalnızca Kur'an'ı esas alsalardı ve Kur'an akla esas alınsaydı bu hatalara düşmezlerdi.

Evet, Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna imânın yalnızca akla dayandığı doğrudur. Ancak Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna imân edildikten sonra, Kur'an'ın getirdiklerine imâna akıl değil bizzat Kur'an'ın kendisi esastır. Bundan dolayı Kur'an'da geçen ayetlerin anlamlarının doğru olup olmamasında akıl değil ancak Kur'an'ın ayetleri hakemdir. Bu durumda ise aklın görevi yalnızca anlamaktır. Fakat kelimacılar böyle yapmadılar. Onlar akılı Kur'an'a esas kıldılar. Bu nedenle de Kur'an'ın ayetlerini tevil ettiler.

5- Kelamcılar, filozoflara olan düşmanlıklarını araştırmalarına esas aldılar. Mutezile, filozoflardan aldıkları ile onlara cevap verdi. Ehl-i sünnet ve Cebriye de Mutezileye cevap verirken felsefecilerin metodunu kullandı. Halbuki araştırma konusu, felsefecilerle veya başkalarıyla olan düşmanlık değil İslâm'dı. Onlara düşen görev İslâm'ı araştırmaktı. Yani herhangi bir insana bakmaksızın Kur'an'ın ve hadislerin getirdiklerini araştırmaları ve bu sınırdaki durup bunu aşmamalarıydı. Ancak onlar böyle yapmadılar. İslâm'ın tebliğini ve akîdesinin açıklanmasını münazaralara ve mücadelelere çevirdiler. İslâm akîdesini nefisteki dürtücü gücünden, sıcaklığından ve aydınlığından çıkararak tartışmalı sıfatlara ve kelam ile ilgili uğraşılara götürdüler.

Kelamcılarının metodlarındaki en belirgin yanlışlıklar bunlardır. İslâm'a davet ve insanlara İslâm'ın anlatılmasını gerektiren İslâm akîdesi hakkındaki araştırmaların vesilesi olması gerekirken, fetihlerden sonra Arapça'nın, gramer ve benzeri ilimler gibi ders olarak okutulan birer ilim haline dönüştürülmesi bu metodun etkilerindedir. İslâmî bilgilerden herhangi bir bilgiyi öğrenmek, daha iyi anlayabilmek ve zihnen daha kolay kavrayabilmek için birtakım ilimler ortaya koymak câiz olmakla beraber, bu uygulama İslâm akîdesi için câiz değildir. Çünkü İslâm akîdesinin, davetin konusu ve İslâm'ın esası olduğundan, Kur'an'da olduğu gibi insanlara verilmesi gerekir. Akîdeyi insanlara tebliğde, onlara açıklamada Kur'an'ın metodunu almak gerekir. Zira Kur'an'ın metodu, İslâm'a davetin ve onun fikirlerini açıklamanın metodudur. Bu nedenle kelamcılarının metodundan ayrılıp yalnızca Kur'an'ın metoduna dönmek gerekir. Dikkat edin! O, davette hissedilen şeylerin araştırılması sınırında akla dayanmakla birlikte, fitrî esasa dayanmaktır.

Kaza ve Kader Meselesi Nasıl Ortaya Çıktı?

Mutezile reisi Vasıl Bin Ata'nın Hasan el-Basri'nin ders halkasından ayrılmasına neden olan "büyük günah işleyen kimse" meselesini bir tarafa bırakırsak, kelimeler ilminde gördüğümüz meselelerin, daha önce Yunan filozoflarının araştırdığı meselelerden kaynaklandığını hissederiz. Bu isim ve isimlendirme ile "Kaza ve Kader" meselesi, daha önce Yunan filozoflarının araştırdıkları ve hakkında ihtilâfa düştükleri bir meseledir. Bu mesele, "kaza ve kader", "cebr ve ihtiyar" ve "irade hürriyeti" olarak isimlendirilir. Bunların hepsi aynı anlama gelmektedir ki o da şudur: İnsandan kaynaklanan fiilleri meydana getirip getirmemede insan hür müdür, serbest midir yoksa mecbur mudur? Yunan felsefesi tercüme edilmeden önce böyle bir mesele üzerinde araştırma yapmak hiçbir Müslümanın aklından dahi geçmemişti. Böyle bir meseleyi daha önceleri ancak Yunan filozofları araştırdılar ve hakkında ihtilâfa düştüler. Epikuroscular, "Dilediğini yapmada irade hürdür. İnsan bütün fiillerini hiçbir zorlama olmaksızın kendi serbest irade ve seçimi ile yapar" derken Revakçılar ise; "İnsan iradesi bir yolda yürümek mecburiyetindedir. Bunu değiştirmesi mümkün değildir. İnsan, iradesi ile hiçbir şey yapamaz. O, fiili yapmak mecburiyetindedir. Yapıp yapmama hakkına sahip değildir" demektedirler. İslâm geldiğinde ve zamanla felsefi düşünceler İslâm'a sızdığına Allah'ın adaleti meselesi en önemli mesele haline geldi. Zira Allah'ın adil olduğunu ve sevâp ile ceza meselesinin bu adalete terettüp ettiğini söylediler. Bunun sonucunda kulların fiillerini, bu meselenin, ve meseleden dallanan hususların araştırılması ve araştırmalarından etkilenmelerinden dolayı, filozofların takip ettikleri araştırma metoduna göre yapması meselesi ortaya çıktı. Bu konuda en fazla Mu-

tezile'nin ortaya koyduğu araştırma dikkati çekmektedir. Bu mesele ve kelimcilerin diğer araştırmalarında Mutezile asıldır. Çünkü diğer kelimciler, Mutezile'ye cevap vermek için ortaya çıktılar. Dolayısıyla "Kaza ve Kader" meselesinin araştırılmasında hatta kelim ilmi ile ilgili bütün araştırmalarda Mutezile esas sayılır. Mutezile'nin Allah'ın adaletine bakışı, O'nun zulümden münezzehtir/uzak olduğu şeklindedir. Sevâp ve ceza meselesinde de Allah'ın adaleti ile Allah'ın zulümden münezzehtir olduğu düşüncelerini uyumlaştıran bir yerde durdular. Ancak insanda irade hürriyetinin bulunması, kendi fiillerini yaratması, bir şeyi yapıp yapmama imkânına sahip olması ile Allah'ın adalet sıfatının bir anlamı olur dediler. İnsan, bir şeyi kendi iradesi ile yapıp ve yine kendi iradesi ile terk ettiği zaman ona sevâp veya ceza verilmesi makul ve adaletlidir. Fakat Allah insanı yaratır, ardından da onu belli bir işi yapmaya zorlarsa, yani itaatkar olanı itaata ve isyan edeni de isyana zorlar sonra da itaat edeni sevâp ile mükafatlandırıp asi olanı da azap ile cezalandırırsa bu, adalet sayılmaz, dediler. Böylece onlar görünmeyeni görünene, Allahu Teâla'yı insana kıyasladılar. Yunan filozoflarından bir grubun yaptığı gibi, bu dünya hakkında konulan kanunlara Allahu Teâla'yı da boyun eğdirmeye kalkıştılar. İnsan hakkında tasavvur ettikleri adaleti, Allah'a uygulamaya giriştiler. Oysa "Kaza ve Kader", "Cebr ve İhtiyar" veya "İrade Hürriyeti" diye isimlendirdikleri konunun aslı, kulun fiiline Allah'ın sevâp veya ceza vermesidir. Araştırmalarında Yunan filozoflarına yönelerek "İrade" ve "Kulların fiilleri" meselesini araştırdılar. İrade meselesinde şöyle dediler: Hayrı isteyen hayırlı, şerri isteyen şerli, adaleti isteyen adil, zulmü isteyen de zâlimdir. Eğer dünyada olan her şey Allah'ın iradesi ile ilgili olsaydı, hayrı ve şerri dileyen de Allah olurdu. Bu durumda da hayrı-şerri, adaleti-

zulmü dileyen kimsenin de bu niteliklerle nitelenmesi gerekirdi. Bu fiilleri işleyeni hayırlı, şerli, adil, zâlim gibi sıfatlarla vasıflandırmak gerekirdi ki Allahu Teâla'yı bu şekilde nitelendirmek mümkün değildir. Eğer Allahu Teâla kâfirin küfrünü, asinin isyanını dilemiş olsaydı, onu küfürden ve isyandan men etmemesi gerekirdi. Örneğin; Allah'ın Ebu Leheb'in kâfir olmasını dileyip ardından da onun imân etmesini ve küfürden uzak durmasını emretmesi nasıl düşünülebilir? Yaratıklardan böyle bir şeyi yapan kimse akılsız sayılır. Allah ise böyle bir şeyden çok çok uzaktır, yücedir. Kâfirin küfrünü ve asinin de isyanını Allah dilerse, bu takdirde bunların cezalandırılmaması gerekir. Çünkü onların amelleri kendi iradelerinin sonucu değil O'na itaatin sonucudur. İşte böyle delil hususunda mantığı önermeler getirmeye devam ettiler. Ardından da bunu Kur'an-il Kerim'den naklî delillerle takip ettiler. Allahu teala'nın şu ayetlerini delil olarak getirdiler: وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ **"Allah kulları hakkında zulüm dilemez."** [Gafir 31] سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا **"Allah'a şirk koşanlar: 'Allah dileseydi babalarımız ve biz puta tapmaz ve hiçbir şeyi haram kılmazdık' diyecekler. Onlar da öncekiler de böyle yalanlamışlardı."** [Enam 148] قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ **"De ki: Üstün ve mükemmel hüccet, Allah'ındır. Eğer O, dileseydi hepimizi birden hidâyete kavuştururdu."** [Enam 149] يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ **"Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez."** [el-Bakara 185] وَلَا يَرْضَى **"O, kullarının küfrüne razı olmaz...."** [Zümer 7] إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا **"O, kullarına ters düşen şu ayetleri de tevil ettiler: سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْتَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (6) حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَغَشَاوَهُمْ غَشَاوَةً وَغَشَاوَهُمْ غَشَاوَةً"** **"Şüphesiz ki küfredenleri korkutsan da**

korkutmasan da birdir. Onlar inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır." [el-Bakara 6-7] **بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ**

"Küfürleri sebebiyle onların kalplerini mühürledik." [en-

Nisa 155] Bunlardan da benimsedikleri ve kendisine çağırdıkları görüşe vardılar. Onların görüşleri ise bir fiili yapıp yapmama hususunda insanın iradesinde hür olduğu şeklinde bilinmektedir. İnsan bir fiili yaparken de terk ederken de kendi iradesini kullanır. Fiillerin yaratılması meselesinde Mutezile şöyle dediler: "Kulların fiilleri, kendileri tarafından yaratılmıştır. Allah'ın işi değil kulun kendi işidir. Allah'ın gücünün müdahalesi olmaksızın fiili yapmak veya yapmamak insanın gücü dahilinde olan bir iştir. İnsanın isteyerek veya istemeden yaptığı hareketler arasındaki farkı hissetmesi bunun delilidir. İsteyerek elini hareket ettiren kimse ile istemeden eli titreyen kimsenin hareketi, minareye kendi isteği ile çıkan kimse ile istemeden düşen kimsenin hareketi arasındaki fark gibi. İhtiyari hareket insanın gücü dahilinde olan harekettir. Onu insan yaratır. Zorunlu olarak yaptığı harekette ise insanın rolü yoktur. Aynı zamanda insan, fiillerinin yaratıcısı olmazsa teklif ortadan kalkar. Zira insan bir fiili yapıp yapmama gücüne sahip olmazsa ona yap veya yapma demek aklen doğru olmaz. Dolayısıyla da övmeye ve kınamaya, sevaba ve cezaya konu olmaz." Hakeza görüşlerine delil getirmede mantıki önermeler getirmeye devam ettiler ve bunu naklî delillerle takip ettiler. Allah'ın şu ayeti gibi birçok ayetle görüşlerini delillendirdiler: **فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ**

"Kendi elleriyle kitap yazıp sonra da bu Allah'tandır diyenlere yazıklar olsun" [el-Bakara 79]

"Bir kavim nefislerindeki değiştiğinden, Allah da onların halini değiştirdi"

tirmez." [Ra'd 11] مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ "Kim kötü bir iş yaparsa cezasını görür." [en-Nisa 123] الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ "Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir." [Ğafir 17] قَالَ رَبِّ رَبِّ "Rabbim beni geri çevir, belki iyi iş işlerim." [Mü'minun 99-100] Görüşlerine ters düşen şu ayetleri de tevil ettiler: وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ "Hâlbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır." [Saffat 96] اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ "Her şeyi yaratan Allah'tır." [Zümer 62] Tüm bunlardan da fiillerin yaratılması meselesinde insan fiillerini kendi yaratır, insan bir şeyi yapıp yapmamaya muktedirdir şeklindeki benimse-dikleri görüşlerine ulaştılar. Meselenin ve meseleden dallanan şeylerin araştırılmasında, kelimcilerin araştırma metotlarının peşine düşülmesi sonucunda, fiillerin yaratılması meselesinden "fiillerden doğan fiiller" meselesi dallandı. Mutezile, insanın fiillerinin kendisi tarafından yaratıldığını ortaya atınca şöyle bir soru gündeme geldi: İnsanın amelinden, davranışından doğan ameller hakkındaki görüş nedir? O da insanın yarattığından mıdır? Yoksa Allah'ın yarattıklarından mıdır? Dayak yiyen kimsenin hissettiği acı, bir şeyde görülen tat, bıçaktaki kesme özelliği, lezzet, sıhhat, şehvet, sıcaklık-soğukluk, rutubet-kuraklık, korkaklık-cesaret, açlık-tokluk ve daha birçok şey de insanın fiili midir? Mutezile bunların hepsinin insanın fiili olduğunu söyler. Çünkü bir fiili yaptığında onun sonuçlarını ortaya çıkaran da insandır. O, insanın fiilinden doğmaktadır. Dolayısıyla insanın yarattığı şeylerdendir.

"Kaza ve Kader" meselesi ve bu meselede Mutezile'nin görüşü işte budur. Kulun fiilindeki iradesi ve insanın fiili sonucunda ortaya çıkan eşyanın özellikleri bu meselenin özüdür. Bu mesele hakkındaki görüşlerinin özü ise, "kul bütün fiillerinde irade hürriyetine sahiptir, fiillerini ve fiilleri sonu-

cunda ortaya çıkan eşyanın özelliklerini yaratan da insandır.”

Mutezile'nin bu görüşü Müslümanların heyecanını artırdı. Çünkü bu görüş onlara göre yepyeni bir görüştü. Dinde ilk esas olan akîdede cüretli bir görüştü. Bu nedenle Mutezile'ye cevaplar vermeye başladılar. En meşhurlarından birisi; Cehm Bin Safvan olan ve kendilerini "Cebriye" diye isimlendiren yeni bir grup ortaya çıktı. Cebriye'ciler şöyle diyorlardı: “İnsan, irade hürriyeti ve fiilleri yaratma gücü olmayan, mecburen hareket eden bir varlıktır. İnsan rüzgârın önünde bir tüy veya dalgaların önüne katıp sürüklediği bir odun parçası gibidir. Ancak, Allah işleri onun eliyle yaratır. Eğer insan amellerinin yaratıcısıdır dersek, bu ifâde, Allah'ın gücünün sınırlandırılmasını gerektirir ki bu durumda da Allah'ın gücü her şeyi kuşatmamış olur. Böylece kul dünyada bazı şeyleri yaratmada Allah'a ortak olmuş olur. Tek bir şeyde iki gücün birbiri ile yardımlaşması mümkün değildir. Eğer o şey Allah'ın gücü ile yaratılmışsa insanın o şeyde herhangi bir rolü yoktur. Eğer o şey, insanın gücü ile yaratılmışsa Allah'ın gücünün o şeyde herhangi bir rolü yoktur. Bir kısmının Allah'ın bir kısmının da insanın gücü ile olması da mümkün değildir. Dolayısıyla kulun fiilini yaratan Allah'tır. Yalnızca O'nun iradesi ile kul bir fiili yapabilir. Kullanın fiilleri sadece Allah'ın gücü ile var olabilir, fiilin yaratılmasında kulun gücünün herhangi bir tesiri olmaz.” Cebriye'ye göre insan, Allah'ın yarattığı fiillerin yeri olmaktan öte bir anlam ifâde etmemektedir. O mutlak olarak mecburen hareket eden bir varlıktır. İnsanla cansız bir varlık arasında görünüşten başka hiçbir fark yoktur. Görüşlerini işte böylece sıraladılar. Görüşlerini desteklemek için de Allah'ın şu ayetlerini delil olarak getirdiler: **Allah** وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

dilemedikçe siz dileyemezsiniz." [İnsan 30] وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı." [Enfal 17] "Sen sevdiğine hidâyet edemezsin. Ancak Allah dilediğine hidâyet eder." [Kasas 56] وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ "Sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı." [Saffat 96] "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır." [Zümer 62] Kulun yaratmasına ve iradesine delalet eden ayetleri de tevil ettiler. Doğal olarak, lezzet, açlık, yiğitlik, kesmek, yakmak ve bunların dışında kulun filinden sonra meydana gelen eşyaya ait özelliklerinde Allah'tan olduğunu söylediler. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat da bu konularda Mutezile'ye cevap verdi. Ehl-i Sünnet, şöyle dedi: "Kul fiillerinin tamamı Allah'ın iradesi ve meşietiyedir." İrade ve meşiet aynı anlama gelir. İrade ve meşiet, diri olan Allah'ta ezelî bir sıfattır. İrade ve meşiet; kudretin bütüne nisbetinin birbirine denk olmasıyla, herhangi bir vakitte, takdir edilenlerden birinin gerçekleşmesinin tahsis edilmesini gerektirmektedir. Kulların filleri Allah'ın hükmü iledir. Bir şeyin olmasını dilediği zaman ona "ol" der ve o da hemen olur. Allah'ın kazası, bazı hükümlerin ilâvesi ile birlikte kulun fiilinden ibarettir. Zira Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Onları yedi gök olarak kaza etti/var etti."** [Fussilet 12] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Rabbin kaza etti/kesin olarak hükmetti."** [İsra 23] Ayetlerde geçen "kaza" kelimesi Allah'ın sıfatlarından bir sıfatı değil hükmedenî kastetmektedir. Kulun fiili Allah'ın takdiri ile olur. Takdir, her yaratığın, güzel ve çirkin, fayda ve zarar, taşıdığı zaman ve mekân ve ona gereken sevâp ve ceza gibi şeylerin belirli bir seviyede sınırlandırılması demektir. Bundan maksat ise Allah'ın iradesini ve gücünü her şeye genelleştirmek-

tir. Çünkü her şey Allah'ın yaratmasıyla olur. Bu da zorlama ve baskı olmaksızın irade ve güç sahibi olmayı gerektirir.” Bunun üzerine onlara dediler ki: “Sizin bu sözünüze göre, kâfir küfründe, fasık da fiske mecbur olur ki bu durumda da kâfirin ve faskın imân ve itaatla mükellef kılınması doğru olmaz denilse ne dersiniz” Bu soruya şöyle cevap verdiler: “Allah her ikisinin de küfrünü ve fiske zorlama olmadan kendi serbest istekleriyle olmasını irade etmiştir. Allahu Teâlâ'nın, kendi iradeleriyle onların küfrünü ve fiske bilmesi, olması mümkün olmayan bir teklifi de gerektirmez.” Kulların fiilleri hakkında Mutezile ve Cebriye'ye cevap olarak da şöyle dediler: “Kulların, itaat ettikleri zaman karşılığında sevâp kazanacakları, karşı geldiklerinde ise azaplandırılacakları, serbest iradeleri ile yaptıkları fiilleri vardır.” Allahu Teâlâ fiilleri, yaratma ve var etmede bağımsızdır, demeleriyle beraber kullara ait fiillerde ihtiyar olmasını da şöylece açıkladılar: “Kulun fiilini yaratan Allahu Teâlâ'dır. Titreme gibi bir takım fiilleri dışında, yakalama hareketi gibi bir takım fiillerde kulun gücünün ve iradesinin rolü vardır. Her şeyi yaratan Allah'tır, kul ise "KASİB'tir.” Bunu da şöyle açıkladılar: “Kulun gücünü ve iradesini fiile harcaması "kesb"tir. Bunun hemen akabinde Allah'ın bu fiili var etmesi ise “yaratmaktır”. Takdir edilen şey, iki farklı açıdan iki gücün altına girmektedir. Fiil, yaratma yönünden Allah'ın, kesb yönünden de kulun gücü dâhilindedir. Bir başka ifâde ile fiil, yalnızca kulun iradesi ve gücüyle değil, kulun iradesi ve gücü esnasında Allah tarafından yaratılmaktadır. İşte bu ilişki KESB'dir.” Sözlerini Cebriye'nin, Allah'ın fiilleri yaratması ve iradesi hakkında delil olarak kullandıkları ayetlerle de delillendirdiler. Kuldaki "kesb" özelliğini de şu ayetlerle delillendirdiler: جَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **"İşledikleri amellere karşılık olarak"** [Vakıa 24] فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ

isteyen inkâr etsin" [Kefh 29] لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ "Ka-zandığı lehine yüklediğı de aleyhindedir." [el-Bakara 286]

Böylece kendilerini hem Mutezile'ye hem de Cebriye'ye cevap vermiş saydılar. Gerçekte ise onların görüşleri ile Cebriye'nin görüşleri birdir. Onlar da Cebriye'cidirler. Ehl-i Sünnet "kesb" meselesinde tamamen başarısız oldular. Onlar aklî yolu takip etmediler. Çünkü bu konuda herhangi bir aklî delil/burhan yoktur. Nakil yolunu da takip etmediler. Çünkü şer'î delillerden herhangi bir delil de yoktu bu konuda. Ehl-i Sünnetin çabası, ancak Mutezile ve Cebriye'nin görüşünü uzlaştırmaya yönelik başarısız bir çabadır. Özet olarak "Kaza ve Kader" meselesi kelimcilerin yanında çok önemli bir yer tutmuştur. Bütün kelimciler kulun fiilini ve fiilden doğan fiillerdeki özellikleri yani kulun fiili sonucunda ortaya çıkan eşyadaki özellikleri araştırma konusu yaptılar. Araştırmalarının esasını, kulun fiili ve kulun fiilinden kaynaklanan özellikleri Allah mı yaratıyor yoksa insan mı yaratıyor? Kulun iradesi ile mi oluyor yoksa Allah'ın iradesiyle mi oluyor? gibi sorulara cevap aramak oluşturmaktadır. Bu araştırmanın ortaya çıkmasının sebebi, Mutezile'nin bu meseleyi "Kaza ve Kader", "İrade Hürriyeti", "Cebr ve İhtiyar" şeklindeki isim ve isimlendirmeleri, olduğu gibi Yunan filozoflarından, Allah'a vâcip kıldıkları adalet sıfatı ile örtüşsün diye kendi görüş açlarına göre ele almalarıdır. Bu da Cebriye ve Ehl-i Sünneti aynı bağlam üzerinden ve aynı esasa göre Mutezile'nin görüşlerine cevap vermeye götürdü. Kaza ve Kader meselesini hep birlikte yalnızca kendi konusu açısından araştırmayıp, Allah'ın sıfatları açısından araştırdılar. Allah'ın gücünü ve iradesini, kulun fiili ve kulun fiili sonucunda eşyalarda ortaya çıkan özelliklere odaklayarak şu hususları araştırmaya başladılar: Kulun fiili, Allah'ın gücü ve iradesi ile mi yoksa kulun fiili ve iradesi ile mi gerçekleşmek-

tedir. Öyleyse "Kaza ve Kader", kulların filleri ve bu filler sonucunda eşyalarda ortaya çıkan özelliklerdir. "Kaza" kulların filleri, "Kader" ise eşyalardaki özelliklerdir. Zira kelimcilerin, "Kaza" kelimesini kulların filleri anlamında kullanarak yaptıkları araştırmalardan ve içine düştükleri ihtilâflardan yani "kul, fiili kendi gücü ve iradesi ile yapmıştır" demelerinden anlaşılmaktadır. Yine "kulun fiili kulun gücü ve iradesi ile değil Allah'ın gücü ve iradesi ile yaratılmıştır" diyerek onlara cevap verenlerin sözleri ve "kulun fiili, kulun gücü ve iradesi ile değil kulun gücü ve iradesi sırasında Allah'ın fiili yaratması ile ortaya çıkmıştır" diyerek her iki guruba da cevap verenlerin sözleri, kazanın manasının kulun fiilleri olduğunu göstermektedir. "Kader" in kulun eşyalarda ortaya çıkardığı özellikler olduğu, kelimcilerin yaptıkları araştırmalardan ve içine düştükleri ihtilâflarından anlaşılmaktadır. Onlar fiillerden doğan fiiller meselesini araştırırken, kulun fiilinden kaynaklanan özellikleri de araştırmışlardır. Şöyle dediler: "Nişasta ile şekeri bir kaba koyup pişirdiğimizde helva meydana gelir. Şimdi helvanın tadını ve rengini biz mi yarattık yoksa Allah mı yarattı? Boğazlama anında ruhun çıkması, attığımız zaman taşın gitmesi, gözümüzü açtığımız zaman gözün görmesi, düşme esnasında adamın ayağını kırması ve sarmayla kırık ayağın iyileşmesi ve buna benzer birçok şey bizim yaratmamızın bir sonucu mudur, yoksa Allah'ın yaratması mıdır?" İşte bu araştırma, özellikler hakkında yapılan araştırmadır ve ortaya çıkan bu özelliklerin hükmü hakkındaki ihtilâfları da, "kader" in eşyanın özellikleri olduğuna delalet etmektedir. Bağdat Mutezile reisi Bîşr Bin el-Mutemir şöyle diyor: "Bizim fiilimizden doğan her şey bizim yaratığımızdır. Ben bir insanın gözünü açtığım zaman gözü bir şey görür. Gözün bir şeyi görmesi benim fiilimdir. Çünkü o, benim fiilimden doğmuştur. Bizim

imalatımız olan yiyeceklerin rengi, tadı, kokusu da bizim fiilimizdir. Aynı şekilde elem, lezzet, sağlık şehvet vb. her şey insanın fiilidir.” Mutezile'nin ileri gelenlerinden biri olan Ebu Hüzeyl el-Allaf ise: “Fiilden doğan şeyler arasında fark vardır. İnsanın fiillerinden doğan fiillerden niteliğini bildiklerimiz insanın fiilindedir. Bilmediklerimiz ise insanın fiilinden değildir. Dayak sonucunda ortaya çıkan acı, yukarıya fırlattığımız taşın gidişi, aşağıya attığımız zaman aşağıya inişi gibi özellikler insanın fiilindedir. Fakat renkler, tat, sıcaklık, soğukluk, rutubet, serinlik, korkaklık, şecaat, açlık ve tokluk gibi şeylerin hepsi Allah'ın fiilindedir.” Nazzam ise şöyle demektedir: “İnsan hareket etmekten başka bir şey yapamaz. Hareket olmayan şey insanın fiili değildir. Hareketi ise insan ancak kendinde yapar, kendi dışında yapmaz. İnsanın elini oynatması onun fiilidir. Ancak insanın taşı attığında taşın aşağı veya yukarıya doğru hareketi insanın fiili değil Allah'ın fiilidir. Yani Allah, taşı atan bir kimsenin atmasıyla hareket etme kabiliyetini taşa yaratmıştır. Bu nedenle, renkler, tat, kokular, elem, lezzet insanın fiili değildir. Çünkü bunlar insanın hareketi değildir.” Fiillerden doğan şeylere bakıştaki bu ihtilâfların vakıası, ihtilâfin eşyanın özellikleri konusunda olduğunu açıklamaktadır. Fiillerden doğan şeyler insanın fiilinden midir yoksa Allahın fiilinden midir? Öyleyse bu konudaki ihtilâf, insanın eşyalarda ortaya çıkardığı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Hakeza bütün kelimciler nezdinde tartışma, tek bir konu ve tek bir alanda sürüp gitti. Kulun eşyada meydana getirdiği eşyanın özellikleri konusu, kulun fiili konusuna göre fer'i/detay bir meseledir. Çünkü özellikler meselesi “kulun fiili” meselesinden kaynaklanmıştır. Ehli Sünnet, Mutezile ve Cebriye arasındaki ihtilâfta da ikinci sırayı teşkil ediyordu. Çünkü kelimciler arasında cereyan eden tartışmaların ağırlık noktasını kulun fiili mesele-

si oluştuyordu. yapılan tartışmalar kulun fiilinden çıkan özelliklerden daha çok kulun fiili üzerine odaklıydı. "Kaza ve Kader" ifâdesi her ne kadar iki kelimededen meydana gelmişse de birbiriyle içiçe geçmiş ve birinin diğerinin altına girdiği tek anlamı olan tek bir isimdir. "Kaza ve Kader" konusunun ortaya çıkışı, daha sonraları "insanın eşyada meydana getirdiği özellikler" konusundan daha çok kulun fiili konusuna galebe çalmıştır. "Kaza ve Kader" konusundaki tartışmalar sürüp giderken her grup "Kaza Kader"'i diğer gruptan farklı bir şekilde anladı. Ehl-i Sünnet ve Mutezile imamlarından sonra gelen öğrencileri ve onlara tabi olanlar arasında da bu tartışmalar asırlar boyu tekrarlanarak sürüp gitti. Mutezile'nin zayıflaması ve Ehl-i Sünnetin üstünlük kazanmasıyla tartışmalar Ehl-i Sünnet lehine döndü. Kaza ve Kader konusunda tartışanlar, Kaza ve Kadere kendiliklerinden hayal etiketleri yeni anlamlar vererek ihtilâfa düşüyorlar, verdikleri anlamları sözlük ve şer'î lafızlarla uyumlaştırmaya çalışarak onlardan bir kısmı şu görüşleri ileri sürüyorlardı: "Kaza ve Kader", hiç kimsenin bilemeyeceği Allah'ın sırlarından bir sırdır. Bazıları ise şöyle der oldu: "Kaza ve Kader" konusunu araştırmak câiz değildir. Çünkü Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]; *إِذَا نُكِرَ الْقَدْرَ فَأَمْسَكُوا* "**Kaderden bahsedildiği zaman susunuz.**" diyerek kader hakkında konuşmayı yasaklamıştır. "Kaza ve Kader'in" ayrı ayrı şeyler olduğunu söyleyenler ise şöyle diyorlardı: "Kaza, yalnızca külliyat hakkında bir hükümdür, kader ise cüzi konularda ve detaylarında cüzi bir hükümdür." Bazıları da şöyle diyor: "Kader", kesin karar, "kaza" ise verilen kararı yerine getirmektir. Bu görüşe göre Allahu Teâla bir işin yapılmasına kesin karar verirse yani onu çizer ve kesin olarak uygulama sahasına koyarsa işin "kaderi" çizilmiş olur ve bu da kaderdir. Allahu Teâla karar verdiği işi uyguladığında iş gerçekleşmiş olur ki bu da "Ka-

za"dır. Bazıları "Kaderin" takdir etmek ve "kazanın" yaratmak olduğunu söylediler. Bazıları ise "Kaza ve Kader" birbirinden ayrılmaz şekilde birbirine bağlı iki kelime olup birinin diğerinden ayrılması mümkün değildir dediler. Çünkü bunlardan biri temel konumundadır ki bu da "Kader"dir. Diğerisi ise bu temel üzerine kurulu binadır ki bu da "Kaza"dır. Dolayısıyla kim bunlardan birini diğerinden ayırmaya kalkışırsa binayı yıkmaya ve yok etmeye kalkışmış olur. Onlardan kimileri de "Kaza ve Kaderin" arasını ayırarak "kazayı" bir şey, "kaderi" de başka bir şey yaptılar.

İster bu iki kelimeyi birbirinden ayıranlar nezdinde olsun isterse bu iki kelimeyi birbirinden ayırmayanlar nezdinde olsun belirli bir isimlendirme olarak "Kaza ve Kader" konusundaki tartışmalar işte böylece sürüp gitti. Ancak "Kaza ve Kader" kelimesi ne şekilde tefsir edilirse edilsin bütün fırkalar nezdinde tek bir anlamı vardır ki o da fiilin yaratılması açısından kulun fiilidir. Kulun fiilini yaratan Allah mıdır yoksa kul mudur? Kul bir fiili yapmaya kalkıştığında fiili Allah mı yaratıyor? Araştırma netleşti, bu mana üzerine odaklaştı ve tartışma aynı minvalde sürüp gitti. Bu mesele ortaya çıktıktan sonra "Kaza ve Kader" meselesi akîde konusunda altıncı bir konu olarak yerine oturdu. Fiildeki ve eşyadaki özellikler ister hayır ister şer olsun, fiilleri ve eşyanın özelliklerini yaratan Allah olduğundan dolayı, "Kaza ve Kader" meselesi Allahu Teâla ile alakalı bir hususa delalet eder oldu.

Buradan da anlaşılmaktadır ki gerek tek bir manaya gelen tek isim olarak kabul edilsin, gerek birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki husus olarak kabul edilsin, Kelamcılar ortaya çıkmadan önce "Kaza ve Kader" meselesi Müslümanların araştırmalarında yer almamıştır. Kaza ve Kader konusunda aslında yalnızca iki görüş vardır. Bunlardan birincisi

ki aynı zamanda Mutezile'nin görüşü olan "serbestçe seçme, hareket edebilme hürriyeti", ikincisi ise her ne kadar kullandıkları tabirler, ifâdeler ve lafızlar etrafında ihtilâflar varsa da Ehl-i Sünnet ve Cebriye'nin görüşü olan "icbar", serbest olmama" görüşüdür. Müslümanlar, Kur'an ve Hadisin ortaya koyduğu görüşten, Sahabenin, Kur'an ve Hadislerden anladıkları görüşten saparak yeni bir isim olarak ortaya çıkan "Kaza ve Kader", Cebir ve İhtiyar" veya "İrade Hürriyeti" ifâdeleri üzerinde tartışarak bu iki görüşte karar kıldılar. Bu yeni anlam; Fiiller, kulun iradesi ve yaratmasıyla mı yoksa Allah'ın iradesi ve yaratmasıyla mı meydana geliyor? İnsanın eşyalarda ortaya çıkardığı özellikler, kulun fiili ve iradesinin bir sonucu mudur? Yoksa Allah'tan mıdır? soruları üzerinde yoğunlaştı. İşte bu konu vücut bulduktan sonra "Kaza ve Kader" meselesi akîde ile ilgili altıncı bir konu olarak İslâm akîdesi konusunda yerini aldı.

Kader

Kelamcılarının Yunan filozoflarından aldıklarına isim olarak koydukları "Kaza ve Kader" ifâdesi, bu anlamda daha önce ne şer'an ne de lügat olarak geçmiştir. Kelamcılarının bu iki kelime için kullandıkları manaların hem lügat hem de şer'î olarak gerçek manalarından ne kadar uzak olduğunu göstermek için bu iki kelimenin öncelikle lügat ve şer'î nasslarda geçtiği üzere anlamlarını arz ediyoruz. "Kader" kelimesi birçok manalara gelmektedir. Lügatte, (قَدَرَ الأَمْرَ وَقَدَّرَهُ) denilince; **"işi tasarladı", "birşeyi bir başka şeyle kıyasladı"** ve **"miktarını açıkladı"** anlamı akla gelir. (وقدر الشيء) (قدارة) denildiğinde; **"hazırladı", "planladı"** ve **"vakte bağladı"**. (قدر الأمر) denildiğinde; **"ona baktı", "işi idare etti"** ve **"kıyas yaptı"**. (قدر الله) denildiğinde; **"Allah'ı, ta'zim etti"**. (قدر الله عليه الأمر) denildiğinde; **"Allah bir işe hükmetti ve takdir etti"** (قدر الرزق) denildiğinde; **"rızkı taksim etti"**, (قدر) (على عياله) denildiğinde; **"ehli iyaline rızkı daralttı, sıkıştırdı"**, (قدر الرجل فكر في) **"işin idaresini ve düzenlenmesini düşündü"**. (وقدر الشيء) denildiğinde: **"takdir etti", "hükmetti"** anlamları kastedilir. Hadiste ise "Kader" kelimesi şu anlamda kullanılmaktadır: **"Hava kapalı olduğu zaman onu (Hilali) takdir ediniz."** Yani otuzta tamamlayınız.

"Kader" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de de çeşitli anlamlarda geçmektedir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ وَقَدَرًا مَفْقُورًا **"Ve Allah'ın emri takdir edilmiştir/gereği gibi yerine getirilmiştir."** [Ahzab 38] Yani kesin bir emir veya

muhkem bir hükümdür. Ve şöyle buyurmuştur: **فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ** "Onun rızkını takdir etti." [Fecr 16] Yani onun rızkını daralttı. Ve şöyle buyurmuştur: **فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِّرَ** "Su takdir edilen bir ölçüye göre birleşiverdi." [Kamer 12] Yani Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığı şekilde gerçekleşti yani yazdı ki bu da Nuh kavminin tufan ile yok olmasıdır. Ve şöyle buyurmuştur: **وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا** "Orada gıdalar takdir etti." [Fussilet 10] Orada yaşayanların azıklarını bitirme görevini yeryüzüne verdi. Yani yere, gıdalar yetiştirebilme, çıkarabilme özelliğini verdi. Ve şöyle buyurmuştur: **إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ** "Muhakkak ki o, düşündü ve takdir etti/ ölçtü, biçti." [Müddesir 18] Yani Kur'an hakkında ne söyleyeceğini düşündü. Ve şöyle buyurmuştur: **الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى (2) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى** "O, yaratıp şekil vermiştir. O, takdir edip doğru yolu göstermiştir." [A'la 2-3] Yani her şeyi yaratıp onu şekillendirdi. Her hayvan için kendisine uygun şeyi takdir edip, ona yöneltti, ondan faydalanmayı öğretti. İnsan olsun hayvan olsun her canlı varlığın, doyurulması gereken ihtiyaçlarını yarattı ve ona ihtiyaçlarını doyurmayı öğretti. Tıpkı Allahu Teâla'nın şu sözünde olduğu gibi: **وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا** "Orada gıdalar takdir etti." [Fussilet 10] Ve şöyle buyurmuştur: **وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّبِيرَ** "Orada gezilecek belirlirli yerler takdir ettik." [Sebe 18] Yani orada yürümeyi kolaylaştırdık ve güvenli kıldık. Ve şöyle buyurmuştur: **قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا** "Allah her şey için bir kader/miktar tayin etti." [Talak 3] Yani vaktini ve miktarını tesbit etti. Ve şöyle buyurmuştur: **إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ** "Şüphesiz ki biz herşeyi bir kadere/ölçüye göre yaratmışızdır." [Kamer 49] Yani bir takdir ile yarattık. Ve şöyle buyurmuştur: **إِلَى قَدَرٍ مَّعْلُومٍ** "Belli bir kadere/süreye kadar." [Mürselat 22] Yani bilinen bir zamana

kadar. Ve şöyle buyurmuştur: **"Aranızda ölümü biz takdir ettik."** [Vakıa 60] Yani ömürlerinizin kısa, uzun, orta olmak üzere değişik sürelerle takdir ettik. Ve şöyle buyurmuştur: **"Onu ancak belirli bir kader/miktar ile indiririz."** [Hicr 21] Yani bilinen bir miktarda. Ve şöyle buyurmuştur: **"Karısının geride kalanlar arasında bulunmasını takdir ettik."** [Hicr 60] Yani, takdirimize göre karısı geride kalanlardandı. Ve şöyle buyurmuştur: **"Sonra da bir kader üzerine geldin ey Musa"** [Taha 40] Yani sen belirli bir vakitte geldin. "Kader" kelimesi hadislerde, "Allah'ın ilmi ve takdiri" anlamında geçmiştir. Ebu Hurayra'dan Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediği rivâyet edildi: **"Hiçbir kadının evlenebilmesi için kız kardeşinin boşanmasını istemesi doğru olmaz. Çünkü kendisi için (Allah'ın önceden) takdir ettiği şey vardır."** [el-Buhari] Yani Allah'ın Levhi Mahfuz'da kendisi hakkında takdir ettiği, yani hükmettiği ve bildiği isabet edecektir. Bu da Allahu Teâla'nın şu kavli kabilindedir: **"Takdir edilen bir ölçüye göre birleşiverdi."** [Kamer 12] Yani Levhi Mahfuzda takdir etti demektir. Yine Ebu Hurayra'dan Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **"Takdir etmediğimiz bir şeyi Âdemoğluna nezir/adak, getirmez. Ancak Allah'ın takdiri âdemoğlunu nezretmeye/adakta bulunmaya sürükler. Bu takdirimle o şeyi cimriden çıkarmak isterim."** [el-Buhari] Yani nezir/adak, Allah'ın hükmettiği ve Levhi Mahfuz'da yazmadığı bir şeyi Adem oğluna getirmez. Nezirle ancak cimriden bir şeyleri çıkarır. Kader, bu-

rada Allah'ın takdiri ve ilmidir. Yine el-Buhari, Ebu Hurayra kanalıyla Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediğini tahriç etmiştir: *اُحْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى فَقَالَ مُوسَى أَنْتَ آدَمُ الَّذِي أُخْرِجْتَ دُرَيْتَكَ مِنَ الْجَنَّةِ قَالَ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى الَّذِي اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالَاتِهِ وَكَلَامِهِ* **"Adem ile Musa birbiriyle tartıştılar. Musa Adem'e şöyle dedi: İnsanları iğva ederek/saptırarak onları cennetten çıkaran sen değil misin? Adem de ona: Ey Musa: Sen Allah'ın her şeyin ilmini verdiği, risâletini vererek insanlar arasından seçip onlara üstün kıldığı Musa değil misin? Musa, evet dedi. Beni yaratmazdan önce Allah'ın benim hakkımda takdir ettiği/yazmış olduğu bir işten dolayı mı beni ayıplıyorsun?"** Yani Allah'ın ilmi anlamında olana yani Allah'ın hükmünün takdirine göre yazıldı demektir. Tavus der ki: Ben Abdullah İbn-u Ömer'den şöyle işittim: Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle diyordu: *كُلُّ شَيْءٍ بِقَدْرِ حَتَّى الْعَجْزِ وَالْكَيْسِ أَوْ الْكَيْسِ وَالْعَجْزِ* **"Her şey kader ile olur. Hatta aciz iken zekilik veya zeki iken acizlik bile."** [Muslim] Yani her şey Allah'ın takdirine ve ilmine göre, yani Levh-i Mahfuz'da yazdığına göre gerçekleşir. "Allah'ın kaderi" kelimesi sahabenin sözlerinde de "Allah'ın takdiri ve ilmi" anlamında geçmiştir. Abdullah İbn-u Abbas'tan şu rivâyet edildi: "Ömer İbn-ul Hattab, Şam'a doğru sefere çıktı. Serğ denilen yere vardığında ordu komutanları ile karşılaştı. Ebu Ubeyde Bin el-Cerrah ve arkadaşları Şam'da veba hastalığını haber verdiler. İbn-u Abbas diyor ki: Ömer bana ilk muhacirleri çağırın dedi. Onlar gelince Ömer onlarla istişare etti. Onlara Şam'da veba hastalığının bulunduğu söyledi. Onlar, Şam'a gidip gitmememe konusunda ihtilâf ettiler. Onlardan bir kısmı: Ya Ömer sen bir iş için çıkmış bulunuyorsan bundan geri dönmeni uygun bulmuyoruz dediler. Diğerleri ise, insanların geri ka-

lanları ve Allah'ın Rasûlünün ashâbı seninle beraber bulunmaktadır. Bu nedenle veba hastalığı varken, bile bile oraya gitmeni uygun görmüyoruz dediler. Ömer, beni yalnız bırakınız dedi. Sonra da Ensar'ı çağırılmalarını söyledi. Ensar'ı çağırdılar. Ömer, onlarla istişare yaptı. Ensar da muhacirler gibi iki farklı görüş belirttiler, Ömer, onlara da beni yalnız bırakınız dedi. Ardından da bana, burada bulunan fetih muhacirlerinden olan Kureyş'in ileri gelenlerini, yaşlılarını çağırın dedi. Onları çağırdılar. Onlardan hiçbir kimse ihtilâf etmedi. Yanında bulunan insanlarla birlikte geri dönmeni, vebanın bulunduğu yere doğru ilerlememeni uygun görüyoruz dediler. Ömer, insanlara seslenerek: Ben geri dönüyorum. Sizler de geri dönünüz demesi üzerine Ebu Ubeyde: "Allah'ın kaderinden mi kaçış?" diye sorunca Ömer, cevaben: Keşke bunu senden başkası söyleseydi ey Ebu Ubeyd'e dedi! "Evet Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine" kaçıyoruz. Senin develerin olsa ve onları otlatmak için bir yamacı yeşillik olan diğer yamacı da otsuz olan iki yamaçlı bir vadiye indersen, onları yeşillik olan vadide otlattığında veya otsuz olan bir yamaçta otlattığında Allah'ın kaderi ile otlatmış olmaz mısın? dedi." Burada "kader" kelimesi Allah'ın takdiri ve ilmi anlamında kullanılmıştır. Yani otlak bir yamaçta develerini güdersen Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığına ve ilmine göre hareket etmiş olursun. Otsuz olan bir yamaçta güttüğünde de yine Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığına ve ilmine uygun bir şekilde hareket etmiş olursun.

Bütün bu anlatılânlardan da açıkça görülmektedir ki, "Kader" kelimesi çeşitli manaları olan "müşterek" lafızlardandır. Takdir, ilim, tedbir, vakit, hazırlık ve bir şeyde özellik kılmak bu kelimenin anlamlardan bir kısmıdır. Kader kelimesinin bunca anlamları olmasına rağmen bunların hiçbirinin; "insanın bir fiili zorla yapmasıdır" veya "kader, cüzi

konularda ve tafsilatında külli bir hükümdür" veya "Allah'ın sırlarından bir sırdır" gibi anlamlara gelmediği görülmektedir. Buna göre, birçok sözlük anlamı bulunan "Kader" kelimesi Kur'an'da, sözlük anlamlarında kullanıldığı gibi hadislerde de Kur'an'da kullanılan anlamlarda kullanılmıştır. Kader kelimesinin ne Kur'an'da geçen manalarında ne de hadislerde geçen manalarında her hangi bir ihtilâf yoktur. Belirtilen manaların hepsi sözlük ifâdeleri olup bu anlamlarda aklın hiçbir rolü yoktur. Gerek ayetlerde gerekse hadislerde bu anlamların dışında herhangi bir şer'î anlam geçmediğine göre, başka bir anlam verip de bu şer'î anlamdır demek doğru olmaz. Buradan da görüldüğü üzere ayetlerde geçen bu manalardan kasıt, daha sonraları kelamcılarının üzerinde ihtilâf ettikleri "kader" değildir. Hadislerde geçen "kader" kelimesi de ancak Allah'ın takdirini ve ilmini yani Levh-i Mahfuz'da yazılı olanı kastetmektedir. Bu anlamların, Kelamcılarının ortaya çıkardıkları "Kaza ve Kaderle" hiç alakası yoktur. Fakat Taberani'nin İbn-u Mes'ud'dan hasen bir senedle tahriç ettiği şu hadise gelince: *إذا نكر القدر فأمسكوا* "**Kader hakkında konuşulduğu zaman susunuz.**" Yani Allah'ın ilmi ve eşya hakkındaki takdiri konusunda konuşulduğu zaman bu konuya dalmayınız anlamına gelmektedir. Çünkü eşyaların Allah tarafından takdir edilmiş olması yani Levh-i Mahfuz'da yazılmış olması, Allah'ın ilmi dahilinde olması demektir. Allah'ın bunu bilmesi ise, imân edilmesi gereken Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. Bu durumda ise hadisin manası şöyle olur. Eşyayı takdir eden ve bilen yani Levh-i Mahfuz'da yazan Allahu Teâla'dır. Bu konuda münakaşaya, tartışmaya, girmeyiniz, dilinizi tutunuz ve olduğu gibi teslim olunuz.

Yine Muslim'in Tavus kanalıyla rivâyet ettiği şu rivâyette böyledir: *"Ben Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in ashabından bir kısmına yetiştim. Onlar şöyle diyorlardı. "Her şey*

Allah'ın kaderi iledir." Zira bunun manası, her şey Allah'ın takdiri yani Allah'ın ilmi iledir demektir. Yine Aleyhi's Salatu ve's Selam, şöyle buyurmuştur: *وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ* "Sana bir şey isabet ettiğinde; şöyle yapsaydım şöyle şöyle olurdu deme. Allah takdir etti, O, dilediğini yapar de." [Muslim, Ebu Hurayra kanalıyla tahrîç etti] Bu hadisteki mana, "Levh-i Mahfuz'da yazıldığı şekil, Allah'ın onu bilmesi" anlamına gelmektedir. Bunların hepsi Allah'ın sıfatları kapsamındadır. Muhakkak ki Allah, vuku bulmadan önce eşyayı bilir, eşyalar onun bildiği şekilde hareket eder. "Kaza ve Kader" konusunun bunda hiçbir rolü, etkisi yoktur.

Kaza

Lügatte, [قضى, يقضي, قضاء الشيء] denilmiştir. Yani "onu muhkem bir şekilde yaptı ve takdir etti" demektir. Yine "iki davalı arasında hükmetti", "haklıyı haksızdan ayırdı", "infaz etti" anlamlarına gelir. "Kaza" kelimesi Kur'an-ıl Kerimde de birçok ayette geçmektedir. Allahu Teâla şöyle buyurdu: وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ **"Bir hususta kaza ettiğinde/bir şeyin olmasını isteyince ona sadece "ol" der o da oluverir."** [el-Bakara 117] Yani Allahu Teâla kesin olarak bir şeyin olmasına hükmettiği zaman o şey en ufak bir duraklama ve çekinme göstermeden varlık dünyasına girer. Ve şöyle buyurdu: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا **"O'dur sizi çamurdan yaratan sonra size bir ecel kaza eden/tayin eden."** [Enam 2] Yani Allah, çamurdan yarattığı mahluk için yaratılış ile ölüm arasında bir ecel tayin etti demektir. Ve şöyle buyurdu: وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ **"Rabbin yalnız kendisine tapmanızı kaza etti/emretti."** [İsra 23] Yani yalnızca kendisine tapmanızı, kendisinden başkasına kesinlikle tapmamamızı emretti demektir. Ve şöyle buyurdu: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مِؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ **"Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olmaz."** [Ahzab 36] Yani Allah ve Rasûlü bir emirle emrettiği ve hükümle hükmettiği zaman sizin başka bir hükmü seçme hakkınız yoktur demektir. Ve şöyle buyurdu: فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ **"Onları yedi gök olarak kaza etti/var etti."** [Fussilet 12] Yani gökleri yedi kat olarak sağlam bir şekilde yaptı demektir. Ve şöyle buyurdu: لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا **"Allah işlenmesi**

gerekli olan emri kaza etmek/yerine getirmek için yaptı." [Enfal 42] Yani yapılması gerekli olan bir işin kesinlikle yapılması için yaptı demektir. Ve şöyle buyurdu: **"İş kaza edildi/tamamlandı."** [el-Bakara 210] Yani onları helak eden, yerle bir eden, onlardan kurtarma işi tamamlandı demektir. Ve şöyle buyurdu: **"Belirlenmiş ecel kaza edilsin/ecelin hükmü yerine gelsin."** [Enam 60] Yani ölüleri diriltme ve amellerine göre hesaba çekmek için tayin ettiği ecel gerçekleşip geçsin diye. Ve şöyle buyurdu: **قُلْ لَوْ أَنَّنَا كَانُوا نَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَفُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ "De ki: Acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı iş kaza edilmiş/bitmiş olurdu."** [Enam 58] Yani siz hemen helak olurdunuz ve iş tamamen biterdi demektir. Ve şöyle buyurdu: **وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا "...Ve iş kaza edilmiştir/olup bitti."** [Meryem 21] Yani Allah tarafından kesin bir işi ve varlığına hükmedilen bir hükümdü yani Allah'ın kazasından olduğundan dolayı sana rağmen fiilen gerçekleşen bir fiildi demektir. Ve şöyle buyurdu: **كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا "Bu, Rabbimin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir kazadır/hükmüdür."** [Meryem 71] Ayette geçen [حَتْمًا] kelimesi mastardır. Bir işi yapmak gerektiğinde ve kesinlikle yapılmasına hükmedildiği zaman demektir. Yani onların gelişleri Allah'a kendisine vâcip kıldığı ve hükmettiği bir vâciptir demektir. Buna göre "kaza" kelimesi birçok anlamı olan müşterek lafızlardandır. Bu anlamlardan bazıları şunlardır: "Bir şeyi muhkem ve sağlam yapmak", "kılmak", "infaz etmek", "bir işi tamamlamak", "bir şeyin varlığını kesin kılmak", "bir işin sona ermesi", "işe hükmedilmesi", "kesin şekilde hüküm vermek".

Kaza ve Kader

Kaza ve kader bu isimle yani belirli bir anlamı olan aynı mana için iki kelimenin iç içe geçmesi ile yani başka bir anlamın dahil olmasının doğru olmadığı belirli bir anlamı olan biri diğerinden ayrılmaz iki şey kılınması ile kazanın kaderle ilişkilendirilmesi şeklinde ne Sahabe ne de Tabiin tarafından kullanılmıştır. Şer'î nasslar, kelimelerin sözlük anlamları, Sahabenin, Tabiin'in ve onlardan sonra gelen Tebe-i Tabiin âlimlerinin görüşleri ve sözleri incelendiği zaman, "Kaza ve Kader" kelimelerinin bir arada terim olarak belirli bir anlamı delalet edecek şekilde, ne bir Sahabede ne de Tabiin'de kullanıldığına rastlanmamıştır. Bu iki kelimenin bir arada ıstılah/terim anlamına delalet edecek bir ifâde Kur'an'da ve Sünnette de geçmemektedir. Bezzar'ın hasen bir senetle rivâyet ettiği şu hadiste geçen bu kelimeler bile ancak sözlük anlamında kullanılmıştır. Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle diyor: *أكثر من يموت من أمتي بعد قضاء الله وقدره بالأنفس* **"Ümmetimden ölenlerin çoğu Allah'ın nefisler hakkındaki Kazası ve Kaderinden sonra ölür."** Bu nedenle "Kaza ve Kader" in delalet ettiği böylesi bir terim anlamına ancak birinci asrın sona ermesiyle kelamcılarının ortaya çıkmasından ve Yunan felsefesinin tercüme edilmesinden sonra rastlanmaktadır. Sahabe asrında bu iki kelime bir arada kullanılmadığı gibi belirli bir terim anlamına ait bir isim olarak bu iki kelime hakkında tartışma yapıldığı veya herhangi bir ihtilâfın vuku bulduğu da görülmemiştir. Sahabe asrı boyunca yani Hicri birinci asır boyunca Müslümanlar "Kaza ve Kader" konusunu bilmiyorlardı. Evet, her ne kadar "Kaza" ve "Kader" kelimeleri hadislerde yalnız başına geçmiş ve yukarıdaki hadiste de bir arada kullanılmışsa da bunların tamamı sözlük an-

lamında olup ıstılahi/terim anlamda kullanılmamıştır. Hasen'in rivâyet ettiği kunut hadisinde "Kaza" kelimesi şu şekilde geçmektedir: Hasen diyor ki: Vitir kunutunda okuyacağım sözleri Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bana öğretti. Sonra da kunut duasını zikretti. Onun bir bölümü şöyledir: **"Kaza etmiş/hükmetmiş olduğun şeylerin şerrinden beni koru. Muhakkak ki sen dilediğin gibi kaza edersin/ hükmedersin. Hiç kimse sana kaza edemez/ hükmedemez."** [ed-Darimi, Hasan İbn-u Ali kanalıyla tahric etti] Bu hadisin manası, hükmettiğin şeylerin şerrinden beni koru, şüphesiz sen, istediğin şeye hükmedersin ve hiçbir kimse sana hükmedemez demektir. Kader kelimesi, Cibril hadisi ile ilgili bazı rivâyetlerde geçmiştir: **"Dedi ki: Kadere, hayrının ve şerrinin Allah'tan olduğuna inanmandır."** [Muslim, Ömer İbn-ul Hattab kanalıyla tahric etti] Yine Aleyhi's Selam'ın şu kavlinde şöyle geçmiştir: **"Başına bir şey geldiğinde şöyle yapsaydım, şöyle şöyle olurdu deme. Ancak Allah takdir etti de. O, dilediğini yapar."** [Muslim Ebu Hurayra kanalıyla tahric etti] Bu iki hadiste geçen "Kader" kelimesi, Allah'ın takdiri ve ilmi anlamındadır. Yani bütün eşyanın Allah tarafından Levh-i Mahfuz'da yazıldığına, hayır olsun şer olsun bir iş vuku bulmadan önce Allahu Teâlâ'nın onu bildiğine inanmandır. De ki; Levh-i Mahfuz'da bunu Allah yazdı, olmadan önce onu bildi ve dilediğini yaptı. Bu hadiste geçen manası ve nerede geçerse geçsin Müslümanlar, kaza hakkında ihtilâf etmediler, lafzı ve manası hakkında tartışmadılar.

Bu iki hadiste geçen manası ile "Kader" kelimesine gelince: Yunan felsefesi Müslümanlar arasında yayılmadan önce Müslümanlar "Kader" kelimesinin delalet ettiği anlam ve la-

fız hakkında ne tartıştılar ne de ihtilâf ettiler. Fakat felsefe Müslümanlar arasında yayıldıktan sonra Kufe yöresinden gelen bir cemaat, "Kader" diye bir şey yoktur. Her şey "önceden bir takdir olmadan meydana gelir" dediler ve onlar "Kaderiyye" diye anıldılar. Onlar, "Kader"i inkâr ettiler. "Allah'ın, bütün eşyanın asıllarını/esaslarını yaratıp eşyayı terk ettiğini Allahu Teâla'nın eşyanın cüziyatını da bilmediğini" söylediler. Bu ifâde; Kur'an'da küçük veya büyük, asıl veya furu her şeyi yaratan Allahu Teâla'dır şeklinde geçen apaçık nasslara tamamıyla ters düşmektedir. Muhakkak ki Allahu Teâla, var olmadan önce her şey için bir kader tespit etmiştir. Yani her şeyi Levh-i Mahfuz'da yazmıştır, olmadan önce her şeyi bilir.

Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ** "Her şeyi O yaratmıştır. Ve her şeyi O bilir." [Enam 101]

Ve şöyle buyurmaktadır: **وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَا يُبْصِرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ** "Kara ve denizde olanı bilir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitaptadır." [Enam 59] Ancak bu ihtilâflar ve tartışmalar, Allah'ın ilmi anlamında olan Allah'ın takdiri hakkında olmuştur. Kaderiyye; Allah, eşyanın asıllarını bilir fakat detayını, cüziyatını bilmez, demektedir. Halbuki İslâm, Allahu Teâla'nın eşyanın asıllarını ve cüziyatını, detayını bildiğini söyler. "Allah'ın Kaderi", yani Allah'ın ilmi hakkında yapılan tartışma, Allah'ı ilmi konusunda yapılan bir tartışmadır. Bu ise "Kaza ve Kader" konusundan ayrı, başlı başına bir konudur. Ortaya çıkışı da böyledir. Yani "Kaza ve Kader" konusunun dışında başka bir konudur.

Böylece "Kaza ve Kader" kelimelerinin her biri naslarda ayrı ayrı olarak geçtiği, her birinin belirli bir anlamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla "Kaza ve Kader" konusuyla asla ilgisi yoktur. Yani Şâri tarafından varit olan lügat ve şer'î manalarının tamamı ile kaza kelimesinin ve Şâri tarafından varit olan lügat ve şer'î manalarının tamamı ile kader kelimesinin ne ayrı ayrı ne de bir arada "Kaza ve Kader" konusu ile bir alakası vardır. Bu kelimeler yalnızca sözlük ve şer'î anlamlarından biri ile kullanılmışlardır.

Allah'ın ilminin beyanı hakkında geçen ayet-i kerimeler, Allahu Teâla'nın ilminin her şeyi kuşattığına delalet eden ayetlerdir. Zira Allahu Teâla'nın şu kavli: مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ **"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan evvel kitapta bulunmasın. Şüphesiz ki bu Allah'a kolaydır."** [Hadid 22] Şu kavli: قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ **"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası erişmez. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler."** [Tevbe 51] Şu kavli: لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغُرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ **"Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. O'ndan daha küçüğü de, daha büyüğü de istisnasız mutlaka apaçık kitaptadır."** [Sebe 3] Ve şu kavli: وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ **"O'dur geceleyin sizi kendinden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir. Sonra sizi tekrar kaldırır. Ta ki belirli bir ecelin hükmü yerine gelsin. Sonra sizin dönüşünüz O'nadır. Sonra ne yaptığınızı size haber verecektir."** [Enam 60] Bu ayetler Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e indi, sa-

habeler de onları anladılar ve ezberlediler. Ancak "Kaza ve Kader" konusunu akıllarından bile geçirmediler. Üstelik bu ayetlerin mantuku, mefhumları ve delaletleri yalnızca Allah'ın ilmini ifâde etmektedir. Ayetlerin "Kaza ve Kader" bahsi ile hiçbir şekilde alakası yoktur. Şu ayet de aynı şekildedir: **وَإِنْ تُصِيبُهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ** **عِنْدِكَ فُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا** **İman etmeyenlere bir iyilik gelirse: 'Bu Allah'tandır' derler. Bir musibet de geldi mi 'Bu, senin uğursuzluğundandır' derler. De ki: 'Hepsi Allah'tandır'. Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar.**" [en-Nisa 78] Bu ayetin "Kaza ve Kader" konusu ile bir alakası yoktur. Çünkü bu ayet iyi ve kötü arasında ayırım yaparak, kötülüğün Rasûlden iyiliğin de Allah'tan geldiğini söyleyen kâfirlere verilen bir cevaptır. Allahu Teâla, ayet-i kerimede iyiliğin de kötülüğün de Allah'tan olduğunu bildirerek kâfirlerin sözlerine cevap vermektedir. Ayetlerde işlenen konuda doğrudan doğruya insanın işlediği iyilik veya kötülük değildir. Ayetlerde işlenen konu savaş ve ölüm hakkındadır. Aynı ayetin başlangıcı da bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: **وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فُلْ مَتَاعِ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا** (77) **أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ فُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا** (78) **مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا** (79) **Ey Rab-**

bımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bıraksaydın, dediler. Onlara de ki: Dünya hayatının zevki pek azdır. Ahiret işi sakınanlar için elbet daha hayırlıdır. Ve kıl kadar hak-

sızlığa uğratılmayacaksınız. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır. İman etmeyenlere bir iyilik gelirse: Bu Allah'tandır. Bir kötülük erişirse de: Bu senin yüzündendir, derler. De ki: Hepsi Allah tarafındandır. Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar? Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık ta kendindedir. Seni insanlara Rasûl olarak gönderdik. Buna şahit olarak Allah yeter. Rasûl'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse bilsin ki biz seni onlara bekçi göndermedik." [en-Nisâ 77-80] Ayetlerde anlatılân konu, insanların yaptıkları değil, onlara isabet eden şeylerdir. Bu nedenle "Kaza ve Kader" meselesinin burada yeri yoktur.

Buna göre şimdiye kadar anlattıklarımızın hiç birisinin "Kaza ve Kader" konusuyla alakası yoktur. "Kaza ve Kader" in kastettiği anlamın içerisine de girmez. "Kaza ve Kader" i, Mutezile Yunan felsefesinden manasıyla nakletti ve ardından da bu konu hakkındaki görüşünü belirtti. Bunun üzerine Ehl-i Sünnet ve Cebriye Mutezile'ye cevap verirken, Ehl-i Sünnet aynı zamanda Cebriye'ye de cevap verdi. Araştırma aynı manayla sınırlı kaldı ve de konu aynı bağlamda devam etti. Dolayısıyla mesele, Yunan felsefesi ile silahlanan kâfirlerle Müslümanlar arasında meydana gelen münakaşalar ve mücadeleler esnasında Müslümanların Yunan felsefesinden getirdikleri bir anlamdan kaynaklanmaktadır. "Kaza ve kader" meselesi, kapsadığı anlam açısından İslâm akîdesi ile alakalı olduğundan dolayı İslâm'ın bu konu ile ilgili görüşünü belirtmek gerekmektedir. Mutezile bu konudaki görüşünü belirtti. Cebriye de hem Mutezile'ye cevap verdi hem de bir başka görüş ortaya koydu. Ehl-i Sünnet ise hem Mutezile'ye hem de Cebriye'ye cevap vererek yepyeni bir görüş belirtti ve bu görüş, iki görüş arasında çıkan üçüncü bir gö-

rüştür diyerek görüşlerini şöyle nitelendirdi: *"O, içenlere hoş gelen, kan ve pislik içerisinden çıkan bir süttür."*

Buna göre "Kaza ve Kader" şeklinde bilinen mesele, Yunan felsefesinden kaynaklanan bir konudur. Ancak bu konu, akîde ile alakalı olduğu için Müslümanın bu konudaki itikadının ne olduğunun açıklanması da kaçınılmazdı. Müslümanlar bu konudaki görüşlerini üç mezhep halinde açıkladılar. Buna göre "Kaza ve Kader" meselesini Kaza kelimesinin lügat ve şer'î manası hakkında varit olanlara ve Kader kelimesinin lügat ve şer'î manası hakkında varit olanlara bağlamak câiz değildir. Yine hayali tasavvurlarla "Kaza ve kader"e hayale ve varsayıma dayalı manalar verip, "Kaza, yalnızca külliyyat hakkında külli hükümdür", "Kader de cüziyyat ve tafsilatı hakkında Allah'ın külli hükümdür", yada "Kader, eşyalar için ezeli karar", "Kaza ise kesin karara bağlanmış kader gereğince yaratmak ve yerine getirmektir" demek de câiz değildir. Evet bu tür ifâdeler kullanmak doğru değildir. Çünkü bu yalnızca hayal ve tasavvurdur. Bazı kelimelerin sözlük ve şer'î manalarının tatbikine başarısız bir yüklemeye, hamletmedir. Çünkü "Kaza" ve "Kader" kelimelerinin sözlük ve şer'î anlamları genel manalara delalet edip onların uyguladıkları anlamlara işaret etmezler. Ayrıca tahsis eden bir işaret olmaksızın bu kelimeleri özel manalarda kullanmak delilsiz bir zorlamadan öteye gitmeyen bir uğraşıdır. Aynı şekilde "Kaza ve Kader, Allah'ın sırlarından bir sır olup bu konuda konuşmaktan araştırmaktan men edildik" demek de câiz değildir. Çünkü "Kaza ve Kader" in Allah'ın sırlarından bir sır olduğuna delalet edecek bir delil bulunmadığı gibi, "Kaza ve Kader" konusu hissedilen bir konu olması nedeniyle görüş belirtmek gerekirken, nasıl olur da bu konuyu araştırmayın denilebilir? İlave olarak bu konu aklî bir konu olup, hem vakıası hissedilen hem de Allah'a imân etmekle ilgili bir

konu olması bakımından da aklın araştırma alanı içerisine giren bir meseledir. İşte bunun için akîdeden bir parça haline gelen "Kaza ve Kader"i gerçek manası ile ele alıp araştırma konusu yapmak lazımdır.

"Kaza ve Kader" in anlamı, diğer bir ifâdeyle "Kaza ve Kader" meselesi, kulların fiilleri ve eşyanın özellikleridir. Yani varit olan mesele şudur: Kulların fiilleri ve bu fiiller sonucunda insanın eşyada ortaya çıkardığı özellikler, Allah'ın yarattıklarından mıdır? Yoksa kuldandır? Yani fiilleri ve fiillerdeki özellikleri yaratan ve var eden kul mudur? Bu konuda Mutezilenin tamamı; "fiillerini insan kendi yaratır, fiili yaratan ve var eden insandır" dediler. Ancak eşyanın özellikleri konusunda ihtilâf ettiler. Onlardan bir kısmı, "insanın eşyada ortaya çıkardığı özelliklerin hepsini yaratan ve icat eden insandır" derken bir başka grup, eşyanın özelliklerini iki kısma ayırarak; "eşyadaki özelliklerin bir kısmını insan yaratır ve icat eder, bir kısmını da Allah yaratır ve icat eder" dediler. Cebriye ise; "insanın fiillerini ve insanın eşyada ortaya çıkardığı özelliklerin hepsini yaratan ve var eden Allah'tır, fiili yaratma ve var etmede de bir şeydeki özellikleri ortaya çıkarmada da insanın rolü yoktur" dediler. Ehl-i Sünnet ise şöyle dedi: "Kulun fiillerini ve eşyada ortaya çıkardığı özellikleri Allah yaratır. Ancak onlar, "Allah, bu fiilleri ve özellikleri, kul fiili yapmaya kalkıştığında ve eşyadaki özellikleri ortaya çıkarma anında yaratır" dediler. Yani fiilleri ve eşyadaki özellikleri kul yalnızca kendi gücü ve iradesi ile yaratamaz. Kulun gücü ve iradesi bulunduğu anda Allah yaratır."

"Kaza ve Kader" denilen mesele ve bu konuda belirtilen görüşlerin özeti işte budur. Konuyu dikkatlice inceleyen kimse, mutlak sonuca varmak amacıyla değil, araştırma esasının gerektirdiği neticenin elde edilmesi ve araştırmanın

yerinde yapılabilmesi için elbette ki araştırmanın üzerine oturtulacağı temelin bilinmesi gerektiğini görür. "Kaza ve kader" meselesinde konunun temeli; kulun fiillerini, Allah'ın veya kulun yaratıp yaratmadığı meselesi olmadığı gibi kulun fiili ile ilgili Allahu Teâla'nın iradesinin bulunup bulunmaması da değildir. Bu irade elbette mevcuttur. Konunun esası, Allahuteâla'nın kulun gelecekte yapacağı işleri bilmesi, ilmiyle her şeyi kuşatması meselesi de değildir. "Kaza ve Kader" meselesi Levh-i Mahfuz'da yazılânlara göre kulun, fiili yapmak mecburiyetinde olması da değildir. Evet araştırmanın üzerine oturtulacağı temel kesinlikle bunların hiçbiri değildir. Konunun temelini oluşturan sevâp ve ceza meselesi ile bunların asla ilgisi yoktur. Bu konular; yoktan var etmek, mümkün olanların hepsi ile ilgili irade, her şeyi kuşatan ilmi ve Levh-i Mahfuz'da her şeyin bulunması ile ilgili bir konudur. Bunlar ise fiile isabet eden sevâp ve ceza meselesinden apayrı bir şeydir. Hâlbuki "Kaza ve Kader" meselesinin üzerine oturtulması gereken asıl konu, fiile uygulanacak sevâp ve ceza konusudur. Yani kul hayır veya şer olan bir fiili yapmaya mecbur mudur yoksa bu konuda serbest midir? Fiili yapıp yapmama serbestiyeti var mıdır yoksa böyle bir serbestiyete sahip değil midir?

Kulların fiillerini inceleyen kimse insanın iki daire içerisinde yaşadığını görür. Bunlardan birincisi insanın hâkim olduğu dairedir. Bu daire, insanın tasarrufu altında bulunan ve serbest seçimi ile insanın fiillerini dilediği gibi yapabildiği bir alandır. İkinci daire ise; insana hâkim olan dairedir. İnsan bu daire içerisinde bulunur ve fiillerini bu daire çerçevesinde yapar. Bu dairede insandan çıkan veya insan üzerine uygulanan fiillerde insanın hiçbir rolü yoktur.

İnsana hâkim olan dairedeki fiillerde ve bunların meydana gelmesinde insanın hiçbir rolü yoktur. Bu dairedeki fiiller

iki kısımdır. 1- Doğrudan doğruya varlık nizamının (Tabiat kanunlarının) gerektirdiği fiiller. 2- Her ne kadar her şey varlık nizamının dışına çıkmasa da doğrudan doğruya varlık nizamının gerektirmediği fiiller. Varlık nizamının doğrudan gerektirdiği fiiller, bu nizamlara boyun eğerek mecburi olarak bu kanunlara göre gerçekleşir. Çünkü insan, kâinat ve hayatla birlikte konulmuş olan özel kanuna uygun olarak yürür. Kanuna aykırı davranamaz. Bu nedenle insana ege-men olan dairede meydana gelen fiiller insanın iradesi dışın-da meydana gelir. İnsan bu daire içinde zorunlu olarak hareket eder. Bu dünyaya iradesi olmadan geldiği gibi yine iradesi olmadan gidecektir. Yalnızca cismiyle/fiziki yapıyla, havada uçamaz, su üzerinde yürüyemez. Gözlerinin rengini, kafasının şeklini, vücudunun büyüklüğünü yaratamaz. Bunların tamamında, yaratılmış olan kulun herhangi bir tesiri ve ilgisi bulunmaksızın bunları yaratan yalnızca Allahu Teâla'dır. Çünkü varlık nizamını yaratan ve onu varlık için bir düzenleyici haline getiren Allahu Teâla'dır. Varlığı bu nizama göre yürümeye zorlamıştır ve o buna muhalefet edemez. Varlık nizamının gerektirmediği, insanın da defetme ve kendinden uzaklaştırma gücüne sahip olmadığı ikinci kısım fiillere gelince: Bu fiiller ya doğrudan insandan çıkar yada kendi isteği dışında insan üzerinde gerçekleşir. İnsan kesinlikle bunları kendinden uzaklaştırma imkânına sahip değildir. Duvarın üzerinde bulunan bir şahsın düşerek bir başka kişiyi öldürmesi, kuşa ateş açan kimsenin açtığı ateşin varlığından haberdar olmadığı bir insana isabet ettirip onu öldürmesi, telafisi mümkün olmayan bir arızadan dolayı bir uçağın düşmesi, bir otomobilin veya trenin devrilmesi ve bu nedenle de yolcuların ölmesi ve buna benzer birçok olay bu kapsama giren olaylardandır. İşte insanın üzerinde gerçekleşen veya insandan çıkan bu tür fiillerin olmasını her ne

kadar varlık nizamı gerektirmese de, bunların hepsi insanın iradesi olmadan, ya insandan çıkmıştır yada insanın üzerinde gerçekleşmiştir. Bu tür fiiller insanın gücü altında olan fiillerden değildir. Bunlar insana egemen olan dairede gerçekleşen fiillerdendir. İşte insana egemen olan bu dairede gerçekleşen fiillerin tamamı "KAZA" diye isimlendirilir. Çünkü fiile hükmeden Allah'tır. Fiilin meydana gelmesinde kulun iradesi hür değildir. Kulun herhangi bir serbestiyeti de yoktur. Bu nedenle bu fiillerin sonucunda insanın değerlendirilmesine göre sevgi veya hoşnutsuzluk, fayda veya zarar olsa da, ortaya çıkan sonuçlardan Allahu Teâla kulu sorgulamaz. Yani insan her ne kadar hayır ve şer olarak değerlendirse de bu fiillerdeki hayrı ve şerri bilen yalnızca Allahu Teâla'dır. Çünkü bu türden fiillerin oluşumunda insanın etkisi yoktur. İnsan bu tür fiillerin niteliği ve fiil hakkında bir şey bilemeyeceği gibi fiili kendinden uzaklaştırma veya kendine doğru çekme imkânına da sahip değildir. Bu nedenle de bu tür bir fiilden dolayı ne sevâp kazanır ne de cezalandırılır. İşte "KAZA" budur. Bu durumdaki bir fiilden dolayı da "Kaza" oldu denilir. Sonuç olarak da insanın kazanın Allah Sübhanehu ve Teâla'dan olduğuna inanması, imân etmesi lazımdır.

İnsanın hâkim olduğu dairedeki fiillere gelince: Bu daire, ister Allah'ın şeriatı isterse başka bir nizam olsun insanın serbestçe seçtiği nizama göre hareket ettiği dairedir. Bu daire insanın kendisinden kaynaklanan veya kendi iradesiyle insan üzerinde vuku bulan amellerin gerçekleştiği dairedir. İnsan dilediği gibi yer, içer, yürür, istediği zaman yolculuk yapar. Dilediği zamanda da bunları yapmaz. İnsan ateşle yakar, dilediği gibi bıçakla keser, dilediği gibi cinsî veya mülk edinme ihtiyacını veya midevi açlığını doyurabilir. Bir fiili serbestçe yapabildiği gibi yine serbestçe de ondan vazgeçebilir. Bu nedenle de insan bu daire içerisinde yaptığı fiiller-

den sorumludur. Sevabı hak edecek bir fiili yaptığı zaman sevâpla mükâfatlandırılır, cezalandırılmayı gerektiren bir fiili yaptığında da azap ile cezalandırılır. Bu tür fiillerin "Kaza" ile ilgisi olmadığı gibi "Kaza"nın da bu tür fiillerle ilgisi yoktur. Çünkü insan, serbest iradesi ile fiili yapmaktadır. Buna göre ihtiyarî/serbest irade ile yapılan fiiller "Kaza" kapsamına girmez.

"Kadere" gelince: İster insana egemen olan dairede meydana gelen olaylar olsun ister insanın egemen olduğu dairede meydana gelen olaylar olsun, eşyadan, insan hayat ve kâinat maddesinden oluşan ve eşya üzerinde meydana gelen fiillerdir. Bu fiiller bir sonuç olarak ortaya çıkar. Yani bu tür fiilin varlığından bir işin ortaya çıkması gerekir. Peki İnsanın eşyalarda ortaya çıkardığı özellikleri insanın kendisi mi yaratıyor yoksa eşyaları yarattığı gibi eşyalardaki özellikleri de Allah Sübhanehu ve Teâla mı yaratıyor? Eşyada ortaya çıkan bu hususları dikkatlice inceleyen kimse, bunların insanın fiili olmayıp eşyanın özelliklerinden olduğunu görür. Eşyanın kendisine ait özelliklerinden bir özellik olmadıkça insanın bir özelliği ortaya çıkaramaması bunun delilidir. Eşyaların özelliklerinden olmayan şeyleri ise insanın isteği ile ortaya çıkması mümkün değildir. Bu nedenle bu hususlar insanın fiillerinden olmayıp eşyanın özellikleridir. Zira Allahu Teâla, hem eşyaları hem de eşyalardaki özellikleri, takdir ettiği bu özelliklerin dışına çıkılamayacak şekilde yaratmıştır. Hurma çekirdeğinde elma değil, hurma bitme özelliğinin ve insan menisinde hayvan değil insanın meydana gelmesi özelliğinin olması gibi... Allah eşyalarda da belirli özellikler yarattı. Ateşte yakma, odunda yanma, bıçakta kesme özelliğini yarattı ve her şey için aksi yönde hareket edemeyeceği, varlık nizamına göre hareket etmesini sağladı. Allah'ın eşyalar için taktir etmiş olduğu bu özelliklere ters düşen olayla-

rın eşyalarda görülmesi harikulade/olağanüstü bir olay sayılır. Böyle bir olay da ancak Rasüllerde görülür ki bu da onlara verilmiş mucizelerdir. Allah, eşyalarda belirli özellikleri yarattığı gibi insanda da içgüdüleri ve uzvî/organik ihtiyaçları yaratmış, eşyalarda bulunan özellikler gibi içgüdü ve uzvî ihtiyaçlara da muayyen özellikler vermiştir. Nevi içgüdü-sünde meselâ cinsî meyil özelliğini, beka içgüdü-sünde meselâ mülk edinme özelliğini, uzvî ihtiyaçlarda meselâ açlık özelliğini yaratmış ve bu özellikleri varlık kanununa göre insan için gerekli kılmıştır. İşte Allah Sübhanehu ve Teâla'nın hem eşyalarda yaratmış olduğu belirli özellikler hem de insanda yarattığı içgüdülere ve uzvi ihtiyaçlara "KADER" ismi verilir. Çünkü eşyaları, içgüdüleri ve uzvi ihtiyaçları yaratan ve onlara belirli özellikler veren yalnızca Allahu Teâla'dır. İnsandaki şehvet duygularının kabarması, gözünü açtığında görmesi, yukarıya atıldığında taşın yukarıya doğru gitmesi, aşağıya doğru atıldığında inmesi gibi fiillerin hiçbiri insanın fiilinden değildir. Bunların hepsi ancak Allahu Teâla'nın eşyaları bu halde yaratmasının yani eşyayı ve eşyalardaki muayyen özellikleri yaratmasının bir sonucudur. Bu nedenle bu özellikler insandan değil Allahu Teâla'dandır. Bunların meydana gelmesinde kulun kesinlikle herhangi bir rolü yoktur. İşte "Kader" budur. Bu açıklamalara göre "Kaza ve Kader" konusundaki "Kader", insanın eşyalarda ortaya çıkardığı özelliklerdir. Bu nedenle insanın, eşyalarda takdir edilen özellikleri Allah Sübhanehu ve Teâla'nın yarattığına, imân etmesi gerekir.

Buna göre "Kaza ve Kader", ister varlık nizamı gerektirsin isterse gerektirmesin insana hâkim olan dairede meydana gelen filler ve eşyalarda ortaya çıkardığı özelliklerdir. "Kaza ve Kader" in hayrının ve şerrinin Allahu Teâla'dan olduğuna inanmak demek, insandan sadır olan veya insanda

zorla meydana gelen ve def edemediği fiillerin ve insanın eşyalarda ortaya çıkardığı özelliklerin Allahu Teâla'dan olduğuna, bunların meydana gelmelerinde kulun hiçbir rolünün olmadığına inanmak demektir. Bu nedenle ihtiyari fiiller yani insanın serbest irâdesi ile yapabildiği fiiller "Kaza ve Kader" konusunun dışında kalmaktadır. Çünkü insanın serbest irâdesi ile yapabildiği bu fiiller ya insandan kaynaklanır veya serbest iradesi ile insan üzerinde cereyan eder. Çünkü Allahu Teâla insanı, insandaki içgüdüleri ve uzvi ihtiyaçları, eşyalardaki özellikleri yarattığında insanda temyiz kabiliyetine sahip aklı da yaratarak insana, bir fiili yapma veya yapmama serbestisini vermiştir. İnsanı bir fiili yapmaya veya yapmamaya mecbur bırakmamıştır. Eşyadaki özellikleri, içgüdüleri ve uzvî ihtiyaçları da bir fiili yapmaya veya yapmamaya mecbur kılmamıştır. Böylece insan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu mümeyyiz akıl, iyiyi kötüden ayırt edebilen akıl ile bir fiili yapıp yapmama konusunda serbest bırakılmıştır. Allah, aklı, şer'î tekliflerin/ sorumlulukların temeli kılmıştır. Bu nedenle insan, hayır olan bir fiili yaptığı zaman ona sevâp vardır. Çünkü aklı, Allah'ın emirlerini yerine getirmeyi ve yasaklarından da sakınmayı seçmiştir. Şer/kötü bir fiili yaptığında ise insana ceza vardır. Çünkü insan aklı ile Allah'ın emirlerine muhalefet ederek yapılmasını yasakladığı bir işi yapmıştır. Bu fiillerden dolayı da onun cezası haktır ve adildir. Çünkü o, herhangi bir zorlama olmadan bir fiili yapmada tamamen serbesttir. "Kaza ve kader" in bununla asla alakası yoktur. Buradaki mesele kulun kendi fiilini serbestçe yapmasıdır. Bu nedenle de insan yaptıklarından sorumludur. Zira Allahu Teâla şöyle buyurdu: كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينًا "Herkes kazancına bağlıdır." [Müddesir 38]

Hidâyet ve Dalâlet

"Hidâyet" kelimesi lügatte; **"doğru yolu bulmak ve yol göstermek" anlamına gelir** [هداه للدين] denildiğinde, "ona dini gösterdi"; [وهديته الطريق] denildiğinde; "ona yolu gösterdim, evi gösterdim, tanıttım" anlamları kastedilir. "Dalâlet" kelimesi ise doğru yolun zıddıdır. "Hidâyet" kelimesi şeran İslâm'ı bulmak ve ona imân etmektir. "Dalâlet" kelimesi şeran İslâm'dan sapmaktır. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in şu hadisi bu anlamdadır: *لا تجتمع أمتي على ضلالة* **"Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez."** [Ahmed] Allahu Teâla cenneti hidâyette olanlar, cehennemi de dalâlette/sapıklıkta olanlar için yaratmıştır. Yani Allah, hidâyette olana sevâp, dalâlette olana da azap verecektir. Sevâp vermenin ve cezalandırmanın "hidâyet" ve "dalâletle" ilişkilendirilmesi, "hidâyet" ve "dalâletin" Allah'a ait değil insana ait fiiller olduğuna delalet eder. Eğer Allah'tan olmuş olsaydı, Allah'ın hidâyete üzere olana sevâp, dalâlet üzere olana da ceza vermemesi gerekirdi. Çünkü bu, Allah'a zulmün nisbet edilmesine götürür. Dolayısıyla Allah'ın saptırdığı bir kula azap etmesi ona zulmetmesi anlamına gelir. Oysa Allahu Teâla zulümden münezzehtir ve yücedir. Allahu Teâla şöyle buyurdu: *وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ* **"Ve Rabbin kullara zulmedici değildir"** [Fussilet 46] Ve şöyle buyurdu: *وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ* **"Ben kullara zulmedici değilim"** [Kef 29]

Ancak Kur'an-il Kerimde hidâyet ve dalâleti Allah'a nisbet eden ayetler de vardır. Bu ayetlere bakıldığında, hidâyet ve dalâletin kuldan değil ancak Allah'tan olduğu anlaşılacaktır. Başka ayetlerde ise hidâyet, dalâlet ve saptırmanın kula nisbet edildiği geçmektedir. Bunlardan da hidâyet ve

dalâletin kuldan kaynaklandığı anlaşılıyor. Bu ayetleri teşrî bir kavrayışla anlamak gereklidir. Yani bunların kendisi için konuldukları teşrî vakıaları idrâk edilmelidir/kavranmalıdır. O zaman Allah'a nisbet edilen hidâyet ve dalâletin vurguladığı anlamın insana nisbet edilen hidâyet ve dalâletten başka bir anlamda olduğu, bunlardan her birinin üzerinde durduğu konu diğerinin üzerinde durduğu konudan başka olduğu ortaya çıkar. Böylece teşrî mana tamamen ortaya çıkar. Evet, hidâyet ve dalâleti Allah'a isnad eden ayetler hidâyete erdirenin ve saptıranın Allah olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"De ki: Allah dilediğini saptırır/dalâlete düşürür, kendisine yöneleni de hidâyete/doğru yola eriştirir"** [Ra'd 27] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Muhakkak ki Allah dilediğini saptırır/dalâlete düşürür, dilediğini hidâyete erdirir"** [Fatr 8] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Bundan sonra Allah dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete iletir."** [İbrahim 4] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Ama o, dilediğini saptırır/dalâlete düşürür, dilediğini hidâyete iletir"** [Nahl 93] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Allah kimi hidâyete erdirmek isterse, onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de dalâlete düşürmek/saptırmak isterse, onun da göğe yükseliyormuş gibi kalbini daraltır"** [Enam 125] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Allah; kimi dilerse, onu şaşırır. Kimi de dilerse, onu hidâyet üstünde tutar"** [Enam 39] Ve şöyle buyurmaktadır: **"De ki; Allah hakka hidâyet**

eder/eriştirir." [Yunus 35] Ve şöyle buyurmaktadır: وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ **Hamd olsun Allah'a ki; bizi buna hidâyet etti. Eğer Allah bizi hidâyete erdirmemiş olsaydı biz hidâyete erecek değildik.** [Araf 43] Ve şöyle buyurmaktadır: مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا **Allah kimi hidâyete erdirirse o, doğru yola ermiştir. Kimi de dalâlete düşürürse artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsın** [Kefh 17] Ve şöyle buyurmaktadır: إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ **Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidâyete erdirir** [Kasas 56] Bu ayetlerin mantukunda, hidâyeti ve dalâleti yapanın insan değil Allahu Teâla olduğuna açıkça delâlet vardır. Bu da insanın kendiliğinden hidâyete eremeyeceği, ancak Allah hidâyet erdirdiğinde ereceği ve saptırdığında sapacağı anlamına gelmektedir. Ancak başka karineler hidâyet ve dalâleti doğrudan doğruya Allah'a isnad eden bu mantuku başka bir anlama, hidâyeti ve dalâleti yaratanın Allah olduğu anlamına yönlendirmektedir. Doğrudan doğruya hidâyete eren ve dalâlete düşen ise kuldur. Bu karineler ise hem aklî hem de şer'îdir. Şer'î karinelere gelince: Birçok ayet-i kerime hidâyeti ve dalâleti, dalâlete sürüklemeyi insana nisbet etmektedir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: مَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا **Kim hidâyete ererse kendi için hidâyete ermiş olur. Kim de dalâlete düşerse kendi aleyhine dalâlete düşmüş olur.** [İsra 15] Ve şöyle buyurmaktadır: لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ **Siz hidâyette bulunduğunuzda dalâlete düşmüş olanlar size zarar veremez.** [Maide 105] Ve şöyle buyurmaktadır: فَمَنْ اهْتَدَى فَلِنَفْسِهِ **Kim hidâyete ererse bu kendi lehinedir** [Zümer 41] Ve şöyle buyurmaktadır: هُمْ الْمُهْتَدُونَ

"Hidâyete erenler işte onlardır" [el-Bakara 157] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Ve قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ"**

"küfredenler derler ki; Rabbimiz cinlerden ve insanlardan bizi dalâlete düşürenleri bize göster" [Fussilet 129] Ve şöyle buyurmaktadır: **"De ki قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَأَيْمًا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي"**

"Eğer ben dalâlete düşersem, ancak kendi aleyhime dalâlete düşmüş olurum." [Sebe 50] Ve şöyle buyurmaktadır: **"İnsanları bilgisizce dalâlete düşürmek için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir?"** [Enam 144] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Rabbimiz; senin yolundan insanları saptırırsınlar/dalâlete düşürsünler diye mi?"** [Yunus 188] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Ve bizi suçlulardan başka da dalâlete düşüren olmamıştı."** [Şuara 99] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Onları Samiri وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ"**

"dalâlete düşürdü." [Taha 85] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Rabbimiz, işte bizi bunlar dalâlete düşürdü."** [Araf 38] Ve şöyle buyurmaktadır: **"وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُطِئَتِ السَّيْلُ وَالْمُرْتَدُّونَ يُرْجَوْنَ مِنَ اللَّهِ بِرَبَابٍ وَسَعِيدٍ"**

"Ehl-i Kitaptan bir taife sizi dalâlete düşürmek istediler. Halbuki onlar kendilerinden başkasını dalâlete düşüremezler." [Âl-i İmrân 69] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Çünkü sen onları bırakırsan kullarını dalâlete düşürürler."** [Nuh 27] Ve şöyle buyurmaktadır: **"O, kendisini dost edinen kimseyi dalâlete düşürür ve aevli azabın ateşine götürür"** [Hacc 4] Ve şöyle buyurmaktadır: **"وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ"**

"Şeytan onları dalâlete düşürmek istiyor." [en-Nisa 60]

Bu ayetlerin mantuku, "hidâyet" ve "dalâlet" fiilinin insana ait bir fiil olduğunu, hem kendini hem de başkasını dalâlete

düşürdüğüne, şeytanın da dalâlete düşürdüğüne açıkça delâlet etmektedir. Bu ayetler hidâyet ve dalâleti, insana ve şeytana nisbet etmektedir. İnsan, kendisini hidâyete/doğru yola ilettiği gibi kendini dalâlete düşüren/saptıran da yine kendisidir. Bu ise hidâyet ve dalâletin Allah'a nisbet edilmesinin doğrudan doğruya bir nisbet değil, hidâyet ve dalâletin yaratıcısı olması bakımından yapılan bir nisbet olduğuna dair bir karinedir. Birbirine zıt gibi görünen ayetler yanyana konup teşrî anlayışla anlaşıldığında bu ayetlerin bir kısmının delâlet ettiği mananın diğer kısmının delâlet ettiği manadan farklı olduğu görülür. Ayette Yüce Allah şöyle diyor: **قُلْ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ** "De ki: Allah hakka hidâyet ettirir/eriştirir." [Yunus 35] Başka bir ayette ise şöyle diyor: **فَمَنْ أَهْتَدَىٰ فَأَلَمَّا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ** "Kim hidâyete ererse; yalnız kendisi için ermiş olur." [Neml 92] Birinci ayet, hidâyete eriştirenin Allahu Teâla olduğuna işaret ediyor. İkinci ayet ise hidâyete erenin insan olduğuna işaret etmektedir. Birinci ayetteki Allah "hidâyet eder" ifâdesi, insanın nefsinde hidâyetin yaratılmasıdır. Yani "doğruyu bulma yeteneğinin yaratılması" demektir. İkinci ayette ise Allah'ın insanda yaratmış olduğu hidâyet kabiliyetini insanın doğrudan uygulamaya koyması ile hidâyeti/doğruyu bulmasına işaret edilmektedir. Bu nedenle bir başka ayette şöyle diyor: **وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ** "Biz ona iki yol hidâyet ettik/gösterdik." [Beled 10] Yani "Biz insana, hayır yolunu ve şer yolunu gösterdik, yani Biz insanda hidâyet kabiliyetini yaratarak kendi kendine doğruyu bulma işini ona bıraktık" demektir. İşte hidâyet ve dalâleti insana nisbet eden, insanla bağlantılı hale getiren bu ayetler, hidâyetin doğrudan doğruya Allah'tan kula yönlendirildiğine işaret eden şer'î karinedir. Aklî karineye gelince: Allahu Teâla insanları hesaba çekecek hidâyeti bulana sevâp verecek, sapı-

tanı da azap ile cezalandıracaktır. Ve her insan ameline göre sorgulanacaktır. Allahu Teâla ayetlerde şöyle buyurmaktadır: **"Kim sa-
lih amel işlerse kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa
kendi aleyhinedir. Ve Rabbin kullarına zulmedici de-
ğildir."** [Fussilet 46] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Kim zerre miktarı hayır işlerse;
onu görür. Kim de zerre kadar şer işlerse onu görür"** [Zil-
zal 7-8] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Kim de inanmış olarak, salih ameller iş-
lerse o zulümden ve hakkının yenilmesinden korkmaz"**
[Taha 112] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Kim kö-
tü bir iş yaparsa cezasını görür."** [en-Nisa 123] Ve şöyle bu-
yurmaktadır: **"Allah münafık erkeklerle, münafık kadınlara ve kâfir-
lere cehennem ateşini va'd etmiştir. Orada temelli kalı-
cıdırlar."** [Tevbe 68] Hidâyet ve dalâleti doğrudan doğruya Al-
lah'a isnad edersek o takdirde Allah'ın, kâfir, münafık ve asi-
lere azap etmesi zulüm olur. Oysa Allahu Teâla zulümden
münezzektir ve yücedir. Bu nedenle hidâyet ve dalâlet fiili-
nin doğrudan Allah'a isnadını, Allah'ın hidâyeti yoktan ya-
ratması ve hidâyete muvaffak kılması manasına hamletmek
gerekir. Dolayısıyla hidâyeti bulan ve dalâlete sapan insan-
dır. Bu nedenle insan, bundan dolayı hesaba çekilir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar; hidâyet ve dalâleti Al-
lah'a nisbet eden ayetler açısından yapılan bir açıklama idi.
Ancak hidâyet ve dalâletin dileme (meşiet) ile birlikte geldi-
ği ayetler açısından olana gelince: **"يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ"**
**"Dilediğini saptırır/dalâlete düşürür dilediğini de
hidâyete/doğru yola eriştirir"** [Fatr 8] Ayette geçen meşiet

kelimesi, irade etmek anlamındadır. Dolayısıyla ayet; hiçbir kimse Allah tarafından zorla hidâyete erdirilmez ve dalâlete düşürülmez anlamına gelir. Bilâkis hidâyete eren kimse Allah'ın iradesi ve meşietiyile hidâyete ermiş, dalâlete düşen de O'nun iradesi ve meşietiyile dalâlete düşmüş olur.

Geriye, birtakım insanların ebediyen hidâyete eremeyeceklerini ifâden eden ayetlerle ilgili mesele kaldı. Allahu Teâlâ'nın şu kavli: **"Şüphesiz ki kâfirleri, başlarına gelecekle uyarırsan da uyarırsan da birdir. Onlar inanmazlar. Allah onların kalplerini ve gözlerini mühürlemiştir, gözlerinde de perde vardır."** [el-

Bakara 6-7] Ve şu kavli: **"Hayır, onların kazandıkları, kalplerini paslandırıp körletmiştir"** [Mutaffifin 14]

Ve şu kavli gibi: **"Nuh'a vahyedildi ki: Senin kavminden imân edenlerden başkası asla inanmayacaktır."** [Hud 36] Bu ayetler, birtakım insanların asla imân etmeyeceklerinin Allah tarafından Nebilerine bildirildiğini ifâde etmektedir ki bu tür haberler Allah'ın ilmine giren şeylerdendir. Bu ifâdelerden, bir grup insanın imân edecekleri, bazılarının da imân etmeyeceklerinin önceden belirlenmiş olduğu gibi bir anlam anlaşılmalıdır. Bilâkis her insanda imân etme kabiliyeti vardır. Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] ve ondan sonra davet taşıyıcıları bütün insanları imâna çağırarak muhataptır. Müslümanın herhangi bir kimsenin imânından ümitsizliğe düşmesi câiz değildir. Ancak Allah'ın ilmiyle önceden bir kimsenin imân etmeyeceğini bilmesine gelince: Allahu Teâlâ onu bilir, çünkü O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Bildiklerinden bize haber vermedikleri hakkında hüküm yürütmemiz câiz değildir. Allahu Teâlâ kendilerine haber vermedikçe

hiçbir Nebi herhangi bir kimsenin imân etmeyeceğine dair bir hüküm vermemiştir.

Ancak Allahu Teâla'nın şu ayetlerine gelince: وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ **"Allah fasıklar güruhunu hidâyete erdirmez"** [Saff 5] وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ **"Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez."** [Saff 7] وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ **"Allah kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez"** [el-Bakara 264] إِنَّ تَحْرِيصَ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ **"Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen de, muhakkak ki Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez"** [Nahl 37] إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ **"Muhakkak ki Allah, haddi aşan yalancı bir kimseyi hidâyete erdirmez"** [Ğafir 28] Bu ayetler Allahu Teâla'nın onları hidâyete muvaffak kılmayacağını ifâde etmektedir. Çünkü hidâyete muvaffak olmak Allah'tandır. Fasık, zâlim, kâfir, dalâlette olan, haddi aşan, yalancı gibi sıfatlara sahip olanların hepsi, hidâyetle çelişen niteliklere sahip kimselerdir. Allahu Teâla bu tür sıfatlara sahip olanları hidâyete muvaffak etmez/başarılı kılmaz. Çünkü hidâyete muvaffak kılmak; insana, hidâyete ermenin sebeplerini hazırlamaktır. Bu sıfatlara sahip olan kimseler için ise hidâyet sebepleri hazır değildir. Bunlar için ancak dalâlet/sapıklık sebepleri hazırdır. Bunu en güzel Allahu Teâla'nın şu ayetleri ifâde etmektedir: وَاهْدِنَا إِلَىٰ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ **"Bizi doğru yola hidâyet et"** [Fatiha 6] اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ **"Bizi doğru yola ilet"** [Sa'd 22] Yani doğruyu bulmaya bizi muvaffak/başarılı kıl yani bu hidâyetin sebeplerini bize kolaylaştır demektir.

Ölümün Tek Sebebi, Ecelin Bitmesidir

Her ne kadar ölüm tek olsa da insanlardan birçoğu ölümün sebeplerinin çok sayıda olduğunu zannetmektedirler. Ölüm tektir fakat, ölümün birçok sebebi vardır demektirler. Ölümün bazen veba gibi öldürücü bir hastalık ile bazen bıçaklama veya kurşunlanma ile veya ateşte yakmakla veya başı kesmekle veya başka şeylerle geldiğini görmektedirler. İnsanların birçoğuna göre bunların hepsi doğrudan doğruya ölüme götüren sebeplerdir. Yani bunlar nedeniyle ölümün gerçekleştiğini zannediyorlar. Bu nedenle de bu tür şeyleri ölümün sebebi olarak ilân etmektedirler. Buna göre bunlar gerçekleştiğinde ölüm gerçekleşmekte, bunlar olmadığında ise ölüm gerçekleşmemektedir. Her ne kadar dilleriyle insanın eceliyle öldüğünü söyleseler de onlara göre ölüm, ecelin sona ermesiyle değil bu sebepler nedeniyle hasıl olur. Ve yine her ne kadar dilleriyle, diriltenin ve öldürenin Allahu Teâla olduğunu söyleseler de, öldürenin Allahueala değil de bu sebepler olduğunu zannederler.

Gerçekte ise hem ölüm hem de onun sebebi tektir. Bu sebep, ecelin sona ermesidir. Öldüren yalnızca Allahu Teâladır. Ölümü gerçekleştiren, doğrudan doğruya Allahu Teâla'dır. Çünkü bir şeyin sebep olarak kabul edilebilmesi için onun kesinlikle sonuca götürücü olması gerekir. Yalnızca onun sebebiyle sonuç elde edilmedikçe, sebep kılınanın sonuç vermesi mümkün değildir. Bunun tersi haller ise bir şeyin içinde normal olarak meydana geldiği özel görünümlü özel durumlardır. Bu şey o durumda meydana gelmeyip o durum olmaksızın da meydana gelebilir. Yani o durum içinde meydana gelmesi kesin değildir. Örneğin hayat, hayvandaki hareketin sebebidir. Hayvanda hayat varsa onda hareket de

vardır. Hayvanda hayat yok olduğunda hareket de yok olur. Güç/enerji, motordaki hareketin sebebidir. Enerji bulunduğu motor hareket eder. Enerji bulunmadığında ise motor hareket etmez. Bu durum, ekinlerin bitmesi için gerekli olan yağmurun tersine bir durumdur. Yağmur, ekinlerin bitmesi için sebep değil, kendisiyle ekinin bittiği hallerden bir halidir. Yağmur ekini yetiştirir. Ancak bazen yağmur yağmasına rağmen ekin bitmez. Bazen de yaz ekini gibi yağmur yağmaksızın sadece toprağın rutubeti ile ekinin bittiği görülür. Aynı şekilde veba hastalığı, kurşunlanma veya başka bir olayla karşılaşılmasına rağmen ölümle karşılaşılmaz. Bazen ise insanlar tarafından ölümün sebebi olarak nitelendirilen şeylerin hiçbirisi olmadığı halde ölüm olayının gerçekleştiği olur.

Ölümün gerçekleştiği birçok olayı ve bizzat ölümü inceleyenler, pratik olarak bundan emin olurlar. Ölümle sonuçlanabilecek bu şeylerin oluşumuyla bazen ölüm olayı gerçekleşirken bazen gerçekleşmez. Bazen de bunlar olmadan ölüm gerçekleşir. Örneğin öldürücü bıçak darbesiyle yaralanan bir kişinin bu yaradan dolayı öleceği hususunda doktorlar ittifak etmelerine rağmen insan ölmeyebiliyor, iyileşip sağlığına kavuşabiliyor. Bütün doktorların yaptığı dikkatli bir muayene sonucunda kalbin durmasına yol açacak bir bulguya rastlanılmamasına karşın, kalbin aniden durması sonucunda, görünen bir sebep olmaksızın da insan bazen ölebilir. Dünyadaki hastaneler her gün bu türden binlerce olaya şahit olmaktadır ve doktorlar da birçok olayı bilmektedirler. Bazen kesin olarak ölüme götürücü bir sebebin varlığına rağmen kişi ölmeyebilirken bazen de görünürde ölüme götürücü herhangi bir sebep bulunmaksızın kişi aniden ölebilmektedir. Bu nedenle bütün doktorlar, tıbbî bilgileri çerçevesinde hiçbir şekilde iyileşme ümidi görmedikleri bir

hastanın iyileşmesini, “bu bizim bilgimizin çok çok üzerinde bir durumdur” şeklinde itiraf etmektedirler. Bazen de, hayati bir tehlike söz konusu değildir, tehlikeyi atlatıp sağlığına kavuşacaktır denilen bir hastanın rahatsızlığı aniden nüksedip ölebilmektedir. Bu olayların tamamı hem doktorlar hem de insanlar tarafından yakînen müşahede edilmektedir. Bütün bu olaylar, kendisi ile ölümün gerçekleştiği bu şeylerin hiçbirinin ölümün sebebi olmadığına açıkça delâlet etmektedir. Zira bunlar ölümün sebebi olmuş olsaydı aksi bir durumun görülmemesi ve başka türlü olmaması gerekirdi. Yani hissedilen bir sebep olmadan ölümün gerçekleşmemesi gerekirdi. İnsanlar tarafından ölüme sebep olarak kabul edilen şeylerin tersine sadece bir kere bile olsa ölümlerle karşılaşılması veya bunlar olmadan ölümün gerçekleşmesi, bunların hiçbirinin ölümün sebebi olmadığına, sadece ölüm hallerinden bir hal olduğuna kesinlikle delâlet etmektedir. Sonuca götüren ölümün gerçek sebebi, kesinlikle bunlar değildir. Şöyle denilebilir: “Evet, normalde ölümün gerçekleştiği bazı şeyler ölümün sebepleri değil ölüm hallerinden bir haldir. Çünkü bazen bu şeylerin tersi olmaktadır. Ancak bununla beraber birtakım şeyler de vardır ki gerçekleştiği zaman kesinlikle ölümün gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla da ölümün sebebi olmaktadır. Örneğin, boynun kesilerek başın vücuttan ayrılmasıyla kesinlikle ölüm olayı gerçekleşir. Bunun tersi mümkün değildir. Kalbin durması ile de kesinlikle ölüm gerçekleşir. Bunun da tersi mümkün değildir. Bu nedenle bu ve benzeri insan bedenine ait organlardan birisinden dolayı kesinlikle ölüm gerçekleşir. Bu da ölümün sebebidir. Evet, boynun kılıçla vurulması, kalbin bıçaklanması gibi olaylar ölüm hallerinden bir haldir. Fakat ölümün sebebi değildir. Ancak boynun vurulması ve kalbin durması ölüm için bir sebeptir. Öyleyse neden, bunlar ölü-

mün sebebidir, demiyoruz?” Bunun cevabı şudur: Boynun kesilip başın vücuttan ayrılması ne bizzat bedendendir ne boyundandır ne de kafadandır, bunların dışındaki bir faktörden kaynaklanmaktadır. Bu durumda ise boynun kesilmesi sebep olmaya elverişli değildir. Kesmek fiili sebep zannedilendir. Kesmenin bizzat kendisi sebep değildir. Çünkü kesme, kendinden değil dış faktörden gelmektedir. Aynı şekilde kalbin durması da kendiliğinden gerçekleşmeyip kalbin dışındaki bir faktörden kaynaklanmaktadır. Bu durumda da kalbin durması ölümün sebebi olamaz. Kalbin durması bizzat ölümün sebebi değildir. Bilâkis kalbi durduran nedenin ölümün sebebi olduğu zannedilmektedir. Çünkü kalp kendi kendine değil bir dış etkiyle durur. Bu nedenle, bizzat boynun kesilmesi veya kalbin durması kesinlikle ölümün sebebi sanılamaz. Bu durumda ise ölüm için sanilân tek sebep kalıyor ki o da bir dış faktördür.

Bunlara ilâve olarak Allahu Teâla eşyalarda bir takım özellikler yaratmıştır. Bu özellikler yok olduğu zaman etkisi de yok olur. Bir şeyin özelliği aynen var olmadıkça özellikler de olmaz. Örneğin, Allahu Teâla, gözde görme özelliğini, kulakta işitme/duyma, özelliğini, sinirlerde hissetme özelliğini, ateşte yakma özelliğini, limonda ekşi olma özelliği gibi özellikleri yarattı. Bu özellikler bir şeyin var olmasındaki doğallığın bir sonucudur. Onun niteliklerinden bir nitelik konumundadır. Meselâ, akıcılık suyun tabii/doğal niteliklerindedir, sulama ise özelliklerindedir. Hareket, motorun doğal niteliklerinden; sıcaklık ise özelliklerindedir. Nabız, kalbin tabii sıfatındandır, hayat ise özelliklerindedir. Sulama, sıcaklık ve hayat, bir şeyin özelliklerinden olmakla beraber, aynı zamanda doğal sıfatlarından bir sıfattır. Bir şeydeki özelliğin varlığı, kendi eseri olan işin sebebi değildir. Bu durumda ise özelliğin yok olması, özelliğin eseri olan işin

yok olmasına da neden olmaz. Bu nedenle ateşteki yakma özelliği yakmak için yeterli değildir. Dolayısıyla yakmanın sebebi olmaya elverişli değildir. Ateşteki yakma özelliğinin varlığı yakmanın varlığı için sebep olmadığına göre ateşten yakma özelliğinin kaldırılması yakmanın yokluğuna sebep olamaz. Aynı şekilde kalpteki hayat özelliğinin varlığı hayatın var olması için yeterli değildir. Dolayısıyla hayatın sebebi olmaya elverişli değildir. Hayat özelliğinin varlığı, hayatın varlığı için sebep olmadığına göre kalpteki hayat özelliğinin yok olması hayatın yokluğunun sebebi olamaz. Bu nedenle, bir şeyin gitmesi onun özelliklerinin gitmesi için de sebeptir denilemez. Çünkü bir şeydeki özelliklerin gitmesinin sebebi, şeyin kendisinin dışındaki bir dış faktörden gelmektedir. Dış faktör şeyin özelliklerini götürür. Ancak şey özelliksiz olarak olduğu gibi kalır. Veya şeyle beraber özellikleri de götürür. Bu durumda ise şeyi veya şeyle beraber özelliğini de götüreren sebep faktördür. Yoksa özelliği götüreren sebep bizzat şeyin kendisi değildir. Buna göre yine bu açıdan yani beden üzerindeki başın varlığı hayatın özelliklerinden bir özellik olması ve kalp atışının özelliklerinden bir özellik olması açısından başın boyundan ayrılması ve kalbin durması ölümün sebebidir denilemez. Bilâkis sebebin beklendiği zaman, başın gövdeden ayrılmasıyla ondaki özelliğin ve kalbin durmasıyla da kalpteki özelliğin gitmesidir. Yoksa başın gövdeden ayrılması ve kalbin durması sebep değildir. Dolayısıyla da bir organın yok olması yani kalbin durması ve başın kesilmesi ölümün gerçek sebebi olamaz. Çünkü böyle bir olayın ölümün sebebi olması imkânsızdır. Zira hayat, organdaki özelliktir. Organdan bu özelliğin gitmesi veya organla beraber özelliğin gitmesi, organın kendinden kaynaklanan bir husus değil, ancak organ dışındaki bir faktörden kaynaklanmaktadır. Bu durumda da ölümün sebebi dış faktör de-

ğildir. Çünkü hem aklen hem de vakıa itibarıyla bazen dış faktörün var olmasına rağmen ölüm olayı gerçekleşmemektedir. Bazen de hiçbir dış faktör bulunmadan ölüm gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sebep olan faktör kesinlikle sonuca götürmelidir. Bu durumda ise kesinlikle sonuca yani ölüme götürecek ölümün gerçek sebebinden başka bir şey kalmamaktadır geriye. Bu sebep ise tamamen bunlardan başkadır.

Aklın algılama sahasına girmediği için ölümün gerçek sebebini aklın kavraması mümkün değildir. Dolayısıyla bunu bize Allahu Teâla'nın haber vermesi gerekir. Kendisine imân etmemiz için ölümün gerçek sebebi, hem sübutu hem de delâleti kat'î/kesin delillerin verdiği haberlerle sabit olmalıdır. Çünkü ölümün gerçek sebebi akîde kapsamına giren inanılması gereken şeylerdendir. Akîde ise ancak kat'î/kesin delille sabit olur. Allahu Teâla ise birçok ayette bize ölümün sebebinin ecelin sona ermesi olduğunu ve öldürenin Allah olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla ölüm şüphesiz ecelin bitmesi ile gerçekleşir bunun aksi mümkün değildir. Bu nedenle ölümün tek sebebi eceldir ve öldüren de Allahu Teâla'dır. Ölüm fiili doğrudan doğruya Allahu Teâla'ya aittir. Bu konuda birçok ayetler vardır. Allahu Teâla şöyle buyurdu: **"Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimseye ölmek yoktur. O, vadesiyle yazılmış bir yazıdır"** [Âl-i İmran 145] Yani ölümü ileri ve geri alınması mümkün olmayan, bilinen bir ecele göre vakti belirlenmiş, vadesiyle yazılmış bir şekilde yazdı. Ve şöyle buyurdu: **"Ölüm anında ruhları alan Allah'tır"** [Zümer 42] Yani ölüm anında insanı öldüren, ruhunu alan, insandaki hayat özelliğini ondan söküp koparan Allahu Teâla'dır. Ve şöyle buyurdu: **"Benim rab-bim öldüren ve diriltendir"** [el-Bakara 258] Yani hayatı yaratan

ve vareden, ölümü yaratan ve gerçekleştiren doğrudan doğruya Allahu Teâla'dır. Ve şöyle buyurdu: **"Halbuki öldüren de dirilten de Allahu Teâla'dır"** [Âl-i İmran 156] Allah, bunu kafirlerin sözlerine cevap olarak söylemiştir ki ayet şudur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَىٰ لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ **"Ey imân edenler, siz; küfredip de yeryüzünde dolaşan veya gazada bulunan kardeşleri hakkında: Onlar yanımızda olsalardı ölmezler veya öldürülmezlerdi, diyen kâfirler gibi olmayın. Allah bunu onların kalplerinde bir hasret olarak koydu. Halbuki öldüren de dirilten de Allah'tır. Ve Allah yaptığınız şeyleri bilir."** [Âl-i İmran 156] Yani ölüm Allah'ın elindedir. Bazen yolcuyu ve gaziyi canlı bırakırken bazen de oturana dilediği gibi öldürür. Ve şöyle buyurdu: أَيُّمَّا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ أَيُّمَّا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ **"Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır."** [en-Nisâ 78] Yani siz nerede bulunursanız bulunun, hatta sağlam kalelerde bulansanız dahi ölüm sizi yakalayacaktır. Ve şöyle buyurdu: قُلْ أَيُّمَّا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ أَيُّمَّا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ **"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak"** [Secde 11] Bu ayet, kâfirlere cevaptır. Allahu Teâla, canlarını alması için ölüm meleğini onlara gönderdiğinde Allah onları öldürecek ve onlar Rablerine döneceklerdir demektedir ki ayet şudur: قُلْ أَيُّمَّا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ أَيُّمَّا تَكُونُوا يَدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ **"Dediler ki: Toprağa karışıp yok olduktan sonra mı biz yeniden yaratılacağız? Evet onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir. De ki Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak sonra Rabbinize döndürüleceksiniz"** [Secde 10-11] Yani canlarınız alınacaktır.

[التوفي] kelimesi "ruhu almak" anlamına gelmektedir. Ve şöyle buyurdu: **"De ki: Gerçekten sizin kaçıp durduğunuz ölüme mutlaka yakalanacaksınız"** [Cuma 8] Yani kendisinden köşe bucak kaçmakta olduğunuz ölümü istemeye/temenni etmeye cesaret edemezsiniz. Şüphesiz ki sizler işlediğiniz küfür suçunuzdan dolayı oraya götürüleceksiniz, onunla karşılaşacaksınız. Kaçış mümkün değildir. Ve şöyle buyurdu: **"Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince, ne bir an geri kalır ne de bir an ileri gidebilirler"**

[Araf 34] Yani onlar için takdir edilmiş olan ecel vakti geldiği zaman ne bir an öne alınırlar ne de bir an geri alınırlar. Ayette geçen [ساعة] kelimesi en küçük bir vakti ifâdeden kinâyedir. Ve şöyle buyurdu: **"Aranızda ölümü biz takdir ettik."** [Vakıa 60] Yani aranızda ölümü belli bir şekilde biz takdir ettik ve meşietimizin gerektirdiği gibi birbirinden farklı olarak rızkı taksim ettiğimiz gibi ölümü size taksim ettik. Ömürleriniz uzun, kısa ve orta sürelerde olmak üzere farklılaştırıldı. Hem delâleti hem de sübutu kat'î/kesin olan bu ve diğer ayetler, hiçbir sebep ve müsebbib/neden olan olmaksızın bilfiil öldürenin ve diriltenin Allah-u Teâla olduğu anlamı dışında hiçbir anlama gelmemektedir. İnsan ancak ecelinin bitmesi ile ölür. İnsanlar tarafından ölüme sebep olduğu zannedilen şeylerden herhangi birinin gerçekleşmesi ile ölmez. Bu nedenle ölümün sebebi, ölüm hallerinden biri değil yalnızca ecelin sona ermesidir. Burada şöyle denilmez: "Ölümün Allah'a isnad edilmesi, Allah'ın ölümü yaratması açısından yapılan bir isnattır. Doğrudan doğruya sebep ya insandır ya da ölüme neden olan şeylerdir. Şu ayetlerde olduğu gibi:" **وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَكِنَّ اللَّهَ**

رَمَى "Attığın zaman da sen atmadın fakat Allah attı." [Enfal

17] فَمَنْ يُرِدْ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ

ضَيِّقًا حَرَجًا "Allah; kimi hidâyete erdirmek isterse; onun

kalbini İslâm'a açar. Kimi de dalâlete düşürmek isterse

onun da kalbini daraltır." [Enam 125] بُضِلُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

"İstedliğini dalâlete düşürür, istediğini hidâyete iletir."

[Nahl 93] Böyle denilmez:. Çünkü bu fiili doğrudan doğruya Al-

lah'tan alıp insana yönelten karineler vardır. Bu durumda

ise anlam şöyle olur: Atmayı, göğsü daraltmayı ve genişlet-

meyi, hidâyeti ve dalâleti yaratan Allah'tır. Fakat doğrudan

doğruya bu fiili işleyen Allahu Teâla değil, ancak insandır.

Bu karineler hem aklî hem de şer'î karinelerdir. Çünkü [رمىت]

"attın" kelimesinin anlamına göre, atmak Rasûlden kaynak-

lanmaktadır. Dalâlette olanın cezalandırılması, İslâm üzere

olana sevâp verilmesi, insanın seçme hakkına sahip olduğuna

delâlet eder. İslâm'ı veya küfrü seçmesi, fiili işleyenin

doğrudan doğruya insan olduğuna delâlet eder. Eğer fiili iş-

leyen doğrudan doğruya Allahu Teâla olsaydı azap etmeme-

si ve sevâp vermemesi gerekirdi. Aynı zamanda aklen de

idrâk edilmektedir ki, atan şahıs Rasûldü. Aklını doğru bir

şekilde kullanarak hidâyete eren veya aklını dosdoğru bir

şekilde kullanmamakla da dalâlete düşen de doğrudan doğ-

ruya insandır. Ancak ölüm olayı bunun tam tersinedir. Çün-

kü ölümün doğrudan doğruya Allah'tan başkasına ait oldu-

ğuna ve ecelin sona ermesinin dışında ölümün gerçekleşti-

ğine delâlet eden herhangi bir karine yoktur. Böylece ölüm

için hissedilen bir sebebin bulunmadığı sabitleşmektedir.

Ayetlerin anlamlarını açık anlamlarının dışında bir başka

anlama götürecektir bir nassın ve ölümün doğrudan doğruya

Allah'tan başkasına ait olduğuna delâlet edecek herhangi bir

karinenin bulunmamasından dolayı ayetler, lügat ve şer'î

manalarına göre açık şekilde varit olan anlamları üzerine kalır ki o, doğrudan doğruya ölümü gerçekleştirenin Allahu Teâla olduğudur.

Bütün bunlardan da aklî delilin, genellikle içerisinde ölüm olayının gerçekleştiği eşyaların ölümün sebebi değil ölümün gerçekleştiği haller olduğuna delâlet ettiği görülmektedir. Gerçek sebep ise hissen algılama sahası altına girmeyen bunların dışında bir şeydir. Yine kendisi ile ölümün ortaya çıktığı ölüm hallerinin hiçbirinin ölümün gerçek sebebi olmadığı ve ölümü meydana getiremeyeceği şer'î delille de sabit olmaktadır. Delâleti kat'î/kesin olan ayetler de ölümün gerçek sebebinin ecelin bitmesi, öldürenin de Allahu Teâla olduğuna delâlet etmektedir.

Rızık Yalnızca Allah'ın Elindedir

Rızık mülkiyetten başkadır. Çünkü rızık, "vermek" demektir. [رزق] kelimesi [اعطي] anlamına yani "verdi" anlamına gelmektedir. Mülkiyet ise, şeriatın cevaz verdiği sınırlar çerçevesinde bir mala, bir şeye sahip olmak demektir. Rızık helâl de olabilir haram da. Bunların hepsine de rızık denilir. Kumar oynayan kişinin başkasından kumar yoluyla elde ettiği mal bir rızıktır. Çünkü bu, rızkın hallerden bir hâle geçişi sırasında Allah'ın her birisine verdiği bir maldır.

İnsanlarda kendi kendilerini rızıklandırdıkları şeklinde bir zan vardır. Her ne kadar dilleri rızıklandırının Allah olduğunu söylese de servete yani mala veya menfaate sahip oldukları durumları rızkın sebebi saymaktadırlar. Zira gayretiyle belirli bir miktarda maaş alan bir memurun kendi kendini rızıklandığını sanıyorlar. Çok fazla gayret sarfettiğinde veya ücretini artırmak için çeşitli yollarla çalışıp çaba harcadığında insanın bu fazla çalışma ile kendini rızıklandırmış olduğunu sanıyorlar. Uğraştığı ticarete çaba harcayarak sattığı maldan kâr elde eden tüccarın, çabasıyla hastasını iyileştiren doktorun, kendi kendini rızıklandığını sanıyorlar. Dolayısıyla bir iş tutan her şahsın bundan mal kazanacağını ve kendini rızıklandırmış olduğunu düşünmekte. Dolayısıyla da bu kişilere göre rızkın sebepleri, hissedilen ve elle tutulabilen şeylerdir ki bunlar, malı kazanmaya götüren durumlardır ve bu durumları yerine getirenler bu malla rızıklanırlar. İster bizzat rızıklandırılmanın kendisi olsun isterse başkası olsun fark etmez. İnsanlar, kendilerine rızkı getiren durumların gerçek yapısını doğru bir şekilde kavrayamamalarının sonucunda bu türden ifâdeleri kullanmaktadırlar. "Sebepe" ile rızkın elde edildiği "hal"

arasında ayırım yapamadıkları için, rızkın elde edildiği halleri rızkın sebebi zannetmektedirler. Gerçekte ise rızkın elde edildiği bu durumlar, rızkın sebepleri değil sadece rızkın elde edildiği hallerden bir haldir. Eğer bunlar gerçek sebepler olsaydı kesinlikle aksi olmazdı. Hâlbuki bunun aksi olayların gerçekleştiği hissene gözlemlenmektedir. Bazen rızkın elde edilebildiği bu durumlar gerçekleştirildiği halde rızk gelmemekte, bazen de bunların hiçbirisi olmaksızın rızk elde edilebilmektedir. Eğer çalışma ve benzeri durumlar rızkın elde edilmesinin sebebi olsaydı müsebbibin yani sebep olan olayın, neticesi rızk olan kesin sonuca götürmesi gerekirdi. Rızkın elde edilmesi için gerekli olan sonucun varlığına rağmen rızk elde edilememekte, bazen de tam tersi olmaktadır. Bütün bunlar, insanların birçoğunun sebep olarak gördükleri olayların sebep değil ancak rızkın elde edildiği durumlar/haller olduğuna delâlet etmektedir. Bir ay boyunca çalışan bir memurun maaşına bir önceki ayın borcunu ödemesi için veya maaşını üzerine nafakasını temin etmesi vâcip olan kimseler için veya vergilerini ödemek için harcanmak üzere haciz konulabilmekte. Böyle bir durumda rızkın elde edildiği durum yani memurun çalışması gerçekleşmiştir. Fakat memur ücretini almadığı için rızk hasıl olmamıştır. Bazen de Kûdüs'te evinde oturan bir şahsa postacı, kendisinin tek varisi olduğu Amerika'daki bir yakının öldüğünü ve yakınından kendisine miras kaldığını, mirası alması için ya bizzat kendisinin yada yetkili kıldığı birisi tarafından alınmak üzere çağrıldığını bildiren bir haber getirebilmektedir. Bu miras, evinde oturan kişinin bilmediği fakat ona gelen bir rızktır. Veya bir adamın evinin bir tarafı yıkılır ve yıkıntının altında önceden saklanmış bir mal bulur ve onu alır. Eğer insanın oluşturduğu ortamlar rızkın sebebi olsaydı tersi durumlarda rızkın elde edilmemesi, ancak bu haller

bulduğunda rızkın elde edilmesi gerekirdi. Rızkın çalışmadan da elde edilmesi, elde edilmiş olaylarının rızkın sebebi değil rızkın elde edildiği haller olduğuna delâlet etmektedir. Herhangi bir sebep olmadan rızkın elde edildiği olaylar sayılamayacak kadar çoktur. Yemek durumları, yolculuk, yemek için hazırlanan bir yemeğin bırakılması ve daha birçok olaylar gözle görülür olaylardır. İşte genellikle kendisi ile rızkın elde edildiği bu durumlar rızkın sebebi değil rızkın elde edildiği durumlardır.

Üstelik bunlara ilâve olarak var olduğu zaman rızkın geldiğine itibar edilen hallerin rızkın sebebi sayılması mümkün de değildir. Bu halleri yerine getiren kimse de hiçbir şekilde bu haller vasıtasıyla rızkı elde etmiş olmaz. Çünkü böyle bir düşünce hem delâleti hem de sübutu kat'î olan Kur'an'ın nassı ile çelişmektedir. Bir şey delâleti ve sübutu kat'î olan Kur'an'ın nassı ile çeliştiğinde, tereddüt etmeden Kur'an'ın nassı esas alınır ve onun dışındakiler tek sözle reddedilir. Çünkü Allah'tan olduğu kat'î delille sabit olan bir meselede, kat'î delille sabit olanı almak ve onun dışındakileri terk etmek vâcip olur. Bu nedenle Müslümanın üzerine düşen görev, rızkın insanlardan değil Allah'tan olduğu gerçeğine teslim olmaktır.

Te'vile/yorumu yer bırakmayacak kadar açıklıkla rızkın insandan değil, yalnızca Allahu Teâla'dan olduğuna delâlet eden birçok ayet vardır. İşte bu ayetler, rızkın elde edilmesindeki birçok vesile ve uslûbun ancak rızkın elde edildiği haller olduğu gerçeğine bizi götürmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Allahu Teâla ayetlerde şöyle buyurmaktadır: **وَكُلُوا مِمَّا الَّذِي رَزَقَكُمْ اللَّهُ "Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin"**^[Maide 88] **الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ "Sizi yaratan sonra rızıklandıran Allah'tır"** **رَزَقَكُمْ اللَّهُ [Rum 40]** **أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ "Allah'ın size rızık olarak verdikle-**

rinden harcayın." [Yasin 47] **إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ** "Allah dilediğini rızıklandırır." [Âl-i İmran 37] **اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ** "Sizin de onların da rızıkını Allah verir" [Ankebut 60] **لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ** "Elbette Allah onları rızıklandıracaktır" [Hacc 58] **يُبْسِطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ** "Dilediği kimseye rızıkı genişletir." [Rad 26] **فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ** "Öyleyse rızık Allah katında arayın" [Ankebut 17] **وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ** "Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'a ait olmasın" [Hud 6] **اللَّهُ هُوَ الرِّزَّاقُ** "Şüphesiz ki rızıklandırın Allah'tır." [Zariyat 58] Bu ayetler ve bunların dışında hem delâleti hem de sübutu kat'î olan birçok ayet vardır. Bu ayetler yalnızca tek manaya delâlet ederler ve tevili de kabul etmezler. Bunlar, rızıkın Allah'tan başkasından değil yalnız Allah'tan olduğu anlamını ifâde ederler. Yalnızca Allah'tır rızık veren. Rızık Yalnızca Allah'ın elindedir.

Ancak Allah, kendisi ile rızıkın elde edildiği durumlardan birini seçme gücünü insana vererek rızık elde etmek için çalışmayı kullarına emretmiştir. İnsanlar kendi serbest seçimleriyle rızıkın elde edildiği bütün durumlara girişirler. Ancak ayetlerin metinleri açık olduğu gibi bu durumlar rızıkın sebebi olmadığı gibi rızıkı getirenler de onlar değildir. Bilâkis rızıkın helâl veya haram olmasına bakılmaksızın bu hallerle onları rızıklandırın Allah'tır. Bu halleri Allah'ın onlara farz, haram veya mübah kıldığına ve rızıkın elde edilip edilmediğine de bakmadan Allah'tır onları rızıklandırın. Ayrıca İslâm, rızıkın elde edildiği hallerden Müslüman için câiz olanları ve olmayanları açıklamıştır. Rızıkın sebeplerini değil, mülk edinme sebeplerini açıklayarak mülkiyeti bu sebeplerle sınırlandırmıştır. Şer'î bir neden olmadan bir kimse rızık/mülk edinemez. Her ne kadar helâl de haram da rızık olarak Allahu Teâla'dan ise de şeriata göre ancak helâl rızık

mülk edinilebilir. Onun dışındakiler haram olup mülk edinilemez.

Geriyeye tek mesele kalmaktadır ki o da şudur: Kişinin sahip olduğu her şey, sahip olduğundan faydalanmasa dahi onun rızkı mıdır yoksa yalnızca faydalandığı şeyler mi onun rızkıdır? Bunun cevabı şudur: Kur'an'ın ayetleri, faydalansa da faydalanmasa da insanın sahip olduğu her şeyin onun rızkı olduğuna delâlet etmektedir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine onun adını ansınlar."** [Hacc 34] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Allah dilediği kimseye rızkı genişletir."**

[Rad 26] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Rızık kendisine daraltmış olan da."** [Talak 7] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Size rızık olarak verdiklerinden infak edin."**

[Yasin 47] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyeğin"** [Taha 81] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Kendilerini bunların geliri ile rızıklandırıp giydirin..."** [en-Nisa 5] Ve

şöyle buyurmaktadır: **"Halkımı mahsullerle rızıklandır"** [el-Bakara 126] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın rızıkından yiyeğin, için..."** [el-Bakara 60]

İşte bu ayetler faydalansın yada faydalanmasın sahip olunan şeylerin tamamının rızık olarak isimlendirildiği hususunda gayet açıktır. Dolayısıyla tahsis eden bir nass olmadan rızık kelimesi yalnızca kendisi ile faydalanılan şeylerle sınırlandırılmaz. Çünkü hem ayetler hem de delâletleri geneldir. Bu nedenle sana ait bir malı hırsızlıkla veya zorla veya zimmetine geçirmek suretiyle alan bir kimse için; o senden senin rızkını aldı denilemez. Bilâkis o, kendi rızkını senden aldı

denilir. İnsan bir mala sahip olduğunda rızkını almış olur. Ondan malı alındığında ise, rızkı alınmış sayılmaz. Bilâkis mala kim sahip olursa, sahip olan kimse diğerinden rızkını almış sayılır. Hiçbir kimse bir başkasının rızkını alamaz. Ancak başkasından kendi rızkını alır.

Allah'ın Sıfatları

Kelamcılar çıkmadan önce ne “Allah'ın sıfatları” konusu biliniyordu ne de herhangi bir araştırmada izine rastlanmıştır. Kur'an-ı Kerimde ve hadis-i şeriflerde de “Allah'ın sıfatları” şeklinde bir ifâde geçmedi. Herhangi bir Sahabenin, “Allah'ın sıfatları” kelimesini kullandığı veya Allah'ın sıfatları hakkında konuştuğuna da rastlanılmadı. Kelamcıların Kur'an-il Kerimde geçtiğini söyledikleri “Allah'ın sıfatlarını” Kur'an'ın ışığı altında şu ayeti kerimelerin doğrultusunda anlamak gerekir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ** "Senin güçlü Rabbin onların sıfatlandırdıklarından münezzehtir." [Saffat 180] **هِيَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ** "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir" [Şura 11] **تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ** "Gözler O'nu görmez" [Enam 103] Ayrıca Allah'ın sıfatları Kur'an-ı Kerimde geçtiği gibi ancak Kur'an'dan alınır. İlim sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ** "Gaybın anahtarları O'nun katedir, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı ve yerin karanlıklarında olan tane-yi, yaşı, kuruyu ki apaçık kitaptadır, ancak O bilir." [Enam 59] Hayat sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ** "Allah, O'ndan başka ilah olmayan diri, her an yaratıklarını gözetip durandır." [Âl-i İmran 2] **هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** "O diridir. O'ndan başka ilah yoktur." [Ğafir 65] Kudret sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شَيْعًا** "De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azap göndermeye, sizi

fırka fırka yapmaya kadir olan O'dur." [Enam 65] **أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ** **"Gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'ın, onların benzerlerini de yaratmaya kadir olduğunu görmezler mi."** [İsra 99] İşitmek sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **"Mu-** **hakkak ki Allah işitir ve bilir."** [Enfal 17] **وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ** **"Allah işitir ve bilir."** [el-Bakara 224] Görme sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **"Muhakkak ki Allah işitir ve görür."** [Hacc 61] **وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا** **"Rabbin her şeyi görür."** [Furkan 20] **إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ** **"Muhakkak ki Allah işitir ve görür."** [Mü'min 20] Kelam sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **"Allah Musa ile de konuştu."** [en-Nisâ 164] **وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ** **"Musa tayin ettiğimiz vakitte gelince ve Rabbi onunla konuşunca."** [Araf 143] İrade sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **"Her dilediğini mutlaka yapandır."** [Buruc 16] **إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** **"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri sadece o şeye 'ol' demektir, hemen olur."** [Yasin 82] **وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ** **"Ancak Allah istediğini yapar."** [el-Bakara 253] Yaratma sıfatı Allah'ın şunun gibi kavillerinden alınır: **"Allah her şeyin yaratıcısıdır"** [Zümer 62] **وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ** **"Her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiştir."** [Furkan 2] Vahdaniyet, kıdem ve daha başka sıfatlar da Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Bu noktada Allah'ın vahdaniyeti (birliği), ezeli olması, diri, canlı, güçlü, işiten, gören, konuşan, her şeyi bilen olduğu konusunda Müslümanlar arasında hiçbir ihtilâf yoktur.

Kelamcıların ortaya çıkması ve felsefî düşüncelerin sızması ile birlikte Kelamcılar arasında Allah'ın sıfatları konu-

sunda ihtilâflar çıkmaya başladı. Bu konuda Mutezile şöyle demektedir: "Allah'ın zatı ve sıfatı tek bir şeydir. İlimin, kudretin ve hayatın O'nun zatına eklenmesi ile değil Allah, zatiyla diridir, âlimdir ve kadirdir. Eğer Allahu Teâla, insanda olduğu gibi zatına eklenen ilim ile âlim ve yine zatına eklenen hayat ile diri olsaydı sıfat ve sıfatla nitelenen, taşıyan ve taşıdığı ile nitelenen olması gerekirdi. Halbuki bu, ancak cisimleşebilen şeylerde görülür. Allah ise cisimleşmekten münezzehtir. Her sıfat kendisi ile kaimdir dersek ezeli olanlar, başlangıcı olmayanlar çoğalmış olur. Bir başka ifâde ile ilahlar çoğalır." Ehl-i Sünnet ise şöyle demektedir: "Allah Sübhanehu ve Teâla zatı ile kaimdir ve ezeli sıfatları vardır. Sıfatlar, "Ne Allah'tır ne de Allah'tan başkadır" Allah'ın sıfatlarının olması ise, O'nun, âlim, diri ve kadir olmasıyla sabittir. İlim, hayat, kudret ve bunların dışındaki sıfatların hepsinin vacibu'l vücud (varlığı zorunlu, kendiliğinden olan) mefhumuna ilâve bir anlama delâlet ettiği malumdur. Yoksa bütün lafızlar eş anlamlı lafızlar değildir. Bu nedenle Mutezilenin dediği gibi, O âlimdir fakat onun ilmi yoktur, O kâdirdir fakat O'nun gücü yoktur şeklinde söylemek mümkün değildir. Bu açıkça imkânsız bir şeydir. Bu söz, "siyahta karalık yoktur" sözümüze benzer. O'nun ilminin, kudretinin ve diğer sıfatlarının ispatı hakkında nasslar konuşmaktadır. Yalnızca âlim ve kadir olarak isimlendirilmesi değil, mükemmel fiillerin ortaya çıkması da O'nun ilminin ve kudretinin varlığına delâlet etmektedir. Allahu Teâlanın sıfatlarının ezeli olmasına gelince: Bu, sonradan olanların varlığının, O'nun zatı ile kaim olması imkânsız olmasından dolayıdır. Zira kadim ve ezelinin sonradan olan ile kaim olması muhaldir. Allahu Teâla'nın zatı ile kaim olmasına gelince: Bu, varlık için zaruri olan şeylerdendir. Çünkü kendisiyle var olduğu şey olmadan bir şeyin sıfatının anlamı yoktur. Bilinenle sıfatlandı-

ğında ise âlim olmasının anlamı yoktur. Bilâkis O'nun âlim olması demek ilim sıfatının O'nunla var olması demektir. Fakat sıfatın Allah'ın kendisi veya kendi dışında olmamasına gelince: Allah'ın sıfatları zatının aynı/özdeşi değildir. Çünkü akıl, niteliğin nitelenenden başka olmasını gerektiriyor. Sıfat, zattan/kendi özünden fazla bir manadır. Çünkü o, Allah'ın sıfatıdır, Allah'tan başka değildir. Öyleyse sıfatlar, ne şeydir, ne zat(öz)tır ne de ayn(madde)'dir/cevherdir. Sıfat ancak zatına ait bir vasıftır. Sıfat Allah'ın zatı olmamakla beraber Allah'ın dışında da değildir. Bilâkis Allah'ın sıfatıdır. Mutezile'nin; her sıfatın kendi kendine var olduğunu söylerken ilahlar çoğalır sözüne gelince: Bu durum sıfat zat olduğu zaman geçerli olur. Oysa sıfat, kadim zatın vasfıdır. Zatın bir şeyle vasıflanması ise zatların çoğalmasını gerektirmez. Ancak tek bir zatın birçok sıfatının olduğunu gösterir. Bu nedenle sıfatların çoğalması vahdaniyeti yok etmediği gibi ilahların çoğalmasını da gerektirmez.” İşte böylece Ehl-i Sünnet, Mutezile'ye karşı aklın, Allah'ın sıfatlarının zatının dışında olduğunu ispatlamış oldu. Sıfat O'nun zatından başka bir şeydir. Çünkü sıfat ile sıfatlanan başka başka şeylerdir. Fakat sıfat, sıfatlanandan ayrılmaz. Ardından da bu ezeli sıfatlardan her birinin ne anlama geldiğini açıklayarak şöyle dediler: “İlim sıfatı ezeli bir sıfat olup ilimle ilgili bir olay olduğunda bilinenler ortaya çıkar. Kudret sıfatı da ezeli bir sıfattır. Kudret sıfatı ile ilgili olaylar esnasında güçleri etkiler. Hayat da ezeli bir sıfattır ve diri olanın sıhhatli olmasını gerektirir. Kudret kuvvet demektir. İştirmek, iştirilenlerle alakalı ezeli bir sıfattır. Görmek, görülenlerle alakalı ezeli bir sıfattır. Hayal ve vehm/kuruntulanma yolunu kullanmadan, duyuların etkisi altından kalmadan ve hevânın aracılığı olmaksızın bu sıfatlarla tam olarak idrâk eder. İrade ve meşiet diri olanda var olan bir sıfattan ibarettir. İrade ve meşiet sıfatıy-

la kudretin, bütüne nisbetinin birbirine denk olmasıyla, herhangi bir vakitte, takdir edilenlerden birinin gerçekleşmesinin tahsis edilmesini gerektirmektedir. Kalam da ezeli bir sıfat olup Kur'an diye isimlendirilen kalam sıfatının bir ifâde şeklidir. Allahu Teâla, seslere harflere ve bu kelimelerden meydana gelen cümleleri tertip etmeye muhtaç olmayan bir kalam ile mütekellimdir. Bu nedenle Kelamın zıddı olan konuşamamak ve dilsizliğin ondan nefyedilmesi gerekir. Allahu Teâla bir tek kalam sıfatı ile emreder, nehyeder ve haber verir. Emrettiği, nehyettiği ve haber verdiği herkes, kendince bir mana görür ve sonra da o manaya delâlet eder.”

Ehl-i Sünnet, Allah'a ait ezeli sıfatları ispatladıktan sonra Allah'ın sıfatlarının ne anlama geldiğini de böylece açıkladı. Ancak Mutezile, Allah'ın sıfatlarının bu anlama geldiğini kabul etmez. Zira Mutezile, Allah'ın zatına eklenmiş sıfatların olduğunu kabul etmeyerek şöyle der: “Allah'ın kadir, âlim ve muhit olduğu ispatlandığına göre, Allah'ın zatında ve sıfatında herhangi bir değişiklik olamaz. Değişiklik sonradan yaratılânların sıfatlarındandır. Allahu Teâla ise bundan münezzehtir. Bir şey, yok iken var oluyor, var iken de yok oluyorsa ve Allah'ın kudreti ve iradesi her iki olaya da taalluk ederek yok olan bir şeyi var etmiş ve var olan bir şeyi de yok etmiş ise, kadim olan ilahi kudret hadis olan bir şeye nasıl taalluk eder ve onu meydana getirir? Onu niçin bu zamanda meydana getirdi de başka bir zamanda meydana getirmedi? Daha önce ilgilenmediği bir şeyle ilahi kudretin sonradan ilgilenmesi, ilahi kudrette bir değişimin var olduğu anlamına gelir. Allah'a bir değişimin isabet etmeyeceği kesin olarak sabittir. Zira değişimin olmaması kadim ve ezeli olmanın gereğidir. İrade konusunda da durum böyledir. Aynı şey ilim sıfatı hakkında da söylenebilir. İlim, bilinenin olduğu hal

üzere açığa çıkması demektir. Bilinen zamanla değişebilir. Dalında asılı duran bir yaprak bir müddet sonra düşebilir. Yaş halde bulunan bir şey kurur, canlı olan ölür. Allah'ın ilmiyle şey ne halde ise o hal üzere açığa çıkar. Allah, olmadan önce bir şeyin ne hale geleceğini bildiği gibi, şu andaki halini ve yok olduktan sonraki halini de bilir. Durum böyle iken nasıl olur da Allah'ın ilmi varlıkların değişimi ile değişebilir? Olayların değişimi ile değişen ilim, sonradan var olan ilimdir. Allahu Teâla ise sonradan var olanlarla var olmaz. Sonradan var olanlarla alakalı olan da sonradan var olmuştur.” Mutezile'nin bu itirazı üzerine Ehl-i Sünnet Mutezile'ye şöyle cevap vermiştir: “Allah'ın kudreti şu iki hususla alakalıdır: Bilfiil takdir olunanın varlığını gerektirmeyen ezeli kudret ve bilfiil takdir olunanın varlığını gerektiren sonradan ortaya çıkan kudret. Kudret, bir şeye taalluk ettiği/ilgi alanına aldığı zaman o şeyi var eder. Oysa o şey kudretin taallukundan/ilgi alanına girmesinden önce de var idi. Kudretin şeye taalluku/ilgi alanına alması ile şeyin var olması kudretin hadis/sonradan ortaya çıkan olmasını gerektirmez. Kudretin daha önceden ilgilenmediği bir şeyle sonradan ilgilenmesi, kudrette değişiklik sayılmaz. Kudret her zaman ne ise odur. Bir şeye taalluk ettiğinde/ilgi alanına aldığı anda onu var eder. Değişen, kudret değil takdir olunanıdır. Kudret ise asla değişmez. İlim sıfatına gelince: İlmin taalluk/ilgi alanına alma imkânına sahip olduğu her şey bilfiil bilinendir. Bilgeliği gerektiren şey Allahu Teâla'nın zatıdır. Bilinmek ise eşyanın zatlarıdır. Allahu Teâla'nın zatı bütün eşya için eşit seviyededir. İlim, zata göre değişmez. Ancak izafet açısından değişme olur ki bu da câizdir. Muhal olan ise, bizzat ilim sıfatının ve kudret gibi diğer kadim sıfatların değiştiğini kabul etmektir. Bu sıfatların kadim olmaları taalluk/ilgi alanına

girdikleri şeylerin de kadim olmalarını gerektirmez. Bu sıfatlar kadim olup sonradan olanlara taalluk edebilirler.”

İşte böylece bir taraftan kelamcılardan Mutezile, diğer taraftan da Ehl-i Sünnet arasında "Kaza ve Kader" meselesinde olduğu gibi "Allah'ın sıfatları" konusunda da bir tartışma patlak verdi. Ancak ne gariptir ki, kelamcıların ortaya attığı tartışmalar, daha önce de Yunan filozofları tarafından ortaya atılân tartışmaların aynısıdır. Zira Yunanlı filozoflar, yaratıcının sıfatları ile ilgili bu noktaları ortaya atmışlar, Mutezile de konulara Allah'a olan imânları ve tevhid inancına dair görüşleri çerçevesinde onlara cevap vermişlerdir. Yunan felsefesinin arkasından patlak veren bu tartışmada, Mutezile'nin yükünü hafifletmek için Ehl-i Sünnet de mantıki önermeler ve nazari varsayımlarla ulaştıkları neticelerle Yunan filozoflarına cevap verme girişiminde bulundular. Ancak Ehl-i Sünnet de Mutezile'nin düştüğü aynı şeyin içerisine düşerek, aynı bağlamda yani aklın kavrayabildiği ve kavrayamadığı, duyu organlarının hissedebildiği ve hissedemediği konular üzerinde tartışarak, sözlerini desteklemek için Kur'an ayetlerini kullanarak ve görüşlerine ters düşen ayet ve hadisleri de tevil ederek, tartışma konusu olan her konuya aklı esas alarak cevaplar verme yanılığısına düştüler. Böylece Mutezile, Ehl-i Sünnet ve diğer tüm kelamcılar, aklı esas alma, aklen ulaştıkları sonuçları ayet ve hadislerle destekleme veya aklen vardıkları sonuçlara uydurmak için ayetleri tevil etme konusunda aynı seviyeye düştüler.

Görünen o ki kelamcıları araştırmada bu metodu takip etmeye sürükleyen sebepler iki tanedir. 1- Aklın tarifini idrâk edememiş olmaları. 2- Hakikatları kavramada Kur'an metodu ile felsefecilerin metodu arasındaki ayrımı yapmamış olmaları. Kelamcıların aklın tarifini idrâk edememeleri, yaptıkları akıl tarifinde açıkça görülmektedir. Kelamcı-

ların akli şöyle tarif ettikleri rivâyet edilir: "Akıl, nefis ve idrâklar için bir kuvvettir." Onların bu sözleri şu anlama gelmektedir: "Duyuların sağlam olması halinde ilmin kendisine tabi olduğu zaruretlerdir." Akıl için getirilen bir başka tarif ise şöyledir: "Akıl müşahede edilenler, hissedilenler ve çeşitli vasıtalarla ğaiblerin idrâk edildiği bir cevherdir." "Akıl, nefsin bizzat kendisidir." Akli bu şekilde anlayan bir kimsenin çeşitli nazariyeler ve önermelerle varlığı olmayan sonuçlar çıkarmaları ve kendi kendine işte bu sonucu akıl idrâk etmektedir demesi garipsenmemelidir. Bundan dolayı onlara göre akli araştırmaların belli bir sınırı yoktur. Yaptıkları her araştırma, onları daha da derinlere götürmüş ve kendilerinin akli araştırmalar ve akli sonuçlar diye isimlendirdikleri sonuçlara ulaştırmıştır. Bu nedenle Mutezile'nin: "Allah'ın ezeli kudretinin, sonradan olan, takdir edilene taalluku/ilişkilendirilmesi kudret sıfatını hadis/sonradan olma kılar" deyip bunu da akli araştırma ve akli sonuç saymaları garipsenmemelidir. Aynı konuda Ehl-i Sünnetin ileriye sürdüğü: "Allah'ın kudretinin takdir edilene taalluk etmesi/ilişkilendirilmesi kudretin değişmesini ve hadis/sonradan olmasını gerektirmez. Çünkü kudreti hadis kilân şey takdir edilen değil kudretin değişmesidir." ifâdesini Ehl-i Sünnet akli araştırma ve akli sonuç olarak saymaktadır. Zira tüm kelamcılara göre akıl, nefis veya zaruriyatı ilmin kendisine tabi olduğu, bir içgüdüdür. Öyleyse o, herşeyde araştırma yapabilir. Eğer kelamcılar aklın manasını gerçek bir şekilde kavrayabilmiş olsaydılar; varsayımaya dayalı bu araştırmalara girme, soyut şeylerin üzerine başka soyut şeylerin kurulmasından ibaret olan ve akli hakikatlar diye isimlendirilen, vakıası olmayan sonuçlara varma yanlışlığına düşmeyeceklerdi.

İşte şimdi çağımızda aklın tarifi bizlerde açıklığa kavuşmuş durumdadır. Dolayısıyla bu tarife dayanarak aklın araştırma yapması mümkün olmayan alanlarda yapılan araştırmaların aklî araştırmalar olarak isimlendirmenin mümkün olmadığını bilmekteyiz. Dolayısıyla bu konularda araştırma yapmayı kendimiz için uygun görmüyoruz. Çünkü biz biliyoruz ki akıl: "Duyu organları aracılığı ile vakianın beyne iletilmesi ve ön bilgiler aracılığı ile beyne ulaştırılan vakianın beyinde yorumlanmasıdır." Bu nedenle her aklî araştırmada dört unsurun bulunması mutlaka gereklidir. Bunlar:

- 1- Sağlam bir beyin
- 2- Duyu organları
- 3- Vakıa
- 4- Bu vakıayı yorumlamaya yarayacak ön bilgiler.

Her ne kadar dört unsurdan birinin olmadığı yerde mantıki araştırmadan veya hayal ve kuruntudan söz etmek mümkün ise de bu dört unsurdan birisinin olmadığı bir yerde aklî araştırmadan söz etmek kesinlikle mümkün değildir. Bunların tamamının hiçbir değeri yoktur. Çünkü bunlar aklın kavrama alanına girmemekte veya kaynağını akıl idrâk edememektedir. Tüm kelamcıların aklın manasını kavrayamamış olmaları, hissen algılanamayan veya hakkında herhangi bir ön bilgiye sahip olmadıkları bir çok konuda onların serbest bir şekilde hareket etmesini sağlamıştır.

Kelamcıların aklî araştırmada Kur'an'ın metodu ile felsefecilerin metodunu birbirinden ayıramamalarına gelince: Hem Kur'an hem de felsefeciler ilahiyatla alakalı konulardan bahsetmektedir. Ancak felsefecilerin ilahiyatla alakalı konulardan bahsetmeleri, mutlak varlık ve mutlak varlığın zatı için gerekenler üzerinde yoğunlaşmıştır. Felsefeciler kâinat yerine kâinat ötesi konuları araştırdılar. Bu amaçla önerme-

leri için birtakım deliller düzenlediler ve bu delillerle birtakım sonuçlara ulaştılar. Daha sonra vardıkları bu sonuçları daha başka sonuçlar çıkarmada kullandılar. Takip ettikleri bu metot üzere zatın hakikatından ve bu zat hakkında gerekenlerden saydıkları noktaya varıncaya kadar devam ettiler. Vardıkları farklı sonuçlara rağmen onların tamamı araştırmalarında tek bir metot takip etmişlerdir ki bu metodun özü, tabiat ötesi yani metafizik konularda araştırma yapmaları veya farazi varsayımlara ya da diğer kanıtlara dayanan deliller düzenleyerek kesin kabul ettikleri ve inandıkları sonuçlara varmalarındır.

Oysa araştırmada takip edilen bu metot Kur'an'ın metoduna ters düşmektedir. Çünkü Kur'an-il Kerim araştırmasını bizzat kâinat, varlık âlemi: Yeryüzü, güneş, ay, yıldızlar, hayvanlar, insanlar, develer, dağlar ve diğer hissedilebilen varlıklar üzerinde yapmaktadır. Bununla Kur'an, dinleyene güneşin, devenin, dağların, insanın ve diğer varlıkların idrâk edilmesi ile bunların yaratıcısını kâinatın ve varlık âleminin yaratıcısını, idrâk etmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Kur'an Allah'ın sıfatları, cennet ve cehennem, cinler ve şeytanlar gibi duyularla algılanamayan, varlık âleminin idrâk edildiği gibi idrâk edilemeyen metafizik konulardan bahsederken, belli bir vakıayı nitelemekte veya bir gerçeği vurgulamakta ve bunlara kesin bir şekilde imân edilmesini istemektedir. Bu noktada insanın dikkatini bunları kavramaya veya onları kavramaya aracılık edecek şeylere yönlendirmemektedir. İşte Sahabeler, bu metodu anladılar, onu takip ettiler ve İslâm risâleti ile kendileri mutlu oldukları gibi diğer insanları da mutlu etmek için onu onlara taşımaya koyuldular. Hicri birinci asır boyunca bu durum devam etti. Yunan ve diğer milletlere ait felsefî düşünceler Müslümanlar arasına sızdığına “kelamcılar” diye bilinen bir grup oluştu

ve bu grup aklî araştırma metodunu değiştirdiler. Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında tartişmalar başladı. Bu konular üzerindeki tartişmalar kısır bir tartişma olduğu gibi kesinlikle aklî araştırma da değildi. Çünkü yapılan tartişmalar ve araştırmalar, hissen idrâk edilemeyen alanlarda yapılan tartişmalar ve araştırmalardı. Hissen algılanamayan Şeylerin araştırılmasının, hiĉbir surette aklî araştırma olması mümkün değildir. Üstelik Allah'ın sıfatları konusundaki; "*sıfat zâtın aynı mıdır değil midir?*" Şeklindeki araştırma Allah'ın zatı hakkında yapılan bir araştırmadır. Allah'ın zatını araştırmak ise hem Şer'an yasaklanmıştır hem de muhaldir/imkânsızdır. Bu nedenle tüm kelamcıların Allah'ın sıfatları hakkında yaptıkları araştırmalar, yersiz ve kesinlikle yanlış bir araştırmadır. Allah'ın sıfatları, "tevkifî" /haber vermekle alâkalıdır. Kat'î naslarda ne kadar zikredildi ise biz de o kadar konuşabiliriz. Kat'î nasların dışına çıkamayız. Kat'î nasların bildirdiğine ilâve yapmamız, açıklamalarda bulunmamız câiz değildir.

Müslüman Felsefeciler

Felsefî meseleler ilahiyatla ilgili konularda Müslümanlar arasına sızdığında, Hasan el-Basri, Gaylan ed-Dımeşki ve Cehm Bin Safvan gibi bir kısım âlimler, Emevi asrının sonları ile Abbasi asrının başlarında birçok farklı kelami meselelerle karşı karşıya geldiler. Onlardan sonra gelen âlimler, Aristo mantığını öğrendiler. Tercüme edildikten sonra kendilerini bazı felsefî kitaplara verdiler. Böylece kelami meselelerde araştırma sahası genişledi ve bilinen kelimini araştırır oldular. Vasil b Ata, Amr Bin Ubeyd, Ebi Huzeyl el-Allaf ve Nazzam gibi şahsiyetler bunların başında gelmektedirler. Ancak bunların yapmakta oldukları felsefî çalışmalar kâmil, eksiksiz bir felsefî çalışma olmayıp sadece felsefî düşüncelerin genişletilmesi çerçevesinde yapılan çalışmalardı. Hatta felsefedeki farklı görüşleri, bütün felsefî konuları değil, takip ettikleri, ilgilendikleri meselelerde her felsefî grubun görüşünü öğrendiler. Bazı felsefî araştırmalarla sınırlı kalmalarının ötesinde Kur'an'a imânla bağlıydılar. Bu nedenle onlar İslâm'dan çıkmadılar. Sadece delil getirme sahasını genişlettiler ve kendilerini deliller konusunda tamamen serbest bıraktılar. Ancak onların bu çalışmaları imânı kuvvetlendirici ispatlar getirmede ve Allah'ı her şeyden tenzih etmeye özen göstermede ağırlık kazanıyordu. Bu nedenle, bazı görüşlerinde farklılık olmasına rağmen onların hiçbirinde inançlardan sapma görülmedi. Onların hepsi İslâm'ı savunan Müslüman kimselerdi.

Kelamcılardan sonra, cemaat veya mezhep olacak seviyeye ulaşamayan, her ne kadar bireysel seviyedeki bazı güzel araştırmaları olduysa da grup olarak Müslümanlardan tabileri bulunmayan bir takım kimseler geldi. İşte kelamcı-

lardan sonra gelen bir dönemde İslâm topraklarında Müslümanlar arasında vücut bulan ve “Müslüman felsefeciler” olarak isimlendirilen kimseler bunlardır. Görünen o ki bu kişilerin Müslümanlar arasında yer bulmasını sağlayan şey, o asırda felsefî düşünceler ve felsefî kitaplarla tanışmanın insanlara bu araştırmaları sevdirmesidir. Bu durum bazı kişilerin bu düşüncelerde genişlemelerine neden oldu. Felsefeyi derinlemesine ve geniş bir şekilde, her şeyde, her düşüncede, her yönüyle kapsamlı bir şekilde incelediler. Bütününü ona yöneldiler. Felsefeden önemli bir bölümü hazmetmeleri onlara felsefî düşünebilme ve felsefî sonuçlar çıkarabilme yeterliliğini kazandırdı. Müslümanlar arasında felsefecilerin bulunması, felsefî konularda özellikle ve özel bir şekilde Yunan felsefesi üzerinde yapılan bu geniş ve derin inceleme ve araştırmaların sonucudur. Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk Müslüman filozof H. 260 yılında vefat eden Yakub el-Kindi'dir. Daha sonra bunu diğer Müslüman filozofların çıkışı izledi. Buna göre kelamcıların takip ettikleri metot, araştırmaların, münazaraların ve tartışmaların konusu haline gelerek egemen olduktan sonra ancak, İslâm topraklarında Müslüman felsefecilerin varlığına rastlandı. Felsefe kelamcılar ve âlimlerden birçoğunun gözünde büyüdü. Ancak bundan önce Müslümanlardan hiçbir kimse filozof olmamıştır. Böylece İslâm topraklarında Müslümanlar arasında kelamcılar ve felsefeciler ortaya çıktı. Ancak kelamcılarla felsefeciler arasında fark vardır. Kelamcılar sadece birtakım felsefî düşüncelere aşına idiler. Felsefeciler ise felsefede âlimdirler. Bu nedenle felsefeciler, kelamcıları cahil kimseler olarak görürler. Kelamcıları safsatıcı ve cedelci kimseler sayarlar, felsefecileri ise, akledilebilen şeyleri doğru bir felsefî araştırma ile aklî olarak araştırırlar.

Hem kelimciler hem de felsefeciler, ilahiyat hakkında araştırma yapmışlardır. Ancak kelimcilerin metodu ile felsefecilerin metodu arasında fark vardır. Bu farklar şu şekilde özetlenebilir:

1. Kelamcılar imân kaidelerine inandılar, onların doğruluğunu kabul ettiler ve imân ettiler. Sonra inandıkları şeyleri aklî kanıtlarla delillendirmeye başladılar. Mantıki kanıtlarla akîdevi konular hakkında aklî olarak delil getiriyorlardı. Akîdelerini ispat etmek için mantıki üslûp ile aklî araştırmayı esas alıyorlardı. İslâm'ın temel kurallarına inandıkları için, imân ettikleri hususları ispat etmede kanıtlar ve deliller üretiyorlar, oluşturuyorlardı.

2. Her ne kadar araştırmalarında kelamcı ve felsefecilerden Müslüman olanlara cevap vermeleri belirgin ise de kelimcilerin araştırmaları; ister -anlayış farklılığından dolayı birbirine muhalif olan; Mutezile, Mürcie, Şia ve Hariciler gibi Müslüman gruplara karşı olsun isterse Hıristiyan, Yahudi, Mecusi vb. Müslüman olmayan gruplara karşı olsun akîdelerini savunmaya dayalı ve karşıtlarının görüşlerinin çürütülmesi ile ilgili konuların araştırılması ile sınırlı kalmışlardır.

3. İslâmî görüşlerle çelişmesi ve farklılıklar arzemesi ile birlikte kelimcilerin araştırmaları İslâmî araştırmalar sayılır. Kelamcılardan herhangi bir grubun görüşüne inanan Müslüman, İslâmî bir görüşe inanmış sayılır ve inandıklarını İslâmî akîde olarak itibar edilir.

Kelamcilerin metodunun özeti işte budur. Felsefecilerin metodunu ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Felsefeciler soyut meseleleri araştırırlar. Araştırmalarının metodu ve temel direği, meselelere kanıtların da işaret ettiği gibi bakmaktır. İlahiyat konusuna bakışları ise “mutlak

varlığa” ve “mutlak varlığın zatının” gerektirdiği hususlara bakıştır. Onlar, olaylara kanıtların ulaştırdığı bir bakış açısı ile bakarlar ve bu yol üzere adım adım yürüyerek ulaşabildikleri sonuca kadar giderek vardıkları sonuca inanırlar. Felsefeden maksat ve felsefenin temeli de budur. Felsefecilerin yaptıkları araştırmalar içerisinde her ne kadar İslâm'la alakalı bazı konulara rastlanılsa da araştırmaları sırf felsefî araştırma olup İslâm'la alakası yoktur. Onlar genelde, ölmek ve yeniden dirilmek, şu andaki beden ile yeni bir hayata başlamak gibi nakle dayanan doğruluğu veya yanlışlığı hakkında akîl deliller getirilmesi mümkün olmayan hususları araştırmalarına konu edinirler. Çoğu kere Yunan felsefesindeki bazı görüşleri, sahip oldukları İslâm akîdesinden etkilenerek açıklar ve herhangi bir meseledeki hükmü bu esasa göre verirler. Yine çoğu kere birtakım felsefî meselelerle İslâmî meseleleri birbirine uyumlaştırmaya çalışırlar. Ancak onların bu davranışları, Müslüman olmaları ve İslâm'dan etkilenmelerinin ürünüdür. Fakat felsefeciler, kelimelerde olduğu gibi düşüncelerine İslâm'ı esas alarak fikri bakımından İslâm'dan etkilenmiş kimseler değildirler. Onların İslâm'dan etkilenmeleri ile Hıristiyan felsefecilerin Hıristiyanlıktan ve Yahudi felsefecilerin Yahudilikten etkilenmeleri arasında büyük benzerlik vardır. Araştırma esnasında ortaya konulan konuların, eskiden kalan mefhumların kalıntılarından etkilenmesi elbette ki kaçınılmazdır. Ancak felsefecilerin üzerinde yürüdükleri esas, “mutlak varlık” ve “mutlak varlığın zatının” gerektirdiği hususlar olduğu halde onlar, gerçekte Yunan felsefesinin etkisinde kalmışlardır. Düşünce yapıları Yunan felsefesine göre şekillenmiştir. Felsefî düşüncelerini Yunan felsefesinde iyice olgunlaştıktan sonra yazmışlardır. Ortaya koydukları felsefelerin İslâm'la herhangi bir bağı da yoktur.

2- Müslüman felsefeciler, İslâm'ı savunma pozisyonunda olmamışlardır. Sadece birtakım hakikatlerin kabullenilmesi ve delillerle ispatlanması ile uğraşmışlardır. Her ne kadar İslâm'dan etkilenmişlerse de İslâm'a ters düşen söylemlerin reddedilmesi ve bunlara karşı İslâm'ın savunulması gibi konulara girmemişlerdir. Araştırmalarının temelini aklı araştırmalar oluşturmakta ve her şeyde akla dayanmaktaydılar.

3- Müslüman felsefecilerin araştırmaları İslâm dışı araştırmalardır. İslâm'la alakası olmayan sırf felsefî araştırmalardır. Araştırmalarında İslâm'a yer yoktur. Dolayısıyla ortaya koydukları görüşler İslâmî görüşler sayılmadığı gibi İslâm kültüründen de sayılmaz.

İşte kelamcılar ile Müslüman felsefeciler arasındaki fark bunlardır. Müslüman felsefecilerin gerçek yüzü de budur. Ancak ne yazık ki gerçeğin tam tersine İslâm'a sokulan aldatmacaların etkisi ile el-Kindi, Farabi, İbn-i Sina ve benzeri Müslüman felsefecilerin uğraştıkları felsefeler "İslâm felsefesi" olarak isimlendirilmiştir. Oysa bunların felsefelerinin İslâm'la herhangi bir şekilde bağı olmadığı gibi, temel yapısı ve detayları itibarı ile de İslâm'la tamamen çelişen felsefelerdir. Bunların felsefelerinin temelde İslâm'la çelişen tarafı, kâinat ötesi/metafizik konuları yani "mutlak varlık" hakkındaki araştırmalarında görülür. Oysa İslâm bunların tersine kâinat hakkında yalnızca hissedilebilen nesnelere üzerinde araştırma yapılmasına izin verirken, Allah'ın zatı ve kâinat ötesi konular hakkında araştırma yapmayı yasaklamakta ve naklen bildirilenlere şüphesiz bir şekilde teslim olmayı emretmektedir. Aklın bu alanlarda herhangi bir araştırma yapmasına izin vermeden eksiksiz ve fazlasız emredilenler sınırında kalınmasını istemektedir. Müslüman felsefecilerin detay konularında İslâm'la çelişen düşünceleri ise, İslâm'ın küfür saydığı birçok konu hakkındaki araştırmalarında gö-

rülür. Evrenin ezeli ve kadim (başlangıcının ve sonunun bulunmadığı) olduğu, cennet nimetlerinin maddi değil ruhi olduğu, Allah'ın eşyanın detaylarını bilemeyeceği gibi İslâm nazarında kesinlikle açık küfür sayılan konular, araştırma ve düşüncelerinde görmek mümkündür. Bu kadar açık çelişkilere rağmen nasıl olur da bunların ortaya koydukları felsefeye "İslâm Felsefesi" denilebilir? Kaldı ki mutlak olarak İslâm'da felsefe yoktur. İslâm'ın hissedilebilen şeyler hakkında aklî araştırma yapılmasına izin verip, duyularla algılanamayan metafizik konular hakkında aklî araştırma yapılmasını yasaklamasından dolayı İslâm, bütün felsefî araştırmalardan uzaktır ve apayrı bir yol takip etmektedir. İslâm'da felsefî araştırmaların varlığına dair herhangi bir ihtimal dahi yoktur. Bu nedenle "İslâm felsefesi" diye bir şey söz konusu değildir. İslâm'da Kur'an-il Kerim ve Nebevî Sünnet ile ilgili araştırmalar vardır. Akîde, hükümler, emir, nehiy ve haberler olarak İslâm'ın aslı sadece Kur'an ve Sünnettir.

Nebiler ve Rasûller

“Nebi” ve “Rasûl” birbirinden farklı iki kelimedir. Ancak iki kelime, şeriatın kendilerine vahyedilmesinde birleşmektedir. Nebi ile Rasûl arasındaki fark şudur: Rasûl; kendisine şeriat vahy edilen ve bu şeriatı tebliğ etmekle emrolunmuş kimsedir. Nebi ise, kendisinden başka Rasûllerin şeriatı kendisine vahyolunan ve bu şeriatı tebliğ etmekle emrolunan kimsedir. Rasûl bizzat kendisine vahy edilen şeriatı tebliğ etmekle emrolunan kimsedir. Nebi ise kendi dışındaki bir Rasûle emredilen şeriatı tebliğ etmekle emrolunan kimsedir. Kadı el-Baydavi; وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ **"Senden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiçbir Nebi yoktur ki"** [Hacc 52] ayetinin tefsiri hakkında şöyle demektedir: "Rasûl; Allah'ın yeni bir şeriatla gönderdiği ve bu şeriate insanları davet eden kimsedir. Nebi ise kendinden önceki şeriatı doğrulamak için Allah'ın gönderdiği kimsedir." Efendimiz Musa [Sallallahu Aleyhi ve Sellem], nebidir. Çünkü ona şeriat vahyedilmiştir. Aynı zamanda Rasûldür, çünkü kendisine vahyedilen şeriat ona ait bir risâlettir. Efendimiz Harun [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] nebidir. Çünkü kendisine bir şeriat vahyedilmiştir. Fakat Harun, Rasûl değildir. Çünkü tebliğ etmekle emrolunduğu şeriat kendi şeriatı değil Musa [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in şeriatıdır. Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] nebidir. Çünkü ona şeriat vahyedildi. Aynı zamanda da Rasûldür. Çünkü ona vahyedilen şeriat ona ait risâlettir. “Risâlet”, kulların ihtiyacı olan dünya ve ahiret işleri ile ilgili çözümlerin açıklanması için kullar ile Allah arasında kulun elçilik yapmasıdır. Hikmet de, maslahatların ve hikmetlerin olmasından dolayı bir Rasûlün gönderilmesini gerektirmektedir ve Rasûllerin

gönderilmesi de fiilen gerçekleşmiştir. Allahu Teâla, imân ve taat ehlini cennet ve sevâp ile müjdelemesi, isyan ve küfür ehlini de ateş ve azap ile uyarması, dünya ve ahiret işlerinden ihtiyaç duydukları hususları açıklaması için insanlar içinden insanlara elçiler göndermiştir. Çünkü akıl, insanı ve insanın ihtiyaçlarını kuşatmaktan, tespit etmekten aciz olmasından dolayı nebi/Rasûl göndermekten başka yol yoktur. Allah, nebilerini ve Rasûllerini olağanüstü mucizelerle desteklemiştir. Çünkü mucize, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin elinde, peygamberliğini inkâr edenlere karşı göstereceği ve inkâr edenleri benzerini getirmekten aciz bırakacağı olağanüstü bir iştir. Rasûl olan kimse mucize ile desteklenmeseydi sözünü kabul etmek gerekmezdi ve risâlet davasında doğru olan ile yalancı olan birbirinden ayırt edilmezdi. Mucize görüldüğünde, normal insanda böyle bir şey görülemeyeceği için bu mucizeyi görerek ikna olan kimsenin mucizeyi gösteren kimseyi kesinlikle tasdik etmesi gerekir.

Nebilerin ilki Adem [Aleyhi's Selam] ve sonuncusu da Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'dir. Adem [Aleyhi's Selam]'ın nübüvveti kitap ile sabittir. Zira Allahu Teâla şöyle buyurdu: **إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ** "Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı." [Â-i İmrân 33] Ve şöyle buyurdu: **وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ** (121) **ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ** "Adem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı. Rabbi yine de onu seçip tevbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi." [Taha 121-122] [اجْتَبَاهُ] kelimesi, onu seçti demektir. Yine Kur'an Adem'e emredenin ve onu yasaklayanın Allah olduğuna delâlet etmektedir. **وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَرَوْحُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا** "Ey Adem sen ve eşin cennette kal, orada olan-
dan istediğiniz yerde bol bol yiyeceğin, yalnız şu ağaca yak-

laşmayın" [el-Bakara 35] Bu nedenle kesinlikle Adem zamanında ondan başka nebi yoktur. O, başka şeyle değil vahiy ile nebidir. Çünkü "nebi" kendisine bir şeriat vahyedilen kimsedir. Her emir ve yasak şeriatdır. Ademe de vahyedildiğine göre öyleyse Adem de nebidir. Aynı zamanda nübüvveti, Tirmizi'nin Ebu Said el-Hudri kanalıyla rivâyet ettiği şu hadisle de sabittir: *أَلْحَمْدُ وَلَا فَخْرَ وَمَا مِنْ أُنَا سَيِّدُ وَلَا أَدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَيَبِيدِي لَوَاءُ* ***Ben kıyamet gününde Adem'in çocuklarının efendisiyim. Hamd sancağının elimde olmasından, Adem ve dışındaki bütün nebilerin benim sancağımın altında olmasından başka övünme yoktur.*** [Tirmizi] Sahabe de Adem'in nebi olduğu üzerinde icma etmiştir.

Rasûl olduğunu iddia eden ve mucize gösteren Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in rasûllüğüne gelince: Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in risâleti rasûllük çağrısı, kesin bir şekilde tevatüren bilinmektedir. Mucize göstermesi ise; belağatlarının zirvesinde olan bütün Arap edebiyatçılarına Kur'an ile meydan okuması ve onların da Kur'an'daki sûreler gibi en kısa bir sûre getirmekten bile aciz oldukları, Allah'ın kelamı ile açıkça ortadadır. Hatta onlar Ka'b gibi belağat ve fesahat bakımından zirvede olmalarına rağmen sözle ve belâgat ile cevap vermek yerine kuvvetle ve kılıçla karşı koydular. Nakil vasıtalarının çokluğuna rağmen hiçbirinin Kur'an'ın en kısa sûresine bile yaklaşabilecek bir şeyi getirdiği hiç kimseden nakil edilmemiştir. Bu da Kur'an'ın Allah katından indirilmiş bir kitap olduğuna ve Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in rasûllük davasının yakın bir şekilde doğru olduğuna delâlet etmektedir.

Nebilerin ve Rasûllerin sayısı bilinmemektedir. Çünkü Allah Teâla Kur'an-il Kerimde Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi

ve Sellem]'e şöyle demektedir: وَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ "Andolsun ki, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık kimini anlatmadık." [Mü'min 78] Her ne kadar bazı hadislerde nebilerin ve Rasûllerin sayıları hakkında rakamlar veriliyorsa da bu hadislerin tamamı ahad haber olduğundan bunların akîde açısından değeri yoktur. Ahad haberler fıkıh usûlünde belirtilen şartların tamamını bünyesinde toplamakla beraber ancak zann ifâde ederler. İtikatta ise zanna itibar edilmez. Bu nedenle kesin olması nedeniyle Kur'an-il Kerim'de geçen haberlerle yetinilir. Ayrıca Rasûllerin ve nebilerin sayılarını belirten mütevatir hadislere de rastlanmamıştır. Allahu Teâla Kur'an-il Kerim'de adı geçen Rasûl ve nebiler hakkında şöyle buyurmaktadır: وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (83) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (84) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (85) وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (86) وَمِن آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (87) ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (88) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

İşte bu, Bizim hüccetimizdir. Onu kavmine karşı İbrahim'e verdik. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve muhakkak ki Rabbin hakimdir, âlimdir. Ve Biz, ona İshak'ı ve Yakub'u ihsan ettik. Her birini hidâyete erirdik. Daha önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidâyete erdirdik. İşte böyle mükâfatlandırırız ihsan edenleri. Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da. Hepsi salihlerdendir. İsmail'i, El-Yesa'ı, Yunus'u ve Lut'u da. Her birini âlemlerden üstün kıldık. Onların babala-

rından, zürriyetlerinden, kardeşlerinden kimini de. Onları seçtik ve onları dosdoğru bir yola ilettik. İşte bu, Allah'ın hidâyetidir ki; kullarından dilediğini onunla hidâyete erdirir. Eğer onlar da şirk koşsalardı yapageldikleri şeyler boşa çıkardı. Onlar; kendilerine kitap, hikmet ve nebilik verdiklerimizdir." [Enam 83-89] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ** (85) **وَأَدْخَلْنَاهُمْ** İsmail, İdris ve Zülkifl de. Onların her biri sabredenlendendi. Ve onları rahmetimize kattık. Doğrusu onlar doğru kimselerdi." [Enbiya 85-86] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا** "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı." [Araf 85] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا** "Semud'a da kardeşleri Salih'i gönderdik." [Araf 73] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا** "Ad'a da kardeşleri Hud'u gönderdik." [Araf 65] Ve şöyle buyurmaktadır: **وَقُلْنَا يَا آدَمُ** "Ve demiştik ki: Ey Adem, sen eşinle birlikte cennette otur." [el-Bakara 35] Ve şöyle buyurmaktadır: **مُحَمَّدٌ** "Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı zorlu kendi aralarında merhametlidirler." [Fetih 29] Bütün nebilik ve Rasûller Allah'tan aldıkları haberleri getirmektedirler. İnsanlara öğüt verici olmaları ve doğru sözlü olmaları, onların risâletlerinin ve rasûl oluşlarının manası içerisinde. Aksi takdirde risâletlerinin ve gönderilişlerinin bir anlamı olmazdı. Onlar günah işlemekten masum oldukları gibi tebliğlerinde yalandan ve hatadan da masumdurlar. Allah'ın kitabında veya Resulullah'ın mütavâtir sünnetinde risâletten sonra onlardan hiç birinin masiyet işlediğine dair herhangi bir delil varit olmamıştır. Varit olanlar da ya sübutu zannî olan hadislerde ya da delâleti zannî olan

ayetlerde geçmektedir. Zannî ise masumiyete dair aklî delille çelişmez.

Kur'an-il Kerim'de Adem [Aleyhi's Selam]'ın Allah'ın yemesini yasakladığı ağaçtan yemesi ise dünyada insanlara risâletin tebliği edilmesinden kaynaklanan masumiyetin gerekliliği ile çelişmez. Çünkü Adem [Aleyhi's Selam]'ın, cennette yaptığı bu şey, sadece Allah'ın bildiği bir hikmetten dolayıdır. Bu ise başka bir konudur. Çünkü masumiyet, risâletin dünyada insanlara tebliğ edilmesi ile alakalı bir konudur.

Nebilerin Günah İşlememeleri

İslâm akîdesi; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, "Kaza ve Kader"e, hayrının ve şerrinin Allah'tan geldiğine inanmaktan ibarettir demek, bunların dışında inanılması gereken şeyler yoktur demek değildir. Bunlar esastırlar. Bunların dışında Rasûl'ün "ismetî" gibi akîde ile ilgili konular da vardır. Rasûl ve Nebîlerin ismeti/günah işlememeleri, Rasûllere imân konusuna dâhildir. Rasûllerin günah işlememelerinin delili naklî değil aklîdir. Çünkü nebinin nübüvveti ve Rasûlün risâleti gönderildikleri insanlar tarafından hissedilebilir mucizelere dayanan bir delille aklen sabittir. Bu nedenle Rasûllerin günah işlememeleri hususu da aklen sabit olmalıdır. Çünkü günah işlememek, Rasûllerin ve nebilerin nübüvvetinin sabit olmasının gerektirdiklerindendir. Şüphesiz Rasûllerin ve nebilerin günah işlememeleri meselesi aklın kaçınılmaz kıldığı bir husustur. Çünkü onların Rasûl ve nebi oluşları Allah'tan aldıklarını tebliğ etmekte masum olmalarını gerektirmektedir. Tek bir konuda bile günah işlemelerine imkân olursa elbette ki bu her mesele de çatlaklar getirir. Bu durumda da nübüvvet ve risâlet tamamen yok olur gider. Bir şahsın Allah'ın nebisi veya Allah tarafından gönderilen bir Rasûl olduğunun sabit olması, onun Allah'tan aldıklarını tebliğ de masum olması demektir. Onun tebliğ etmedeki ismeti kaçınılmazdır. Dolayısıyla rasûlün masumiyetini inkâr etmek, getirdiği risâleti ve nübüvvetini inkâr etmek sayılır. Buna göre her nebi ve Rasûl tebliğde hatadan masumdur. Çünkü nebinin ve Rasûlün tebliğdeki masumiyeti, aklın her nebi ve Rasûlde bulunmasını kaçınılmaz kıldığı sıfatlarındandır.

Nebilerin ve Rasûllerin Allah'ın emrettiği ve yasakladığı fiiller açısından masumiyetleri, onların kesinlikle büyük günahları işlememeleri esasî üzere aklî delile dayanmaktadır. Kesinlikle büyük günahları işlemezler. Çünkü büyük günahlardan birini yapmak günah işlemek demektir. İtaat parçalanmadığı gibi masiyet/günah işlemek de parçalanmaz. Herhangi bir günah işlenirse bu durum tebliğde de zarar verir, risâlet ve nübüvvetle çelişir. Bu nedenle Rasûller ve nebilere Allah'tan aldıklarını tebliğde masum oldukları gibi büyük günahları işlemekten de masumdurlar. Küçük günahlar açısından masum olup olmamaları hususunda ise âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bir kısım âlimler bu tür fiillerden dolayı masum değildirler. Çünkü bunlar masiyet/günah sayılmaz demektedirler. Bir kısım âlimler ise küçük olanlardan da masum olurlar, çünkü küçükler de masiyet sayılır demektedirler. Doğru olan ise, kesinlikle yapılması veya yapılmaması istenenler, yani bütün farzlar ve haramlar açısından tamamen masum olduklarıdır. Yani peygamberler ister büyük olsun ister küçük olsun vâcib/farz olan bir fiili terk etmektense ve haram olan bir fiili de işlemekten masumdurlar. Diğer bir ifade ile masiyet olarak isimlendirilen ve masiyet olduğu doğrulanan her fiili işlemekten masumdurlar. Bunların dışında mekruhları işlememeleri veya mendupları terk etmemeleri ve evla olana aykırı fiillerden dolayı masum değildirler. Çünkü bu tür fiiller aklî delile göre nübüvvet ve risâletle çelişmemektedir. Dolayısıyla mekruh olan bir fiili yapmaları veya mendub olan bir fiili terk etmeleri herhangi bir günahı gerektirmediği için câizdir. Mübah olanların bazısını yapıp bazısını yapmamaları gibi evla olana aykırı bir fiili yapmak onlar için câizdir. Çünkü bunlar bütün yönleriyle masiyet kelimesinin mefhumu içerisine girmemektedir. Onların Rasûl ve nebi oluşları ve akıl bunları gerektirmektedir.

Rasûlümüz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in mekruh bir fiil işlemediğine dair aklî delilin yanı sıra Kur'an-il Kerim'de naklî deliller gelmiştir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], gerek farz gerek mendub gerekse mübah olsun sadece Allah'tan gelen vahyi yerine getirmiştir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Ancak bana vahyolunana tabi olurum."** [Ahkaf 9] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Ben ancak Rabimden bana vahyolunana uyarım."** [Araf 203] Ayrıca Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], Müslümanlar için bir örnektir. Nitekim Allahu Teâla şöyle buyurmuştur: **"Rasûl size neyi getirdiyse onu alın neyi yasakladıysa onu da bırakın."** [Haşr 7] Ve şöyle buyurmuştur: **"(Resulüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin."** [Â-i İmrân 31] Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in fiillerine ilişkin olarak teşriden varit olanlar, sözlerinin varit olması gibidir. Zira bunların hepsi, Allah'ın emrine itaat etmek üzere vahyi ile olmuştur. Bu nedenle Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in fiilleri, haram veya mekruh olamaz. Ancak evla olanın aksini yapması câizdir. Çünkü evla olanın aksini yapmak, mübahlar kapsamına girer.

Bununla birlikte nebi ve Rasûllerin masum olması, ancak vahiy ile nebi veya Rasûl olmalarından sonra mümkündür. Nübüvvet ve risâletten önce ise diğer insanlar için mümkün olanlar onlar için de mümkündür. Çünkü masumiyet, nübüvvet ve risâlet için söz konusudur.

Vahiy

Vahiy de akaide ait konulardan olup Müslümanın vahye inanması farzdır. Ancak vahyin delili aklî değil naklîdir. Çünkü vahiy, hissin algılama sahasına girmediği için kesinlikle akılla ispat edilemez. Vahiy akılla ispat etmeye çalışmak yanlış bir çabadır. Hislerin algılama sahası içerisinde olmadığı için vahyin akıl yoluyla ispatı mümkün değildir. Bu nedenle vahyin delili aklî değil naklîdir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e vahyin geldiği, Kur'an'ın kat'î nassıyla sabittir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَالْأَنبِيَاءِ مِنَ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Aziz, Hakim olan Allah sana da senden öncekilere de işte böyle vahyeder" [Şura 3] Ve şöyle buyurmaktadır: وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا "İşte böylece biz sana da emrimizden bir ruh vahyettik" [Şura 52] Ve şöyle buyurmaktadır: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (3) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ "Kendi-liğinden konuşmaz o. Yalnızca kendisine ilka edilen bir vahyidir" [Necm 34] Ve şöyle buyurmaktadır: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَنُوحْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ "Sana vahyedilene uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret" [Yunus 109]

Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e vahiy üç şekilde iniyordu. Vahiy her rasûle bu hallerden birisi ile geliyordu. Bunların dışında vahyin geliş şekli yoktur. Vahiy ile ilgili bütün haller bu üç halin kapsamı içerisine girer. Allahu Teâla vahyin geliş hallerini Kur'an'da sınırlandırarak açıkça belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا

"Bir beşer için Allah'ın kendisiyle konuşması olacak şey değildir. Meğer ki bir vahiy ile veya perde arkasından, yahut elçi gönderip de izniyle dilediğini vahyetsin." [Şura 52] Yani Allahu Teâla bir kimseye ancak vahyederek veya perde arkasından işittirerek veya elçi göndererek konuşur. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e vahiy iki şekilde gelmekteydi. Kendisine vahyin nasıl geldiği sorusuna karşılık şu şekilde cevap vermiştir: *"أحيانًا يأتيني مثل صلصلة الجرس وهو أشده عليَّ فيفصم عني وقد وعيتُ عنه ما قال وأحيانًا يتملأ لي الملك رجلاً فيكلمني فأعي ما يقول"* **Bazen zil sesi şeklinde gelir ki bana en ağır geleni budur. O hal benden gider gitmez meleğin bana söylediğini kavramış olurum. Kimi zaman da melek bana bir insan şekline bürünerek gelirdi. Benimle konuşur ve ben söylediğini iyice bellerdim.**" [el-Buhari, Aişe kanalıyla tahriç etti] Bu iki hal aşağıdaki şekildedir:

1- Vahiy meleğinin Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e işaretle/konuşmaksızın "ilka" yoluyla vahyetmesidir. Nitekim Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] meleğin gönlüne ilka etmesi olayını bir hadiste şöyle belirtmektedir: *أن روح القدس نفث في روعي أنه لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها وأجلها فاتقوا الله أيها الناس وأكملوا في الطلب* **"Bir kimse kendisi için takdir edilmiş rızkını ve ecelini tamamlamadıkça kesinlikle ölmeyeceğini Ruh'u'l Kuds benim gönlüme üfledi. Allah'tan korkun ey insanlar ve Allah'tan isterken en güzel bir şekilde isteyin rızkınızı meşru yoldan gözetin."** [Razin ve el-Hakim] Uykuda iken de vahiy gelirdi. Bu da Allah'tan bir vahiydir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e hem uykuda hem de uyanıkken vahyolunurdu. Uyanık halde iken bir şeyin kendisine "ilham" edilmesidir. Bir şeyin uykusunda kendisine rüya yoluyla gösterilmesi de ilhamdır. Mü'minlerin annesi

Aişe [Radiyahallahu Anhe]'nin dediği gibi: "*Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e vahyin başlangıcı uykuda sadık rüya görmekle olmuştur. Sabahın aydınlığı gibi çıkmayan hiçbir rüyası yoktur*" [el-Buhari ve Muslim] Veya Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] vahyin geldiğini hisseder ancak o bunu görmezdi. Aişe [Radiyahallahu Anhe]'den: Haris Bin Hişam Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e *Ya Rasûlallah vahiy sana nasıl geliyor* diye sordu. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: *أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلَاطَةِ الْجَرَسِ وَهُوَ "Bazen zil sesi şeklinde gelir ki bana en ağır geleni budur. O hal benden gider gitmez meleğin bana söylediğini kavramış olurum."* [el-Buhari] İşte bu çeşit vahiyler: İlham, uyku, konuşma olmadan gizlice verme, gibi hallerin hepsi Allahu Teâla'nın: *إِلَّا وَحْيًا* "**Ancak vahiyle**" [Sura 51] ayetinin kapsamına girmektedir. Çünkü lügatte [أوحى] demek "bir kimseye işaret etti", "Allah ona ilham etti" anlamına gelmektedir. Yine Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır. *وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ "Rabbin arıya vahyetti"* [Nahl 68] "Arıya vahyetmek", ona ilham etmek, kalbine bırakmak ve bal yapmasını ona öğretmek demektir.

2. Meleğin dili ile vahyin gelmesi. Vahiy olduğunu ve melek olduğunu kesin olarak bildikten sonra Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in işitme yoluyla vahyi almasıdır. Burada melekten kasıt Cebrail'dir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: *نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (193) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ "Onu Ruhu'l-Emin indirmiştir; senin kalbine ki uyarıcılardan olasın"* Böylece Allah Cibril'i gönderiyor ve Cibril Rasûl ile konuşuyor. Rasûl onun sözünü işitiyor ve ezberliyordu. Nitekim Aleyhi's Selam şöyle demiştir: *وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ رَجُلًا "Bazen de melek bana insan suretinde*

şekillenir ve benimle konuşur. Dediklerini bellerim." [el-

Buhari, Aişe kanalıyla tahric etti] Yine Ebu Hurayra'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَوْمًا بَارِئًا لِلنَّاسِ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ يَمْشِي فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِيمَانُ قَالَ الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَلِقَائِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ الْآخِرِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِحْسَانُ قَالَ الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ وَلَكِنْ سَأَحَدُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا إِذَا وَلَدَتِ الْمَرْءُ رَبَّتَهَا فَذَلِكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا وَإِذَا كَانَ الْحُفَاةُ الْعُرَاةَ رُعُوسَ النَّاسِ فَذَلِكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا فِي حَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ (إِنْ اللَّهُ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ) ثُمَّ انْصَرَفَ الرَّجُلُ فَقَالَ رُدُّوا "Bir gün Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] insanlar arasında iken bir adam geldi ve ona: "İman nedir?" Rasûlullah: "**Allah'a, meleklerine Allah'a kavuşmaya (ahiret gününe), peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır**" dedi. Adam: "İslâm nedir?" diye sorduğunda Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]: "**Allah'a ibadet etmen ve ona ortak koşmaman, namaz kılman, farz olan zekâtı vermen, ramazan orucunu tutmandır**" dedi. Adam: "İhsan nedir?" diye sorunca Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]: "**Sen görmesen de seni görüyormuş gibi Allah'a ibadet etmendir. Şüphesiz ki o seni görür**" dedi. Adam: "Kıyamet ne zaman?" deyince, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]: "**Sorulan kişi sorandan daha bilgili değildir. Fakat onun şartlarından bazılarını haber vereceğim: Cariye kendi efendisini doğurduğu, deve çobanları binaları yükselttikleri zaman. Beş şey vardır ki Allah'tan başkası onları bilmez**" dedikten sonra; "**Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz ki Allah katındadır**" ayetini okudu. Adam sonra dönüp**

gitti. Allah Rasûlü: "Onu bana getiriniz" buyurdu. Onu getirmek üzere aradılarsa da bulamadılar. Bunun üzerine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]: "Bu Cibril'dir insanlara dinlerini öğretmek için geldi" dedi. [el-Buhari] Ceb-rail'in konuştuğu ve sözlerinin işitildiği şekilde inmesi hadislerde zikredildiğine göre birkaç halde olmuştur. Rasûle vahyetmesi ki bu haldeki vahiy, meleğin anlamları rasûle sözle ilka etmesidir. Böylece vahiy ya, hem lafızla hem de mana ile olur ki bu tür vahy yalnızca Kur'an-il Kerim'e has bir özelliktir yada yalnızca mana ile vahiy olup Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in kendi sözleriyle, fiiliyle veya süku-tu ile manayı ifâde etmesidir ki buna da Sünnet denir. Hadis-i Kudsi de sünnettendir. Çünkü manası Allah'tan gelen bir vahiy olup lafzı ise Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'dendir. Hadis-i Kudsi'nin lafızları mutlak surette Allah'tan değildir. Çünkü Allah'tan gelen lafızlar yalnızca Kur'an'a hastır ve icazı da sabittir. Her ne kadar sünnet; ilham, uyku ve kalbe ilka etme yoluyla geliyorsa da aynı zamanda uyanık halde veya Cibril'in Rasûlle konuşması yoluyla da gelmektedir. Kur'an ise ancak elçi vasıtası ile gelmektedir. Çünkü Kur'an'ın lafızları Allah'tandır. Kur'an'ın vahiyne nass teşkil eden birçok ayet gelmiştir. Allahu Teâla şöyle buyurdu: **"İşte böylece biz sana Arapça Kur'an vahyettik."** [Sura 7] Ve şöyle buyurdu: **وَالَّذِي** **"Ve sana kitaptan vahy ettiğimiz kendisinden evvelkileri tasdik edici olarak haktır."** [Fatur 31] Ayette geçen "Kitaptan" kasıt Kur'an'dır. Ayetteki **[مِنْ]** kelimesi ise beyan içindir. Ve şöyle buyurdu: **وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ** **"Bu Kur'an; bana, sizi ve ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu."** [Enam 19] Ve şöyle buyurdu:

"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz." [Yusuf 3] Ve şöyle buyurdu: **وَأَنْتُمْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكُم مِّن كِتَابِ رَبِّكَ لَا تُبَدِّلُوهُ لِكَلِمَاتِهِ** **"Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur."** [Kefn 27] Ayette geçen "kitap" Kur'an'dır. Yine vahiy hakkında sünneti de kapsayan genel ayetler gelmiştir. Allahu Teâla'nın şu kavli: **وَأَنْتُمْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكُم مِّن كِتَابِ رَبِّكَ لَا تُبَدِّلُوهُ لِكَلِمَاتِهِ** **"Benim doğru yola ermem ancak Rabbimin bana vahyettiği şey sebebiyledir."** [Sebe 50] Şu kavli: **وَأَنْتُمْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكُم مِّن كِتَابِ رَبِّكَ لَا تُبَدِّلُوهُ لِكَلِمَاتِهِ** **"Nuh'a ve nebilere vahyettiğimiz gibi Biz sana da vahy ettik."** [en-Nisa 163] Ve şu kavli gibi: **وَأَنْتُمْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكُم مِّن كِتَابِ رَبِّكَ لَا تُبَدِّلُوهُ لِكَلِمَاتِهِ** **"Rabbinden sana vahy olunanı tabi ol."** [Enam 106]

Bu iki hal hakkında eserler varit olmuştur. Üçüncü hal ise Allah'ın şu kavlinde geçmektedir. **"Ya da bir perde arkasından"** Bu tür vahiy efendimiz Musa [Aleyhi's Selam]da görülmüştür. Vahyin bu halinde ayetin işaret ettiği bu durum, Allah'ın bir perde arkasından Nebisi ile konuşmasıdır. Yani bazı özel adamlarına perde arkasından konuşan kimse gibi. Allahu Teâla bir perde arkasında olup, O'nun sesi işitilir, fakat şahsı/zatı görünmez. Allah'ın Musa [Aleyhi's Selam] ile konuşması da böyledir. Bir tek olayın dışında Allah'ın Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] ile perde arkasından konuştuğu varit olmamıştır. Sahih bir hadiste geçen ve Necm Suresindeki ayetlerde de işaret edilen bu olay "İsra" ve "Mirac" olayıdır. Allahu Teâla Necm suresinde şöyle buyurmaktadır: **عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى (5) ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى (6) وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى (7) ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى (8) فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى (9) فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى** **"Ona çetin kuvvetlere sahip ve güçlü olan öğretmiştir. En yüksek ufukta iken doğruluvermiş, sonra yaklaşmış**

ve inmiştir. Araları iki yay aralığı kadar belki daha da yakın oldu." [Necm 5-10] İsra ve Mirac olayının dışında Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e vahy, ya ilham yada elçi gönderilmesi yoluyla gelmiştir. Hangi halde olursa olsun vahyin geliş şekillerinin hepsi hüccettir. Meleğin sözle veya işaretle Rasûle haber vermesi apaçık bir vahiydir. İlham ve rüya da apaçık vahiydir. Allah'ın Nebi' ile konuşması da vahyin çeşitlerindedir. Bu vahy hem sübutu hem de delâleti kat'î nasslarda geçmesinden dolayı kesin bir hüccettir.

Rasûl'ün Müçtehit Olması Câiz Değildir

Efendimiz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]' in bazı hükümlerde içtihat ettiği ve içtihadında hata yaptığı ardından da Allahu Teâla'nın onun bu hatasını düzelttiği sözünün anlamı şudur: Efendimiz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] vahiyden alarak değil içtihat ederek insanlara şeriatı tebliğ etmiştir ve İslâm şeriatından insanlara tebliğ ettiklerinin bir kısmından dolayı masum değildir, demektir. Bu sözün tamamı hem aklen hem de şer'an batıldır, geçersizdir. Efendimiz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], diğer nebilere ve Rasûller gibi nebi ve Rasûldür ve Allahu Teâla'dan aldıklarını tebliğde hatadan masumdur. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] akli delille kesinlikle ismet sahibidir. Üstelik Rasûlün tebliğ ettiklerinin hem tamamını hem de cüziyatını ancak vahy ile yaptığının delâlet eden hem sübutu hem de delâleti kat'î şer'î deliller vardır. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] ancak vahiyden aldığı hükümleri tebliğ ediyordu. Nitekim Allahu Teâla Enbiya suresinde şöyle buyurmaktadır: **"De ki: Ben ancak sizi vahy ile uyarıyorum."** [Enbiya 45] Yani, "Ey Muhammed onlara, ben sizi ancak bana indirilen vahy ile uyarıyorum benim uyardım ancak vahy çerçevesindedir de" demektir. Allahu Teâla Necm suresinde ise şöyle buyurmuştur: **"O kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak bildirilen bir vahy iledir."** [Necm 3-4] Ayette geçen **"مَا يَنْطِقُ"** "konuşmamaktadır" kelimesi menfi bir fiil olup umumiyet ifâde eder. Dolayısıyla Kur'an'ı ve sünneti de içermektedir. Bu tabiri Kur'an ile tahsis edecek ne Kur'an'da ne de sünnette bir delil bulunmaktadır. Dolayısıyla ifâde umumi olarak kalır.

Yani peygamberin teşriden konuştuklarının tamamı vahiydir. Rasûlün konuştuklarını yalnızca Kur'an ile tahsis etmek doğru değildir. Bilâkis hem Kur'an'ı hem de Hadisi kuşatıcı olarak kalması gerekir. Nitekim ikinci ayet bunu teyit etmektedir: **إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ Onun konuşması ancak bildirilen bir vahy iledir."**

Rasûlün Allah'tan alıp tebliğ ettiği konuların, hem teşri ile alakalı olan ve hem de teşriin dışında olan hükümler, akaid, fikirler ve nebiler kıssaları ile tahsis edilip ziraat, sanayi ve bilim gibi benzeri dünya işlerinden sayılân vesileleri ve üslûpları kapsamamasına gelince: Bu tahsis şu iki hususla hasıl olmuştur: Birincisi; Teşride onu tahsis eden diğer nassların gelmesi. Nitekim Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] hurma ağaçlarının aşılânması konusunda şöyle demektedir: **"أنتم أدرى بأمر دنياكم "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz"** [Muslim] Ve yine Bedir savaşında ordunun konaklayacağı yer hakkında: "Bu Allah'tan gelen bir vahiy midir yoksa hile cinsinden bir savaş taktiği midir" diye Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e sorulduğunda Allah'ın Rasûlü şöyle demiştir: **"هو الرأي والحرب والمكيدة "Savaş ve hile ile alakalı bir görüştür."** [el-Hakim] İşte bu nasslar vahyi, dünya işlerinin ve savaş taktiği cinsinden olan konuların dışındaki şeylere tahsis etmiştir. İkincisi: Vahyin, teşrii, akaid ve hükümlere ait konulara tahsis edildiği, bahsin konusundan, açıkça görülmektedir. Şüphesiz ki O, bir elçidir. Bu durumda da tahsis eden şey söz konusu olmakta ve umum/genellik siygası ise genel olarak kalmaktadır. Ancak tahsis bütün konuları değil yalnızca geldiği konuları ilgilendirir. Evet, "Önemli olan sebebin hususiliği değil lafzın umumiliği" kaidesinin olduğu doğrudur. Ancak sebepten kasıt Kur'an'ın nüzûl sebebinin teşkil eden olaydır. Dolayısıyla konu, yalnızca ona has olmayıp bü-

tün olayları kapsar. Ancak bu bütün konular için değil sadece kelamın konusu için geçerlidir. Vahiy bahsinin konusu ise uyarmaktır. Yani teşri ve hükümlerdir. Nitekim Allahu Teâla şöyle buyurmuştur: **"De ki: Ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum."** [Enbiya 45] Ve şöyle buyurmuştur: **"Bana sadece vahiy olunuyor. Doğrusu ben ancak apaçık uyarıcıyım."** [Sad 70] Bu ayetler, vahiyden kastın, rasûlün gönderildiği inançlar, hükümler, tebliğ etmekle ve uyarmakla emrolunduğu her şey olduğunu açıklamaktadır. Bu nedenle vahiy, yürüme, konuşmak yemek vb insan tabiatından sayılan fiilleri ve üslûpları kapsamayıp üslûplara, vesilelere ve akaid ile hükümler kapsamına girmeyen benzeri hususlara değil akaid ve şer'î hükümlerle alakalı konulara tahsis edilir. Buna göre Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in getirdiklerinden tebliğ etmekle emrolunduğu; kulların fiilleri ve fikirlerle alakalı şeylerin tamamı Allah'tan gelen vahiydir.

Vahiy, Rasûlün fiillerini, sözlerini ve sükûtunu kapsar. Çünkü bizler ona tabi olmakla emrolunduk. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Rasûl size neyi getirdiyse onu alın neyi yasakladıysa onu da bırakın."** [Haşr 7] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın Rasûlünde sizin için en güzel örnek vardır."** [Ahzab 21] Dolayısıyla Rasûlün sözleri, fiilleri ve sükutu birer şer'î delildir ve bunların tamamı Allah'tan gelen bir vahiydir.

Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] Allah'tan kendisine gelen vahiy alıyor ve onu tebliğ ediyordu. İşleri vahye göre çözüyor, kesinlikle vahyin dışına çıkmıyordu. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"İn attıbcu ila ma yuhyi"**

"Ancak bana vahyolunana tabi olurum." [Ahkaf 9] Yine Araf suresinde şöyle buyurmaktadır: **"De ki: Ben ancak Rabbim tarafından bana vahyolunana uyarım"** [Araf 203] Yani Rabbimin bana vahyettiğinden başkasına asla uymam demektir. Böylece Rasûlün uyduğu şeyler vahiyle sınırlandırılmaktadır. Bunların tamamı genel olarak açık ve net şeylerdir. Yalnızca Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in tebliğ etmekle emrolunduğu şeyler vahydir. İnsanlara hükümleri açıklamada, teşride ve diğer konularda Rasûlün hayatı bu minval üzeredir. Zihar, lian ve bunların dışında birçok konudaki hükmü belirtmek için Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] vahyin gelmesini bekliyordu. Allah'tan vahiy gelmedikçe bir mesele hakkındaki hükmü söylemiyor, teşri ile alakalı bir fiili yapmıyor veya sükut etmiyordu. Bazı zamanlarda Sahabe, kullara ait fiillerden bir fiille ilgili hükmün, bir şey hakkında görüş belirtmekle mi, üslûpla mı yoksa vesile ile mi alakalı olduğunda karışıklığa düşüyorlar ve bu vahiy midir yoksa şûra kapsamına giren işlerden midir ya Rasûlallah? diye soruyorlardı. Onlara bunun vahiy olduğunu söylediğinde susuyorlardı. Çünkü yaptığı şeyin kendisine ait bir davranış olmadığını biliyorlardı. Onlara, bunun şûra ve görüş belirtme cinsinden olduğunu söylediğinde Rasûlle tartışıyorlardı. Çoğu kere de Bedir savaşında, Uhud'da ve Hendek savaşında olduğu gibi Rasûl, Sahabenin görüşüne uyuyordu. Allah'tan aldığı tebliğle alakalı olmayan konular hakkında ise hurma ağaçlarının aşılânması hadisinde geçtiği gibi şöyle diyordu: **"Siz dünyâ işlerinizi daha iyi biliyorsunuz"** Eğer Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] teşri ile alakalı konularda vahyin dışında konuşsaydı bir konuda hüküm vermek için vahyin gelmesini beklemezdi. Ve Sahabe de ona; **"Vahiy midir yoksa görüş müdür?"** diye sormazdı. Kendiliğinden cevap

vermiş olsaydı böyle bir soru sormaya gerek duymaksızın Sahabe Rasûl ile tartışırdı. Buna göre Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den, Allah'tan gelen vahyin dışında ne bir söz, ne bir fiil ne de sükut sadır olmuştur. Çünkü davranışları kendine ait görüşün sonucu değildi. Bundan dolayı Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] kesinlikle içtihat yapmamıştır. İctihat yapması aklen de şer'an da doğru değildir. Bunun şer'an mümkün olmaması Allah'tan aldığı tebliğle ilgili meselelerin tamamının vahiy ile sınırlı olduğuna delâlet eden şu apaçık ayetlerden dolayıdır: **قُلْ إِنَّمَا أُنزِلْتُ بِالْوَحْيِ**

"De ki: Ben ancak sizi vahiy ile uyarıyorum." [Enbiya 45] وَمَا
"Hevâsından konuşmaz." [Necm 3] **إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا**
"Ancak bana vahyolunana tabi olurum." [Ahkaf 9] **يُوحَى**

Bunun yani içtihat etmesinin aklen mümkün olmamasına gelince: Çünkü Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], Allah'ın hükmünü açıklamaya şiddetle ihtiyaç duymasına rağmen çoğu zaman bir hükmü açıklamak için vahyin gelmesini beklemiştir. Eğer içtihat etmesi câiz olsaydı vahyi beklemeden hemen içtihat eder ve cevap verirdi. Halbuki o, vahiy gelinceye kadar hükmü geciktiriyordu. Bu da onun içtihat yapmadığına ve içtihat yapmasının da câiz olmadığına delâlet etmektedir. Eğer içtihat yapması câiz olsaydı cevabını vermek zorunda olduğu bir hükmü bekletmezdi. Ayrıca Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e uymak vâciptir. Eğer içtihat etmesi mümkün olsaydı hata etmesi de mümkün olurdu. Dolayısıyla hata ettiğinde de ona uymak gerekir. Bu ise batıldır. Çünkü Allah hata olan bir şeye uymayı emretmez. Üstelik Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] tebliğde hatadan masumdur. Bu nedenle Rasûlün tebliğde hata ettiğini söylemek kesinlikle câiz değildir. Çünkü Rasûlün hata yapmasının câiz olması, risâleti ve nübüvveti ortadan kaldı-

rır. Risâleti ve nübüvveti kabullenmek Rasûlün hata yapmasının câiz olmamasını gerektirir. Tebliğde hatadan yoksun olması ise kesinlikle gereklidir. Bu nedenle Rasûlün Allahu Teâla'dan aldıklarını tebliğ etmede hata yapması kesinlikle mümkün değildir. Buna göre Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in içtihat yapması da câiz değildir. Sözlü, fiili ve takrir yoluyla ulaştırdığı hükümlerin tamamı yalnızca Allahu Teâla'dan vahiydir.

Şöyle denilmez: “Rasûl içtihat yapıp içtihadında hata ettiğinde Allah onu hatada durdurmaz ve ona en kısa sürede doğru olanı açıklar. Çünkü Rasûl içtihadında hata ettiği zaman doğrusu açıklanıncaya kadar Müslümanların ona uymaları farz olur. Bu açıklama ise ilk hükmün dışında yeni bir hüküm olup hatalı olan birinci hükmü terkedip ikinci hükme uymalarını emreder.” Bu batıldır ve Allah, insanlara ilk önce hatalı olan bir şeye uymalarını emredip sonra da onu terk edip doğru olana uymalarını emretti anlamına gelir ki Allah hakkında böyle bir şeyin söylenmesi câiz değildir. Aynı şekilde Rasûl hakkında da; bir hükmü tebliğ edip ardından da Sahabeye bu hüküm hatalıdır, çünkü benim içtihadımdır, doğru olan ise Allah'tan gelen şu hükümdür, diyerek hatalı hükmü terk etmelerini ve doğru hükmü almalarını onlara tebliğ etmesi gibi bir şey söylemek câiz değildir.

Şöyle denilmez: “Bu, şer’î bir hususa dair aklî bir delildir ki bu câiz değildir. Çünkü şer’î hususun delilinin şer’î olması gerekir.” Böyle denilmez: Çünkü yalnızca şer’î hükümle alakalı bir hususun delilinin şer’î delil olması gerekir. Akîde ile ilgili konularda ise delil, aklî de olur şer’î de olur. Rasûlün müçtehit olması veya olmaması konusu şer’î hükümler kapsamına giren konulardan değil, akîde kapsamına giren konulardandır. Dolayısıyla delili şer’î de olur aklî de. Böylece Rasûlün müçtehit olmaması hem aklî hem de şer’î delille sa-

bittir. Çünkü Rasûlün müçtehit olması konusu akîde ile ilgili konulardandır.

Şöyle de denilmez: “Rasûl birçok meselede fiilen içtihat etti, ancak Allahu Teâla Rasûlün hatalı içtihadını indirdiği ayetle doğrultarak hükmünü açıkladı ve böylece yanlış düzeltti.” Böyle denilmez: Çünkü Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Allah'ın hükümlerinden herhangi bir hükmü tebliğde içtihat ettiği kesinlikle görülmemiştir. Tam tersine Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in vahiy ile tebliğ ettiği hem Kur'an'ın hem de sahih sünnetin nassı ile sabittir. Hem teşri ile ilgili, hem akaidle ilgili meseleleri hem de bunlara benzer konuları vahiy gelmedikçe tebliğ etmediği sabittir. Herhangi bir konuda vahiy inmediği zaman vahiy ininceye kadar beklerdi.

Rasûlün bilfiil içtihat yaptığını söyleyenlerin getirdikleri ayetlere gelince: Onlar Rasûlün bu ayetlerle ilgili olarak içtihat yaptığı vehmine kapıldılar. Zira bu ayetlerin içerisinde içtihadın meydana geldiğine dair tek bir ayet dahi bulunmamaktadır. Allahu Teâla'nın şu kavli gibi: مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّىٰ يُبْخِنَ فِي الْأَرْضِ **"Yeryüzünde savaşırken düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yakışmaz."** [Enfal 67] Şu kavli gibi: عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَبْتَ لَهُمْ **"Allah seni affetsin onlara niye izin verdin."** [Tevbe 43] Şu kavli gibi: وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ **"Onlardan ölen kimse- nin namazını sakın kılma mezarı başında da oturma."** [Tevbe 84] Ve şu kavli gibi: عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ (1) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ **"Yanına kör bir kimse geldi diye peygamber yüzünü asıp çevirdi."** [Abese 1-2] Bu türden ayetler ve hadisler bir hükümde ve hükmün insanlara tebliğinde içtihat kabilinden şeyler değildir. Bu ayetler ancak, Rasûlün yapması daha uygun ve önce-

likli bir konuda Rasûle itab/azar/uyarı türünden gelen ayetlerdir. Zira Rasûlün insanlara belirli bir hükmü tebliğ ettiği, ardından da hükümdeki ve içtihadındaki hatasını gösteren bir ayetin indiği, sonra da Rasûlden hatasını düzelteren doğru hükmü tebliğ etmesinin istendiği gibi bir durum söz konusu değildir. Sadece buradaki meselenin aslı şudur: Daha önce vahy ile kendisine inen ve insanlara tebliğ ettiği Allah'ın hükümlerinden bir hükmü tatbik etmek amacıyla bir iş yapan Rasûlün, bu hükme göre yapması evla olana muhalif olan bir şeyi yapması ve bu muhalefetinden dolayı itab edilmesinden ibarettir. Yoksa bu itab, yeni bir hükmün teşri edilmesi değildir. Hüküm zaten önceden teşri edilmiş, Rasûl onunla emrolunmuş ve tebliği etmiştir. Buna göre de Rasûl onu tebliğ ediyordu. Haklarında bu ayetlerin geldiği olaylarda Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem], Allah'ın emrettiğine göre amel etmiştir. Ancak evla olanın hilafına bir amel işlemesinden dolayı itaba maruz kalmıştır. Dolayısıyla bu ayetler, Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in evla olanın tersine davranması ile ilgili olarak gelen itab ayetleridir. Yoksa ayetler ne daha önceden olmayan hükümleri teşri ediyor ne herhangi bir içtihadı tashih ediyor/düzeltiyor ne de Rasûlün yaptığı hatalı bir içtihadın hükmüne muhalif olan bir başka hükmü teşri kılıyordu. Rasûllerin ve nebilerin aklen de şer'an da evla olana aykırı bir fiili yapmaları câizdir. Çünkü evla olana aykırılık, mübah olan bir hüküm demektir. Ancak bazı amel-leri bazısından daha evladır. Veya mendup hükmünü taşıyan bir olay olup bazı davranışları diğerinden daha evladır. Kişinin şehirde oturması da köyde oturması da mübahtır. Ancak şehirde oturmak yönetim ile ilgili işlere önem vermek ve yöneticileri muhasebe açısından köyde oturmaktan daha iyidir. Sadakayı açık vermek de gizli olarak vermek de menduptur. Ancak gizli olarak vermek açıktan vermekten daha

düşmanlarının kolunu kanadını kırmadıkça esir alması Rasûle yakışmaz şeklinde ona yönelik bir hitaptır. Ayette geçen [انخان] "İshan" kelimesi öldürmek ve şiddetlice korkutmak anlamına gelmektedir. Sahabenin Bedir günü büyük bir grubu öldürdüğü ve savaşı kazandıkları şüphesizdir. Ancak yeryüzündeki/ savaş meydanındaki bütün insanları öldürmek [انخان] şartından değildir. Ayrıca sahabe birçoklarını öldürdükten sonra bir cemaatı esir aldılar. Bu ise hem Muhammed suresinde geçen ayete göre hem de Enfal 67'deki ayete göre câizdir. Bu da öldürdükten ve şiddetli bir şekilde korkuttuktan sonra esir almanın câiz olduğuna açıkça delâlet eder. Dolayısıyla Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in, esir aldığı zaman esir alma hükmünde içtihat etmesi ve ayet gelerek Rasûlün içtihadının düzeltilmesi söz konusu değildir. Yine Bedir'de Rasûlün esir alarak teşride bulunması ve ardından da ayet gelerek o'nun hatasını açıklaması da söz konusu değildir. Böylece Bedir'de Rasûlün esir alması inmiş olan bir hükme muhalefet sayılmaz. Bu ancak Muhammed suresinde geçen **"Sonra onları esir alın"** hitabının esirlerle ilgili hükmünü Rasûlün bu olaya uyguladığına delâlet eder. Bu olay ise Bedir savaşdır. "İshan"ın yani şiddetli korkunun daha da bariz olması için bu savaşta öldürmenin daha fazla olması evladır. Bu nedenle gelen ayet-i kerime, daha önce inmiş olan hükmü, evla olanın tersine uygulaması nedeniyle Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'i itab etmektedir. Yani ayet bir hükmün teşriini değil daha önce inen bir hükmü tatbik etmek üzere yaptığı fiili kınamayı ifâde etmektedir. Yanlış bir içtihadı da tashih etmemektedir. Ayeti tamamlayan Allah'ın şu sözüne gelince: تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah, ahireti kazanmanızı ister. Allah güçlü-**

dür, hakimdir." [Enfal 67] Bu ifâde de ayetteki kınamayı tamamlayan bir parçadır. Yani siz savaşta onları iyice sindirmeden önce fidye almak maksadı ile esirler aldınız. Onları esir almanın tabii sonucu olan fidye almak için dünya hayatını istediniz. Oysa Allah, onları esir almayı değil savaş meydanında onları öldürerek dininin aziz olmasını ister. Konu, esir almaktır. Dünya hayatını istemek ise esir almayı gerektiriyor. Yoksa burada fidye alınmasına karşı bir itibar yoktur. Buradaki kınama ancak, onları iyice yere sermeden önce esir alma hususunda yapılan bir itibardır. Dolayısıyla yukarıdaki ifâde ayetin başlangıcını tamamlayıcı nitelikte bir ifâdedir. Ayetin tamamında Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُبْحِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا: "Yeryüzünde savaşırken düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir nebiye yakışmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah ahireti kazanmanızı ister. Allah güçlüdür hakimdir." [Enfal 67] Allahu Teâla'nın şu kavline gelince: لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap erişirdi." [Enfal 68] Bu ayet, bazılarının sandığı gibi fidye aldıkları için Allah'tan onlara bir azap va'di değildir. Ayet, savaş esnasında müşrikleri iyice yere serme hususuna daha fazla önem vermeden önce esir almakla, savaşın Müslümanların kâfirler tarafından öldürülmeleri ve savaş kaybetmeleri ile sonuçlanabileceğini bildirmektedir. Bu ise "Allah'ın azabı" değildir, fakat Müslümanlar için büyük bir azap sayılır. Yani "Allah, sizin zafer kazanacağınızı bildirmemiş olsaydı kâfirleri iyice yere sermeden önce esir almanızdan dolayı düşmanlarınız tarafından size ölüm ve parçalanma isabet ederdi" demektir. Allahu Teâla Kur'an'da "azap" kelimesini sa-

vaşta öldürme anlamında da kullanmıştır. Nitekim bir ayette Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ"** **Onlarla savaşın ki Allah sizin elinizle onları azaplandır-sın."** [Tevbe 14] Bu nedenle ayette geçen "azap" kelimesi "Allah'ın azabı" anlamına gelmemektedir. Çünkü hitap hem Rasûle hem de mü'minlere yönelik genel bir hitaptır. Rasûlün içtihat yaptığını söyleyenlerin ifâdesine göre ayet hatalı bir içtihadı tashih etmektedir. Öyleyse Rasûlün hatası affolunmuştur ve Allah'tan gelen bir azabı hak etmemiştir. Ayet evla olana aykırı olanın terkinden dolayı bir kınama olarak değerlendirildiğinde de Allah katından gelebilecek bir azabı hak ettirmez. Kesinlikle Allah'ın azabını gerektirmez. Ayetin gerçek anlamı, bu davranışınızla size, sizin düşmanlarınız tarafından öldürülmeniz ve küçük düşürülmeniz isabet eder demektir. Bu ayetin nüzûl sebebi ve kıssaları ile ilgili olarak rivâyet edilen hadisler ise ahad haberlerden olup akîde konusunda delil olmaz. Rasûlün içtihat yapmasının câizliği veya câiz olmaması ise akîde ile ilgili bir konudur. Üstelik daha önce Muhammed suresinde inen esir hükmü ile ilgili açık nassla, kat'î delille çelişmektedir. Hadisler ise görüş belirtenlerin görüşlerine delâlet ederler. Üstelik esir hükmü Rasûlün ashabıyla istişare yapmayıp hakkın da vahyin gelmesini beklediği bir hükümdür. Yani esir hükmü, Rasûlün vahiy ile değil de şûra yoluyla teşri ettiği bazı hükümlerden de değildir ki şûra sonucunda alınan bir kararı, vahiy inerek tashih etmiş olsun. Bu nedenle her iki ayet hakkında geçen bütün hadisler dirayet açısından reddolunur ve delil olarak itibar edilme özellikleri düşer. Allahu Teâla'nın şu kavline gelince: **عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَبْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ** **"Allah seni affetsin; doğrular sana belli olup, yalancıları bilmeden önce, niçin onlara izin**

verdin?" [Tevbe 43] Bu ayet, içtihadla delâlet etmez. Çünkü Rasûlün dilediği kimseye izin vermesinin câiz olması ile ilgili hüküm bu ayet inmeden önce gelmiştir. Bu hak ise Nur suresinin şu ayetinde geçmektedir: **فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذِّنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ** **"Ey Muhammed, bazı işleri için senden izin isterlerse içlerinden dilediğine izin ver."** [Nur 62] Bu sure ise Hendek savaşında Haşr suresinden sonra inmiştir. **عَفَا اللَّهُ عَنْكَ** **"Allah seni affetsin"** ayeti ise Tevbe suresindedir. Tevbe suresi ise hicretin dokuzuncu yılında Tebük savaşı ile ilgili olarak inen bir suredir. Rasûlün izin verebilmesi hakkındaki hüküm bilinen bir hükümdür. Nur suresindeki ayet ise, Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in onlara izin verebileceğine açıkça delâlet etmektedir.

Ancak Tevbe suresindeki ayetin indiği bu olayda -ki Tebük gazvesi ve el-Usra ordusunun hazırlanmasıdır- evla olan, Rasûlün, münafıkların arkada kalmalarına izin vermesiydi. Dolayısıyla Rasûl, özellikle bu olayda onlara izin vermesinden dolayı Allah, bu fiili kınamıştır. Yani evla olan aykırı bir fiili yapmasından dolayı onu kınamıştır. Yoksa ayet herhangi bir içtihadı tashih etmemektedir. Rasûlün içtihat yoluyla ortaya koyduğu hükme muhalif bir hükmü de teşri etmemektedir. Ayet yalnızca evla olana aykırı bir fiili kınamaktadır.

Allahu Teâlâ'nın şu kavline gelince: **وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ** **"Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma. Mezarı başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve peygamberini inkâr ettiler, fasık olarak öldüler."** [Tevbe 84] Bu ayet şu ayetten sonra gelmiştir: **فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا** **مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْفُجُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ**

وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ⁽⁸³⁾ "Allah seni geri döndürüp, onlardan bir toplulukla karşılaştırdığı zaman, senden savaşa çıkmak için izin isterlerse de ki: "Benimle asla çıkamayacaksınız. Benim yanımda hiçbir düşmanla savaşamayacaksınız. Çünkü baştan oturup kalmaya razı oldunuz. Artık geri kalanlarla beraber oturun" Onlardan birisinin (cenaze) namazını sakın kılma" ^[Tevbe 83-84] Nitekim Allah Teâlâ'nın: فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ: "Allah seni geri döndürüp onlardan bir toplulukla karşılaştırdığı zaman" ^[Tevbe 83] ayeti, onların küçümsenmeleri ve ihanetleri sebebiyle cihat şerefine ve Rasûlle beraber savaşa çıkma şerefine nail olmamaları için, Rasûlün gazvelerinde onlarla arkadaşlık yapmaması gerektiğini açıklamaktadır. Hemen akabinde gelen ayette ise; وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ "Onlardan birisinin (cenaze) namazını kılma" onların küçük düşürülmeleri hakkında başka bir şeyi açıklamaktadır. Bu da münafıkların yok edilmeleri için yapılan hamle esnasında idi. Bu ayet, önceki ve sonraki ayet, münafıklarla ilgili hükümleri, onlara karşı takınılması gereken tavrın niteliğini, onların küçümsenmelerini ve mü'minler rütbesinden indirilmelerini açıklamaktadır. Ayette Rasûlün herhangi bir hüküm hakkında içtihat yaptığına delâlet eden bir şey olmadığı gibi bunun tam tersine delâlet ederek gelmiştir. Bilâkis ayet münafıklar hakkında başlı başına bir teşriyi bildirmektedir. Ayet, aynı surede geçen münafıklarla ilgili diğer ayetlerle uyumlu haldedir. Dolayısıyla ne saraheten ne delâleten ne mantuken ne de mefhumen ayette bir içtihadın tashihine ve hataya dair en ufak bir şüphe olduğuna dair bir işaret vardır. Bu ayetin nüzûlü hakkında geçen haberler ise ahad haberler olup akîdede delil olarak kullanılamazlar. Rasûlün tebliğini ancak vahiy ile yaptığını, vahyin dışında hiçbir şeyi tebliğ etmedi-

ğini ifâde eden kat'î nasslarla da çelişemezler. Üstelik bu hadisler, münafıklar üzerine namaz kılmaması için Ömer'in, Rasûlullah'ı engellemeye çalıştığını rivâyet ediyor. Bu rivâyete göre iki durum söz konusudur: Ya Ömer, kendisi ile hüküm konulan bir fiili yerine getirmekten Rasûlü men etmek istiyordur. Ya da konulmuş olan bir şer'î hükme göre ibadet görevini yerine getirmek isteyen Rasûlü engellemek istiyordur. Böyle bir şey ise Rasûl hakkında kesinlikle câiz değildir. Bu hadisle amel Rasûlün peygamberliği ile çelişir dolayısıyla hadis dirayeten reddolunur. Yine hadis, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gömleğini Abdullah Bin Übeyy'e verdiği ve münafıkların lideri olduğu halde onun cenaze namazını kılmak istediğine delâlet etmektedir. Oysa Allahu Teâla Beni Mustalık gazvesinden sonra onun halini açığa çıkarmış ve oğlu, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e gelerek; eğer Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] onun öldürülmesine karar vermişse, bu görevi kendisine vermesini istemişti. Allahu Teâla Beni Mustalık gazvesinden sonra münafıklarla ilgili sureyi indirerek onlar hakkında Rasûle şöyle diyordu: **"Düşman onlardır, onlardan sakın. Allah canlarını alsın. Nasıl olup da döndürülüyorlar."** [Munafikun 4] وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ

"Allah, münafıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şahadet eder" [Munafikun 3] Allah böyle buyurmasına rağmen Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gömleğini münafıkların reisine vermesi ve onun cenaze namazını kılmaya kalkışmasını Ömer'in engellemesi açıkça yukarıdaki ayetlerle çelişir. Tevbe suresindeki ayet Münafikun suresinden seneler sonra hicretin dokuzuncu yılında inmiş bir suredir. Ömer hadisi, gömlek hadisi ve bunlardan başka konu ile ilgili diğer hadisler hem Beni Mustalık gazvesinden sonra

münafıklara yapılan muamelenin vakıası hem de daha önce münafıklar hakkında inen ayetlerle de çelişmektedir. Bu nedenle dirayeten de bu rivâyetler reddedilir.

Allahu Teâla'nın şu kavline gelince: عَبَسَ وَتَوَلَّى (1) أَنْ جَاءَهُ (2) وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى "Yüzünü asıp çevirdi, kendisine âma geldi diye. Ne bilirsin belki de o, temizlenecektir."

[Abese 1-3] Ayet içtihat yapıldığına delâlet etmemektedir. Rasûl, daveti bütün insanlara tebliğ etmekle ve İslâm'ı öğretmekle görevlidir. Her iki emir de Rasûlün her zaman yapması gereken bir emirdir. Abdullah İbn-u Ümmü Mektum Müslüman oldu ve İslâm'ı öğrendi. Abdullah İbn-u Ümmü Mektum, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in yanına geldiğinde onun yanında Kureyş'in ileri gelenlerinden Utbe, Şeybe, Rabiya'nın çocukları, Ebu Cehil Bin Hişam, Abbas İbn-u Abdumuttalib, Ümeyye Bin Halef ve Velid Bin Muğire vardı. Allah'ın Rasûlü onların müslüman olmaları ile onların dışındaki insanların da müslüman olabilecekleri ümidi ile onları İslâm'a çağırdığı bir anda Abdullah Bin Ümmü Mektum Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana bildirdiklerini bana oku ve bana öğret isteğinde bulunmuş ve Rasûlün o anda kavminin ileri gelenleri ile meşgul olduğunu bilmediği için de isteğini birkaç defa tekrarlamıştı. Bu nedenle de Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] onun bu davranışını hoş karşılamayıp sözünü keserek yüzünü ondan çevirmesi üzerine bu ayet inmiştir. Rasûl hem tebliğ ile hem de İslâm'ı öğretmekle emrolunmuştur. Rasûl o esnada İslâm'ı tebliğ etmekle meşgul olduğu için öğretim isteğinden yüz çevirdi. Evla olan ise Ümmü Mektum'a sorduğunu bildirmesiydi. Ancak o, böyle yapmaması nedeniyle Allah tarafından itab olundu. Yani Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] evla olanı terk ettiğinden

dolayı uyarıldı. Yoksa ayet Rasûlün bir konudaki içtihadı hükmünü tashih için gelmiş değildir. Ayet ancak, Allah'ın bir hükmünü uygulama esnasında, Rasûlün evla olanı terk ettiği için Allahu Teâla tarafından itab edildiğini göstermektedir.

Buna göre yukarıda geçen ayetlerin hiçbiri Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in içtihat yaptığına delâlet etmemektedir. Zira Rasûl, Allahu Teâla'dan tebliğ ettiklerinde kesinlikle içtihat etmemiştir ve Rasûlün içtihat yapması, hem şeran hem de aklen câiz değildir. Dolayısıyla Rasûl müçtehit değildir. Müçtehit olması câiz de değildir. Ancak ona Allahu Teâla'dan vahyolunur. Bu vahiy ise, Kur'an'il Kerim gibi hem lafız ile hem de manasıyla olur yada manasıyla vahiy olup Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] bu vahiy ya kendi sözleriyle, ya hükme işaret eden sükutu ile, ya da fiili ile ifâde eder ve bunların hepsi sünnetten sayılır.

KUR'AN-İL KERİM

Kur'an-il Kerim Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e yirmi üç yılda parça parça indi. Kur'an-il Kerim çeşitli konularda bazen peşpeşe, bazen de aralıklı olarak iniyordu. Kur'an-il Kerim, Allahu Teâla'nın Kur'an'da da zikrettiği hikmete göre bir defada değil peyder pey inmiştir: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ **O küfredenler dediler ki: Kur'an ona bir kerede topluca indirilmeli değil miydi? Halbuki biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böylece azar azar indirir ve ağır ağır okuruz.** [Furkan 32] Yani kalbine iyice yerleşmesi ve böylece de onu kavrayabilmen ve ezberlemen için onu parça parça indirdik demektir. Ve Allahu Teâla şöyle buyurdu: وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتَبٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا **"Bir de Kur'an-ı insanlara ağır ağır okuman için bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik."** [İsra 106] Yani olayların akışına göre gerektikçe, yavaş yavaş indirdik. Hem peygamberin kalbine iyice yerleşmesi hem insanlara Kur'an-ı yavaş yavaş okuması ve hem de olaylara göre, soru soranların sorularına cevap verilmesi için yirmi üç senede bölüm bölüm indirdik, demektir.

Kur'an-il Kerim Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e iniyor ve o da Kur'an'ın (hafızalarda) göğüslerde ezberlenmesini, deri, kâğıt, yapraklar ve kemikler üzerine yazılmasını emrediyordu. Yani kürek kemiklerine, hurma dallarına ince ve geniş taş parçaları üzerine yazılmasını emrediyordu. Ayetler indiğinde suredeki yerlerine konulmasını emrediyor ve bu ayeti şu suredeki şu ayetten sonraya koyun, yazın diyerek ayetlerin yerlerini tek tek belirtiyordu. Sahabeler de ayetleri surelerdeki yerlerine koyuyorlardı. Osman'dan şöyle dediği rivâyet edildi: *"Nebi [SallAllahu*

Aleyhi ve Sellem]'e ayetler iniyordu ve bu ayetleri, içerisinde şu ayetlerin bulunduğu şu sureye koyun diyordu" [Tirmizi ve Ebu Davud] Kur'an'ın indirilmesi tamamlandıktan sonra Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] Rabbine kavuşuncaya kadar bu durum aynı minval üzere devam etti. Bu nedenle şu anda mushaftaki bütün surelerde bulunan ayetlerin tertibi, Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den, onun Cibril'den, Cibril'in de Allah'tan aldığı şekilde tevkifidir. İslâm Ümmeti, Kur'an'ı, Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den bu tertibe göre nakletmiştir ve bu hususta kesinlikle ihtilâf yoktur. Şu anda gördüğümüz şekle göre surelerdeki ayetlerin tertibi, bizzat Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in emrettiği ve emrine göre de deri, yaprak, kürek kemikleri ve ağaç dalları üzerine yazılân ve göğüslerde muhafaza edilen tertibin bizzat aynıdır. Bu nedenle surelerdeki ayetlerin tertibi kat'îdir. Rasûlullah'tan, Cebrail'den ve Allah'tan geldiği üzere tevkifidir. Fakat surelerin tertibi, sahabelerin [Radiyahallahu Anhum]a'nın içtihadına göre düzenlenmiştir. Ahmed İbn-u Hanbel ve diğer sünen sahiplerinin tahrîç ettiği, İbn-u Hibban ve Hakim'in de İbn-u Abbas'ın hadisinden tashih ettiklerine göre şöyle demişlerdir: "Osman'a: Berae (Tevbe) suresi ile Enfal suresini bir araya getirip aralarına besmele yazmadan onları yedi uzun surenin arasına koymamızın sebebi nedir? diye sordum. Osman dedi ki: Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e birkaç sure birden iniyordu. O surelere ait birşey indiği zaman vahy kâtiplerinden bazılarını çağırıyor ve onlara, şu ayetleri içinde şunların zikredildiği şu sureye koyunuz diyordu. Enfal suresi Medine'de inen ilk surelerdendir. Berae sûresi ise Kur'an'ın en son inen surelerdendir. Bu sure içeriği bakımından Enfal sûresine benziyordu. Bu benzerliğinden dolayı onu Enfal suresinden bir parça sandım. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] ruhunu Al-

lah'a teslim etti fakat bunu bize açıklamadı." Said İbn-u Cübeyr'den o da İbn-u Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: "*Bismillahirrahmanirrahim ifâdesi ininceye kadar Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] bir surenin bitip bitmediğini bilmiyordu.*" Bir başka rivâyette ise: "*Bismillahirrahmanirrahim ifâdesi indiğinde surenin bittiğini biliyorlardı*" Bu da bütün surelerdeki ayetlerin tertibinin tevkifi olduğuna delâlet etmektedir. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] Berae suresinin durumunu açıklamadığı için Osman [Radiyahallahu Anh] içtihat yaparak onu Enfal suresine eklemiştir. "El-İkna" isimli kitabın yazarından nakledildiğine göre İbn-u Mesud'un Mushafında Berae suresinin başında besmele vardır. Ayetlerin tertibinde herhangi bir ihtilâf olmamakla beraber surelerin tertibinde sahabelerin farklı mushafları muhafaza ettikleri rivâyet edilmiştir. Surelerin tertibi açısından İbn-u Mesud'un mushafı ile Osman'ın mushafı farklıdır. İbn-u Mesud'un Mushafının tertibinde, önce Fatiha sonra Bakara, sonra Nisa sonra da Âl-i İmrân suresi gelmektedir. Osman'ın mushafındaki düzenleme ise Fatiha, Bakara, Âl-i İmrân ve Nisa şeklindedir. Her ikisi de surelerin nüzûlüne göre düzenlenmemiştir. Ali'nin mushafının nüzûl sırasına göre şu şekilde tertip edildiği söylenir: Alak, Müddessir, Kalem, Müzzemmil, Tebbet, Tekvir, A'la sıralamasıyla önce Mekki sureler sonra da sırasıyla Medeni surelere göre tertip edilmiştir. Surelerin tertibinde görülen bu farklılıklar, surelerin tertibinin tevkifi olmayıp sahabenin içtihadının bir sonucu olduğuna delâlet etmektedir. Bu nedenle okurken surelerin tertibine uymak ne namazda, ne Kur'an tilâvetinde, ne ders esnasında ne de eğitim esnasında vâcip değildir. Bunun delili ise Muslim'in Huzeyfe İbn-ul Yeman'dan tahriç ettiğine göre Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in bir gece namazında Âl-i İmrân suresinden önce Nisa suresini okumasıdır. Ancak

Kur'an-il Kerim'in tersten okunmasını yasaklayan rivâyetler, sureleri tersten okumayı değil aynı suredeki ayetlerin tersten okunmasını yasaklamaktadır.

Cibril, Kur'an'dan inmiş olanların tamamını her yıl bir defa Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e okuyordu. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in vefat ettiği sene ise Cibril Kur'an'ın tamamını Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e iki defa okudu. Aişe [Radiyallahu Anhe]'den o da Fatıma [Aleyhi's Selam]'dan şunu rivâyet etmiştir: *أَسْرَرْتُ إِلَيْهِ النَّبِيَّ أَنْ جَبْرِيْلُ يِعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلِّ سَنَةٍ وَأَنَّهُ عَارِضُنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ وَلَا أَرَاهُ حَضَرَ إِلَّا أَجْلِي* "Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bana gizlice şöyle dedi: **Cibril her sene bana Kur'an-ı bir defa okuyordu. Bu sene iki defa okudu. Bu da ecelimin yaklaştığını gösteriyor.**" [el-Buhari] Yine Ebu Hurayra'dan şöyle dediği rivâyet edildi: *كَانَ يِعْرَضُ عَلَيَّ النَّبِيُّ الْقُرْآنَ كُلِّ عَامٍ مَرَّةً فَعَرَضَ عَلَيَّ مَرَّتَيْنِ فِي الْعَامِ الَّذِي قَبِضَ فِيهِ* "Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e Kur'an her sene bir defa arz olunuyordu. (Tamamı okunuyordu) **Vefat ettiği sene Cibril Kur'an-ı ona iki defa arz etti.**" [el-Buhari]

Her sene Cibril'in Kur'an-ı Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e arz etmesi demek, ayetlerin birbiri ile olan tertibi ve ayetlerin surelerdeki tertibinin arz edilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü kitabın arzı, kitabın cümlelerinin, kelimelelerinin ve tertibinin arzı demektir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in vefat ettiği sene iki defa arz edilmesi de ayetlerin birbirlerini takip ediş sırasını ve ayetlerin sureler içindeki tertibinin arzı anlamını ifâde eder. Hadisten surelerin birbirleri ile olan tertibini anlamak da mümkündür. Ancak ayetlerin tertibi ile ilgili olarak birçok sarih ve sahih hadisler vardır. Bu hadisler, ayetlerin tertibine ve ayetlerin sure-

ler içindeki tertibine işaret etmektedir. Şu hadisler gibi: *ضعوا* **"Şu ayetleri şu suredeki falan ayetten sonra koyunuz."** هذه الآيات في السورة كذا بعد آية كذا *ضعوا هؤلاء الآيات في السورة التي يُذَكَّرُ فِيهَا* **"Şu ayetleri şunların zikredildiği sureye koyun."** كذا وكذا

Bir surenin bitip bir başka surenin başlaması Cebrail vasıtasıyla Allah'tan tevkifidir. İbn-u Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edildi: **"Besmele ininceye kadar Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] bir surenin bittiğini bilmiyordu."** Bir başka rivâyette ise şöyle geçmiştir: *فإذا أنزلت بسم الله الرحمن الرحيم علموا أن السورة قد انقضت* **"Besmele inince surenin bittiğini anlıyorlardı."** [Sünen-il Beyhaki ve Ebu Davud] Bütün bunlar kesinlikle surelerdeki ayetlerin tertibinin, surelerdeki ayetlerin sayı ve yer olarak şeklinin, bunların hepsinin Allah tarafından tevkifi olduğuna delâlet etmektedir. İşte İslâm Ümmeti, Kur'an-ı Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den buna göre nakletmiştir ve bu tevatüren sabittir. Surelerin tertibine gelince: Her ne kadar Kur'an'ın Cebrail tarafından sunulması hadisinden surelerin tertibinin de tevkifi olduğu anlaşılırsa da diğer hadislerden de tevkifi olmadığı anlaşılmaktadır. Mü'minlerin annesi Aişe [Radiyahallahu Anhe]'den şu rivâyet edildi: *إِذْ جَاءَهَا عِرَاقِيٌّ فَقَالَ أَيُّ الْكَفَنِ خَيْرٌ قَالَتْ وَوَجْكَ وَمَا يَضُرُّكَ قَالَ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَرَبِنِي مُصْحَفَكَ قَالَتْ لِمَ قَالَ لَعَلِّي أَوْلَفُ الْفُرَّانَ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ يُفْرَأُ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ قَالَتْ وَمَا يَضُرُّكَ أَيُّهُ فَرَأَتْ قَبْلَ إِيمَاءِ نَزْلِ أَوَّلِ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفْصَلِ فِيهَا نِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى إِذَا ثَابَ النَّاسُ إِلَى الْإِسْلَامِ نَزَلَ الْحَالِلُ وَالْحَرَامُ وَلَوْ نَزَلَ أَوَّلَ شَيْءٍ لَا تَشْرَبُوا الْخَمْرَ لَقَالُوا لَا نَدْعُ الْخَمْرَ أَبَدًا وَلَوْ نَزَلَ لَا تَزْنُوا لَقَالُوا لَا نَدْعُ الزَّانَةَ أَبَدًا نَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَآلِي جَبْرِيَّةَ أَلْعَبُ (بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمْرٌ) وَمَا نَزَلَتْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ إِلَّا وَأَنَا عِنْدَهُ قَالَ فَأَخْرَجَتْ لَهُ الْمُصْحَفَ فَأَمَلَتْ عَلَيْهِ آيَ السُّورِ* **"Iraklı bir adam ona geldi ve şöyle dedi: "Hangi kefen daha**

hayırlıdır?" Aişe: "Yazıklar olsun sana. Bunun sana ne zararı var?" dedi. Bunun üzerine Iraklı adam: "Ey mü'minlerin annesi mushafını bana göster" dedi. Aişe: "Niçin?" diye sorunca adam: "Belki sendeki nüshaya göre telif ederim" dedi. Aişe dedi ki: "Hangisini önce okursan sana ne zararı var. İlk önce inen sureler cennet ve cehennem hakkında tafsilatı içeriyordu. İnsanlar İslâm'a yönelince helâl ve haram ayetleri indi. Eğer önce içki içmeyin ayeti inseydi, biz ebediyen içkiyi bırakmayız derlerdi. Zina etmeyin ayeti inmiş olsaydı biz ebediyen zina-dan vazgeçmeyiz derlerdi. Mekke'de henüz oyun oynayan bir kız çocuğu iken Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e: **"Daha doğrusu onlara va'd olunan asıl saattir. O saat ne belalı, ne acıdır"** [Kamer 46] ayeti indi. Bakara ve Nisa suresi ben yanında iken indi. Sonra Aişe yanındaki mushafı çıkardı ve sureleri ona yazdırdı." Bu hadis Kur'an'ın toplu halde olmadığına delâlet etmektedir. Sahabelerin mushafı tertiple-rindeki ihtilâf da buna ilâve edildiğinde Kur'an'daki surele-rin tertibinin sahabenin ittifakı ile olduğu anlaşılır.

Kur'an'ın Toplanması

Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Rabbine kavuştuğunda Kur'an-ı Kerimin tamamının deri, kemik, ağaç dalları, yapraklar üzerinde yazılı olduğu ve yine tamamının Sahabe [Rıdvanullahi Aleyhim] tarafından ezberlendiği yakini kesin delille sabittir. Bir veya birkaç ayet indiği zaman Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] hemen inen ayetlerin önünde yazılmasını emrediyordu. Aynı zamanda Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] vahyi yazmakla görevli olan vahy kâtiplerinin dışındaki Müslümanların inen ayetleri yazmalarını da engellemiyordu. Müslim, İbn-u Mes'ud'dan rivâyet ettiği bir hadise göre Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: **"Ben-den Kur'an'dan başka bir şey yazmayın. Benden Kur'an dışında bir şey yazan onu imha etsin."** Vahiy kâtiplerinin yazmış olduğu Kur'an'ın tamamı sahifelerde idi. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır. **"Arınmış sahifeleri okuyan Allah katından bir peygamber."**

[Beyine 2] Yani Rasûl, batıldan temizlenmiş, hak ve adaletle dosdoğru bir şekilde yazılmış kâğıtları okuyor. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ (11) فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ (12) فِي صُحُفٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ (13) بِأَيْدِي سَفَرَةٍ (14) كِرَامٍ بَرَرَةٍ (15) سَاكِنٍ; Çünkü bu bir öğüttür. Dileyen onu düşünüp öğüt alır. O, çok şerefli sahifelerdedir. Yüceltilmiş ve temizlenmiştir. Kâtiplerin elleriyle. Kıymetli, saygıdeğer."** [Abese 11-16] Yani bu kitap şerefli sahifelerde sabit, Allah katında yüksek derecelere sahip, şeytanların ellerinden temizlenmiş, müttakilerin elleriyle yazılmış bir öğüttür. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] mushafın iki kapağı arasında olanların tamamını gözleminin önünde yazılmış olarak bıraktı. Abdülaziz İbn-u Ra-

fi'den şöyle dediği rivâyet edildi: *"Ben ve Şeddad Bin Ma'kıl, İbn-u Abbas [Radiyahallahu Anhumâ]'nın yanına girdik. Şeddad Bin Ma'kıl İbn-u Abbas'a: "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bir şey bıraktı mı?" diye sordu. İbn-u Abbas: "İki Kapağın arasındakilerden başka bir şey bırakmadı" dedi. Bu defa Muhammed Bin el-Hanefiyye'nin yanına girdim ve aynı soruyu ona da sorduk. Muhammed Bin el-Hanefiyye: "İki kapağın arasındakilerden başka hiçbir şey bırakmadı" dedi.* Surelerdeki Kur'an ayetlerinin tamamının, indiği zaman Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in önünde hemen sahifelere yazıldığı hususunda icma vardır. Rasûl-il Azam, hem Araplar hem de bütün dünya için kendisine verilen en büyük mucize olan Kur'an-ı Kerim hakkında mutmain ve huzurlu bir şekilde vefat etti. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Kur'an ayetlerinden herhangi birisinin kaybolacağından asla korkmuyordu. Çünkü Allahu Teâla Hicr suresi 9. ayette Kur'an-ı muhafaza edeceğini şöylece bildirmektedir: **"Muhakkak ki Zikri Biz indirdik onun koruyucusu da elbette Biziz."** ^[Hicr 9] Zira bu ayetler Rasûlün gözleri önünde yazılı olarak tespit ediliyor, sahabenin göğüslerinde/hafızalarında muhafaza ediliyor ve Müslümanların Kur'an-ı yazmalarına izin veriliyordu. Bu nedenle Sahabe-i Kiram, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in vefatından sonra Riddet savaşlarında hafız sahabelerin öldürülmelerinde çoğalma oluncaya kadar, Kur'an'ın tamamının bir kitapta toplanmasına veya Kur'an'ın yazılmasına ihtiyaç hissetmediler/gerek görmediler. Riddet (dinden dönenlere ve yalancı peygamberlere karşı yapılan) savaşlarında birtakım Kurraların vefatı ile Ömer, birtakım Kur'an sayfalarının ve bazı ayetlerin kaybolabileceğinden korktu ve yazılân sayfaların bir araya toplanmasını düşündü. Bu düşüncesini Ebu Bekir'e açtı ve Kur'an'ın toplanması

olayı gerçekleştirdi. Ubeyd. Bin es-Sebbak'tan: Zeyd b. Sabit [Radiyallahu Anh]'ın şöyle dediği rivâyet edildi: *أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلِ أَهْلِ الْيَمَامَةِ فَإِذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي فَقَالَ إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلَ بِالْقِرَاءَةِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ لِيُعْمَرَ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ قَالَ زَيْدٌ قَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا تَنْهَمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُمُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَتَّبِعِ الْقُرْآنَ فَاجْمَعُهُ قَوْلَ اللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ حَبْلِ مِنْ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَتَتَّبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسْبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي حُرَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَحِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ) حَتَّى خَاتِمَةَ بَرَاءَةٍ فَكَانَتْ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ "Ebu Bekir عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتِهِ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ Yemâme savaşından sonra beni çağırttı. Yanına vardığımda Ömer de oradaydı. Ebu Bekir [Radiyallahu Anh]: "Ömer bana geldi ve Yemame savaşında Kur'an-ı ezberleyenlerin pek çoğunun şehit düştüğünü diğer yerlerde de şehit düşen kurraların artmasıyla Kur'an'ın kaybolmasından korktuğunu ve Kur'an'ın toplanılmasını emretmemi uygun gördüğünü söyledi. Bunun üzerine ben de Ömer'e: Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsın?" dedim. Ömer: "Allah'a yemin olsun ki bu hayırdır, dedi. Ve nihayet bu işe aklım yatıncaya ve Allah benim göğsümü bu işe açıncaya kadar Ömer bu görüşünde ısrar etti, birkaç defa tekrarladı ve ben de Ömer'in görüşüne iştirak ettim, uygun buldum." Zeyd diyor ki: "Ardından da Ebu Bekir bana: "Sen, genç, akıllı ve*

doğruluğundan şüphe edilmeyen bir adamsın. Sen Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in vahiy kâtipliğini yaptın. Kur'an-ı incele ve onu topladığını emir verdi." Zeyd Bin Sabit konuşmasına şöyle devam ediyor: "Allah'a yemin olsun ki şu dağlardan, bir dağı, taşımakla görevlendirilmek, bana Kur'an-ı toplamakla görevlendirilmekten daha ağır gelmezdi. Bu nedenle Ömer'e Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in yapmadığı bir işi yapmaya nasıl cesaret edebilirsin? diye sordum da bunun üzerine Ömer: "Vallahi bu hayırdır" dedi. Ömer ve Ebu Bekir [Radiyahallahu Anhum] 'nın göğsünü açan, ferahlatan Allahu Teâla bu konuda benim göğsümü de ferahlatıncaya kadar Ebu Bekir bana müracaat etmeye devam etti ve ben de onların görüşüne uydum. Ardından da Kur'an-ı yazılı bulunduğu hurma dallarından, beyaz ince taşlardan, bez parçaları ve hafızların ezberlerinden takip ettim. Tevbe suresinin son ayetlerinden olan; **"And olsun ki size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya düşmeniz kendisine ağır gelir"** ayetinden Tevbe süresinin sonuna kadar olan ayeti, Ensar'dan Ebu Huzeyme'nin yanında buluncaya kadar bu işe devam ettim. Bu ayeti ondan başkasında bulamadım. Derlediğim bu kitap; Ebu Bekir'in yanında ondan sonra Ömer'in yanında ondan sonra Ömer'in kızı Hafsa [Radiyahallahu Anuhma]'nın yanında kaldı." Zeyd'in Kur'an-ı toplaması sadece hafızlardaki alıntılara göre yazmakla gerçekleşmedi. Zeyd, Kur'an-ı toplarken özellikle getirilen ayetlerin Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in önünde yazılmış olması şartına göre topluyordu. Kendisine arz olunan bir sahifenin bizzat Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde yazıldığına dair iki şahit getirilmedikçe bir sayfayı diğer sayfanın yanına koymuyordu. Üstelik şu iki hususu bir arada bulundurmadıkça bir sayfayı almıyordu: Birincisi: Sahabelerden birisi tarafından yazılmış olması. İkincisi: Saha-

beden birisi tarafından ezberlenmiş olması. Alınması istenen sahife ile herhangi bir sahabenin ezberindeki ayet aynı ise yazılı olan sayfa alınıyordu. Aksi takdirde reddolunuyordu. Bu nedenle Berae (Tevbe) sûresinin son kısmını Zeyd Bin Sabit ezbere bildiği halde Ensar'dan Ebu Huzeyme'nin yanında buluncaya kadar almayı bekledi. Yahya İbn-u Abdurrahman İbn-u Hatib yoluyla rivâyet edildiğine göre: *"Ömer ayağa kalktı ve dedi ki: "Kim Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den Kur'an'dan bir şey aldıysa onu getirsin."* Getirilen Kur'an ayetleri sahifelere, levhalara ve hurma dallarına yazılmışlardı. İki şahit getirmedikçe de hiç kimseden bir şey kabul etmiyordu. Bu da gösteriyor ki Zeyd, Kur'an'ın birtakım şeylerin üzerinde yazılı olmasıyla yetinmiyor, Zeyd'in kendisi ezbere bildiği halde yazılı olan ayetlerin Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den bizzat işitme yoluyla alındığına dair şahit bulunmadıkça da almıyordu. Böylece ihtiyatlı davranma hususunda mübalağa yapıyordu.

Kur'an, sadece Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde yazılan sayfaların iki kapak arasında, tek bir kitapta bir araya toplanmasıyla oluştu. Kur'an, sahifelerde yazılı halde idi. Ancak ayrı ayrı halde olduğu için Ebu Bekir onu bir yerde topladı. Buna göre Ebu Bekir, Kur'an'ın toplanmasında Kur'an'ın tek bir mushafta yazılmasını değil Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde yazılmış olan sayfaların bir mekânda toplanmasını emretmiştir. Toplanan bu sayfaların doğruluğunun desteklenmesi ve bundan emin olmak için de getirilen sayfaların hem Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde yazıldığı için iki şahitle ispatlanmış olması şartı hem de sahabeler tarafından ezberlenmiş olması şartı aranıyordu. Bu sahifeler hayatı boyunca önce Ebu Bekir'in yanında, sonra Ömer'in yanında sonra da Ömer'in vasiyeti üzere kızı ve

mü'minlerin annesi Hafsa [Radiyahallahu Anhuma]'nın yanın-
da muhafaza edildi. Buradan da anlaşılmaktadır ki Ebu Be-
kir'in Kur'an-ı toplaması, sadece Rasûlullah [SallAllahu
Aleyhi ve Sellem]'in önünde yazılân sayfaların toplanmasın-
dan ibarettir. Kur'an'ın hıfzedilmesi ise Kur'an'ın ezberlen-
mesi demek değil, ancak çeşitli şeyler üzerine Rasûlullah
[SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde yazılı olan
sahifelerin korunması demektir. Kur'an'ın üzerine yazılı ol-
duğu şeyleri toplamak ve muhafaza altına almak ise ancak
Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den nakledilenin
aynen nakledildiğinin tekidinde mübalağalı ve ihtiyatlı dav-
ranmak içindir. Ama Kur'an'ın bizzat kendisi sahabenin gö-
ğüslerinde korunmuş ve ezberlerinde de toplanmıştı. Ezbe-
re olan güven onların çoğunluğuna dayanmaktadır. Çünkü
tamamen veya kısmen Kur'an-ı ezberleyen birçok kişi vardı.

Buraya kadar yapılan açıklama, Ebu Bekir'in Kur'an'ın
toplatması açısından yapılan açıklamalardı. Osman'ın halife-
liğinin ikinci veya üçüncü yılında gerçekleştirdiği Kur'an-ı
toplama işine gelince: Hicretin 25. yılında Şam halkıyla be-
rabere Ermenistan'da ve Irak halkıyla beraber de Azerbay-
can'da savaşan Huzeyfe İbn-ul Yemân, insanların Kur'an'ı
okumadaki ihtilâflarından korkmuş bir halde Medine'de
Osman'ın yanına geldi. Bulunduğu yerlerde Şam halkının
Kur'an'ı Irak halkının işitmediği bir tarzda Ubey Bin Ka'b'ın
kıraatıyla okuduklarını, Irak halkının da Şam halkının işit-
mediği bir tarzda Abdullah İbn-u Mesud'un kıraatıyla oku-
duklarını ve kıraat ihtilâfi nedeniyle birbirlerini tekfir ettik-
lerini gördü. Her iki grup da Bakara suresindeki 196. ayeti
kerimeyi farklı okuyorlardı. Birinin ayeti kerimeyi [وَأَتَمُوا الْحَجَّ
وَأَتَمُوا الْحَجَّ وَالْعَمْرَةَ لِلْبَيْتِ] şeklinde diğerinin ise; [وَالْعَمْرَةَ
لِلْبَيْتِ] şeklinde okumaları Huzeyfe İbn-ul Yemân'ı çok kızdırmış ve gözlerini

kan çanağına çevirmişti. Yine Huzeyfe'den şöyle dediği rivâyet edildi: *"Kufe halkı İbn-u Mesud'un kıraatının, Basra halkı da Ebu Musa El-Eşari'nin kıraatının doğru olduğunu söylüyordu. Allah'a yemin olsun ki mü'minlerin emirinin yanına vardığımda bütün kıraatların tek bir kıraat haline döndürmesini ona emrettireceğim dedim ve Osman'ın yanına vardım."* İbn-u Şihab Enes İbn-u Malik'den şunu rivâyet ediyor: *"Ermenistan ve Azerbaycan fethinde Suriye ve Iraklılarla beraber savaşan ve onların Kur'an-ı farklı şekillerde okumalarından korkan Huzeyfe İbn-u el-Yeman Osman'a gelerek: "Ey Mü'minlerin emiri; bu ümmet, Yahudi ve Hristiyanların kitaplarında ihtilâf ettikleri gibi kitaplarında ihtilâf etmeden, helak olmadan onlara yetiş, işin icabına bak." dedi. Bunun üzerine Osman, Ömer'in kızı Hafsa'ya haber göndererek elinde bulunan mushaftan başka nüshalar çıkartacağını ve çoğaltma işi bittikten sonra da asıl nüshayı kendisine iade edeceğini söyleyerek elindeki nüshayı istedi. Hafsa da nüshayı Osman'a gönderdi. Osman, Zeyd Bin Sabit, Abdullah Bin Zübeyr, Said İbn-ul As ve Abdurrahman İbn-u Haris İbn-u Hışam'dan oluşan heyete Kur'an-ı çoğaltmalarını emretti. Osman, Kureyş'li üç kişiye: Kur'an hakkında Zeyd ile herhangi bir ihtilâfa düşerseniz Kureyş lehçesi ile yazınız. Çünkü Kur'an, Kureyş lehçesiyle nazil olmuştur dedi. Onlar da Osman'ın dediği gibi yaptılar. Heyet istenilen nüshaları hazırladıktan sonra asıl nüsha Osman tarafından Hafsa'ya iade edildi. Ve çoğaltılân nüshaların her birinden önemli merkezlere birer nüsha gönderilerek çoğaltılan nüshaların dışındaki bütün nüshaların yakılması halife tarafından emredildi." Çoğaltılan nüshalar yedi taneydi. Bunlar sırasıyla Mekke'ye, Şam'a, Yemen'e, Bahreyn'e, Basra'ya ve Kufe'ye birer adet gönderildi. Bir nüsha da Medine'de bırakıldı.*

Buna göre Osman'ın yaptığı iş Kur'an'ın toplanması işi değil, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den alındığı şekilde Kur'an-ı olduğu gibi aynen nakletme ve çoğaltma işidir. Osman, Hafsa'nın yanında muhafaza edilmekte olan nüshadan yedi adet çoğaltmaktan başka hiçbir şey yapmamıştır. Bütün insanları bu hat üzere toplamıştır. Bu nüshanın yazıldığı şeklin dışında herhangi bir hat veya imla ile Kur'an-ı yazmaktan insanları men etmiştir. Böylece hat ve imla olarak bu nüshada karar kılındı. Bu hat ve imla vahiy indiği zaman Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde yazılan sahifelerdeki hattın ve imlanın ve Ebu Bekir'in topladığı nüshanın da aynıydı. Sonra da Müslümanlar sadece bu nüshadan çoğaltmaya başladılar. Böylece ortada yalnızca Osman'ın mushafının yazı şekli kaldı. Matbaa icat edildiğinde ise aynı hat ve imla ile bu nüshaya göre Kur'an-ı Kerimler basılmaya başlandı.

Ebu Bekir'in Kur'an'ı toplaması ile Osman'ın Kur'an-ı toplaması arasında şöyle bir fark vardır: Ebu Bekir, Kur'an'ı taşıyanların/hafızların ölmeleriyle Kur'an'dan bir şeyin kaybolacağından korktu. Her ne kadar Kur'an'ın tamamı sahifelerde yazılı idi ise de tamamı tek bir kitap halinde bir yerde toplanmış değildi. Bu nedenle Ebu Bekir Kur'an'ı, sahifelerden bir araya getirdi. Arap lügatının genişliği nedeniyle Kur'an kıraatlarındaki farklılıkların çoğalması ve insanların birbirlerini Kur'an'ı hatalı okumakla suçlamaları, Osman'da işin daha da kötüye gitmesi endişesini artırdı ve bu mushaf tek bir mushaf altında çoğaltıldı. Dolayısıyla şu anda elimizde bulunan mushaf, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e inen mushafın ve Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in önünde yazılân sahifelerin bizzat aynıdır. Ve yine şu anda elimizde bulunan mushaf, Ebu Bekir'in bir araya getirip tek bir mekânda muhafaza altına aldığı,

Osman'ın da bu nüshadan yedi nüsha olarak çoğalttığı ve bu yedi nüshanın dışındakilerin yakılmasını emrettiği, yazısı ile imlasıyla ayetlerinin ve surelerin tertibiyle Ebu Bekir zamanında bir araya toplanan mushafın aynısıdır. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in vahyin gelişine göre yazdığı, Ebu Bekir'in toplayıp bir araya getirdiği ve buna göre de mushafın çoğaltıldığı ilk nüsha Medine valisi Mervan zamanına kadar mü'minlerin annesi Hafsa'nın yanında muhafaza edildi. Mervan, Medine valisi olduğu dönemde mushaf nüshalarının her yerde yaygın halde bulunduğu ve ilk nüshaya artık lüzum kalmadığı gerekçesiyle ilk nüshayı, mü'minlerin annesi Hafsa'dan alarak imha ettirdi. İbn-u Şihab'dan: *"Sâlim İbn-u Abdullah İbn-u Ömer bana şöyle haber verdi: Mervan, Muaviye'nin Medine valisi olduğu dönemde Hafsa'dan Kur'an'ın yazıldığı sayfaları istedi. Ancak Hafsa yanındaki sayfaları vermeyi reddetti. Sâlim dedi ki: Hafsa vefat ettiğinde biz onu defnedip döndükten sonra, Mervan Abdullah İbn-u Ömer'e Hafsa'nın yanındaki sayfaların kendisine gönderilmesi hususunda ısrar etti. Abdullah b. Ömer de bu sayfaları gönderdi. Mervan bunların imha edilmesini emretti. Ve bu sayfalar yırtılıp yok edildi. Bu hareketini de şöyle nedenlendirdi: "Ben bu işi, zamanla insanların bu sayfalar hakkında şüpheye düşmelerinden korktuğum için yaptım."*

Mushafın Yazısı

Kur'an'ın yazısı tevkifi olup muhalefet etmek câiz değildir. Bunun delili, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in vahiy yazan kâtiplerinin olmasıdır. Vahiy kâtipleri Kur'an'ı bilfiil bu yazı ile yazdılar ve Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] de onların bu şekilde yazmalarını ikrar etti. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hayatı boyunca, Kur'an'ın yazılışı herhangi bir değişiklik olmaksızın bu şekilde devam etmiştir. Sahabeler de Kur'an'ı yazdıkları halde onlardan hiçbirinin bu yazı şekline muhalefet ettikleri rivâyet edilmemiştir. Osman hilâfete geçince mü'minlerin annesi Hafsa'nın yanında muhafaza edilen sayfalardan bu yazı şekline göre mushaflar çoğaltıldı ve diğer mushafların yakılması emrolundu. Aynı zamanda Kur'an'ın yazısı o döneme kadar alışlagelen Arap yazısının dışında bir yazı şeklini ortaya koymaktadır. Bu farklılık, Kur'an'ın yazısının bir ıstılah olmayıp yalnızca tevkifi bir yazı şekli olduğundan başka bir anlama da gelmemektedir. Bu nedenle [الربا] kelimesi Kur'an'da niçin [ا] ve [ي] ile değil de (و) ve [ا] ile beraber [الربوا] şeklinde yazıldı diye sorulamaz. Yine [مائة] kelimesinde [ا] ilâvesi varken [مئة] kelimesinde ise Elifin bulunmamasının [بأيديكم] ve [بأييكم] kelimelerinin yazılışında [ي] harfinin iki defa yazılmasının, Hacc suresindeki [سعوا] kelimesi elif ilâvesi ile yazılmışken Sebe suresinde [سعو] şeklinde elifsiz yazılmasının, diğer ayetlerde elifle [عتوا] şeklinde yazılân kelimenin Furkan suresinde elifsiz olarak [عتو] şeklinde yazılmasının, [آمنوا] kelimesi her yerde elifle yazıldığı halde Bakara suresindeki [فاعو , جاعو , باء] kelimelerinin elifsiz olarak yazılmasının, diğer ayetlerde

[يعفو] şeklinde yazılân kelimenin Nisa suresinde elif ilâvesi [يعفوا الذي] ile şeklinde yazılmasının sebebi nedir? denilemez. Bu şekilde soru sorulamayacağı gibi müteşabih ayetlerin bir kısmında bazı harflerin hazfedilmesinin/düşürülmesinin sebebi nedir? de denilemez. Yusuf ve Zuhruf suresinde [قرعنا] kelimesindeki elif harfi düşürülürken diğer yerlerde elifle yazılması da böyledir. Yine Fussilet suresinde [سموات] kelimesinin yazılışında vav harfinden sonra elif harfinin yazılması diğer yerlerde ise hazfedilmesi, [ميعاد] kelimesinin yazılışında elif mutlak olarak her zaman sabit kalırken Enfal suresinde ise elifin hazfedilmesi, nerede geçerse geçsin [سراجا] kelimesindeki elif sabit kalırken Furkan suresinde ise düşünülmesi de aynıdır. Manada ve lafızda herhangi bir ihtilâf olmamakla beraber yazı yönünden tek bir kelimenin yazılmasında sureler arasındaki bu farklılık, mushafın yazısının içtihadı veya anlayışa dayanmayıp işitmeye/vahye dönük bir olay olduğuna delâlet etmektedir. İşitmeye dayalı olan her şey ise tevkifidir. Surelerin tertibinde ihtilâf olduğu nakledilirken Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in gözleri önünde bu kelimelerin bu şekilde yazılmasından dolayı herhangi bir ihtilâf ortaya çıkmadığı gibi ayetlerin tertibinde de herhangi bir ihtilâfın varlığından bahsedilmemiştir. Bu da mushafın yazısının tevkifi olduğuna delâlet eder. Rasûl (ﷺ)'in bu yazı şeklini ikrarı/kabul etmesi ve bu konu üzerinde sahabenin icması, lafız ve mana birliği ile beraber aynı kelimenin farklı surelerde farklı şekillerde yazılması gibi olayların tamamı, mushaflar üzerinde bulunan kelimelerin yazılış şeklinin tevkifi bu yazıya bağlı kalmanın gerekli olduğunun, bu yazının dışında bir yazı ile Kur'an'ı yazmanın haram olduğunun, onda değişiklik yapmanın kesinlikle câiz olmadığına apaçık delildir. Burada Rasûl [SallAllahu Aleyhi

ve Sellem] ümmi idi yani okuma yazma bilmiyordu, dolayısıyla onun ikrarına, kabulüne itibar olunmaz denilemez Çünkü Rasûlün yazı şekillerini bilen kâtipleri vardı ve onlar kelimelerin nasıl yazıldığını Rasûle bildiriyorlardı. Üstelik bazı hadislerde de geçtiği üzere Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] harflerin şekillerini biliyordu Ayrıca, yazdıran ve yazanlar aynı kişiler oldukları halde kâtipler, devlet başkanlarına ve krallara gönderilmek üzere yazdıkları mektuplarda, vahy geldiği zaman sahifelere yazmış oldukları Kur'an yazısının dışında Arapların alışageldikleri normal yazıyı kullanıyorlardı. Kur'an'ın yazımında Osman'ın kullandığı yazıya bağlı kalmak yalnızca mushafın tamamına has bir durumdur. Ancak bunun yanında, delil olarak kullanırken veya eğitim amacıyla veya başka amaçlarla tahta üzerine mushafın dışında farklı bir yazım ile Kur'an'ı yazmak câizdir. Çünkü Rasûlün ikrarı ve Sahabenin icması diğerlerinde değil yalnızca mushaf üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla birbirlerine kıyas yapılamazlar. Çünkü mushafın yazısının tevkifi oluşu herhangi bir illete bağlı değildir. İlet olmayan yerde kıyas da olmaz, yapılamaz.

Kur'an'ın Mucize Oluşu

Kur'an, manalarına delâlet ederek efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]"e indirilen lafızdır. Kur'an hem lafzı hem de manası ile Kur'an'dır. Yalnızca mana Kur'an olarak isimlendirilemeyeceği gibi mana olmaksızın yalnızca lafız da Kur'an sayılmaz. Çünkü lafızda asıl durum, belirli manaya delâlet etmesidir. Bu nedenle Kur'an, lafzının vasfı ile nitelendirilmiştir. Allahu Teâla Kur'an'ın Arapça olduğunu ifâde etmiştir. Zira şöyle buyurmuştur: **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا** "Hakikat biz onu (Kur'an'ı) Arapça bir Kur'an olarak indirdik." [Yusuf 2] Ve şöyle buyurmuştur: **كِتَابٌ مُصَلِّتٌ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا** "Bu Kur'an ayetleri uzun uzun açıklanmış, Arapça bir kitaptır." [Fussilet 3] Ve şöyle buyurmuştur: **قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عَوْجٍ** "(Onu her türlü) çelişki ve ihtilâftan uzak, dosdoğru, Arapça bir Kur'an olarak indirdik." [Zümer 28] Ve şöyle buyurmuştur: **أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا** "Sana Arapça bir Kur'an vahyettik." [Sura 7] Ve şöyle buyurmuştur: **إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا** "**Şüphesiz ki biz Kur'an-ı Arapça kıldık.**" [Zuhuf 3] Arapça, Kur'an'ın manalarının değil lafzının niteliğidir, vasfıdır. Çünkü Kur'an'ın anlamları, Araplığa yönelik değil insanlığa yönelik manalar içerir. Kur'an sadece Araplara ait bir kitap değil bütün insanoğluna ait bir kitaptır. Allahu Teâla'nın şu kavline gelince; **وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا** "**İşte böylece biz onu, Arapça bir hüküm olarak indirdik.**" [Rad 37] Bunun manası Arapça bir hikmet değil Arap diliyle ifâde edilen bir hikmet olarak indirdik anlamına gelmektedir. Arapça, Kur'an'ın sadece lafzının niteliğidir. Lafzı yalnızca Arapça olarak nitelendirilebilir. Ne mecâzi olarak ne de gerçekte Kur'an Arapçanın dışında başka bir isimle isimlendirilemez. Bu nedenle Kur'an'ın bir

kısım anlamlarının Arap lüğatinin dışında yazılmasına Kur'an denilmesi doğru değildir. Kur'an'ın Arapça oluşu kendisidir ve lafzı da yalnızca Arapçadır. Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e verilen başka mucizelerin varlığı ile beraber Kur'an Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in nebiliğinin mucizesidir. Bizzat Kur'an'da ve sahih hadislerde de geçtiği gibi efendimiz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in elinde başka mucizeler olduğu halde o, bunlarla değil yalnızca Kur'an'la herkese meydan okumuştur. Bu nedenle Kur'an, indiği günden kıyamete kadar geçen süreçte Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in peygamberliğini ispatlayan bir mucizedir diyoruz. Nitekim Kur'an, Arapları benzerini getirmekten aciz bıraktı ve benzerini getirmeleri için onlara meydan okudu. Allahu Teâla onlara meydan okurken şöyle dedi: **"Şayet siz, kulumuza indirdiğimizden şüphe ediyorsanız haydin ona benzer bir sure de siz getirin. Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın. Eğer doğru söyleyenlerdenseniz"** [el-Bakara 23] **قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ** **"De ki onun surelerine benzer bir sure meydana getirin. İddianızda samimi iseniz Allah'tan başka çağırabileceğinizi de çağırın."** [Yunus 38] **قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ** **"Onu kendisi uydurdu, diyorlar öyle mi? De ki: Eğer doğru söylüyorsanız haydin öyleyse onun surelerine benzer uydurma on sure getirin. Hem Allah'tan başka çağırabileceğinizi de çağırın."** [Hud 13] Meydan okuyanın onlara yaptığı bu meydan okuyuş kendilerine ulaştı. Onlara ayetteki şu ifâde ile de, siz onun benzerini getiremezsiniz, denildi: **قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ**

"De ki insanlar ve cinler birbirine yardımcı olarak bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler and olsun ki yine de benzerini ortaya koyamazlar." [İsra 88] Kur'an benzerini getirmek için çağrıda bulunduğu kimseleri benzerini getirmekten aciz bıraktı. Onların acizliği tevatür yoluyla sabittir. Kur'an'ın bir benzerini getirdikleri ne tarihi süreçte bilinmektedir ne de bir kimse tarafından rivâyet edilmiştir.

Bu meydan okuma yalnızca hitap ettiği kimselere ait bir meydan okuma değil kıyamete kadar bütün herkese yapılan meydan okumadır. Çünkü önemli olan sebebin hususiliği değil lafzın umumiliğidir. Kur'an indiği günden kıyamete kadar bütün insanlara benzerini getirmeleri hususunda meydan okumaktadır. Bu nedenle Kur'an ne yalnızca Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] zamanındaki Araplara ait bir mucize ne de herhangi bir zaman ve mekândaki Araplara ait bir mucize olmayıp bütün insanlara ait bir mucizedir. Bu meydan okumada zaman itibariyle hiçbir fark yoktur. Çünkü hitap bütün insanlardır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: "Seni ancak bütün insanlara gönderdik." [Sebe 28] Çünkü meydan okuma ile ilgili ayetler geneldir: "Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın." [Yunus 38] Bu ayet bütün insanları kapsamaktadır. Zira Allahu Teâla ayetle insanların ve cinlerin hep birlikte aciz kaldıklarını haber vermektedir. قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُوا بِمِثْلِهِ "De ki: İnsanlar ve cinler, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler yine de benzerini getiremezler." [İsra 88]

Araplar da bütün insanlık alemi de Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kaldılar. Çünkü bu özellik yalnızca Kur'an'a has bir özelliktir. Araplar Kur'an'ı işittikleri zaman, onun belâgatıyla, çekiciliğiyle hemen ona yöneliyorlar ve cazibesine kapılıyorlardı. Hatta, Velid İbn-u Muğire Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den dinlediği Kur'an hakkında insanlara şöyle diyordu. *"Allah'a yemin olsun ki sizden hiçbirinin şiir çeşitlerini, kasidesini benim kadar, benden daha iyi bilemez. Allah'a yemin olsun ki onun söylediği bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi onun söylediği sözlerde bir tatlılık, ferahlık var. Onun söylediği sözün dalları yaprak verirken kökü bereket saçıyor. O yücedir ondan daha üstünü yoktur."* İşte Velid İbn-u Muğire Kur'an'a inanmamasına ve küfründe direnmesine rağmen Kur'an hakkında böyle itiraflarda bulunuyordu. Zira Kur'anın mucizeliği onun kendinden gelmektedir. Çünkü Kur'an'ı dinleyenler ve kıyamete kadar dinleyecek olanlar, tek bir cümlesini dahi işitir işitmez onun güçlü etkisi ve belâgatı karşısında dehşete ve hayrete düşecekler. Şu ayetlerde olduğu gibi: **"Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır."**

[Zümer 67] **"Kimindir bugün mülk?"** [Mü'min 16] **وَأَمَّا**

"Eğer bir kavmin hıyanet etmesinden korkarsan; sen de onlara karşı aynı şekilde davran." [Enfal 58] **يَأْتِيهَا النَّاسُ انْفِقُوا رَبِّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (1) يَوْمَ**

تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ **"Ey insanlar, Rabbinizden sakının. Doğrusu kıyamet saatinin sarsıntısı büyük şeydir. Onu göreceğiniz gün; emzikli emzirdiğini unuttur, her yüklü yükünü düşürür. İnsanları sarhoş gibi görürsün. Oysa sarhoş değildirler, ama Allah'ın azabı pek çetindir."** [Hacc 1-2] İşte böylece Kur'an'ın lafızları, üslûbu, an-

latmak istedikleri, insanın bütün benliğini sarar ve insanı çepeçevre kuşatır.

Kur'an'ın mucize oluşu, fesahat ve belâgatındaki yüksekliğin dehşet verici dereceye çıkmasıyla açık ve net bir şekilde ortadadır. Bu özellik Kur'an'ın mucizevi üslûbunda tecelli etmektedir. Kur'an'ın üslûbundaki açıklık, kuvvet ve güzellik beşeri kendisine ulaşmaktan aciz bırakmaktadır. Kur'an'ın üslûbu ahenkli lafızlarla düzenlenmiş manalardır. Veya manaları lûgat ifâdeleri ile tasvir etmeye yönelik ifâde keyfiyetidir. Üslûbdaki açıklık, kendisi ile yerine getirilen ifâdede, anlatılmak istenen manaların belirgin bir şekilde ortaya konulması ile olur. Şu ayette olduğu gibi: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

"Küfredenler dediler ki:

Bu Kur'an-ı dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki galip gelirsiniz." [Fussilet 26] Üslûbun kuvveti, anlatılmak istenen manayla uyumlu kelimelerin seçilerek mananın ifâde edilmesi ile gerçekleşir. İnce anlam, ince bir lafızla ve kalın anlamlar kalın lafızla ifâde edilir. Hoşlanılmayan anlamlar hoş olmayan lafızlarla ifâde edilir... Bunlara örnek verecek olursak: وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا (17) عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى

"Orada karışımı zencefil olan bir kadehten de içirilirler. Orada bir pınar vardır ki selsebil adı verilir" [İnsan 17-18] إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا (21) لِلطَّاغِيْنَ مَا بَا (22) لَا يَبِيْنُ فِيهَا أَحْقَابًا

"Şüphesiz ki cehennem bir gözetleme yeridir. Orası azgınların varacağı yerdir. Orada çağlar boyu kalacaklardır."

"Öyleyse bu insafsız (adaletsiz) bir paylaşımdır." [Necm 22] إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

"Şüphesiz ki seslerin en çirkinisi eşeklerin sesidir." [Lokman 19] Üslûp güzelliği cümlede veya cümlelerde anlam ve lafız bütünlüğünü sağlamaya götürecek manaya en uygun ve en

net ibarelerin seçilmesi ile gerçekleşir. Tıpkı şu ayeti kerimedede olduğu gibi: **رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (2) ذَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَنَّمَتَعُوا وَيَلْمِزُهُمُ الْأَمْلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ "Kâfirler bir zaman gelir ki Müslüman olmayı isteyeceklerdir. Bırak onları yesinler, eğlensinler ve kendilerini oyalayadursunlar. Sonra öğreneceklerdir."** [Hicr 2-3]

Kur'an-ı inceleyen kimse, açıklık, kuvvet ve güzellik bakımından onun üslûbundaki yüceliği görür. Şu ayetlerdeki açıklığı, anlatım gücünü ve güzelliği bir dinle: **وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ (8) ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ** **"İnsanların öyleleri vardır ki bilmeden, doğruya götüren bir rehberi olmadan, aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan Allah hakkında tartışmaya girer. Allah yolundan saptırmak için, kibirlenerek yanını eğip büker."**

[Hacc 8-9] **هَذَانِ حَصْمَانٍ اِخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ (19) يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ (20) وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ (21) كَلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ** **"Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rableri hakkında çekişmişlerdir. O küfredenler için ateşten elbiseler kesilmiştir. Başları üstünden de kaynar su dökülmektedir. Bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir. Demir kamçılar da onlar içindir. Ne zaman oradan, oradaki ıstıraptan çıkıp kurtulmak isteseler her defasında oraya geri çevrilirler. Yakıcı azabı tadın denir"** [Hacc 19-22]

يَأْتِيهَا النَّاسُ ضُرِبٌ مِثْلَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ **"Ey insanlar bir misal verildi, şimdi onu dinleyin: Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp da taptıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar. Ama sinek onlardan bir**

"Ey insanlar bir misal verildi, şimdi onu dinleyin: Şüphesiz ki Allah'ı bırakıp da taptıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar. Ama sinek onlardan bir

şey kapsa bunu da ondan kurtaramazlar. İsteyen de istenen de aciz." [Hacc 73]

Kur'an'ın kendisine ait özel bir ifâde tarzı vardır. Kur'an'ın nazmı ne kafiyeli/vezinli şiir metoduna göredir ne de normal düz yazı stiline göredir. Kur'an'ın nazmı şiir ile nesir karışımı veya aynı şekli kullanan bir düz yazı üslûbu ile de değıldir. Kur'an'ın ifâde üslûbu, daha önce Araplar tarafından bilinmeyen, Araplara ait olmayan bizzat Kur'an'ın kendisine ait bir üslûptur.

Araplar Kur'an'dan etkilenmelerinin şiddeti ile Kur'an'ın bu eşsiz oluşa nereden ve nasıl ulaştığını bir türlü anlayamamışlardır. Dolayısıyla şöyle dediler: **"Bu apaçık bir sihirdir."** [Maide 110] Kur'an bir şair sözüdür veya bir kâhinin sözüdür dediler. Bu nedenle Allahu Teâla onların bu sözlerine şöyle cevap verdi: ⁽⁴¹⁾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ **"Ve o, bir şair sözü değıldir. Ne de az inanıyorsunuz? Bir kâhin sözü de değıldir. Ne de az düşünöyorsunuz?"** [Hakka 41-42]

Kur'an'ın özel bir tarzının bulunduğu ve eşsiz bir dokuya sahip olduğu bütün aydınlığı ile açıkça ortadadır. Bu arada şu iki ayete bir bakâlim: وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ **"Rüsvey etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve müminler topluluğunun göğüslerini ferahlandırısın."** [Tevbe 14] لَنْ نَتَّالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ نُنْفِقُوا مِمَّا نَحِبُّونَ **"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla birre erişemezsiniz."** [Âl-i İmran 92] Her iki ayette de şiir üslûbuna yakın bir nesir özelliğı vardır. Bunları bir şiir şeklinde sıralayacak olursak ortaya şöyle bir şiir çıkar:

ويشف صدور قوم مؤمنين

ويخزهم وينصركم عليهم

لن تتالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون

Ancak bu iki ayet bir şiir değıldir, fakat eşsiz bir nesir çesididir. Aynı zamanda Kur'an'ın bu türden bir nesirin yanında aşağıdaki ayetlerde de görüleceğı üzere şiirden tamamen uzak bir nesiri de bünyesinde taşıdığını görürüz: َ السَّمَاءِ

وَ الطَّارِقِ ١) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ٢) النَّجْمُ النَّاقِبُ ٣) إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ٤) فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ٥) خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ٦) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ "And olsun göge ve Tarık'a, nereden bileceksin

sen Tarık'ın ne olduğunu? O kayıp delen yıldızdır. Hiç bir nefis yoktur ki mutlaka onun üzerinde bir gözeten bulunmasın. Şu halde insan bir baksın neden yaratılmıştır? O atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. Bel kemiğı ile göğüslerin arasından çıkar." [Tarık 1-7] وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ

رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ٦٤) فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَزَجًا مِّمَّا قُضِيَتْ مِنْهَا فَيُحْكَمُوا تَسْلِيمًا

"Biz hiç bir peygamberi Allah'ın izniyle itaat edilmekten başka bir gaye ile göndermedik. Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvab ve Rahim olarak bulacaklardı. Hayır, rabbine and olsun ki; aralarında çekiştikleri şeyde seni hakem tayin edip sonra haklarında verdiği hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe imân etmiş olamazlar." [en-Nisa 64-65]

Şu ayetlerde ise paragraf ve nefes nesirde kısılır: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ١) وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا ٢) وَاللَّيْلِ إِذَا جَلَاهَا ٣) وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا

"And olsun güneşe ve aydınlığa, ardından gelmekte olan ay'a, onu açığa çıkardığında gündüze, örtüp bürüdüğünde geceye." [Şems 1-4] Her iki suredeki ayetlerde de pa-

ragraf paragraf nesir bulunduğu halde birisi uzun bir nefesle okunmakta diğeri ise kısa bir nefesle okunmaktadır. Bir de bakıyorsunuz ayetler mürsel nesirin zirvesinde seyrediyor:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَقْوَامِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِينَاهُمْ هَذَا فَاخْذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتُوهُ فَاخْذُوا يَحْرَفُونَ وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ

"Ey peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalpleriyle inanmayanlardan, Yahudilerden, yalana kulak verenler ve sana gelmeyip başka bir kavmin sözünü dinleyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin. Sözlerin yerlerini değiştirirler de; size bu verilirse alın, verilmezse kaçının derler. Allah kimin de fitneye düşmesini isterse; onun için senin Allah'a karşı hiçbir şeye gücün yetmez. İşte onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada rüsvalık onlarıdır. Ve onlar için ahirette büyük bir azap vardır." [Maide 41] Yine kafiyeli nesirin de zirvesindedir: يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (1) قُمْ فَأَنْذِرْ (2) وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ (3) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (4) وَالرُّجْزَ (5) وَلَا تَمُنْ بِتَسْكُنْتَ (6) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ

"Ey örtüye bürünen, kalk ve uyar. Rabbini de tekbir et. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeylerdense sakın. Çok görerek başa kakma. Rabbin için sabret." [Müddesir 1-7] Yine cümle çiftlerinin birbiri ile uyumluluğunu sağlamada Kur'an'ın kendi üslûbunda yüceldiğini görürsünüz. Şu ayetlerde olduğu gibi: أَلْهَأَكُمُ النَّكَائِرُ (1) حَتَّى (2) زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (2) كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (3) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (4) كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (5) لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ (6) **"Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; mezarlıkları bile ziyaret ettiniz. Hayır, ilerde bileceksiniz. Hayır, ilerde bileceksiniz. Hayır, eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz. And olsun ki cehennemi mu-**

hakkak göreceksiniz." [Tekasür 1-6] Şu ayetlerde ise cümle çiftlenişinin uzadığı görülmektedir: **فَتِلِ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ (17) مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (18) مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ (19) ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ (20) ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ (21) ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ (22) كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ (23) فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ (24) أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (25) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (26) فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (27) وَعَيْنًا وَقَضْبًا (28) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (29) وَحَدَائِقَ غُلْبًا (30) وَفَاكِهَةً وَأَبًّا** kadar da nankördür! Allah onu hangi şeyden yarattı? Nutfeden onu yarattı, ona biçim verdi. Sonra onun yolunu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü, kabre koydu. Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltir. Hayır emrettiğini yapmadı. İnsan yiyeceğine baksın. Biz suyu döktükçe döktük. Sonra toprağı güzelce yarararak orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalar, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırılar bitirdik." [Abese 17-31] Belirli bir kafiye kullanımında devam ederken bir de bakıyorsunuz ki bir başka kafiye kullanımına dönüşüm yapıyor. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi: **فَإِذَا نَفَرَ فِي الْغَابِغِ (8) فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ (9)** **"Sur'a üflendiğinde; işte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için hiç de kolay değildir."** [Müddesir 8-10] Belirli bir kafiyeyi kullanırken doğrudan doğruya hemen başka bir kafiye dönüşüm yapıyor: **ذُرِّي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا (11) وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا (12) وَبَيْنَ شُهُودًا (13) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا (14) ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ (15) كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عِينِدًا (16) سَاءَ زُهْفُهُ صَعُودًا** **"Bırak beni ve yarattıklarımı tek başına. Kendisine bol bol mal verdiğimi, görülen oğullar verdiğimi ve onun için yaydıkça yaydığımı. Sonra daha da artırmamı umar o. Hayır; çünkü o, ayetlerimize karşı bir inatçı kesildi. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım."** [Müddesir 11-17] Bir sonraki ayette direkt başka bir kafiye geçmektedir: **إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (18) فَفَعَلْ كَيْفَ**

قَدَّرَ (19) ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ (20) ثُمَّ نَظَرَ (21) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (22) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ
 قَدَّرَ (23) فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ **"Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti. Canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı"** [Müddesir 18-24] İşte böylece Kur'an ayetlerinin tamamı dikkatlice incelendiğinde her çeşidiyle ne Arap şiiri ve nesirinde kullanılan üslûba ne Arapların kullandığı sözlerden herhangi bir söze ne de herhangi bir beşerin sözüne hiçbir şekilde benzemediği ve onlarla uzaktan yakından ilgisi olmadığı görülür.

Daha sonra Kur'an'ın açık, güçlü ve güzel üslûbunun manalarını ifâde etme keyfiyeti açısından en ince tasvir ile ifâde ettiğini görebilirsiniz. İnce bir mana olduğunda şu ayetlerde olduğu gibi bunu görebilirsiniz: (31) حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا (32) إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَارًا (33) وَكَأَسَاءَ بِهِمْ وَأَقْرَبًا **"Şüphesiz ki müttakiler için kurtuluş vardır. Bahçeler ve bağlar. Göğüsleri tomurcuklanmış kızlar. Ve dolu kâseler."** [Nebe 31-34] Bu ayetler, ince lafızlardan ve pürüzsüz cümlelerden oluşmuştur. Mana kalın olduğunda ise şöyle buyurmaktadır: (21) إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا (22) لا يَدْخُلُونَ فِيهَا بِرْدًا وَلَا شَرَابًا (24) إِلَّا لِلطَّاعِينَ مَاءًا (25) وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا **"Şüphesiz ki cehennem, bir gözetleme yeridir. Azgınlar için varılacak bir yer. Çağlar boyunca orada kalacaklardır. Orada serinlik ve içecek tadamayacaklardır. Sade kaynar bir su ve bir de irinden başka."** [21-26] Bu ayetler, sert ve kalın lafızlardan oluşmaktadır. Hoş mana olduğunda ise hoş lafızla ifâde ederek şöyle demektedir: **"Ana-babasını tahtın üzerine çıkarıp oturttu. Hepsi onun için secdeye kapandılar."** [Yusuf 100] Yine hoş olmayan bir mana olduğunda bu manaya uygun lafızlarla ifâde ederek şöyle buyurmakta-

dır: **"Demek erkekler sizin, dişiler O'nun mu? Öyleyse bu insafsız bir paylaşma."** [Necm 21-22] Ve şöyle buyurmaktadır: وَأَغْضَضُ مِنْ صَوْتِكَ إِنََّّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ **"Sesini kıs. Şüphesiz ki seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."** [Lokman 19] Manaların, bu ifâde keyfiyeti ile eda edilmesine, bu manaları tasavvur ve idrâk ettiği sırada nefsi tahrik eden zil sesi olan lafızların gözetilmesi eşlik etmişti. Bu nedenle bu anlamlardaki derinliği ve ifâdedeki belâgatı idrâk eden dinleyici bu durum karşısında huşu ile eğiliyordu. Hatta küfründe inat etmelerine rağmen Arap belâgat ustalarından ve düşünürlerinden bazıları bu ifâdeler karşısında secdeye kapanacak olmuşturdur.

Sonra yine Kur'an'ın lafızlarını ve cümlelerini dikkatlice inceleyen kimse harflerin yerleştirilmesinde, harflerin çıkış mahreçlerinde bir kelimedede veya cümlede mahreç yakınlığının varlığını ve bu uyumun sağladığı ses güzelliğini gözlemler. Çünkü harfler arasında mahreç yakınlığı olmazsa yani mahreçler birbirinden uzak olursa, harfler ve cümleler arasındaki geçiş zorlaşır. Aynı zamanda müzikte gerekli tekrararlarda olduğu gibi tekrarlarında kulağa hoş gelen hafif bir mahreçten çıkan hoş bir harf kullanılmıştır. Bu nedenle [كالباق المتدفق] kelimesi yerine [كصيب] kelimesini ve [الهعع] kelimesi yerine [سندس خضر] kelimelerini kullanıyor. Mahreçleri birbirinden uzak harflerin meydana getirdikleri bir kelime ile uygun bir mana ifâde edilebiliyor, başka bir manaya da yol açmıyorsa [ضيزى] kelimesinde olduğu gibi uygun olan kelime kullanılmaktadır. Örneğin; [جائرة] ve [ظالمة] kelimeleri [ضيزى] kelimesi ile aynı manaları ifâde ettiği halde [ضيزى] kelimesi kullanılmıştır. Kelimelerin kullanımında bu incelikle beraber, bazı ayetlerde bazı harflerin tekrar tekrar kullanıl-

dığını görmek mümkündür. Örneğin Ayete'-il Kürsi'deki "lam" harfi yirmi üç defa tekrarlanmasına rağmen bu tekrar kulakta hoş bir etki bırakmakta hatta ve hatta dinleyenin dikkatini çekmekte ve dinleme isteğini artırmaktadır.

İşte böylece Kur'an'ın özel bir tarza sahip olduğunu, her anlamın, kendine uygun olan lafızlarla indiğini, çevresindeki lafızlarla ve beraberindeki anlamlarla uyum halinde olduğunu görürsünüz. Bu özellik açısından hiçbir ayette farklılık göremezsiniz. Dolayısıyla Kur'an'ın hiçbir beşerin sözüne benzememesi ve hiçbir beşerin sözünün de Kur'an'ın sözüne benzememesinden dolayı özel bir tarza sahip olan Kur'an'ın üslûbundaki eşsiz oluş/mucize oluş gayet açıktır. Yine manaların uygun lafızlar ve cümlelerle indirilmesi açısından olsun, belâgatını ve manalarındaki derinliği idrâk edebilenlerin kulaklarında yankılanan lafızları karşısında Kur'an'ın önünde boyun eğip adeta secdeye kapanır gibi olanlar açısından olsun, ister manalarındaki derinliği ve belâgatını idrâk edemeyip ancak onun lafızlarındaki uyumun, inceliğin karşısında Kur'an'ın esiri olan, ister istemez dinleyenin kendisine boyun eğmesi açısından olsun, Kur'an'ın eşsizliği/mucize oluşu açıktır. Bu nedenle Kur'an mucizedir ve mucizevi özelliği Kıyamete kadar da devam edecektir.

SÜNNET

“Sünnet” ve “Hadis” aynı manaya gelir. Sünnetten kasıt Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den varit olan söz, fiil ve ikrarlardır. Sahabeden mevkuf olarak varit olanlar da sünnetten sayılır. Çünkü Sahabe, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] ile birlikte yaşıyorlar, onun sözlerini dinliyorlar, onun amellerine şahit oluyorlar, ondan işittiklerini ve gördüklerini naklediyorlardı. Hadis, şer'î bir nass sayılır. Çünkü Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا "Rasûl size neyi verdiyse onu alın sizi neden alıkoysa ondan da sakının." [Haşr 7] Ve şöyle buyurmaktadır: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (3) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ (4) عَلَّمَهُ شَدِيدٌ "O hevâsından bir şey söylemez, onun söylediği ancak vahiydir. Ona müthiş kuvvetli olan öğretti." [Necm 3-5] Birçok ayet mücmel olarak gelmiştir. Hadis gelip bu ayetleri açıklamıştır. Namazın vakitlerini ve kılınış keyfiyetini Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in fiili açıklığa kavuşturmuştur. Meselâ namaz mücmel olarak gelmiş Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in fiili, namazın vakitlerini ve kılınış keyfiyetini açıklamıştır. Namaz gibi birçok hüküm mücmel olarak gelmiş ve Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bu hükümleri açıklamıştır. Allahu Teâla Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ "Sana da insanlara indirilene açıklayasın diye bu zikri indirdik" [Nahl 44] Sahabe [Rıdvanullahi Aleyhim] Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in sözlerini dinlediler, onun fiillerine ve hallerine şahid oldular. Bir ayeti anlamada veya ayetin tefsirinde veya hükümlerden bir hükümde ihtilâfa düştükleri zaman şüphelerini, ihtilâflarını gidermek, aydınlığa kavuşturmak için rasûlün hadislerine dönüyorlardı/ başvuruyorlardı. Başlangıçta

Müslümanlar hadis konusunda, hadislerin yazılmasına önem vermeden ezberlemek ve kalplerde zaptetmekle yetiniyorlar, Allah'ın kitabını ezberledikleri gibi hadisleri de ezberliyorlardı. İslâm yayılıp yerleşim yerleri genişlediğinde Sahabeler çeşitli bölgelere dağıldı, onların büyük bir kısmı öldü ve zapt azaldı. Bu nedenle hadislerin tedvinine/yazıyla tespitine şiddetle ihtiyaç hissedildi.

Hadis tedvini/yazımı Sahabe asrına kadar uzanır. Çünkü birçok Sahabe hadisleri yazıyor ve rivâyet ediyorlardı. Ebu Hurayra'dan şöyle dediği rivâyet edildi: *"Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in ashâbı içinde benden çok hadis bilen yoktu. Ancak Abdullah İbn-u Ömer müstesna. O yazıyordu ben ise yazmıyordum."* Fakat hadisleri yazan Sahabeler çok az sayıda idiler. Sahabenin büyük bir kısmı İslâm'ın başlangıç yıllarında hadis yazımından alıkonmakla beraber onlar hadisleri göğüslerinde muhafaza ediyorlardı. Söyledikleri şeyler hakkında da bilgi sahibi idiler, ne dediklerini biliyorlardı. Fakat hadisleri yazan Sahabeler çok az sayıda idiler. Sahabenin büyük bir kısmı İslâm'ın başlangıç yıllarında hadis yazımından alıkonmakla beraber onlar hadisleri göğüslerinde muhafaza ediyorlardı. Muslim, Sahihinde Ebu Saîd el-Hudri'den Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediğini tahriç etti: لَا تَكْتُبُوا عَلَيَّ وَمَنْ كَتَبَ عَلَيَّ غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمِحْهُ وَحَدِّثُوا عَلَيَّ وَلَا حَرَجَ **"Benden Kur'an'ın dışında hiçbir şey yazmayın. Kim Kur'an'ın dışında benden bir şey yazmışsa onu imha et-sin. Benden duyduklarınızı başkalarına ulaştırmanızda bir sakınca yoktur."** مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعْهُ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ **"Bile bile bana yalan isnad eden kimse, cehennemdeki yerini hazırlasın."** [el-Buhari ve Muslim] Bu nedenle Sahabe hadis yazımından sakındı ve yalnızca hadisi anlamak ve ezberlemekle yetindi. Hadis öğrenmek Sahabe için gerçekten çok önem-

liydi. Sahabenin çoğu birçok haberi kabul etmeyi durdurduğu sabit olmuştur. İbn-u Şihab Kubeysa'dan şöyle rivâyet ediyor: "Ölen bir kimsenin büyükannesi, Ebu Bekir [Radiyah Anh]'e geldi ve ondan miras hakkını istedi. Bunun üzerine Ebu Bekir ona şöyle dedi: "Senin için Allah'ın kitabından bir şey bulamıyorum. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in de senin için bir şey söylediğini bilmiyorum." Sonra orada bulunanlara bu konu hakkında bir şey bilip bilmediklerini sordu. Bunun üzerine Muğire ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] altıda bir veriyordu." Ebu Bekir: "Bu konuda seninle başka kim var" dedi. Muhammed İbn-u Mesleme Muğire'nin sözünü doğruladı ve bunun üzerine Ebu Bekir kadına hakkını verdi." [Malik, Tirmizi ve Ebu Davud]

Cerir Ebu Nadra'dan o da Ebu Said'den şunu rivâyet etti: سَلَّمَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ قَيْسٍ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَلَمْ يُؤَدِّنْ لَهُ فَرَجَعَ فَأَرْسَلَ عُمَرُ فِي أَثَرِهِ لِمَ رَجَعْتَ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ "Ebu Musa Ömer [Radiyah Anh]'e kapı arkasından üç defa selam verdi. İçeri girmesi için izin verilmeyince Ebu Musa geri döndü. Bunun üzerine Ömer hemen arkasından adam gönderip onu çağırttı ve ona niçin geri döndüğünü sordu. Ebu Musa: Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'i şöyle derken işittim dedi: **"Sizden biriniz üç kere selam verir de cevap alamazsa geri dönsün."** Bunun üzerine Ömer: "Bu sözünü ispatlayacak ya bir delil getirirsin yada ben sana yapacağımı bilirim" dedi. Biz bir yerde oturmakta iken Ebu Musa rengi solmuş bir şekilde çıkageldi ve biz ona: "Derdin nedir?" diye sorduk. Ebu Musa başından geçeni anlattı ve sizden herhangi biriniz de bunu duydu mu? deyince, biz de evet dedik. Hepimiz onu işittik. Ardından Ebu Musa ile beraber içlerinden birini gönderdiler ve Ömer geldiğinde Ebu Musa'nın söylediği hadisi kendile-

rinin de Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den işittiklerini bildirdiler." Ali [Radiyahallahu Anh] şöyle dedi: *"Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den bir hadis işittiğim zaman Allah'ın dilediği kadar ondan faydalanırdım. Yine bir kimse bana Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den bir hadis rivâyet ettiğinde ona yemin ettirirdim. Yemin ederse onun hadisini kabul eder doğrulardım."*

Bu açıklamalardan da hadis rivâyetinde ve haberleri kabul etmede Sahabenin ihtiyatlı davrandıklarını ve sebatkâr olduklarını görüyoruz. Hatta, Ömer, üç talakla kesin olarak boşanmış bir kadına nafaka ve oturmak için ev verilmeyeceğini rivâyet eden Kays'ın kızı Fatıma'nın sözüne aldırmayarak şöyle demiştir: *"Ezberleyip ezberlemediğini veya unutup unutmadığını bilmediğimiz bir kadının sözü ile Rabbimizin kitabını ve Rasûlünün sünnetini bırakamayız."* Bu ifâde, sözü söyleyen kadın olduğu için biz onu almayız anlamına gelmemektedir. Tam tersine, ezberi veya unutkanlığı hakkında bilgimiz olmayan bir kişinin sözüne bakarak kitabı ve sünneti terk etmeyiz anlamına gelmektedir. Buradaki illet kişinin kadın oluşu değil ezberi veya unutkanlığıdır.

Osman [Radiyahallahu Anh]'ın öldürülmesinden sonra fitneler ortaya çıkınca Müslümanlar ihtilâfa düştüler ve birçok grup ortaya çıktı. Her grup kendi lehlerine davalarını desteklemek için hadisler çıkarmaya ve deliller istinbat etmeye başladılar. Onlardan bazıları bir hadise ihtiyaç duydukları zaman görüşlerini desteklemek için hemen hadis uydurdular, delil olarak uydurma hadisleri kullandılar. Fitneler durulup ortalık sakinleşince Müslümanlar hadis tahkikatına yöneldiklerinde uydurma hadislerin çoğaldığını gördüler ve sahih hadis ile uydurma hadisleri birbirinden ayırma işi ile uğraşmaya başladılar.

Sahabe asrından sonra gelen Tabiinler de aynı yoldan yürüdüler ve rivâyet yoluyla hadislerin yayılmasına önem verdiler Sahabenin hadislere gösterdiği önemi onlar da gösterdiler ve bu hususta Sahabeye uydular. Hicri yüzlü yılların başlarına gelindiğinde hilâfet işlerini elinde bulunduran adil Halife Ömer Bin Abdülaziz hadisin yazılmasını emretti. Bu konu ile ilgili olarak el-Buhari Sahihinin "Kitab-ul İlm" bölümünde şöyle demiştir: *"Ömer Bin Abdülaziz, Ebu Bekir İbn-u Hazm'a bir mektup yazarak ona şöyle demiştir: Bak ve araştıracaktır Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hadisine ait ne varsa yaz/yazdır. Çünkü ben ilmin kaybolmasından ve âlimlerin gitmesinden korkuyorum. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hadisinden başkasını kabul etme. Bilenler, bilmeyenlerin de öğrenmesi ve ilmin yayılması için herkesin gelebileceği bir yerde otursunlar. Zira gizli tutulmadıkça ilim kaybolmaz."* Aynı şekilde hadisleri incelemeleri için büyük şehirlerdeki amillerine de yazı yazmıştır.

Ömer Bin Abdülaziz'in emriyle ilk defa hadis tedvin eden kişi Muhammed İbn-u Muslim İbn-u Ubeydullah İbn-u Abdullah İbn-u Şihab ez-Zühri'dir. Bu şahıs, Sahabeden az bir gruptan Tabiin'in ise büyük bir çoğunluğundan hadis almıştır. Zühri'nin tabakasından sonra gelen tabakada ise hadis tedvini/yazımı iyice yayıldı. Mekke'de İbn-u Cüreyc, Medine'de Malik, Basra'da Hammad Bin Seleme, Kufe'de Süfyan es-Sevri, Şam'da el-Evzai ve onların dışında diğer İslâm topraklarında bu işlerle uğraşan birçok kimseler vardı. Bu şahısların topladığı hadis mecmuaları, Sahabe sözleri ve Tabiin'in fetvaları ile beraber Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hadisleri ile karışık bir halde tedvin edilmişti. Hicri ikinci asra kadar durum böyleydi. H. üçüncü asrın başlarında ise hadis râvileri tek başına hadis toplamaya ve telife başladılar. Hadis ile ilgili telif eserler İmam el-Buhari ortaya

çıkıncaya kadar aralıksız devam etti. İmam el-Buhari, hadis ilmindeki telif eseri meşhur kitabı Buhari'yi en güzel bir şekilde düzenledi. Kitabında kendi şartlarına göre sahih olan hadisleri topladı. Ondan sonra öğrencisi olan Müslim Bin el-Haccac'da Buhari'nin izi üzere aynı yolu takip etti ve meşhur kitabı, Sahih-i Muslimi telif etti ve bu iki kitap "Sahihayn" diye anıldı.

Hadis imamları hadis tedvinine/yazımına başladıklarında hadisleri buldukları şekilde tedvin ediyorlar ve buldukları hadislerin arasından uydurma/ mevzu olarak bilinenlerin dışında bütün hadisleri alıyorlardı. Hadisleri buldukları senetleri ile topladılar. Ardından da, rivâyetleri kabul edilebilecekler ile reddolunacakları bilmek için râvilerin durumlarını çok titiz bir şekilde incelemeye koyuldular. Rivâyetin ve râvinin durumunu araştırmayı da bu araştırmalarına ilâve ettiler. Çünkü her rivâyette bulunan, adalet ve zapt ile muttasıf değildir. Çünkü ona unutkanlık veya vehim arız olabilir.

Hadis; tefsir, teşri, siret gibi İslâmî bilgilerin tümünü bünyesinde barındıran çok geniş yelpazeye sahiptir. Hadisi rivâyet eden bir râvi; ya Kur'an'dan bir ayeti tefsir eden bir hadisi veya bir olay hakkındaki hükmü belirten bir hadisi veya gazvelerden bir gazve hakkındaki bir hadisi rivâyet ediyordur. Müslümanlar hadisleri toplamaya başladıklarında hadis tedvini/yazımı ile beraber çeşitli şehirlerde hadislerle ilgili telifler de başladı. Hadisin toplanması, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hadislerini başka konulardan ayırmaktır. Hadis toplama hareketinde canlanma başladıktan, sahih hadislerin zayıf hadislerden temyizinden/ayırt edilmesinden hadis râvilerinin cerh ve tadile tabi tutulup lehlerinde veya aleyhlerinde bir hüküm verildikten sonraki yıllarda hicri ikinci asrın başlarında hadis tefsirden apayrı ba-

ğımsız bir ilim dalı haline geldiği gibi fıkihtan da bağımsız hale geldi.

Sünnet De Kur'an Gibi Şer'î Delildir

Sünnet de Kur'an gibi şer'î delildir ve Allahu Teâla'dan gelen bir vahiydir. Sünneti terk edip yalnızca Kur'an'la yetinmek açık küfürdür. Böyle bir görüş İslâm'dan çıkarıcı bir görüştür. Sünnetin Allahu Teâla'dan gelen bir vahiy olduğu Kur'an'ın açık nassı ile sabittir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"De ki ben ancak vahy ile uyarıyorum."** [Enbiya 45] Ve şöyle buyurmaktadır: **"İn yühyî ilâi illâ annâ"** **"Bana vahyolunur. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."** [Sad 70] Ve şöyle buyurmaktadır: **"İn attü'c ilâ mâ yühyî ilâi"** **"Ben ancak bana vahyolunana uyarırım."** [Ahkaf 9] Ve şöyle buyurmaktadır: **"İnma attü'c mâ yühyî ilâi min rabbî"** **"Ben ancak Rabimden bana vahyolunana uyarırım."** [Araf 203] Ve şöyle buyurmaktadır: **"O hevâsından konuşmaz. Ancak O'na vahyolunur."** [Necm 3-4] Hiçbir şekilde teville ve yoruma yer bırakmadan, Rasûlün getirdiklerinin, konuştuklarının ve uyardığı şeylerin yalnızca vahiyden kaynaklandığı, vahiy ile sınırlı olduğu hususunda bu ayetlerin hem delâletleri hem de sübutu kat'îdir. Bu nedenle sünnet de Kur'an gibi vahiydir. Kur'an'a bağlı kalmanın farziyeti gibi Sünnete bağlı kalmanın farziyeti de yine Kur'an'ın açık nassı ile sabittir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Vâma attaküm"** **"Rasûl size neyi verdiyse onu alın, sizi neden alıkoyduysa onu da bırakın."** [Haşr 7] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Min yü'c er-rasûl fâ'câ lillâh"** **"Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."** [en-Nisaâ 80] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Fâli'hdz er-râ'dîn i'xâlfûn 'en amrih an tûsibihüm fittâ' au büsibihüm"** **"Onun emrine muhalefet edenlere bir fitnenin**

veya elim bir azabın isabet etmesinden sakınınsınız." [Nur 63] Ve şöyle buyurmaktadır: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ **Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman, mümin erkek ve mümin kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yarasızdır."** [Ahzab 36] Ve şöyle buyurmaktadır: فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا **Hayır Rabbine andolsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sızıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe imân etmiş olmazlar."** [Nisâ 65] Ve şöyle buyurmaktadır: أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا **Allah'a itaat edin, rasûle itaat edin."** [Nisa 59] Ve şöyle buyurmaktadır: إِنَّ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ **Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin."** [Âl-i İmran 31] Getirdiği şeyler hususunda Rasûle ittiba etmenin/uymanın farzıyeti hakkında ve Rasûle itaatın Allahu Teâlâ'ya itaat olduğu hususunda bu ayetlerin tamamı açık ve net ifâdelerdir.

Getirdiklerine ittibanın/uymanın farzıyeti açısından Kur'an ve Hadis, şer'î delildirler. Bu konuda hadis de Kur'an gibidir. Bu nedenle, "yanımızda Allah'ın Kitabı var, yalnızca onu alırız" demek câiz değildir. Çünkü bu ifâdeden Sünneti terk anlaşılır. Bilâkis Kur'an ve Sünnet bir araya getirilmeli ve Kur'an delil olarak alındığı gibi Sünnet de şer'î delil olarak alınmalıdır. Hadis olmaksızın yalnızca Kur'an'la yetinmek düşüncesinin bir Müslümandan sadır olması câiz değildir. Nitekim Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] bu noktaya dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: *يوشك أن يقعد الرجل منكم على أريكته يحدث بحديثي فيقول: بيني وبينكم كتاب الله، فما وجدنا فيه حلالاً* **Sizden bir adam çıkararak, koltuğuna yaslanır bir halde ben-**

den bir hadis okuyacak ve ardından da "sizin ile benim aramızda Allah'ın kitabı var. Onda helâl bulduğumuzu helâl kabul ederiz. Haram bulduğumuzu da haram kabul ederiz" diyecektir. Hâlbuki Allah'ın Resulünün bir şeyi haram kılması Allah'ın haram kılması gibidir." [el-Hakim ve

Beyhaki] Cabir'den merfu olarak gelen rivâyette ise şöyle demmiştir: مَنْ بَلَّغَهُ عَنِّي حَدِيثٌ فَكَذَّبَ بِهِ، فَقَدْ كَذَبَ ثَلَاثَةً: اللهُ، وَرَسُولَهُ، وَالذِّي حَدَّثَ بِهِ

"Kim benden bir hadis duyar ve onu yalanlarsa, şu üç şeyi yalanlamış sayılır: Allah'ı, Rasûlünü ve kendisine hadis aktaranı." [Mucemmiu-z Zevaid Cabir'den] Bundan dolayı:

"Kur'an'la Hadisi kıyaslarız. Eğer Hadis Kur'an'a uymazsa onu terk ederiz" denilmeside hatadır. Çünkü bu tür bir ifâde, Kur'an'ı tahsis etmek veya mukayyet kılmak veya mücmelini açıklamak için gelen Hadisi terk etmeye götüren bir ifâdedir. Hadis ile gelen bir şeyin Kur'an'a uymadığı veya Kur'an'da bulunmadığı görülebilir. Fer'i olanları asli olanlara ilhak eden Hadisler, bu türden Hadislerdendir. Kur'an'da olmayıp Hadisler vasıtasıyla ulaşan birçok hükümler vardır. Özellikle açıklayıcı hükümler Kur'an'la değil yalnızca Hadislerle gelmiştir. Bu nedenle Hadis, Kur'an'a kıyas edilmez. Hadisin getirdikleri alınır onun dışındakiler ise geri çevrilir. Gelen bir hadis, Kur'an'da manası kat'î olan bir nassla çeliştiğinde hadis dirayeten yani metin açısından reddolunur. Çünkü Hadisin anlamı Kur'an'la çelişmektedir. Bu da Kays'ın kızı Fatıma'dan rivâyet edilen şu hadis gibidir: *"Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] zamanında kocam beni üç talakla boşadı. Bunun üzerine ben Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e geldim. Fakat benim için ne nafaka ne de ev hükmünü uyguladı."*

Bu hadis reddedilir. Çünkü Kur'an'la çelişmektedir. Zira bu hadis, Allahu Teâla'nın şu kavli ile çelişmektedir: **"Boşandığımız, fakat iddeti dolmamış**

kadınları gücünüz nisbetinde kendi oturduğunuz yerde oturtun" [Talâk 6] Bu durumda Hadis hem sübutu hem de delâleti kat'î olan Kur'an'ın nassı ile çeliştiği için reddolunur. Ancak hadis Kur'an'la çelişmiyorsa, Kur'an'ın ifâde etmediği şeyleri kapsıyorsa veya Kur'anda olanın üzerine ilâve yapıyorsa, hem Kur'an'da, hem de Hadiste olan alınır. Yoksa Kur'an'da geçtiği için biz Kur'an'da olan ile yetiniriz denilemez. Çünkü Allah her ikisini de emretmiştir. Her ikisine birden inanmak vâciptir.

Sünnetle İstidlal/Delil Getirmek

Sünnetin Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in sözleri, fiilleri ve sükûtu olduğu ve Kur'an gibi Sünnete tabi olmanın da vâcip olduğu bilinmektedir. Ancak Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in bir sözü söylediğinin veya bir fiili yaptığının veya bir söz ve fiil karşısında sükût ettiğinin tespit edilmesi gerekir. Sünnet tespit edildiğinde, gerek şer'î hükümlerde olsun, gerekse akaidde olsun, Sünnetle delil getirmek sahih olur. Sünnet, bu tespit edilmeye binaen hüccet sayılır ve böylece şer'î hüküm veya inanılması gereken akîde ile ilgili hususlardan birisi sayılır. Ancak Sünnetin tespit edilmesi; ya kesinliği yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan yeterli sayıdaki bir topluluğun rivâyeti şartıyla; Sahabeden bir topluluğun Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den, Tabiinden bir topluluğun Sahabeden ve Tebe-ut Tabiinden bir topluluğun da Tabiinden rivâyet etmesi ile gerçekleşir ki Sünnetin bu türüne "Mütevatir Sünnet" veya "Haber-i Mütevatir" denir. Ya da Sünnetin tespit edilmesi, Tebe-ut Tabiinden bir kişinin veya farklı kişilerin Tabiinden, Tabiinden bir kişinin veya birilerinin Sahabeden, bir Sahabenin veya farklı Sahabelerin Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyeti şeklinde sübutu zannî olur. Hadisin bu türüne de "Ahad Hadis" veya "Haber-i Ahad" denilir. Buradan hareketle delil getirme bakımından Sünnet, Haber-i Mütevatir ve Haberi-i Ahad olmak üzere iki kısma ayrılır. Fakat Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den ahad kanalla rivâyet edilen sonra Tabiin veya Tabe-ut Tabiin asrında meşhur olan "Haber-i Meşhur" veya "Haber-i Müstefid", Haber-i Ahad kapsamında olup üçüncü bir Hadis grubunu oluşturmaz. Çünkü Haber-i Ahad derecesinden, tevatür derecesine ulaşmadığı için delil getirmedeki konumu da değişmez.

İster Sahabe, ister Tabiin, isterse Tebe-ut Tabiin asrında olsun, rivâyet zincirindeki sıralamalardan herhangi birisinde "Ahad" varsa Hadis, Ahad Haber sayılır. Hatta iki halkada tevatür olsada birisinde ahad rivâyet olsa bile durum değişmez. Dolayısıyla Sünnet ya "Mütevatirdir" yada "Ahad"dır bir üçüncüsü yoktur.

"Haber-i Ahad", sahih veya hasen olduğu zaman, ister ibâdet, ister muâmelat ister cezalarla ilgili hükümler olsun şer'î hükümlerin tamamında delil olarak kullanılır ve onunla amel etmek de gerekir. Haber-i Ahad ile delil getirmek haklıdır. Şer'î hükümlerin ispatında Haber-i Ahad ile delil getirmek şer'ân sabittir ve bu konuda Sahabenin -Allah onlardan razı olsun- icmaı vardır. Şeriatın, bir davanın ispatı konusunda bir kişinin şahitliğine itibar etmesi bunun delilidir. Şahitlik ise bir Haber-i Ahaddır. Sünneti rivâyetinin ve Haber-i Ahadın kabulü, şahitliğin kabulüne kıyas edilir. Bu durum Kur'an'ın nassı ile sabittir. Kur'an mali konularda iki erkeğin veya bir erkek ile iki kadının şahitliğine göre hüküm vermektedir. Zinada dört erkeğin şahitliğini, hadlerde ve kıstada iki erkeğin şahitliğini esas almaktadır. Rasûlullah [Salallahu Aleyhi ve Sellem] bir şahidin şahitliği ve hak sahibinin yemin etmesine göre hüküm veriyor, emzirme konusunda ise yalnızca bir kadının şahitliğini kabul ediyordu. Bunların hepsi Haber-i Ahaddır. Sahabenin hepsi de aynı esas üzere yürüdü ve onlardan herhangi birinin buna muhalefet ettiği rivâyet edilmedi. Yargıda, yalanın yanında doğrunun tercih edilmesinin bağlayıcılığı vardır. Şüpheler olduğu sürece, bir haber yalan töhmeti altında kalacağı için doğruluk ortadan kalkar ve sabit olmaz. Bu bağlayıcılık ancak Haber-i Ahad ile amelde geçerlidir. Yalanın yanında doğrunun tercih edilmesi için hadisi rivâyet eden râvide adalet, sika (güvenilir olma) zapt, hadisi rivâyet ettiği kişiyi görmüş

olma ve yaptığı rivâyette takvalı olma özellikleri bulunduğ-
ça, yalan zannı/şüphesi ortadan kalkar ve böylece de râvi
hakkında bu şüphe sabit olmaz. Dolayısıyla Nebi [SallAllahu
Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet edilen Haber Ahad ile amel
etmek kıyasen vâcip olur. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sel-
lem]'den bize ulaşan bir Haber-i Ahadı kabul etmek ve bir
hükme delil getirmek, şahitliğin kabulü ve onun gereğince
bir konuda hükmetmek gibidir. Böylece Haber-i Ahad,
Kur'an'ın işaret ettiği bir delil ile, hüccet/delil kabul edilir.

Bu hususa işaret etmek üzere Rasûlullah (ﷺ) bir hadis-inde şöyle buyurmaktadır:

نَضَرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا ثُمَّ بَلَّغَهَا عَنِّي قُرْبَ حَامِلٍ فِيهِ غَيْرُ فِقِيهِ
 وَرُبَّ حَامِلٍ فِيهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ **"Benim sözümü, işitip onu kav-
 rayan ve gereğini yerine getirenin Allah yüzünü nurlan-
 dırsın. Fakih olmadığı halde fıkhi taşıyan niceleri vardır.
 Kendinden daha fakih olana fıkhi ulaştıran nice fıkhi ta-
 şıyıcıları vardır."** [Sünen-i İbn-u Mace/Enes İbn-u Malik'ten] Rasûl [SallAl-
 lahu Aleyhi ve Sellem] [نضرا لله عبدا] ifâdesi yerine [نضرا لله عبدا]
 ifâdesini kullanmıştır. [عبدا] kelimesi cins isim olup bir veya
 daha çok kişiler için kullanılır. Buna göre hadisin manası
 Rasûl'ün, hadislerini nakleden bir veya birden fazla sayıdaki
 kişileri övmesi anlamına gelmektedir.

Üstelik Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], sözünün ez-
 berlenmesine ve yerine getirilmesine çağırıyor. Bu nedenle
 onun sözünü tek veya toplu halde iken işiten herkesin bunu
 eda etmesi farz olmaktadır. Onun gereğini yerine getirenin
 ve kendisi dışındaki bir şahsa onu nakledenin diğer kimse
 üzerinde etki bırakabilmesi, nakilcinin sözü kabul edilebilir
 olduğunda geçerlidir. Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in
 sözlerini başkalarına nakletme çağırısı, onun sözünü kabule
 çağrıdır ki bu da hadisi nakledenin naklettiği hadisin

Rasûlün sözü olduğunu doğrulamasını yani nakilcinin güvenilir, emin, takva sahibi, zapt sıfatına sahip, neyi taşıdığını ve neye çağırdığının bilincinde olmasını gerektirir. Böylece râviden yalan söylemiş olma zannı tamamen ortadan kalksın ve râvinin doğru söylediği kanaati tercih edilsin. Bu da, Sünnetin sarahatıyla ve delâletiyle Haber-i Ahadın hüccet olduğunun delilidir.

Bütün bunlara ilâve olarak Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], kendilerini İslâm'a davet etmek üzere on iki elçiyi on iki krala göndermiştir. Bu olayda her krala yalnızca tek elçi gönderilmişti. Eğer Haber-i Ahad ile yapılan bir tebliğe uymak câiz olmasaydı Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] İslâm'ın tebliğinde bir kişinin gönderilmesiyle yetinmezdi. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in bu amelinden dolayı bu, Haber-i Ahadın tebliğde hüccet olduğunun apaçık delilidir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] elçilerinden birisi vasıtasıyla valilerine yazılar gönderdiği halde valilerinden hiçbirinin aklında Rasûlün mektubunu ulaştırın elçinin bir kişi olmasından dolayı Rasûlün emrini infaz etmeyi terk etmek gibi bir düşünce geçmiyordu. Bilâkis valiler, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in elçisinin kendilerine ulaştırdığı hükümlere ve emirlere bağlanıyorlardı. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in amelinden dolayı bu, Haber-i Ahadın hüccet olduğuna, şer'î hükümlerde, Rasûlün emirlerinde ve yasaklamalarında haber-i ahad ile amel etmenin vâcip oluşuna açıkça delâlet etmektedir. Yoksa Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] valilerine bir elçi göndermekle yetinmezdi.

Râviye güvendikleri sürece Sahabe-i Kiram'ın Haber-i Ahadı kabul ettikleri, Haber-i Ahad ile amelin onlar arasında meşhur bir olay ve çokça yapılan bir davranış olduğu sabittir. Aynı zamanda haber-i vahid olduğu için kendilerine ula-

şan bir haberi herhangi bir Sahabenin reddettiğine dair bir olay da yoktur. Sahabe ancak râviye güvenmedikleri zaman râvinin verdiği haberi kabul etmiyorlardı. Böylece Kitap, Sünnet ve Sahabenin -Allah onlardan razı olsun- icmaı ile Haber-i Ahadın, İslâm'ın tebliğinde ve şer'î hükümlerde hüccet olduğu sabittir.

Haber-i Ahad Akîdede Delil Değildir

Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in elçiliğine imân, O'na itaatı ve tabi olmayı, akîdede ve hükümlerde Sünnet ile delil getirmeyi gerektirir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ "Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Rasûlüne başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur." [Ahzab 36] Ve şöyle buyurmaktadır: أَطِيعُوا "Allah'a itaat edin ve Rasûle de itaat edin." [Nisa 59] Ve şöyle buyurmaktadır: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا "Rasûl size neyi getirdiyse onu alın, sizi neden men ettiyse ondan geri durun." [Haşr 7]

Ancak Sünnetle delil getirmek, kendisi hakkında delil getirilecek şeye göre farklılık arzeder. Hakkında delil olarak kullanılacak konuda zannı galip yeterli oluyorsa Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in böyle bir sözü söylediğine dair kişinin zannı galibi üzere delil getirilir. Yine kişi Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den böyle bir sözü söylediğine dair yüzde yüz kesinlik bulunduğu anda ise, zannı galibe nazaran bu tür sünnetin (Haber-i Mütevatirin) delil getirmede önceliği vardır. Ancak kesinliği ve yakini gerektiren bir konuda, Sünnetle delil getirilecek kişide Rasûlün o sözü söylediğine dair yüzde yüz kesinlik bulunması gereklidir. Yoksa kişide Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in böyle bir sözü söylemiş olabileceği zannına dayanarak, kesinlik gerektiren bir konuda zan ile delil getirilmez. Çünkü zan, kesinlik için delil olmaya elverişli değildir. Öyleyse yüzde yüz

kesinliği gerektiren bir konuda zannî delil değil ancak kesinlik, yakın ifâde eden delil bulunmalıdır.

Şer'î hükümde bir kişinin zannı galibine göre onun Allah'ın hükmü olması yeterlidir ve ona tabi olması gerekir. Bundan dolayı ister sübutu isterse delâleti açısından olsun bu hükmün delilinin zannî olması câizdir. Bundan dolayı Haber-i Ahad, şer'î hükümler için delil olmaya uygundur. Nitekim Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] yargıda ve hadislerin rivâyetinde haber-i ahadı kabul etme çağrısında bulundu ve Sahabe-i Kiram da, şer'î hükümlerde haber-i ahadı kabul ettiler, uyguladılar. Akîdeye gelince: Akîde, delile dayalı vakıya uygun kesin tasdik demektir. Akîdenin vakıyası ve gerçek anlamı bu olduğuna göre, delilinin kesin tasdiki oluşturan olması gerekir. Bizzat delilin kendisi, kesinlik için delil olmaya elverişli oluncaya kadar, kesinlik kazanmadıkça akîdede delil olamaz. Çünkü zannî delilden kesinlik çıkmaz. Dolayısıyla kesinlik için delil olmaya uygun değildir. Bu nedenle zannî olduğu için Haber-i Ahad akîde için delil olmaya uygun değildir. Akîdenin ise yakın olması gerekir. Allahu Teâla Kur'an-ı Kerimde zanna uymayı zemmederek şöyle buyurmaktadır: **"Bu husus hakkında onlarda ilim (kesin delil) yoktur. Onlar ancak zanna uyarlar."** [en-Nisa 157] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Onların çoğu ancak zanna uyarlar. Zann ise haktan bir şeyi ifâde etmez."** [Yunus 36] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Yeryüzündekilerin çoğuna uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyuyorlar."** [Enam 106] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Onlar ancak zanna ve canlarının istediğine**

uymaktadırlar." [Necm 23] Ve şöyle buyurmaktadır: وَمَا لَهُمْ بِهِ "Oysa onların bu hususta bir bilgileri yoktur, sadece zanna uyarlar. Zan ise şüphesiz gerçeği ifâde etmez." [Necm 28] Bu ayetler ve bunların dışındaki birçok ayet, akîde ile ilgili konularda zanna uyanların zemmedilmesi hususunda gayet açıktır. Onların zemmedilmesi ve kınanmaları ise, zanna tabi olmaktan men olunduklarına delildir. Dolayısıyla Haber-i Ahad zannî bir delildir. Akîdede Haber-i Ahad ile delil getirmek, akîde ile ilgili konularda zanna uymak demektir ki bu hususta Kur'an'da açık kınama vardır. Şer'î delil ve akîde olayı dik-katle incelendiği zaman, akîde ile ilgili konularda zannî delil ile delil getirildiği zaman, delilin zannî olmasından dolayı itikadı gerektirmez. Bu nedenle Haber-i Ahad, akîde ile ilgili konularda hüccet/delil değildir.

Bu ayetler, özellikle şer'î hükümler dışında akaide hasretilmiştir. Çünkü Allahu Teâla, akîdede zanna uymayı sapıklık/dalâlet saymıştır ve bu ifâdeler inançlar konusunda geçmiştir. Akaidde zanna uyanları açıkça kınayarak şöyle buyurmaktadır: "Onlar ancak zanna ve canlarının istediğine uymaktadırlar." [Necm 23] Allahu Teâla bu ifâdeyi şu ayetlerin hemen ardından söylemektedir: أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ (19) وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ (20) أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ (21) تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ (22) إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَىٰ "Ey inkârcılar! Şimdi Lat, Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Menat'ın ne olduğunu söyler misiniz? Demek erkekler sizin, dişiler Allah'ın öyle mi? Öyleyse bu haksız bir paylaşma. Bunlar sizin ve babalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onları des-

tekleyen bir sultan (kesin delil) indirmemiştir. Onlar ancak zanna uymaktadırlar." [Necm 19-23] Bu da söz konusu olanın akaiden olduğuna delâlet etmektedir. Ve Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **وَإِنْ تُطِيعُوا أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ** "Yeryüzündekilerin çoğuna uyar-san seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyuyorlar." [Enam 116] Bu ayette geçen "sapıklık" kelimesi zanna uymaktan kaynaklanan küfür olarak sayılmıştır. Dolayısıyla bu ifâde de ayetlerdeki konunun inançlar/akîde ile ilgili meseleler olduğuna delâlet etmektedir. Bir yönden böyledir. Diğer yönden ise şöyledir: Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Ahad Haber ile hükmettiği, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] zamanında Müslümanların Ahad Habere dayanarak şer'î hükümleri aldıkları ve Rasûlün de bu davranışları ikrâr ettiği sabittir. Rasûlün hadisi, şer'î hükmün dışındaki ayetleri -ki bunlar akîdeler ile ilgili ayetlerdi- tahsis ediyordu. Yani bazı ayetlerin genel olmasına rağmen, şer'î hükümleri akîde ile ilgili konulardan ayırıyordu.

Ancak Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in krallara ve amillerine elçi olarak bir kişiyi göndermesi, Sahabenin Kâbe'ye yönelmeleri ve içkinin haram kılınması emri gibi şer'î hükümle alakalı bir konuda bir kişinin verdiği haberleri kabul etmeleri, Tevbe suresini insanlara (Mekke'lilere) okuması için Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Ali [Radiyahallahu Anh]'ı Mekke'ye göndermesi gibi tek kişinin haber vermesine dayanan olaylarla ilgili rivâyetler, Haber-i Ahad'ın akîdede delil olarak kabul edildiğine delâlet etmezler. Bu rivâyetler ancak; ister şer'î hükümlerin tebliği olsun isterse İslâm'ın tebliği olsun, tebliğde Ahad Haberin kabul edilebileceğine delildirler. Burada, "İslâm'ı tebliğin kabulü

aynı zamanda akîde için de bir kabul sayılır” denilmez. Çünkü bir kişinin İslâm’ı tebliğ etmesinin kabul edilmesi, akîdenin kabul edilmesi demek değil, yalnızca bir haberin kabul edilmesi demektir. Bunun delili ise şudur: Kendisine tebliğ edilen kişi tebliğ edilen şey hakkında aklını kullanmalıdır. İtikat edeceği kat’î, kesin bir delil getirildiğinde kabul etmezse küfründen dolayı muhasebe edilir. İslâm’la ilgili zannî bir haberin reddedilmesi küfür sayılmaz. Ancak hakkında yakın delil getirilen İslâm’ı reddetmek küfür sayılır. Bu nedenle İslâm’ın tebliği akîdeden sayılmaz. Tebliğde Haber-i Ahadın kabulü de şüphesiz böyledir. İster İslâm’ın tebliği olsun, ister Kur’an’ın tebliği olsun isterse hükümlerin tebliği olsun rivâyet olunan olayların hepsi tebliğe delâlet eder. Ancak akîde konusunda Haber-i Ahad ile delil getirileceğine dair tek bir delil bile yoktur.

Buna göre akîdenin delili yakîn/kesin, kat’î olması lazımdır. Çünkü akîde, kesinlik ve yakın demektir. Kesinliği ve yakini ise ancak kat’î delil ifâde eder. Bu nedenle akîde ile ilgili konularda bir şeyin delil olabilmesi için, inkâr edeni tekfir ettirecek ve kesinlikle alınmasını sağlayacak ve her ikisinin de delâletleri kat’î olacak şekilde ya Kur’an’dan yada mütevatir hadisten olması lazımdır.

Eğer delil haber-i ahad ise sahih olsa bile kat’î olmaz. Dolayısıyla zannı galibi ifâde eder. Dolayısıyla da bu delille gelen akaid ile ilgili haberler zannî şekilde tasdik edilir. Bundan dolayı ona kesin bir şekilde inanılması câiz değildir. Çünkü akîde, kesinlik ve yakindir. Haber-i ahad ise katiyet ve kesinlik ifâde etmez. Sadece zan ifâde eder ve onu inkâr eden tekfir edilmez. Ancak bununla birlikte ahad haberin yalanlanması câiz değildir. Çünkü ahad haberi yalanlamak câiz olursa zannî delillerden alınan şer’î hükümlerini hepsi-

ni yalanlamak câiz olurdu ki Müslümanlardan hiçbir kimse böyle bir şey söylememiştir.

Bu açıdan aynen Kur'an gibidir. Kur'an bize tevatür yoluyla nakledilmiştir, itikadı gerektirir ve inkâr eden tekfir olunur. Kur'an'dan olduğu nakledilen ancak haberi ahad yoluyla bize ulaşan: الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَيِّنَةُ نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ **"Zina eden yaşlı (evli) erkek ve yaşlı (evli) kadını Allah'tan bir ceza olarak ölünceye kadar taşıyınız. Allah azizdir, hakimdir"**sözü, Kur'an'dan bir parça sayılmaz ve itikat etmeyi de gerektirmez. Her ne kadar Kur'an'dan bir parça olduğu rivâyet edilmiş olsa da Haber-i Ahad yoluyla rivâyet olunduğu için, Kur'an'dan bir parça olduğunun kabul edilmesini, itikat edilmesini ortadan kaldırır. Haber-i Ahad da aynen bunun gibidir. Her ne kadar Hadis oluşu rivâyet edilse de, rivâyet şekli ahad yoluyla olduğu için kendisine itikat vâcip olmaz. Hadis ve içeriğine itikadın vâcip oluşunu reddetmek, Hadisi reddetmek anlamına gelmez. Daha doğrusu Hadis tasdik edilir ve şer'î hükümlerde onunla amel etmek vâciptir.

AKİDE İLE ŞER'Î HÜKÜM ARASINDAKİ FARK

Lügatte, “**akîde**”; üzerinde kalbin düğümlendiği şey demektir. Düğümlenme ise onu kesinleştirmek, yakinen tasdik etmek/doğrulamak demektir. Bu ise genel olup her şeyin tasdik edilmesini kapsar. Ancak bir şeyin tasdikinde tasdik edilmesi istenen şeye bakılır. Tasdik edilmesi istenen şey esas bir husus veya esastan bir parça ise, onun akîde olarak isimlendirilmesi doğru olur. Çünkü o, kendisi dışındakiler için bir ölçü olarak ele alınmaya elverişlidir. Bu nedenle de kalbin onun üzerinde düğümlenmesinin belirgin bir etkisi olur. Eğer tasdik edilmesi istenen şey, esas bir husus değilse veya esastan bir parça değilse bu takdirde akîdeden sayılmaz. Çünkü kalbin onun üzerinde düğümlenmesinin herhangi bir etkisi olmaz. Ona itikat etmede herhangi bir fayda yoktur. Eğer kalbin üzerinde düğümlendiği şeyin etkisi, insanı tasdik etme veya yalanlama yönünde bir tavır almaya iterse akîdeden sayılır.

Akîde; insan, hayat, kâinat, dünya hayatının öncesi ve sonrası hakkında hayatın öncesi ve sonrası ile olan alakası hakkında küllî/bütünsel bir düşüncedir. Bu tarif her akîde için geçerli olduğu gibi İslâm akîdesi için de geçerlidir. Kapsamına mugayyebatı/ hissedilemeyenleri de alır. İslâm akîdesi, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, Kaza ve Kader'in hayrının ve şerrinin Allah'tan geldiğine imân etmektir. Cennet ve cehenneme, meleklerle, şeytanlara ve benzerlerine ve bunlarla ilgili düşüncelere imân da İslâm akîdesinden sayılır. Hislerle/duyularla idrâk edilemeyen/ kavranamayan mugayyebatla ilgili konuların tamamı akîdeden sayılır.

Şer'î hüküm ise kulların fiilleri ile ilgili Şari'in (şeriat koyucunun) hitabıdır. Bir başka anlatımla, insana ait fiillerden bir fiille veya insanın fiillerinden sayılân sıfatlardan bir sıfatla ilgili fikirlerdir. Kiralama, alışveriş, faiz, kefâlet, vekâlet, namaz, halifenin ve Allah'ın hadlerinin ikâmesi, halifenin Müslüman olması, şahidin adil olması, devlet başkanının erkek olması ve bunlara benzeyen şeylerin tamamı şer'î hükümlerden sayılır. Tevhid, risâlet, öldükten sonra tekrar dirilme, Rasûlün yalan söylememesi, nebilerin günah işlememeleri, Kur'an'ın Allah'ın kelamı olması, hesap, azap ve benzeri şeylerin tamamı da akîdeden sayılır. Dolayısıyla akaid, tasdik edilen fikirlerdir. Şer'î hükümler ise insanın fiili ile ilgili hitaptır. Sabah namazının iki rekât farzı şer'î hükümdür. Ancak onun Allah'tan geldiğini tasdik ise akîdedir. Sabah namazının iki rekât olan sünneti kılınmadığı takdirde herhangi bir şeyi gerektirmez. Kılındığında ise, şer'î hüküm olmasından dolayı tıpkı akşam namazının iki rekât sünneti gibi kilâna sevâp kazandırır. Ancak sabah namazının sünnetine akîde açısından baktığımızda kesinlikle tasdik edilmesi gerekir, inkârı ise küfürdür. Çünkü tevatüren sabittir. Akşam namazının sünnetinin tasdik edilmesi istenen bir şeydir. Ancak inkârı küfür değildir. Çünkü zannî delille yani haber-i ahad ile sabittir. Haber-i ahad ise akîdede hüccet/delil sayılmaz. Hırsızlık yapan kimsenin elinin kesilmesi şer'î hükümdür. Ancak Allah'tan gelen bir hüküm olduğunu tasdik ise akîdedir. Yine faizin haram kılınması şer'î bir hükümdür. Bunun Allah'tan gelen bir hüküm olduğunu tasdik etmek ise akîdedendir... Vb.

Bu açıklamalara binaen akîde ile şer'î hüküm arasında fark vardır. Akîde; delile dayalı, vakiya mutabık kesin tasdiktir, imân etmektir. Akîdede gerekli olan ise kesinliktir ve yakindir. Şer'î hüküm ise, kulların fiilleri ile ilgili Şari'in hi-

tabıdır. Şer'î hükümde ise zann yeterlidir. Bir fikri idrâk etmek ve onun vakiada varlığını veya yokluğunu tasdik etmek akîdedir. İnsanın fiillerinden bir fiili çözebileceği veya çözemeyeceği itibarı ile bir düşünceyi idrâk ise şer'î hükümdür. Dolayısıyla fikrin çözüm sayılması için zannî delil yeterlidir. Fakat fikrin vakiasının varlığını tasdik için katî/kesin delil kaçınılmazdır.

İÇTİHAT VE TAKLİT

Allah, Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in risâleti ile bütün insanlara hitap etti. Allahu Teâla şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Rabbinizden size burhan/kesin bir delil geldi."** [en-Nisâ 74] Ve şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Peygamber Rabbinizden size hak ile geldi."** [en-Nisâ 70] Ve şöyle buyurdu: **"(Ya Muhammed! De ki:) Ey insanlar doğrusu ben Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim."** [Araf 158] Aynı zamanda Allahu Teâla mü'minlere ve insanlara hükümleri ile hitap etti. Allahu Teâla şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Rabbinizden sakının; Doğrusu kıyamet gününün sarsıntısı büyük şeydir."** [Hacc 1] Ve şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan Rabbinizden sakının."** [en-Nisâ 1] Ve şöyle buyurdu: **"Ey imân edenler! Yakınıınızda bulunan inkârcılarla savaşı; sizi kendilerine karşı sert bulsunlar."** [Tevbe 123] Ve şöyle buyurdu: **"Ey inananlar! Sarhoşken namaza yaklaşmayın."** [en-Nisâ 43] Ve şöyle buyurdu: **"Ey inananlar! Allah yolunda yürüdüğünüz zaman iyice araştırın."** [en-Nisâ 94] Ve şöyle buyurdu: **"Ey imân edenler! Allah için adaleti ayakta tutan şahidler olun."** [Maide 8] Hitabı duyan kimsenin onu anlaması ve imân etmesi, inanan kimsenin ise yine onu anla-

ması ve inandığı ile amel etmesi gerekir. Çünkü o, şer'î hükümdür. Bu nedenle Müslüman için aslolan, Şâri'in hitabı olan Allah'ın hükmünü bizzat kendisinin anlamasıdır. Çünkü hitap, doğrudan doğruya Şâri'den herkese yönelik bir hitaptır. Yalnızca müçtehitlere veya âlimlere yönelik bir hitap değil, mükellef olan herkese yönelik bir hitaptır. Dolayısıyla hitabın gerektirdiği ameli yapabilmeleri için mükelleflerin bu hitabı anlamaları farzdır. Çünkü hitabı anlamadan hitabın gerektirdiği ameli yapmak mümkün değildir. Şer'î nasslardan Allah'ın hükmünü çıkarmak/ istinbat etmek, yani içtihat mükelleflere genel olarak farzdır. İşte bundan dolayı, mükellefte asıl olan, Şâri'in hitabından Allah'ın hükmünü bizzat kendisinin çıkarılmasıdır. Çünkü mükellef bu hitabın muhatabıdır ki o da Allah'ın hükümdür.

Ancak mükelleflerin vakıası, nassları anlamada ve kavramada, öğrenmede, ilim ve cehalet açısından farklılık arz etmektedir. Bu nedenle herkes şer'î delillerden şer'î hükümlerin tamamını istinbat etme hususunda, yani mükellef olanların tamamı müçtehit olmada mazeretli sayılırlar. Maksud hitabı anlamak ve onunla amel etmek olduğuna göre hitabı anlamak yani içtihat bütün mükelleflerin üzerine farzdır. Bütün mükelleflerin eğitimde, idrâkta ve anlamadaki farklı seviyelere sahip olmaları, bizzat kendilerinin hitabı anlamada da farklı olmalarına neden olduğu için mazeretli sayılmaları, içtihadı farz-ı kifaye haline getirmektedir. İnsanlardan bir kısmı müçtehit olduğu zaman diğerlerinden bu farziyet kalkar. Bu nedenle şer'î hükümleri istinbat edecek müçtehitleri içlerinde bulundurmaları Müslüman mükelleflere farzdır.

Buna göre mükelleflerin vakıası ve şer'î hükümlerin hakikatinden dolayı, Müslümanların içerisinde müçtehitler ve mukallidler olmalıdır. Çünkü herhangi bir konudaki şer'î

hükmü doğrudan doğruya delillerden çıkarabilen kişi müçtehit sayılır. Bir meseledeki şer'î hükmü bir müçtehide sorup öğrenen kimse ise mukalliddir. Soru soran kişinin soruyu öğrenmek ve amel etmek için sorması veya öğrenip başkalarına da öğretmek için sorması veya yalnızca öğrenmek için sorması fark etmez. Şer'î hükmü bilip başkasına söyleyebilme imkânına sahip olan fakat müçtehit olmayan bir kimse, kendine yöneltilen soruya cevap vermesine rağmen mukallid sayılır. Kendisine soru sorulan kimse ister âlim olsun ister ammi olsun, bunların hepsi bu şer'î hükümde başkasının mukallididir. Hatta o hükmü istinbat edeni bilmese dahi. Çünkü mükelleften şahsı taklît etmesi değil, şer'î hükmü alması istenmektedir. Kişinin mukallid olması demek, bizzat kendisi istinbatta bulunmadan, başka bir kişi vasıtasıyla şer'î hükmü alması demektir. Yoksa mukallid demek şahsı taklît eden kimse demek değildir. Çünkü söz konusu olan şey, şahıs değil şer'î hükümdür. Dolayısıyla müçtehit ile mukallid arasındaki fark şudur. Müçtehit, şer'î hükmü şer'î delillerden bizzat kendisi istinbat eder. Mukallid ise, hükmü istinbat edeni bilsin bilmesin şer'î hüküm olduğuna güvendiği sürece kendisi dışındaki bir kişiden istinbat edilen şer'î hükmü alan kimsedir. İnsanlardan herhangi bir şahsın kendisine ait bir görüşün alınması şer'î taklîdden sayılmaz. Veya falan âlimin, falan düşünürün, falan filozofun görüşü olması itibarı ile bir görüşün alınması gibi olayların hiçbiri şer'î taklît sayılmaz. Böyle bir olay ancak İslâm dışı bir şeyi almak demektir ki bu da şer'an haramdır. Bir Müslümanın böyle yapması helâl/doğru olmaz. Çünkü Allah bize kim olursa olsun Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den başkasından hiçbir şeyi almamamızı emretmektedir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

"Rasûl size ne verdiyse onu alın, sizi neden yasakladıysa ondan sakının." [Haşr 7]

İnsanların kendilerine ait bir görüşün alınmasını yasaklayan nass vardır. Zira el-Buhari'nin Abdullah İbn-u Amr'dan tahriç ettiği hadiste şöyle geçmiştir: *إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْزِعُ الْعِلْمَ إِلَّا أَنْ أُعْطَاكُمْوهُ أَنْتَزَاعًا وَلَكِنْ يَنْزِعُهُ مِنْهُمْ مَعَ قَبْضِ الْعُلَمَاءِ بِعِلْمِهِمْ فَيَنْزِعُ نَاسًا بَعْدَ أَنْ أُعْطَاكُمْوهُ أَنْتَزَاعًا وَلَكِنْ يَنْزِعُهُ مِنْهُمْ مَعَ قَبْضِ الْعُلَمَاءِ بِعِلْمِهِمْ فَيَنْزِعُ نَاسًا*

"Allahu Teâla size ilmi verdikten sonra onu sizden söke söke almaz. Fakat, âlimleri bitirerek ilmi sizden söker. Bundan sonra öyle cahil insanlar kalır ki, onlardan fetva istenir, kendi görüşlerine göre fetva verirler. Böylece bunlar saparlar ve diğerlerini de saptırırlar." Yani kendi görüşleri ile fetva verirler demektir. İstinbat edilen bir görüş istinbat edenin (müçtehidin) kişisel görüşü değil şer'î hükümdür. Kişinin kendi şahsi görüşü olarak itibar edilen bir görüşü Rasûl bid'at olarak isimlendirmiştir. Sahih bir hadiste Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle demektedir: *خَيْرُ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيْرُ سُؤَالِ الْهَدَى مُحَمَّدٌ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ*

"Sözün en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Hidâyetin en hayırlısı ise Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in hidâyetidir. İşlerin en şerlisi ise sonradan ortaya çıkartilândır. Her bid'at ise sapıklıktır." [Muslim, Cabir İbn-u Abdullah kanalıyla rivâyet etti] Hadiste "sonradan ortaya çıkartilânlar" bid'at olarak nitelendirilmiştir. Bid'at, ister ameli olsun isterse sözlü olsun hükümlerden; Kitab'a, Sünnete ve icmaya muhalif olan her şeydir. Ancak hükümlerin dışında olan ameller ve eşyalar bid'at kelimesi kapsamına girmez. Yasaklanan ve kınanan görüşten maksat bunlar değildir. Kınanan yasaklanan şey, bir insanın şahsi görüşünden kaynaklanan hükme göre amel etmektir. Çünkü şer'î hüküm yalnızca şer'î delillerden alınması gerekir. Şer'î hüküm şer'î delillerin dışındakilerden alınamaz. Bu açıkla-

malara göre şeriatın mübah kıldığı taklîd, bir meseledeki şer'î hükmü çıkarmaya gücü yetmeyen kimsenin, karşılaştığı meseledeki şer'î hükmü kendisine öğretmesi ve alması için konuyu şer'î hükmü bilen bir âlime sormasıdır Şer'an/Şeriata göre mukallid de işte budur.

ederim" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: **"Allah'ın Rasûlünün elçisini Allah ve Rasûlünün sevdiği şeyde muvaffak kilân Allah'a hamd olsun."** İşte bu olay Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Muaz'ın içtihat yapmasını ikrar ettiğine dair açık bir ifâdedir. İctihada karşı çıkan hiç kimse de olmamıştır. Şer'î delilden istinbat edilen görüş ile hükmedebileceğine Sahabe de icma etmiştir. Yani Sahabe, hakkında nass ile gelen açık hüküm bulamadıkları her olay hakkında içtihat yapma hususunda icma etmişlerdir. Bu icma hiç şüphesiz tevatüren bize ulaşmıştır. Bu olaylardan biri de Ebu Bekir'in kendisine sorulan KELALE hakkındaki sözüdür. Bu konuda Ebu Bekir şöyle demiştir: "Bu meselede ben görüşümü söylüyorum. Görüşüm doğru ise bu Allah'tandır. Hatalı ise benden ve şeytandandır. Allah bundan beridir. Kelale, babası ve çocuğu olmayan (ölen) kimsedir." "Bu meselede ben görüşümü" söylüyorum sözü, bu benim aklıma dayanan bir görüştür anlamına gelmez. Bu ifâde; ben, ayetteki "Kelale" lafzından anladığımı söylüyorum anlamına gelmektedir. "Kelale" kelimesi Arap lügatinde şu üç şey için kullanılır: **1.** Geride oğlu ve babası olmaksızın ölen kimse. **2.** Ölenin geride kalanlarından herhangi birisinin ne babası ne de çocuğu olmayan kimse demektir. (Üvey evlat gibi) **3.** Baba ve evlat tarafından akrabası olmayan kimseye de "Kelale" denir. Bu üç anlama göre hangi mana ayetteki "Kelale" kelimesine uyacaktır. Ebu Bekir Allahu Teâla'nın: **"Eğer bir adam bir kelaleye veya bir kadına miras bırakırsa"** [en-Nisâ 12] ayetinde geçen KELALE kelimesini bu üç anlamdan biri ile anlamıştır. Ayette geçen [كَلَالَةً] kelimesi [كان]'nin haberridir. Yani, eğer adam kelale ise mirastan pay alabilir. Aynı zamanda Ebu Bekir, bunu Kelale kelimesinin geçtiği ikinci

bir ayet olan şu ayetten: **قُلْ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ امْرُؤًا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَا** **De ki Allah Kelale hakkında hüküm bildiriyor. Çocuğu olmayan bir kimse ölünce** [en-Nisâ 76] bu ayeti, sebebi nüzûlü olarak rivâyet edilen hadisten anlamış olabilir. Zira Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] hastalanmış olan Cabir İbn-u Abdullah'ı ziyaret etti ve Cabir: "*Ben kelaleyim mâlim hakkında nasıl hüküm vereyim*" diye sorması üzerine "**bir kimse ölünce**" ayeti indi. [Muslim] İşte Ebu Bekir'in açıklamış olduğu bu görüş, kendinden çıkardığı kişisel bir görüş değil bir içtihatdır. Aynı şekilde Ebu Bekir'in ölenin anneannesine miras verip babaannesine miras vermemesi de içtihatdır. Bu olay üzerine Ensar'dan bir kısmı itiraz ederek şöyle dedi: "*Sen öyle bir kadına miras verdin ki, kendisi (anneanne) ölmüş olsa idi, kızı ona varis olamazdı. Ve öyle bir kadını da mirastan mahrum bıraktın ki, kendisi (babaanne) ölen olsa idi, çocuğu (baba) onun bütün malına varis olurdu.*" Bunun üzerine Ebu Bekir mirası bunların ikisi arasında paylaştırdı. Bir başka örnek: Ebu Bekir'in, Muhacirlerle İslâm'a istemeyerek girenlere ganimetleri eşit miktarda pay vermesi üzerine Ömer: "Yurdunu ve mallarını bırakıp Allah'ın Rasûlüne hicret eden, istemeyerek İslâm'a girenle bir tutma" deyince, Ebu Bekir: "Onlar ancak Allah için Müslüman oldular. Onların ücretini Allah verecektir. Dünyada ise işimiz ancak tebliğdir" dedi. Bir başka örnek: Ömer'in dede -babanın babası hakkında; "*Görüşümle hükmediyorum ve bu konuda kendi görüşümü söylüyorum*" yani nasslardan anladığımı söylüyor ve ona göre hükmediyorum sözü de içtihadı işaret etmektedir. Ömer; ana-baba bir olan iki kardeş ile başka babadan anaları bir olan iki kardeş, bırakıp ölen bir kadının mirasının taksimi problemi ile karşılaştı. Ömer ana bir iki kardeşe terikenin 1/3'ünü miras olarak verdi. Fakat ana-baba bir kardeşlere bir şey kalmadı. Bunun üzerine ana-baba bir kardeş-

ler Ömer'e; Ey müminlerin emiri! Tut ki babamız eşekti -bir rivâyette de taşı- biz aynı anadan değil miyiz? diyerek itiraz etmeleri üzerine Ömer, görüşünden döndü ve onları da 1/3 hisseye ortak etti. Yani onlara da mirastan 1/3 verdi. Aynı olayda bazı Sahabeler başka bir görüşe sahiptirler. Onlar kocaya terikenin (mirasın) yarısını, Ömer'in davranışında ve açık nassta olduğu gibi anaya 1/6, ana bir kardeşlere nass ile amel ederek 1/3 verdiler. Geride ise ana-baba bir kardeşlere bir şey kalmadı. Bu nedenle de onlara terikeden bir şey vermediler. Ömer; babaları farklı olsa da bir anadan olan kardeşlerin aynı baba ve anneden olan kardeşler gibi olduklarını anlamıştır. Anneleri bir olduğu için başka babadan olan kardeşlerin mirasta hakları olduğunu kabul etti. Diğer Sahabeler ise daha farklı anladılar. Her biri nassı anladıkları şekilde içtihat ettiler. Bir başka misal daha verelim: Semre'nin Yahudi tüccarlardan onda bir olan vergiyi içki olarak aldığı ve onu daha sonra sirke haline getirerek sattığı Ömer'e bildirilince Ömer'in: *"Allah Semre'yi kahretsin. Allah'ın Rasûlünün şöyle dediğini bilmiyor mu?"* لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ فَجَمَلُوهَا فَبَاعُوهَا قَالَ سَفِيَانُ جَمَلُوهَا أَذَابُوهَا ***Allah Yahudilere lanet etti. Onlara iç yağları haram kılınmıştı da onlar onu eritip güzelleştirdiler ve sattılar***"demesi ve Ömer'in içkiyi yağa kıyas ederek içkinin haramlılığının, bedelinin de haram kılınmasına işaret olduğunu belirtmesi de bir içtihat örneğidir. Yine Ali [Radiyallahu Anh]'in içki içene uygulanacak had ile ilgili olarak söylediği; *"Kim bunu içerse sayıklar. Kim de sayıklarsa iftira eder. Kim de iftira ederse ben ona müfteriye uygulanması gereken haddi uygun görürüm"* sözü de yine içtihadı bir örnektir. Ali [Radiyallahu Anh], içki haddini iftira haddine kıyas etti. Çünkü içki içenin iftira atacağına dair zan vardır. Zira şeriata göre bir şey hakkında zan varsa bunun hükmü bilinin zan edilmeyen şeyin hükmüne

uydurulur. İkisi de aynı hükme sahip olur. Örneğin, uykuda kalan kimse kendisinden bir şey çıkacağı zannını, gerçekten kendisinden birşey çıktığına tatbik eder. Böylece bir kimse uyuyunca abdesti bozulmuş sayılmıştır. Yine şeriat biri evlenip kadına dokunursa/cinsî münasebette bulunursa ve sonra da kadını boşarsa boşanmış kadına hamile kadının iddet hükmünü uygular. Adam dokunduğu/münasebette bulunduğu için kadın hamile olmuş olabilir. Bu zan var olduğu için gerçek hamile kadının hükmünü vermektedir. İşte bunların hepsi Sahabenin -Allah onlardan razı olsun- yaptığı içtihatlarla ve içtihat hakkındaki icmalarına açık ve kesin örneklerdir.

Bir içtihadın kapsamına giren meselelere hükmü tatbik etmek içtihat değil şer'î hükmü anlamaktır. Çünkü içtihat, nassın ya mantukundan ya mefhumundan ya delâletinden yada nasta geçen illetten hükmün istinbat edilmesidir. Bu da ister zorla bir malı alan gaspçıya, Şâri tarafından hırsıza uygulanan el kesme cezasının uygulanması gibi külli delilden külli bir hükmün istinbatı şeklinde olsun isterse **فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآوَرَهُنَّ أَجُورَهُنَّ** "Sizin için (çocuklarınızı) emzirirlerse onlara ücretlerini verin" şeklinde gelen Allahu Teâla'nın sözüne ve Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Beni Deel'den uzman bir rehberi ücretle kiralamasına veya yine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in; **أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرْقُهُ** "Ücretliye ücretini alınının teri kurumadan veriniz" hadisine göre işini bitirdiği zaman ücretlinin ücretini vermesini gerektiren nassa dayanarak cüzi bir delilden icara hükmü gibi cüzi bir hükmü istinbat şeklinde olsun fark etmez. Bu, cüzi bir hükmün cüzi bir delildir. Gerek külli bir delilden külli bir hükmü istinbat olsun gerek cüzi bir delilden cüzi bir hükmü istinbat olsun, bunların hepsi bir delilde bulunan

hükmü almak anlamına geldiği için içtihat sayılır. Bunların hepsi, hükmü delilden anlamak için bütün gücü harcamak anlamına geldiği için genel bir delilden genel bir hükmün çıkarılması veya özel bir delilden özel bir hükmün çıkarılması durumu değiştirmez. Fakat istinbat edilen bir hükmün manası ve içeriği kapsamında bulunan ve kollarından bir kol olan yeni meselelere hükmü uygulamak, içtihat değil, hükmü vakiasına indirmektir. Örneğin Allah ölü etini haram kılmıştır. Bu nedenle başına vurulan bir darbe sonucunda ölen bir ineğin eti yenmez. Çünkü o Şeriata göre boğazlanmadan/kesilmeden ölmüş bir hayvandır. Ölü eti ise haramdır. Kesilmeden ölmüş bir ineğin etinden yapılan bir konservenin alımı ve satımı da Şeriata göre haramdır. Bu hüküm istinbat edilmiş bir hüküm değildir. Bu hüküm "ölü eti" kelimesinin kapsamına giren bir hükümdür. Örneğin, Müslümanın veya Ehl-i Kitabın boğazlamasından/kesmesinden sayılmadığı için Dürzinin kestiği bir hayvanın eti de yenmez. Dürzinin kestiği bir hayvanın etinin haram oluşu da bir istinbat değildir. Bu hüküm, Ehli Kitabın dışındaki kâfirlerin kestiklerinin yenmeyeceği şeklinde bilinen bir hükmün aynı türden bir başka olaya uygulanmasıdır. Yine kadının şura (ümme) meclisine üye olmasının cevazı şer'î bir hükümdür. Bu hüküm istinbat edilmemiştir. Bu hüküm, ancak vekâlet hükmünün uygulanmasıdır. Şura meclisine üye olmak görüşte vekâlet etmektir. Kadının kendi görüşünü temsilen başkasını vekil tayin etmesi veya başkasının görüşünü temsilen vekâlet alması câizdir. Örneğin zekât ancak, şer'an delil olarak itibar edilen şeylere dayanarak, zanna dayalı işaretlerle fakir olduğu bilinen kimselere verilir. Buna dair hüküm de zann ile adaleti bilinen fasık olmayan bir kimsenin şahitliği ile olur. Bir takım araştırmalardan sonra kıblenin hangi tarafta olduğunu bilmek de böyledir. Bütün bunlar, şer'î de-

lillerden hükümlerin istinbat edilmesi olarak sayılân içtihat türünden bir hüküm olmayıp ancak, bilinen hükümlerin cüzi meselelere uygulanması veya cüziyatları anlayıp hükümleri onlara tatbik etmektir. Bu ise içtihat kapsamına değil yargı kapsamına girer. Belli bir şer'î hükmü karara bağladığı için içtihat sayılmaz. Bu ancak daha önceden bilinen bir şer'î hükmün herhangi bir olaya tatbik edilmesidir. Aynı olay gibi bir başka olay olduğunda bu olaya tatbik edildiği gibi ona da tatbik edilir. Onun için bu içtihat sayılmaz. Şer'î hükümler delilinden bilindikten sonra içtihadı değil uygulamayı gerektirir. Şer'î nasslar ise bunun tersine içinden şer'î hükmü almak için içtihadı gerektirir. Bu nedenle muteber olan şer'î içtihat; şer'î nassları anlamada ve şer'î nasslardan hüküm istinbat etmede bütün gücü harcamaktır. Yoksa içtihadın kapsamına giren meselelere şer'î hükümleri uygulamada bütün gücü harcamak içtihat sayılmaz.

İslâm'ın şer'î nassları, Müslümanlara içtihadı farz kılmaktadır. Çünkü şer'î nasslar insanoğlunun karşılaşacağı bütün olaylara uygulanacak nitelikte tafsilatlı olarak değil mücmel olarak gelmiştir. Bu nedenle karşılaşılân her olaya şer'î hükmü uygulamak için bu nassları anlamak ve nasslardan Allah'ın hükmünü istinbat etmede bütün gücü harcamak gerekir. Hatta mufassal olarak gelen ve tafsilata ihtiyaç duyulan nasslar bile, gerçek yapısıyla mücmel ve genel olduğu için açıklanmayı gerektirir. Örneğin miras ayeti mufassal olarak gelmiş ve dakik tafsilatlara maruz kalmıştır. Buna rağmen "kelale" ve "hacb" (diğer akrabaları mirastan engelleyen durum) meseleleri gibi birçok mesele cüzi hükümler olmasından dolayı anlamaya ve istinbata/hüküm çıkarmaya muhtaçtır. Bütün müçtehitler evladın, ister erkek olsun isterse kız olsun mirasta kardeşlere mani/hacb olduğunu söylerler. Çünkü [ولد] kelimesi her erkek ve kız hakkında kulla-

nılır. Oysa İbn-u Abbas, kızın mani/hacb olmadığını söyler. Çünkü İbn-u Abbas'a göre "veled" kelimesi yalnızca erkek çocuklar için kullanılır. Bu nedenle tafsilata maruz kalan nasslar bile mücmel olarak gelmiş olup bunları anlamak ve bunlardan hüküm istinbat etmek, içtihat etmeyi gerektirir.

Ayrıca tafsilata maruz kalan bu nasslar, yeni olaylar üzerine uygulanmaya muhtaçtırlar. Fakat burada tatbikten maksat içtihat değildir. Bu tatbikten maksat, tafsilata maruz kalsa bile mücmelinden hüküm istinbat etmektir. Çünkü şer'î nasslar genel ve mücmeldirler. Tafsilata maruz kalsa bile genel ve mücmel olması teşrii nassların tabiatındandır. İster Kitaptan olsun ister Sünnetten olsun şer'î nasslar düşünme sahası için teşrii nassların en elverişli olanı, genellik için en geniş sahayı kaplayanı ve genel kuralları çıkartmak için kuralların yerleşmesi bakımından da en elverişli toprağa sahip olanıdır. Bütün halk ve ümmetlere teşrii nass olabilecek güçtedir. Düşünme sahası için nassların en elverişli olmasına gelince: Bu, insanlararası her çeşit ilişkilerin tamamını kuşatmasında açıkça görülmektedir. Bu ilişkiler ister fertlerin birbiri ile olan ilişkileri olsun, ister devletle tebaa arasındaki ilişkiler olsun, ister devletle halklar ve ümmetler arasındaki ilişkiler olsun bunlar ne kadar yenilenirse, çeşitlenirse ve artarsa artsın bu şer'î nasslar bunlarla ilgili hükümler istinbat etmeye ve üzerinde düşünmeye imkân verebilecek güçtedir. Bu nedenle bütün teşrii nasslar arasında düşünme sahası en geniş, en elverişli olanını şer'î nasslar oluşturur. Genellik için en elverişli nasslar olması, mantuk, mefhum, delâlet, illetlendirme ve illetlendirme kıyasını kapsamına almasından dolayı cümlelerinde, lafızlarında ve kalıpların üslûbunda açıkça görülmektedir. Bu hususlar kolay, daimi ve her işi kapsayıcı bir şekilde hüküm çıkarma imkânını sağlar. Genel kuralların yeşermesi için en

verimli toprağa sahip olması ise, bu nassların ihtiva ettiği genel anlamların zenginliğinde ve bu genel anlamların tabiatında açıkça görülür. Bu nedenle Kur'an ve hadis, tafsilata maruz kalan konularda bile ana hatlar getirmiştir. Genel hatların tabiatı, külli ve cüzi meseleleri kapsamına alabilecek genel manaları içeriğinde barındırır. Ki anlamlarının zenginliği de zaten buradan kaynaklanmaktadır. Üstelik bu genel manaların delâlet ettikleri şeyler, mantıkî, farazî ve nazarî şeyler değil hissedilebilen ve vakıası olan şeylerdir. Aynı zamanda bunlar yalnızca belirli fertlerin ihtiyaçlarına çözüm getirmeyip insan cinsinin ihtiyaçlarına çözüm getirmektedir. Yani insanın yaptığı bir fiilin türü ne olursa olsun insana ait fiilin hükmünü açıklamaktadır. Bu nedenle birçok hükümlere ve anlamlara uygun bir şekilde gelmiştir. Tüm bunlardan dolayı genel kaidelerin yeşerebileceği en verimli toprağa sahip nasslar şer'î nasslardır.

Teşrii açıdan şer'î nassların hakikati işte budur. Bunlara ilâve olarak bu nassların, insan olması bakımından insanog-luna geldiğini ve bütün ümmetler ve halklar için teşrii kaynağı olduğunu göz önünü aldığımızda bu şer'î nassları şer'î anlayışla anlamak ve her olayın şer'î hükmünü şer'î nasslardan çıkarıp her zaman uygulamak için müçtehitlerin bulunmasının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkar.

Olaylar her gün yenilendiği için bir dairede sınırlandırılmaz. Dolayısıyla çıkan her yeni olay hakkında Allah'ın hükmünü bildirecek müçtehitlerin bulunması zaruridir. Aksi takdirde yeni çıkan olaylar hakkında Allah'ın hükmü bilinmemiş olur ki bu, câiz değildir.

İçtihat Müslümanlara farz-ı kifayedir. Eğer onların bir kısmı bu farzı yerine getirirlerse, diğerlerinin üzerinden sakıt olur/düşer. Hiçbiri bunu yerine getirmezse, içinde müç-

tehit bulunmayan o asırda yaşayan bütün Müslümanlar günahkâr olmuş olurlar. Bundan dolayı, bir asırda mutlak şekilde bir müçtehidin bulunmasından yoksun olması asla câiz değildir. Çünkü dinde fakih olmak ve içtihat yapmak farz-ı kifayedir. Eğer bütün Müslümanlar bunun terki üzerine birleşirlerse, hepsi günahkâr olurlar. Zira bir asrın içtihadı yapacak kimselerden yoksun kalması câiz olursa o asırda yaşayan insanlar, dalâlet üzerinde ittifak etmesi yani Allah'ın hükümlerini çıkarmanın terki üzerinde birleşmeleri gerekirdi ki bu câiz değildir. Ayrıca şer'î hükümleri bilmenin yolu içtihatdır. Bir asır, hükümleri öğrenmede kendisine istinat edilecek bir müçtehitinden yoksun kalırsa bu durum, şeriatın iptal edilmesine ve hükümlerinin yok olmasına yol açar ki bu câiz değildir.

Müçtehit, bir hükmü istinbat ederken bütün gücünü harcar. İctihadında isabet ederse iki sevâp, hata ederse bir sevâp alır. Bu konuda Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle demektedir: *إذا حكم الحاكم فاجتهد، ثم أصاب فله أجران، وإذا حكم فاجتهد ثم أخطأ فله أجر واحد* "**Hakim içtihat eder ve içtihadında isabet ederse iki sevâp kazanır, hata ederse bir sevâp kazanır.**" [el-Buhari ve Muslim] Sahabe, zanna dayalı fikhi konularda müçtehidin hata etmesi durumunda ondan günahın kaldırılacağına icma etmişlerdir. Ancak farz olan ibadetler, zina ve katlin haram olması gibi kat'î konularda içtihadın yapılmayacağına ise şüphe yoktur. Bu nedenle Sahabe, zannî meselelerde ihtilâf ettikleri halde kat'î meselelerde asla ihtilâf etmemiştir.

Müçtehit kendi görüşünde hata ihtimali olsa bile kendi içtihadıyla ulaştığı zannî meselelerde isabet etmiştir. Ancak müçtehidin isabet etmesi demek, mutlak olarak doğruya isabet ettiği anlamına gelmez. Çünkü bu durum zannî hü-

küm açısından vakıya uygun değildir. Çünkü Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] müçtehid, "hata eden" olarak isimlendirmiştir. Yoksa müçtehidin isabet etmesinden kasıt hatadan tamamen uzak olması anlamına gelmediği gibi isabeti hata karşılığı olarak yapılan bir isabet de değildir. Hatalı olan müçtehid doğruyu söyleyen kimse olarak adlandırmak ise nassın itibarına göre olmuştur. Çünkü nass o müçtehidin her halde ecir alacağını bildirmiştir. Yoksa kendisi hiç hata etmemiş anlamına gelmez. Buna binaen her müçtehit kendi zannına göre isabetlidir. Nitekim bu isabet etme konusu bir hatanın var olabileceği ihtimalini kaldırmaz. Çünkü o mutlak doğruluğu bulmuş değil ancak bir doğruluk üzerindedir.

İçtihadın Şartları

Bilindiği üzere içtihat; "şer'î hükümlerden bir şeyin zannının talebinde, kişinin kendinde daha fazlasını yapmaktan aciz kaldığını hissedecek derecede bütün gücünü harcamasıdır" şeklinde tanımlanmıştı. Yani, şer'î hükmü öğrenmek için nassı anlama uğrunda kişinin en üst seviyede gücünü harcadıktan sonra Kitap ve Sünnette bulunan şer'î hükmü anlamasıdır. Bu da, bir şeyin şer'î bir içtihat ile istinbat edilmiş şer'î bir hüküm olabilmesi için şer'î hükmün istinbatında üç şeyin bulunması kaçınılmaz demektir. Yani yapılan çalışmaya içtihat denilebilmesi için şu üç şeyin bulunması kaçınılmazdır: Birincisi: Kendinde daha fazlasını yapmaktan aciz kalacak derecede güç sarfettiğini, harcadığını hissetmesi. İkincisi: Bu çaba şer'î hükümlerden bir şeyin zannının talebinde harcanması. Üçüncüsü: Zannın talebinin şer'î nasslardan olması. Çünkü bir şeyin şer'î hükümlerden talep edilmesi ancak şer'î nasslar'a olur. Zira şer'î hüküm, kulların fiilleri ile alakalı şariin hitabıdır. Bu açıklamalara göre kim bütün gücünü harcamazsa müçtehit sayılmaz. Şer'î hükümlerin dışındaki bilimlerde ve görüşlerde zannın talebi ile ilgili olarak gücünü harcayan kimse veya şer'î hükümlerle ilgili bir zannın talebini şer'î nassların dışında arayan kimse de müçtehit sayılmaz. Bu nedenle müçtehit, ancak Allah'ın hükmünü öğrenmek için şer'î nassları anlamada en üst seviyede güç harcayan kimsedir. Bunun dışında, mezheplerinin sözlerini şerh eden veya mezheplerinin sözlerini anlayıp onlardan hükümler çıkararak veya şer'î deliller yolundan başka bir yolla bazı âlimlerin görüşünü bir başka âlimin görüşüne tercih eden âlim kimseler ve benzerleri yukarıda yapılan tarife göre müçtehit sayılmazlar. Dolayısıyla içtihat, Allah'ın hükmünü öğrenmek için, şer'î nassı anlama uğrunda bütün

gücünü harcadıktan sonra şer'î nassı anlamakla sınırlı bir iş-tir. Dolayısıyla anlaşılması gereken yer şer'î nasslardır. Şer'î nasslar, şer'î hükümlerden bir şeyin zannının talebinin iste-nildiği yerdir.

Bundan dolayı şer'î nassların yalnızca Kitap ve Sünnetten meydana geldiği açıkça bilinmelidir. Kitap ve Sünnetin dı-şında söz söyleyenin konumu ne olursa olsun Kitap ve Sün-netin dışındaki nasslar şer'î nasslardan sayılmazlar. Ebu Be-kir, Ömer, Ali veya bunların dışındaki Sahabelerin sözleri hiçbir şekilde şer'î nasslardan sayılmaz. Aynı şekilde Cafer, Şafii, Malik ve bunların dışındaki diğer müçtehitlerin sözleri de kesinlikle şer'î nasslardan sayılmaz. Bu kişilerin veya bunların dışında kim olursa olsun herhangi bir insanın sö-züne dayanılarak hüküm istinbatında bütün gücü harcamak içtihat sayılmayacağı gibi, hüküm istinbat etmek için bütün gücünü harcayan kişi de müçtehit sayılmaz. İstinbat ettiği hükme şer'î hüküm olarak bakılmaz. Bilâkis o, hüküm istin-bat eden kişinin kişisel görüşü olup şer'an hiçbir kıymeti olmayan bir görüştür. Buna göre ister Sahabeden ister Tabi-inden ister müçtehitlerden isterse bunların dışındakilerden herhangi bir kimsenin sözünden bir hüküm istinbat etmek şer'an câiz değildir. Çünkü Kitap ve Sünnetin dışında şer'î bir hüküm istinbat etmek şer'an haramdır. Zira böyle bir hüküm Allah'ın indirdiklerinin dışındaki bir hüküm sayılır. Hâlbuki Allah'ın indirdikleri Kitap ve Sünnetle sınırlıdır. Bu ikisinin dışında Allahu Teâla şer'î delil indirmemiştir. Kitap ve Sünnetin dışında bir yerden hüküm almak, Allah'ın indir-diklerinin dışından hüküm almaktır. Allah'ın indirdiklerinin dışındaki hüküm ise kesinlikle haramdır.

Kitap ve Sünnet Arapça sözlerdir. Kitap ve Sünnet Allah katından vahiy yolu ile gelmiş nasslardır. Bu vahiy ya Kur'a-nı Kerim gibi hem lafız hem de mana itibari ile Allah'tandır,

ya da yalnızca manası Allah'tan olup Rasûlün bu manayı kendi sözleri ile ifâde ettikleridir ki bu da Hadistir. Her halükarda bu ikisi -yani Kitap ve Sünnet- Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in konuştuğu Arapça sözlerdir. Bu söz, ya [مترفين] kelimesinde olduğu gibi yalnızca sözlük anlamında kullanılan bir söz olur ya [الصلاة] kelimesinde olduğu gibi lügat manasının içerisinde yalnızca şer'î manasının kullanıldığı bir söz olur, ya da [الطهارة] kelimesinin [طهور, والمطهرون] kelimelerinde olduğu üzere hem sözlük hem de şer'î manalarında kullanıldığı bir söz olur. Bu durumda ise kelimedен Allah'ın kastettiği hükmü bilebilmek ve nassı anlamada yeterlilik kazanabilmek için kelimelerin hem sözlük hem de şer'î anlamlarını bilmek gerekmektedir. Bundan dolayı içtihat şartları şu iki şart etrafında odaklaşmaktadır: 1- Sözlük bilgilerinde yeterlilik. 2- Şer'î bilgilerde yeterlilik. Müslümanlar, İslâm'ın doğuşundan H. 2. asrın sonlarına kadar Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in dönemine yakın olmaları, hayatlarında dine önem vermeleri, dilin bozulmamasından ve lügatlerinde takip ettikleri yolun selâmette bulunmasından dolayı, ne şer'î açıdan ne de lügat açısından şer'î nassları anlamak için belirli kaidelere ihtiyaç duymuyorlardı. Bu nedenle o dönemde içtihat için herhangi bir şart yoktu. Zira içtihat bilinen bir işti. Binlerce müçtehit vardı. Sahabenin tamamı müçtehit idi. Yine valilerin, kadıların ve yöneticilerin neredeyse çoğunluğu da müçtehit idi. Halk arasında Arap lisanı bozulduğunda dili kontrol altında tutmak için kurallar konuldu. İnsanlar dünya ile meşgul oldular ve vakitinin çoğunu din için harcayanlar azaldı. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in sözlerine katılan yalanlar çoğaldı. Bu olaylar üzerine nasih ve mensuhla, bir hadisin alınması ve reddedilmesiyle, ayetlerden ve hadislerden hüküm çı-

karma keyfiyetini anlama ile ilgili kaideler konuldu. Bu kaideler konulunca müçtehitlerin sayısı azaldı, müçtehit içtihadında, başkalarının kaidelerine muhalefet eden belirli istinbatlara ulaştığı muayyen kaidelere göre hareket eder oldu ve kendine ait kaideler oluştu. Kendisi nasslardan hükümleri çıkarmak için çok denemeler yapar ve bu denemelerden dolayı içtihat yapmak için belli bir metod üzerine yürümeye veya belirli kaideleri tesbit eder ve tesbit edilmiş kaidelere uyarak artık buna göre içtihat etmeye başlar oldu. Bundan da, şer'î nasslardan şer'î hükmü almada ve şer'î nassları anlamada belirli bir metoda sahip olması nedeniyle müçtehidin, müçtehit olması durumu ortaya çıktı. Bu arada bazı müçtehitler içtihat metodunda başka bir şahsı taklît ettiler. Ancak onlar, kendileri dışındaki müçtehitleri istinbat edilmiş hükümlerde taklît etmeyip, taklît ettikleri şahsın koyduğu metoda göre bizzat kendileri hüküm istinbat etme şeklinde taklît ediyorlardı. Yine bu arada bazı müslümanlar bütün meselelerde değil, onlara sorulan belirli meselelerde şer'î hükümlerden bir şeyin zannının talebinde güçlerini harcamada şer'î bilgilerden bir şeyde derinleştiler. Böylece pratikte Müslümanlar arasında üç grup müçtehit meydana geldi: 1- Mutlak Müçtehit. 2- Mezhep Müçtehid. 3- Mesele Müçtehid.

Mezhep müçtehidine gelince: Mezhep müçtehid; içtihat metodunda müçtehitlerden birini taklît eden müçtehit. Ancak mezhep müçtehid, mezhep imamını taklît etmez, hükümlerde kendi içtihat eder. Mezhep müçtehid için, mezhebinin delillerini ve hükümlerini bilmesinden başka hiçbir şart yoktur. Mezhep müçtehid, aynı mezhebindeki hükümlere mezhepteki kendi görüşü ile uyabileceği gibi muhalefet de edebilir. Buna göre bir mezhebe tabi olan kimse, bu mezhepte içtihat etmesi ve daha güçlü bir delil gördüğünde bazı

hükümler ile meselelerde mezhep imamına muhalefet etmesi câizdir. İmamların şöyle söyledikleri rivâyet edilir: "Hadis sahih olduğu zaman o benim mezhebimdir ve benim sözü mü duvarın arkasına atınız." Bu tür müçtehidin en açık örneği İmam-ı Gazali'dir. Zira İmam-ı Ğazali'nin, Şafii mezhebinin tabilerinden olmasına rağmen Şafii'nin içtihatlarına ters düşen birçok içtihadı vardır. Mesele müçtehidine gelince: Bunun ne muayyen şartları vardır ne de muayyen bir metodu. Şer'î nassları çok iyi bir şekilde anlayabilecek şekilde bir takım lügat bilgilerine ve şer'î bilgilere sahip olan herkesin mesele müçtehidi olması ve tek bir meselede içtihat etmesi câizdir. Tek bir meselede müçtehitlerin görüşlerini, delillerini ve istidlâl/delil getirme yönünü incelemesi ve bu incelemeden sonra, görüşlerini incelediği müçtehitlerin görüşüne uygun olsun olmasın, şer'î hüküm olduğu zannı galibine göre şer'î hüküm hakkında muayyen bir anlayışa ulaşması câizdir. Ve yine tek bir meseledeki şer'î delilleri inceleyip şer'î delillerden zannı galibine göre ulaştığı hükmün şer'î hüküm olduğunu anlaması da câizdir. Araştırdığı mesele daha önceki müçtehitler tarafından araştırılmış olsun olmasın fark etmez. Tek meselede içtihat eden müçtehidin, içtihat ettiği mesele ile ilgili bilgilere sahip olması onun müçtehit olması için yeterlidir. İctihat ettiği mesele ile ilgisi bulunmayan konularla alakalı fıkıh ve usûl bilgilerine sahip olmaması ona bir zarar vermez.

Sahabe asrında olduğu gibi herhangi bir şarta bağlı kalmaksızın şer'î nassları anlayıp doğrudan doğruya şer'î nasslardan hükümler istinbat eden kimseler vardı. Yine belirli bir mezhebin tabisi olarak kalıp mezhep imamlarının görüşlerine ters içtihatlarda bulunan kimseler de vardı. İşte o dönemlerdeki içtihat vakıasına göre "mezhep müçtehidi" ve "mesele müçtehidi" ortaya çıktı. Vakıa açısından durum bu-

dur. İçtihat açısından ise durum farklılık arz etmektedir. Kişi bazı naslarla alakalı konularda müçtehit iken bir kısmında ise müçtehit olmamaktadır. Ancak bazılarının: "*İçtihat; içtihat ile ilgili bilgileri kuşatan kişinin nefsinde ortaya çıkan bir yetenektir*" sözlerinin aslı yoktur ve vakiya da uygun değildir. Çünkü bazen kişide yetenek olur fakat müçtehit olmaz. Çünkü o bir meseleyi araştırmaya, incelemeye önem vermede kendini mükellef görmemektedir. Yetenek, kavrama ve bağlantı kurma gücü demektir. Bu yetenek, bazen şer'î ve lugavî bilgilerin tamamını kuşatmaya ihtiyaç göstermeden, biraz şer'î ve lugavî bilgiye sahip olmakla beraber zekâ üstünlüğü ile gerçekleşir. Bazen ise kişi, ders ve eğitim için bir ilim olarak şer'î ve lugavî bilgilere sahip olmakla beraber aynı âlimde düşünmenin bulunmaması nedeniyle yetenek bulunmaz. Ayrıca içtihat hissedilebilir sonuçları olan hissedilebilir bir işlemdir. Yani hükme ulaşmak için ameli olarak güç harcamaktır. Fakat yeteneğin varlığı içtihat olarak isimlendirilmez. Buna göre kişi bazı meselelerde içtihat yapabilirken bazı meselelerde ise içtihat yapamayabilir. Yine ferî konularda içtihat yapabilirken bunlarında dışındaki konularda içtihat yapamayabilir. Buradan da anlaşılmaktadır ki içtihat, kısımlara ayrılabilir. Ancak içtihadın kısımlara ayrılması, içtihadın parçalanabileceği anlamına gelmez. Çünkü fıkın bazı bölümlerinde müçtehidin, içtihat yapmaya gücü yeterken fıkın diğer bölümlerinde içtihadı gücü yetmeyebilir. Yani içtihadın bölümlere ayrılabilmesi demek, bazı delillerin açıklığı ve delillerde şüphelerin bulunmaması nedeniyle konuyu kavrama imkânına sahip olmak ve bazı delillerdeki dağınıklık, derinlik ve üzerinde uğraşılan konuda birbirine zıt birçok delilin bulunması nedeniyle konuyu kavrama imkânına sahip olamamak demektir. Bu durum bazen usûl kaidelerinde ortaya çıkar bazen da şer'î hükümlerde

ortaya çıkar. İctihadın bölünebilmesi fıkhın bölümleri üzerinde değil hüküm çıkarma gücü noktasında görülür.

Bu anlatılânların hepsi mezhep müçtehidî ve mesele müçtehidî açınsındandı. Mutlak müçtehit açınsından olana gelince: Hem şer'î hükümlerde hem de şer'î hükümleri istinbat metodunda içtihat eden kimsedir. Bazı mezheplerde olduğu gibi bu konuda ister kendisine ait özel bir metot benimsemiş olsun isterse benimsememiş olsun fark etmez. Ancak Sahabe asrındaki müçtehitlerde olduğu gibi hüküm istinbat etmede belli bir metodu takip etmesi elbette ki doğaldır. Arap lisanı bozulduktan ve insanlar dini anlamak için daha fazla vakit ayırmadan uzaklaşınca bir kimsenin mutlak müçtehit olması için, bir takım şartlara sahip olması kaçınılmaz hale geldi. Bundan dolayı mutlak müçtehit için birtakım şartlar vardır. Dediler ki bunların en önemlisi şu iki şarttır:

1. Kaidelerin ve hükümlerin çıktığı semî/naklî delilleri bilmek.

2. Arap lisanında ve edebiyatçıların kullanımında yer alan kelimelerin mutata delâlet yönlerini bilmek.

Ancak semî deliller; Kitap, Sünnet ve icmaya dönüp bakmayı, deliller arasında denge kurabilecek güce ulaşmayı, bir araya toplayabilmeyi ve aralarında çelişki var gibi görünen delillerden kuvvetli olanı tercih edebilmeyi gerektirir. Bu nedenle bazen müçtehidin nazarında deliller çoğalır ve tek bir problemle alakalı birçok delilin var olduğu ve bunların her birinin diğerinin gerektirmediği hükmü gerektirdiğini görür. Bu durumda ise müçtehit, hükmü kabul etmede dayanması gereken delillerden birini tercih edebilmesi için tercih yönünü araştırmaya muhtaçtır. Meselâ Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَأَشْهَدُوا دَوَىٰ عَدْلٍ مِّنْكُمْ "İçinizden de iki

adil şahit getirin." [Talak 2] Ve şöyle buyurmaktadır: أَشْهَانِ دَوَا

"İçinizden iki adil kimseyi veya

sizden olmayan iki kişiyi şahit tutun." [Maide 106] Bu iki ayet

şahitlik hakkındadır. Birinci ayet şahitlerin Müslümanlardan

olduğuna nass teşkil ederken, ikinci ayet ise şahitlerin Müs-

lümanlardan ve gayrimüslimlerden olabileceğine nass teşkil

etmektedir. Yani birinci ayet şahidin Müslüman olmasını

şart koşarken ikinci ayet ise gayrimüslimin de şahitlik yap-

masına cevaz vermektedir. Dolayısıyla müçtehidin iki ayetin

arasını bulması gerekmektedir. Yani birinci ayetin şahitlik

konusunda mutlak olduğunu ikinci ayetin ise yolculuk esna-

sında yapılabilecek bir vasiyet ile mukayyet olduğunu bil-

mesini gerektirmektedir. Diğer bir anlatımla ikinci ayetin,

vasiyet esnasında vasiyetin dışındaki mali muamelelerde

Müslüman olmayanların şahitlik yapmasına cevaz verdiğini,

birinci ayetin ise mali konuların dışındaki meselelere delâlet

ettiğini müçtehidin bilmesini gerektirmektedir. Aynı za-

manda iki ayet de beyyinenin iki adil şahit üzerinde olduğu-

na delâlet etmektedir. Allahu Teâla'nın şu ayeti de bunu te-

yyid etmektedir: وَأَسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ

وَأَمْرًاثَانِ "Erkeklerinizden iki şahit tutun. Eğer iki erkek

bulunmazsa, bir erkek iki kadın şahit olabilir." [el-Bakara

282] Bu durumda Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in em-

zirme konusunda bir kadının şahitliğini kabul ettiğini ve da-

vacının yemini ile beraber bir kişinin şahitliğini kabul ettiğini

haber veren sahih hadisler ile ayetlerin arası nasıl örtüş-

türülür? İbn-u Abbas'tan şu hadis rivâyet edilmiştir: أَن رَسُولِ

اللَّهِ قَضَى بِالْيَمِينِ وَشَاهِدِ "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem],

yemin ve bir şahidin şahitliği ile hükmetti." [Muslim] Yine

Cabir'den şu hadis rivâyet edilmiştir: أَن النَّبِيَّ قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ

الشاهد الواحد "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şahitle beraber bir yemin ile hükmetti." [Tirmizi] Emir-ul Mü'minun Ali Bin Ebu Talib'tan şu hadis rivâyet edildi: "**Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bir şahidin şahitliği ve hak sahibinin de yemin etmesi ile hükmetti.**" [Sünen-il Beyhaki] Görüldüğü üzere deliller arasında çelişki vardır. Ancak titiz bir müçtehit, ayetin şahitlik konusunda ekmel (eksiksiz) nisabı (miktarı) zikrettiğini, ekmel nisab tamamlanmadığı zaman şahitliğin kabul edilmeyeceği anlamına gelmediğini görür. Çünkü nisab, ancak tahammül için vardır. Fakat kadı tarafından hükümde ve hükmü uygulamada şehadet nisabı şart koşulmaz. Sadece beyyine (yemin) şart koşulur. Beyyine ise, tek bir kadının şahitliği ile veya bir erkeğin şahitliği ile beraber hak sahibinin yemini ile hakkı/doğruyu açıklayandır. Ancak zina şahitliğinde olduğu gibi şahitlik nisabını tayin eden şer'î bir nassın gelmesi müstesnadır. Bu durumda nass ile şahitlik nisabı kayıtlanmış olur. Yine Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Uhud savaşında müşriklerin Müslümanlarla beraber savaşa katılmalarını kabul etmeyip reddederek İmam Ahmed'in Musned'inde rivâyet ettiğine göre onlar hakkında: *تستعين بالكفار* "**Kâfirlerden yardım istemeyiz**" derken Huneyn'de ise müşriklerin yardımlarını kabul etmiştir. O halde bu iki delilin arası nasıl örtüştürülür? Burada müçtehidin, Rasûlün Uhud'da müşriklerin kendi bayrakları altında savaşarak Müslümanlara yardım etmeyi istediklerinden dolayı müşriklerin yardımını reddettiğini bilmesi gerekir. Bu nedenle Uhudda müşriklerin yardımlarının reddedilmesindeki illetin, müşriklerin devletlerinin/bayraklarının gölgesi altında savaşmak istemeleri olduğunu anlamalıdır. Huneyn'de onların yardımlarını kabul etmesinin sebebi ise; Rasûlün bayrağı altında savaşmayı kabul etmelerinden dolayı oldu-

ğunu, dolayısıyla da illet kalktığı için Huneyn'de müşriklerin yardımlarını kabul ettiğini ve yardım almanın câiz olduğunu bilmesi gerekir. İşte bu ve benzeri açıklamalarla delillerdeki karışıklık/çelişki görüntüsü ortadan kalkar.

Naklî/semi delilleri anlama ve onlar arasındaki dengeyi kurabilme gücüne sahip olmak temel şarttır. Bu nedenle mutlak müçtehidin şer'î hükümlerin kaynaklarını ve kısımlarını, isbat yollarını, manaları üzerindeki delâlet yönlerini, ihtilâf mertebelerini ve onların muteber şartlarını bilmesi gerekir. Deliller birbiri ile çatıştığı zaman ise tercih yönlerini de bilmesi gerekir. Bunları bilmek ise hadis râvilerini, cerh ve ta'dil metodunu, nüzûl sebeplerini ve nasslardaki nasih ve mensuhu bilmeyi gerektirir.

Lafızların delâlet yönünü bilmek ise, Arap lügatini bilmeyi gerektirir ki bu sayede lafızların anlamlarını, delâlet ve belâgat yönlerini ve güvenilir rivâyete dönebilmek ve bu konuda lügatçilerin ne dediğini bilebilmek için tek bir lafızda geçerli olan ihtilâfları bilmesi mümkün olsun. Sözlüğe bakarak [القرء] kelimesinin temizlik ve hayız anlamına geldiğini [النكاح] kelimesinin cinsi münasebet ve sözleşme/akid anlamına geldiğini bilmek yeterli değildir. Bilâkis genel bir şekilde sarf, nahv, belâgat, lügat ve bunların dışındaki dallarda Arap lügatini bilmek gerekir. Bunları bilmek, Arap lisanına ve edebiyatçıların kullanımına göre tek bir cümle ve tek bir lafızdaki delâlet yönüne vakıf olma imkânını ve Arapça kitaplara müracaat etme ve onlardaki ibâreleri anlama imkânını sağlar. Fakat bu, bütün dallarında/detaylarında müçtehit olmak demek değildir. Zira bu hususta, lügatte Esmâi, Sibeveh gibi olması şart değildir. Lafzın delâleti ile cümleler ve üslûplar arasındaki ayırımı yapabilecek derecede, mutabakat, tazmin, hakikat, mecaz, kinâye,

müşterek, müteradif gibi lügat konularını bilerek lügat üslûplarında âlim olmak yeterlidir. Özetle mutlak içtihat derecesine ulaşmak için kişinin şu iki vasıfla muttasıf olması gerekir: **1.** Sem'i delilleri anlayarak şer'î maksatları anlamak. **2.** Arap lügatini ve Arap lügatindeki cümlelerin, lafızların ve üslûpların delâletlerini bilmek. İşte böylece müçtehit, anlayışına binaen hüküm istinbat etme imkânını elde edebilir. Mutlak müçtehit demek bütün nasları kuşatıcı olan ve ne olursa olsun herhangi bir hükmü istinbat edebilme gücüne sahip olan anlamına gelmez. Zira mutlak müçtehit, birçok meselede mutlak içtihat derecesine ulaşmakla beraber bunların dışındaki bazı meseleleri bilmiyor da olabilir. Bütün meseleleri her mesele ile ilgili hükümleri ve bunların kaynaklarını bilmesi mutlak müçtehit olmak için şart değildir. Dolayısıyla mutlak müçtehidin varlığı sanıldığı kadar zor bir iş değildir. Bilâkis doğru bir şekilde bu işe önem verildiği sürece mutlak müçtehit olmak kolaydır. Şeriat ve lügat ile ilgili gerekli bilgileri öğrendikten sonra herkesin mesele müçtehidi olması da kolay bir iştir.

Taklît

Lügatte taklît, düşünmeden bir başkasına uymak demektir. Lügatte "falan işte onu taklît etti" yani düşünmeden ve incelemeyen ona tabi oldu denilir. Şer'an taklît ise bağlayıcı herhangi bir delil olmadan başkasının sözü ile amel etmektir. İlim sahibi olmayan bir kimsenin bir müçtehidin sözü ile amel etmesi veya bir müçtehidin kendi gibi bir müçtehidin sözü ile amel etmesi birer taklîttir. Akîdede ise taklît câiz değildir. Çünkü Allahu Teâla akîdede taklît edenleri zemmerek şöyle buyurmaktadır: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ **"Onlara Allah'ın indirdiğine uyun denilince, hayır atalarımızı yapar bulduğumuz şeye uyarız derler. Ya ataları bir şey akledemeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyse- ler."** [el-Bakara 170] Ve şöyle buyurmaktadır: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ كَانُوا فِي سَبِيلِهِ لَا يَعْلَمُونَ **"Onlara; 'Gelin Allah'ın indirdiği kitaba ve peygambere uyun' denildiğinde, 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter' derler. Ya ataları bir şey bilmeyen doğru yolda olmayan kimseler idiyse- ler."** [Maide 104]

Şer'î hükümlerde taklît ise şer'an her Müslüman için câizdir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ **"Bilmiyorsanız zikir ehline sorun."** [Nahl 43] Allahu Teâla, bilmeyen kimsenin ondan daha bilgili olan kimseye sormasını emretmektedir. Her ne kadar ayet Rasûlün beşer olduğunu inkâr eden müşriklerin sözlerine red olarak gelmişse de ayetin lafzı umumîdir/geneldir. Bu nedenle sebebini hususî olmasına değil lafzın umumiliğine itibar edilir.

Ayet belirli bir konuda değildir ki ayet bu konuya aittir deneilsin. Ayet bilmeyen kimsenin soruyu bilen kimseye sormasını istemede geneldir. Zira ayet müşriklerden, Allah'ın geçmiş ümmetlere insanoglundan başka elçi göndermediğini öğrenmeleri için ehli kitaba sormalarını istemektedir. Bu haber müşriklerin cahili oldukları bir konu olup onlardan bilen bir kimseye sormalarını istemektedir. Ayette Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ: "Ey Muhammed! Doğrusu senden önce de kendilerine kitaplar ve belgelerle vahyettiğimiz bir takım adamlar gönderdik. Bilmiyorsanız kitap ehline sorun." [Nahl 43] Ayette geçen "sorun" kelimesi genel olarak gelmiştir. Yani, Allah'ın geçmiş ümmetlere beşerden başka bir kimseyi peygamber olarak göndermediğini öğrenmeniz için sorun, anlamını ifâde etmektedir. "Sorun" lafzı imân ile değil "bilmekle" alakalıdır. Her ne kadar ayette geçen "zikir ehli"nden maksat ehl-i kitap ise de ifâde yine genel olarak gelmiş olup bilgi sahibi olan herkesi kapsar. Müslümanlar da "zikir ehli"nden sayılır. Çünkü Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ: "Sana da insanlara gönderilene açıklayasın diye Zikri indirdik." [Nahl 44] İster içtihat yoluyla olsun isterse başkasından alarak olsun şer'î hükümleri bilen kimse de ayette geçen "zikir ehlinde" sayılır. Mukallid ise bir veya birçok meselede sadece şer'î hükmü sormaktadır. Buna göre ayet taklîdin câiz olduğuna delâlet etmektedir.

Yine Cabir [Radiyahallahu Anh]'den şöyle rivâyet edilmiştir: *أن رجلاً أصابه حجر فشجه في رأسه ثم احتلم فسأل أصحابه هل تجدون لي رخصة في التيمم؟ قالوا ما نجد لك رخصة وأنت تقدر على الماء فاعتسل فمات، فقال النبي: «إما كان يكفيه أن يتيمم ويعصب على رأسه خرقة فيمسح عليها*

ويغسل سائر جسده»، وقال أي النبي عليه السلام: «ألا سألوا إذ لم يعلموا، إنما

Adamin birinin başına taş isabet etti ve onun başını yardı. Daha sonra ise adam ihtilam oldu ve arkadaşlarına teyemmüm yapabilmem için bana ruhsat var mıdır? diye sordu. Onlar: "Senin için teyemmüm yapabilme ruhsatı yoktur" dediler. Adam bu cevap üzerine o haliyle gusletti ve başındaki yaraya suyun isabet etmesi nedeniyle öldü. Bu olayı duyan Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: **"Onun teyemmüm yapması yeterdi. Başını bir bez parçasıyla bağlar, onun üzerini mesheder ve vücudunun diğer organlarını yıkardı"** Daha sonra Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: **"Dikkat edin! Bilmiyorsanız sorunuz. Zira cahilliğin şifası sormaktır."** [Ebu Davud, Cabir kanalıyla tahric etti] Hadisten de anlaşılacağı üzere Rasûl, şer'î hükmü öğrenmek için onları sormaya yöneltti. Şa'bi'den şöyle dediği sabit olmuştur: "Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in ashabından altı kişi insanlara fetva veriyordu. Bunlar: İbn-u Mesud, Ömer İbn-ul Hattab, Ali Bin Ebu Talib, Zeyd İbn-u Sabit, Übey Bin Ka'b ve Ebu Musa El Eş'ari [Radiyallahu Anhum]. Üç kişi sözlerini diğer üç kişiye dayandırıyorlardı. Abdullah İbn-u Mesud Ömer'in sözüne, Ebu Musa Ali'nin sözüne, Zeyd de Übey Bin Ka'bın sözlerine dayandırıyordu." Bu da Sahabenin bir kısmının bir kısmını taklît ettiği ve onlardan taklît ettiği delâlet eder.

Kur'an'da taklîdi kınayan ayetlere gelince: Bu ayetler, şer'î hükümleri alma hususunda değil imân konusunda taklîdi kınamaktadır. Çünkü ayetlerin konusu imândır. Ayetlerin nassı herhangi bir şeyle illetlendirilmiş olmaksızın yalnızca imân konusuna has ayetlerdir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi: وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا

أَبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ (23) قَالَ أَوْلُوا جِئْتُكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ

Ey Muhammed! Senden önce herhangi bir kasabaya gönderdiğimiz uyarıcıya o kasabanın şımarık varlıkları sadece: "Doğrusu babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerini izlemekteyiz" derlerdi. Gönderilen uyarıcı; "Eğer size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş isem de mi bana uymazsınız?" [Zuhruf 23-24]

إِذْ نَبَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا أَنَّا لَنَا كَرَّةٌ فَنَتَّبَرًا مُمْتَمًا
وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ (166) وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا لَمَّا كَرَّةٌ فَنَتَّبَرًا مُمْتَمًا
كَمَا تَبَرَّعُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ

"Nitekim kendilerine uyulanlar, azabı görünce uyanlardan uzaklaşacaklar ve aralarındaki bağlar kopacaktır.

Uyanlar: "Keş ki bizim için dünyaya bir dönüş olsa da bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsak" derler. Böylece Allah onlara hasretini çekecekleri işlerini gösterir. Onlar cehennemden çıkmayacaklardır." [el-

Bakara 166-167] مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلَ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (52) قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا

...Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir? demişti. Babalarımızı onlara tapar bulduk demişlerdi." [Enbiya 52-

53] Bu ayetler genel olarak her şeyde değil imân ve küfür konusunda nasstırlar. Bu ayetler herhangi bir illetle de gelmiş değildir. Bir başka nassta da bu ayetlerle ilgili herhangi bir illet yoktur. Bu nedenle; "önemli olan sebebin hususiliği değil lafzın umumiliğidir" denilemez. Sebep açısından bu söz doğrudur. Fakat ayetin nüzûl sebebini oluşturan olay, ayetin konusu açısından böyle bir kaidenin ayete uygulanmasına imkân vermez. Burada önemli olan ayetin konusudur. Bu nedenle genellik yalnızca ayetin konusu ile sınırlıdır. Bu ise ayetin konu ettiği anlamın kuşattığı her şeyde geçerlidir. Yoksa ayetin konu ettiği anlamın kapsamına girmeyen her şey için geçerli değildir. Yine burada; "ayet, küfür ve imân hakkında olmakla beraber, hükmün verilmesinde illetin var-

lığına veya yokluğuna itibar edileceği için ayette de herhangi bir illetin bulunmaması nedeniyle, ayeti her konuda mukallidler yönünde tevil etmek doğru olur” da denilemez. Ayette herhangi bir illet yoktur. Çünkü ayet, herhangi bir illeti kapsamına almamaktadır. Ayrıca Kitap ve Sünnetten ayeti illetlendirecek herhangi bir nass da gelmemiştir. Bu nedenle şer’î hükümlerde taklîdi men edecek herhangi bir nass yoktur. Aksine nasslar, Sahabe ve Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] dönemindeki Müslümanların hayatı, Sahabelerin hayatı gibi konuların tamamı, şer’î hükümler konusunda taklîdin câiz olduğuna delâlet etmektedirler.

Taklît, âlim olan kimse için de cahil olan kimse için de geçerlidir. Çünkü Allahu Teâla taklîdi “ittiba”/uymak olarak isimlendirerek ayette şöyle buyurmaktadır: **إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا** "Nitekim kendilerine uyulanlar uyanlardan uzaklaşacaklar." [el-Bakara 166] Çünkü kişinin benimsediği şer’î hüküm ya kendisi tarafından istinbat edilmiştir yada başkasının istinbat ettiği bir şer’î hükümdür. Eğer bizzat kendi istinbat etmişse o müçtehittir. Eğer başkasının istinbat ettiği bir hükmü almışsa başkasının görüşünü almış yani başkasının görüşüne uymuş demektir. Başkasının görüşüne uymak ise başkasını taklît etmek demektir. Bağlayıcı bir delili bilecek veya bilmeyerek taklît etmesi fark etmez. Öyleyse başkasına uyan kimse mukalliddir. İttiba/uymak demek, delili bilmeden, delil hakkında herhangi bir muhakeme yürütmeden müçtehidin görüşüne bağlanmak demektir. Yani bir hüccetle bağlayıcı olmaksızın. Eğer delil hakkında muhakeme yapar ve delilden hüküm istinbat yönünü bilerek, hüküm istinbat yönünü ve hükmü kabul edersen, hükmün dayandığı hüccet/delil senin için bağlayıcıdır ve bu durumda senin görüşün müçtehidin görüşü gibidir. Dolayısıyla böyle bir

halde sen tabi olan değil müçtehit sayılırsın. Bundan da ortaya çıkmaktadır ki, “ittiba”/uymak taklît etmek demektir. Tabi olan kimse delili bilse bile yine mukallid sayılır.

Taklîdin Vakıyası

“Taklît” kelimesinin şer’î ve sözlük tarifi, herhangi bir işte başkasına uyan kimseye mukallid dendiğine delâlet etmektedir. Burada, “başkasına uymaya” itibar edilir. Buna göre şer’î hükümleri bilmede insanlar iki gruba ayrılırlar:

1- Müçtehit

2- Mukallid

Bir üçüncü grup yoktur. Çünkü vakiya göre kişi ulaştığı şer’î hükmü ya kendi içtihadı ile öğrenir ya da başkasının içtihadına dayanarak öğrenir. Şer’î hükümleri öğrenme konusu bu iki halin dışına çıkamaz. Buna göre durumu ne olursa olsun müçtehit olmayan kimse mukalliddir. Taklîtteki mesele; başkasından bir şer’î hükmü alan kimsenin müçtehit olup olmamasına bakılmaksızın şer’î hükmü almasıdır. Kendisi içtihat yapmaya ehil olsa bile bir müçtehidin tek bir meselede müçtehitlerden birini taklît etmesi câizdir. Bu durumda müçtehit olan kişi taklît ettiği konuda mukallid sayılır. Bu nedenle mukallid bazen tek bir hükümde müçtehit olur bazen de müçtehit olmaz. Bir kişi bazen müçtehit olur bazen de mukallid olur.

Herhangi bir meselede tamamıyla içtihat ehliyetine haiz olan bir müçtehit bir meselede içtihat eder ve içtihadı onu bir hükme götürürse, içtihadı neticesinde ulaştığı hükme muhalif olan müçtehitleri taklît etmesi câiz değildir. Zira onun bu meselede zannını terk etmesi veya zannı ile amel etmeyi terk etmesi ancak şu dört halde mümkündür:

1. İçtihadında kendisine istinat ettiği delilin zayıf olduğunu ve bir başka müçtehidin kullandığı delilin kendi delilinden daha kuvvetli olduğunu görürse bu durumda müçtehidin içtihat sonucunda ulaştığı hükmü terk edip delili daha

kuvvetli olan hükmü alması gerekir. Daha önce içtihat yaparak ulaştığı hüküm üzerinde kalması haramdır. Önceden yaptığı içtihat, müçtehidin içtihadında yalnız kalması nedeniyle yeni hükmü almasına engel teşkil etmez. Veya bu hükmün önceden söylenmemiş olması da engel teşkil etmez. Aksi takdirde hatalı hükümde ısrar, takva ile çelişir. Çünkü önemli olan ileri sürenlerin veya söyleyenlerin çokluğu değil, delilin kuvvetli olmasıdır. Zira Tabiin veya Tebe-ut Tabiin tarafından Sahabenin birçok hatalı içtihadı görülmüştür. Bir müçtehit, kendi delilinin zayıf olduğunu başka müçtehidin delilinin ise daha kuvvetli olduğunu görürse bütün delillere ve bu delillerden yaptığı istinbata bakmaksızın başkasının görüşünü tercih eder. Bu durumda ise mukallid sayılır. Çünkü tercih yoluyla başkasının görüşünü almıştır. Böyle bir durumda o, aynı meselede kendisine iki hüküm ulaşan ve şer'î bir tercih ile iki hükümden birini tercih eden mukallid gibidir. Ancak bir müçtehit, kendi delilinin zayıf başka müçtehidinin delilinin ise kuvvetli olduğunu görür, muhakeme, inceleme ve istinbat sonucunda başka müçtehidin ulaştığı görüşe ulaşır ve birçok defa İmam-ı Şafii'de olduğu gibi önceki görüşünden dönerek istinbat yoluyla ulaştığı bir başka görüşü benimsemesi durumunda mukallid değil müçtehit sayılır.

2. Bir müçtehit, bir başka müçtehidin vakıa ile fikri birbirine bağlamaya daha muktedir olduğunu veya olaylara daha vakıf bulunduğunu veya delâletleri daha kuvvetli anladığını veya naklî delillere daha fazla baktığını vb durumda olduğunu görürse belirli bir meseleyi veya meseleleri anlamada, onun doğruya daha yakın olacağını gördüğü için onu kendisine tercih eder. Böylesi bir durumda olan bir müçtehidin, içtihadı sonucunda ulaştığı hükmü terk etmesi ve içtihadına kendi içtihadından daha çok güvendiği bir müçtehidi taklît

etmesi câizdir. Nitekim Şa'bi'den sabit olduğuna göre, Ebu Musa, Ali'nin sözünü kendi sözüne, Zeyd Übey Bin Ka'bın sözünü kendi sözüne ve Abdullah İbn-u Mes'ud, Ömer'in sözünü kendi sözüne tercih etmişlerdir. Yine birçok olayda Ebu Bekir ve Ömer'in Ali'nin içtihadını kendi içtihatlarına tercih ettikleri rivâyet edilir. Bütün bunlar, başkasının içtihadına güvene binaen, bir müçtehidin başkasının görüşünü tercih ederek kendi görüşünden dönebileceğine delâlet etmektedir. Ancak böylesi bir durum, müçtehit için vâcip değil, câizdir.

3. Halifenin müçtehidin içtihadına muhalif bir şer'î hükümü benimsemesi... Bu durumda müçtehidin kendi içtihadı ile ulaştığı hükmü terk ederek imamın benimsediği hükmü kabul etmesi gerekir. Çünkü Sahabe, *"İmamın emri ihtilâfları ortadan kaldırır"* sözünde icma etmiştir. Çünkü imamın emri bütün Müslümanlar için bağlayıcıdır, geçerlidir.

4. Müslümanların maslahatı için onları tek bir sözde toplayacak bir görüşün olması. Bu durumda müçtehidin kendi görüşünü terk ederek Müslümanları tek bir sözde toplayacak hükmü alması câizdir. Osman'a biat edilmesindeki gibi... Rivâyet edildiğine göre: *"Abdurrahman İbn-u Avf fert fert, ikişer ikişer, toplu olarak, ayrı ayrı, açık ve gizli insanlara görüşlerini sorduktan sonra herkesi mescidde topladı ve ardından minbere çıkıp uzunca bir dua yaptıktan sonra da Ali'yi çağırıldı. Ali'nin elinden tutarak ona şöyle dedi: "Sen Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünnetine göre ve Rasûlünden sonra onun halifesi olan Ebu Bekir ve Ömer'in görüşlerine göre hükmedeceğine dair benimle biatlaşıyor musun?" deyince Ali: "Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünneti ve kendi görüşümle içtihat etmek üzere sana biat veriyorum" dedi. Bunun üzerine Al'nin elini bıraktı ve Osman'ı çağırarak ona: "Sen Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünnetine göre ve Rasûlünden sonra onun halifesi*

olan Ebu Bekir ve Ömer'in görüşlerine göre hükmedeceğine dair benimle biatlaşıp mısın?" diye sorunca Osman: "Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine Abdurrahman İbn-u Avf başını mescidin tavanına doğru kaldırdı. Elini de Osman'ın eli üzerine koyarak üç defa: "Allah'ım işit ve şahit ol" dedi ve sonra da Osman'a biat etti. Ardından Mescid Osman'a biat edenlerle dolup taşıtı. Ali de Osman'a biat edebilmek için insanların arasını yarıyordu." Bu olayda Abdurrahman İbn-u Avf, Ali ve Osman gibi iki müçtehitten ister Ebu Bekir ve Ömer'in görüşüne muhalif bir içtihat yapmış olsun, ister yalnızca onlardan birinin görüşüne muhalif olsun, isterse henüz içtihat yapmadığı bir meselede olsun kendi içtihatlarını bırakarak bütün meselelerde Ebu Bekir ve Ömer'in içtihadına uymalarını istedi. Sahabeler ise böyle bir olayı kabul ederek bu hal üzere Osman'a biat ettiler. Hatta kendi içtihadını terk etmekten sakınan Ali bile bu şekilde Osman'a biat etti. Ancak böylesi bir davranış müçtehit hakkında farz değil câizdir. Ali'nin Ebu Bekir ve Ömer'in içtihatlarına karşı kendi içtihadını terk etmeyi kabul etmemesi ve herhangi bir kimsenin de böyle bir olaya karşı çıkmaması müçtehidin yukarıda anlatılân şartlar çerçevesinde kendi görüşünü terk ederek diğer müçtehidin görüşünü kabul etmesinin vâcip değil câiz olduğuna delâlet etmektedir.

Bunların tamamı bilfiil içtihat eden ve içtihadı ile bir meselede bir hükme ulaşan müçtehit içindir. Ancak henüz herhangi bir meselede içtihat etmemiş olan bir müçtehidin başka müçtehitleri taklît etmesi ve o meselede içtihat yapmaması câizdir. Çünkü içtihat farz-ı ayn değil farz-ı kifâyedir. Bir meselede daha önceden şer'î hüküm biliniyorsa müçtehidin aynı meselede tekrar içtihat yapması vâcip değildir. Aksine aynı meselede müçtehidin yeniden içtihat yapması câiz olduğu gibi bir başka müçtehidini taklît etmesi de câizdir.

Ömer'in Ebu Bekir'e şöyle dediği rivâyet edilir "*Görüşümüz senin görüşüne tabidir*" Yine Ömer'in, karşılaştığı bir dava hakkında Kitap ve Sünnete göre hükmettiği, çözüme kavuşturmakta zorlandığı zaman, Ebu Bekir'in böyle bir konuda hükümde bulunup bulunmadığını araştırdığı ve Ebu Bekir'de bulursa onun görüşü ile hükmettiği sabit olmuştur. Yine İbn-u Mesud'un Ömer'in görüşüne göre hareket ettiği rivâyet edilir. Böylece Sahabenin gözleri önünde cereyan eden birçok olay vuku bulmasına rağmen onlardan herhangi birinin buna karşı çıktığı görülmedi. Dolayısıyla bu konu hakkında Sahabelerin sükutu icması hâsil oldu.

Müçtehidin taklît etmesi vakıası işte budur. İster eğitimli olsun ister avam olsun müçtehit olmayan bir kimsenin taklît etmesi olayına gelince: Bu insanların, bir mesele ile karşılaş-tıkları zaman genel olarak o meselenin hükmünü sormalarından başka çıkar yolları yoktur. Çünkü Allahu Teâla yaratıklarının cehaletle ibadet etmelerini kabul etmez. İbadet ancak ilim ile bilerek olmalıdır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Allah'tan sakının. Allah size öğretiyor."** [el-Bakara 282] Yani her halde size öğreten Allah'tan sakının demektir. İlim takvadan önce gelir. Aklî olarak takvalı olabilmek ilme sahip olmayı gerektirir ki bu da ilmin takvadan önce olması demektir. Adeta Allahu Teâla'nın; **"Allah'tan sakının."** ayetinin hemen ardından akla, nasıl takvalı olunur sorusu gelmektedir. Bu soruya cevap olarak da: Muhakkak ki Allah size öğretiyor ve siz de buna göre sakınacaksınız denilmektedir. Dolayısıyla ilmin amelden önce gelmesi kaçınılmaz olur. Bunun için amel etmeden önce amel etmek için kendisine lazım olan Allah'ın hükümlerini öğrenmesi Müslümana farzdır. Çünkü bilmeden amel etmek mümkün değildir. Hükümleri öğrenmek ve bu hükümlere

göre de amel edebilmek için sormak gerekir. Bu durumda olan bir kimse ise mukallid olur. Allahu Teâla buyurmaktadır: "فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ" **"Bilmiyorsanız zikir ehline sorun."** [Nahl 43] Bu ayet bütün muhataplara şamildir. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] de başı yarılân adam ile ilgili sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: *أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَأَيُّمًا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ* **"Dikkat edin! Bilmediğiniz zaman bilenlere sorun. Cehaletin ilacı ancak sormaktır."** [Ebu Davud, Cabir'den tahric etti] Sahabe zamanında insanlar müçtehitlerden fetva sorarlardı ve şer'î hükümlerde onları taklît ederlerdi. Kendilerine soru sorulanlar da sorunun cevabını, delilini zikretmeden cevaplandırıyorlardı ve kimse de onları bu şekilde cevap vermelerinden dolayı engellemiyordu. Bu duruma Sahabeden herhangi bir kimse tarafından karşı çıkılmamış ve konu üzerinde icma hasıl olmuştur. Daha sonraki asırlarda Tabiin ve Tebe-ut Tabiin döneminde yaşayan Müslümanların da aynı minval üzere hareket ettiklerini rivâyet eden binlerce olay vardır.

Eğitilmiş ve ammi bir kimsenin şer'î hükümde başkasını taklît etmesi, yani başkasına sorması câiz olduğu gibi sorarak öğrendiği şer'î hükmü, doğru bir şekilde öğrendiği kendisinde sabit olunca, bildiği gibi başkasına öğretmesi de câizdir. Çünkü o, bu şer'î hükmü amel etmek için aldı ve şer'î hüküm olduğu onda sabitleşti. Ancak hükme ait delilin sıhhatli olduğuna güvenmemesi nedeniyle veya kendisine şer'î hükmü öğreten kimsenin dinine güvenmemesi gibi bir nedenle bu hükme de güvenmezse amel etmesi için başkasına öğretmesi câiz değildir. Söylemesi durumunda ise hüküm hakkında kendisinde var olan şüpheyi de söylemelidir. Herhangi bir şer'î hükmü bilen kimsenin bildiği hükmü başkasına öğretmesi elbette ki câizdir. Çünkü bir mesele hakkındaki

sözünün doğruluğu ve bilgisinin güvenilirliği tahakkuk ettiği zaman, söz konusu meseleyi bilen herkes bu meselede âlim sayılır. Nitekim Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem], şöyle buyurarak ilmi gizlemeyi yasaklamıştır: *مَنْ كَتَمَ عِلْمًا يَعْلَمُهُ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ* "**İlmi gizleyen kimseye Allah ateşten bir gömlek giydirecektir.**" [Ahmed, Ebu Hurayra'dan tahrif etti] Bu ise genel olup hem bir mesele hem de birden çok mesele için geçerlidir.

Ancak eğitimli kimse kendisine öğretenin mukallidi

sayılmaz. Eğitimli kimse, şer'î hükmü istinbat eden müçtehidin mukallididir. O, bu hükmü bilgi edinmek için öğrenmiştir. Çünkü taklît, âlimi taklît etmekle değil müçtehidin taklît etmekle olur. Müçtehidin dışındakiler ilim bakımından hangi dereceye ulaşırsa ulaşınsınlar fark etmez, âlim olmalarından dolayı onların taklît edilmesi câiz değildir. Çünkü onları taklît etmek değil sadece onlardan ilim öğrenmek câizdir.

Mukallid, müçtehitler arasındaki ihtilâflarda seçim hakkına sahip değildir. Müçtehitler iki söz üzerinde ihtilâf ettikleri zaman bu ihtilâf mukallid için de geçerli olur. Yani şer'î hüküm mukallid üzerinde görüş olarak aynen geçerlidir. Ancak bazı insanlar bu iki görüşün mukallid açısından tek görüş konumunda olduğunu ve mukallidin bu ikisinden birini seçme hususunda muhayyer olduğunu, maksadına uygun olana, arzusuna göre uyabileceğini zanneder. Oysa durum hiç de böyle değildir. Çünkü mü'min, şer'î hükmü almakla görevlidir. Şer'î hüküm ise Şâri'in hitabıdır. O hitap da çok değil tektir. Bu hitap birkaç anlamda anlaşılırsa, hükmü anlayan ve onu taklît eden kimse hakkında bu anlayışların her biri şer'î hükümdür. Onun dışındakiler, onun hakkında şer'î hüküm sayılmaz. Bu durumda nasıl olur da iki farklı sö-

zû alır ve iki farklı hükme göre de amel edebilir? Mukallid nezdinde iki farklı müçtehidin sözünün çelişmesi, müçtehitlerden her birinin bir diğerinin sahip olduğu delilinin zıddı bir delile tabi olması demektir. Dolayısıyla her ikisi de birbirine zıt iki delile sahiptir. Hevâya göre ikisinden birine uymak, doğrudan doğruya hevâya uymak demektir. Hevâya uymak ise yasaktır. Çünkü Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Hevâya uymayınız."** [en-Nisa 135] Mukallid için tercih etmekten başka çare yoktur. Âmmi bir kimseye göre iki müçtehit, müçtehide göre iki delil gibidir. Birbirine zıt deliller arasında tercih yapmak müçtehidin üzerine vâcip olduğu gibi, aynı şekilde birbirine zıt hükümler arasında tercih yapmak mukallidin üzerine de vâciptir. Nefsin arzu ve isteklerinin hakemliği câiz olsaydı böylesi bir durum yönetici için câiz olurdu. Bu ise Sahabenin icmaı ile batıldır. Üstelik Kur'an ile ilgili meselelerde var olan Kur'an'i prensipler de arzulara, hevâ ve hevese uymayı ortadan kaldırmaktadır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ** **"Bir şey de çekişerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürün."** [en-Nisâ 59] Burada ise mukallidin karşılaştığı bir meselede iki müçtehit anlaşmazlığa düşmüştür. Bu durumda ise meseleyi Allah'a ve Rasûlüne götürmek gerekir. Problemi Allah'a ve Rasûlüne döndürmek demek, müçtehit nezdinde Allah'ın Kitabına ve Rasûlünün sünnetine dönmek anlamına geldiği gibi mukallid nezdinde de Allah ve Rasûlünün razı olacağı tercihe dönmek demektir. Allah ve Rasûlünün razı olacağı bir şeye dönmek ise hevâya ve şehvete uymaktan çok çok uzaktır. Dolayısıyla mukallid kesinlikle Allah ve Rasûlünün razı olacağı bir tercihe binaen karşılaştığı iki görüşten/hükümden birini seçmek mecburiyetindedir. Birbirine zıt olduğundan dolayı mukallidin iki farklı görüşle amel

etmesi mümkün değildir. Tercih ve araştırma yapmadan arzusuna göre birbirinden farklı iki hükümden birini veya iki mezhepten birini seçmesi, hem şehvetini ve hevâsını tercih etmesi hem de Allah'a ve Rasûlüne dönmeye zıd bir davranışta bulunması demektir. Bir müçtehidî diğer bir müçtehide, bir hükmü birçok hükme tercih eden mukallidin tercihlerinde dikkat edeceği şeylerin en önemlisi ve en evla olanı, iyi bir şekilde bilmek ve anlamaktır. İbn-u Mesud'un hadisinde Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle geçmiştir: *يا عبد الله بن مسعود قلت: لبيك يا رسول الله وسعديك, قال هل تدري أي الناس أعلم؟ قلت: الله ورسوله أعلم. قال: فإن أعلم الناس أبصرهم بالحق إذا اختلف* **"Ey Abdullah İbn-u Mesud"** deyince *ben lebbeyk (buyurun) Ya Resulullah dedim. Dedi ki: "Kimin daha bilgili olduğunu biliyor musun?" Ben "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine: "Amelde bir eksikliği olsa bile insanlar hak konusunda ihtilâf ettikleri zaman hakkı en iyi gören kimse-dir."* [el-Hakim Mustedrik'te tahric etti] Buna göre mukallid ilmi ve udul olması ile tanınan kimseyi tercih eder. Çünkü adalet, şahidin şahitliğinin kabulünde başlıca bir şarttır. Öğretme esnasında şer'î hükmü belirtmek, onun şer'î hüküm olduğuna şahitlik etmek demektir. Bu nedenle şer'î hükmün kabulünde hükmü öğreten kimsenin adil olması elbette ki gereklidir. Şer'î hükmü istinbat eden kimsenin udul sıfatına sahip olması ise öncelikle şarttır. İster müçtehit olsun ister öğreten kimse olsun kendisinden şer'î hüküm alınan kimsenin udul sıfatına haiz olması şarttır. Udul zorunludur. İlim ise tercih unsurudur. Şafii'nin daha âlim ve mezhebinin daha doğru olduğuna inanan bir kimse arzu ve isteklerine göre o mezhebin görüşüne muhalif olan bir hükmü alamaz. Yine kim de Caferi Sadık'ın daha iyi bildiğine ve mezhebinin daha doğru olduğuna

inanırsa hevâsına dayanarak o mezhebe muhalif olanı alamaz. Sadece delil tercihinin dayanarak mezhebinin görüşüne muhalif bir tercih durumu ortaya çıktığında mezhebinin görüşüne muhalif görüşü alabilir. Tercih kaçınılmazdır. Ancak bu tercihin, hevâ ve hevese dayanmaması da kaçınılmazdır. Mukallid her meselede mezheplerden en güzel olanı ayıklama hakkına sahip değildir. Bilâkis bu tercih, müçtehidin elinde bulunan birbirine zıt iki delilden birini tercih etmesi gibidir. Mukallid tercihte karinelerle kendisine ulaşan bilgilerin doğruluğuna itimat eder. Bu, tercihin her hüküm için değil de bütünsel olarak almak şeklinde olduğunda söz konusudur.

Taklîtte tercih iki durumda olur: **1.** Genel tercih. Böylesi bir tercih Caferi Sadık, Malik Bin Enes gibi müçtehid taklît etmek isteyen kimse ile alakalıdır. **2.** Özel tercih. Bu ise, taklît edilmek istenen tek bir şer'î hükümde olur. Her iki durumda da iyi bilmek tercih edilir. En iyi bir şekilde bilmek de iki şekilde olur. Malik zamanında Medine'de hasıl olan bir olaya göre, Malik Medine'de Ebu Yusuf'dan daha âlim sayılırdı. Kufe'de ise Caferi Sadık, Ahmed b. Hanbel'den daha âlim kabul edilmiştir. Olay açısından durum budur. Mukallid açısından ise, mukallidin müçtehit hakkında elde ettiği bilgilere müracaat edilir.

Şu var ki, "daha iyi bilmek" tek tercih sebebi değildir. Taklîdin gerçeği açısından da tek sebep değildir. Ancak o, taklît etmek isteyen kimse için genel bir sebeptir. Ayrıca genellik açısından taklît edilecek hüküm için bu tercih edilen bir sebeptir. Amma hüküm için gerçek tercih, o hükmün dayandığı delilin kuvvetliliğine göre olur. Fakat taklît eden kimsenin delili bilmediği için daha iyi bilen kimseyi tercih etmesi söz konusu oldu. Üstelik taklît eden kimsenin durumlarına göre tercih etme şekilleri vardır.

Mukallidlerin Durumları ve Tercihleri

Taklît, bağlayıcı bir delil olmadan başkasının sözünü almaktır. Bağlayıcı bir delil olmadan başkasının sözünü kabul etme taklît denildiği gibi bağlayıcı bir delil olmadan başkasının sözünü amel etmek de taklîttir. Bu da âmmi bir kimsenin müçtehidin sözünü alması, bir müçtehidin kendisi gibi bir müçtehidin görüşünü alması gibidir. Bir meselede Rasûle dönmek/başvurmak onu taklît sayılmadığı gibi, Sahabenin icmasına dönmek de Sahabeyi taklît sayılmaz. Çünkü bu biz-zat delile dönmek olup başkasının sözünü almak değildir. Aynı şekilde âmmi bir kimsenin, müftüye bir meselenin hükmünü sorması müftüyü taklît etmek değil, müftüye fetva sormak ve öğrenmektir. Mukallid ya fetva için veya öğrenmek için müftüye müracaat eder. Yani âmmi bir kimsenin öğreten bir kimseye bir mesele hakkındaki müracaatı, onu öğreten kimsenin mukallidi yapmaz. Çünkü öğreten kişi ya bir şer'î hükmü ona haber veriyordur yada öğretiyordur. Delilini bilerek hükmün alınmasına gelince: Böylesi bir durumda bakılır: Eğer mukallidin delili bilmesi, Muslim ve İbn-u Mace'nin İbn-u Mesud'dan tahrîç ettikleri Rasûlullah [Sal-lallahu Aleyhi ve Sellem]'in: **"Sizi kabir ziyaretlerinden men etmişim. Artık ziyaret edebilirsiniz"** demesinden dolayı kabir ziyaretinin câiz olduğunu bilmesi gibi soyut bir bilgiye dayanıyorsa, bu durumda olan kimse başkasının sözünü bağlayıcı bir delil olmadan aldığı için mukallid sayılır. Delili bilmesi durumu değiştirmez. Kendisi bu delil ile delil getirmediğinden dolayı delili bilen kimse açısından bağlayıcı bir hüccet sayılmaz. Fakat delilin bilinmesi, muhakeme yapıp ardından delilden hüküm çıkarma şeklinde olursa bu içtihat sayılır. Ve bu içtihat aynı

zamanda hükmü söyleyenin içtihadına da uygun olabilir. Çünkü delil hakkında muhakeme yapıp o delilden hüküm çıkarma işini ancak müçtehit başarabilir. Zira delili muhakeme edebilmek ve hüküm çıkarabilmek için; hakkında araştırma yapılan konu ile ilgili delillerin birbiri ile çelişip çelişmediğini, çelişme var ise bu çelişkiyi giderebilmeyi ve de delilleri derin derin inceleyebilmeyi gerektirir. Buna ancak müçtehit kadir olabilir. Bu nedenle mukallid müçtehitten farklıdır. İnsanlar şer'î hüküm açısından ya mukalliddir yada müçtehit. Bir üçüncüsü yoktur. Yani, ister daha önce başkası tarafından istinbat edilmiş/çıkartılmış olsun isterse ilk defa kendi istinbat ediyor olsun, kişi ya doğrudan doğruya kendisi hüküm istinbat eder yada başkasının istinbat ettiği bir şer'î hükmü alır. Buna göre içtihat ehliyetine sahip olmayan herkes mukalliddir. Şer'an içtihat yapmak için geçerli olan bir kısım ilimleri bilip bilmemesi durumu değiştirmez. Dolayısıyla hem âmmi hem de tâbi, mukallid kavramının kapsamına girer. Ancak müttebi/tâbi, taklît ettiği müçtehidin delilini bilmesi şartı ile taklît eder. Ammi ise kayıtsız şartsız delili bilmeden taklît eder.

İster tâbi ister âmmi olsun, bir kimsenin haber vermesiyle olsa dahi öğrendiği sözün bir içtihat olduğu sabit olursa hangi müçtehidin sözü olursa olsun alması câizdir. Bir mesele ile karşılaştığı zaman, konu hakkında müçtehitlerin görüşlerini bilmiyor da yalnızca bir müçtehidin görüşünü biliyorsa, bu müçtehidin istinbat ettiği şer'î hükmü alması câizdir. Çünkü karşılaştıkları herhangi bir meselede istenen şey müçtehitlerin görüşlerini incelemek değil, şer'î hükmü almaktır. Böyle bir durumda kendisinden tercih yapması talep edilmez. Ancak birçok müçtehidin görüşünü öğrenir ve onlardan birini almak isterse tercih yapmaktan başka çıkar yolu yoktur. Bu tercih, hükmün görünür çıkarlarına veya

hevâsına uygunluğuna göre yapılamaz. Zira Şeriattan maksat mükellefi hevâsının arzu ve isteklerinden çıkarıp Allah'a sadık bir kul yapmaktır. Yani tercih, kişiyi Allah ve Rasûlüne ulaştırarak şekilde olmalıdır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürün"**

[en-Nisâ 59] Bir meseleyi Allah'a ve Rasûlüne götürmek demek ya Allah'ın sözüne ve Rasûlünün Sünnetine yani şer'î delile götürmek ya da Allah ve Rasûlünün emrettikleri şeye götürmek demektir. Bundan dolayı mukallidlerin durumlarındaki farklılıklardan dolayı tercihler de farklı olur. Evet, âmî bir kimse açısından genel tercih delilden sonra olandır. En iyi olan, bilmek ve anlamaktır. Mukallidlerin tamamının tercihlerinde evla olan da budur. Ancak çok iyi bilmesine veya bilmemesine göre insanların yaptıkları farklı tercihler de vardır. Babasına veya âlimlerden birisine güvenerek onun taklît ettiğini taklît eden kimse gibi âmî de, taklît edenlerden anlayışına ve takvasına güvendiği kimselere olan güvenine binaen müçtehitlerden birini taklît eder. Âmî bir kimsenin yaptığı bu tercih, hevâ ve heves yönünden değil, din yönünden yapılan bir tercihti. Veya âmî bir kimse, fıkıh, hadis ve benzeri derslere devam etmesi ile şer'î hükümleri ve delilleri öğrenir ve hükümlerle deliller arasında ayırım yapabilir. Delile muttali olmasına binaen taklîtte tercih yapar. Delilini bilmediği bir hükümle çeliştiği zaman delilini bildiği hükmü taklît eder. Böyle bir durumda olan kimse için delilini bildiği bir hüküm delilini bilmediği bir hükme göre daha tercihlidir. Bu iki durum, âmîye intibak eder. Âmî, içtihatta muteber ilimlerin bazısını bilmeyen kimsedir. Binaenaleyh âmî, bütün bu hallerde bir delil gördüğü zaman taklît ettiği müçtehidin taklît edenlerin anlayışına ve takvasına dayanan taklîdi terk etmesi ve delili olan

sözü alması gerekir. Çünkü kendinde daha kuvvetli bir tercih hali oluşmuştur. Babası taklît ettiği için Şafii'yi taklît eden bir kimse taklît ettiği (İmam Şafii) müçtehidin istinbat ettiği şer'î hükmün dışında istinbat edilmiş bir şer'î hükmün delilini görür ve de güvenirse bu yeni hükmü alması gerekir. Çünkü daha kuvvetli tercih sebebi vardır ki bu da şer'î delildir. Ancak güvenmezse, tercih durumu oluşmadığı için taklît ettiği müçtehidin istinbat ettiği hükmü terk etmesi gerekmez. Tercihde karineleri işitmeye itimat edilir. Âmmi keyfine göre çeşitli mezheplerin görüşünü alamaz. Veya her meselede kendine en kolay gelen bir mezhebin görüşüne göre de hareket edemez. Bilâkis çeşitli hükümlerin delillerini bilmesi durumunda tercih yapması gerekir.

Bir Müçtehitte Bir Başka Müçtehide Geçme

Allahu Teâla bize ne bir müçtehide, ne bir imama ne de bir mezhebe uymayı emretmedi. Bize ancak şer'î hükme uymayı emretti. Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in getirdiklerini almakla ve yasakladıklarından da sakınmakla emrolunduk. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا "Rasûl size neyi getirdiyse onu alın sizi neden yasakladıysa onu bırakın" [Haşr 7] Bu nedenle şer'an doğru olan, şahıslara değil sadece Allah'ın hükümlerine uymaktır. Ancak fiili hayatta Müslümanlar, müçtehitlerden birinin istinbat ettiği hükümleri taklît etmekte, onları kendilerine imam olarak almakta, hüküm istinbatında, içtihatlarında takip etmiş oldukları metotları da kendilerine mezhep olarak kabul etmektedirler. Böylece Müslümanlar arasında Hanefi, Malikî, Şafii, Hanbeli, Caferi, Zeydi gibi birçok mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezheplere tabi olan Müslümanlar, eğer bu müçtehitlerin istinbat etmiş olduğu şer'î hükümlere tabi oluyorsa bu amelleri şer'îdir. Çünkü böyle hareket etmekle şer'î hükümlere tabi olmuş sayılırlar. Eğer ortaya koyduğu istinbat yerine, hükmü istinbat eden müçtehidin şahsına tabi oluyorsa bu amelleri şer'î değildir. Çünkü böyle davranmakla şer'î hükme tabi olmuş sayılmazlar. Müçtehidin istinbatına değil de, şahsına uyma ameli şer'î olmayıp tabi oldukları şey de şer'î hüküm sayılmaz. Çünkü müçtehit bile olsa bir şahsın sözü, Allah'ın Rasûlü Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in bize getirdiği emir ve yasaklardan değildir. Bu nedenle bütün mezheplere uymaktan, bu mezheplere uyan kimselerin mezhep imâmlarının istinbat ettiği Allah'ın hükümlerine uyduklarını anlamak gerekir. Eğer mezheplere uymaktan bu şekildeki

bir anlayışın dışında bir anlam çıkartılırsa, bu şekilde düşünen insanlar Allah'ın hükümlerini terk edip Allah'ın kulları olan şahıslara tabi olduklarından dolayı, Allah'ın huzurunda sorumludurlar.

Mezheplerin istinbat ettiği hükümlere ittiba/tabii olma/uyma açısından durum budur. Ancak bu hükümlerin terki açısından konuya yaklaşıldığında bakılır: Eğer bir kimse bir hükmü alır ancak henüz amel etmeden önce terk ederse, kendisini Allah'ın rızasına ulaştırabileceği düşüncesine binaen tercih yoluyla başka bir hükmü alabilir. Ancak bir müçtehidin istinbat ettiği hükme göre fiilen amel ederse bu hüküm onun hakkında Allah'ın hükmü olur ve onu terk edip bir başka hükmü alması câiz değildir. Ancak ikinci hükmü delili ile beraber almasına karşın birinci hükmü delilsiz olarak almışsa veya öğrenme yoluyla ikinci hükmün delilinin birinci hükmün delilinden daha kuvvetli olduğu sabitleşir ve buna da kanaat getirirse birinci hükmü terk etmesi gerekir. Çünkü ikinci hükmün şer'î delilinin daha kuvvetli olduğuna dair inancı ve onu doğru bulması, ikinci hükmü kendisi hakkında Allah'ın hükmü haline getirir. Tıpkı bir müçtehidin hüküm istinbat ettiği delilden daha kuvvetli delil bulunduğu, delilin kuvvetli olması nedeniyle eski görüşünü terk ederek yeni görüşü alması gibidir. Bu durumun dışında mukallidin, taklît etmiş olduğu hükmü terk edip bir başka hükmü alması câiz değildir.

Ancak farklı bir hükümde başka müçtehidi taklît etmek mukallid için câizdir. Mukallidin bir meselede her âlime fetva sormasının câiz olduğuna dair Sahabenin icması vardır. Fakat mukallid kendisi için Şafii, Caferi gibi bir mezhep tayin eder ve ben falan mezheptenim ve bu mezhebin görüşlerine bağlıyım derse bu durumda şu tafsilatlar vardır: Eğer taklît ettiği mezhepte ameli ile ilgili her meselenin çözümü varsa

yani hüküm istinbat edilmişse o mezhebin dışında başka bir mezhebi taklît edemez. Eğer ameli ile ilgili istinbat edilmiş bir hüküm yoksa bir başka mezhebi taklît etmesinde herhangi bir engel yoktur.

Ancak, bir meselede taklît etmekte olduğu hükmü terk edip bir başka hükmü almasının cevazında şu noktanın açıkça bilinmesi gerekir. Mesele bir başka mesele ile bağlantılı olmamalı, o mesele ile ilgili hükmü terk etmek bir başka şer'î hükme zarar vermemelidir. Eğer başka mesele ile bağlantısı varsa, birbiri ile bağlantılı bütün meselelerle ilgili hükümlerin hepsini birden terk etmedikçe, yalnızca bir meselelenin hükmünü terk etmesi câiz olmaz. Çünkü onların hepsi tek mesele sayılır. Namaz, abdest ve namazın rükünleri gibi. Örneğin Şafii mezhebinde olan bir kimsenin, Ebu Hanife'nin kadına dokunmak abdesti bozmaz sözünü taklît ederek, Şafii mezhebine göre namazı kılması doğru değildir. Yine ne kadar çok olursa olsun namazda ameli kesir/gereğinden fazla amel namazı bozmaz sözünü taklît eden kimsenin veya Fatihayı okumak namazın rükünlerinden değildir sözünü taklît eden kimsenin, ameli kesir namazı bozar diyen kimseyi veya Fatiha namazın rükünlerindedir diyen kimseyi taklît ederek namaz kılması doğru değildir. Dolayısıyla terki câiz olan hüküm, terki ile diğer şer'î hükümlere göre yerine getirilen amelleri etkilemeyen hükümdür.

ŞER'Î HÜKMÜ ÖĞRENMEK

Fetva soran kimse mukallidden farklıdır. Çünkü mukallid şer'î hükmü alarak onunla amel eden kimsedir. Fetva soran kimse ise, ister müçtehit olsun ister müçtehit olmasın şer'î hükmü bilen kimseden hükmü öğrenen kimsedir. Şer'î hükmü sadece bilgi edinmek için öğrenmiş olması veya amel etmek için öğrenmiş olması fark etmez. Bir meselede Allah'ın hükmünü öğrenmek isteyen herkese fetva soran denir. Bir hükümde müçtehit olmayan herkes o hüküm hakkında fetva soran sayılır. Her meselede müçtehit olmayan kimse, her meselede fetva soran kimse demektir. Bir takım meselelerde içtihat eden kimse içtihat etmediği diğer meselelerde fetva soran kimsedir. Fakat soru (fetva) soran kimseye Allah'ın hükmünü açıklayan kimse de müfti/fetva verendir. Lügatte [أفتى بفتي أفتاء] şeklinde kullanılan “fetva” kelimesi, mesele hakkında hüküm kendisine zahir oldu demektir. Aynı şekilde lügatte [استفتى يستفتي] şeklinde kullanılan [استفتاء] istifda kelimesi ise; bir meselede fetva vermesi için bir âlime sordu demektir. Sahabenin ve Tabiin'in fetvaları, insanlara açıkladıkları hükümlerdir. Allah'ın hükmünü öğrenmek farz olduğuna göre, ister müçtehit olsun isterse olmasın insanlara şer'î hükümleri öğretecek kimselerin bulunması da elbette ki lazımdır. İnsanlara hükümleri ister delilleri ile birlikte öğretsinler ister delillerini bildirmeden yalnızca hükümleri öğretsinler fark etmez. Zira başkasına hükümleri öğreten kimsenin müçtehit olması şart olmadığı gibi, başkasına hükümleri öğreten Müslümanın delilleri açıklaması da şart değildir. Hükme vakıf olduğu zaman, hükmü bilen herkesin bildiği hükmü başkasına öğretmesi câizdir. Zira insanlara hükümler hakkında fetva veren veya

hükümü öğreten kimsenin illa müçtehit olması şart değildir. Müçtehit olmaması da câizdir. Müçtehidin dışındaki bir kimse, müçtehidin verdiği bir şer'î hükme vakıf olduğu zaman bu hüküm hakkında insanlara fetva verebilir. Çünkü o, bu durumda hükümü nakleden kimsedir. Tıpkı hadis naklînde olduğu gibi burada âlim olan ile olmayan arasında fark yoktur. Hadis rivâyet eden kimsenin âlim olması şart olmadığı gibi, başkasına şer'î hükümü nakleden kimsenin de âlim olması şart değildir. Âlim olma şartı aranmadığına göre müçtehit olma şartı da elbette ki aranmaz. Ancak başkasına bir şer'î hükümü nakleden kimsenin, naklettiği şer'î hükümü zabtetme ve açıklama bakımından âlim olma şartı aranır. Çünkü bir hükümü zabtetme, iyice kavrama ve bilme gücüne sahip olmayan kimse hükümü başkasına nakledemez. Aynı şekilde insanlara şer'î hükümü öğreten veya onunla insanlara fetva veren kimsenin, hükümün delilini de onlara öğretmesi veya onlara nakletmesi şart değildir. Bilâkis hükümün delilini nakletmeden yalnızca şer'î hükümü nakletmekle yetinmesi câizdir. Yani delilini açıklamadan insanlara şer'î hükümü öğretmesi ve hükme göre fetva vermesi câizdir. Ancak naklettiği şeyin şer'î hüküm ve falan müçtehidin istinbatı olduğunu insanlara açıklaması şarttır. Yani belirli bir müçtehidin görüşü olduğunu söylemesi şarttır. Ancak insanlara bir görüş naklederek onlara "bu benim görüşümdür" demesi veya "falan müçtehidin şöyle demesinden hareketle bu bir hükümdür" demesi şeklinde yaptığı bir nakil şer'î hüküm sayılmaz. Çünkü müçtehitlerin sözleri şer'î delil değildir. Onların sözlerinin, bir hükme delil olarak gösterilmesi, onun şer'î hüküm olmasını iptal eder. Ancak ileri sürülen hüküm müçtehitlerin istinbatlarına nisbet edilirse delili açıklanmasa dahi o şer'î hüküm sayılır.

Sahabe zamanında insanlar müçtehitlere soruyorlar ve şer'î hükümlerde onlara uyuyorlardı. Onların âlimleri ise halkın sorularına delillerini zikretmeden cevap verirler ve delili zikretmeden hükmü belirtmekten men olunmazlardı. Herhangi bir Sahabenin bu tür bir olaya karşı çıkmamasına binaen âmminin, delil zikredilmeden mutlak olarak müçtehide uymasının câiz olduğuna dair Sahabenin icması vardır. Bu icma, aynı zamanda delili öğrenmeden veya öğretmeden Allah'ın hükümlerinin öğrenilebileceği veya öğretilbileceğine de delildir. Bu hususta âmmi de tabi de aynıdır. Dolayısıyla her iki grubun da başkasından fetva sorması veya delili bilseler de bilmeseler de doğru bir şekilde bildikleri bir şer'î hükmü başkasına öğretmeleri câizdir. Çünkü bir meseleyi bilen herkes bu meselenin âlimi sayılır ve başkasına öğretmesi de câizdir. Ancak âmmi olan kimse bildiği gibi hükmü nakletmekle yetinir. Tâbi olan ise hem bildiğini öğretir hem de bildiği çerçevede fetva verir. Çünkü tabi olan kimse ictihadda muteber olan birtakım bilgilere sahiptir. Tâbi olan, hükümleri kavrar, nasıl öğreteceğini ve nasıl fetva vereceğini idrâk eder. Ancak hükümleri öğrenmek veya hükümlerle ilgili bir fetva sormak, öğreten kimseyi veya fetva vereni taklît değildir. Sadece fetva sorarak ve hükmü öğrenerek hükmü istinbat eden kimseyi taklît etmektir. Fakat öğreten kimsenin şahide kıyasla fasıklığı görülmemiş adil bir kimse olması şartı vardır. Çünkü şahit, bir olayı haber veren kimsedir. Bir hükmü nakleden kimse ise Allah'ın hükmünü haber veren kimsedir. Dolayısıyla her ikisinin sözü de bir şeyi haber verdiği için udul şartını taşıması gerekir. Aynı zamanda Allahu Teâla fasıkın sözünün kabul edilmesini yasaklamış, araştırılmasını emretmiş ve şöyle demiştir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا

"Ey inananlar! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun iç yüzünü araştırın." [Hucurat 6] Ayette

hem “fasık” kelimesinin hem de “haber” kelimesinin nekre olarak gelmesi, herhangi bir fasıkın herhangi bir haber ile geldiği zaman, insanların bu haberi almada durup düşünmeleri, işin açıklanmasını ve gerçeğinin ortaya çıkarılmasını istemelerinin vâcip olduğuna delâlet etmektedir. Bu nedenle fasıkın sözü kabul edilmez. Bu ayetin mefhumu muhalifi ise, udul olan/fasık olmayan, güvenilir bir kimsenin fetvası, öğretmesi ve benzeri sözleri kabul edilir anlamını ifâde eder.

DELİLİN KUVVETİ

Şer'î delil, delâlet ettiği hükmün bir şer'î hüküm olduğuna dair hüccettir. Bunun için bir hükmün şer'î bir hüküm olması onun deliline itibar edilmesine bağlıdır. Bundan dolayı şer'î hükümlere itibar edilmesinde aslolan, itibar edilen delilin araştırılmasıdır. Bir olayın hükmü şöyledir şeklinde istidlale elverişli bir delil geldiği zaman, deliline itibar edilmesine binaen bu hükme, bu olayın şer'î hükmü olarak itibar edilir. Ancak bir olay hakkında elverişli iki delilin gelmesi ve bu delillerden her birinin farklı bir hükme delâlet etmesi durumunda, örneğin birisi haram bir hükme diğeri de öbür delilin hilafına mübah bir hükme delâlet ediyorsa, bu durumda bir delilin diğerine tercih edilmesi gerekir. Ki böylece bir delilin diğer delilden kuvvetli olmasına binaen iki hükümden biri alınabilsin. Bundan dolayı diğer delillere tercih edilerek en kuvvetli delilin alınabilmesi için istidlale elverişli deliller arasında hangi delilin daha uygun olduğunu anlamada tercih yönlerini bilmek lazımdır. Bu hususta hem tercihin hem de tercih edilen yani daha kuvvetli olan delille amel etmenin vâcib olduğuna dair Sahabenin -Allah onlardan razı olsun- icması vardır. Çünkü Sahabe, çiftlerin tenasül organlarının birleşmesi konusunda Tirmizi'nin tahriç ettiği ve Aişe'nin verdiği: *إذا جاوز الختان الختان فقد وجب الغسل فعلته أنا* **"İki sünnet yeri birleştiği zaman gusül vâcib olur. Ben ve Allah'ın Rasûlü böyle yaptığımız zaman yıkandık"** haberi, Muslim'in tahriç ettiği ve Ebu Said el-Hudri'nin verdiği: *إنما الماء من الماء* **"Ancak sudan dolayı su gerekir"** haberine tercih etmişlerdir. Çünkü Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hanımları Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in özel hayatı ile ilgili konuları erkeklerden daha iyi

bilirler. Yine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in cünüp olarak sabahladığına ve oruçlu olarak kaldığına dair hanımlarının rivâyet ettikleri bir haberi, Ahmed'in tahriç ettiği ve Ebu Hurayra'nın Fadl Bin Abbas'ın Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet ettiği: *أن من أصبح جنباً فلا صوم له* "**Kim cünüp olarak sabahlarsa onun orucu yoktur**" şeklindeki habere tercih etmişlerdir. Yine Ali Bin Ebu Talib, haberini kuvvetli gördüğü için Ebu Bekir'e yemin ettirmezken başkasına yemin ettirmiştir. Yine Ebu Bekir, ninenin mirastaki payı ile ilgili Muğire'nin rivâyetini, Muhammed Bin Mesleme de rivâyet edince kuvvetli buluyor. Yine Ömer Ebu Musa el-Eşari'nin izin konusundaki haberini Ebu Said el-Hudri de rivâyetinde muvafakat ettiği zaman kuvvetli buluyordu. Sahabe, nassları araştırıp nasslardan ümitlerini kestikten sonra kıyasa ve görüşlere yöneliyordu. Sahabenin durumlarını araştıran ve onların içtihatlarının vakıalarına inceleyen bir kimse, onların iki zannî delil ile karşılaştıkları zaman kuvvetli olanı zayıf olana tercih ederek kuvvetli delille amel ettiklerini görecektir. Yine Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in, Muaz İbn-u Cebel'i Yemen'e kadı olarak gönderirken onun delilleri tertip edişini/sıralayışını ve bazısını bazısına tercih etmesini kabul etmesi de buna delâlet etmektedir.

Ancak iki delil birbiri ile çatıştığı zaman, iki delille de amel etme imkânı olmadığı bir durum dışında delillerden birini diğerine tercih etmek doğru değildir. Her iki delil ile amel etme imkânı delillerden birinin diğerine tercih edilerek birinin tamamen ihmal edilmesinden daha evladır. Çünkü delilde aslanan ihmal değil, delille amel etmektir. Zorlama yoluyla iki delil ile amel etmek doğru değildir. Ancak, nassın delâlet ettiği şeye göre iki delil ile amel edilebilir. Birbirine zıt iki delil ile amel etmeye Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve

Sellem]'in şu kavli örnektir: *أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ الَّذِي يَأْتِي بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا*

mi? diye sorunca, evet denildi ve Allah'ın Rasûlü: Şahitliğe çağrılmadan önce adamın şahitlik yapmasıdır.” [Muslim, Zeyd

İbn-u Halid el-Cehni kanalıyla tahric etti] Ve şu kavlidir: *ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبَ حَتَّى*

"Sonra yalan yayılacak. Hatta adam; yemine çağrılmadan yemin edecek, şahitliğe çağrılmadan şahitlik yapacak." [Ahmed ve Tirmizi, İbn-u

Ömer'den rivâyet ettiler. Bu hadis uzun bir hadisin parçasıdır] Birinci hadiste Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şahitliğe çağrılmadan önce şahitlik yaparı överken ikinci hadiste ise kınamakta, kötüle-mektedir. Birinci hadiste şahitliğe çağrılmadan önce şahitlik yaparı methetmesi, onun Şâri tarafından şahitlik yapmakla emrolduğuna delâlet etmektedir. İkinci hadis ise kınanan kimsenin Şâri tarafından şahitlik yapmaktan yasaklandığına delâlet etmektedir. Birbirine zıt gibi görünen bu iki hadis bir araya getirildiğinde Allah'ın haklarından bir hak söz konusu olduğunda, istek olmadan hemen şahitliğin yerine getirilmesi gerektiğini; kul haklarından bir hak söz konusu olduğunda ise, şahidin şahitliğine müracaat edilmeden önce şahitlikte bulunmaktan Şeriat koyucu tarafından yasaklandığına delâlet ettiği görülür.

Elbette ki iki delil ile amel etme imkânını aramaya çalışmak gerekir. Eğer kuvvet ve genellik bakımından eşit seviyede olup da birbiri ile çatışan iki delil ile amel etme imkânı olmazsa duruma bakılır: Delillerden birinin sonra geldiği öğrenilirse bu durumda sonra gelen önce gelen delili nesh eder. O iki delilin ikisi de zannî veya kat'î olmaları, Kitaptan veya Sünnetten olmaları durumu değiştirmez. Delillerden biri kitaptan biri de sünnetten olamaz. Çünkü mütevatir olsa bile Sünnet Kitabı nesh edemez. Fakat iki delilden hangisi-

nin sonradan söylenmiş olduğu bilinmezse bu durumda her iki delilin de zannî olması kaçınılmazdır. Çünkü kat'î deliller arasında çelişki olmaz. Deliller zannî olduğunda ise tercihe başvurmak ve daha kuvvetli olan delil ile amel etmek gerekir. Delilin kuvvetli olması, delillerin tertibi açısından ve zannî delillerin her çeşidinde delillendirmeye itibar derecesi açısından kuvvetli olması demektir. Delillerin sıralanışı/tertibî açısından, Kitap mütevatir dahi olsa, Sünnetten daha kuvvetlidir. Mütevatir Sünnet İcmadan daha kuvvetlidir. Tevatüren nakledilen İcma, Haber-i Ahaddan daha kuvvetlidir. Haber-i Ahad ise, illeti delâletten veya istinbattan veya kıyastan alınan bir kıyastan daha kuvvetlidir. Fakat illeti açıkça alınmışsa, açıkça illete delâlet eden nass gibi muamele görür ve delilin kuvveti açısından nassın hükmünü alır. Eğer illetin hükmü Kur'an'da geçiyorsa hükmü Kur'an hükmü gibidir. Sünnet ise sünnetin hükmünü, İcma ise İcmanın hükmünü alır. Zannî delilin her çeşidinde, istidlal olarak kabul edilmesi açısından, zannî deliller iki tanedir. **1- Sünnet 2- Kıyas.** Delilin kuvveti açısından bunların her birinin tercihde belirli itibarı vardır. Sünnete gelince: Sünnet açısından delilin kuvvetliliği, senet, metin ve delâlet ettiği şey açısından kuvvetli olması demektir. Senet bakımından sünnetin delil kuvvetliliği, aşağıdaki hususlarla alakalıdır:

Birincisi: Râvi ile alakalı olan husus: Rivâyet ettiği şeyi daha iyi bilecek olmasından dolayı doğrudan rivâyet eden râvi dolaylı şekilde rivâyet eden râviye tercih edilir. Bu da Muslim'in tahric ettiği Ebu Rafi'nin: "Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in Meymune'yi ihramdan çıktıktan sonra nikahladığı" şeklindeki rivâyetinin el-Buhari'nin tahric ettiği İbn-u Abbas'ın: "İhramlı iken nikahladığı" rivâyetine tercih edilmesi gibi. Çünkü Ebu Rafi Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] ile Meymune arasında elçilik yapan ve O'nun adı-

na Meymune'nin nikahını kabul eden kimse idi. Aynı şekilde râvinin fakih olmasıyla da hadis tercih edilir. Dolayısıyla râvisi fakih olan bir haber, râvisi fakih olmayan bir habere tercih edilir. Yine rivâyet ettiği hadisi ezberinden rivâyet eden râvinin hadisi, yazılarak rivâyet eden bir râvinin hadisine tercih edilir. Her iki râviden biri ezberine güveniyor diğeri de yazdığına itimat ediyorsa, hafız olan daha evladır. Çünkü o şüpheden çok uzaktır. Râvisi meşhur olan bir hadis râvisi meşhur olmayan bir hadise tercih edilir.

İkincisi: Rivâyetin kendisi ile alakalı olan husus: Mütevatir haber ahad habere tercih edilir. Sahabinin müsnedin senesinde belirtilmesi gerekir. Mürselin senesinde belirtilmemesi halinde, müsned haber mürsel habere tercih edilir.

Üçüncüsü: Rivâyetin zamanı ile alakalı husus: Büluğ çağına ermiş bir râvinin rivâyeti henüz büluğa ermemiş çocuk râvinin rivâyetine tercih edilir.

Dördüncüsü: Rivâyetin keyfiyeti ile alakalı olan husus: İttifakla Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e ulaştırılan (merfu olan) haber, merfu olarak Rasûle ulaşmasında ihtilâf edilen habere tercih edilir.

Beşincisi: Haberin geldiği zamanla alakalı olan husus: Tarih belirtilmeden mutlak olarak rivâyet edilen bir haber, geçmiş bir tarih ile belirlenen habere tercih edilir. Çünkü mutlak olan haber sonradan gelen habere daha çok benzer. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in son günlerindeki bir haber, ölüm hastalığı esnasında varit olan mutlak habere tercih edilir.

Metin açısından haberin kuvvetli olması ise şu hususlarda olur:

Birincisi: İki haberden biri emre diğeri de yasağa işaret ediyorsa yasak, emre tercih edilir.

İkincisi: İki haberden biri emredici diğeri mübah kılıcı olması durumunda mübahlığı bildiren haber emredici habere tercih edilir. Çünkü mübah kılıcı bir haber ile, ameli gerektiren hususun en son noktası, fiili talepten mübahlığa çevirerek emri tevil etmektir. Ki bu da onun sabit olarak delâlet ettiklerindedir. Bağlayıcı bir emir ile amel, mübah olan bir şeyi tamamen iptal etmektir. Dolayısıyla iki delil ile amel ettirmek ikisinden birinin iptalinden daha evladır.

Üçüncüsü: İki haberden birisinin emir, diğerin de haber ifâde etmesi durumunda haber emre tercih edilir. Çünkü delâlet açısından haber, emirden daha kuvvetlidir. Bunun için emrin hilafına olan haberin neshinden sakınılır. Oysa emrin neshedilmesi câizdir.

Dördüncüsü: İki haberden biri nehyedici/yasaklayıcı diğerin ise mübah kılıcı olması. Haberin emre tercih edilmesindeki gibi aynı sebepten dolayı haber yasaklamaya tercih edilir.

Beşincisi: Haberin lafzı ile alakalı olan husus: Lafzı hakikate delâlet eden bir haber, lafzı mecâza delâlet eden bir habere tercih edilir. Şer'î hakikatlere şâmil olan bir haber, luğavî veya örfî hakikate şâmil olan bir habere tercih edilir. Çünkü Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şer'î açıklamalar için gönderildi. Sarahaten, delâleten veya istinbaten bir hükmün illetini içeren bir haber, hükmün illetine yer vermeyen veya ona işaret etmeyen habere tercih edilir. Çünkü illetlendirilmiş bir haber şer'î açıdan daha kuvvetlidir.

Delâlet ettiği mana bakımından haberin kuvvetli olmasına gelince: Aşağıdaki hususlarda olur:

Birincisi: İki haberden birinin hafifletici bir manayı ifâde etmesi diğeri ise zorlaştırıcı bir manayı ifâde etmesi durumunda, hafifletmeyi içeren haber, zorlaştırmayı içeren ha-

bere tercih edilir. Bu da Allahu Teâla'nın şu kavlinden dolaydır: **"Allah sizin için kolaylık ister zorluk istemez"** [el-Bakara 185] Ve şu kavlinden dolaydır: **"Allah dinde size zorluk göstermedi."** [Hacc 78] Ve Aleyhi's Selam'ın şu kavlinden dolaydır: **"Din kolaylıktır."** [el-Buhari, Ebu Hurayra kanahıyla tahrîç etti] Ve şu kavlinden dolaydır: **"İslâm'da zarar vermek de yoktur zarara uğratılmak da yoktur."** [Malik ve İbn-u Mace Ubade İbn-u Samit'ten tahrîç ettiler]

İkincisi: İki haberden biri haramı diğeri de mübahı ifâde ediyorsa, harama delâlet eden haber, mübaha delâlet eden habere tercih edilir. Bu da Aleyhi's Selam'ın şu kavlinden dolaydır: **"Sana şüphe vereni bırak şüphe vermeyeni al."** [Ahmed ve Tirmiz]

Üçüncüsü: İki haberden birinin tahrimi/haram kılmayı diğerinise vucubu/farz ifâde etmesi. Bu durumda tercih edilecek bir karine olmaması halinde tahrimde delâlet eden haber farza delâlet eden habere tercih edilir.

Dördüncüsü: İki haberden birinin farzı ifâde etmesi diğerinise mübahlık ifâde etmesi durumunda farza delâlet eden haber mübaha delâlet eden habere tercih edilir. Çünkü farzı terk etmek günahı gerektirirken mübahı terk etmek ise herhangi bir şeyi gerektirmez. Günahı uzaklaşmak, hiçbir şey gerektirmeyen bir şeyden uzak kalmaktan evladır. Çünkü farza delâlet eden haberde kesin bir talep vardır. Mübaha delâlet eden haber ise; ya içerisinde serbest kılma talebi olur, yada kendisi serbest kılar. Kesin olan diğeriye tercihtir.

Sünnette yapılacak tercih itibarları açısından durum budur. Kıyas konusunda yapılan tercih itibarları ile ilgili husu-

sa gelince: Bu tercihler illet deliline göre olur. Vasfın illeti kat'î nassla sabit olan bir kıyas, vasfın illeti kat'î nassla sabit olmayan kıyasa tercih edilir. Çünkü kat'î nass ile sabit olan kıyas, kesin nass ile sabit olmayan kıyasın hilafına illetin dışından başka bir şeye ihtimal vermez. İletti açık olarak sabit olan bir kıyas, illeti delâleten, istinbaten veya kıyasen sabit olan bir kıyasa tercih edilir. İletti delâleten sabit olan bir kıyas, illeti istinbaten ve kıyasen sabit olan kıyasa tercih edilir. İletti istinbaten sabit olan bir kıyas, illeti kıyasen sabit olan bir kıyasa tercih edilir. Dolayısıyla kıyasın tercihi illete ve delilin illetine göre olur.

Tercihlerle ilgili konuların özeti budur. Bu şekilde insan, daha kuvvetli şer'î delili öğrenebilir ki şer'î hükmü buna göre tercih edebilsin. Bu da iki halde mümkün olur: **1.** Zannın talebinde bütün gücünü harcayamaması nedeniyle istinbata gücü olmadığı için karşılaştığı iki delilin muhakemesinde tâbi olanın halidir. **2.** İki delil birbiri ile çatıştığı zaman müctehidin halidir. Her iki halde de iki delille karşılaştığı zaman ikisinden birini tercih etmesi gerekir. İkisinden birini tercih ettiği zaman ise delili daha kuvvetli olan hükmü alması ve onunla amel etmesi, delilini zayıf gördüğü hükmü de terk etmesi gerekir.

ŞÛRA VEYA İSLÂM'DA GÖRÜŞ ALMAK

"Şûra" veya "görüş" almak, ya halife tarafından veya emir, lider, komutan, sorumlu gibi herhangi bir yetki sahibi kimse tarafından olur. Çünkü bunların hepsi emir konumundadır. Şûra, karı-koca arasında da olur. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Ana baba aralarında danışarak ve anlaşarak süttten kesmek isterlerse."** [el-Bakara 233] İster yönetici ister komutan/lider veya bunların dışında yetki sahibi bir kimse olsun, ona görüş belirtmek, apaçıktır. Çünkü o bir nevi nasihattir. Nasihat ise Müslümanların imamlarına ve geneline yapılan meşru bir iştir. Ancak yönetici veya emir veya başkan gibi yetki sahibi bir kimsenin insanların görüşlerine müracaat etmesi konusu; özellikle demokratik mefhumlar Müslümanların aklını çeldikten ve aralarında yayıldıktan sonra dikkatle incelenmesi gereken karmakarışık bir konu haline geldi. "Rey" tabiri, İslâm'da "şûra" ve "müşavere" şeklinde kullanılan kelimelelerin yerini aldı. Müslümanların ve gayrimüslimlerin görüşlerini açıklamaları, ortaya koymaları câizdir. Çünkü Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] "Hilf-ul Fudul" olayıyla ilgili ortaya konulan görüşü ikrar ederek şöyle demiştir: *ولو دعيت به لأجبت وما أحب أن أخصيه به، وأن لي به حمر النعم* **"İslâm geldikten sonra bile çağrılıydım ona icabet ederdim. Bu hilfe katılmak benim için kırmızı tüylülerden daha hayırlıdır."** [Sünen-i Beyhaki] Oysa "Hilfu'l fudul" olayında ortaya atılân görüş müşrik kimselerin görüşüydü. Ancak, görüşe başvurmak sadece Müslümanların hakkıdır. Yani şura yalnızca Müslümanların hakkıdır. Çünkü Allahu Teâla Rasûlüne şöyle hitap etmektedir: **"İş hususunda onlarla istişare et."** [Âl-i İmran 159] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Onların**

işleri aralarında danışma ileidir." [Şûra 38] Yani Müslümanlarla istişare et demektir. Çünkü birinci ayette şöyle geçmektedir: قِيمًا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّمْ يَكُنْ فَعَلًا لَغَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ "Allah'ın rahmetinden dolayı ey Muhammed, sen onlara yumuşak davran. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet onlara mağfiret dile. İş hususunda onlarla istişare et." [Âl-i İmrân 159] Bunların hepsi, Rasûl tarafından ancak Müslümanlar için olur. İkinci ayette ise şöyle geçmektedir: وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ "Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namaz kilânlar için daha iyi ve daha süreklidir. Onların işleri aralarında danışma ileidir." [Şûra 38] Bu ayetlerde anlatılan vasıflar ancak Müslümanların kendi aralarında olur. Bu nedenle şûra yalnızca Müslümanlar arasında gerçekleşen bir olaydır. Şûra, Kur'an-ıl Kerim'de, hadis-i şeriflerde ve Müslümanların sözlerinde meşhur ve bilinen bir şeydir. Ebu Hurayra [Radiyallahu Anh]'den şöyle dediği rivâyet edildi: "Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den daha fazla arkadaşları ile görüş alışverişinde bulunan kimseyi görmedim." [Sünen-i Beyhaki] Yine Hasan [Radiyallahu Anh]'den şöyle dediği rivâyet edildi: "Müşavere yapan her kavim işlerinin en doğrusuna ulaşır." Böylece "görüş almak", istişare yapmak veya danışmak demektir ki bu Kur'an ve Hadisin nassı ile sabittir. Ancak birçoklarının bilemediği, vakıf olmadığı bir husus var: Hangi konular hakkında şura veya istişare yapılır? Yani hangi konu hakkında görüş alınır ve bu görüşün hükmü nedir? Doğru veya yanlış olup olmadığına bakılmaksızın çoğunluğun görüşünü almak gerekir mi? Yoksa çoğunluğun, azınlığın veya tek kişinin görüşü olup olmadığına bakmadan yalnızca doğru olan görüşü almak mı gerekir?

Bu sorulara cevap verebilmek için görüş alma olayının mahiyetini anlamak lazımdır. Yani görüş alınmak istenen olay nedir? Görüş almakla ilgili tafsili şer'î delilleri anlamak ve bu delilleri "görüş alma" ile ilgili olaya teşrii olarak tatbik etmek gerekir.

Dünyada mevcut olan görüşlerin vakıası sadece dört görüşten ibarettir. Dünyadaki bütün görüşler aşağıda sıralanan dört görüşten biri yada bu görüşlerden bir parçadır veya bu görüşlerin kapsamı altına girer. Bu dört görüş şunlardır:

1. Görüşün şer'î bir hüküm yani teşrii bir görüş olması.

2. Herhangi bir işi/şeyi tarif eden bir görüş olması. Şer'î hükmün ne demek olduğunun tarifi gibi ya şer'î bir tarif olur yada aklın, toplumun ve bunlara benzer bir şeyin tarifi gibi vakıayı tarif eden bir görüş olur.

3. Bir konudaki düşünceye delâlet eden bir görüş olması veya uzman kimselerin kavrayabileceği teknik bir işle alakalı düşünce hakkında bir görüş olması.

4. Yerine getirilmesi gereken amellerden birine işaret eden bir görüş olması.

Dünyadaki görüşler bunlardır ve bunların vakıası da budur. Şûra acaba bu görüşlerin tamamını mı kapsamına alıyor yoksa bir kısmının kapsamına mı giriyor? Bu görüşler içinden doğru veya yanlış olup olmadığına bakılmaksızın sadece çoğunluğun görüşüne uygun olan görüş mü tercih edilir yoksa çoğunluğa bakılmaksızın doğru olan görüş mü tercih edilir? Bu sorulara cevap verebilmek için önce Kur'an'da ve Hadislerde konu ile ilgili delilleri sunmamız sonra da bu delilleri bu görüşler üzerine tatbik etmemiz gerekir. Kur'an-ıl Kerim'deki nasslara baktığımız zaman şûranın bütün görüşleri kapsamına aldığına işaret ettiğini görürüz. Çünkü ayette

Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"İş hususunda onlarla istişare et."** [Âl-i İmran 159] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Onların işleri aralarında danışma iledir."** [Şûra 38] Buradaki ifâde geneldir. **"Onların işleri"** ifâdesi Müslümanların işleri anlamına gelmektedir. Ki bu her işte geneldir. [الأمْر] "El-Emru" kelimesinin başındaki [ال] takısı cins içindir. Yani işin cinsi demektir. Tahsis edici herhangi bir delil olmadıkça bu ifâdelerdeki umumilik/genellik devam eder. Buradaki ayette bir şeyde şurayı tahsis eden bir delil geçmediği için ayet, her görüş hakkında genel olarak kalır. Fakat şura yolu ile alınan bir görüşün bağlayıcı olup olmadığı konusunda yani alınan görüşün doğru olup olmadığına bakılmaksızın çoğunluğun görüşünün tercih edilmesi veya çoğunluğa bakmadan doğru olan görüşün tercih edilmesi durumunda alınan görüşün bağlayıcı olup olmadığı konusuna gelince: Bazı nasslar çoğunluğun görüşünü alıp kendi görüşünü bırakmanın gerektiğine delâlet ederken bir kısım deliller ise çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olmadığına delâlet etmekte ve yetkili olan kimsenin hak/doğru olarak gördüğü görüşü çoğunluğa bakmadan uygulamaya koyabileceğine delâlet etmektedir. Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] Ebu Bekir ve Ömer'e şöyle diyor: **لَوْ اجْتَمَعْتُمَا فِي مَشُورَةٍ مَا خَالَفْتُمَا** **"Bir konu hakkındaki meşverette ittifak ettiğinizde ben size muhalefet etmem."** [Ahmed] Uhud'da çoğunluğun görüşünü kabul ediyordu. Zira Allahu Teâla Rasûlüne şöyle diyordu: **وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ** **"İş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven."** [Âl-i İmrân 159]

Şimdi ne zaman çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olduğunu ne zaman da bağlayıcı olmadığını öğrenebilmemiz için önce konu ile ilgili olarak Kur'an'da ve Sünnette geçen nass-

ları sunmamız sonra da bu nasları dünyada var olan görüşler üzerine uygulamamız gerekir.

Konu ile ilgili olarak Kur'an'da yalnızca iki ayet vardır. Bunlardan biri şu ayettir: **"İş hususunda onlara danış"** [Â-i İmrân 159] Bu ayet, Müslümanların görüşlerini alma hususunda Allah'tan Rasûlüne bir emirdir. Ancak Allahu Teâla aynı ayette geçen: **"Karar verdin mi Allah'a güven"** ifâdesi ile konuyu tamamlayarak, görüşün seçim hakkını Rasûle vermektedir. Yani şûradan sonra bir şey üzerinde bir görüşte karara vardığın zaman seni en doğru olana irşad eden, işin uygulanması hakkında Allah'a tevekkül et. Ayette Allahu Teâla: "Karar verdiğiniz zaman" demiyor "karar verdiğin zaman" diyerek son sözü Allah'ın Rasûlüne bırakmaktadır. İkinci ayet ise; **"Onların işleri aralarında danışma iledir"** Bu ayette ise Allahu Teâla bir konu hakkında birbirlerine danışmadan ferdi görüşleri ile hareket etmedikleri için Müslümanları övmektedir. Her ne kadar ayet Müslümanları şûraya teşvik ediyorsa da ifâde mücmeldir. Bunun için bu mücmeli tafsil eden Rasûlün fiillerini ve sözlerini bilmemiz yani Sünnete başvurmamız gerekir.

Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in sözlerine ve fiillerine başvurduğumuz zaman onun Ebu Bekir ve Ömer'e şöyle dediğini görürüz: **"Bir konu hakkındaki meşverette ittifak ettiğinizde ben size muhalefet etmem."** [Ahmed] Hadis, Ebu Bekir ve Ömer'in bir meşverede ittifak ettikleri zaman Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in onlara muhalefet etmeyeceğini ve onların görüşlerini kabul edeceğini göstermektedir. Burada Rasûl, kendisi tek onlar iki kişi olmalarından ötürü çoğunluğun görüşüne muhalefet etmeyeceğini açıklamıştır.

Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Uhud savaşında Müslümanlardan görüş sahiplerini topladığını ve onlarla müşavere yaptığını şahit olmaktayız. Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], Kureys'i şehrin dışında bırakarak Medine'yi içerden savunma görüşünde idi. Münafıkların başı Abdullah Bin Übey Bin Selül'ün görüşü de buydu. Bu görüş aynı zamanda sahabenin büyüklerinin de görüşüydü. Bedir savaşında bulunmayan heyecanlı ve ateşli birçok gencin görüşü ise Medine'nin dışında düşmanla karşılaşmaktı. Gençlerin oluşturduğu grubun görüşünü benimseyenler çoğunlukta olunca Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] kendi görüşünü ve sahabenin büyüklerinin görüşünü terk ederek çoğunluğun görüşüne uydu. Bu olay Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in çoğunluğun görüşünü kabul ettiğine, kendi görüşünü ve azınlıkta olan sahabenin büyüklerinin görüşlerini terk ederek çoğunluğun görüşü ile amel ettiğine delâlet eder. Hatta insanlar, *"biz Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'i zorladık bunu yapmak bizim için doğru değil"* diyerek yaptıklarından pişman olup Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e gelerek ona: *"Seni zorladık bunu yapmak bize yakışmaz. Eğer istersen Medine'de kal"* dediler. [Hakim, Mustedrik'de tahriç etti] Fakat onların kendi görüşüne ve sahabenin ileri gelenlerinin görüşüne dönmesi yönündeki isteklerini geri çevirerek çoğunluğun görüşünde ısrar etti.

Ancak Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Bedir'de doğru olan görüşü kabul ettiğini görmekteyiz. Doğru bulduğunda bir kişinin görüşünü almakla yetindi. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]ve beraberindeki Müslümanlar Bedir suyundan uzak bir yere indiklerinde, Habbab Bin Münzir bu konaklama yerinden hoşnut olmayarak Rasûle: *"Ey Allah'ın Rasûlü. Bu yer, bir adım öteye veya bir adım geriye hareket edemeyeceğimiz Allah'ın seni indirdiği bir yer midir? Yoksa*

savaş ve hile türünden bir görüş müdür?" deyince Allah'ın Rasûlü: *بل هو الرأي، والحرب، والمكيدة* "**Hayır bu harp ve hile türünden bir görüştür**" dedi. Bunun üzerine Habbab: "Ya Rasûlullah burası konaklamaya uygun yer değildir" dedi ve sonra da kuyuların bulunduğu yeri işaret etti. Bunun üzerine Rasûl ve beraberindekiler oradan kalkıp Habbab'ın gösterdiği yerde konaklayarak Habbab'ın görüşüne uydular." Bu hadiste Rasûl, kendi görüşünü terk etti. Cemaatin görüşüne de müracaat etmeden doğru olan görüşe tabi oldu. Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem], kendisinin de belirttiği üzere, harp ve hile türünden bir konuda yalnızca bir kişinin görüşünü almakla yetindi.

Hudeybiye gazvesinde ise Rasûlün yalnızca kendi görüşünde ısrar ederek Ebu Bekir ve Ömer'in görüşünü tamamen geri çevirdiğini görmekteyiz. Hatta bütün Müslümanların görüşünü reddederek onların öfkelenmelerine, kızmalarına rağmen onları zorla kendi görüşüne bağlanmaya zorlamıştır. Ve onlara şöyle demiştir: *إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَلَسْتُ أَغْصِيهِ وَهُوَ نَاصِرِي* "**Muhakkak ki ben Allah'ın kulu ve Rasûlüyüm kesinlikle onun emrine isyan etmem. O, benim yardımcımdır.**" [el-Buhari, Misver İbn-u Mahreme'den tahrîç etti]

Bu dört hadisten Rasûlün, münferit olarak kendi görüşüne sarılıp, bütün görüşleri bir tarafa attığını, doğru olan görüşe dönerek bir kişiye ait olan doğru görüşü aldığını, kendi görüşünü terk ettiğini ve cemaatin görüşüne dönmediğini, çoğunluğun görüşünün yanında yer alarak çoğunluğun görüşüne müracaat edileceğine ve muhalefet edilmeyeceğine işaret ettiğini görürüz. Bu hadisleri ve hadislerin haklarında geldiği olayları incelediğimiz zaman Rasûlün Hudeybiye'de şer'î delile yani vahye bağlandığını, Bedir'de doğru olan görüşe bağlandığını, Uhud'da çoğunluğun görüşüne bağlandı-

ğını ve Ebu Bekir ile Ömer'e muhalefet etmediğini görürüz. Bu durumda Rasûlün fiili ve sözleri sadece şu üç hale delâlet etmektedir: **1.** Delil getiren kimsenin kuvvetli delile bağlanması insanlara bakmaması. **2.** Çoğunluğa bakmadan bilâkis mutlak olarak çoğunluğa itibar etmeden doğru olana bağlanması. **3.** Doğru olup olmadığına bakmadan çoğunluğun görüşüne bağlanması.

Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in fiillerinden ve sözünden istinbat edilen bu üç hükmü dünyada var olan görüşlere uyguladığımız zaman şu hususları görürüz.

1- Şer'î hüküm yalnızca delilin kuvvetine göre tercih edilir. Çünkü Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] vahiy indiği zaman vahyi tercih etmiş ve onun dışındakileri kesinlikle reddetmiştir. Bu nedenle şöyle demiştir: *إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَلَسْتُ أَغْصِيهِ وَهُوَ نَاصِرِي* "**Muhakkak ki ben Allah'ın kulu ve Rasûlü-yüm kesinlikle onun emrine isyan etmem. O, benim yardımcımdır.**" Şer'î delil ise sadece Kitap, Sünnet ve Kitap ve Sünnet'tin delâlet ettiği delillerdir. Çünkü Allah'tan gelen emir ve yasakların kendisine intibak ettiği şey odur. Delilin kuvveti, insanların ıstılahlarına veya anlayışlarına göre değerlendirilemez. Delilin kuvveti, delil getirme yönü, yalnızca onun anlayışına veya yalnızca ona ait ıstılahıya göre olsa bile, delil şüphesi olduğu sürece yalnızca delil getiren kimse nezdinde ortaya çıkar. Çünkü insanlar nezdinde delilin kuvveti, onların şer'î delile bakış farklılıklarına, lügat ve şer'î açıdan delilden anlayış keyfiyetine göre farklı olur. Yoksa delilin kuvvetli olması yalnızca hadisin kuvvetli olması demek değildir. Bilâkis delilin kuvvetli olması ister Kitaptan olsun ister Sünnetten olsun, rivâyet, dirayet ve anlayış durumlarına göre değerlendirilir. Bu husus Müslümanların ihtilâf etmedikleri bir konudur.

2- Bir konuda bir düşünceye delâlet eden görüşte, doğrudan yana olan tercih edilir. Kalkınma meselesinde olduğu gibi. Kalkınma, fikri yükselme ile mi olur yoksa ekonomik yükselme ile mi olur? Veya devletlerarası durum şu anda falan devletten yana mıdır yoksa falan devletten yana mıdır? İç durum ve devletlerarası durum yalnızca siyasî amelleri yapmak veya siyasî amellerle birlikte askeri amelleri yapmak için uygun mudur değil midir? İşte bu gibi soruların tamamında doğru olan görüşe müracaat edilir. Çünkü türü ne olursa olsun bunların tamamı Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in; *بلى هو الرأي، والحرب، والمكيدة* "**Bilâkis harp ve hile cinsinden bir görüştür**" sözünün kapsamına giren konulardır. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Bedir'de Habbab Bin Münzir'in görüşünü kabul ettiği gibi bu konuda da doğru olan görüş kabul edilir. Teknik görüş de böyledir. Çünkü Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bu yer hakkında tecrübeli olduğu için Habbab Bin Münzir'in görüşünü kabul etti. Bu nedenle teknik görüştede doğru olana uyulur.

3. Herhangi bir işin yapılmasına işaret eden görüşte çoğunluğun görüşü tercih edilir. Çünkü Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Uhud savaşında, Medine'nin dışında düşmanla karşılaşmanın hatalı, şehri içerden savunmanın daha doğru olduğu görüşünde olmasına rağmen çoğunluğun görüşüne uyararak Medine'nin dışında düşmanla karşılaştı. Aynı zamanda sahabenin ileri gelenlerinin görüşü de Medine'nin içinde kalarak savunma yapmak olduğu halde Allah'ın Rasûlü, onların görüşüne de uymayıp çoğunluğun görüşüne uymuştur. Rasûlün bu hareketi, Ebu Bekir ve Ömer'e söylediği *لَوْ اجْتَمَعْتُمْ مَا فِي مَشُورَةٍ مَا خَالَفْتُكُمْ* "**İkiniz bir meşverede ittifak ettiği-niz zaman ben size muhalefet etmem**" kavlinin manasını

da açıklamaktadır. Yani Uhud'da olduğu gibi bir ameli yerine getirmekle, bir işi yapmakla ilgili her görüşte çoğunluğun görüşüne müracaat edilir. Bir başkan seçimi veya valinin azledilmesi veya bir projeyi kabul etmek ve buna benzer bir ameli yerine getirmeye irşad eden konularda çoğunluğun görüşü tercih edilir. Dolayısıyla böylesi durumlarda görüşün doğru olup olmadığına bakılmadan çoğunluğun görüşünü almak gerekir ve çoğunluğun görüşü de bağlayıcıdır.

Bu delillerin dünyada var olan görüşler üzerine tatbik edilmesi sonucunda bağlayıcı olan görüşün yani çoğunluğun görüşünün tercih edileceği görüşün, Uhud'da gerçekleşen görüş cinsinden olan görüş olduğu ve bunun da herhangi bir amelin yapılmasına işaret eden görüş olduğu, bunun dışındaki görüşlerin bağlayıcı olmadığı ve çoğunluğun görüşüne göre amel edilmesi gerekmediği görülür. Buna göre çoğunluğun görüşünün bağlayıcı olduğu ve tercih edileceği durumun dünyada var olan görüşler içerisinde yalnızca bir tür görüşle sınırlı olduğu, bu tür görüşün de yerine getirilmesi istenen bir amelin nasıl yerine getirileceği gibi bir konunun araştırılması esnasında çoğunluğun görüşüne uymakla sınırlı olduğu görülmektedir. Yine uygulamadan anlaşılacağı üzere, şer'î hükme, bir düşünceye veya teknik bir işe götüren görüşlerden hiçbirinde çoğunluğun görüşüne bakılmaz. Bu tür durumlarda ancak şer'î hükme, delilin kuvvetine ve bir fikre veya teknik bir işe götüren bir görüşte yani harp ve hile türünden bir işte yalnızca doğru olan görüşe bakılır.

Buna göre tarif, çoğunluğun görüşüne göre bağlayıcı olmayan görüş olmaktadır. Çünkü Uhud olayı buna intibak etmemektedir. Ayrıca, bir fikre delâlet eden görüş, tarif meselesine intibak etmektedir. Tarif edebilmek için şer'î hükümün ne olduğunu, tarifini yapabilmek için aklın ne olduğunu araştırmak, bir şeyin vakıasını bilebilmek yani gerçeğini bi-

lebilmek için araştırmak demektir. Vakıya uygun olduğu sürece elde edilen bu sonuç tercih edilir. Bu nedenle tarifte doğru olan taraf tercih edilir. Tarifile ilgili konularda şer'î delil araştırılmaz. Çoğunluğun görüşüne de önem verilmez. Burada şer'î bir tarif ile şer'î olmayan herhangi bir şeyin tarif edilmesi arasında fark yoktur. Tarif, kendisi ile alakalı her şeyi bünyesinde topladığı ve alakası olmayan her şeyi de bünyesinden çıkardığı zaman, bu tarif diğer bütün tariflere tercih edilir. Yani doğru olan tarif tercih edilir. Çünkü tarif olunan vakıya uygun olan da budur. Bu vakıayı, gerçek bir şekilde niteleyen niteleyicidir o.

Şûra hakkında İslâm'ın hükmü budur. Bu husus Kur'an'ın nasslarında, hadiste ve Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in amellerinde açıkça görülmektedir. Ancak dikkat edildiğinde, insanı bir işi yerine getirmeye yönlendiren görüşlerle, bir şey hakkında hüküm koymaya yani düşünceye götüren görüşler arasında ayırım yapma işleminde vakıadaki görüşler arasında karışıklık olduğu gözlemlenmektedir. Aynı kargaşa dünyada var olan görüşlere, şer'î delillerin tatbik edilmesi esnasında da görülmektedir. Bedir ve Uhud olayları arasındaki farkta olduğu gibi. "Dünyada var olan görüşler incelendiği zaman, bir işi yerine getirmeye sevk eden görüşle, bir düşünceye yani bir şey hakkında hüküm koymaya götüren görüşler arasında fark yoktur denilebilir. Dolayısıyla böyle bir farkın varlığı da nereden çıktı?" diye bir soru sorulabilir. Böyle bir soruya şu cevap verilir: Gerçekten her iki olay arasında çok ince bir fark vardır. Bir düşünceye götüren görüşte, işe bakılmaksızın yalnızca içeriği araştırılır. Dolayısıyla araştırma sahası iş değil, konunun içeriğidir. Bir konunun araştırılmasından kasıt ise, araştırılân konunun arkasından yapılması gereken işe bakmadan araştırılan konu hakkında bir hükme/düşünceye varmaktır. Örneğin Ebu

Bekir zamanındaki riddet harplerini Ebu Bekir, vatandaşlardan bir grubun şer'î hükümlerin uygulanmasına karşı gelmeleri şeklinde incelerken/araştırırken, aynı konuyu Ömer; güçlü bir grubun devlete karşı açmış olduğu bir savaş olarak değerlendiriyor ve bunlarla yapılacak savaşa devletin gücünün yetmeyeceği şeklinde düşünüyordu. Bu nedenle Ebu Bekir: *"Allah'a yemin olsun ki Allah'ın Rasûlüne verdikleri bir deve yularını banada vermekten sakınırlarsa onlarla savaşırm"* diyordu Bu konu Ömer'de de netleşip, açıklığa kavuşunca kendi görüşünden vazgeçerek doğru görüş olan Ebu Bekir'in görüşüne uydu. Çünkü olay büyük bir grubun devlete meydan okuması değil yalnızca vatandaşlardan bir grubun karşı çıkması meselesiydi. Dolayısıyla araştırma Uhud'da olduğu gibi savaşa çıkıp çıkmamak gibi bir mesele üzerinde yapılmamaktaydı. Araştırma, Rasûlün vefatından sonra bedevilerin zekâtlarını vermekten kaçınmaları ve devlete karşı meydan okumaları nedeniyle bir şer'î hükmün uygulanmasına bir grubun karşı çıkması mıdır yoksa büyük bir grubun devlete meydan okuması mıdır? konusunda yapılmamaktaydı. Gerçekte araştırılan mesele buydu. Bu nedenle araştırma bir fikre götüren bir konu üzerinde yapılmış ve doğru olan görüşe bağlanılmıştır. Ki bu doğru görüş de, vatandaşlardan bir grubun bir şer'î hükmün uygulanmasına karşı çıktıklarını gösteren Ebu Bekir'in görüşüdür. Örneğin, Muaviye'nin efendimiz Ali ile kendisi arasında Kur'an'ın hakemliğini istediğini gösteren mushafların kaldırılması olayında da böyle bir durum söz konusudur. Yani mushafların kaldırılması gerçekten Kur'an'ın hakemliğine müracaat etmek için yapılan bir hareket midir yoksa Muaviye'nin efendimiz Ali'ye karşı kullandığı bir tuzak mıdır? Ali [Radiyallahu Anh] bunun bir tuzak olduğunu anlarken, onunla beraber olanların birçoğu Kur'an'ın hakemliğine başvurma olarak

anlamışlardır. Mushafın kaldırılmasındaki olayda, gerçek amaca ulaşabilmek için bu konu araştırılır ve bu araştırma konu hakkında insanı bir fikre götürür. Dolayısıyla da bu olayın, efendimiz Ali [Radiyallahu Anh]'e karşı kullanılan bir hile olduğunu gösteren doğru görüşe bağlanılır. Yine yöneticilerin sayısının fazla olması devleti güçlendirir mi yoksa zayıflatır mı? Bir başka ifâde ile yöneticilerin sayısı az olduğu zaman mı devlet güçlü olur yoksa yöneticilerin sayısının azalması, devletin de güçsüz olmasına, çok olması ise güçlü olmasına mı neden olur? Veya demokratik sistemdeki bakanlar kurulu üyelerinin sayısının azlığıyla mı sistem zayıflar yoksa çokluğuyla mı? İslâm nizamında, halifenin yardımcılarını azaldığında mı devlet güçlü olur yoksa yardımcılarının sayısının çokluğu devleti zayıflatır mı? Gerçeğine ulaşabilmek için konu araştırılır. Bu araştırma araştırmacıları bir fikre götürür ve doğru olan görüşe bağlanılır. Böylesi bir konuda doğru olan görüş ise, yöneticilerin sayısının çoğalması ile devletin zayıfladığı azaldığında ise devletin güçlendiğini ifâde eden görüştür.

Bir düşünceye/fikre götüren görüşle ilgili olarak üç örnek, işte bunlardır. Bu örneklerden de açıkça görüleceği üzere araştırma sahası iş değil konunun içeriğidir. Her ne kadar varılân fikir, sonunda bir ameli gerektirse de araştırma asla iş üzerinde yoğunlaşmamış bilâkis bir amelin yerine getirilip getirilmeyeceğinin veya araştırılan konu ile varılân düşüncenin/fikrin gerektirdiği yönde yerine getirilmesini açıklığa kavuşturan bir fikir üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırma, bir konuda bir görüşe yani bir fikre ulaşmak için yapılmaktadır. Araştırma ile elde edilen bu görüş doğrudan doğruya amele götürmez, ancak bir fikre götürür. Elde edilen fikir bazen bir işin yerine getirilmesini gerektirebileceği gibi bazen de gerektirmeyebilir. Bundan dolayı o bir fikre

götüren bir görüş olur. Ancak bir işe götüren görüşe ulaşılnca, işin gerektirdiği konuya bakılmaksızın amelin yerine getirilmesi araştırılır. Bu durumda ise araştırma sahası konu değil “ameli yerine getirmek” olur. Araştırmadan murat bir işi yerine getirip getirmemek veya belli bir niteliğe göre yerine getirmektir. Yoksa araştırmadan maksat bir konuyu araştırmak değildir. Örneğin: - Bir halife seçmek ve ona biat etmek istenildiği zaman, hilâfet farz mıdır yoksa değil midir? gibi bir konu araştırılmaz. Veya halife mi seçilsin yoksa Cumhurbaşkanı mı seçilsin? gibi bir konu da araştırılmaz. Ancak falan kişi mi seçilip ona biat edilsin yoksa falan kişi seçilip ona mı biat edilsin? sorusuna cevap aranır. Devletin borç alması olayı araştırıldığında borç almak câiz midir yoksa câiz değil midir? gibi bir sorunun cevabı araştırılmaz. Böyle bir durumda borç alınsın mı alınmasın mı? sorusuna cevap aranır. Bir yere yol açma meselesi araştırıldığında, açılmak istenen yolun yerini dolduracak bir yolun bulunmasından dolayı yeni bir yol açmak câiz midir yoksa değil midir? gibi bir mesele araştırılmaz. Sadece bu yol açılsın mı açılmasın mı? konusu araştırılır. Yani yerine getirilip getirilmeme açısından amelin kendisi araştırılır. Amelin gerektirdiği konu araştırılmaz. Dolayısıyla, araştırma konusunu ve sahasını “bir fikre götüren görüş” oluşturmamaktadır. Araştırma, “bir işi yerine getirme” hususunda yapılmaktadır. Bu nedenle araştırma bir amele götüren görüş üzerinde olup, görüş doğrudan doğruya üzerinde durulan işin yerine getirilmesi için belirtilir. Örneğin Ebu Bekir'in kendisinden sonra kimin halife olacağı hususunu Müslümanlarla istişare etmesi halife seçimi konusunda yapılan bir istişare idi. Yani falan kişi mi yoksa falan kişi mi halife olsun konusunda yapılan bir istişare idi. Araştırma konusu kesinlikle hilâfet değildi. Bu, bir işi yerine getirmeye sevkeden bir görüş hakkında

yapılan bir araştırmadır. Yine örneğin efendimiz Ali ile Muaviye arasındaki anlaşmazlık Kur'an'ın hakemliğine müracaat etmekle sona erdiğinde, efendimiz Ali taraftarları arasındaki hakem seçimi de böyledir. Ali, Abdullah İbn-u Abbas'ı seçerken, beraberindekilerin büyük bir kısmı Ebu Musa El Eş'ari'yi seçmişlerdir. Bu araştırma, hakemliğin kabul edilip edilmemesi konusunda yapılan bir araştırma değil kimin hakem olarak seçilmesi gerektiği konusunda yapılan bir araştırmadır. Yani bir işin yerine getirilmesindeki görüşü araştırmaktır. Örneğin günümüzde Müslümanların çoğu, her türlü alet ve edevatı üretebilecek çapta ağır sanayinin kurulması, risâlet sahibi bir devleti tamamlayıcı ve iyice yerleştirici faktörlerden birisi olarak değerlendirirlerken, başlarındaki yöneticiler barajlar yapmak ve çiftçilerin ekonomik seviyelerini yükseltmek için tarımı teşvik politikaları ile uğraşmaktadırlar. Bu araştırma, ağır sanayi mi kurulsun yoksa barajlar mı inşa edilsin konusunda yapılan bir araştırmadır. Yoksa devletin belli bir risâletinin olması gerekir mi gerekmez mi konusunda yapılan bir araştırma değildir. Bir işi yerine getirmeye sevk eden bir görüş üzerinde yapılan bir araştırmadır.

Bir işi yerine getirmeye götüren görüş hakkında yukarıda anlatılan örnekler, araştırmanın bir konu hakkında değil de iş hakkında yapıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu işler her ne kadar bazı konuların incelenmesini gerektirse de, araştırma kesinlikle konular üzerinde yoğunlaşmamaktadır. Araştırma iş üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla araştırma görüş hakkında değil iş hakkındadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan ve örneklerden de anlaşılacağı üzere, “bir düşünceye/fikre götüren görüş” ile “bir işi yapmaya götüren görüş” arasında fark vardır. Her ne kadar bu farkı anlayabilmek için dikkatlice düşünmeye ve

incelemeye ihtiyaç varsa da farkın varlığı kesindir. Bütün bu açıklamalar, bir işi yapmaya götüren görüş ile işin geneli hakkında bir fikre götüren görüş arasındaki farkın kavranmasında, içine düşülebilecek karışıklıkları bertaraf etmek açısından yapılan açıklamalardır. Bedir ile Uhud olayı arasındaki farkla ilgili olarak içine düşülebilecek kargaşalık/karışıklık açısından konunun ele alınmasına gelince: Şöyle denilebilir: “Bedir olayı da Uhud olayı da savaşa gitme konusunda olduğu halde ve her iki olay arasında da fark bulunmamasına rağmen, niçin Bedir olayını bir fikre götüren bir görüş, Uhud olayını ise bir işi yerine getirmeye götüren bir görüş sayılıyor? Halbuki Bedir olayı ile Uhud olayı arasında hiç fark yoktur.” Bunun cevabı şöyledir: Gerçekten de iki olay arasında apaçık bir fark vardır. Çünkü Bedir olayının vakıası ile Uhud olayının vakıası başka başka şeylerdir. Uhud olayında şehir dışına mı çıkâlim şehir içinde mi kalâlim? sorusuna cevap aranmaktaydı. Orada heyecanlı, duygusal olarak hareket eden gençlerle, akıllı ve tecrübeli olarak düşünen kimseler vardı ve araştırma, savaş yeri hakkında değildi. Oysa dağ üzerinde stratejik bir yerde ordunun düzenlenmesi gündeme geldiğinde düzenlemeyi doğrudan doğruya Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in yaptığını, okçuları dağın arka tarafına yerleştirdiğini ve kesinlikle kendisinden habersiz olarak yerlerinden ayrılmaları gerektiğini onlara emrettiğini ve de cemaatin görüşüne müracaat etmediğini görmekteyiz. Bedir olayında ise konu, stratejik bir yerde ordunun yerleştirilmesi olduğundan dolayı Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] doğru olan görüşe müracaat etmiştir. Bir yönden olayın açıklaması budur. Bu tesbitte yalnızca Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in fiili değil, Habbab Bin Münzir'e sözlü olarak söyledi-

ği; **"Bilâkis o harp, hile ve görüşle ilgilidir."** hadisi de konuya açıklık getiren kavli bir delildir.

Geriyeye tek mesele kaldı ki o da şudur: Sözü tercih edilecek ve doğru olanı açıklayacak olan kimdir? Biz biliyoruz ki şer'î hükümlerde delili kuvvetli olan tercih edilir. Bir işi yapmaya götüren görüşlerde ise çoğunluğun görüşü, teknik işler ve tarifler gibi bir düşünceye götüren görüşlerde ise doğru olan taraf tercih edilir. Şimdi sözü tercih edilen ve doğru olanı belirleyecek olanın kim olduğunu bilmemiz gerekiyor. Bu işte doğru olanı seçecek olan, yetki sahibi olan kimsedir. O, kavminin emiridir yani başkanlarıdır. Çünkü bir iş hususunda cemaatle istişare yapan odur. Eğer bir topluluk birbirleri ile istişare yapıyorlarsa, bu istişareyi ancak, onları doğru bir esasa göre yürüyecekleri görüşe ulaşmak için yapıyorlardır. Bir iş hususunda bir cemaatin yürüyüşü, cemaatin bir emirinin bulunmasını gerektirir. Böylece hakında istişare yaptıkları hususta kavmin/cemaatin emiridir yetki sahibi olan. Dolayısıyla doğru olan görüşü tercih edecek olan da kavmin başkanıdır. Buna delil olarak ayette şöyle denilmektedir: **"İş hususunda onlara danış. Karar verdiğin zaman Allah'a tevekkül et."** Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Müslümanların başkanı iken istişare yapmıştır. İstişare yaptıktan sonra bir sonuca vardığında karar verdiği işi yani doğru gördüğünü uygulama yetkisini Allah ona vermiştir. Bu durumda doğru olanı tercih edecek olan kişi Rasûl olmaktadır. Bu durum bir kavmin başkanı olan herkes için geçerlidir. Çünkü bu yalnızca Rasûle has değildir. Bilâkis bütün Müslümanları kapsamına almaktadır. Çünkü ayeti tahsis eden bir delil bulunmadıkça Rasûle yapılan hitap aynı zamanda ümmetine de hitaptır. Burada ise ayetin Rasûl hakkında in-

diğini tahsis edecek herhangi bir delil bulunmadığı için hitap genel bir hitaptır.

Ancak doğru olanı tercih edecek bir başkanı olmayan bir cemaat, tercih hakkının kime verileceğini tespit etmek isterse, bu durumda cemaatin içlerinden yalnızca bir kişiye doğruyu seçme yetkisini vermesi gerekir. Hiçbir şekilde birden çok kişiyi seçmeleri câiz değildir. Bu nedenle doğru olan yalnızca bir kişi tarafından tercih edilmelidir. Evet, çoğunluk doğru olanı söyleyebilir. Veya iki kişi bir kişiye oranla doğru olanı daha iyi tesbit edebilir. Fakat mesele doğrunun nerede olduğunu araştırmak değildir. Mesele doğruyu kimin belirleyeceği meselesidir. Doğruyu bir kişi mi, yoksa iki kişi mi belirleyecek? Oysa doğru, çoğunluk tarafından belirlenemez. Çünkü çoğunluk doğru olanın dışındadır. "Çoğunluk" ve "doğru olan" birbirine karşı olan bir iştir. Bazen doğru olup olmadığına bakılmaksızın çoğunluğun görüşü ile hareket edilirken bazen de çoğunluğun görüşüne bakmadan doğru olana göre hareket edilir.

Doğru olanın yalnızca bir kişi tarafından belirlenmesinin kesinlikle gerekli olduğu ve birden çok kişi tarafından belirlenmesinin câiz olmamasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Bu işin vakıası doğruyu tercih edenin bir kişi olmasını gerektirmektedir. Çünkü tercih iki veya üç kişiye bırakılırsa ihtilâf etmemeleri mümkün değildir. Aralarındaki ihtilâf, onları hakem tayin etmeye zorlar. Eğer iki kişinin hakemliğine müracaat ederlerse yine ihtilâf edebilirler. Bu defa da iki kişiden birinin hakemliğine başvurmaları gerekir. Eğer üç kişinin hakemliğine başvurulursa ihtilâf etmeleri kaçınılmazdır. Bu durumda ise hakemlikte ya iki kişiye yada bir kişiye başvurulacaktır. Eğer iki kişinin görüşüne başvurulursa ço-

ğunluğun görüşüne başvurmuş sayılırlar. Halbuki istenen doğru olana başvurmaktır. Bu da tek kişiye başvurmayı gerektirir. Bu nedenle ta başlangıçta bir kişinin hakemliğine müracaat etmeleri gerekir. Yani doğruyu belirleyecek olanın yalnızca bir kişi olması gerekir. İki veya üç kişi arasında ihtilâf olabileceği gibi üçten fazla kişi arasında da olabilir. Dolayısıyla bir kişiden fazlasının hakemliği doğru değildir. Çünkü bir kişiden fazlasının hakem olması çoğunluğun hakem olması demektir ki bu doğru değildir. İstenen, çoğunluğun değil doğrunun hakemliğidir.

2. Doğru olanın belirlenmesinde aslolan bunun ancak yetki sahibi kimse tarafından yapılmasıdır. Yetki ise ancak bir kişide bulunur. Çünkü emir yani devlet başkanı ancak bir kişiden oluşur. İstişare sonucunda varılân işin uygulanması da ancak bir kişi tarafından yapılmalıdır. Çünkü iki kişi uygulama üslûplarında ihtilâf ederler. Aralarındaki ihtilâf ise uygulamayı engelleyebilir. Dolayısıyla yetki sahibi ancak bir kişi olabilir. Bu nedenle doğru olanı tercih edecek kişinin elbette ki bir kişi olması gerekir.

3. Müslümanlar katında işlerin en büyüğü Hilâfet merkezidir. Şer'î hükümleri benimseme, bir hükmü bir başka hükme tercih etme yetkisini İslâm Şeriatı yalnızca Halife'ye vermiştir. Delilin kuvvetli olup olmadığına karar verme hakkını ve doğru olanı tercih etme yetkisini yalnızca halife'ye vermiştir. Harp ilân etme, sulh yapma, kâfir devletlerle olan ilişkileri sınırlandırma ve bunların dışında Halifenin yetki alanına giren işlerin tamamında söz hakkı yalnızca Halife'ye aittir. Doğru olarak gördüğü sürece görüşüne göre işleri gözetme hakkı yalnızca ona aittir. Sahabenin İcması da böyledir. Halifenin görüşü yalnızca bir kişinin görüşü demektir. Bu çok önemli görevin dışındaki bütün işlerde ise

doğru olanın tercihinde yalnızca bir kişinin karar sahibi olması, öncelikle doğru bir harekettir.

“Şura” ve “istişare” yani “görüşleri alma” meselesinin aslı budur. Bu konu hakkındaki şer'î hüküm de budur. Bu hüküm her yönüyle demokratik yönetim tarzına tamamen terstir. Görüş alma hususunda hak olan Allah'ın hükmü işte budur. Bunun dışında demokrasiden olanlar batıldır ve alınması da câiz değildir.

İLİM VE KÜLTÜR

Lügatte adam bir “ilim edindi”, “ilmin gerçeğini elde etti” denilir. Bir şey hakkında “ilim edindi”. Onu öğrendi, bir şeyin ilmini gösterdi. Yine Lügatte [ثقّف] “kültür” kelimesi; bir şeyi süratlice kavradı şeklinde kullanılır. Kelamı/sözü kavramak demek süratle onu anlamak demektir. İşte kelimele-
rin kullanımında bu sözlük anlamları esastır. Ancak lügat anlamları ile ilgisi olan başka anlamlara ıstılah/terim olarak kullanılması da câizdir. “Fail” kelimesinin nahivde kullanılması gibi. Meşhur ve egemen olan, kelimelerin sözlük anlamlarıdır. Bunun için eskiler türü ne olursa olsun “ilim” kelimesini her bilgi için kullanmışlardır. İlimlerle bilgiler arasında ayırım yapmamışlardır. Sonradan insanlar, akli bilgileri ve tabiatla ilgili bilgileri bütün insanlar için genel bilgiler olarak kabul eder olmuşlardır. Bir kısım insanlar ise nakli bilgileri onu nakleden her ümmete has saymışlardır. Sonra “ilim” ve “kültür” kelimelerinin manaları ayrı ayrı muayyen bilgilerle sınırlandırılmaya başlandı. Böylece ilim ve kültür kelimelerinin sözlük anlamlarının dışında ıstılahi anlamları oluştu. Bu ıstılahi anlamlarına göre her iki kelimenin anlamı şu şekilde olmaktadır: İlim; tabiat, kimya ve tecrübeye dayanan diğer ilimler gibi gözlem, tecrübe ve sonuç yoluyla edinilen bilgidir. Kültür ise; tarih, lügat, fıkıh, felsefe ve tecrübeye dayanmayan diğer bilgiler gibi haber, telakki ve istinbat yoluyla edinilen bilgilerdir. Bu arada her ne kadar “kültür” kavramının kapsamı içerisine girse de tecrübeye dayanmayan fakat “ilim” kavramının içeriğine giren matematik, mühendislik ve zanaat gibi bilgiler vardır. Bunlar her ne kadar kültürden sayılsa da her hangi bir ümmete ait olmaması nedeniyle ilim kavramı kapsamında değerlendirilmez.

dirilir. Ticaret ve denizcilik gibi zanaata benzeyen fakat kültürle alakalı mesleklerin durumu da böyledir. Bunlar da ilimden sayılır ve her topluluk için geneldir. Ancak resim, heykeltıraşlık ve müzik gibi sanatlar ise kültür kavramı içerisinde girerler. Bunlar belirli bir hayat görüşüne tabidirler ve bu nedenle de “özel kültür” sayılırlar. İlim ile kültür arasındaki fark şudur: İlim, evrensel olup özel olarak herhangi bir ümmete ve topluma ait değildir. Kültür ise; tarih, bazen hayat felsefesi ve edebiyat gibi bir ümmetin özelliklerinden ve onu diğer ümmetlerden ayıran ayrımlardan sayılan ve ümmetin ürettiklerinden olup bizzat o ümmetin kendisine ait şeylerden meydana gelir. Bazen de ticaret ve denizcilik gibi herhangi bir ümmete ait özel bir kültür olmayıp evrensel olur. Bu nedenle “ilim” kavramı içerisinde giren şeyler evrensel olarak her ümmetten alınır. Çünkü ilim herhangi bir ümmete özel olmayıp evrenseldir. Kültüre gelince; ümmet kendi kültürü ile kültürlenmekle işe başlar, onu iyice anlar, kavrar, öğrenir, zihninde iyice yerleştirdikten sonra diğer kültürleri öğrenebilir.

Müslümanlar, kişinin bizzat elde ettiği ilimlerle başkasından aldığı ilimler arasında ayırım yapıyorlardı. Bu konuda İbn-u Haldun, Mukaddime adlı kitabında şunları söylemektedir. “İlimler iki sınıftır: 1. İnsanın düşünme yoluyla kendiliğinden elde ettiği doğal ilimler. 2. Başkasından nakil yoluyla elde ettiği ilimler. Aklın hakemliğine dayanan ve insanın yapısı itibarı ile fikren elde edebileceği felsefe ve hikmet gibi ilimler birinci grup ilimlerden sayılır. Beşeri gücü ile insan bu türden bilgilerle alakalı konuları, meseleleri, onlarla ilgili delilleri ve öğrenim yollarını bulur ve düşünce sahibi bir insan olması hasebiyle ulaştığı bilgilerin doğruluğuna kanaat getirinceye kadar da araştırmasını sürdürür. İkinci grup ilimler ise naklî ilimler olup bunların tamamı kanun

koyucu tarafından bildirilen haberlere dayanmaktadır. Me-selelerin detaylarını asıllarına ilhak etme dışında, bu türden ilimlerde akla yer verilmez." "Aklî ilimler veya tabiat ilimleri ümmetler arasında ortak ilimlerdir. Çünkü insan ona akli ile ulaşır. Naklî ilimlere gelince yalnızca İslâm milletine ve ehli-ne aittir." Görüldüğü üzere İbn-u Haldun naklî ilimleri yalnızca İslâm milletine has kılmaktadır. Oysa bu bir örnektir. Halbuki İslâm ümmetinin dışındaki milletlerin de kanunları veya lügatleri gibi kendilerine has naklî ilimleri vardır. İbn-u Haldun'un sözü ilim ile kültür arasında bir farkın var olduğuna delâlet etmemektedir. Ancak aklî ilimler ile naklî ilimler arasındaki farka işaret etmektedir. Yine İbn-u Haldun'un sözü, Müslümanların ilim ve kültür arasında ayırım yaptıklarına da delâlet etmemektedir. İbn-u Haldun'un sözü ancak, Müslümanların bilgiler arasında ayırım yaptıklarının ve bilgileri iki kısma ayırdıklarına delildir. Ayrıca yaptıkları ayırım sadece ilmin elde edilişi açısından yapılan bir ayırımdır. İlmin elde ediliş metodu açısından yapılan bir ayırım değildir. Müslümanlar bilgileri, aklî metotla alınmasına binaen aklî ilimler, naklî yoldan alınmasına binaen de naklî bilgiler olarak sınıflandırmışlardır. Fakat bugünkü insanlar bilgiler arasında elde etme metodu açısından ayırım yapmaktadırlar ve "ilim" kelimesini tecrübe yoluyla elde edilen bilgiler için kullanmakta, tecrübeye dayanmayan bir yoldan elde edilen bilgiler için de "kültür" kelimesini kullanmaktadırlar.

İslâmî Kültür

İslâmî kültür, araştırılmasında İslâm akîdesinin sebep olduğu bilgilerdir. Bu bilgiler ister tevhid ilmi gibi İslâm akîdesini inceleyen, araştıran ve içeren bilgiler olsun isterse fıkıh, tefsir ve hadis gibi İslâm akîdesine dayalı bilgiler olsun isterse İslâm akîdesinden fıskıran anlayışın gerektirdiği usûl ilmi, hadis ıstılahları, Arap lügati bilgileri gibi İslâm içtihadının gerektirdiği bilgiler ve hükümler olsun bunların tamamı "İslâm kültürünü" meydana getirirler. Bunların hepsi İslâm kültürüdür. Çünkü bunların araştırılmasında temel sebep İslâm akîdesidir.

İslâm kültürünün tamamı Kitap ve Sünnete dayanır. Bu iki kaynağın anlaşılmasının gereği olarak İslâm kültürünün bütün dalları kazanılmıştır. Kitap ve Sünnet de İslâm kültüründen sayılır. Çünkü İslâm akîdesi, Kitap ve Sünneti almayı ve bu ikisinin getirdikleri ile mukayyet olmayı gerektirmektedir.. Kur'an Rasûle, insanlara açıklaması için indirilmiştir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ **"Sana da insanlara indirileni açıklayasın diye bu zikri indirdik"** [Nahl 44] Yine Allahu Teâla, Müslümanlara Rasûlün getirdiklerini almalarını emretmiştir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا **"Rasûl size neyi getirdiyse onu alın neyi yasakladıysa onu da bırakın."** [Hasr 7] Rasûlün getirdikleri ise ancak anladıktan ve öğrendikten sonra alınabilir. Bu nedenle Kitap ve Sünnetin gerektirdiği çeşitli İslâmî bilgiler var olmuştur. Böylece İslâm kültürü türleri doğmuştur. Böylece de İslâm kültürünün belirli bir manası olmuştur ki o, Kitap, Sünnet, lügat, sarf, nahiv, belağat, tefsir, hadis, hadis ıstılahları, usûl, tevhid ve bunların dışındaki İslâmî bilgilerdir.

İslâm'ın Öğrenim Metodu

Öğrenim konusunda İslâm kültürüne ait bir metot vardır. Bu metot şu üç hususta özetlenir: **1-** Doğru bir kavrayışla hakikatleri kavrayacak derecede eşyaları derinlemesine araştırmak. Çünkü, İslâm kültürü, öğrenimde sabretmeye tahammüle ihtiyaç duyulan, kökleri derinde olan fikrî kültürdür. Zira İslâm kültürü ile kültürlenmek fikrî bir eylem olup onu kavrayabilmek, aklî çaba harcamayı gerektirir. Çünkü kültür işi, İslâm kültürünün cümlelerini anlamayı, vakıasını idrâk etmeyi ve İslâm kültürü ile vakıayı anlamada yardımcı olacak bilgiler arasında bağlantı kurmayı gerektirir. Bu nedenle fikrî telakki şeklinde alınması kaçınılmazdır. Örneğin Müslümanın akîdesini teslimiyetçi bir yolla değil, akılla öğrenmesi farzdır. Akîdenin esası ile ilgili her şeyin öğrenilmesi esnasında fikrî ameliye/zihinsel işlem ile öğrenilmesi gerekir. Akıl Kur'an ve Sünnetteki şer'î hükümlerle muhataptır. Dolayısıyla vakiadaki problemin ve problemle alakalı nassın anlaşılabilir nassın vakiadaki probleme uygulanabilmesi için şer'î hükmün Kitap ve Sünnetten zihinsel işlem/çaba ile istinbat edilmesi gerekir. Bu da elbette ki fikrî işlemi gerektirir. Hatta delilini bilmeden şer'î hükmü alan âmmi bir kimsenin bile problemi ve problemini çözecek hükmü anlaması gerekir ki böylece karşılaştığı probleme uygun hükmün dışında başka problemle ilgili bir hükmü almasın. Bunu gerçekleştirebilmesi için ise elbette ki fikrî ameliyeye ihtiyaç vardır. İster müçtehit isterse âmmi olsun bir kimsenin İslâm kültürü ile kültürleşebilmesi için bunu fikrî telakki ile alması gerekir, fikrî ameliyenin ve fikrî çaba harcamanın dışında alınmaz.

2- Bir şeyi öğrenen kimsenin, öğrendiği şeyle amel etmesi için öğrendiklerine inanması gerekir. Yani, akîde ile ilgili olduğu sürece hiçbir şüpheye yer bırakmaması ve öğrendiği şeyle ilgili hakikatleri kesinlikle tasdik etmesi gerekir. Hükmümler ve adab gibi akîdenin dışındaki konuların vakıya uygunluğunda ise zannı galibine göre hareket eder. Ancak bunların, hakkında en ufak tereddüte düşmediği, şüphenin bulaşmadığı ve kesin bir şekilde itikat ettiği asıla dayanması gerekir. Hangi halde olursa olsun öğrenen bir kimsenin öğrendiği şeyi almasında itikat/inanması şarttır. Bu inancı, ya öğrendiği şeyin aslına olan inançtan gelir yada bizzat araştırdığı şeye olan inancından gelir. Kültürün, bu hali dışında alınması kesinlikle câiz değildir. Dolayısıyla kültür alınırken itikadın buna esas kılınması, İslâm kültürünün seçkin bir konumda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü İslâm kültürü derin bir kültürdür. Aynı zamanda kendisi ile kültürlenen kimseyi harekete geçirecek, bozukluğu yakıp yok eden alev alev yanan bir ateş kadar enerjiye/güce ve doğru yolu aydınlatan bir nura sahiptir. Bu fikirleri kesin bir şekilde tasdik etmek, doğal olarak insanın içerisinde vakıya ve bu düşüncelerle bağlantılı eşya hakkında var olan mefhumlar arasında kesin bir bağlantı kurulmasını sağlar. Dolayısıyla bu fikirler insanı canı gönülden bir istekle ve heyecanla inandığı şeyi yapmaya sevk eder. Ve bu kültürü alanların nefislerinde etki çok çok fazla olur. Zira duygular fikrin taşıdığı vakıya doğru hareketlendirilmiştir. Çünkü kişinin öğrendiği fikirlere inanması; duygularını mefhumları ile bağlaması, bu bağlamanın da kişiyi harekete geçirmesi demektir.

3- Kişi, öğrendiği kültürü hissedilen vakıadaki problemleri pratik olarak çözmeye yönelik bir şekilde öğrenmelidir. Varsayımlara dayalı bir şekilde okuyup öğrenmemelidir. Ki eşyayı değiştirebilmesi ve tedavi edebilmesi için gerçeğine

uygun, olduğu gibi nitelendirsin. Böylece o, kâinatta, insanda ve hayatta var olan hissedebildiği şeyleri ve hissetmesi mümkün olan şeyleri almış olur. İnsanı, hayatı ve kâinatı tedavi etmek, hakkında hüküm vermek ve böylece de alıp almama hususunda alacağı tavrını tayin etmek veya almak ile terk etmek arasında bir seçim yapmak için öğrenir. Bu nedenle İslâm, insanın varsayımlara bağlanmasını/ uymasını doğru bulmaz. Örneğin Merih'te hayat olsaydı Ramazan ayında nasıl oruç tutulacaktı. Orada ay yoktur ki Ramazan ayı da var olsun! gibi bir mesele üzerinde araştırma yapılamaz. Oysa hitap ancak yeryüzünde yaşayan insana yapılmaktadır. Ancak yeryüzünde yaşayan insan Ramazan ayına şahit olur. Dolayısıyla elbette ki oruç tutması gerekir. Fakat bazen ay görülmediği, hava bulutlu olduğu zaman ise: *صُومُوا* **"Eğer hava bulutlu olursa ayı göremezseniz Şaban ayını otuza tamamlayınız"** [el-Buhari] şeklindeki Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in hadisi ile belirtilen hüküm uygulanır. Bu nedenle alınan kültürün hayalî veya varsayımlara dayalı değil pratiği olan kültür olması şarttır. Hayatta pratiği ile karşılaştığı zaman, -onun güzelliğini bilmek ve zihinsel zevk almak için değil- onunla amel etmek için öğrenilmelidir.

Öğrenimde İslâm'ın metodu işte budur. Bu metot, araştırmada derinleşmek, araştırma ve inceleme sonucunda elde edilen şeye inanmak ve hayat sahasında onu pratik olarak uygulamak, yaşamak için almaktır. Öğrenim metodu bu şekilde tam ve eksiksiz olarak tamamlandığı zaman Müslüman, derin düşünce ve çok kuvvetli bir ihsas/algilama ile hayat problemlerini çözecek güç sahibi bir kişi olarak İslâm kültürü ile kültürleşmiş/kültürleştirilmiş olur. İslâm kültü-

rü Müslümanı olgunlaşma yolunda gönüllü, serbestçe ve doğal olarak yürür hale getirir ve bu yolda yürümeye devam ettiği sürece de hiçbir güç onu bu yoldan çıkaramaz. Çünkü bu metotla elde ettiği İslâmî düşünceler, hem kültürü olan kimseyi hem de başkalarını etkileyen doğru bir gerçeklik ve en faydalı bir ilaçtır. Üstelik bu metot, kültürleştirdiği kimseyi çok canlı kılmasının ötesinde Müslümanı hayatın her türlü problemini çözmeye muktedir kılar. Bu nedenle onda, aklın kanaat getirdiği ve kalbin mutmain olduğu bir zihniyet meydana gelir. Aynı zamanda onda kâmil bir imân ile dopdolu İslâmî bir nefsiyet oluşur. Kişi bu zihniyet ve nefsiyet ile İslâm'ın kendisinden istediği muhteşem sıfatlarla vasıflandırılır. Yine bu zihniyet ve nefsiyet ile karşılaştığı bütün zorlukların üstesinden gelir. Aydın ve derin fikirlerden meydana gelen bu İslâmî kültürde var olan güç, bu fikirlerin İslâm akîdesi üzerine bina kılınmasından ve insanın Allahu Teâla ile olan bağlantısını idrâk etmesinden kaynaklanmaktadır. İslâmî kültür ya doğrudan doğruya Allahu Teâla'dandır ya da Allah katından gelen Kitap ve Sünnetten istinbat edilmiş fikirlerdir. Onda, fikir olmasından dolayı fikri yön/boyut bulunduğu gibi, benimsenmesi esnasında Allah tarafından gelmiş fikirler olarak kabul edilmesi ile Allah ile bağlantısının idrâk edilmesi açısından da aynı zamanda ruhî boyut vardır. Bu nedenle onunla kültürlenene herkesi çok canlı, heyecanlı ve dev gibi pırıl pırıl parlayan aydın ve derin düşünce sahibi bir kişi yapar. Allah'ın rızasını kazanmak uğruna nefsinin Allah için fedâ eder. Onunla kültürlenene kimse ne istediğini, hayatta karşılaştığı problemleri nasıl çözeceğini bilir. Çünkü o hayat sahasında karşı karşıya kalacağı hakikatleri öğrenmiştir. Bu nedenle aydın fikir, takva ve tüm sorunları çözen bilgi gibi en hayırlı bir donanım ile donanmış bir şekilde hayata dalma imkânı verir.

İlimleri ve Kültürü Kazanmak

İslâm kültürünü kazanmaya teşvik etmek demek Müslümanın sadece onunla yetineceği anlamına gelmez. Fakat kültürleşmesinde ve öğreniminde İslâm'ı esas kılarak diğer kültürlerden, ilimlerden almasının da mübah olduğu anlamına gelir. Müslümanın dilediği kültürlerle kültürleşebilme hakkı olduğu gibi ilgi duyduğu ilimleri öğrenme hakkı da vardır. Ancak hangi kültür olursa olsun İslâm şahsiyeti, etrafında dönüp dolaştığı esas merkez olmalıdır. Müslümanlar çocuklarını öncelikle İslâm kültürü ile kültürleştirmede çok hırslyydılar. Çocuklarının İslâm kültürü ile kültürleştiklerinden emin olduktan sonra onlara çeşitli kültürleri öğrenme kapılarını açıyorlardı. Eğitim ve öğretim konusunda uygulanan bu metot, İslâm şahsiyetine sahip olan kişinin ancak İslâmî şahsiyet olarak kalmasını ve insanoğlunun diğer şahsiyetlerinden apayrı özel bir sığfata sahip olmasını sağlar.

İslâm dışı kültürlerin alınmasında ancak nefislerde İslâm kültürünün iyice yerleştiğinden emin olunduktan sonra alınabileceğini belirten şart, ilim kapsamına giren konular için geçerli bir şart değildir. İlim evrensel olduğu için İslâm şahsiyeti ile alakası yoktur. Müslümanların güçlerini harcayabildikleri ölçüde ilim kapsamına giren bilgileri elde etmede süreklilik göstermeleri zaruridir. Çünkü ilim hayatın vesilelerindedir. Ancak ilimlerin verilmesinde, ilimlerin sonuçlarının İslâm akidesini takviye etmeye yönelik olarak İslâm'ın bakış açısı ile ittifak halinde olmasına veya akideyi sarsmasına, olumsuz yönde etkilememesine dikkat etmek gerekir. İlimi nazariyeler/teoriler veya ilmi kanunlar hem delâleti hem de sübutu kat'î olan Kur'an'ın nassı ile çatıştığı zaman, o ilim alınmaz, öğretim konusu yapılmaz. Çünkü o ilim

zannîdir. Kur'an ise kat'îdir/kesindir. Örneğin insanın aslı konusundaki Darwin'in nazariyesi/teorisi, Adem'in yaratılması hususundaki Kur'an'ın nassı ile çelişmektedir. Kur'an'ın nassı ile çeliştiği için bu teori kesinlikle alınmaz, reddedilir. Dolayısıyla ilimlerin alınmasında her ne kadar İslâm esas olmasa da alınan ilimlerin İslâm akîdesi ile çelişmemesine dikkat etmek gerekir.

Özetle; ilimler ve kültürlerle donanılmak istenildiği zaman İslâm akîdesine çok çok özen göstermek gerekir. Hangi kültür olursa olsun elde edilirken İslâm şahsiyetinin esas merkez kılınmasına ve ilimlerin İslâm şahsiyeti ile çelişmesine dikkat etmek lazımdır. Bu hırs Müslümanda İslâm şahsiyetinin varlığını devam ettirir. Bu husus İslâm kültürünün dışındaki diğer kültürleri etkiler ve İslâm kültürünün dünyadaki diğer kültürlerden ayrı seçkin bir kültür olarak kalmasını sağlar. Bu hırs Müslümanlardan gittiği zaman Müslümanlar gevşerler ve diğer kültürleri İslâm esasının dışında almaya başlarlar. İlimleri almada İslâm akîdesine önem vermezler. Bu ise İslâm şahsiyetine karşı gerçek bir tehlikenin varlığına yol açar. Hatta bu durum uzun sürer ve nesiller boyu devam ederse İslâm ümmet için büyük tehlike oluşturur.

Kültür Hareketi

Müslümanlar ülkeleri, halkına İslâm davasını taşımak için fethediyorlardı. İslâm davasını taşımak ise doğal olarak kültürleşme hareketinin varlığını gerektirmektedir. Çünkü İslâm bir risâlettir. Bu nedenle de elbette ki onun okutulması, öğretilmesi ve araştırılması gerekir. Zira anlaşılması, incelenip araştırılması, hayatta yükselmeyi sağlayabilmesi ve hayata etki edebilmesi için de İslâm kültürünün inanarak alınması, onun tabiatının gereğidir. Bu nedenle fatihlerin birçoğu âlimlerden, okuyan kimselerden ve yazarlardan meydana gelmekteydi ve fethedilen ülkelerde eğitim ve öğretim maksadıyla yazarlar, kurrallar ve âlim kimseler fatihlerle beraber hareket ederlerdi. Zira fethedilen her ülkede erkeklerin, kadınların ve çocukların eğitimi için mescidler yapılmaktaydı. İnsanlara Kur'an-ı, Hadisi ve hükümleri öğretme ve İslâm'ın yayılması görevini âlimler üstleniyorlardı. Bu nedenle kültürleştirme hareketi İslâm'ın yayılmasını ve öğretilmesini hedefliyordu. Bu yapısı ile o, bir İslâmî kültür hareketi idi. Ancak İslâmî kültür hareketi, bunların yanında tarih, lügat ve edebi yönleri de kapsıyordu.

İslâm Dışı Kùltürler Karşısında Müslümanların Tavrı

Müslümanlar İıan'ı, Irak'ı, Şam'ı, Mısır'ı, Kuzey Afrika'yı ve İspanya'yı fethettiler. Bu ÷lkelerin hepsi farklı dillere, ırklara, medeniyetlere, kanunlara ve adetlere sahiptiler. Üstelik kùltürleri de farklı idi. Müslümanlar bu ÷lkeleri fethettikleri zaman oralara İslâm Davetini taşıdılar ve nizamını uyguladılar. Ayrıca oralarda yaşayan insanlar imân edinceye kadar Müslüman olmaları için onları zorlamıyorlardı. Ancak İslâm ideolojisinin gücü ve doğruluğu, akîdesinin kolay anlaşılması ve fitrata uygunluğu onları etkiledi ve onlar grup grup Allah'ın dinine girdiler. Bunlara ilâve olarak İslâm'ın anlaşılması herkes için kolaydı. Harp halinde âlimler orduyla beraber hareket ediyorlar ve insanlara İslâm dinini öğretmek için fethedilen ÷lkelere göçüyorlardı. Bu nedenle bu ÷kelerde güçlü bir İslâmî kùltür hareketi meydana geldi. Bunun, insanlara dinin hakikatini ve kùltürünü anlatmada çok büyük etkisi oldu. Böylece İslâm, fethedilen ÷lkelerdeki kùltürleri ve düşünceleri etkiledi. Bütün zihniyetler İslâm zihniyetinin potasında eridi ve onları İslâmî zihniyete çevirdi.

Ancak İslâm, dünyanın fikri liderlik merkezini ele almakla, insanlığı karanlıktan kurtarmak için çalışıyor ve davetini korumak ve insanlara taşıma için kuvvet hazırlıyor olsa da asla kendini kabul ettirmek için insanları zorlamıyordu. İlâve olarak, İslâm'ın hakikatini idrâk etmeleri için akılları ve zihinleri İslâm kùltürü ile hazırlıyordu. Bu nedenle İslâm, insanların İslâm kùltürüne uymalarında çok düzgün bir üslûb kullandı. Müslümanlar Arap yarımadasından çıktıkları zaman fetih yolu ile İslâm'ı yayacaklarını anlıyorlardı. Ülkelere girdiler ve oralara İslâm'ı götürdüler. Kur'an-ı, Sünneti Nebeviyeyi, ve Arap lüğatini götürdüler. İnsanlara Kur'an'ı,

Hadisi ve din hükümlerini öğrettikleri gibi aynı zamanda onlara Arap lügatini da öğretiyorlar ve İslâm kültürünün iyice yerleşmesine çok fazla önem veriyorlardı. Bu nedenle Müslümanların yönetimleri altında çok fazla zaman geçmeden fethedilen ülkelerdeki eski kültürler iyice azalarak yok oldu. İslâm kültürü ülkelerin tek kültürü halini aldı. İslâm'ın dili olan Arap lügati o ülkelerdeki tek lügat oldu. Zira İslâm Devleti'nin kullandığı resmi dil yalnızca Arap lügati idi. Bu nedenle halklarının, dillerinin ve kültürlerinin farklılığına rağmen bütün İslâm beldelerindeki kültür tek kültür olan İslâm kültüründen meydana geldi. İran kültürü Şam kültüründen, Afrika kültürü Irak kültüründen ve Yemen kültürü de Mısır kültüründen farklı iken bütün zihniyetler tek zihniyette İslâm zihniyetinde odaklaştı. Bu nedenle fethedilen toprakların tamamı daha önce farklı ülkelerden oluşmakta iken, Arap beldeleriyle beraber tek bir ülke olarak İslâm ülkesini meydana getirdi. Bu topraklarda yaşayan insanların tamamı da daha önce farklı halklardan ve ırklardan müteşkil iken tek bir ümmet olarak İslâm ümmetini oluşturdu.

Müştüşriklerin/oryantalistlerin kasten yaptıkları ve bazı Müslüman âlimlerin de içine düştükleri fahiş bir hata vardır. Müştüşrikler; İran, Rum, Yunan, Hind ve diğler kültürlerin İslâm kültürünü etkilediğini iddia etmekte ve kasten bunları yaymaktadırlar. Birçok yabancı kültürün İslâm kültürüne girdiğini söyleyenlerin sözlerindeki saptırma ne kadar da açıktır. Oysa gerçekte İslâm kültürü fethedilen ülkelere girdiği zaman bu ülkelerdeki kültürleri tamamen etkiledi, hatta neredeyse eski kültürler tamamen yok oldu. Daha önce bu ülkelerin kültürleri olarak niteledikleri kültürlerin yerini İslâm kültürü alarak bu topraklarda tek kültür haline geldi.

İslâm kültürünün İslâm dışı kültürlerden etkilendiği şüphesine gelince: Bu şüphe, Müslüman olmayanların eşya hakkındaki mefhumları değiştirmek için yaptıkları kasıtlı hareketler ve bir takım araştırmacıların dar görüşlülüklerinden dolayı kasıtlı olarak yapılan bir kargaşa ile gelmiştir. Evet, İslâm kültürünün, gelişmesi, yeşerip gürleşmesi için yabancı kültürlerden faydalandığı ve istifâde ettiği doğrudur. Bu, elbette ki bütün kültürler için gereklidir.

Ancak bir kültürden etkilenme ile faydalanma arasında fark vardır: Bir kültürden etkilenmek; o kültürü inceleyip araştırmak ve içerdığı düşünceleri kendilerinde daha önceden var olan kültüre soyut bir şekilde benzemesi veya bu fikirlerin hoşlarına gitmesi nedeniyle alarak kendi fikirlerine katmaları demektir. Bir kültürden etkilenmek, kişiyi etkilenilen kültürde var olan fikirlere inanmaya sevk eder. Eğer ilk fetihde Müslümanlar yabancı kültürden etkilenmiş olsaydılar Roma hukukunu naklederler ve İslâm'dan bir parça sayarak Roma hukukunu tercüme eder ve İslâm hukukuna ilâve ederlerdi. Yunan felsefesini akîdelerinden bir parça yapabilirlerdi. Hayatlarını İran ve Roma hukukuna göre yönlendirebilirler ve devlet işlerinde de onların maslahatına göre hareket edebilirlerdi. Eğer böyle yapmış olsalardı, Arap yarımadasından ilk çıkışta İslâm, istikrarsız bir tarafa yönlendirilmiş, fikirleri karmakarışık bir hale getirilerek, "İslâm" özelliğini kaybetmiş olurdu. Eğer etkilenme olsaydı böyle bir sonuç ortaya çıkardı. Faydalanmaya gelince; faydalanma ise kültürü derinlemesine incelemek, araştırmak, İslâm kültürü ile araştırılan kültür arasındaki farkı bilmek sonra da İslâmî fikirlere herhangi bir çelişkinin sızmasına yer vermeden, hayat hakkında, teşri/şer'î hüküm koyma ve akîde hakkında diğer kültürlerden her hangi bir fikri de almadan bu kültürdeki manaları, teşbihleri, edebi kültür

ürünlerini, mana ve teşbihlerdeki eda güzelliklerini almaktır. Bir kültürden etkilenmeden sadece ondan faydalanmak onun, hayat'a bakış açısını etkilemeyen birer bilgi olarak araştırmasını sağlar. Müslümanlar İslâmî fetihlerin başlangıcından kültürel ve misyoner saldırıların yoğun bir şekilde yapıldığı miladi on sekizinci asrın ortalarına kadar yani çöküş dönemine kadar İslâm akîdesini kültürlerine esas olarak alıyorlardı. İslâm dışı kültürleri, içerisinde var olan fikirlere inanmak için değil, içerisinde hayattaki eşyalar hakkında var olan manalardan faydalanmak için inceliyorlardı. Bu nedenle İslâm dışı kültürlerden etkilenmediler ancak faydalandılar. Fakat Batıların kültürel saldırılarından sonra Müslümanlar, bunun tam tersini yaptılar. Batı kültürünü incelediler ve Batı kültürüne ait fikirlerden hoşlandılar. Hatta onlardan bir kısmı Batı fikirlerine inanarak İslâm kültürünü tamamen bıraktı. Bir kısmı ise Batı kültürüne ait fikirlerden hoşlanarak onları İslâm kültüründen sayıp İslâm kültürüne ilâve etti. Böylece İslâm kültürü ile çelişmesine rağmen Batı kültürüne ait bazı fikirler İslâmî fikirlerden sayıldı. Onlardan birçoğu "Egemenliğin kaynağı halktır" şeklinde bilinen demokratik kuralı İslâmî kural olarak kabul ettiler. Hâlbuki bu kural hâkimiyetin halka ait olduğu, kanunları koyanın halk olduğu anlamına gelmektedir. Bu ise tamamen İslâm'la çelişmektedir. Çünkü İslâm'da egemenlik halkın değil Şeriatındır. Kanunlar ise insanlar tarafından yapılmaz Allah katından gelir. Yine onlardan birçoğu İslâm'ın, demokrasi, sosyalizm ve komünizm gibi bir sistem olduğunu söylediler. Oysa İslâm demokrasi ile çelişmektedir. Çünkü İslâm, devlet başkanını, Şeriatı uygulayıcı aynı zamanda da Şeriatla kayıtlı kılmıştır. Yönetici, halk tarafından ücretle tutulmuş bir kişi olmadığı gibi kendi iradesine göre hareket eden bir kişi de değildir. Bilâkis o, Şeriata göre ümmetin maslahatını gözetir.

İslâm, sosyalizm ile de çelişmektedir. Çünkü İslâm'a göre mülkiyet, keyfiyet açısından sınırlıdır. Azlık-çokluk bakımından mülkiyetin sınırlandırılması câiz değildir. İslâm, komünizmle de çelişmektedir. Çünkü İslâm, Allah'ın varlığına imânı hayatın esasını kılmakta, ferdi mülkiyeti kabul etmekte ve onu korumak için çalışmaktadır. Fikirlerinden hoşlanılarak demokrasiyi veya sosyalizmi veya komünizmi İslâm'dan saymak yabancı kültürden faydalanmak değil ondan etkilenmek demektir. Bundan daha kötüsü Batının fikri liderliği, İslâm akîdesi ile çelişen bir akîdedir. Onlardan bir kısmı Batı kültüründen etkilendi ve bazı eğitimli kimseler, “dini devletten ayırmak” gerekir demeye başladılar. Bazı eğitimsiz kimseler ise “din siyasetten başka şeydir” dedi! “Din siyasete karışmaz” denildi! Bütün bunlar kültürel saldırılardan sonra çöküş aşısında Müslümanların İslâm dışı kültürleri inceleyip araştırdıklarını ve ondan etkilendiklerini göstermektedir. Bunun aksine daha önceki Müslümanlar, İslâm dışı fikirleri incelediler, araştırdılar. Ancak onlardan etkilenmeden istifâde ettiler/faydalandılar.

Müslümanların İslâm dışı kültürleri inceleme ve araştırma keyfiyetinin ve İslâm dışı kültürleri alış keyfiyetinin ortaya konulması ile Müslümanların diğer kültürlerden nasıl faydalandıkları ve etkilenmedikleri açıkça görülmüştür. İslâm kültürünü inceleyen kimse bu kültürün içerisinde tefsir, hadis, fıkıh ve benzeri şer’î bilgilerin, sarf, nahv, edebiyat belâgat ve benzeri Arap lûgatine ait bilgilerin, mantık ve tevhid gibi de aklî bilgilerin var olduğunu görür. İslâm kültürü bu üç grup bilgi dalının dışına çıkmaz. Şer’î bilgiler kesinlikle İslâm dışı kültürlerden etkilenmemiştir ve kesinlikle onlardan faydalanmamıştır. Çünkü şer’î bilgilerin esasını Kitap ve Sünnet ile kayıtlıdır. Fakihler, İslâm dışı kültürlerden kesinlikle faydalanmadılar ve inceleyip araştırmadılar. Çün-

kü İslâm Şeriatı, eski Şeriatların tamamını neshetmiştir. İslâm'dan önceki şeriatlara göre yaşayan kimseler, İslâm geldikten sonra onları tamamen bırakmakla emrolunmuşlar ve bırakmayanlar da kâfir sayılmışlardır. Bu nedenle Şeriate göre; Müslümanların İslâm dışı şeriatları almaları ve etkilenmeleri câiz değildir. Müslümanlar, yalnızca İslâm hükümlerini almakla kayıtlıdır. Çünkü İslâm hükümlerinin dışındakiler küfür hükümleridir ve alınmaları haramdır. Ayrıca hükümlerin alınmasında İslâm'ın yalnızca bir metodu vardır. Bu metot; var olan problemi anlamak ve şer'î delillerden bu problemle ilgili hükmü çıkarmaktadır. Bu nedenle Müslümanların hükümleri alması açısından herhangi bir hukuk kültürünün araştırılmasına mecal, hacet yoktur. Bundan dolayı Müslümanlar, Roma hukukundan veya diğer hukuklardan kesinlikle etkilenmediler, onlardan herhangi bir şey almadılar. Ne incelediler ne de araştırdılar. Müslümanlar felsefî eserleri ve bazı ilim dalları ile ilgili eserleri tercüme etmelerine rağmen İslâm hukukunun dışındaki ne Roma hukuk ve kanunlarından ne de Roma hukuk ve kanunlarının dışındakilerden asla herhangi bir şeyi tercüme etmediler. Bütün bunlar fakihlerde, ne faydalanmak amacıyla ne de incelemek ve araştırmak amacıyla İslâm dışı kültürlerden herhangi bir şeyin bulunmadığına kesinlikle delâlet etmektedir. İslâm fikhının geliştiği ve büyüdüğü doğrudur. Ancak İslâm fikhında var olan gelişme ve büyüme fethedilen topraklarda yaşayan Müslümanların karşılaştıkları olaylara çözümler aranmasının sonucudur. İslâm Devleti'nin karşılaştığı çok geniş çaplı ekonomik problemler ve bu devletle ilgili muhtelif işlerde ortaya çıkan meseleler, Müslümanları, İslâmî kaidelere göre Kitap'tan ve Sünnetten veya Kitap ve Sünnetin işaret ettiği şer'î delillerden bu meseleleri çözecek hükümler çıkarmaya ve karşılaşılan problemler hakkında

dinlerinin hükümlerini öğrenmeye sevk etmiştir. Zira hükümler, problemleri çözmek için vardır. Dinlerinin emrettiği ve efendimiz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in açıkladıkları da budur. Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Muaz'ı Yemen'e vali olarak gönderdiğinde ona şöyle söylediği rivâyet edilir: *قال بكتاب الله قال: فإن لم تجد. قال بسنة رسول الله. قال: فإن لم تجد. قال: اجتهد رأيي. فقال: الحمد لله الذي وفق رسول الله عليه وآله وسلم* **“Ne ile hükmedeceksin? Allah’ın kitabı ile. Allah’ın kitabında bulamazsan? Allah’ın Rasûlünün sünneti ile. Allah’ın Rasûlünün sünnetinde de bulamazsan?”** *“Kitap ve sünnete göre kendi görüşümle içtihat ederim” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: “Allah’ın Rasûlünün elçisini, Allah ve Rasûlünün sevdiği şeyde muvaffak kilân Allah’a hamd olsun.”* [Ebu Davud] Bu nedenle ortaya çıkan her mesele karşısında şer’î hüküm istinbat ederek içtihat yapmak Müslümanlara farzdır. İstinbat edilen bu hükümler Kitap’tan ve Sünnetten veya Kitap ve Sünnetin işaret ettiği şer’î delillerden çıkartılmış İslâm’a ait şer’î hükümlerdir.

Tefsire gelince: Müslümanlar, ya kelimelerin ve cümlelerin sözlük veya şer’î anlamlarına göre ya da ortaya çıkan olayları bu kelimelerin ve cümlelerin delâlet ettiği anlamların kapsamına dâhil ederek ayetlerin anlamlarını açıklamaya çalışıyorlar ve Kur'an-ı tefsir ediyorlardı. Her ne kadar ayetlerin anlamlarını açıklama ve tefsir de genişleme oluyorsa da, İslâm dışı kültürden sayılması itibarı ile hayata bakış açısı ile ilgili olarak Roma veya Yunan fikirlerinden ve kanunlarından tefsire hiçbir şey girmemiştir. Evet, Kur'an dışı anlamlar olmalarına rağmen bazı müfessirlerin uydurma ve zayıf hadislere tefsirlerinde yer verdikleri ve bunların Kur'an tefsirindeki anlamlara karıştığı doğrudur. Fakat bun-

lar İslâm dışı kültürlerin etkisi sayılmaz. Bilâkis, söylemediği halde Rasûlün hadislerine sokulan şeylerin İslâm kültürüne de sokulması sayılır. Hadislere iftira edilerek İslâm'a bir şeyin sokulmasıyla, İslâm'dan bir parça sayılarak İslâm dışı fikirlerin İslâm'a sokulup İslâm dışı kültürden etkilenme arasında fark vardır. Özetle; şer'î bilgiler, İslâm dışı kültürden kesinlikle etkilenmemiştir. Edebiyat, lügat ve benzeri bilgilere gelince: Arap lüğatinin fethedilen ülkelerdeki lügatler üzerinde, hayat işlerinde genel olarak kullanımdan kaldırarak derecede çok güçlü bir etkisi olmuştur. Kur'an'ın dili olması ve İslâm'ın anlaşılmasında temel bir parça olmasından dolayı hayattaki işlerin hemen hemen tamamında tek egemen dil Arapça idi. Bu nedenle İslâm'a tamamen inandıktan sonra fethedilen bölgelerde yaşayan halkların bu etkinin güçlenmesine ortak olduklarını görebilirsin. Çünkü Arapça, inandığı ve bağlandığı İslâm dininin bir gereğidir. Bu nedenle Arap dili fethedilen bölgelerdeki dilden ve kültürden etkilenmemiştir. Tam tersine Arapça, fethedilen topraklarda kullanılan ana dili etkileyerek zayıflattı hatta bazılarında ana dil tamamen yok oldu bir kısmında ise yok olmaya yüz tuttu ve İslâm'ın tek dili olan Arap dili hayatta hâkim olarak kaldı. Arapça, İslâm Devleti'nin tek resmi dili ve en yaygın olan dildir. Arapça, kültür, ilim ve politika lügatidir. Ancak Arap edebiyatı fethedilen bölgelerde medeni şekillerle (bina vb) bağ bahçe ile köşklerle, denizler ve nehirlerle çeşitli manzaralarla vb karşılaşınca anlamlarını, hayal gücünü, benzetmelerini ve konularını artırdı, geliştirdi ve bunlardan istifâde etti. Ancak İslâm ile çelişen fikirlerden etkilenmedi. Bu nedenle İslâm akîdesi ile ilgili konularda ve İslâm'la çelişen meselelerde Müslüman edebiyatçıların hiçbirinin etkilenmediği ve onlardan tamamen yüz çevirdiği görülür. Yunan felsefesinin tercüme edilmesine ve Yunan

felsefesine önem verilmesine, Yunan edebiyatçılarının birçok ilahı kabul etmelerine, onlara beşeri sıfatlar vermeleri ile ilgili yazılar yazmalarına rağmen bunların hiçbiri, Müslümanlarca hiçbir şekilde revaç bulmadı ve kabul görmedi. Hatta onlara kesinlikle dönüp bakmadılar bile. Evet, bazı ahaksız edebiyatçıların ve şairlerin yaptığı gibi İslâm'ın kabul etmediği manaları ele aldıkları ve şiirlerinde İslâm'a uygun olmayan manaları işledikleri doğrudur. Ancak bunlar İslâm toplumu içerisinde anılmayacak kadar azınlıkta kalmış kimselerdir. Bunların ortaya koydukları edebî eserlerde İslâm'ın yasakladığı şeylerin etkisi görülse de bu etki, İslâm kültürünü etkileyebilecek bir durumda olmamıştır. Bilâkis İslâm kültürü, Arap edebiyatı ve Arap dili şâibelerden arınmış bir halde devam etti.

Aklî bilgilere gelince: Müslümanlar, hayattaki aslî vazifeleri olan İslâm'a Davetin doğası gereği diğer dinlere ve kültürlere mensup kişilerle çarpışıyorlardı. Diğer din ve kültür sahipleri Yunan felsefesi ile silahlanmışlardı. Bu nedenle de elbette ki onların akîdelerini çürütmek, bozukluğunu ve yanlışlığını açıklamak gerekiyordu. Yine bu kimselerin anlayabileceği bir üslûbla İslâm akîdesinin açıklanması da gerekmektedir. Bundan dolayı İslâm akîdesinin insanlara anlayacakları bir üslûbla açıklanması ve öğretilmesi için Müslümanlar, tevhid ilmini oluşturdular. Tevhid ilminin konusunu her ne kadar İslâm akîdesi oluşturuyorsa da, şekil ve eda açısından aklî bilgiler kapsamına giren Tevhid ilminde Müslümanlar mantıktan faydalandılar. Bu nedenle de mantığı Arap diline çevirdiler. Buradan da açıkça anlaşılmaktadır ki yabancı kültür ne şer'î bilgilerde ne Arap dili ile ilgili konularda ne de aklî bilgilerde İslâm kültürünü etkilememiştir. Çöküş asrının sonlarına kadar İslâmî kültür sadece İslâmî kültür olarak kalmıştır. Aynı şekilde düşünme metot-

ları açısından da İslâm'ı anlamaları açısından da Müslümanlar, İslâm dışı kültürden etkilenmediler. Yalnızca İslâmî akîdeye sahip Müslümanlar olarak hayatlarını sürdürdüler. Ancak bazı fertler vardı ki yabancı felsefeleri araştırmaları sonucunda zihinlerinin üzerinde bir perde oluştu. Bu durum, bazı İslâm fikirlerini anlamada hataya düşmelerine ve ya aklî konuları araştırırken onların sapıklığa düşmelerine neden oldu. Bazı fikirleri ve İslâmî fikirleri İslâm akîdesinden kopuk bir şekilde anladılar. Bunlar iki gruptur. 1. Anlayışlarındaki hata onları, içerisinde buldukları yanlış bir ortama düşürmekle birlikte onlar, İslâmî zihniyeti ve İslâmî nefsiyeti taşımaya devam ettiler. Bu nedenle hatalı fikirleri içerse de onların aklî ürünleri İslâm kültüründen sayıldı. Ancak onlardaki hata, anlayıştan kaynaklanan bir hataydı. 2. İdrakteki/akletmedeki/düşünmedeki sapıklık, onları içerisinde buldukları hale düşürdü. İslâm akîdesinden tamamen uzaklaştılar ve İslâm dışı bir zihniyet taşıyor oldular. Bu nedenle onların aklî ürünleri İslâm kültüründen sayılmadı.

Ancak birinci gruptakilere gelince: Onların anlayışta hataya düşmelerinin sebebi Hind felsefesinden etkilenmeleridir. Hind felsefesi, dünyadan el etek çekmeyi ve bedene azap etmeyi öngörmektedir. Bazı Müslümanlar zühd ile Hind çilekeşliğini birbirine karıştırarak, dünyadan el etek çekmenin, vücuda işkence yapmanın bazı ayet ve hadislerde bahsedilen “zühd” olduğunu sandılar. İşte bu anlayıştan tasavvufçular denilen grup ortaya çıktı. Tasavvufî fikir böylece “dünyadan almak” ve “dünyadan yüz çevirmek” manasının anlaşılması üzerinde etki yaptı. Oysa ayet ve hadislerde geçen “zühdün” manası, dünyayı bir gaye edinmemek, kendisi için mal kazanılacak yüce değer haline getirmemek anlamına gelmektedir. Yoksa “zühdden” kasıt; güzel olan şeylerden faydalanmamak değildir. Hint felsefesinde var olan dünya-

dan el etek çekmek ise, İslâm fikrinin tam tersine gücü yettiği halde hayatın lezzetlerinden ve güzelliklerinden tamamen yüz çevirmek anlamına gelmektedir. Ki bu anlayış, İslâm'la tamamen çelişir. İşte bu hatalı anlayış; Hint felsefesinin birtakım Müslümanlar tarafından incelenip araştırılmasının uzantısı olarak onların zihinlerini bulandırması sonucunu ortaya çıkardı.

İkinci gruba gelince: Onların anlayışta sapıklığa düşmelerinin sebebi, Yunan felsefesinden etkilenmeleridir. Yunan felsefesi tabiat ötesi/metafizik konuları inceleyen, araştıran fikirleri gündeme getirdi. İlahın varlığı ve sıfatları ile ilgili konuların araştırılmasını sağladı. Fethedilen bölgelerde Yunan felsefesi ile kültürleşmiş olan gayrimüslimler İslâm'a hücum ettiler. Onların bu saldırıları; İslâm'a saldıranların hücumlarını reddetmek geri püskürtmek için bir takım Müslümanları Yunan felsefesini tercüme etmeye, inceleyip araştırmaya sevk etti. İslâm'ın getirdikleri ile Yunan felsefesinin getirdiklerini örtüştürmeye çalıştılar. Bu çaba ise Yunan felsefesi ile haşır-neşir olanları etkileyerek Kur'an yaratılmış mıdır değil midir? Sıfat mevsufun (vasıflanan hususun) aynı mıdır yoksa değil midir? vb. gibi konuların araştırılmasına sevk etti. Ancak bu araştırmalar İslâm akîdesi sınırında durdu. Ve bu kişiler İslâm akîdesine ve fikirlere bağlı kaldılar. Onların araştırma yapmalarının sebebi kendilerinde var olan İslâm akîdesi idi. Bu nedenle İslâm akîdesinden çıkmadılar. İslâm akîdesine uygun olmayan felsefi konulara sürüklenmediler. Onların fikirleri İslâmî fikirlerdi ve araştırmaları da İslâm kültürüne ait araştırmalardan sayıldı. Bu nedenle sapıtmadılar ve İslâm akîdesinden çıkmadılar. İslâm akîdesine bağlılıkları onları dalâlete düşmekten korudu. Bunları, Mutezile ve benzeri tevhid ilmiyle uğraşan âlimler oluşturmaktadır. Ancak bunların yanında İslâm akîdesine bağlan-

madan Yunan felsefesine dalan, sürüklenen çok az sayıda şahıslar da vardı. Bunlar İslâm'la herhangi bir bağlantı kurmadan yalnızca aklî esasa göre Yunan felsefesini araştırdılar. Yunan felsefesini araştırmada derinleştilediler. Felsefeyi olduğu gibi almaya çalıştıkları gibi, Yunan felsefesini taklît etmeye ve onun gereğini yerine getirmeye çaba harcadılar. Araştırmalarına İslâm akîdesinin herhangi bir etki göstermesine yer bırakmadılar, İslâm akîdesinin var olup olmadığına hiç önem vermediler. Sırf felsefî bir araştırma yaptılar. Onların Müslüman sayılmaları, araştırmalarında İslâmî alanlarda görülmesinden dolayıdır. Ancak buna neden İslâm akîdesine olan bağlılıkları değil Yahudî felsefecilerde olduğu gibi içlerinde eskiden kalma mefhumlar olarak İslâm'dan birtakım kırpıntılarının bulunmasıydı. Bu ise onların felsefelerini hiçbir şekilde İslâm'a yaklaştırmaz. Tam tersine Yunan felsefesi metodunda kullanılan aklî bir felsefedir. Bunlar İbn-u Sina, Farabi, İbn-u Rüşd gibi Müslüman filozoflardır. Felsefeleri İslâmî bir felsefe değildir. İslâm'ın hayat hakkındaki felsefesi de değildir. İslâm'la uzaktan veya yakından kesinlikle alakası yoktur. Araştırmada İslâm akîdesinin yeri olmadığı için İslâm kültüründen de sayılmaz. Çünkü araştırmada İslâm akîdesine hiç önem verilmemiştir. Araştırmada söz konusu olan şey, İslâm'la ve İslâm akîdesiyle herhangi bir ilgisi olmaksızın yalnızca Yunan felsefesi idi.

Müslümanların İslâm dışı kültürler karşısındaki tavırlarının özeti işte budur. Onlar fikhi hükümlerle ilgili konularda kesinlikle yabancı kültürleri incelemediler, araştırmadılar, yabancı kültürden ne faydalandılar ne de etkilendiler. Şer'î bilgilerde İslâm dışı kültürlerle alakalı hiçbir şey yoktur. Yabancı kültürdeki bazı anlamlardan, benzetmelerden ve hayal gücünden faydalandılar. Ancak bu faydalanma Arap dilini ve Arap edebiyatını etkilemedi. İslâm dışı kültürleri

incelemeleri bu açıdan etkilenmeye yönelik bir inceleme değil faydalanmaya yönelik bir inceleme idi. Aklî ilimlere gelince: Müslümanlar, mantık ve tevhid ilminde edâ üslûbu açısından aklî ilimleri incelediler ve ondan faydalandılar. Ancak İslâm ve İslâm fikirleri kesinlikle etkilenmedi. Fakat bazı Müslümanlar sadece İslâm anlayışlarında etkilendiler ve bu etkilenme onların davranışlarında ve yazdıkları eserlerde açıkça görüldü. İslâmî kültürde ve İslâmî fikirlerde bu etki olmadı. Tasavvuf ehli ve felsefeciler bunlardandır.

Kültür açısından durum budur. Tabiat, matematik, uzay bilimleri/astronomi, tıp ve benzeri ilimlere gelince: Müslümanlar bu ilimleri evrensel bir şekilde incelediler, araştırdılar ve aldılar. Bunlar hayata bakış açısına etki eden kültür kapsamına giren konulardan değildir. Bunlar ancak deneye dayalı ilimlerdir. Bütün insanlar için geneldir. Herhangi bir halka ait olmayıp evrenseldir. Bu nedenle Müslümanlar bunları aldılar ve istifâde ettiler.

İlmî ve İslâm kültürüne ait konularda takip edilen telif üslûbuna gelince: Bunlar belli bir düzene ulaşınca kadar doğal olarak gelişti. İslâm kültürü, insanların işittiklerini ağızdan ağza birbirlerine nakletmeleri ile başladı. İslâm devletinin sınırlarının genişlemesi sonucunda ilimlerin ve bilgilerin yazılmasına şiddetli ihtiyaç duyuluncaya kadar Kur'an'ın dışında tedvini yapılmış hiçbir şey yoktu. İhtiyacın ortaya çıkmasından sonra yavaş yavaş tedvin işi çoğalmaya başladı. Ancak başlangıçta düzensiz bir şekilde idi. Tefsirde, hadiste, fıkhıta, edebiyatta vs. bir meseleyi olduğu gibi yazıyorlardı. Bunların tamamı düzensiz ve tasnif edilmemiş bir şekilde tek kitapta toplanmıştı. Çünkü onların nazarında bunların tamamı ilimdir. Onlara göre şu ilim ile şu ilim arasında veya şu bilgi ile şu bilgi arasında herhangi bir fark yoktur. İlmin hepsi aynı şeydir. Dünya belirli bir ilimle ay-

rılmış değildir. Fakat daha sonraları bilgi akımları genişleyince ve âlimlerin birçoğu bu bilgilerin tamamına aynı anda sahip olabilme gücünden yoksun kalınca, telif eserlerde yoğunlaştılar, odaklaştılar. Her grup, ilimlerden ve bilgilerden kendilerine ağır basan özel bir alana yöneldiler. Böylece birbirine benzeyen konular bir arada toplanmaya başlandı. İlim ve bilgi kapsamına giren konular birbirinden ayrıldı. Âlimler bunları yavaş yavaş bir düzene koymaya başladılar. Böylece fikirler belli bir düzenlemeye ve telife yönlendirilmiş oldu. Örneğin Hadiste "Muvatta", edebiyatta "Kelile ve Dimne", usûlde "er-Risâle", fıkhıta imam Muhammedin kitapları, Dilbilgisinde "Kitabu'l Ayn", Nahivde "Sibeveyh"'in kitabı, siyrette "İbni Hişam" ve tarihte "Taberi" gibi telif eserler yazıldı. Hatta fikhın yalnızca bir bölümünde bile kitaplar yazıldı. Ekonomide Ebu Yusuf'un "Kitabu'l Harac"ı, yönetim konusunda Maverdi'nin "el-Ahkamu's Sultaniy"esi bunlara örnektir. Daha sonra ise ilimler ve bilgiler telif eserlerin her dalını kapladı. Bu durum ilim ve bilgi kapsamına giren konuların hemen hemen her dalında mükemmel telif eserlerin yapılmasına ve eser içindeki konuların bölümlere ayrılmasına aşama aşama belirli bir düzenlemenin yapılmasına yol açtı. Daha sonraları ise üniversitelerde yüksek tahsildeki sınıflarda ve telifte ilim ve kültür konuları birbirlerinden ayrıldı.

Burada Müslümanların başkalarından telif üslûbu ile ilgili şeyleri aldıklarını da zikretmek gerekir. Çünkü telif üslûbu ilim gibidir. Herhangi bir halka ait özel bir kültür değil geneldir.

İSLÂMÎ BİLGİLER

Müslümanlar hayatlarının ancak İslâm için olduğunu, var oluş sebeplerinin İslâm davetini taşımak olduğunu, onların yekvücut olmalarının esası ve kalkınmalarının sebebinin İslâm olduğunu, yalnızca İslâm'la onurlu, izzetli ve üstün olduklarını gördüler. Böylece nefislerinde ve akıllarında var olan İslâm'ı, samimiyetle anlamak, inceleyip öğrenmek için İslâm'a yöneldiler. Kur'an'ı anlamaya ve tefsire, hadisleri toplamaya ve rivâyet etmeye, insanın problemlerini çözen şer'î hükümleri çıkarmaya, Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in haberleri ve gazvelerini takip etmeye, ezberleyip rivâyet etmeye, savaşlar ve fetihlerle ilgili olayları kaydetmeye ve rivâyet etmeye yöneldiler. Kur'an'ın Arap dilinin dışında anlaşılmasının mümkün olmadığını anladıklarında ve fetihler sonucunda Arap olanlarla olmayanların birbiri ile karışması, Araplaşmış olanların Arapçayı bozuk bir şekilde konuşmaları, Müslümanları, Arap dilini incelemeye, açıklamaya ve Arap dili ile ilgili dilbilgisi kurallarını koymaya yöneldi. Bu amaçla Allah'ın Kitabını ve Rasûlünün Sünnetini anlamak için cahiliye dönemi Arap şiirini, adetlerini, hitabetlerini, günlük yaşantılarını, özel günlerini incelemeye, araştırmaya koyuldular. Sonra, kendilerinde var olan küfür düşüncelerinden kalma kalıntılarla ve aklî kültürle, diğer dinlere mensup kişiler İslâm'a girince, Müslümanların İslâm davetini taşımalarından dolayı Müslümanlarla İslâm düşmanları arasında fikri çatışmalar başladı. Bu nedenle de Müslümanlar, İslâm akîdesini aklî delil ile insanlara açıklamak için aklî ilimleri inceleyip, araştırmaya yöneldiler. Müslümanlar birçok bilgi çeşidi hakkında teferruata sahip oldular. Böylece İslâmî bilgiler çeşitlendi. Fetihlerle Müslümanların sahip oldukları topraklar genişledikçe ve insanlar Al-

lah'ın dinine girdikçe İslâmî bilgiler her geçen gün çeşitlendi, birçok şeyi ele almaya başladı ve zenginleşti. İslâm Devleti'nin sınırları genişleyince devlet, fetihlerin yanında fethedilen topraklarda iyice yerleşilmeye de önem verdi. Bu nedenle birçok Müslüman kendini ilmî araştırmada, bilgilerde ve araştırmada derinleştirdi. Böylece Müslümanlar çeşitli alanlarda İslâmî kültüre sahip oldular. İslâm'a hizmet ettiğini ve Müslümanların ilerlemelerine katkıda bulunduğunu gören insanlar bu bilgilerin tamamını öğrenmeye yöneldiler. Müslümanların tamamı diğer kültürlerin dışında kâinattaki diğer ilimlere ve tekniğe önem vermekle beraber, özellikle İslâm kültürüne önem veriyorlardı. Uzmanlık alanı ne olursa olsun her âlim, edebiyattaki konumu ne olursa olsun her edebiyatçı, hatta her matematikçi her tabiat bilimcisi veya tekniker vs. ilgi alanları ne olursa olsun herkes öncelikle ve kesinlikle İslâm kültürünü, sonra da diğerlerini öğreniyorlardı. Zira matematikte Muhammed Bin el-Hasen, coğrafyada İbn-u Batuta, tarihte İbnü-ul Esir ve şiirde Ebu Nevvas gibi şahsiyetlerin, ilgilendikleri ilimlerde meşhur olmuş bazı âlimlerin, yalnızca bu ilimleri inceledikleri anlamına gelmez. Bilâkis bunlar ve bunların dışında birçokları İslâm kültürünü tamamen inceleyip öğrendikten sonra şöhret buldukları ilim dallarında derinleştirdiler, uzmanlaştılar. Bu İslâmî kültürden bazıları kültür için aslî madde olanlardır. Çünkü onlarda geçen manalar Müslümanların nezdinde kast olunandır. Tefsir, hadis, sîret, tarih, fıkıh, fıkıh usûlü ve tevhid gibi ilimler. Bazıları da bu aslî maddeyi anlamada bir vasıta olanlardır. Bu da Arap lügatına ait ilimler ve mantık gibi. Müslümanlar bunların tamamına yöneliyorlardı. Mademki vesile olan bilgiler, kastedilen bu asli anlamların anlaşılması için bir vesiledir o halde kast edilen manaların öğrenilmesi, hedeflenen olmalı idi. Bu nedenle tefsir, hadis, sîret, tarih,

fıkıh ve fıkıh usûlü hakkında bir görüntü ortaya koymak için bunlar hakkında kısa bir sunum yapmakla yetineceğiz.

Tefsir

Tefsir kelimesi [فسر] kökünden türemiş “te’vil” babından beyan/açıklama anlamına gelen bir kelimedir. Şeddesiz olarak, “şeyi açıkladım” şeklinde kullanıldığı gibi şeddeli olarak, “bir şeyi açıkladım” şeklinde de kullanılır. Onu açıkladığım zaman tefsir ettim demek olur. “Tefsir” ile “te’vil” kelimeleri arasındaki fark şudur: “Tefsir” lafız ile kast olunanı açıklamaktır. “Te’vil” ise mana ile kast olunanı açıklamaktır. “Tefsir” kelimesi kullanımda Kur'an ayetlerinin açıklanması ile özdeşleşmiştir. Kur'an Arapça dili ile inmiştir. Dolayısıyla kelimeleri de Arapçadır. Hatta [استبرق] kelimesi gibi aslı Arapça olmayan kelime bile Arapça dilbilgisi kurallarına göre Arapçalaştırılmış ve Arapça kelimelerden birisi haline gelmiştir. Kur'an'ın üslûbu, Arapların sözlerinde kullandıkları üslûptur. Allahu Teâla: **“Arapça bir Kur'an olarak”** قُرْآنًا عَرَبِيًّا buyurmaktadır. Araplar Kur'an'ı okuyorlar, belâgatının gücünü idrâk ediyorlar ve manasını anlıyorlardı. Ancak Arapların tamamı Kur'an'ı işittikleri zaman onu icmalî ve tafsili olarak anlayabilecek güçte değildiler. Çünkü Kur'an'ın Arapça belâgatıyla inmiş olması bütün Arapların onun kelimelerini ve cümlelerini anlayabilmelerini gerektirmez. Zira belli dilde telif edilen her kitabı o dili konuşanların tamamı anlayamaz. Bir kitabı anlamak için sadece dil bilmek yeterli değildir. Bir kitabı anlayabilmek için kitabın kullandığı lisanı bilmekle beraber kitabı anlayabilecek derecede aklî seviyenin, kavrama gücünün de bir arada bulunması gerekir. Kur'an indiği zamanda bütün Araplar Kur'an'ın bütün kelimelerini ve cümlelerini anlayabilecek durumda değildi. Aklî seviyelerine, kapasitelerine göre Kur'an'ı anlamada farklılık arz ediyorlardı. Bu nedenle Sahabeler Kur'an'ı anlamada ve

tefsir etmede, Arap diline vukufiyetlerinde, zekâ ve kavrama seviyelerindeki farklılıkları nedeniyle Kur'an'ı tefsir etme ve anlama gücünde de farklı bir konumdaydılar. Kur'an'ın kelimeleri aynı olmasına rağmen bütün Araplar manasını anlamıyorlardı. Enes İbn-u Malik'den rivâyet edildiğine göre adamın birisi Ömer İbn-ul Hattab'a Allahu Teâla'nın; [وَفَاكِهَةً] [وَأَبًا] ayetindeki [أَبًا] kelimesinin ne anlama geldiğini sordu. Ömer: "Biz zorlamadan ve derinleşmekten alıkonulduk" diye cevap verdi. Yine Ömer minberde iken; [أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَى تَخُوفٍ] ayetini okudu ve ardında da [تَخُوفٍ] kelimesinin ne anlama geldiğini sordu Hüzeyl kabilesinden bir adam ona o, bizim lügatimizde "noksanlaşmak" anlamına gelir dedi.

Üstelik Kur'an'da, Arap dilinin lafızlarını ve üslûblarını bilmekle de anlaşılamayacak birçok ayet vardır. Bunları anlayabilmek için bazı lafızlara ait bilgiye sahip olmak gerekir. Çünkü bu lafızlar, Allahu Teâla'nın; [وَالذَّارِيَاتِ ذُرْوًا] [Zariyat 1], [وَالْفَجْرِ (1) وَلَيَالٍ] [Kadir 1] [إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ] [Adiyat 1] [وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا] [Fecr 1] ayetlerinde olduğu gibi daha birçok ayet belirli anlamlara işaret etmektedir. Yine birçok ayeti anlamak için de nüzûl sebeplerini bilmek lazımdır.

Kur'an'da dinin aslı ile, akaidle ilgili olarak özellikle Mekte'de inmiş, anlamları tamamen açık muhkem ayetler vardır. Ahkâm usûlünü ilgilendiren ayetler de vardır ki bunlar genellikle Medine'de inmiş ayetlerdir. Özellikle muamelat, ukubat ve beyyinelerle ilgili ayetler bu gruptandır. Kur'an'da anlamları insanlara kapalı olan müteşâbih ayetler de vardır. Özellikle bünyesinde birçok anlamı barındıran veya tenzih edilen akîde ile çeliştiği için görünür manasından başka anlama götürülmesi gereken ayetler bu türden ayetlerdir.

Sahabe -Allah onların hepsinden razı olsun- Arapçayı en iyi bilen insanlar olmalarından dolayı Kur'an'ı anlamada en fazla güç sahibi idiler. Çünkü onlar Kur'an'ın indiği dönemdeki olaylara şahit oldular. Bütün bunlara, Arapçaya olan vukûfiyetlerine ve Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'le beraber olmalarına rağmen Sahabe, Kur'an'ı tefsirde ve anlamada birbirlerinden farklı konumdaydılar. Sahabe içerisindeki en meşhur müfessirler şunlardır. Ali Bin Ebi Talib, Abdullah İbn-u Abbas, Abdullah İbn-u Mesud ve Übey Bin Ka'b. Çeşitli İslâm şehirlerinde tefsiri en çok besleyenler bu dört kişidir. Bu kişilerin Arap diline iyi bir şekilde vakıf olma güçleri, Arap dilinin yönlerini ve üslûplarını kuşatmaları, Kur'an ayetlerinin indiği olayları bilmelerine imkân verecek şekilde Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] ile birlikte olmaları, manaları en güzel şekilde birbirine bağlayacak ve doğru sonuçları çıkaracak biçimde güçlü bir akla ve zekâya sahip olmaları onları tefsirde bilgin hale getirmiştir. Bu nedenle akıllarının gerektirdiğine göre Kur'anı anlamadaki ictihatta zorlanmamışlardır. Bilâkis tefsirde ictihat yaparak o konudaki görüşlerini söylemişler ve anlayışlarının ve içtihatlarının onları yönlendirdiği noktada karar kılmışlardır. Bu nedenle bu kişilerin tefsirleri tefsir çeşitlerinin en üstünü sayılır. Ancak birçoğu onlar aleyhinde yalan söylemişler ve söylemedikleri sözleri tefsirlerine sokmuşlardır. Bu nedenle bu kişilerin tefsirlerinde birçok uydurma şey bulmak mümkündür. Güvenilir bir rivâyetle bu kişilerden gelen tefsirler en kuvvetli tefsirlerdir. Ancak bunların dışında onların söyledikleri sabit olmadıkça uydurma rivâyetlerin alınmaları câiz değildir. Fakat bu kişilerin tefsirlerindeki uydurma haberlerin alınmasından sakınmak demek onların tefsirlerini okumaktan sakınmak anlamına gelmez. Bu ifâde, tefsirlerle giren bu konuların uydurma konular/ ifâdeler olduğu için

onların alınıp amel edilmemesi anlamına gelir. Fakat bu tefsirleri okuyarak bunlarda var olan şeyleri lügata, Şeriata ve akla göre doğru bir anlayışla hükmetmek faydalı bir iştir. Zira Sahabeye nisbet edilmeleri açısından senetleri zayıf olsa bile bu uydurma rivâyetlerin tefsirleri anlama açısından bir değeri vardır.

Sahabeden sonra Tabiin geldi. Onlardan bazıları Sahabeden yukarıda isimleri geçen dört kişiden ve diğerlerinden tefsir hakkında yaptıkları rivâyetlerle meşhur oldular. Mücahid, Ata Bin Ebi Rabah, Abdullah İbn-u Abbas'ın kölesi İkrime ve Said İbn-u Cübeyr, tefsirde Tabiinin en meşhurlarıdır. Âlimler, Tabiinden olan bu kişilerin ne kadar güvenileceği hakkında ihtilâf etmişlerdir. Rivâyet yönünden en az rivâyet edeni olmasına rağmen onların en güvenilir olanı Mücahid'dir. Şafii ve el-Buhari gibi bazı imamlar ve muhaddisler, tefsirine itimat etmişlerdir. Ancak bazıları Mücahid'in tefsirde Ehl-i Kitab'a sorduğunu söyleyerek, doğruluğu ve güvenilirliği hakkında ittifak etmelerine rağmen onun sözlerini alıp amel etmede tereddütlü ve titiz davranmışlardır. Ata Bin Ebi Rabah ve Said Bin Cübeyr'i güvenirlilik ve doğruluk açısından hiç kimse ta'n etmemiştir/eleştirmemiştir. İkrime'ye gelince: Âlimlerin çoğu güvenilir ve doğru bir kimse olarak kabul etmişlerdir. El-Buhari ondan rivâyette bulunmuştur. Bir başka grup ise onun tefsirde cüretkâr olduğunu ve Kur'an'da var olan her şeyi bildiğini iddia ettiğini rivâyet ederler. Bunu da Kur'an tefsiri hakkında Sahabeden birçok rivâyette bulunduğu yorarlar. İbn-u Abbas'tan daha fazla rivâyette bulunan kimseler bunlardır. Bunların yanında İbn-u Mesud'un talebesi Mesruk Bin El Ecda' gibi Abdullah İbn-u Mesud'dan ve diğer Sahabelerden tefsir hususunda rivâyette bulunan kimseler de vardır. Aynı şekilde Tabiinden Kata de Bin Diame es-Sedusi El-Ekmeh de tefsirde meşhur olmuş

kimselerdendir. Arap lüğatında, Arap şiirinde, Arap tarih ve nesepleri hususunda çok mükemmel ve geniş bir malumata sahipti. Tabiin asrından sonra gelen âlimler özel bir metoda göre tefsir kitapları telif etmeye başladılar. Bu metoda göre müfessir, ayeti zikrediyor ardından da ayet hakkında Sahabeden ve Tabiinden gelen rivâyetleri senediyle naklediyorlardı. Bu metodu uygulayanların en meşhurları Süfyan Bin Uyeyne, Vaki' İbnü'l Cerrah, Abdurrezzak ve diğerleridir. Ancak bu âlimlerin tefsirleri bize bir bütün olarak ulaşmış değildir. Tefsir-i Taberi'de olduğu gibi bazı tefsir kitaplarında onların tefsirlerinden bazı sözler bizlere ulaşmıştır. Onlardan sonra el-Ferra sonra Taberi daha sonra da asırlar boyunca çağımıza kadar her asırda çıkan müfessirler birbirlerini takip etmiştir.

Tefsirde Mufessirlerin Üslûbu

Sahabe, Kur'an ayetlerini ya kendi ictheadlarına dayanarak yada Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den işiteyerek tefsir etmişlerdir. Çoğu zaman ayetin nuzûl sebebini ve kimin hakkında indiğini de açıkladılar. Onlar bir ayetin tefsirinde, ayetten anladıkları sözlük anlamını açıklamada en kısa ifâdelerle yetiniyorlardı. Meselâ [غير متجانف لإثم] [Maide 3] ayetinin tefsiri hakkında şöyle demişlerdir: Yani "masiyete maruz olmadan" demektir. Örneğin; [وان تستقسموا بالأزلام] ayetini şöyle tefsir ediyorlardı: Cahiliyede yaşayan insanlar yolculuğa çıkmak istediklerinde eline bir ok alarak şöyle diyordu: Bu ok çıkmayı emrediyor. Eğer yolculuğa çıkarsa o hayra isabet edecektir. Eline bir başka ok daha alıyor eğer onda çıkma diye yazıyorsa bu kişi yolculuğunda hayra isabet etmeyecektir diyorlardı. Ve ikisi arasında nasipsiz fal oku da alıyorlardı. İşte Allah bu ayetle bu türden hareketleri yasaklamıştır. Örneğin İbn-u Abbas, Allahu Teâla'nın [لرادك الى معاد] "**Elbette seni dönülecek yere döndürecektir.**" [Kasas 85] ayetini "Mekke'ye" şeklinde açıklıyordu. Eğer ayetin nuzûl sebebini ve kimin hakkında indiğini de zikrederlerse daha fazla açıklama yapmış oluyorlardı. Buna örnek olarak ise Ebu Hurayra'dan Allahu Teâla'nın; [إِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ] "**Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin.**" [Kasas 56] kavli hakkında şöyle dediğinin rivâyet edilmesidir: "Amcası Ebu Talib'in Müslüman olmasını isteyen Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] hakkında inmiştir." [Muslim] Sahabeden sonra gelen Tabiîn, Sahabenin bu türden tefsirlerini rivâyet ettiler. Tabiînden bazı kimseler tefsirde içtihat veya işitme yoluyla Kur'an'ın bazı ayetlerini bizzat kendileri tefsir etmiş veya nuzûl sebeplerini zikretmişlerdir. Tabiînden sonra ge-

len âlimler, Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili haberleri de naklederek tefsirde bir genişleme meydana getirdiler. Daha sonra ise her asırda ve her nesilde müfessirler Kur'an'ı tefsirde birbirlerini takip ettiler ve her dönem tefsir sahasını bir önceki döneme oranla daha da genişlettiler. Müfessirler, hükümler istinbat etmek için Kur'an ayetlerini ele alırken bir kısım cebr ve ihtiyara dayanan mezhebî görüşlerine göre ayetleri tefsir etmeye, bir başkaları ise yasmada, kelâm ilminde, belâgatta, sarf ve nahivde ve benzeri konularda kendi görüşlerini ispatlamak için Kur'an ayetlerini tefsir etmeye başladılar. Sahâbe asrından günümüze kadar geçen süre içerisinde çeşitli asırlarda yapılan tefsir çalışmaları incelendiğinde her asırdaki tefsir çalışmalarının, içerisinde buldukları çağdaki ilmî hareketlerden etkilendiği, o çağda bulunan görüşlerin, nazariyelerin ve mezheplerin görüşlerinin tefsirlere yansıdığı görülmektedir. Bu nedenle içerisinde bulunduğu çağda egemen olan görüşlerden, hükümlerden ve düşüncelerden etkilenmemiş pek az sayıda tefsir vardır.

Ancak bu tefsirlerin tamamı ilk günden itibaren yani Sahabe asrından itibaren tefsir kitaplarında telif edilmemişti. Her asırda farklı bir hale intikal ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Başlangıçta tefsir, hadisten bir parça ve hadis bölümlerinden bir bölüm idi. Hadis, İslâmî bilgilerin tamamını bünyesinde toplayan geniş bir sahayı oluşturuyordu. Hadis râvisi, fikhî bir hükmü içeren bir hadisi rivâyet ettiği gibi, Kur'an'dan bir ayeti tefsir eden bir hadisi de rivâyet ediyordu. Abbasi döneminin başlangıcı ile Emevi döneminin sonlarına gelindiğinde yani hicri ikinci asırda müellifler, bir konu ile ilgili birbirine benzer hadisleri toplayarak diğerlerinden ayırmaya başladılar. İçeriğinde fıkıhla, tefsirle ilgili bilgileri barındıran hadisler birbirinden ayrıldı. Böylece hadis, siret, tefsir ve fıkıh gibi ilim dalları doğdu. Tefsir ilmi diğer ilim

dallarından ayrı olarak okunan bağımsız bir ilim dalı haline geldi. Ancak başlangıçta tefsirler, Kur'an ayetlerinin mushafta sıralanışı gibi düzenli bir şekilde bir sıra takip edilerek yazılmamıştı. Hadiste olduğu gibi çeşitli ayetlere ait tefsirler şurada burada dağınık bir şekilde bulunuyordu. Hadis ilmi ile tefsir ilmi birbirinden ayrılıncaya ve başlı başına bir ilim dalı haline gelinceye kadar bu durum aynen devam etti. Tefsir bağımsız bir ilim dalı halini aldıktan sonra Kur'an tefsiri, mushafın tertibine göre Kur'an'dan her bir ayetin veya ayetten bir parçanın tefsiri düzenli bir şekilde yapılmaya başlandı. Kur'an'ı ilk defa ayet ayet tefsir eden ve birbiri ardına bunları sıralayarak bir tefsir ortaya koyan Hicri 207 yılında vefat eden el-Ferra'dır. El-Fihrist isimli kitabında İbn-u Nedim şöyle der: "Ömer Bin Bekir, El-Ferra'ya bir mektup yazdı ve ona şöyle dedi: El-Hasan Bin Sehl, Kur'an'dan bana bir şey sorduğunda yanımda ona cevap verecek bir şey bulamıyorum. Eğer bu konuda bana bir usûl toplar veya bu konuda bir kitap yazarsan yazdıklarını bana gönder. Bunun üzerine Ferra' arkadaşlarına: "Bir araya gelin de size Kur'an'la alakalı bir kitap yazdırayım" dedi ve onlar için bir gün tayin etti. Hazır olduklarında onların yanına geldi. Mescidde ezan okuyan ve namazda insanlara Kur'an okuyan bir adam vardı. Ferra' o adama yöneldi ve ona: "Fatiha'yı oku da onu tefsir edeyim sonrada Kur'an'ın tamamını tamamlayınız," dedi. Adam Fatiha'yı okudu, Ferra da tefsir etti. Bu nedenle Ebu-ül Abbas: *"Ferra'dan önce hiç kimse Kur'an'ı böyle tefsir etmedi. Bundan daha fazlasını yapacak kimse olduğunu da sanmıyorum."* Ferra'dan sonra Hicri 310 senesinde vefat eden ve meşhur tefsiri "Taberi"yi yazan İbn-u Cerir et-Taberi geldi. İbn-u Cerir'in tefsirinden önce İbn-u Cüreyc'in tefsiri gibi meşhur olmuş tefsirler vardır. İbn-u Cüreyc'in tefsiri, sahih olan olmayan ayırımı yapmadan buldukları ha-

disleri toplayan ilk muhaddislerin hadis toplama işine benzetilmektedir. Derler ki: *"İbni Cüreyc her ayet hakkında rivâyet edilenlerin sahih veya sakim (sahihsiz değil) olmasına bakmadan hepsini toplamıştır."* Hicri 127 de vefat eden es Süddî'nin ve Hicri 150 yılında vefat eden Mukatil'in tefsiri de aynı tür tefsirlerdendir. Abdullah Bin Mübarek, Mukatil'in tefsiri hakkında şunları söylemektedir. *"Eğer güvenilir olsaydı onun tefsiri ne kadar güzel bir tefsirdir."* Muhammed İbn-u İshak'ın tefsiri de böyledir. Muhammed İbn-u İshak tefsirinde, Vehb İbn-u Münebbih, Kabu'l Ahbar ve bunların dışında Tevrat'tan, İncil'den rivâyetlerde bulunan ve onları şerh eden kimselerin sözlerini zikretmekte, Yahudilere ve Hıristiyanlara ait haberleri nakletmektedir. Bununla beraber bu tefsirler bizlere ulaşmamıştır. Ancak Tefsirinde Yahudilere ve Hıristiyanlara ait haberlerden en fazla bulunan kişi İbn-u Cerir et-Taberi'dir. Daha sonra Kur'an'ı kâmil bir sıralama ile düzenlenmiş eksiksiz kitaplarda tefsir eden müfessirler birbirlerini takip ettiler.

Tedvin edilmiş olan tefsirleri dikkatlice inceleyen kimse müfessirlerin tefsirde farklı yönleri takip ettiklerini gözlemler. Onlardan kimi Kur'an'ın yüceliğini ve diğerlerinden farklılığını anlatabilmek için tefsirinde Kur'an'daki belâgat çeşitlerine, anlamlarına, üslûplarına daha çok önem vermişler ve tefsirlerinde belâgat yönü ağırlık kazanmıştır. Keşşaf isimli tefsirin sahibi Muhammed İbn-u Ömer ez-Zemahşeri bunlardandır. Tefsir-i Kebir ismi ile meşhur olan Fahreddin er-Razi gibi bir kısım müfessirler ise tefsirlerinde akaid kaidelerine, asılsız haberlerle mücadeleye önem vermiştir. Ahkâm-ul Kur'an isimli tefsiri ile meşhur, el-Cassas lakabı ile bilinen Ebu Bekir er-Razi gibi birtakım müfessirler ise tefsirlerinde ahkâm ayetlerine ve bu ayetlerden hükümlerin istinbatına önem vermiş, şer'î hükümlerin ele alınmasını ön

plana çıkarmışlardır. Babu't Te'vil Fi Meani't Tenzil isimli tefsirinde el-Hazin lakabı ile bilinen Alaaddin Bin Muhammed el-Bağdadi es-Sufi gibi bir kısım müfessirler ise, geçmiş kavimlerin kıssalarını inceleyerek tarih ve İsrailiyata ait kitaplardan dilediklerini Kur'an kıssalarına ilâve etmiş, Şeriat muhalif olup olmamasını, akla uygunluğunu ve Kur'an'ın kat'î ayetleri ile çelişip çelişmediğini inceleyip araştırmadan, değerli ve değersiz duydukları her şeyi tefsirlerinde toplamışlardır. Yine El-Beyan tefsirinin Sahibi Şeyh Tabressi, et-Tibyan tefsirinin sahibi Şeyh et-Tusi gibi bir takım müfessirler ise kendi mezheplerinin görüşlerini desteklemeye önem vermiş ve ayetleri bağlı olduğu grubun görüşlerini destekleyici bir şekilde tefsir etmişlerdir. Bu iki müfessir, akaidde ve hükümlerde Şia mezhebinin görüşlerini desteklemişlerdir. Bir kısım müfessirler ise tefsirde, hiçbir tarafa bakmadan Kur'an anlamlarını ve hükümlerini açıklamaya önem vermişlerdir. Bu müfessirlerin tefsirleri, tefsirde temel tefsir kitapları olarak itibar görür. Tefsirde ve diğer konularda imamlardan sayılırlar. İbn-u Cerir Et-Taberi'nin, Ebu Abdullah Muhammed El-Kurtubi ve En-Nesefi'nin tefsirleri bu türden tefsirlerdir. Ancak yirminci asırda ve çöküş asrının sonlarında yazılan Muhammed Abduh, Tantavi Cevheri, Ahmed Mustafa el-Meragi ve daha birçoklarının yazdıkları tefsirlere gelince, bunlar hiçbir şekilde tefsirlerden sayılmaz ve onlara güvenilmez. Zira bu kişilerin birçok ayet tefsirlerinde Allah'ın dinine açıkça saldırı vardır. Örneğin Muhammed Abduh tefsirinde; وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ "**Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler fasıklardır**"^[Maide 47] ayetini tefsir ederken Hindistan'da yaşayan Müslümanların İngiliz kanunlarını almalarına ve İngiliz yargı hükümlerine boyun eğmelerine cevaz vermektedir. Eş-Şeyh Muhammed Abduh "El-Menar" ismi ile meşhur Kur'an-ı Ha-

kim tefsirinin altıncı cildinde Maide suresindeki; وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ "Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler fasıklardır" ayetini 406-409. sayfalarda tefsir ederken kendisine sorulan: "İngiliz kanunları ile hükmeden bir İngiliz'in yanında çalışan bir Müslümanın orada Allah'ın indirdiklerinin dışındaki kanunlarla hükmetmesi câiz midir? sorusunu uzunca bir cevapla aynen şöyle cevaplandırmaktadır: *"Daru-ul Harp, İslâm hükümlerinin uygulanacağı bir yer değildir. Bu nedenle, dinde Müslümanları fitneye düşmekten emin kılacak bir maslahat veya bir özrün bulunması durumu müstesna, oradan hicret etmek vâciptir. Hükümet işlerinin üstlenilmesi gibi bir yolla Müslümanların çıkarlarını koruyacak, İslâm'ın nüfuzunu kuvvetlendirecek bir vesilenin olmadığı bir durumda ve özellikle de İngiliz hükümeti gibi milletler ve halklar arasında adalete daha yakın ve kolaylaştırıcı, toleranslı bir hükümetin hâkim olduğu bir bölgede, gücü yettiğince İslâm hükümlerini kuvvetlendirebilecek ve Müslümanlara hizmet edebilecek bir kimsenin ikâmet etmesi gerekir. Birçok konuda işleri hâkimlerin içtihadına bıraktığı için bu devletin (İngiltere'nin) kanunları İslâm Şeriatına, diğer devletlerin kanunlarından daha fazla yakındır. İslâm'da kadılık/hâkimlik yapmaya ehil olan bir kimse iyi bir niyet ve sağlam bir kasıtle Hindistan'da hâkimlik görevinde bulunsa Müslümanlara büyük hizmetlerde bulunabilir. İlim ve basiret sahibi kimseler, yargı ve yargı dışındaki hükümet işlerini, küfür kanunları ile hükmetmenin günah olacağı düşüncesiyle terk ederlerse Müslümanların dini ve dünyevi işlerinin önemli bir kısmının yok olup gideceği açıkça ortadadır."* ve devamla *"Hindistan'daki Müslümanların, İngiliz hükümetinde böylesi bir görev almaları ve İngiliz kanunları ile hükmetmeyi kabullenmeleri de yukarıda anlatılânlardandır. Böylesi bir amel, bir ruhsattır ve Müslümanların çıkarlarını korumayı, İslâm'ı des-*

teklemeyi kasteden bir azimet durumu yoksa iki zarardan/günahtan daha hafif olan bir günah işlenir kaidesi kapsamına girer.” Kur'an'da sonradan ortaya çıkan ilimlere ve bilgilere de yer verilmiştir diyerek Kur'an'ın onları açıkladığına delil olmak üzere tefsirini hayvan ve kuş resimleri ile dolduran Tantavi Cevheri'nin tefsiri de güvenilir olmayan tefsirlere aittir. Şeytanların ve meleklerin varlığını inkâr eden ve Kur'an'daki bu konu ile ilgili ayetleri te'vil ederek yaptığı tefsir ile kâfir olan ve İslâm'dan çıkan Mustafa Zeyd'in tefsiri de böyledir. Bunlar ve benzeri bütün tefsirler Müslümanlarca tefsir kitaplarından sayılmazlar ve tefsirlere de itibar olunmaz.

Tefsir Kaynakları

Tefsir kaynakları ifâdesinden maksat, her müfessirin tevhid, fıkıh, belâgat, tarih ve bunlara benzer taşıdıkları şeylere göre Kur'an'ı tefsir etmeleri değildir. Bunların hiçbiri tefsirin kaynakları değildir. Bunlar sadece tefsirde müfessire etki eden ve onu tefsirde belirli tarafa yönlendiren faktörlerdir. Tefsir kaynaklarından maksat tefsirlerinde müfessirlerin yönelmiş oldukları yöne bakmaksızın, müfessirlerin kendilerinden naklettikleri kaynaklar ve bunları tefsirlerine koymalarıdır. Tefsir kaynaklarını incelediğimiz zaman bunların şu üç kaynakla sınırlı olduğunu görürüz:

1. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den nakledilen tefsir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediğinin rivâyet edilmesi gibi: *الصَّلَاةُ الْوُسْطَى صَلَاةُ الْعَصْرِ* "**Orta namaz ikindi namazıdır.**" [Tirmizi, Ibn-u Mesud kanalıyla tahrîc etti] Yine Ali'den şöyle dediğinin rivâyet edilmesi gibi: "*Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Kur'an'daki "Büyük hac günü" hakkında sordum. O da: يَوْمَ النَّحْرِ "Kurban günüdür" dedi.* [Tirmizi] Yine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e: "*Musa, iki müddetten hangisini seçti*" sorusunu; *قَضَى أَكْثَرَهُمَا وَأَطْبَبَهُمَا* "**En fazla ve en güzel olanını**" şeklinde cevaplandırması da buna bir örnektir. Ancak bu nevi rivâyetlerin sahih kitaplarda geçtiği kesinlikle bilinmedikçe kaynak olarak güvenilmesi câiz değildir. Çünkü birçok hikâyeci ve uydurmacı kişiler bu tür rivâyetlere çok şey katmışlardır. Bu nedenle bu çeşit rivâyetlerde Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in sözlerine çok fazla yalan katıldığı için tefsir kaynağı olarak araştırılması gereken haberlerdendir. Bu çeşit tefsir konusunda selef/ilk dönem âlimler, yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiklerinin çoğunu tamamen inkâr etmişler ve

Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den hiçbir tefsir rivâyet edilmemiştir demişlerdir. İmam Ahmed Bin Hanbel'in şöyle dediği rivâyet edilir: *"Üç şeyin aslı yoktur. Tefsir, destan ve gazveler."* Bu nedenle müfessirlerin gelen rivâyetlere güvenmediklerinden dolayı gelen haberlerin sınırında kalmadıklarını, bilâkis içtihatlarının kendilerini ulaştırdıkları şeye uyduklarını görürüz. Nassın belirlediği sınırdan durmamışlardır. Tefsir konusunda Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den gelenlere Sahabeden gelenler de ilâve edildi ve ortaya çıkan bu nakledilen tefsire daha sonra tabiinden tefsir hakkında gelen rivâyetler de ilâve edildi ve nakle dayanan bu türden tefsirde zamanla önemli bir yığılma meydana geldi. Bu yığılma hem Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den, hem Sahabeden ve hem de Tabiin'den gelen nakillerin tamamını bünyesinde topladı. Böylece bu birikim yalnız başına tefsir olmaya yeterli hale geldi. Birinci asırda telif edilen tefsir kitapları adeta tefsirin bu çeşidi ile sınırlı kaldı.

2. Tefsir kaynaklarından biri de reydir/görüşdür. Bu, tefsirde içtihat olarak isimlendirilir. Müfessirler, Arap dilini ve onun ifâde edilmiş şekillerini bildikleri gibi cahiliye şiirinde, düz yazıda vb konulara vukufiyetleri ile Arapça kelimeleri ve bu kelimelerin anlamlarını da biliyorlardı. Kendilerinde sahihliği kabul görmüş ayetin nuzûl sebeplerine de vakıf olarak bu vasıtalara (Arapça ile alakalı bilgilere) önem vermek suretiyle kavrama gücünün ve içtihadının, müfessiri götürdüğü noktalara göre Kur'an ayetlerini tefsir ediyorlardı. Rey ile Kur'an-ı tefsir etmek demek, ayet hakkında kişinin dilediğini ve nefsinin arzu ettiğini söylemesi demek değildir. Rey ile Kur'an'ı tefsir etmek demek, şiir, düz yazı, Arap adetleri ve konuşmalarından meydana gelen cahili Arap edebiyatına dayanmak ve aynı zamanda Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] zamanında cereyan eden olaylar, Nebi

[Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in karşılaştığı düşmanlıklar, çekişmeler, hicret, harp, fitneler ve bu esnada ortaya çıkan olaylara karşı uygulanması gereken hükümlere Kur'an'ın verdiği cevapları da dikkate alarak Kur'an-ı tefsir etmektir. Öyleyse rey ile Kur'an'ı tefsir etmekten kasıt, müfessirde Arap dili ve olaylar gibi var olan bilgileri, delâlet ettiği manaları anlamak vasıtasıyla Kur'an'ın cümlelerini anlamaktır. Ancak efendimiz Ali [Radiyahallahu Anh]'in söylemiş olduğu "Kur'an birçok yönü taşır" sözünün anlamı, Kur'an'ı tefsir etmek istediğin her yönü taşımaktadır demek değildir. Bu ifâdeden kasıt, bir kelime veya bir cümle birkaç yönden tefsir edilebilir. Ancak bu yönler cümlenin veya kelimenin taşıyabileceği anlamlarla sınırlıdır, kesinlikle bunların dışına çıkmaz. Buna göre rey tefsiri, kelimelerin taşıdığı anlamlarla sınırlı kalarak cümleleri anlamaktan ibarettir. Bunun için de rey tefsiri, içtihat ile tefsir şeklinde isimlendirilmiştir.

Müfessir olan Sahabeler rey ile tefsir yapıyor ve tefsirde birinci derecede buna itimat ediyorlardı. Sahabe tek bir kelimenin tefsirinde bile ihtilâf edebiliyorlardı. İbn-u Abbas, İbn-u Mesud ve Mücahid gibi müfessirlerden gelen rivâyetler de onların tefsirde kendi anlayışlarına itimat ettiklerine delâlet etmektedir. Örneğin; **وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ** "Sizden kesin söz almış ve Tur'u tepenize dikmiştik." [el-Bakara 93] ayetinde geçen [الطُّور] "Tur" kelimesini müfessirler farklı şekillerde tefsir etmektedirler. Mücahid "Tur" kelimesini dağ olarak, İbn-u Abbas Tur Dağı şeklinde, başkaları da "Tur"u sıradağlar olarak tefsir etmektedirler. "Sıradağlar şeklinde yayılmamışsa Tur değildir" demişlerdir. Tefsirde varolan bu ihtilâf, nakilde var olan ihtilâfın sonucu değil görüşte var olan ihtilâfların sonucudur. "Tur" kelimesi gibi bir kelimedede ihtilâflar meydana gelebildiğine göre kelimenin

anlamı üzerinde değil de cümlenin delâlet ettiği anlamda ortaya konan görüşte ihtilâfların olması elbette ki doğaldır. Bu nedenle müfessirler, kelimelerin anlamları üzerinde ihtilâf ettikleri gibi ayetlerin anlamları üzerinde de ihtilâf etmişlerdir. Sahabe tefsiri, özellikle de meşhur müfessirlerin tefsirleri incelendiğinde onların tamamının tefsirde reyeye itimat ettikleri görülür. Reyeye dayalı tefsirden sakınarak yalnızca nakle dayalı tefsir ile yetinen kimseler hakkında bazı kimselerin naklettikleri haberlere gelince: Bunlar tefsiri istenen Arapça kelimeler ve ayetin nüzûl sebebini oluşturan olaylar hakkında gerekli olan bilgileri elde edememiş yani tefsir malzemelerini henüz tamamlayamamış kimseler için söylenebilir. Yoksa yalnızca tefsir hakkında nakil olunan haberle sınırlı kalarak, insanların anlamaları için indirilmiş olan Kur'an'ı anlamaktan kaçınılamaz. Buna göre tefsir konusunda Sahabenin iki gruba ayrıldığını söyleyemeyiz. Yani bir grup Sahabenin rey ile tefsir yapmaktan sakındığını ve diğer bir kısmın ise rey ile Kur'an'ı tefsir etmeyi savunduğunu söyleyemeyiz. Bilâkis Sahabeler, Kur'an'ın rey ile tefsir edilmesini savunuyorlardır. Sahabe açıklamak istedikleri Kur'an'dan bir ayetin cümleleri veya kelimeleri hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadan rey ile Kur'an-ı tefsir etmekten kaçınıyorlardı. Tabiin'de de durum aynıydı. Sahabe ve Tabiinden sonra gelenlerden bir kısmı bu sözleri duyduklarında bunları, rey ile Kur'an'ı tefsir etmekten sakındıran ifâdeler olarak anladılar ve Kur'an hakkında rey ile bir şey söylemekten kaçındılar. Bir kısmı ise Sahabenin rey ile tefsir yaptığını görerek bunlar da rey ile tefsir yaptılar. Böylece daha sonraları âlimler tefsirde iki kısma ayrılmış oldu: **1.** Rey ile tefsirden sakınan ve yalnızca nakle dayalı tefsirle yetinenler **2.** Rey ile tefsir yapanlar. Ancak Sahabe ve Tabiin kesinlikle iki gruba ayrılmadılar. Onlar, Kur'an hakkında

hem nakle hem de reye dayalı olarak bildiklerini söylüyorlardı. Bilgiye güvenmedikleri ve bilmedikleri sürece rey ile Kur'an hakkında birşey söylemekten ise sakınıyorlar ve uzak duruyorlardı.

3. İsrailiyat: Yahudilerden ve Hıristiyanlardan bazıları İslâm'a girdi. Bunlar arasında Tevrat ve İncil hakkında âlim olan kimseler de vardı. Yahudilerden çoğu samimi bir şekilde İslâm'a girmediler. Çünkü Yahudiler Hıristiyanlara oranla Müslümanlara daha fazla kin ve düşmanlık besliyorlardı. Bu âlimlerden İsrailiyata ait birçok haber Müslümanlar arasına sızdığı gibi ayetlerin açıklamasını tamamlamak için Kur'an tefsirine de sızdı. Böylece İsrailiyat, akılları ve eğilimleri etkisi altına aldı ve birçok Kur'an ayetini işitenler bu ayetler çevresinde israiliyatın etkisi ile sorular sormaya başladılar. Ashab-ı Kehf'in köpeğinin kıssasını işittiklerinde köpeğin rengi nedir? dediler. **"Sığırın bir parçası ile ona vurun."** [el-Bakara 73] ayetini işittiklerinde onunla bazısına vurdukları şey nedir? diye sormaya başladılar. **"Bu arada ikisi - katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz- kullarımızdan birini buldular."** [Kehf 65] ayetini okuduklarında: Musa ile buluşan ve ondan kendisine hayra götürecek şeyleri öğretmesini isteyen o salih kul kimdir? sorusunu sordular ve Hızır Kıssası da işte buradan çıktı. İşte böylece hikâyeler, Yahudilere ve Hıristiyanlara ait haberler peşpeşe sıralanıyor ve bunlar hakkında sorular soruluyordu. Bu türden olmak üzere "Salih Kulun" öldürdüğü çocuğun kim olduğu, geminin ve onları misafir etmeyen köyün hangisi olduğu hakkında soruların var olduğu görülmektedir. Yine Musa ile Şuayb kıssası hakkında, Nuh'un gemisinin büyüklüğü vb konular hakkında sorular

sorulmaktaydı. Onların bu tür sorulara cevap vermeleri ve bu konudaki bilgileri elde etme arzuları, onları Tevrat'a ve Tevrat'ta bu konular hakkında yazılmış olan açıklamalara götürdü. Kötü niyetle İslâm'a giren Yahudilerden nakledilen haberler, hikâyeler, uydurma şeyler böylece iyi niyetle tefsirlere sokuldu. Müslüman olan Hıristiyanlardan bir kısmı da İncil hakkındaki hikâyeleri ve haberleri tefsirlere soktular. Ancak bunlar Yahudilerin sokuşturduklarına oranla azdır. İşte böylece hikâyeler ve haberler hakkında söylenen birçok şey, tefsirde büyük bir yığın meydana getirdiler. Hatta bunlar naklî tefsir olarak rivâyet edilenleri de aştı. Birçok tefsir kitabı diğer ümmetlere ait haberler ve kıssalarla, İsrailiyatla dolup taşı. Bunları tefsirlere sokanların en meşhurları Ka'b-ul Ahbar, Vehb Bin Münebbih, Abdullah Bin Selam ve diğerleridir. İşte böylece müfessirler nezdinde İsrailiyat, kıssalar ve diğer haberler tefsir kaynaklarında bir kaynak haline geldi.

Ümmetin Bugün Müfessirlere Olan İhtiyacı

Tefsir ilmi, şer'î bilgilerin en önemlilerinden sayılması nedeniyle, şer'î ilimlerin en üstün olanıdır. Bu nedenle her asırda ve her nesilde tefsir ilmine çok önem vermek gerekir. Daha önceki asırlarda var olmayan yeni yeni meseleler ortaya çıktığı için ümmet bugün de müfessirlere muhtaçtır. Çünkü ortaya çıkan yeni yeni meseleler, Kur'an-ıl Kerim'de zikredilen genel prensiplerin kapsamı içerisine giriyorsa bunların hükmünün bilinmesi lazımdır. Veya daha sonra onlara cüzi hükümler uygulanabilir. Ayrıca tefsiri toplayıcı olması itibarı ile eski tefsirler, üslûpları, şekil ve sunumlar; bakımından, bir nevi telif hükmündedirler. Eski eserlerin üslûbunda yazılmış olan bu tefsirleri, eski eserleri okumaya alışmış olan çok az sayıdaki insanların dışında bu neslin çocukları şevkle ve istekle okuyamamaktadır. Bu nedenle fikrî kitapları okur gibi aydın derin bir fikirle Müslümanların hatta müslüman olmayanların bile tefsir okuma arzu ve isteğini artıracak bir üslûpla yeniden tefsirlerin yazılması gerekir. Üstelik felsefî kitapların Arapça'ya tercüme edilmesinin ve onlardan müfessirlerin etkilenmesinin vücut bulmasından ve haçlı savaşlarından sonra gelen dönemde, üzerinde seyrettikleri husus, Kur'an ayetleriyle alakası olmayan tefsirden sayılmayan şeylere özen göstermekte büyük çabalar harcanılan tefsirlerin oluşumuna yol açtı. Üstelik tefsirler İsrailiyatla doldu. Hatta İsrailiyat, müfessirler nezdinde tefsir kaynaklarından üçüncü bir kaynak haline geldi. Bu nedenle Kur'an'ın, Sahabeden nakledilen tefsirden de faydalanılarak ve Kur'an'ı anlamada içtihat olması bakımından Sahabenin tefsir metodu üzere tefsir edilmesi gerekir. Fakat Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den tefsir olarak nakledilenler eğer sahih ise Hadisten bir parça sayılırlar. Tefsir olarak iti-

bar edilmez. Çünkü bu durumda Kur'an gibi teşrii nass sayılır ki bu da tefsir kapsamına girmez.

Ancak müfessirin takip etmesi gereken üslûba gelince: Bu üslûp, müfessirin icat etme gücüne bağlıdır. Çünkü tefsir üslûbu, tefsirde kullanılan şekillerden bir şekildir. Bu, bir telif çeşidi olduğu için her müfessir, tefsir yaparken tertip, tasnif ve sunma açısından uygun gördüğü bir üslûbu seçer. Bu nedenle tefsirde telif üslûbunu açıklamak doğru değildir. Fakat tefsir metodunun açıklanması gerekir. İnceleme, araştırma ve düşündükten sonra bulduğumuz tefsir metodunu, Kur'an tefsirinin bu metoda göre yapılması için burada sunuyoruz. Bu metot Kur'an vakiasının gerektirdiği bir metottur. Biz "metot" ifâdesini kullandık, yani devamlı olarak kararlaştırılmış bir iş ifâdesini kullandık da "üslûp" ifâdesini kullanmadık. Çünkü tefsir metodu, Kur'an-il Kerim'in işaret ettiği şer'î delillerden ve nassların vakiasından anlaşılân içtihat metodu gibi bir metottur. Tefsir de aynen böyledir. Tefsir metodu, şer'î hüküm olmasından dolayı değil, kendisine bağlanılmasından dolayı bir metottur. Çünkü metot hükümler cinsinden değildir. Kur'an-il Kerim'in tefsirinde takip edilmesini uygun gördüğümüz bu metot şu şekilde özetlenebilir:

Kur'an tefsiri, Kur'an'ın terkiplerindeki kelimelerin anlamlarının ve terkip olması bakımından terkiplerin manalarının açıklanmasıdır. Kur'an'ın tefsir metodunu tarif etmek için önce Kur'an vakiasının ortaya konulup bu vakianın hakikatini ortaya koyacak şekilde genel olarak araştırılması, sonra lafızları ve manaları bakımından bu vakianın intibak edeceği şeyin araştırılması sonra da getirdiği konunun ne olduğunun araştırılmasıdır. Kişi, bu vakıayı, ona intibak eden şeyi ve Kur'an'ın getirdiği konuyu öğrenmek sayesinde

Kur'an'ın tefsirinde takip edeceği metodu görür. Böylece tefsirin metodu üzerine yapılması gereken doğru yola ulaşır.

Kur'an'ın vakiasına gelince: Kur'an Arapça'dır ve Arapça kelâmından/sözlerden ibarettir. Dolayısıyla onun vakiasını Arapça kelam olması itibarı ile anlamak gerekir. Zira Kur'an'ın kelimeleri Arapça kelimeler olması bakımından idrâk edilmeli, terkipleri Arapça lafızları içeren terkipler olması bakımından idrâk edilmeli, terkiplerindeki kelimelerde tasarrufta bulunmanın vakiası, Arapça terkiplerdeki Arapça kelimelerdeki Arapça tasarruf veya cümle terkibi bakımından Arapça terkiplerdeki Arapça tasarruf olması bakımından sadece terkip olması vasfı ile terkiplerindeki tasarrufun vakiası idrâk edilmelidir. Üstelik Arapça'daki konuşma edebiyatı ve hitap edebiyatında var olan üstün zevke sahip Arapça üslûbu açısından, Kur'anda var olan konuşma edebiyatı ve hitap edebiyatındaki üstün zevkin de kavranılması lazımdır. İşte bütün bunlar idrâk edildiği zaman yani Kur'an'ın vakiası tafsili şekilde bu Arapça esasa göre idrâk edildiği zaman kişi tefsir yapabilir, aksi durumda ise yapamaz. Çünkü Kur'an-il Kerim'de bulunan bütün kelimeler ve ifâde tarzları Arapça kelimelerdir ve Arapların aralarında konuşa geldikleri ifâdelerdir. Onların kullandıkları dildir. Bundan kıl payı kadar bile dışarı çıkmaz. Bu nedenle Kur'an, ancak bu anlayışla ve bu vakiasıyla tefsir edilebilir. Bu anlayış ve yaklaşıma sahip olunmadıkça hiçbir şekilde Kur'an'ın gerçek tefsirini yapmak mümkün değildir. Buna göre Arapça bir kelâm ve Arapça nasslardan bir nass olması vasfıyla Kur'an'ın tefsiri, dil bakımından Arapça vakiasının idrâk edilmesine bağlıdır: **"Böylece biz onu Arapça Kur'an olarak indirdik."** [Taha 113] **وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا حُكْمًا عَرَبِيًّا** "Böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik." [Rad

^{37]} Kur'an'ın vakıyası, lafızları ve manaları yani dil bakımından vakıanın üzerine intibak etmesi açısından böyledir. Kur'an'ın getirdiği konu açısından olana gelince: Kur'an'ın konusu; Allah tarafından gönderilen bir elçi aracılığı ile tebliğ edilen Allah'tan insanoğluna bir risâlettir/mesajdır. Bu Kur'an içerisinde, risâleti ilgilendiren herşey vardır. Bu hususları ana başlıkları ile şöylece özetlemek mümkündür: Öğüt ve hatırlatma için; akaid, hükümler, müjde, korkutma ve kıssalar, kötülüklerden sakındırmak ve iyi amellere teşvik için; kıyamet sahneleri, cennet ve cehennemi tasvir, idrâk için aklî meseleler, imân ve amel için; aslı akla dayalı gaybi ve hissî hususlar ve bunların dışında insanoğlu için risâletin gerektirdiği herşey vardır. Bu konuya doğru bir şekilde vakıf olmak ancak Rasûlün getirdiği metotla mümkündür. Hele ki Allahu Teâla, Kur'an'ın insanlara açıklasın diye Rasûle indirildiğini açıklamışken... Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ "Sana da insanlara indirilene açıklayasın diye Zikri (Kur'an-ı) indirdik" [Nahl 44] Rasûlün metodu ise Sünnetidir. Yani Rasûlden söz, fiil ve takrir olarak sahih rivâyetle gelen hususlardır. Bu nedenle hem Kur'an'ı tefsir etmeye başlamadan önce hem de tefsir ederken mutlaka Rasûlün Sünnetine vakıf olmak... Zira Rasûlün Sünnetin vakıf olmadan Kur'an'ın konusunu anlamak mümkün değildir. Ancak bu vakıf, Sünnetin senedine vakıf olmaktan ziyade Sünnetin metnine, uyanık bir şekilde vakıf olmayı gerektirmektedir. Yani bu vakıf olma, Sünnetin lafızlarını ezberlemeyle sınırlı kalan bir vakıa olma değil, insanın davranışlarını yönlendiren mefhumlar olarak Sünnetin ifâde ettiği fikirlere derinlemesine düşünme şeklinde olmalıdır. Diğer bir ifâde ile çıkardığı Hadisin sıhhatine güvendiği sürece, Hadisin râvilerini ve senedini bilmeye veya lafızlarının ezberlenmesine önem vermemek, müfessire

herhangi bir zarar vermez. Müfessir için önemli olan Hadisin delâlet ettiği şeylere vakıf olmasıdır. Çünkü tefsir, Sünnetin lafızları, senedi ve râvileri ile değil de Sünnetin delâlet ettikleri ile alakalıdır. Bu nedenle Kur'an'ı tefsir edebilmek için Sünnetin çok iyi bir şekilde anlaşılması lazımdır. Buradan da açıkça görülmektedir ki; Kur'an'ı tefsir edebilmek için herşeyden önce ve öncelikle detaylı bir şekilde Kur'an'ın vakiasını, Kur'an lafızları ve anlamları açısından bu vakıya uyan şeyleri incelemek, sonra da araştırılan konuyu iyice kavramak gerekir. Ve yine tefsir için genel bir kavrayışın yeterli olmayacağını, bilâkis bütünsel bir şekilde olsa bile hem cüzî konularda hem de küllî/daha geniş kapsamlı konularda detaylı bir kavrayışa sahip olmanın zorunlu olduğunu bilmek gerekir. İşte bu detaylı kavrayışın tasavvur edilebilmesi için, Kur'an'ın kelimeleri ve cümleleri, bu kelime ve cümlelerin kullanımı, Arapça hitabı ve konuşmasındaki üstün edebiyatı ve de Arapların konuşmalarında bilinen Arap lügatı açısından Kur'an vakiasını o tafsilatlı olarak kavranılmasını sağlayacak keyfiyete, şer'î bir bakış ya da işaret ortaya koymak istiyoruz.

Kelimeleri açısından Kur'an vakiasına gelince: Kur'an'da, hakikat ve mecâzi anlamın intibak ettiği kelimelerin olduğuna şahit olmaktayız. Bazen hem sözlük anlamının hem de mecâzi anlamın bir arada kullanıldığı görülmektedir. Her bir cümlede var olan karine ile kullanılan kelimedenden ne kastedildiği bilinir. Bazen kelimenin sözlük anlamı terkedilir ve mecâzi anlamı kullanılır. Bu durumda kullanılan kelime ile sözlük anlamı kastedilmez. Sadece sözlük anlamının intibak ettiği kelimelerin olduğunu ve bunları sözlük anlamından hamledecek herhangi bir karinenin olmamasından dolayı mecâzi manada kullanılmadığını görürüz. Yine bu arada Kur'an'da çeşitli ayetlerde hem sözlük anlamına hem de ha-

kikat/gerçek olarak ve mecaz olarak sözlük anlamı dışında yeni şer'î anlamına uyan sözlük ve şer'î anlamlarında kullanılan müfredatlar/kelimeler de vardır. Hangi mananın kasdedildiğini ise ayetin terkibi tayin eder. Veya yalnızca şer'î anlamın intibak ettiği sözlük anlamında kullanılmayan kelimeler vardır. Örneğin [قَرْيَةً] "karye" kelimesi yalnızca sözlük anlamında kullanılmıştır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Yine gittiler ve nihayet vardıkları kasaba/şehir halkı...."** [Kefh 77] Ve şöyle buyurmaktadır: **"Halkı zâlim olan şu şehirden bizi kurtar."** [en-Nisâ 75] Ancak şu ayetlerde ise [قَرْيَةً] kelimesi mecâzi anlamda kullanılmıştır: **"Bulduğumuz karye'ye/ kasaba'ya sor."** [Yusuf 82] Kasabaya soru sorulamaz. Soru ancak kasaba halkına sorulabilir. Burada mecâzi bir anlam vardır. Ve şöyle buyurmuştur: **"Rabbinin ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice kasaba vardır."** [Talâk 8] Kastedilen köy halkıdır. **"Veya herhangi biriniz alçak yerlerden gelirse"** [en-Nisâ 43] ayetinde geçen [غَائِطٍ] "gâit" kelimesi de mecâzi anlamda kullanılan bir kelimedir. Çünkü [غَائِطٍ] kelimesi Arap lügatında alçak bir yer anlamına gelmektedir. Ayette ise kaza-i hacet/ihtiyaç giderme anlamında mecâzi olarak kullanılmıştır. Çünkü ihtiyacını gidermek isteyen kimse alçak bir yere gider. Böylece ayetlerde kullanılan kelimelerin mecâzi anlamları ağırlık kazanmış ve sözlük anlamları unutulmuştur. Ancak; **"Aralarında adaletle hükmet"** [Maide 42] ayeti ve; **"Tartıyı doğru yapın"** [Rahman 9] ayetlerinde geçen [فَسْطِطِ] kelimesi ise sözlük anlamında kullanılmıştır, başka bir an-

lamı ifâde etmez. **"Elbiseni temizle"** [Müddesir 4] ayetinde de sözlük anlamı kullanılmıştır. Bu anlam, elbiseyi pislikten temizlemektir. Çünkü [طَهَّرَ] kelimesi sözlükte pis/pisliğin zıddı olan "temizlik" anlamına gelmektedir. Bir şeyi su ile temizlemek onu yıkamak demektir. [وطهر اطهر] kelimeleri pisliklerden temizlenmek demektir. Yine Allahu Teâla'nın; **"Eğer cünup iseniz hemen temizleniniz."** [Maide 6] ayeti ile; **"Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz."** [Vakia 79] ayetinden sözlük anlamı olarak necaseti/pisliği gidermek gibi bir anlam çıkarmak mümkün değildir. Çünkü mü'min necis/pis değildir. Dolayısıyla burada sözlük anlamını kullanmak mümkün olmayacağına göre geride sadece "abdestsizliği giderme" anlamı kalır. Ayette geçen "temizlenin" kelimesi, abdestsizliği giderin, "arınmış/temizlenmiş" kelimesi ise "abdestli olanlar" anlamına gelmektedir. Çünkü "taharet" kelimesi şer'an hem büyük hem de küçük pislikten kurtulmak anlamına gelmektedir. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: **"Te-mizlik (abdest) olmadan Allahu Teâla namazı kabul etmez"** [Muslim, İbn-u Ömer'den ve İbn-u Mace, Enes İbn-u Malik'den tahrîç ettiler] Yani pisliğin giderilmesi demektir. Allahu Teâla'nın: **"O yasaklayana gördün mü? Bir kulu namaz kılarken."** [Alak 9-10] ayetinde geçen [صَلَّى] kelimesi şer'î anlamda kullanılmış bir kelimedir. Ancak; **"Ne-biyi överler (dua ederler)"** [Ahzab 56] ayetindeki [يُصَلُّونَ] kelimesinden kasıt ise sözlük anlamı olan duadır. Yine; **"Namazı eda ettiğinizde."** [Cuma 10] ayeti ile; **"Ey oğulcuğum namazını kıl"** [Lokman 17] ayetlerinde ve

içerisinde [الصَّلَاةُ] lafzının geçtiği Kur'an'daki bütün ayetlerde bu kelime ancak şer'î anlamında kullanılmıştır. Bu ise namaz kılmayı ifâde eder.

Bu açıklamalar, Kur'an'da geçen kelimeler/müfredatlar açısından olana gelince: Bilindiği üzere Arapça, anlamlara delâlet eden lafızlardan meydana gelmektedir. İster cümledeki ferdî anlamları, ister topluca cümle anlamı açısından olsun; cümlelerde var olan bu lafızları incelediğimiz zaman bunların tamamının iki halden meydana geldiği görülür: Birincisi: Mutlak anlamlara delâlet eden mutlak ibareler ve lafızlar olması yönünden onlara bakmak ki bu da aslî anlamlara delâlet etmesi demektir. İkincisi: Mutlak ibarelere ve lafızlara yardımcı olan anlamlara delâlet eden ibareler ve lafızlar olması yönünden bakmak ki bunlarda başkasına tabi olan delâletlerdir. Birinci kısma gelince ki o, cümlelerin mutlak anlamlara delâlet eden mutlak ibareler ve lafızlar olmasıdır. Kelimeler açısından lügatte, [عين] “ayn” [قدر] “kader”, [روح] “ruh” ve buna benzer kelimeler gibi ortak anlamları olan kelimeler vardır. Yine lügatte [جاء-وَأتى, أسد-وقسورة, ظن-وزعم] gibi eşanamlı kelimeler vardır. Yine hayz hem hayız hem de temizlik anlamına gelen [قرأ] kelimesi ve hem destekleme ve yardım hem de “kınama” ve “cezalandırma” anlamına gelen [عزر] kelimesi gibi zıd anlamlı kelimeler de vardır. Bu nedenle cümle içerisinde geçen kelimenin bu anlamlardan hangi anlama geldiğini bilmek için cümleyi anlamak gerekir. Sadece sözlüklere müracaat etmekle kelimenin anlamını kavramak mümkün değildir. Bilâkis bu kelimenin içerisinde geçtiği cümleyi çok iyi bir şekilde anlamak lazımdır. Çünkü bir kelimedenden kastedilen manayı belirleyen şey, cümledir. Kelimeler için geçerli olan durum cümleler için de geçerlidir. Çünkü cümleler,

mutlak anlamlara delâlet eden mutlak lafızlarla ifâde tarzları olmaları bakımından delâletleri aslidir. Bu manalardan başka anlamlara delâlet edecek karineler bulunmadıkça, mutlak mana kast olunan manadır. Bu konuda Kur'an'da birçok örnek bulunduğu için burada yeniden örnekler vermeye gerek yoktur. Çünkü bu asıl olandır.

İkinci kısma gelince ki o, cümlelerinde mutlak lafız ve ibarelere yardımcı manalara delâlet eden lafızlar ve ibarelerin olmasıdır. Zira cümlede var olan her haberin cümlede neyi kastettiğinin açıklanması gerekir. Cümle, haber verenin ve kendisinden haber verilenin ve bizzat haberin durumunu ifâde edecek şekilde kurulur. Cümlenin ifâde ettiği mana, izah, gizleme, veciz olma, mübalağa etme, vb üslûp çeşitleri göz önünde bulundurularak fark edilir. Örneğin kendisinden haber verilene (özneye) değil de habere önem verildiğinde [قام زيد] denir. Eğer önemli olan özne ise, yani kendisinden haber verilen ise [زيد قام] denir. Bir soruyu cevaplandırmada veya sorunun cevabı olması durumunda ise [أن زيدا قام] denir. İnkari bir cevapta ise [والله أن زيدا قام] Zeydin kalkmasını beklemekte olan bir kimseye haber vermede ise [قد قام زيد] denir. Bunlar gibi Arapça nasslara dikkat etmek gerekir. Kur'an-il Kerim bu iki hususu bünyesinde toplamaktadır. Kur'an'da bir taraftan mutlak anlamlara delâlet eden mutlak ibareler ve lafızlar yer alırken aynı zamanda mutlak anlamlara yardımcı olan manalara delâlet eden mukayyed ibareler ve lafızlar da yer almaktadır. Bu üslûplar çeşitli belâgat şekilleriyle kendini göstermektedir. Kur'an'daki bir surede veya çeşitli surelerde tekrar eden ayetler ve ayetin bölümleri yardımcı anlamların en belirgin olanlarıdır Kur'an'da tekrarlanan nasslar ve cümleler de böyledir. Tekid çeşitlerinden bir çeşidin kullanılması veya cümlenin geliş ve gidiş çe-

şitlerinden biri olması ve olumsuzluk ifâde eden soru üslûplarından olmak üzere ve daha başka sebeplerle Kur'an'da haberin mübtedadan/öznedenden önce geldiği ifâdeler anlam çeşitlerinin en üstün olanlarını içermektedir. Bir ayetin veya ayette bir parçanın, cümlelerin veya bir kıssanın bir bölümünün bazı surelerde belli bir şekilde ifâde edilirken bir başka surede daha farklı bir şekilde ifâde edildiği, bir başka yerde ise üçüncü bir şekilde ifâde edildiği görülmektedir. Haberin mübtedadan/öznedenden önce gelmesi, haberin te'kidi, normal olarak zikredilmesi gereken bir cümlelerin bir kısmının zikredilerek diğer bir kısmının zikredilmemesi gibi asıl konumundan farklı bir şekilde kullanılan ifâde tarzlarının Kur'an'da ancak, ayette var olan ibarelerin ve lafızların içerdiği mutlak anlamlara hizmet eden anlamları var etmek için olduklarını görmek mümkündür. Böylesi durumların dışında ise asli konumunun dışında kullanılan ibarelere rastlanılmaz.

Bu açıklamalar; ister cümlelerde kullanılan kelimelere bakış açısından isterse genel olarak cümleler yönünden olsun, belirli anlamlara delâlet eden kelimelerin Arap lügatındaki kelâmı tesis etmesi yönünden ve belirli anlamlara delâlet eden lafızların Kur'an'daki kelâmı tesis etmesi yönünden yapılan açıklamalardır. Ancak cümlelerdeki kelimelerin kullanım şekli veya cümlelerin kullanımı açısından meselenin ele alınmasına gelince: Muhakkak ki Kur'an, bu konuda Arapların dilleri üzere indiği, onların alışageldiği üslûplar içerisinde inmiştir. Araplar için mucize olmakla beraber, Kur'an'da sözün kullanım şekli açısından Arapların kullandıkları örfün dışında bir değişiklik yoktur. Bu yönüyle Kur'an, Arapların alışageldikleri durumun aynıdır. Arapların alışageldikleri duruma bakıldığında, Arapların cümlelerin anlamlarını korumak hedeflendiğinde kesinlikle

lafızlara olduğu gibi bağlı kalmaya önem vermedikleri, görülmektedir. Yeter ki anlatılmak istenen mana korunabilsin. Bununla birlikte, belirli lafızların kullanıldığında en ince ve en mükemmel anlamın yerine getirileceği söz konusu olduğunda ise hedeflenen anlamları gerçekleştirmek için en ince ve uygun anlamları ifâde eden lafızlarda değişiklik yapmayı da doğru bulmamaktadırlar. Onlara göre bu iki durumdan biri mutlak olarak bağlayıcı değildir. Bilâkis bazen lafızlara bakmadan yalnızca anlamlar cümlelere yüklenirken bazen da anlamlar cümledeki lafızlara yüklenir. Araplar, hedeflenen anlam doğru ifâde ediliyorsa birbirine yakın kelimelerle veya eşanlamlı kelimelerle anlamı ifâde ederlerdi. İbn-u Cünni, İsa Bin Ömer'den şunu rivâyet eder: Zerrumme'nin şu şiiri söylediğini işittim:

وظاهر لها من يابس الشَّخْتِ واستعنَّ عليها الصبا واجعلْ يدِيكَ لها سترًا

"Dedim ki: (يايس) kelimesini kullanarak bir şiir söyledin. Dedi ki: (يايس) ve (يايس) aynı anlama gelen kelimelerdir. Yani her ikisi de kuru anlamına gelmektedir. Ahmed Bin Yahya'dan dedi ki: İbn-ul Arabi bana şöyle bir şiir söyledi:

وموضع زير لا أريدُ مبيتهُ كأنني به من شدة الرُّوحِ أنسُ

Dar bir yerde geceleme istemem Ancak şiddetli bir korku anında orada kendimi güvende hissederim

Bunun üzerine Ahmed Bin Yahya'nın arkadaşlarından yaşlı birisi ona: "Sen daha önce bize bu şiiri [موضع زير] şeklinde değil de [موضع ضيق] şekilde okumuştun" der. Bunun üzerine İbn-ul Arabi: Hayret! Bu kadar zamandan beri bizimle arkadaşlık yaptığın halde [ضيق] kelimesi ile [زير] kelimesinin aynı anlama geldiğini bilmiyorsun! Buna benzer uygulama Kur'an-ı Kerim'de de vardır. Birbirine eş anlamlı olan veya birbirine yakın kelimelerin kullanılması ile anlam-

lar zenginleştirilmiştir. Nitekim Kur'an kıraatlarında Fatiha suresindeki [مالك يوم الدين] ayeti [ملك يوم الدين] [Fatiha 4] şeklinde; [وما يصدقون إلا أنفسهم] ayeti [وما يصدقون إلا أنفسهم] [el-Bakara 9] şeklinde; [ولنبيئهم من الجنة غرفا] ayeti [لنبيئهم من الجنة غرفا] [Ankebut 58] şeklinde ve daha birçok ayet kıraat kurallarına göre farklı şekillerde okunmaktadır.

Yine belli bir anlamın ifâde edilmesi ancak belirli bir lafzın kullanılması ile gerçekleşiyorsa lafızlara olduğu gibi bağlı kalmak da Arapların yapageldikleri hususlardandır. Râvinin birisi şöyle bir şiir okur:

لعمرك ما دهري بتأبين مالك ولا جزع مما اصاب فأوجعا

Malik'in ölümüne karşı ben ne diyeyim. Bana acı veren sıkıntı karşısında ben zayıf değilim

Şiiri okurken [مالك] kelimesinin yerine [هالك] kelimesini kullanarak [لعمرك ما دهري بتأبين هالك] der. Bunu duyan birisi fazlasıyla öfkelenerek rivâyet [هالك] şeklinde değil [مالك] şeklindedir diyerek yapılan ağıtın, helak olan/ölen herhangi bir kişi hakkında değil [مالك] hakkındadır diyerek sebebini de belirtir. Kur'an-il Kerim'de onsuz anlamın ifâde edilemeyeceği, kesinlikle olduğu gibi bağlı kalınması gereken lafızlar da vardır. Örneğin; [تلك اذاً قسمة ضيزى] [Necm 22] ayetini ele alâlim: Ayette geçen [ضيزى] kelimesinin yerini tutacak eş anlamlı veya ona yakın bir kelime ile aynı anlamı ifâde etmek mümkün değildir. Yani ne [قسمة ظالمة] ifâdesi ile ne [جائرة] ifâdesi ile ne de bir başka ifâde ile aynı anlamı sağlamak mümkün değildir. Yine; [إن أنكر الأصوات لصوت الحمير] [Lokman 19] ayeti kerimesinde geçen [الحمير] kelimesinin yerine bir başka kelimeyi kullanarak aynı anlamı ifâde etmek mümkün de-

ğildir. Bu nedenle cümlede anlamı korumak için lafza olduğu gibi bağlı kalmaya özenle dikkat edilmiştir. Aynı lafızla manayı ifâde etmek veya etmemek açısından durum budur. Ancak tekil anlamların açıklanmasını korumak veya korumamak açısından konuya gelince: Hitapta, söylenen anlamlara önem vermek, Arapların alışageldikleri en büyük maksatlardandır. Buna binaen Araplar ancak anlamlara önem vermekte ve sözcükler de ancak anlamlara elverişli olacak şekilde seçilmektedir. Ancak cümlenin maksadı tekil mana olduğunda, cümlenin anlamına önem vermekle beraber müfredatların/tek tek kelimelerin anlamlarına önem vermeye yönelmek gerekir. Eğer cümlenin maksadı birleşik mana ise o takdirde okuyucunun cümledeki birleşik manayı yanlış anlamaması için tekil mana ile yetinilir. Kur'an-ıl Kerim bu üslûbu kullanmıştır ve çeşitli ayetlerde bunu takip etmiştir. Bu nedenle [وفاكهة وأبا] [Abese 31] ayetinin manası hakkında sorulduğunda Ömer İbn-ul Hattab şöyle cevap vermiştir: *"Biz zorlamaktan ve gereksiz yere kurcalamaktan alikonulduk."* Yani birleşik mananın istendiği, vurgulandığı bunun gibi bir cümlede tek tek manalara önem vermemektir. Ancak birleşik mana tekil mana üzerinde yani cümlede geçen bir kelimenin anlamı üzerinde düğümlendiği zaman ise, tek tek kelimelerin anlamlarına önem vermek gerekir. Yine bu nedendir ki bizzat Ömer İbn-ul Hattab minberde, [أو يأخذهم على] [Nahl 47] ayetini okuduğu sırada [تخوف] kelimesinin ne anlama geldiğini sormuş ve orada bulunanlardan Hüzeyl kabilesinden bir adam, biz onu eksilme, noksanlaşma anlamında kullanırız diyerek şu şiiri okumuştur:

تَخَوَّفَ الْحُلُ مِنْهَا تَامِكًا قَرْدًا كَمَا تَخَوَّفَ عُوْدَ النَّبِيعَةِ الْقُنُ

Hevdec devenin hörgücünü törpüler Tıpkı demir eğenin sert şeyleri yonttuğu gibi

oğlu İsa dedi ki; Allah'ım Rabbimiz, bize gökten bir sofraya indir" [Maide 114] İşte bütün bu ayetler, Allah'ın kuluna yakın olduğunu kulun hissetmesi, uzaklığı ifâde etmek için kulanılan nida edatı olan [يَا]'sız gelmiştir. Çünkü [يَا] harfi tenbih edatıdır. Kul nida esnasında tenbih edilmeye muhtaçtır. Allah ise asla böyle değildir.

Yine açık olarak anlatılmasından haya duyulan hususlarda net ifâdeler kullanmak yerine kinâye ifâdeleri kullanan Kur'an-il Kerim'de edebî üstünlüğe ve edep ölçülerine azamî derecede riâyet edilmiştir. Kur'an-il Kerim'de cinsî ilişkiyi anlatırken açık ifâdeler kullanmak yerine kinâye olarak [الجماع] kelimesi yerine [لباس] ve [المباشرة] kelimelerini kullanılmıştır. Allahu Teâla şöyle buyurmuştur: Ve şöyle buyurmuştur: "Onlar sizin için siz de onlar için bir libassınız" [el-Bakara 187] وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ
"Mescidlerde itikafta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın." [el-Bakara 187] Kaza-i hacet/ihtiyaç gidermeyi ifâde ederken de kinâye olarak şu kavlini kullanmıştır: كَانَا
"Her ikisi de yemek yiyorlardı." [Maide 75]

Yine Kur'an-ı Kerim durumun gerektirdiği ölçüler içerisinde kula nisbet ederek üçüncü şahsa hitaptan hazır olana yani ikinci şahsa hitap haline gelen bir edebi üslûba yönelecek bir şeye dikkat çekmektedir. Allahu Teâla'nın şu kavli gibi: "Hamd, الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (2) الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ (3) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ
Din gününün sahibi, Rahman, Rahim ve alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." [Fatiha 1-3] Hitap üçüncü ayetten sonra üçüncü şahıstan direkt olarak ikinci şahsa yönelmektedir: "Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz." [Fatiha 4] Yine Allahu Teâla'nın şu kavli gibi: "Bulduğunuz حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَبَ بِوَجْهِ رَبِّهِمْ يَبِيعُ طَبِيبَةً"

lediğinden alırsın. Sen dilediğini aziz edersin. Sen dilediğini zelil edersin. Hayır, yalnızca senin elindedir. Sen, şüphe yok ki herşeye kadırsın." Oysa ayetin siyakına göre "şer yalnızca senin elindedir" demesi gerekirdi. Çünkü bu nassta insanın adlandırmasına göre Allah'ın fiiline hayır ve şer nisbet edilmektedir. Mülk sahip olmak, izzet ve şeref, insan açısından hayırdır. Zelil olma ve mülkün elinden alınması ise insan açısından şerdir. Allahu Teâla ise bunların hepsini elinde bulunduranın kendisi olduğunu bildirmektedir. Ve ayet; **"Şüphe yok ki sen her şeye kadırsın"** ifâdesi ile sona ermektedir. Bu ifâde ise hem hayrı hem de şerri kapsayan bir ifâdedir. Bununla Allahu Teâla bize, hitap edebi ile nasıl edepleneceğimizi öğrenmemiz için şerri zikretmeden "hayır senin elindedir" ifâdesiyle yetinmiş ve "şer senin elindedir" dememiştir. Bu tür edebi üslûp, Arapların bildiği ve haberdar olduğu yüce ve edebi bir hitap şekli olup konuşmalarında buna riâyet etmişlerdir. Şiirlerinde ve hitaplarında bu üslûbu kullanmışlardır. Kur'an da lafızlarında ve ibarelerinde Arapların kullandıkları lafızlara ve ibarelere göre ve konuşmalarında alışageldikleri üslûblara göre gelmiştir ve kıl kadar bile o üslûpdan ayrılmamaktadır. Kur'an-il Kerim en beliğ bir üslûpla Arapların kullandıkları en üst seviyedeki edebi üslûbların tamamını kuşatmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın vakıası, onun saf/katkısız bir Arapça oluşudur. Arapça olmayan hiçbir dilin Kur'an'da yeri yoktur. Bu nedenle Kur'an-ı anlamak isteyen herhangi bir kimsenin Arapçayı bilmesi gerekir. Arap lisanından başka bir dille Kur'an'ı anlamak mümkün değildir. Bu nedenle Kur'an, ibâre ve lafızları, bu ibare ve lafızların kelime ve cümlelere delâletleri açısından mutlak surette Arap lisanının bilinmesi ve ona göre tefsir edilmesi kaçınılmazdır. Arap lisanının gösterdiği doğrultuda ve gerektirdiği ölçüler içeri-

sinde Kur'an tefsir edilir. Kur'an-il Kerim'i Arap lisanının gerektirdiği ölçülerin dışında tefsir etmeye kalkışmak câiz değildir. Bunun yolu da güvenilir bir nakil yoluyla katıksız Arap olan, Arapçayı çok çok fasih konuşabilen ve zaptına (ezberine telafuzzuna) güvenilen kimselerden gelen rivâyetleri dikkate almaktır.

Buna göre Kur'an, lafız ve ibareler olarak kelime ve cümleleri, sadece Arap lügatının belirlediği sınırlar çerçevesinde olmak kaydıyla tefsir edilir. Bu ölçülerin dışında tefsiri ise mutlak suretle câiz değildir. Arap dili açısından, Kur'an tefsirinde Kur'an'ın vakiasının gerektirdiği hususlar bunlardır.

Namaz, oruç gibi şer'î manalar, faizin haram ve alışverişin helâl olması gibi şer'î hükümler, melekler ve şeytanlar gibi şer'î mana açısından Kur'an'ın vakiasına gelince: Kur'an'ın birçok ayetlerinin mücmel olarak geldiği ve Rasûlün bunları açıklığa kavuşturduğu, genel olarak geldiği ve Rasûlün tahsis ettiği/özelleştirdiği, mutlak olarak geleni de mukayyet yaptığı sabittir. Kur'an-il Kerim'de, Kur'an-ı açıklayacak olanın Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] olduğunu Allahu Teâla şu ayette açıkça bildirmektedir: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ **"Sana da insanlara indirileni açıklayasin diye Zikri indirdik"** [Nahl 44] Bu açıdan Kur'an-ın anlaşılması, Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in, açıkladığı Kur'an'ın kelimelerinin ve cümlelerin anlamlarına vakıf olmayı gerektirir. Bu açıklamaların tafsil, tahsis, takyid ve diğer hususlarda olması fark etmez. Bu nedenle Kur'an'ı anlayabilmek için Kur'an'la ilgili Sünnete yani mutlak olarak Sünnete vakıf olmak gerekir. Çünkü Sünnet, Kur'an'ın açıklamasıdır. Kur'an'daki manalar, hükümler ve fikirler ancak Sünnetle bilinir. Bu nedenle Kur'an-il Kerim'i tam olarak anlayabilmek için yalnızca Arapçayı iyi bir şekilde bilmek ye-

terli değildir. Kur'an'ı tam olarak anlayabilmek için Arapça ile birlikte Sünneti de bilmek gereklidir. Her ne kadar Kur'an'ın lafızları ve ibareleri açısından, kelimelerin ve cümlelerin delâlet ettiği anlamları anlayabilmek için başvurulması gereken tek kaynak Arapça olsa da durum değişmez. Zira Kur'an'ı tam olarak anlayabilmek için Arapça-Sünnet ikilisinin bir arada bulunması kaçınılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla Kur'an'ı tefsir etmek isteyen kimse hem Arapçayı hem de Kur'an tefsiri ile ilgili Sünneti çok iyi bilmelidir. Kur'an'ı anlamak ve tefsir etmek için Sünneti ve Arapçayı temel vasıta olarak kabul etmek gereklidir. Nebiler, Rasûller ve geçmiş ümmetler hakkında Kur'an'da geçen kıssalara gelince: Bu konular hakkında eğer sahih bir hadis varsa alınır. Sahih bir hadis yoksa Kur'an ayetlerinin bildirdiği kadarıyla yetinilir. Bu iki kaynağın dışından herhangi bir şey almak doğru değildir. Kur'an'da geçen kıssaları anlatan kelimeleri ve cümleleri anlayabilmek için Tevrat'a ve İncil'e müracaat etmeye yol yoktur. Bu kelimelerin ve cümlelerin anlaşılmasında Tevrat'ın ve İncil'in hiçbir ilgisi, rolü yoktur. Kur'an'daki bu konularla ilgili manaları Kuran'ın açıkça belirttiği gibi Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] açıklamıştır, Tevrat ve İncil değil. Bu nedenle Kur'an'ın manalarını anlamada Tevrat'a ve İncil'e müracaat etmeye veya onlardan faydalanmaya asla gerek yoktur. Çünkü Kur'an bize yalnızca Rasûle müracaat etmemizi emretmektedir. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Kur'an'ı açıkladığını bize haber vermektedir. Tevrat'a ve İncil'e müracaat etmekle emrolunmadık. Kur'an'daki kıssaları ve geçmiş ümmetlerle ilgili haberleri anlamak için Tevrat'a ve İncil'e müracaat etmemiz câiz de değildir. Aynı şekilde Tevrat ve İncil'in dışındaki tarih kitaplarına müracaat etmemize de yol yoktur. Çünkü konu, kıssaların açıklanması şerh edilmesi değildir ki bunlar, (Tevrat,

İncil ve diğer tarih kitapları) bu kıssaların doğruluğunu ortaya koymada daha geniş bir kaynak oluşturmaktadırlar denebilir. Asıl konu alemlerin Rabbi Allah'ın kelâmı olduğuna inandığımız muayyen nassların açıklanmasıdır. Öyleyse, geldiği lisanın gerektirdiği ölçüler, kurallar çerçevesinde ve Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in terimleştirdiği şer'î istilahların gösterdiği sınırdan durmak gerekir. Zira insanlara açıklaması için, Kur'an'ın Rasûle indirildiğini Allahu Teâla bildirmektedir. Buradan hareketle, Tevrat'tan, İncil'den veya tarih kitaplarından ve başka yerlerden tefsire girmiş olanların tamamını tefsirden söküp atmak gerekir. Aksi takdirde bunların, Allah'ın kelâmına ait manalar olduğu ve Âlemlerin Rabbinin kelâmının manaları ile alakalı olduğundan şüphe olmadığı şeklindeki bir iddia ile, Allah'a iftira edilmiş olur.

Eskilerden ve yenilerden birçoklarının Kur'an-il Kerim'in, ilim, sanat, keşifler ve benzeri şeylerin tamamını ihtiva ettiği şeklindeki iddiaları ve bu iddialarına istinaden eskilerin ve yenilerin zikrettikleri palentoloji, kimya, mantık vb gibi ilimlerin tamamının kaynağının Kur'an olduğunu söyleyenlere gelince: Bu iddiaların aslı yoktur ve de Kur'an onları yalanlamaktadır. Kur'an, onların iddia ettikleri bir şeyi belirtmek gayesini gütmeyiz. Her ayet ancak Allah'ın azametini delâlet eden fikirleri ve Allah'ın kullarının amelindeki problemlerin çözülmesi ile ilgili hükümleri anlatır. Sonradan ortaya çıkan ilimlere ne bir ayet ne de bir ayetin parçası delâlet etmez. Hatta daha da öte Kur'an'da var olan herhangi bir ayette en ufak bir şekilde bile herhangi bir ilme delâlet eden bir husus yoktur. Ancak Allah'ın: وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا "Bulutları yürüten, rüzgârları gönderen Allah'tır" [Fâtır 9] ayetinde olduğu gibi bazı ayetlerin birtakım

ilmi hakikatlara ve nazariyelere uygun olması mümkündür. Fakat bu türden ayetler, ilmi hakikatları ispat için değil Allah'ın gücüne işaret için vardır, gelmiştir. Ancak Allahu Teâla'nın şu ayetine gelince: **"Biz sana kitabı her şeyi açıklayıcı olarak indirdik."** [Nahl 89] Ayette geçen her şeyden maksat şer'î teklifler, kulluk ve bunlarla alakalı olan şeylerdir. Bu husus ayetin nassı ile sabittir. Ayet, Rasûllerin insanlara tebliğ ettiği teklifler konusu ile ilgilidir. Ayetin nassı aynen şöyledir: **وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ** **"O gün her ümmetten bir kişiyi aleyhlerine şahit tutarız. Seni de onların üzerine tasta-mam şahit olarak getirdik. Sana her şeyi açıklayan, hidâyet ve rahmet olan, müslümanlara da müjde olan Kitabı indirdik"** [Nahl 89] Rasûlün ümmetine şahit olarak gelmesi demek, Rasûlün tebliğ ettiklerinde şahit olması demektir. "Her şeyi beyan etmek için" Kur'an'ı indirmiş olması, hidâyet, rahmet ve Müslümanlara müjde olarak gelmiş olması, Kur'an'ın mantık, palontoloji, coğrafya vb ilimler için olmadığını kesin olarak ortaya koymaktadır. Zira Kur'an risâletle ilgilidir. Kur'an, hükümleri, kulluğu ve akaidle ilgili hususları açıklayan, insanları doğruya götüren, onları dalâletten kurtaran bir rahmet, Müslümanları Allah'ın rızası ve cennetle müjdeleyen bir kitaptır. Onun, dinin dışındaki şeylerle ve tekliflerle hiçbir ilgisi yoktur. Böylece Kur'an'ın "her şeyi açıklayıcı" bir şekilde gelmesinin, İslâm ile ilgili hususları ilgilendirdiği açığa çıkmış olmaktadır. Allahu Teâla'nın şu kavline gelince: **"Kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık"** [Enam 38] Kitaptan kasıt, Levh-i Mahfuzdur ve Allah'ın ilminden kinâyedir. Zira [الْكِتَابِ] kelimesi müşterek lafızlardandır. İçerisinde geçtiği cümle

onun anlamını belirler. **"İşte bu kitap onda hiçbir şüphe yoktur"** [el-Bakara 2] ayetinde geçen [الْكِتَابُ] kelimesi Kur'an anlamında, **"Sen kitap nedir bilmezdin"** [Şura 52] ayetinde geçen [الْكِتَابُ] kelimesi, sen "yazma bilmezdin" anlamında kullanılmaktadır. Ancak; وَعِنْدَهُ **"Ana kitab onun katındadır"** [Rad 39] ayeti, كَانْ ذَلِكَ فِي **"Bu, kitapta yazılmıştır"** [İsra 85] الْكِتَابِ **"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"** [Enam 38] لَوْلَا كِتَابٌ **"Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı"** [Enfal 68] إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ **"Her şey apaçık bir kitaptadır."** [Neml 75] كُلُّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ **"Ömürlerinin azalması şüphesiz kitaptadır."** [Fatur 11] ayetlerinin tamamında geçen [الْكِتَابِ] kelimesi Allah'ın ilmi anlamında kullanılmıştır. وَعِنْدَهُ **"Ve kitabın bilgisi onun yanındadır."** [Rad 43] اَعْلَمَ الْكِتَابِ **"Ki-kitapta yazılmıştır."** [İsra 58] فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ayeti de Allah'ın ilminden kinâye olarak Levh-i Mahfuz anlamında kullanılmıştır. مَا فَرَطْنَا فِي **"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"** [Enam 38] الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ **"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"** [Enam 38] ayeti ise açıkça Allah'ın ilmine delâlet etmektedir. Zira ayetin tamamı şöyle demektir: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَّةٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ **"Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer toplulukturlar. Kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık."** [Enam 38] Allahu Teâla'nın; لَا يُغَادِرُ **"Küçük büyük bir şey bırakmaksızın** صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا

hepsini saymış" [Kefh 49] ayeti de aynı şekil üzere gelmiş bir ayettir. En'am suresinde geçen ikinci bir ayet; **إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ** "(Apaçık) **bir kitaptadır"** [Enam 59] ayeti de buna delâlet etmektedir. Ayet şöyle gelmiştir: **وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ** **"Gaybın anahtarları O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıklarında olan tek bir tane yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apaçık bir kitaptadır."**

[Enam 59] Bunların hepsi, bu ayetteki "kitap" kelimesinden kastedilen mananın; Kur'an-il Kerim olmadığına Allah'ın ilminden kinâye Levh-i Mahfuz olduğuna delâlet etmektedir. O halde ayette Kur'an'ın, ilimleri ve benzeri konuları içerdiğine dair bir delâlet yoktur. Bu durumda Kur'an ilimleri incelemekten tamamen uzaktır. Çünkü Kur'an'ın kelimeleri ve cümleleri böyle bir şeye delâlet etmemektedir. Çünkü Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] Kur'an'ı böyle açıklamamıştır ve hiçbir ilgisi de yoktur. Kur'an'ın vakası işte budur. Kur'an, Rasûlün O'nu Allah katından getirdiğine ve Arapça nasslardan müteşekkil olduğuna açıkça delâlet eden bir kitaptır. O halde Arap lügatı ve Allah'ın Rasûlünün Sünneti dışında tefsir edilemez. Kur'an'ın tefsirinin, tefsir keyfiyeti hakkında varit olan şer'î delile göre tefsir edilmesine gelince: Böyle bir şey yoktur ve kesinlikle bunun aslı yoktur. Çünkü bizzat Kur'an'ın kendisi bile ayetlerinin nasıl tefsir edileceğini bize açıklamadığı gibi tefsirin belirli bir keyfiyetle olacağına dair Rasûlden de böyle bir açıklama sabit olmamıştır. Sahabe -Allah onların hepsinden razı olsun- her ne kadar nüzûl sebebine göre Kur'an'ı tefsir ediyordu ise de bu, tefsir kabilinden değil mevkuf hadis kabilindedir. Her

ne kadar şerh ve açıklama kabilinden ise de Sahabe, ayetlerin tefsirinde ihtilâf etmiştir. Her birinin ayetten gördüğünü söylemesi, tefsire ilişkin belirli bir keyfiyet üzerine icma etmediklerine göstermektedir. Meselâ onlardan bir kısmı İsrailiyat ile ilgili bazı konuları Ehl-i Kitaptan almış ve Tabiin de onlardan rivâyette bulunurken bir kısmı ise Ehl-i Kitaptan bir şey almayı reddetmiştir. Ancak onların tamamı kendilerinde var olan Arapça bilgisi ve Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in kavli, fiili ve takrirî Sünneti ve Allah'ın Rasûlü'nün ahlakı ve fiziki özellikleri hakkında bildikleri bilgiler çerçevesinde Kur'an'ı anlıyorlardı. Ki bu durum onların tamamı arasında meşhurdur. Onlardan kimi, hakkında herhangi bir nass olmadığından dolayı değil, manaya güvenlerindeki tereddütleri dolayısıyla bazı ayetleri ve kelimeleri tefsir etmekten çekiniyorlardı. Hakkında güvenilir bir bilgiye sahip olmadıkça tefsir yapmıyorlardı. Ancak onların bu davranışları icma olarak isimlendirilemez. Çünkü bu hareket Rasûlden gelen bir delili açığa çıkarmamaktadır. Çünkü Rasûlün Kur'an'ı açıklaması tefsir değil Sünnettir. Ancak bununla beraber Sahabenin, Arapçayı çok iyi bir şekilde bilmeleri, Kur'an'ın kendisine indiği Rasûle olan bağlılıkları, Rasûlün takip ettiği yolda ittifak etmeleri, Kur'an'ın kelimelerini ve terkiplerini anlayabilmek için tek vasıta olan cahili Arap şiiri, hitabet yolları ve Arapça ile ilgili diğer hususları bilmeleri, Rasûlden aldıklarının ötesine geçmemeleri ve Kur'an'ı anlamada akıllarını bu iki kaynağın ışığı altında kullanmalarından dolayı bütün insanlar arasında, Kur'an'ı tefsirde doğruya en yakın olan Sahabeler, Kur'an'ı anlamada en hayırlı bir yolu/metodu takip etmişlerdir.

Bu nedenle Kur'an'ın tefsir metodu olarak, Arapça dilinin ve Nebevi Sünnetin gerek kelimeleri ve cümleleri gerekse şer'î manaları, şer'î hükümleri ve şer'î vakıası olan fikirleri

bakımından Kur'an'ı anlamının ve tefsir etmenin yegâne aracı olarak alınmasını, Arap kelâmının ve Arapların alışageldikleri kullanımların delâlet ettiği ve lafızların delâlet ettiği Kur'an ile Sünnetten şer'î nassla varit olan şer'î manalar miktarınca nassları anlaması için aklın serbest bırakılmasını, eski müfessirlerin, âlimlerin, Tabiinin hatta Sahabenin anlayışı ile mukayyet olmamasını uygun görmekteyiz. Çünkü öncekilerin tefsirleri birer içtihatdır. Dolayısıyla isabet etmeleri de yanılmaları da mümkündür. Arapça'ya ve Şeriat hâkimiyet, eşyalardaki yenilenme, medeni şekillerde ve olaylarda meydana gelen ilerleme çerçevesinde müfessire vakıanın daha da belirginleşmesi, akla ayeti daha da iyi anlama imkânını verebilir. Yeni buluşlar konusunda, kavramada aklı serbest bırakmakla, tefsir kelimesinin gerektirdiği sınırdaki tefsir konusunda icat edicilik ve üretkenlik sağlanmış olur. Ancak aklın serbestliği mutlak şekilde olmamalı, Kur'an'ın vakıası ve mefhumu dışına çıkmamalıdır. Aklın serbestliği öyle bir sınırdaki tutulmalıdır ki, Kur'an ayetlerinin içerdiği manalar dışına çıkılmamalı ve ayetlerin veya kelimelerin kabul etmediği manalar ona nisbet edilmemeli, tefsirde bu sapıklıktan uzak durulmalıdır. Kur'an'ı anlamada insanı serbest bırakmak, Kur'an'ın kendisine indiği Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in haricinde hiçbir insana bağlı kalmadan nassın anlaşılmasında en geniş bir çerçevede aklın önünü açmayı gerektirir. Geçmiş ümmetlerle ilgili olarak Kur'an'da anlatıldığı kadarıyla yetinmeyi ve İsrailiyatın tamamını silip atmamayı, Kur'an'ın her türlü ilmin kaynağı olduğu iddiasını tamamıyla ortadan kaldırmamayı, Kur'an'da geçen bu tür ayetlerden kastın Allah'ın azametinin açıklanması ilgili olduğunu belirtmekten öteye geçmeyeceği bir anlayış sınırında durmayı gerektirecektir. İşte Kur'an'ı tefsir ederken müfessirin bağlı kalması gereken metot budur ve

Kur'an'ı tefsir etmek isteyen kişinin de bu ağır yükü kaldırması gerekir.

HADİS İLMİ

Hadis ilmi, senet ve metin durumlarının kendileriyle bindiği kanunları bilmektir. Gayesi ise Sahih olan Hadisi Sahih olmayanından ayırmaktır. Hadis ilmi iki kısma ayrılır:

1- Rivâyetle ilgili olan Hadis ilmi.

2- Dirayetle ilgili olan Hadis ilmi.

Rivâyetle ilgili olan Hadis ilmi, Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in sözlerini, fiillerini, takrirlerini, sıfatlarını ve bunlarla ilgili rivâyetleri, zaptı ve lafızlarını yazma hususlarını kapsar. Dirayetle ilgili olan kısım ise; rivâyetin hakikatını, şartlarını, çeşitlerini, hükümlerini, râvilerde aranan şartları, rivâyet edenlerin sınıflarını ve onlarla alakalı olan hususları kapsamına alır. Dirayetle ilgili olan kısım, Hadisin içerdiği mananın kat'î bir nass ile çelişip çelişmediğini araştırmayı kapsar.

Hadis

Hadisçiler arasında daima kullanılan bir takım lafızlar vardır ki bunların manalarına vakıf olmak kaçınılmazdır. Bu lafızlar şunlardır: Hadis, Haber, Eser ve Sünnet. Genel olarak kullanım açısından lafızlar bunlardır. Metin, sened, isnad, müsned, müsnid, kelimeleri ise Hadis lafızları ve rivâyetleri açısından kullanılan terimlerdir. Râviler açısından ise Mu-haddis, Hafız, Hücet ve Hakim terimleri kullanılmaktadır. Hadis ıstılahında/ terminolojisinde bu lafızlar şu anlamlara gelmektedir:

1. Hadis: Söz, fiil, taktırir veya Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in ne uzun ne de kısa boylu olması gibi onun yaratılışını veya Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hiç kimseye hoşlanmayacağı bir şekilde davranmaması gibi onun ahlaki özelliklerini anlatan hususlara denir. Haber ve Sünnet lafızları eş anlamlı sözcükler olup aynı zamanda "Hadis" lafızıyla da eş anlamlı lafızlardır. Buna göre bunların üçü de aynı anlamı ifâde etmektedir. Eser, kelimesi ise Sahabeye dayanan Mevkuf Hadise verilen isimdir.

2. Metin: Senedin sonu kendisine varan söze denir. Sened ise, metne ulaştıran yola denir. Yani metne ulaştıran kişilerdir. İsnad, hadisi söyleyene dayandırmak. Müsned, mevkuf olsa bile başından sonuna kadar senedin ulaşmasına denir. Sahabeden yapılan rivâyetlerin toplandığı kitaba da Müsned denir. Musnid ise isnadıyla hadisi rivâyet eden kimseye denir.

3. Muhaddis: Rivâyet ve dirayet olarak hadisi taşıyan ve ona önem veren kimseye denir. Hafız: Çeşitli yollardan olsa bile metni ve senedi ile birlikte yüzbin hadisi ezberleyen ve bu konuda ihtiyaç duyduğu şeyleri anlayan kimseye denir.

Hüccet: Üç yüz bin hadisi kuşatan kimseye denir. Hakim:
Sünnetin tamamını kuşatan kimsedir.

Hadis Râvileri

Hadis rivâyeti, hadislerin kitaplarda yazılması ile son bulur. El-Buhari, Muslim ve Sünen sahiplerinin yaşadığı asır olan hadislerin kaydedildiği asırdan sonra hadis rivâyeti yoktur. Çünkü rivâyet nakilden ibaret olup bu nakil de son bulmuştur. Hadis râvilerini Sahabe, Tabiin ve Tabii't Tabiin oluşturur. Hadis âlimleri, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'i görüp ona imân eden herkesin Sahabe olduğunu söylüyorlar. Doğru olan ise, ancak kendisinde "sohbet" manası tahakkuk eden herkes Sahabe sayılır. Said b. el-Müseyyeb'den şu rivâyet edildi: "(Bir kimsenin sahabe olabilmesi için) bir veya iki sene Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] ile arkadaşlık yapması veya onunla bir veya iki defa gazveye katılması gerekir." Şu'be Musa es-Seblani'den - Onun hakkında hayır dua etti- şöyle rivâyet eder: Dedi ki: Enes Bin Malik'e; Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in ashabından senden başka kimse kaldı mı? diye sordum. Bunun üzerine Enes Bin Malik: "Bedevilerden onu gören insanlar kaldı. Amma onunla arkadaşlık yapan kimse ise kalmadı" diye cevap verdi. Allahu Teâla'nın Kitabında ve Rasûlün Sünnetinde Sahabe ahlakları ve fiilleri ile övüldükleri için onların tamamı "udul/güvenilir" olarak kabul edilmişlerdir. Tabiine gelince: Arkadaşlık yapmamış olsa bile Sahabe ile görüşüp ondan rivâyette bulunan kimseye Tabiin denir. Said İbn-ul Museyyeb, Kays Bin Ebi Hazim, Kays Bin Ubad, Ebu Sasan Husayn Bin el-Münzir gibi kimseler Tabiindendir. Hadis râvileri ile ilgili tarih yazılmış ve onların herbiri tanıtılmıştır. Sahabe hatadan masum değildir. El Hafız ez-Zehebi ed Dimeşki şöyle demektedir: "Sahabe [Radiyahallahu Anhum]a gelince olan oldu ve bitti, onların defterleri kapandı. Güvenilir kimseler hataya düştükleri gibi onlar da ha-

taya düşmüşlerdir. Neredeyse hiç bir kimsenin hatadan kurtulması mümkün değildir. Ancak Sahabenin hatası nadiren görülmüştür ve hiçbir zaman zarar vermez. Zira amellerimizin tamamı onların naklettiklerine dayanmaktadır ki bu da onların udul olmalarının doğal bir sonucudur. Biz onlar vasıtasıyla Allah'ın dinini biliyoruz.” Tabiine gelince: Onlar arasında kasten yalan söyleyen kimseler neredeyse yok gibidir. Ancak hataları ve yanlışları vardır. Taşdığı ilim konusunda hatası nadir olanlar vardır. Bir kaç hatası olanlar ise, ilim ile dopdolu oldukları için hataları affolunur. Böyle olan kimsenin Hadisi nakledilir. Bu sıfatı taşıyanların rivâyetleri ile hüccet/delil getirmekte ve istinbatta imamlar arasında tereddüt olmakla beraber nakilleri ile amel edilir. El-Haris el A'ver, Ahmed Bin Hanbel, Salih Mevla et-Teverme, Ata Bin es-Saib ve benzerleri bunlara örnektir. Ancak çok çok hata yapan ve rivâyetlerinde yalnız kalanların Hadisi ile delil getirilmez. Tabiinin ilkleri hemen hemen böyle bir hataya hiç düşmemiştir. Düşenler ise onlardan sonra gelen Tabiinin küçükleridir. Amma Tabiini görenlere gelince; Evzai gibiler bu tabakayı oluşturmaktadırlar. Bunların asrında kasten yalan söyleyenler veya hatasının çokluğundan dolayı da Hadisi terk edilenler vardır. Ümmet arasında hidâyet yıldızı olarak tanınan imam Malik bile hakkında söz söylenmekten kurtulamamıştır. Delil getirme anında birisi kalkıp Malik hakkında aleyhte bir şey söylediğinde tazir ile cezalandırılır ve tahkir edilirdi. Aynı şekilde her ne kadar rivâyetinde yalnız kalıp vehmedildiyse de Evzai güvenilir bir hüccettir. Zühri'den rivâyet ettiği Hadisler üzerinde düşünmek gerekir.

Rivâyeti Kabul Edilenler ve Edilmeyenler

Cerh ve Ta'dilin Açıklanması

Rivâyeti hüccet olarak kabul edilen bir kimsenin rivâyetine adalet ve zapt sıfatlarına sahip olma şartı aranır. “Adalet” sıfatına sahip olmak demek kişinin Müslüman, akıllı ve baliğ olması, fık sebeplerinden, kötü sıfatlardan beri/uzak olması demektir. “Zapt” ise, râvinin dikkatli ve uyanık olması demektir. Ezberden rivâyet ediyorsa rivâyet ettiğini ezberlemiş, yazılı bir vesikadan rivâyet ediyorsa yazdığını iyi korumuş, mana bakımından rivâyet ediyorsa rivâyet ettiği şeyin manasını ve kastedilen manayı değiştiren şeyleri bilmesi demektir.

Râvinin adaleti, hayırla ve kendisi hakkında yapılan övgülerle şöhret bulmasıyla sabit olur. İlim ve nakil ehli arasında adaleti ile şöhret bulan, emin oluşu ve güvenilirliği ile halk arasında övgüye mazhar olmuş kişilerin adaletlerinin ispat edilmesi için şahide ihtiyaçları yoktur. Adaleti ile şöhret bulmamış bir râvinin adaleti, aynı şekilde imamların tamamının veya bir imamın onun adaletine şehadeti ile sabit olur.

Bir râvinin zaptı, rivâyetlerine zapt ve itkan ile tanınan, güvenilir râvilerinin rivâyetleri olarak itibar edilmesi ile bilinir. Eğer râvinin rivâyeti, mana bakımından da olsa bu kişilerin rivâyetlerine uygun olarak görülür veya genelde uygun olduğu ve nadiren muhalefet ettiği görülürse bu durumda zaptı sabit olarak bilinir.

Sebebi zikredilsin edilmesin ta'dil kabul edilir. Cerh ise böyle değildir. İnsanlar fıkın sebeplerinde ihtilâf ettikleri için, cerhin sebebi açıklanmadan izahı yapılmadan cerh, kabul edilmez. Cerhi yapan kimse kendince fıkına bir sebep

görüp râviyi zayıf görebilir. Oysa gerçekte râvi zayıf olmayabilir. Yani cerh ve ta'dil ashabından birisinin inancına göre râvi zayıftır, ama gerçekte ise râvi zayıf değildir. Bu nedenle, cerh yapılırken yapılan işin cerh olup olmadığının açığa kavuşması için cerh sebebinin belirtilmesi şart koşulmuştur. Bir kişinin ifâdesiyle cerh sabit olur. Birden çok kişinin cerh yapması şart değildir. Öyleyse cerh ve ta'dilde bir kişinin sözü yeterlidir. Çünkü o, bir haberi bildirmektedir. Haberde ise bir kişinin sözü yeterlidir. Bir haberin, cerhinde veya ta'dilinde de sayı şart koşulmayıp bir kişinin haber vermesi yeterli olduğu gibi bir rivâyetin cerhinde veya ta'dilinde de sayı şartı yoktur. Yalnızca bir kişinin sözü cerh ve ta'dil için yeterlidir. Sebebi açıklanmış bir cerh ile ta'dil aynı zamanda bir kişi hakkında bir arada bulunduğu zaman ta'dili yapanların sayısı çok olsa bile cerhin önceliği vardır. Çünkü ta'dilde bulunanlar râvinin durumu hakkında görünen şeyleri haber vermektedirler. Cerh eden kimse ise ta'dili yapandan gizli kalanı, gizli olanı haber vermektedir. Ta'dilde bulunanların çok sayıda olmalarının ise kıymeti yoktur. Çünkü sayının çokluğu haberin kabulü için bir illet sayılmaz. İlet râvinin durumundan haberdar olup olmamaktır. Fakihler bu hususta, ta'dilde bulunanın şöyle demesi ile kayıt koymuşlardır: “Cerh eden kimsenin zikrettiği sebebi öğrendim. Ancak râvi tevbe etti halini düzeltti.” Cerh eden cerhin belirli bir sebebinin zikrettiğinde ta'dil yapan kimse cerh yapan kimsenin ileriye sürdüğü sebebin butlanına/ geçersizliğine yakinen delâlette bulunarak cerhi ortadan kaldırır.

Ta'n/itiraz on şeyle olur. Bunlardan beş tanesi adaletle, beş tanesi de zaptla ilgilidir. Adaletle ilgili olanlar şunlardır: Yalan, itham, fıskın ortaya çıkması, râvinin meçhul olması ve bidat ehlinde olması.

Zapt ile ilgili olanlar ise şunlardır. Aşırı yanılma, aşırı dikkatsizlik/gaflete düşme, vehm, sika/ güvenilir râvilere muhalefet, hafıza kötülüğü/kötü ezber.

Meçhul olma üç kısma ayrılır.

1. Açık ve gizli olarak adaletin bilinmemesi. Böyle bir râvinin rivâyeti kabul edilmez.

2. Zahrenen adil iken batinen durumun meçhul olması ki bu mestur/örtülü sayılır. Böyle bir râvinin rivâyeti ile delil getirilir.

3. Râvinin kendisinin bilinmemesi. Âlimlerden hiçbir kimsenin tanımadığı ve hadisinin yalnızca bir râvi tarafından bilindiği herkes böyledir. Âlimlerin kendisini tanınması veya ta'dilcilerin ondan hadis rivâyet etmesiyle râvi hakkındaki bilgisizlik ortadan kalkar. Bir kişinin ta'dili yeterli olduğu gibi bir kişinin rivâyeti de yeterlidir. Nitekim el-Buhari, Murad el-Eslemi'den dolayı ondan Kays Bin Ebi Hazım dışında rivâyet eden olmadığı halde rivâyet etmiştir. Muslim, Rabia Bin Ka'b'dan dolayı ondan Ebu Seleme İbn-u Abdurrahman'dan başkası rivâyet etmediği halde rivâyet etmiştir. Zira o ikisinin bu uygulaması, bir tek kişinin rivâyeti ile cehaleti kaldırmaya giden yol olmaktadır.

İslâmî Fırkaların Rivâyetleri

Sahabenin tamamı uduldür. Bu nedenle insanlar, Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] zamanında ve ondan sonraki dönemde isnaddan sormazlardı. Ne zamanki fitneler ortaya çıktı isnaddan sormaya başladılar. Sahabe ve dışındakiler kendisinden hadis alınacak kişilerin hallerini araştırmaya teşvik ettiler. Ebu Sekine Mücaşi Bin Fatine'den şöyle dediği rivâyet edildi: Ali Bin Ebu Talib'i Kûfe mescidinde şöyle söylerken işittim: *"Kendisinden bu ilmi aldığınız kimselere dikkat edin. Çünkü o (ilim) ancak dindir."* Dahhak Bin Müzahim de şöyle demiştir: *"Bu ilim dindir. Bu ilmi aldığınız kimseyi iyice araştırın."* Muhammed Bin Sirin ise şöyle demiştir: *"Muhakkak ki bu hadis dindir. Hadisi aldığınız kimseleri iyice araştırınız."*

Fitnelerden sonra İslâmî fırkalar ortaya çıktı ve bunlar yeni görüşler benimsediler. Bu İslâmî fırkaların mensupları benimsedikleri görüşlerin İslâmî görüşler olduğunu gösterebilmek için bunların şer'î nasslardan çıkartılmış görüşler olduğunu iddia ediyorlardı. Bunlardan bir kısmı benimsedikleri görüşleri delillendirmeye ihtiyaç duyup da hakkında şer'î nasslarda bir delil bulamadıkları zaman görüşlerini destekleyebilecek nitelikte ortaya bir hadis koyuyorlar ve bunu da Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e dayandırıyorlardı. Bazıları bağlı oldukları fırkaya davet ve teşvik için veya görüşlerine davet ve teşvik etmek, görüşlerini güzel göstermek için hadisler uyduruyorlardı. Bu yeni görüşler bidat ve bu görüşlerin sahipleri de bidatçı olarak isimlendirildi. Bu nedenle böylesi gruplardan işitilenler araştırmayı ve incelemeyi gerektirmektedir. Rivâyet ettikleri hadisler başlı başına araştırma konusudur. Onlar hakkında detaylı

bilgi vardır. Bidatından dolayı tekfir edilen bidatçının rivâyetini reddetmekte şüphe yoktur. Tekfir edilmemekle beraber yalanı helâl görürse rivâyeti yine reddedilir. Eğer yalanı helâl görmezse, fırkasına veya mezhebine çağırması şartı ile rivâyeti kabul edilir. Eğer fırkasına veya mezhebine çağırda bulunmaya devam etmiyorsa rivâyeti kabul edilir. Eğer fırkasına veya mezhebine çağırda bulunmaya devam ediyorsa rivâyeti kabul edilmez ve haberi ile de delil getirilmez.

Velhasıl adalet ve zapt sıfatına sahip olması gibi kendisinde rivâyetin kabul edilmesi şartlarını toplayan her Müslümanın rivâyeti, mezhebine ve fırkasın bakılmaksızın kabul edilir. Eğer fırkasına veya mezhebine çağırda bulunuyorsa kabul edilmez. Çünkü herhangi bir mezhebe ve gruba çağırılmak câiz değildir. Ancak İslâm'a çağırıyor ve delillerini ortaya koyarak benimsediği fikirlerini açıklıyorsa rivâyeti kabul edilir. Zira bu durumda İslâm'a çağırıyor sayılır. Böyle bir kimse rivâyetinden dolayı ta'n edilmez/yaralanmaz.

Hadisin Mana ve Muhtasar Olarak Rivâyet Edilmesi

Mana ile hadis rivâyet etmek câizdir. Çünkü biz hadisin lafzı ile değil manası ile ibadet ediyoruz. Çünkü vahy hadisin lafzı değil manasıdır. Ancak mana ile hadisi rivâyet edebilmek için râvinin hadisin anlatmak istediği anlamı vurgulamada âlim olması şarttır. Eğer bu konuda âlim veya arif değilse mana ile hadis rivâyet etmesi câiz değildir. Hadisin ihtisar edilmesi de câizdir. Hadisin zikredilmeyen kısmı, zikredilen kısmı ile alakalı değilse hadisin muhtasar olarak rivayet edilmesinde bir sakınca yoktur. Ancak manayı eksiltmek veya mananın tam anlamını vermeyecek şekilde hadisin metnindeki gayenin, istisanın ve benzeri şeylerin zikredilmemesi câiz değildir. Ancak gaye ve istisna ikinci bir rivâyet ise ve de bu rivâyette şüphe varsa, güvendiği rivâyeti rivâyet edip içerisinde şüphe bulunan rivâyeti bırakması gerekir.

Hadisin Kısımları

Sünnet ve hadisle eş anlama gelen haber, rivâyet edildiği kanal itibarı ile "Mütevâtir Haber" ve "Ahad Haber" olmak üzere iki kısma ayrılır. Mütevâtir haber aşağıdaki dört hususu kendinde toplayan haberdir. Bunlar ise şunlardır:

1. Belirli bir sayı ile sınırlandırılmaksızın râvi sayısının bir topluluk meydana getirmesi gerekir. Topluluk sayısı olarak sayılacak her adet diğer şartları da haiz olduğu zaman mütevâtir sayılır.

2. Adeten yalan üzerinde birleşmeleri imkânsız olmalıdır. Şahısların ve bölgelerin değişmesi ile bunlar da değişir. Ali Bin Ebi Talib gibi beş kişi, Mütevâtir Haber için yeterlidir. Fakat onun dışındaki beş kişi ise yeterli olmayabilir. Çeşitli beldelerden bir araya gelmeyen beş kişinin verdiği haber, Mütevâtir Haber için bazen yeterli olabilir. Ancak aynı beldede olup da bir araya gelmeyen onlar kadar topluluğun haberi çoğu kez yeterli olmaz.

3. Sayılarını bulmasa dahi âdeten yalan üzere birleşmelerinin imkânsız olması durumunda, bunun benzerlerinden baştan sona kadar rivâyet etmelidirler. Yani ilk iki şart, rivâyet tabakalarında tahakkuk etmelidir.

4. İsnad edilen; yalnızca akıl ile sabit olmayıp, işitme ve diğer duyu organlarından birinin hissi ile son bulmalıdır. Çünkü insad edilen hisse dayanmadığı zaman yalnızca aklın hata etmesi mümkündür. Zira yakın ifâde etmez.

Mütevâtir Haberin hükmü: Mütevâtir Haber yüzde yüz kesinlik ifâde eder. Reddine hiçbir şekilde imkân vermeyecek ölçüde insanı kabule mecbur kılar. Mütevâtir Haber ancak bir zorunluluktur/kaçınılmazdır. Çünkü incelemeye,

araştırmaya muhtaç değildir. Yani Mütevatir Haber yakın/kesinlik ifâde eder. Mütevatir Haber iki kısma ayrılır:

1- Lafzen Mütevatir: *من كذب على متعمداً فليتبوأ مقعده من النار*

"Bile bile bana yalan isnad eden kimse cehennemdeki yerine hazırlansın" hadisi, mestler üzerine mesh'e cevaz veren hadis, havz hadisi, şefaât hadisi ve namazda elleri kaldırma hadisi gibi hadisler lafzen Mütevatir Hadise örnektirler.

2- Manen Mütevatir: Sabah namazının sünnetinin iki rekât olması gibi çeşitli konularda bir iş üzerinde nakilcilerin ittifak ettikleri hadislerle denir. Bu türden Mütevatir Hadisler mevcuttur. Tevatüre bakışlarında ve tevatür şartlarındaki ihtilâflar nedeniyle her ne kadar âlimler sayılarında ihtilâf etmişlerse de birçok Mütevatir Hadis rivâyet edilmiştir.

Ahad Haber ise râvilerin sayısı tevatür derecesine ulaşmamış haberlere denir. Râvilerinin sayısının bir veya dört olması fark etmez. Yani Mütevatir Hadis için şart koşulan dört şarttan birisi bulunmayan rivâyetlerdir. Râvilerinin sayısı açısından Ahad Haber üç kısma ayrılır.

1- Garib Hadis: Hadisi toplayanlardan bir râvinin yalnız kalması. Yani râvinin rivâyetin herhangi bir yerinde yalnız kalmasıdır. Garib Hadis, yalnızca isnad açısından Garib Hadis ve hem isnad hem de metin yönünden Garib Hadis olmak üzere iki kısma ayrılır. Sadece metin yönünden Garib Hadis yoktur. Hem metin hem de isnad yönünden Garib Hadis, bir kişinin rivâyet zincirinde yalnız kalmasıdır. Köle satışını ve bağışını yasaklayan hadis buna örnektir. Sened yönünden Garib Hadis ise, Sahabeden bir cemaatin metnen rivâyet ettiği, başka bir râvinin o hadisi bir başka Sahabeden rivâyetinde yalnız kaldığı hadistir. Tirmizi'nin Ebu Musa el-

Eşari'den rivâyet ettiği şu hadis buna örnektir: *الكافر يأكل في سبعة أمعاء، والمؤمن يأكل في معي واحد* "**Kâfir yedi bağırsağa yer. Mü'min tek bağırsağa yer.**"

2- Aziz: Birden çok dörtten az sayıda râvinin yani bir mertebede olsa bile iki veya üç kişinin rivâyet ettiği hadistir. Az sayıda olmasından dolayı Aziz diye isimlendirilmiştir.

3- Meşhur: Mütevatir seviyesine ulaşmayan üçten fazla kişinin rivâyet ettiği hadistir. Dillerde şöhret bulması ve durumu açık olduğu için "Meşhur" diye isimlendirilmiştir. Senedi olsa da olmasa da durum değişmez. Aynı zamanda buna Müstefiz/yayılân da denir. Meşhur Hadis iki kısma ayrılır: 1. Hadisçiler arasında meşhur olan. 2. Bütün insanlar arasında meşhur olan. Enes'in şu hadisi birinci türdendir: *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رَعْلٍ وَدَكْوَانَ* "**Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] bir ay boyunca Ra'l ve Zekvan'a beddua ederek kunut yaptı.**" [el-Buhari, Muslim ve Ahmed]

Şu Hadisi ise ikinci türe örnektir: *الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ* "**Müslüman elinden ve dilinden emin olunan kim-sedir.**" [el-Buhari, Abdullah İbn-u Ömer'den tahric etti] İnsanlar arasında meşhur olanların hepsi Sahih değildir. İnsanlar arasında meşhur olup da aslı olmayan veya tamamen uydurma olan hadisler de vardır. Bu şekilde olan gerçekten çok hadis var. Şu hadis gibi: *يوم صومكم يوم نحركم* "**Oruca başladığınız gün ile kurban bayramınız aynı gündür.**" Bu hadisin aslı yoktur. İster Garib olsun, ister Aziz olsun isterse Meşhur olsun Ahad Habere ait isnadın da bir sonu vardır. Senedin sonu ya Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'de, ya Sahabede yada Tabiinde son bulur. Senedin son bulunduğu yere göre üç kısma ayrılır.

1- Merfu: Söz, fiil, takrir veya vasıf olarak hassaten Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e izafe olunan habere Merfu'

Hadis denir. Hadisi Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e isnad edenin bir Sahabi, bir Tabii veya onlardan sonra gelen birinin olması arasında fark yoktur. "Biz Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hayatında şöyle yapıyorduk" veya "öyle diyorduk" veya "o namazdaydı" veya "bizimle beraberdi" veya "biz şöyle yapmakta bir sakınca görmüyorduk" veya "yapıyorlardı", "diyorlardı" veya "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in hayatında şöyle denilirdi" gibi Sahabe sözü de Merfu Hadis sayılır. Yine "şöyle yapmakla emrolunduk" veya "şöyle yapmaktan men edildik" veya "şöyle yapmak Sünnettendir" gibi Sahabe sözleri Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e izafe edilmemiş olsa bile Merfu Hadisten sayılır. Çünkü bu tür ifâdeler Rasûlullah'ın takririne delâlet eder. Aynı şekilde Enes'in; "Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in kapısına tırnakla vurularak çalınırdı" hadisi ve "Bilal, ezanı ikişer defa tekrarlamakla, kamette ise birer defa tekrarlamakla emir olundu" hadisleri Merfu Hadis sayılır. Nuzül sebebi belirtildiği takdirde, Sahabenin Kur'an tefsiri de Merfu Hadis sayılır. Amma bunun dışındaki Sahabe tefsiri Merfu Hadis sayılmaz. Çünkü Sahabe, Kur'an tefsirinde birçok içtihatla bulundular ve ihtilâf ettiler. Aynı şekilde onlardan bir çoğunun Ehl-i Kitaptan İsrailiyat rivâyet ettiklerini görmekteyiz. Bu nedenle onların Kur'an tefsirleri Merfu olarak itibar edilmesi bir yana hadis sayılmaz.

2. Mevkuf: Sahabeden söz ve fiil olarak rivâyet edilene denir. Yalnızca Sahabeye aittir. İsnadı bazen mutasıl/kesintisiz olabilir bazen de olmaz. Fakihlerin ve muhaddislerin bir çoğu Mevkuf Hadisi "Eser" olarak da isimlendirmişlerdir. Mevkuf Hadis hüccet/delil sayılmaz. Çünkü Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ

عَنْهُ فَأَنْتَهُوا "Rasûl size ne verdiyse onu alın sizi neden alıkoyduysa onu da bırakın." [Haşr 7] Rasûlün getirdiklerinin dışındakileri almayınız mefhumu, Mevkuf Hadisi de kapsar. Bu nedenle de Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in dışında herhangi bir kimseye ait söz ve fiil hüccet/delil olamaz. Mevkuf Hadisi Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e izafe etmek helâl olmaz. Çünkü bu bir zan değil ihtimaldir. İhtimale ise itibar edilmez.

3. Maktu: Maktu Hadis, münkati'den/kesintiliden farklıdır. Söz ve fiil olarak Tabiine ait davranışlara Maktu Hadis denir. Maktu Hadis delil sayılmaz. Mevkuf'dan daha zayıftır.

Ahad Haberin Kısımları

İster Merfu olsun ister Mevkuf olsun isterse Maktu olsun Garib, Aziz ve Meşhur olmak üzere üç çeşidi ile Ahad Haber, Hadisciler tarafından kabul edilmesi veya edilmemesi açısından üç kısma ayrılır: SAHİH, HASEN ve ZAYIF Bunların her birinin açıklaması şöyledir:

1. Sahih: Sahih Hadis; "Şaz ve Muallel olmayarak isnadının başından sonuna kadar adalet ve zapt sahibi kimselerin yine kendileri gibi adalet ve zapt sahibi kimselerden muttasıl senetlerle rivâyet ettikleri Hadise" denir. Diğer bir ifâde ile, adalet ve zapt sahibi bir râvinin yine kendisi gibi birisinden, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e veya Sahabe-ye veya Sahabe zamanındaki diğer Müslümanlara varıncaya kadar muttasıl bir senetle rivâyet edilen Hadise Sahih Hadis denir. "Adalet ve zapt sahibi birisinin yine kendisi gibi birisinden muttasıl bir senetle" ifâdesi ile Sahih Hadis, Sahih Hadis çeşitlerinden sayılmayan Mürsel, Münkati ve Mu'dal'dan korunmuş ve ayırt edilmiş olmaktadır. Çünkü Mürsel Hadis, Tabiinin Sahabeyi zikretmeden doğrudan doğruya Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyette bulunmasıdır. Münkati ise; senedinin bir yerinde veya bir kaç yerinde râvilerden birinin düştüğü Hadise denir. Mu'dal; bir veya birkaç yerinde iki râvinin düşmesidir. Mürsel, Münkati ve Mudal, senedlerinde kopukluk olduğu için Sahih Hadis kapsamından çıkartılmışlardır. "Şaz olmaması" ifâdesi ile Sahih Hadis "Şaz" olmaktan korunmuştur. Şaz olması demek, güvenilir bir râvinin kendinden daha güvenilir bir râvinin rivâyetine muhalefet etmesi demektir. "Muallel olmaması" ifâdesi ile de Sahih Hadis "Muallel'den" korunmuş olmaktadır. Çünkü Muallel demek içerisinde Hadisin sıhha-

tini zedeleyen bir illetin bulunması demektir. İlet, Hadiste kötü bir iş sayılmaktadır. Yani illet, bütün Hadis yollarınca çürüklüğünü ortaya çıkaran ve reddine etkili olan bir faktördür. Hadiscilerin çoğunun senedini Mevkuf olarak gördükleri halde yalnızca bir râvinin Muttasıl bir senetle rivâyette bulunması gibi. "Adalet sahibi birinin naklı" sözü ile, açık ve gizli olarak hali bilinmeyen veya bizzat kendisi meçhul olan veya zayıflığı ile bilinen bir kimsenin rivâyetinden korunmuş/ayrılmış olmaktadır. Zira bu durumda olan bir râvinin Hadisi Sahih sayılmaz. "Zapt ehliyetine sahip, naklettiklerinden gafil olmaması, uyanık olması" Çünkü gaflette olan kimse çok çok hata yapar. Böyle birisinin naklettiği Hadis Sahih Hadis sayılmaz. Bu nedenle Sahih bir Hadisin zikredilen şartların tamamına sahip olması gerekir. Bu şartlardan birisi yok olursa Sahih Hadis olmaz.

2. Hasen: Tahric edeni bilinen, ricali/rivâyet edenleri de meşhur olan ve Hadisin çoğunun onlara dayandığı Hadise denir. Hasen Hadisi hem âlimlerin çoğu hem de fakihlerin geneli kabul ederler. Yani isnadında yalanla itham edilen kimse yoktur, Şaz Hadis de değildir. Hasen Hadis iki çeşittir:

1- Senesinde ehliyeti gerçekleşmemiş mestur/ adaleti ya da fâsıklığı belli olmayan, fakat çok çok hata yapmayan, gafil olmayan ve yalancılıkla da itham edilmeyen bir kişi bulunan Hadis. Hadisin metni benzer bir şekilde başka yollardan da rivâyet edilmiştir. Böylece Şaz ve Münker olmaktan da çıkarılmış olur.

2- Râvisi doğruluk ve emanet bakımından meşhur olmakla beraber, ezber ve itkan yönünden yani zapt açısından sahihin rivâyet edenleri seviyesine ulaşmamış Hadis. Münker sayılmaz, metni Şaz ve Mualllel de değildir. Hasen Hadis, adalet sıfatına sahip fakat zaptı zayıf olan Şaz ve Mualllel olma-

dan muttasıl senetle rivâyet edilen Hadistir. Sahih Hadisle delil getirildiği gibi Hasen Hadisle de delil getirilir.

3. Zayıf: Kendisinde ne Sahih Hadis ne de Hasen Hadis sıfatlarını toplamamış olan Hadise denir. Zayıf Hadisle kesinlikle delil getirilmez. Zayıf Hadis, çeşitli yollardan zayıf olarak geldiği zaman Sahih veya Hasen Hadis derecesine yükselir sözü yanlıştır. Bir Hadisin zayıflığı râvisinin fıkından veya fiilen yalanla itham edilmesinden kaynaklanıyorsa, sonra da bu türden olarak başka yollardan gelirse zayıflığı iyice artar. Ancak Zayıf Hadisin içerdiği manayı Sahih bir Hadis de içeriyorsa Sahih Hadisle delil getirilir. Zayıf Hadis terk edilir. Bundan dolayı Zayıf Hadisle hiçbir şekilde ve kesinlikle delil getirilmez.

Makbul/Kabul Edilen Hadis, Merdud/Red Olunan Hadis

Hadis ehli nezdinde Hadisin Sahih, Hasen ve zayıf kısımlarına ayrılmasıyla Sahih ve Hasen Hadisle delil getirileceği, Zayıf Hadisle ise kesinlikle delil getirilmeyeceği görülmektedir. Hadisi Makbul veya Merdud kilân şey, Hadisin senedine, râvisine veya metnine bakıştır. Bir Hadisin senedinden râvi terk edilmemişse, râvi hakkında töhmet/ta'n yoksa, metin bozuk değilse, Kur'an'a, Mütevatir Sünnete veya kat'î İcma'ya da muhalif değilse, ister Sahih olsun ister Hasen olsun bu durumda Hadis Makbuldür, onunla amel edilir ve şer'î delil olarak da alınır. Eğer bir Hadis bu sıfatların dışında ise Merduddur/ reddedilir ve onunla istidlal yapılmaz. Buna göre bir Merdud Hadis, ya senedin bir kısmının terk edilmesi sebebiyle reddedilir ki bu da, terk edilenin ta'dil edilmesi sonucunu doğurur. Ya râvilerden birinin ta'n edilmesi sebebiyle ya Hadisin metnindeki bir bozukluk sebebiyle ya da Kur'an'dan, Hadisten ve İcmadan kat'î bir delile muhalefeti sebebiyle reddedilmiştir. Merdud Hadisin kapsamına aşağıda çeşitleri belirlenmiş hadisler girer. Bunlar şu nitelikleri taşır.

1- Muallak: Senedin başlangıcından itibaren arka arkaya bir veya daha fazla râvinin açıkça düşmesidir. "Daha fazla" kelimesi senedin bir kısmını veya tamamını kapsayabilen genel bir ifâdedir. "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi" veya "şöyle yaptı" gibi, muhaddisin veya musannıfın bütün senedi kaldırarak doğrudan Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet etmesi de bu ifâdenin kapsamına girer.

2- Mu'dal: Senedin bir veya birkaç yerinde iki veya daha çok râvinin düşmesi. Tebe-ut Tabii'nin irsal ettiği/sahabeyi

atlayarak rivâyet ettiği Hadis de Mu'dal sayılır. Fakihlerden musannfın/tasnif edenlerin, "Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi" sözü ve "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den" sözleri mudal sayılmaz. Çünkü bu bir rivâyet değil, bilâkis istidlal ve istîshaddır/delillendirmedir. Dolayısıyla da böyle bir ifâdeyi kullanmak doğrudur.

3- Munkatı: Nerede olursa olsun tek bir yerde Sahabe-den önce râvilerinden bir râvinin düşmesidir. Her bir yerde düşen râvinin birden çok olmaması şartı ile râvinin düştüğü yerlerin çoğalmasa fark etmez. Bu durumda değişik yerlerinden dolayı münkâtı olur. Senesinde mübhem/kapalı bir râvinin geçtiği Hadis de münkâtı sayılır. Örneğin: Abdürrezzak Sevri'den, Sevri Ebu İshak'tan O, Zeyd Bin Yüsey'den onun da merfuan Huzeyfe'den rivâyet ettiği: "Eğer o işe Ebu Bekir'i seçerseniz, Şüphesiz ki o kuvvetli ve güvenilir bir kimsedir" Hadisinin iki yerinde inkıta/kesinti vardır. Birincisi: Bu Hadisi Abdurrezzak Sevri'den işitmemiştir. Numan Bin Ebi Şeybe El Cündi'den rivâyet etmiştir. İkincisi: Sevri Hadisi Ebu İshak'tan duymamıştır, Şüreyk'ten rivâyet etmiştir. Öyleyse Hadis, Merduddur/ reddolunmuştur. Senesinde Mübhem bir adamın zikredildiği Hadise örnek ise şudur: Ebu'l Ala Bin Abdullah Bin Şihir iki kişiden o da Şeddad Bin Evs'ten rivâyet etti: "Ya Rabbi senden işimde sebat vermeni dilerim." [Tirmizi] Bu senette geçen iki kişinin kimler olduğu belli değildir. Öyleyse bu Hadis, râvilerinde meçhul bir kimsenin bulunmasından dolayı Merduddur/ reddedilmiştir.

4- Şaz: Güvenilir bir râvinin, insanların kendisinden daha çok güvendiği kimselerden rivâyet ettiğine muhalif bir hadis rivâyet etmesidir. Başkasının rivâyet etmediği bir Hadisi güvenilir bir râvinin rivâyet etmesi Şaz sayılmaz. Çünkü başkası rivâyet etmese bile güvenilir bir râvinin rivâyeti kabul

edilir ve onunla delil getirilir. *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* "**Ameller niyetlere göredir.**" Hadisi böyle bir Hadistir. Bu Hadisin rivâyetinde Ömer yalnız kalmıştır. Ondan Alkame, ondan Muhammed İbrahim Et-Teymi ondan Yahya Bin Said El- Ensari rivâyet etmiştir. Sonra da bu Hadis Yahya Bin Said'den tevâtür yoluyla gelmiştir. Buna göre Şaz Hadis; sadece güvenilir bir râvinin, insanların kendisinden daha çok güvendiği kimselerden rivâyet ettiği hadise muhalefet etmesidir. Yani kendinden daha fazla tercih edilen kimseye muhalif olarak makbul bir râvinin rivâyet ettiği Hadise denir.

5- Mualllel: İçinde bir illet bulunan Hadise denir. Dış görünüşü itibariyle illetten sâlim olmakla beraber sıhhatını zedeleyen bir illetin var olduğu farkedilen bir Hadistir. Dış görünüşü itibarıyla sıhhat şartlarını bünyesinde toplayan ve ricali/rivâyet edenleri güvenilir olanların isnadına yönelinilir.

6- Münker: Güvenilir olmayan râvinin rivâyetinde yalnız kaldığı Hadise denir. Münker Hadis, zayıf bir râvinin güvenilir râvilere muhalif olarak rivâyet ettiği Hadistir.

7- Mevzu: Mevzu Hadis, uydurulmuş Hadise derler. Mevzu Hadis Zayıf Hadislerin en şerlisi/kötüsüdür. Durumunu açıklama gibi bir maksadın dışında hangi sebeple olursa olsun uydurma olduğunu bile bile bir kimsenin Mevzu Hadisi rivâyet etmesi câiz değildir. Bir Hadisin mevzu olduğu ancak onu uyduranın ikrarı ile veya ikrar seviyesine varan bir seviyeye gelmesiyle bilinir. Bazen bir Hadisin uydurma olduğu, râvinin birtakım liderlerin arzusuna göre hareket ederek yalana sarılmasıyla veya isnad esnasında verdiği bir haberin ondan başkası tarafından bilinmemesi, ona şahitlik yapacak ve onu takip edecek herhangi bir kimsenin bulunmaması ile onun yalancı olduğunu açıkça ortaya koyan bir duruma

düşmesi sonucunda râvinin durumuna delâlet eden bir durumun ortaya çıkmasıyla Hadisin uydurma olduğu anlaşılır. Veya rivâyet edilen metnin anlamlarında ve lafızlarında görülen bozuklukla/ düşüklükle veya Kur'an'ın bir kısmına, Mütevatir Sünnete ve Kat'î İcmaya muhalif olmasıyla doğru-
dan doğruya rivâyet edilen metnin durumundan anlaşılır. Hadis uyduranlar birkaç sınıfa ayrılır. Onların en zararlı olanları zühd mensuplarından bir grubun sevâp kazanma iddiasıyla Hadis uyduranlarıdır. İnsanların onlara olan güvenleri nedeniyle onların uydurduklarını rahatlıkla kabul ettiklerinden dolayı bunlar büyük bir tehlike arz ederler. Hadis uyduran kimse bazen bizzat kendisi uydurur ve bunu Hadis diye yayarken bazen filozofların veya başkalarının sözlerini alarak onun Rasûle ait bir söz olduğunu iddia eder. Sure sure Kur'an'ın faziletinden bahseden Hadisler ki özellikle de Übey Bin Ka'b'dan rivâyet edilenler uydurma Hadislerdir. Ebu İsm'e'den onun İkrime'den onun da İbn-u Abbas'tan rivâyet ettikleri Hadisler uydurmadır. Bunların uydurma olduğu bu konuyu araştıranların araştırmaları ile ve Ebu İsmi'nin ikrarı ile sabit olmuştur. Onun şöyle söylediği rivâyet edilir: "İnsanların Kur'an'dan yüzçevirerek Ebu Hanife'nin fıkhı, Muhammed İbn-u İshak'ın Meğazisi ile meşgul olduklarını gördüm. İnsanları Kur'an ile meşgul ettirmek gayesiyle bu Hadisleri uydurdum."

Merdud/reddedilen Hadis çeşitlerinin bir grubu bunlardır. Tamamı değildir. Burada bir kısmı zikredilerek bir kısmının ise zikredilmediği Merdud Hadislerin daha birçok çeşidi vardır. Makbul Hadisin Merdud Hadisten nasıl ayırt edilebileceği ile ilgili kaidenin zikredilmesi ile yetinilmesi gibi tamamını zikretmedik. Senedi, râvileri ve metni Makbul olduğu müddetçe Sahih Hadis şartlarını taşımadığı gerekçeyle bir Hadis reddedilmez. Yani Hadisi rivâyet edenler Sa-

hih Hadis ricalinden daha az olabilir veya senedinde zahiri iyi olarak bilinip gizli durumu bilinmeyen/mestur bir râvi veya hıfzı kötü olan bir râvi bulunabilir. Ancak, teferrüd ettiği/tek başına kaldığı zannedilen bir râvinin veya bir başka Hadisin şahitliği gibi bir tercih karinesiyle güçlü hale gelebilir. Sened, râviler ve metin gerekçelerine göre kabul edilebilme imkânı oldukça bir Hadisin reddi yönünde zorlama/özen gösterilmez, aceleci davranılmaz. Özellikle de âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve fakihlerin geneli onu kullanmışsa o Hadis kabul edilir. Sahih Hadis şartlarını taşımasa bile o Hasen Hadis kapsamına girer. Bir Hadisin reddinde aceleci davranmak câiz olmadığı gibi Merdud bir Hadisi senedine veya râvisine veya metnine bakarak kabul etmekte iyimser davranmak da câiz değildir.

Mürsel Hadis

Senedinden bir Sahabe düşen Hadistir. Bir Tabiinin; "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi", "şöyle yaptı" veya "huzurunda şöyle yapıldı" demesi gibi. Mürsel Hadis, Tabiinden Ubeydullah Bin Adiy Bin El Hıyar, Said Bin El-Müseyyeb gibi şahsiyetlerin Sahabeden bir cemaata kavuşup onlarla oturmaları ve konuşma esnasında Sahabeyi zikretmeden "Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi" gibi bir ifâde kullanmalarıdır. Bütün Tabiin arasında eşitlik olduğu yani büyük-küçük ayırımı yapılmadığı meşhurdur. Yani küçük büyük yaş ayırımına bakılmaksızın Tabiinden herhangi bir kimsenin Sahabeyi zikretmeden doğrudan doğruya Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyette bulunmasıdır. Mürsel ile delil getirmek hususunda Hadisçiler, usûlcüler ve imamlar ihtilâf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı Mürsel Hadisi, Münkatı Hadis gibi Merdud kabul ederek onunla delil getirilemeyeceğini söylerken bir kısmı ise Mürsel Hadis ile delil getirmeyi kabul etmiştir. Mürselle delil getirmeyenler onu illet sebebiyle reddederler. Çünkü onda bilinmeyen bir râvi terk edilmiştir. Terk edilen râvi güvenilir olmayabilir de. Rivâyette güvenilirliğe ve kesinliğe itibar edilir. Bilinmeyenin bulunduğu bir rivâyet hüccet/delil olmaz. Mürsel'in reddindeki illet/kusur budur. O sahih bir iltettir ve sahih illetle Hadisi reddetmek de doğrudur. Ancak bu Mürsele uymaz. Çünkü terk edilen/düşürülen râvi Sahabedir. Şahsı itibarı ile her ne kadar bilinmese bile onun Sahabe olduğu bilinmektedir. Sahabenin tamamı ise uduldür. Sika/güvenilir olmamaları mümkün değildir. Bilâkis onların güvenilirlikleri kesindir. Bu nedenle Mürsel Hadisin reddinde ileri sürülen illet, Mürsel Hadise uymaz. Reddi için başka sebep de yoktur. Ayrıca Mürsel Hadis metin, senet ve râvi

şartlarına da haizdir. Senedinden düşürülen râvi Sahabe olduğu için, Sahabe olduğu bilindiği sürece râvinin bilinmesi zarar vermez. Çünkü o güvenilir bir kimsedir. Bu da Mürsel Hadisin hüccet olduğuna ve onunla delil getirileceğine delâlet eder. “Bazen illet, Tabiinin kendi gibi olan bir Tabiinden onun da Sahabeden rivâyet etmesi gibi ihtimal dahilindedir denilebilir. Sahabenin düşmesi ise tek bir râvinin düşmesi anlamına gelmez. Bilâkis râvilerinden birisi Sahabe olan -ki o udul sıfatına sahiptir- iki râvinin düşmesi ihtimalini gösteren bir inkıdadır. Zira onun Tabiinden olma şüphesi vardır. Bu durumda ise Hadiste Cerh ihtimali veya zapt noksanlığı vardır ki bu nedenle de reddedilir.” Böyle bir söz söylenebilir. Bu söze şöyle cevap verilir: Mürsel Hadisin tarifi şöyleydi: “Tabiinin Sahabenin ismini zikretmeden Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyette bulunmasıdır” Bu tarifte zikredilmeyen bir Tabiinin bir başka Tabiinden rivâyeti diye bir şey yoktur. Sahabe zikredilmemekle birlikte Tabiinin düşmesi ihtimalini varsaysak dahi onun düşmesi vehm türünden bir ihtimalden öteye geçmez. Hatta o ihtimal derecesine bile ulaşmamış bir vehm etmektir. Çünkü o zikredilmeyen bir Tabiinden bir Tabiinin rivâyet ettiğini vehmetmektedir. Yani o Sahabenin değil de Tabiinin düştüğünü varsaymaktadır. Bu varsayımı/vehmi doğrulayacak bir delil yoktur. O sadece bir vehmdir. Vehmin/hayalin hiçbir değeri yoktur, onun üzerine bir hüküm bina edilemez. Orada meçhul bir râvinin var olduğu da söylenemez. Çünkü meçhul bir râvinin var olduğunu söyleyebilmek için rivâyetin isnad edeceği hiçbir şey yoktur. Bu nedenle Mürsel Hadis, Merdud Hadislerden sayılmaz. Bilâkis Mürsel Hadis kendisi ile delil getirilebilecek Makbul Hadislerdendir.

Kudsî Hadis

Kudsî Hadis, Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den Rabbinden isnad yolu ile ahad olarak bize nakledilen Hadistir. Kudsî Hadis, Allah'ın kelimından ona izafe edilen bir Hadistir. Allah'a nisbet edilmesinin sebebi ilk önce onu konuşanın Allahu Teâla olduğundan dolayıdır. Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e izafe edilmesinin sebebi ise Allahu Teâla'dan haber veren olmasından dolayıdır. Ancak Kur'an-il Kerim gibi değildir. Çünkü o ancak Allahu Teâla'ya izafe edilmektedir. Kur'an'dan bir ayet söyleneceği zaman *"Allahu Teâla şöyle dedi"* denilir. Kudsî Hadis söylenmek istenildiğinde ise: *"Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Rabbinden yaptığı rivâyette şöyle dedi"* denilir. Kudsî hadisi rivâyet edenin iki sıfatı vardır: Birincisi: Şöyle demesidir: *"Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Rabbinden rivâyette şöyle dedi."* İkincisi: Şöyle demesidir: *"Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in kendisinden rivâyet ettiğine göre Allahu Teâla şöyle dedi."* Her iki ifâdenin anlamı da birdir.

Kur'an ile Kudsî Hadis arasındaki fark şudur: Kur'an'ın hem lafzı hem de manası açık vahiy ile Allahu Teâla'dandır. Kudsî Hadis ise; Lafzı Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den manası ise ilham veya uyku yoluyla Allahu Teâla'dandır. Kur'an, Cebrail vasıtasıyla indirilen mucize bir lafızdır. Kudsî Hadis ise mucize değildir ve Cebrail vasıtası ile de gelmemiştir. Kur'an, Kudsî Hadis ve Kudsî olmayan Hadis arasındaki fark şudur: Kur'an, Cebrail'in lafzen Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e indirdiği sözlerdir. Kudsî Hadis; Allahu Teâla'nın ilham veya uyku yoluyla Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e verdiği bir haberi Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in kendi ifâdesi ile bildirdiği habere denir.

Diğer Hadisler de Kudsî Hadis gibi manası Allah'tan lafzı ise Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'dendir. Ancak Allahu Teâla'ya nisbet edilmemiştir. Allahu Teâla'ya izafe edilen Kudsî Hadisi Hadis diye isimlendirmek ıstılahi bir isimlendirmedir.

Senet Açısından Hadisin Sabit Olmaması Hadisin Zayıf Olduğunu Göstermez

Hadisin kabul edilmesinde senedin kuvvetli olması şart sayılır. Ancak belli bir Hadisin senedinin zayıf olması aynı zamanda Hadisin kendisinin de zayıf olduğu hükmünün konmasını gerektirmediği bilinmelidir. Zira o Hadisin başka bir isnadının olması mümkündür. Ancak bir Hadis imamı bu Hadisin bir başka isnadla rivâyet edilmediğini belirtmişse durum değişir. İsnadı zayıf olan bir Hadisi bulan kimsenin "bu Hadis bu isnad ile zayıftır" demesi ve bağlayıcı bir delil olmadıkça mutlak suretle metnin de zayıflığına hükmetmesi en ihtiyatlı olan yoldur. Bu nedenle isnadın reddi Hadisin reddini de gerektirmez. Ayrıca sened açısından sabitliği gerçekleşmemiş olup da toplulukların birbirlerine nakletmeleri ile senede bakılmadan sıhhat kazanmış hadisler vardır. Şu hadis gibi: لا وَصِيَّةَ لَوَارِثٍ **"Varise vasiyet yoktur."** [Tirmiz ve Nesai, Amr İbn-u Harice'den rivâyet ettiler] Ve şu hadis gibi: الدِّيَّةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ **"Diyet katilin yakın akrabası içindir."** [İbn-u Mace, Mugire İbn-u Şube kanalıyla rivâyet etti] Bunlar gibi birçok hadis vardır.

Şer'î Hükümlerde Hadisin Delil Sayılması

Akîdede delilin, sıhhati kesinleşmiş yakın/kesin delil olması gerekir. Bu nedenle Ahad Haber rivâyet ve dirâyet yönünden Sahih Hadis olsa bile akîdede delil olmaya elverişli değildir. Şer'î hükümlerde ise delilin zannî olması yeterlidir. Bunun için Mütevatir Hadis şer'î hükümlerde delil olarak kullanılabilirdiği gibi Ahad Haber de şer'î hükümlerde delil olarak kullanılabilir. Ancak şer'î hükümlerde delil olarak kullanılacak Ahad Haber'in Sahih ve Hasen Hadis olması gerekir. Zayıf Hadis ise kesinlikle şer'î hükümlere delil olmaya elverişli değildir. Zayıf Hadisle delil getiren kimse şer'î delille delil getirmiş sayılmaz. Ancak bir Hadisin, Sahih ve Hasen olarak sayılabilmesi, bütün muhaddislerce kabul görmesine göre değil, Hadisi tanıyabilme ehliyetine sahip olan ve onunla delil getiren kimseye göre gerçekleşir. Çünkü bazı muhaddislerce güvenilir sayılan râviler başka muhaddislerce güvenilir kabul edilmemekte veya bazılarınca biliniyor sayılan râviler birtakım muhaddislerce meçhul sayılabilmektedir. Böylece Sahih kabul edilen bir Hadis bir başkasına göre Sahih görülmemektedir. Bazılarınca Sahih kabul edilen bir rivâyet yolu bazılarınca ise Sahih kabul edilmemektedir. Bazı muhaddislerin itibar etmedikleri ve itiraz ettikleri Hadisler başka muhaddisler tarafından itibar görmüş ve onunla delil getirmişlerdir. Bazı Hadisçiler tarafından itiraz edildiği halde fakihlerin geneli tarafından kabul edilen ve delil getirilen Hadisler vardır. Dolayısıyla bir görüşe veya bütün görüşlere göre bir Hadisi "Sahih" veya "Hasen" olarak kabule insanları zorlamak yanlış bir zorlamadır ve Hadis vakıasına da muhaliftir. Sıhhatine bakmadan bir Hadisi hemen kabul etmek câiz olmadığı gibi yalnızca muhaddislerden birinin râvisini kötülemesiyle bir Hadisi reddetmek ve hemen itiraz

etmek de câiz değildir. Çünkü bir başka râviye göre o Hadisin makbul olma ihtimali vardır veya yalnızca muhaddislerden birisi onu reddetmiştir. Bir başka muhaddisin onu kabul etme ihtimali olduğu gibi muhaddislerin tamamının reddetmiş olma ihtimali de vardır. Yine imamların ve fakihlerin genelinin onunla delil getirme ihtimali de vardır. Râvinin herkes tarafından kötülendiği bilinmedikçe veya Hadis herkes tarafından reddedilmedikçe veya Hadis dirayetinde ehliyeti olmayan fakihlerin dışında hiçbir fakih onunla delil getirmedikçe hemen bir Hadisin reddine girişmemek gerekir. Ancak daha önce yukarıda saydığımız bazı şartlar görülürse bir Hadise itiraz edilir ve reddolunur. Bir Hadisi kötülemez ve reddetmeye yönelmeden önce Hadis hakkında iyice düşünmek inceleyip araştırmak gerekir. Hadisleri ve râvileri inceleyen kimse bu konuda muhaddisler arasında birçok ihtilâfın var olduğunu ve gerçekten de bunun örneklerinin çok olduğunu görür.

Örneğin Ebu Davud, Amr İbn-u Şuayb'dan onun babasından onun da dedesinden şu Hadisi rivâyet eder: Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: *الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ* يسعى بدمئهم أنناهم ويجير عليهم أفصاهم وهم يد على من سواهم يرك مشد هم على مضعهم ومنسرهم على قاعدهم "Müslümanlar kanlarında eşittirler. En yakını onun hukukunu korumaya koşar. En uzağı onlara yardım eder. Onlar kendilerinden başkalarına karşı bir el gibidirler. Güçlüleri zayıflarını korurlar. Yürüyenleri oturanlarına yardım ederler." Bu Hadisin râvisi Amr İbn-u Şuayb'dır. "Amr İbn-u Şuayb'dan onun babasından onun da dedesinden" zincirinde söylenti vardır. Buna rağmen birçokları Amr İbn-u Şuayb'ın hadislerini delil getirirlerken bazıları ise reddetmiştir. Tirmizi şöyle dedi: Muhammed İbn-u İsmail dedi ki: Ahmed, İshak ve bunların dı-

şında bazı kimselerin Amr İbn-u Şuayb'ın hadisi ile delil getirdiklerini gördüm. Hâlbuki Şuayb İbn-u Muhammed, Abdullah İbn-u Ömer'den işitti dedi. Ebu İsa ise şöyle dedi: *"Kim Amr İbn-u Şuayb hakkında konuşuyorsa onu zayıflatmıştır. Çünkü o dedesinin sahifesinde okuyor. Sanki onlar, bu Hadisleri onun dedesinden işitmediğini gördüler."* Ali İbn-u Abdullah el-Medini şöyle dedi: *"Yahya İbn-u Said dedi ki: Bize göre Amr İbn-u Şuayb'ın Hadisi zayıftır. Fakat herhangi bir kimse şer'î bir hükme Amr İbn-u Şuayb'ın Hadisi ile delil getirirse onun delili şer'î delil sayılır. Çünkü bazı muhaddislerce Amr İbn-u Şuayb'ın Hadisi ile delil getirilir."*

Örneğin Darekutni Hasan'dan Ubade'den Enes İbn-u Malik'den naklettiği bir hadiste Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle demektedir: *ما وزن مثل بمثل إذا كان نوعاً واحداً وما كيل* **"Aynı cinsten olanlar misli misline tartılır. Yine aynı türden olanlar misli misline ölçülür. Türler değiştiği zaman misli misline ölçmemekte bir sakınca yoktur."** Bu hadisin isnadındaki er-Rabi' Bin Subeyh'i, Ebu Zer'a güvenilir görürken başkaları zayıf görmektedir. Aynı Hadisi Bezzâr da tahriç etmiş ve Sahih Hadis saymıştır. Bir kimse bu hadis ile veya isnadında er-Rabi' Bin Subeyh'in bulunduğu bir hadisle delil getirdiği zaman şer'î bir delille delil getirmiş olur. Çünkü bu hadisi bir grup âlim Sahih kabul etmiştir. Çünkü er-Rabi' bir grup âlim tarafından güvenilir kabul edilmiştir. Burada şöyle denilmez: "Bir râviyi bir kimse hem tadil hem de cerh ederse, cerh tadilden daha evladır." Böyle denilemez: Çünkü bu durumda bir şahıs üzerinde yine bir şahıs tarafından hem cerh hem de tadil gerçekleşmiştir. Fakat iki şahıs tarafından gerçekleşirse, birisi kötülerken diğeri kötülemezse câiz olur. Bazı râvilerin

bazıları nezdinde kabul görürken bir başkası nezdinde ise kabul görmeme farklılığı buradan kaynaklanmaktadır.

Örneğin; Ebu Davud, Ahmed İbn-u Hanbel, Nesei, İbn-u Mace ve Tirmizi Ebu Hurayra [Radiyahu Anh]'den şöyle dediğini rivâyet ettiler: *سأل رجل رسول الله فقال يا رسول الله. انا نركب البحر ونحمل معنا القليل من الماء فإن توضعنا به عطشنا أفنتوضأ بماء البحر؟* *Adamın birisi Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e bir soru sordu ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz gemiye biniyoruz ve beraberimizde bir miktar su taşıyoruz. Yanımızdaki içme suyu ile abdest aldığımızda ise susuz kalabiliyoruz. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz? Allah'ın Rasûlü cevaben dedi ki: "Denizin suyu temizdir ve ölüsü de helâldir."* Tirmizi, el-Buhari'nin bu Hadisi Sahih kabul ettiğini söyler ve İbn-u Abdülber, âlimlerin bu Hadisi kabul etmelerine dayanarak onun sihhatine hükmetmektedir. İbn-ul Münzir de onu Sahih saymaktadır. İbn-ul Esir Müsned'in şerhinde şöyle der: "Bu Hadis meşhur bir Sahih Hadistir. İmamlar onu kitaplarında tahriç etmişler ve onunla delil getirmişlerdir. Ricali/rivâyet edenleri de sika-dır/güvenilirdir." Bu Hadisin isnadı hakkında İmam-ı Şafii, "Bu Hadisin râvilerinde bilmediğim kimse vardır" demiştir. İbn-u Dakik el-Abd bu Hadisin hangi yönlerden illetlendirildiğini anlatır. İsnadında geçen Said İbn-u Seleme ve Muğire İbn-u Ebi Mürde'nin kim olduğu hakkında cehalet/bilinmemek vardır. Aynı zamanda ise bu iki râvinin bilinen kimseler olduğunu söyleyen bazı muhaddisler de vardır. Ebu Davud, El Mugire'nin bilinen bir kimse olduğunu söyler. Nesei de onu güvenilir kabul etmiştir. İbn-u Abdulhakem şöyle der: "Yezid Bin Ebu Seleme'nin öldürülmesinden sonra Afrika halkı onun üzerinde toplandı, fakat o suçlanmaya direndi ve kabul etmedi." El-Hafız; "Bütün bunlar-

dan El-Mugire'nin bilinmeyen kimse olduğunu iddia edenin ne kadar hata içerisinde olduğu anlaşılmaktadır” der. Fakat Said Bin Seleme, rivâyetinde Cülah Bin Kesir'e yer veren Safvan Bin Selim'e tabi olmaktadır. Bu Hadisle delil getiren veya el-Mugire ve Said'in rivâyetiyle delil getiren kimsenin delil getirmesi geçerlidir ve şer'î bir delille delil getirmiş sayılır. Zira bazı muhaddislerce hem bu iki râvi hem de bu Hadis muteberdir.

Örneğin; Ahmed, Said İbn-u Ebu Vakkas'tan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *سمعت النبي يسأل عن اشتراء التمر بالرطب فقال لمن حوله أينقص الرطب إذا بیس؟ قالوا نعم، فنهى عن ذلك* **"Yaş hurmayı kuru hurma ile değiştirerek satmanın hükmünün Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'e sorulduğunu işittim. Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] etrafındakilere: Hurma kuruyunca azalır mı? diye sordu. Onlar da; evet dediler. Bunun üzerine kuru hurma ile yaş hurmayı değiştirmeyi yasakladı."** Bu Hadisi Tirmizi, Sahih görürken, isnadında meçhul bir kimse olan Zeyd İb-u Ebu İyaş'ın bulunmasından dolayı içlerinde Tahavi, Taberi, İbn-u Hazm ve Abdülhak gibi kişilerin bulunduğu bir grup ise illetlendirmiştir. Telhis isimli kitapta buna cevaben Darakutni şöyle der: "Zeyd Ebu Ayyaş güvenilir bir kimsedir." el-Münziri ise şöyle demiştir: "Güvenilir kimseler ondan rivâyette bulunmuşlardır. Çok şiddetli bir şekilde tenkid etmekle beraber Malik ona güvenir der." Bu Hadisle delil getiren kimse veya senesinde Zeyd b. Ayyaş'ın bulunduğu bir Hadisle delil getiren kimse şer'î delille delil getirmiş sayılır.

Örneğin; Ahmed ve Ebu Davud, Ebu Said'den şöyle dediğini rivâyet etmişler: Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'i şöyle söylerken işittim: *لا يَخْرُجُ الرَّجُلَانِ يَضْرِبَانِ الْعَائِطَ كَاشِقَانِ عَوْرَتُهُمَا* **"İki kişi avret yerleri açık olarak**

ayak yoluna gitmesin ve bu esnada da konuşmasınlar. Çünkü Allahu Teâla bu duruma gazab eder." Bu Hadisin senesinde İkrime İbn-u Ammar el-Uceyli vardır. Muslim, Sahihinde onunla delil getirmiştir. Bazı hafızlar ise Yahya Bin Kesir'den rivâyette bulunan İkrime'nin bu Hadisini zayıf bulmuşlardır. Bununla beraber Muslim de Yahya'dan Hadis tahriç etmektedir. Aynı zamanda el-Buhari'nin de Yahya'dan rivâyetleri kabul ettiğini delil olarak göstermektedir. Bu Hadisle bir kimse delil getiren veya senesinde İkrime'nin bulunduğu bir Hadisle delil getiren kimse, İkrime'yi ve hadisini ta'n eden kimselerin bulunmasına rağmen şer'î delille delil getirmiş sayılır.

Örneğin; Ahmed, Ebu Davud Nesei ve Tirmizi; Safvan'ın kızı Yusra'dan rivâyet ettiklerine göre Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] şöyle demiştir: مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلَا يُصَلِّ حَتَّى يَتَوَضَّأَ: **"Zekerine dokunan kimse abdest alıncaya kadar namaz kılamaz"** Bu hadisi Malik, Şafii, İbn-u Huzeyme, İbn-u Hayyan, Hakim ve İbn-ul Carud tahriç etmişlerdir. Ebu Davud; "Ahmed İbn-u Hanbel'e Yüsra Hadisinin Sahih olmadığını söyledim. Bunun üzerine Ahmed İbn-u Hanbel: Tam tersine o, sahihtir diye cevap verdi." Bu konuda el-Beyhaki ise şöyle der: el-Buhari ve Muslim; Yüsra'nın bu Hadisi Urve'den mi yoksa Mervan'dan mı işittikleri hususundaki ihtilâflarından dolayı sahihlerine almamaları ile beraber bu Hadisin bütün râvileriyle delil getirmişlerdir. El-Buhari ve Muslim bu Hadisi tahriç etmemiş olsalar da bu Hadisle delil getiren kimse şer'î delille delil getirmiş olur. Zira el-Buhari ve Muslim'in bir Hadisi tahriç etmemiş olmaları o Hadisin delil olmamasını gerektirmez.

Örneğin; حُرِّمَتِ الْخُمُرُ بِعَيْنِهَا **"Hamr/şarap aynı ile haram kılınmıştır"** [Nesei] ve أَصْحَابِي كَالنَّجْمِ بِأَيْهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ **"Ashabım**

yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyetle olursunuz." [Rezin] Bu hadisleri, fakihlerin geneli kullanmıştır. Bazı muhaddisler ise bu hadislere ta'n etmişlerdir. Dolayısıyla bu iki hadisten biri ile delil getiren kimse, şer'î delil getirmiş olur.

İşte Hadislerde, râvilerde ve muhaddisler arasındaki ri-vâyet yollarındaki birçok ihtilâflar böylece ortaya çıkmış olmaktadır. Aynı şekilde muhaddisler, fakihlerin geneli ve müçtehitler arasında da birçok ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Bu ihtilâflar nedeniyle Hadis reddedilecek olursa, Sahih veya Hasen kabul edilen birçok Hadisin de reddedilmesi gerekir ve böylece şer'î delillerden bir çokları düşer, bu ise câiz değildir. Bu nedenle muhaddislerin geneline muteber olan Sahih geçerli olmadıkça veya Sahih ve Hasen Hadislerde bulunması gereken şartlardan yoksun olmadıkça bir Hadisin reddedilmesi gerekmez. Sahih ve Hasen Hadis şartlarını bünyesinde taşıyan veya muhaddislerce muteber sayılân herhangi bir Hadisle delil getirmek câizdir ve o, kendisi ile delâlet sonucunda ortaya çıkacak olan bir hükmün de şer'î hüküm olmasını gerçekleştirecek şer'î delil sayılır.

SİYRET VE TARİH

İslâmî tarihten ilk önem verilen şey Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Siyreti/siyeri ve onunla birlikte savaşları olmuştur. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in doğumu, büyümesi, İslâm'a daveti, müşriklere karşı yaptığı cihad ve savaşlarla ilgili olarak hayatı hakkındaki bilgiler, Sahabe, Tabiin ve ondan sonrakilerin rivâyet ettikleri Hadisler'e dayandırılmaktadır. Kısaca siyer, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in doğumundan vefatına kadar geçen sürede geçen olaylar hakkında verilen haberleri içermektedir. Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in tarihi, rivâyet edilen hadisler içerisine dâhildi. Muhaddisler kendilerine ulaşan Hadisleri belli bir düzene sokmadan topladıkları için onların döneminde bu konu ile ilgili Hadisler dağınık bir şekilde bulunuyordu. Hadisler bölümler halinde düzenlenmeye başlandığında Siyer de bağımsız bir başlık altında toplandı. Sonra ise siyerle ilgili bu bölümler Hadisten ayrılarak özel kitaplar haline getirildi. Ancak muhaddisler siyerle ilgili haberleri kendi bölümleri içerisinde tutmaya devam ettiler. El-Buhari'de Kitabu'l Meğazi, Muslim'de Kitabu'l Cihad ve's-Siyer bölümleri vardır. Bir çok kimse Siyer hakkında kitaplar yazdılar. Ancak Siyret yazan müellifler arasında bize ilk önce ulaşan kitap İbn-u İshak'ın "Kitabu'l Meğazi" isimli kitabıdır. H. 153 yılında vefat eden Kitabu'l Meğazi'nin müellifi Muhammed İbn-u İshak İbn-u Yesar, Meğazi müelliflerinin en meşhuru sayılır. Hatta Şafii'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Meğazi konusunda geniş bilgi sahibi olmak isteyen kimse Muhammed İbn-u İshak'a muhtaçtır." İbn-u İshak'dan sonra ise El-Vakidi gelir. H. 209 senesinde vefat eden Muhammed Bin Ömer Bin Vakid el-Vakidi, Meğazi konusunda İbn-u İshak'a yakın bir seviyede bilgiye sahiptir. Tarih ve Hadis ko-

nusunda büyük bir bilgiye sahipti. Ancak ömrünün sonuna doğru karıştırdığı rivâyet edilir. Bu nedenle de muhaddislerden birçoğu onu zayıf görürler. El-Buhari Vakıdı hakkında şöyle der: "Onun Hadisi münkerdir." Ancak muhaddisler Meğazi konusundaki ilminin genişliği noktasında onu kötülemezler. Ahmed Bin Hanbel ise; "O Meğazi'yi iyi bilir" der. Vakıdı, Meğazi konusunda bir kitap yazmıştır ve İbn-u Sa'd "et-Tabakat" isimli kitabında Siyretten/siyerden bahsederken ondan alıntılar yapmışlar. Aynı şekilde Taberi de ondan alıntılar yapmışlar. Siyer müelliflerinin en meşhurları H. 218 yılında vefat eden İbn-u Hişam ile H. 230 yılında vefat eden Muhammed Bin Sa'ddır. Müslümanlar sürekli olarak Siyrete önem vermişlerdir. Hatta günümüzde bile bu önem vardır. Siyret, Müslümanların önem vermeleri gereken şeylerin başında gelmektedir. Çünkü o, amelleri, sözleri, sükûtu, nitelikleri ile ilgili olarak Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in haberlerini içermektedir ki bunların tamamı Kur'an gibi teşriidir. Siyret, teşrii konularından bir konudur. Bu nedenle de Hadisten bir parça sayılır. Zira Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet ve dirâyet açısından sahih olarak bize ulaşanlar şer'î delil sayılır. Çünkü o Sünnettendir. Üstelik Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e uymak, Allah tarafından emrolduğumuz bir iştir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: **"Allah'ın Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır."** [Ahzab 21] Dolayısıyla Siyrete önem vermek ve ona tabi olmak şer'î bir iştir. Ancak ilk dönemlerde Siyret hakkında telif eserler yazanlarla daha sonraki asırlarda gelenlerin Siyret hakkında yazdıkları eserlerin yazılış metodu arasında şu fark vardı: İlklerin Siyrette ve tarihteki metodları, haberleri rivâyet etmeye dayanıyordu. Tarihçiler şifahî olarak anlatmaya başladılar. İlk nesil, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in, şahid oldukları

amel ve davranışları hakkında rivâyet edenlerden duyduklarını başkalarına rivâyet ediyorlardı. Onlardan sonra gelen nesil de onlardan alarak taşıdılar. Bunlardan bir kısmı şu anda bile Hadis kitaplarında görüldüğü üzere çeşitli Hadisleri kayıt ettiler. İkinci asra gelindiğinde ise; âlimlerden bir kısmının Siyret ile ilgili haberleri toplamaya başladıklarını, onları bir araya getirdiklerini ve böylece de tamamen Hadis rivâyetinde olduğu gibi râvinin ismini, kimden rivâyet ettiğini zikrederek rivâyet yoluyla kitaplar yazdıklarını gördük. Bu nedenle Hadis âlimleri ve tenkitçileri, râvileri ve senedi bilmelerine binaen Siyret hakkında, kabul edilebilen doğru haberlerle Merdud haberleri bilme imkânına sahip oldular. İşte bu, sahih olduğu zaman Siyretle delil göstermek de kendisine dayanılândır/itimat edilendir. Çağdaş Siyret yazarları ise böyle değildir. Bunlar râvilerini zikretmeden yalnızca haberleri aktarmakla yetinmektedirler. Bu nedenle Siyrete kaynak olarak çağdaş yazarların kitaplarına itimad edilmez. Ancak yazar güvenilir bir kimse olup aynı zamanda da Siyretle ilgili olarak rivâyet edilen haberleri inceleyerek yazıyorsa itimad edilir. Aksi takdirde sözüyle delil getirilmez. Bilâkis kitabında zikrettiği olayları doğru olarak öğrenebilmek için rivâyet yoluyla yazılı Siyret kitaplarına veya Hadis kitaplarına başvurulur. Çünkü Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e ait haberler Sünnetten sayılır ve ancak sahih olduğu zaman alınabilir.

Sirete yönelmelerinin yanında tarihçilerin yöneldikleri ikinci bir yön daha vardır. Bunlar, Müslümanlar arasında cereyan eden harpler, Müslümanların diğer ümmetlerle yaptıkları savaşlar ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen fetihler ve olaylar hakkındaki tarihi ve İslâmî olaylardır. Bu konuda bir grup tarihçi meşhur olmuştur. Bunların başında H. 170 yılından sonra vefat eden Ebu Mahnef Lut Bin Yahya Bin

Said Bin Mahnef Bin Selim el-Ezdi gelmektedir. Yazdığı en meşhur kitaplar. "Futuhu's Şam" "Futuhu'l Irak" "el-Cemel" "Sıffin" ve "Maktel el-Hüseyin" isimli kitaplardır. Her kitabın bir meseleyi açıkladığı görülmektedir. Bu şahsa ait sahih kitaplardan İbn-u Cerir et-Taberi'nin tarihinde naklettiklerinden başka bir şey kalmamıştır. Muhaddislerden birçoğu onu kötülererek o bilinmeyen bir cemaattan rivâyette bulunuyor, demişlerdir. El-Medaini de meşhur tarihçilerindendir. H. 225 senesinde vefat eden bu tarihçinin ismi Ali Bin Muhammed el-Medaini'dir. En çok telif yazanlardandır. Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in, Kureyş, kadınlar ve halifelerle ilgili haberleri hakkında yazılmış kitapları vardır. Saleb en-Nahvi onu tanımlarken şöyle demiştir: "Cahiliye dönemine ait haberleri öğrenmek isteyen kimse Ebu Ubeyde'nin kitaplarını okusun İslâm'la ilgili haberleri öğrenmek isteyen kimsenin de el-Medaini'nin kitaplarını okuması gerekir. Muhaddisler onu kötülemezler." Meşhur Hadis ricali tenkidini yapan Yahya Bin Muin, onun hakkında şöyle der: "O güvenilir bir kimsedir." Tarihi eserlerin yazımı da Siyret kitaplarının yazımında olduğu gibi şifahi olarak başlamıştır. Daha sonra ise bu olaylara şahid olan ilk nesil bunları rivâyet etmeye başladılar. İlk nesilden sonra gelen nesil de onlardan aldıkları bu rivâyetleri kendilerinden sonrakilere taşıdılar. Sonra da olaylar tedvin edilmeye/kayda geçmeye başladı. Haberlerin, olayların rivâyet edilmesi açısından, Siyrette uygulanan metodun aynı, İslâmî Tarihin yazılmasında da uygulanmıştır. Bu nedenle Taberi gibi, olayları sened zinciri ile aktaran eski tarih kitaplarını bulmak mümkündür. Rivâyetlerin bir kaç yoldan geldiği de olmuştur. Çünkü onların yazmakta takip ettikleri metod rivâyet esasına dayanmaktadır.

Tarih konusunda birinci asırdan beri Müslümanlarda görülen bir başka yön daha vardır ki o da İran, Rum ve benzeri

milletlerin tarihi ile Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinlerin tarihleridir. Ancak bu konular Siyretten ve İslâm tarihinden daha az incelenmiştir. Tarihçiler bu türden tarihi bilgiler hakkında diğer ümmetlerin rivâyet ettikleri haberlere itimad etmişlerdir. Râviler döneminden uzak olması, nakilde gerekli dikkatin gösterilmemesi nedeniyle tarih kitaplarının bu bölümü her ümmetin kendilerine ait haberleri artırmak istemeleri sonucunda hurafelerle, uydurma hikâyelerle dolmuştur.

Özetle, Müslümanların tarih yazmada takip ettikleri metot, ya haberi olayları gören kimseden rivâyet etmekle yada olaylara şahid olan kimseden haberi alarak kitabında yer veren kimseden rivâyet şeklinde gerçekleşen sahih bir metot olmakla beraber Müslümanlar, İslâm tarihinde de diğer ümmetlerin tarihi ile ilgili konularda da önemli bir mesafe katetmemişlerdir. Ancak, onların diğer ümmetlerin tarihleri ile ilgili konularda zayıf rivâyetlere itimad etmeleri nedeniyle kitaplar uydurma hikâyeler ve kıssalarla dolup taştı. Hadis ve Siyrette râvileri inceledikleri gibi İslâm tarihinde râvileri incelemediler. Halifeler ve valiler hakkındaki haberlerle yetinerek toplumun ve insanların durumları ile ilgili haberlere önem vermediler. Bu nedenle İslâmî tarih, toplum veya devlet hakkında kâmil bir tablo ortaya koymamaktadır. Bu tür bilgileri ancak, Siyret kitaplarının, Sahabe ve Tabiin hakkındaki haberlerin rivâyet edildiği Hadis kitaplarının incelenmesinden sonra almak mümkündür. İslâmî tarih kitaplarının incelenmeye, gözden geçirilmeye muhtaç olduğu bir gerçektir. Tarih kitaplarında yer alan olaylar, bu olayları rivâyet eden râvilerin ve senetlerinin incelenmesinde takip edilen metodun ve aynı olaylar hakkında var olan diğer rivâyetlerin ve olayların ışığı altında muhakeme yapılarak yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Sahabe dönemi dışındaki

olayların pek fazla önemi yoktur. Amma Sahabeden kaynaklanan olaylar mevzubahistir. Çünkü Sahabenin İcması, şer'î delildir. Çünkü orada hayatın değişim sürecinde yenilenen birçok hüküm vardır. Ve ortaya çıkan problemler, Sahabe tarafından çözülmüştür. Teşrii/hüküm kaynağı olması yüzden bunların bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle Sahabenin tarihi, teşri maddelerinden birini oluşturmaktadır. Cihad, zimmiler, harac ve öşür, bir arazinin öşri veya haraci arazi olduğunun bilinmesi için hangisinin sulh yoluyla hangisinin de zor kullanarak fethedildiği, eman vermek, barış yapmak, ganimetler, fey', ordunun maişeti ve daha birçok hususlarla ilgili hükümler İslâm devletinde pratik olarak uygulanmıştır. Bu nedenle şer'î delil olarak delil getirebilmek için Sahabenin bu hususlardaki icmasını bilmek gerekir. Bir müctehid için şer'î delil sayılabilmesi yönünden de Sahabenin münferid kaldığı noktaların bilinmesi gerekir. Özellikle Raşidi Halifelerin yönetim, idare ve siyasetle ilgili uygulamalarını bilmek zorunludur. Muhakkak ki onlar, Allah'ın yönetici zihniyeti verdiklerinin ve ister Müslüman olsun ister zimmi olsun, idare edilenler üzerine hükümlerin nasıl tatbik edileceğini en güzel şekilde anlayanların en hayırlısıdır. Bu nedenle Sahabe dönemindeki İslâm devletinin tarihini bilmek zorunludur. Sahabe asrından sonraki İslâm devletinin tarihini doğru olarak bilmek de gerekir. Müslümanların ellerinde tarih kitaplarının dışında Sahabenin hayatına kaynak teşkil edecek Ebu Ubeyd'in el-Emval'i, İmam Malik'in Muvatta'ı gibi kitaplar ve içerisinde Sahih ve Hasen rivâyetlerin yer aldığı Hadis kitapları vardır.

Sahabenin dışında kalanlarla ilgili haberleri, bilgi edinmek şeklinde bilmenin bir sakıncası yoktur. Ancak bunlar tabi olunmak veya onları örnek almak için değildir. Evet, Kur'an, , Allah'a itaat etmek ve karşı gelenlerin akibetlerin-

den ibret almak için diğer bazı ümmetlerin ve peygamberlerin tarihi hakkında birtakım olayları haberleri, davranışları kendimize bir yol edinmek için değil, imân etmek için bize anlatmaktadır. Birçoklarının iddia ettiği üzere tarihin, bir ümmetin kalkınmasında büyük bir önemi olduğu ve geçmiş bilmenin geleceğe ışık tutacağı ve geleceğin yolunu açacağı düşüncesi büyük bir hatadır. Bu bir vehmdir ve kargaşadır. Bu düşünce, görünenin görünmeyene/bilinmeyene, kesin olarak bildiğimiz ve gördüğümüz gerçeği, bazen sahih bazen yanlış, bazen doğru bazen yalan olana kıyas etmek demektir. Doğru olan ise tarihi, kalkınmaya hatta herhangi bir araştırmaya esas olarak almanın câiz olmamasıdır. Hissedilebilen, algılanabilen bir özelliğe sahip olduğundan dolayı tedavi etmek istediğimiz vakıa ancak araştırma konusu yapılabilir. Kavrayıncaya, anlayıncaya kadar vakıa incelenir ve araştırılır. Sonra da şer'î hükümlerle ilgili bir konu ise çözüm Şeriatıtan, vesileler ve üslûblardan olduğu zaman da bu vakıanın gerektirdiği şekilde bir çözüm aranır ve çözülmesi gereken olaya uygulanır. Bir Müslümanın Bismark'la, hatta Harun er-Reşid ile ilgili haberle uğraşmasının hiçbir faydası yoktur. Bilâkis Müslümanın, Müslümanların ve İslâm'ın yükselmesini içeren pratik hayat vakıalarıyla, hükümler ve fikirler olarak İslâm Şeriatıyla meşgul olması, İslâm'ın yayılması ve davetinin dünyaya taşınması için de bütün imkânlarını kullanması gerekir. Eğer insanlarla ilgili haberlerin incelenmesi bir zorunluluk ise, tedavi etmek için şu anda var olan toplumlarla ilgili haberleri ve günümüzdeki diğer ümmetlerle ilgili haberleri incelememiz, araştırmamız gerekir. Çünkü bu ümmetlerle İslâm davetinin taşınması ve İslâm'ın yayılması uğrunda sürekli mücadele içerisinde olduğumuz için bunları bilmemiz ve ona göre de konumumuzu tesbit etmemiz gerekmektedir.

FIKİH USÛLÜ

Hüküm istinbat etme usûlünü ve küllî genel kaidelerle onların kontrol mekanizmasını belirleyen kişinin İmam-ı Şafii olduğu kabul edilir. Her ne kadar Şafii'den sonra gelen kimseler, fıkıh usûlünü ve tanımlarını daha çok biliyor olsalar da fıkıh usûlü ilminin kurucusu İmam-ı Şafii'dir. Şafii'den önce gelen fakihler, ellerinde istinbat için çizilmiş sınırlar olmadan içtihat ediyorlardı. Hatta onlar, şer'î manaları, Şeriatın hükümlerinin gayelerini ve hedeflerini, nassların işaret ettiği noktaları anlamalarına dayanıyorlardı. Zira bu fakihler Şeriatı yoğun bir şekilde inceleyip, araştırmaları, üzerine egzersiz yapmaları, Arap lügatına kuvvetlice hâkimiyetleri ile, şer'î nassların manalarını anlayabilme, hedefini ve maksadını idrâk edebilme kabiliyetine sahiptiler. Bu nedenle de onlar ellerinde tedvin edilmiş/yazılmış herhangi bir usûl kitabı olmadan, nasslardan, nassların mefhumlarından ve maksatlarından hükümler istinbat etmeye muvaffak oluyorlardı. Evet, Şafii'den önce Sahabelerden, Tabiinden ve Tebe-ut Tabiinden fakihler, fıkıh usûlü ile ilgili meseleleri konuşuyorlar, delil getiriyorlar ve itirazlarda bulunuyorlardı. Ali Bin Ebu Talib'den rivâyet olunduğuna göre o; mutlak, mukayyed, hass, amm, nasih-mensuh gibi kavramlardan bahsediyordu. Ancak bunlar henüz sınırlandırılmış bir şekilde değildi. Bazı meselelerle ilgili fıkıh usûlü kaidelerini konuşan bu fakihlerin ellerinde, şer'î delillerin birbirleriyle çatışma ve tercih keyfiyetini bilmede müracaat edebilecekleri genel ve küllî kaideleri içeren bir metodoloji yoktu. Şafii, fıkıh usûlü ile ilgili kurallar, çıkardı ve şer'î delillerin derecelerini bilmede insanlar için genel kurallar ortaya koydu. Nitekim Şafii'nin usûl ilmini er-Risâle adlı kitabında belirlediği insanlar arasında meşhur olmuştur. Ancak er-Risâle, fıkıh

usûlü ilminin bir kısmını içerir. Şafii'nin kitaplarına müracaat edildiğinde, er-Risâle'nin fıkıh usûlü ilminin bir kısmını kapsamına aldığı, usûlde Şafii'nin incelediği konuların tamamını kapsamadığını görür. Şafii'nin birtakım araştırmaları içeren İBTALU'L İSTİHSAN VE CEMAU'L İLİM gibi başka kitapları da vardır. Hatta el-Ümm isimli kitabında da usûl ilminden bahislere yer verilmektedir. Bu kitapta fer'i hükümlerle ilgili olarak külli kurallara yer verilmektedir.

İmam Şafii'nin İslâm fikhının yükseldiği bir sırada gelmesi usûl ilmini koymasına yardımcı olmuştur. Zira İslâm beldelelerinde müçtehitlere ait fıkıh mecmuaları ve mezhepler oluşmaya başladı. Müçtehitlerle çeşitli mezheb mensupları arasında yaşanan tartışmalar, fıkıh ve deliller konusunda farklı yönler aldı. Özellikle de bu tartışmaları sevenler bu işe dalıp gidiyorlardı. Bu münakaşalar, hüküm çıkarma, inceleme ve araştırma konusunda belli esasların olmasını, belirli kuralların ve kontrol mekanizmalarının oluşturulmasını düşünmeye yöneltmiştir. Bu kaideler tek bir mecmuada toplandı ve böylece de fıkıh usûlü ilmi meydana geldi. Şafii'nin usûlünde en dikkati çeken husus, usûl ile ilgili meseleleri mantıki yönden değil de teşrii açıdan ele almasıdır. Çünkü araştırma ve inceleme konusunda mantıksal yolu takip etmek, özellikle de fıkıh ve usûlde böyle bir metodu uygulamak, araştırma konusunda daha doğrusu ümmetin kalkınmasında en tehlikeli işlerdendir. Şafii mantıksal yoldan tamamen uzak durarak yalnızca teşrii yola bağlı kaldı. O, hiçbir zaman varsayımlara ve nazariyelere önem vermemiştir. Ancak, şer'î nasslardan almakta ve nassların ifâde ettiği anlamların gösterdiği sınırdan ve nassın delâlet ettiği, insanın da şahit olduğu vakıanın belirlediği sınırdan durmaktaydı. Nasih ve Mensuh konusunda da, aynı ayet veya Hadis hakkında neshin var olduğuna delâlet eden delillere veya Rasûlullah

[SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet edilen Hadislerden neshe delâlet eden bir ifâdenin bulunmasına veya Rasûlullah'ın Ashabından kendisine ulaşan haberlere dayanarak, neshle ilgili belirli kurallar çerçevesinde duruyordu. Ondan sonra gelen bir çoklarının yaptığı gibi, iki ayet veya iki Hadis arasında çatışma gördükleri zaman bunlardan birinin diğerini nesh ettiğini söyleyerek fahiş hatalara düşenler gibi hareket etmemiştir. Bir kaide koyacağı zaman bu kaideyi mantıksal önermelere göre değil, Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den gelen bir Hadise veya Sahabenin fetvalarına dayanarak koyduğu kaidenin alındığı kaynakları gösteriyordu. Birtakım düzenleyici kuralları çıkarmada vakialara, delillere ve hissedilen vakialara tatbikine dayanan pratik bir yönelme ile hareket etmekteydi. Şafii'nin usûlünün en belirgin özelliklerinden birisi de, usûl için belirli bir metodun olup olmadığına bakmadan istinbat için mutlak kuralları içermesidir. Ne kadar farklı olursa olsun her metod için elverişli bir usûl koymuştur. O, doğru olan ve olmayan görüşleri bilmek için bir ölçü ve genel bir kanundur. Hüküm istinbat ederken insan kendisi için ne kadar ölçü geliştirse de, yeni hükümler istinbat ederken Şafii'nin koyduğu genel ve külli kaideleri göz önünde bulundurması gerekir. Dolayısıyla Şafii'nin usûlü, mezhebine ait bir usûl değildir. Onu, mezhebini savunmak ve açıklamak için de yazmış değildir. Şafii'nin usûlü, hüküm çıkarmak için genel, külli kaideleri içermektedir. Mezhebî bir çekişme nedeniyle de yazmış değildir. Ancak, içtihat üslûblarını disipline etmek ve müçtehitler için gerekli olan ölçüleri koyma isteği ile yazmıştır. Onun iyi niyeti, fıkıh usûlü ilmini koymadaki doğru anlayışı, ister Şafii'nin görüşlerini destekleyenlerden olsun isterse ona muhalif olanlardan olsun, istisnasız olarak Şafii'den sonra gelen müçtehitleri ve âlimleri etkilemiştir. Hatta aralarında var olan bütün

ihtilâflara ve çekişmelere rağmen, kendilerinin gerek genel küllî kaidelerin konulmasında olsun, gerekse genel kurallara ve küllî kanunlara uygun olarak fıkhıta ve hüküm çıkarmada olsun Şafii'nin koyduğu yolu takip ettiklerini fark ettiler. Şafii'den sonra fıkıh, öncesinde olduğu gibi fetvalara ve önermelere dayalı olarak değil sabit bir fıkıh usûlüne bina kılındı. Ancak fıkıh usûlü düşüncesi açısından âlimler, Şafii'nin izi üzere yürümekle beraber, Şafii'nin ulaştığı fıkıhla ilgili meselelere bakışlarında ihtilâfa düştüler. Onlardan bir kısmı onun görüşlerine bağlı kalmış, onları açıklamış genişletmiş ve onun koyduğu metoda göre çıkartmalar yapmışlardır. Bunlar Şafii mezhebinin tabileridir. Onlardan bir kısmı, usûlün bütününde olmamakla birlikte usûlün bazı meselelerinde Şafii ile ihtilâf ettiler. Çünkü bütünlük, iskelet ve gidışat bakımından Şafii'nin usûlünden pek fazla bir farkı yoktu. Hanefiler ve onun metodu üzere yürüyen diğerleri bunlara örnektir. Zahiriler ve Şiiler gibi bu usûlde Şafii'ye muhalif olanlar da vardı. Hanbeli'ler gibi görüşlerinde Şafii'ye tabi olanlar da vardı. Hanbeli'ler her ne kadar icma yalnızca Sahabenin İcmasıdır diyorlarsa da Şafii'nin usûlünü aldılar. Şafii'den sonra gelen Malikî'ler, Medine halkının amelini hucet olarak kabul etmelerine ve bazı tafsilatlarda Şafii'ye muhalefet etmelerine rağmen usûlün çoğunu Şafii'den almışlardır. Şafii'nin metodu üzere yürüyenler ve onun görüşlerini kucaklayanlar, Şafii'nin mezhebine uyanlar olup, fıkıh usûlü ilminde gelişme gösteren ve bu konuda birçok telif eserler verenlerdir. Fıkıh usûlü hakkında, Şafii'nin koyduğu metod üzere yazılân birçok kitap halen daha bu ilmin bel kemiği ve dayanağı olma özelliğini korumaktadır. Bu konuda öncekiler tarafından yazılân kitapların en önemlisini oluşturan şu üç kitaptır: H. 413 yılında vefat eden Ebu'l Hüseyin Muhammed Bin El-Basri'nin "El Mutemed" isimli kita-

bı. H. 478 yılında vefat eden İmam-ı Haremeyn ünvanı ile meşhur Abdümelik Bin Abdullah el-Cüveyni'ye ait "El-Burhan" isimli kitap. H. 505 yılında vefat eden Ebu Hamid el-Gazali'ye ait "El-Mustasfa" isimli kitap. Bunlardan sonra gelen el-Amidi ismiyle bilinen Ebu'l Hüseyin Ali, bazı ilâvelerde bulunarak bu üç kitabı "El İhkam Fi Usûli'l Ahkam" isimli bir eserde bir araya getirmiştir. Bu kitap fıkıh usûlü konusunda yazılân kitapların en büyüklerinden sayılır. Şafii'nin koyduğu temel kaideleri kabul edip de, bazı meselelerde Şafii'ye muhalif olanların başında Hanefi'ler gelmektedir. Hanefi'ler hüküm çıkarma konusunda Şafii ile ittifak etmeleri ile birlikte, furuatla/detayla/hükümlerle ilgili meselelerde usûlde başka yöne yönelmişlerdir. Furuatla ilgili meseleleri desteklemek için usûl kurallarını incelediler. Fıkıhın temelini oluşturan temel kuralları, furuatı desteklemek için kullandılar ve adeta furuu usûl yerine koydular. Muhtemelen onları bu yöne sevk eden şey, mezheplerinin kedisine göre istinbatta bulunacağı kaideler çıkarmak değil mezheplerini desteklemek için usûlü ele almalarıdır. Zira Şafii'den önce gelen Ebu Hanife, Şafii'nin doğduğu yıl vefat etmiştir. Yaptığı istinbatların genel kurallara göre olması mümkün değildir. Ayrıca Ebu Hanife'den sonra gelen öğrencileri Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer fıkıh usûlünde telif eserler vermeye önem vermemişlerdir. Bilâkis daha sonra Hanefi mezhebinde âlimler gelmiş ve Hanefi mezhebinin furuatına hizmet edecek kaidelerin çıkarılmasına yönelmişdiler. Teşekkül eden bu kurallar furuatla ilgili meselelerin ortaya çıkmasından önce değil sonra teşekkül etmiştir. Bununla beraber bütünlüğü içerisinde Hanefi usûlü Şafii usûlüne göre çıkarılmıştır. Onların Şafii usûlüne muhalefet ettikleri noktalar şunlardır: 1- Amm, hass gibi kesinlik ifâde eder. 2- Şart ve vasfın mefhumuna bakılmaz. 3- Râvilerin çokluğu

tercihe sebep değildir. Bunlar ise külli kaideler olmayıp tafsili meselelerdir. Bu nedenle genel çerçevede Hanefi ve Şafii usûlünü fıkhıta tek usûl olarak saymak mümkündür. Furuatta ve bazı tafsilatta başka bir usûle yönelmiş olmaları ile farklı bir usûle yönelmiş olmazlar. Bilâkis o, külliyyatı bütünlüğü ve kuralları ile tek usûldür. Hemen hemen Hanefi ve Şafii usûl kitapları arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bunların tamamı tek fıkıh usûlü hakkında yapılan incelemedir. Hanefi'lerce usûl kitaplarının en büyüğü, H. 483 yılında vefat eden Fahrü'l İslâm Ali Bin Muhammed el-Pezdevi'nin telif etmiş olduğu USÛL-U PEZDEVI'dir.

Usûlde Şafii'ye muhalefet eden Zahiri'lere ve Şia'ya gelince: Onlar yalnızca tafsilatta değil usûlün bazı temel kurallarında da Şafii'ye muhalefet etmişlerdir. Zahiriler, Kıyası tamamen reddediyorlar ve yalnızca nassların zahirine dayanıyorlardı. Hatta "Celi Kıyas" diye isimlendirilen Kıyası, Kıyasıtan saymazlar. "Celi Kıyası" ancak nass kabul ederler. Onlar nassların sadece zahirlerine itibar etmektedirler. Bu mezhebin İmamı, H. 270 yılında vefat eden Ebu Süleyman Davud Bin Halef el-İsfehani'dir. Önceleri Şafii mezhebini terk ederek, Zahiri mezhebi diye isimlendirilen, nass'dan başka hiçbir şeyi kabul etmeyen kendisi için bir mezheb kurdu. İmam İbn-u Hazm da bunlardandır. Fıkhi araştırmalar ve delillendirme yönlerini ele alan başka usûl ve fıkıh kitaplarının yazılmasına rağmen, bazı insanlar onun için propaganda yaparak ve parlak suret kazandırarak diğerlerinin onun kitaplarına yönelmelerini sağladılar. Oysa onun kitapları fıkhi araştırma ve istidlâl/delillendirme yönlerinin incelenmesi açısından diğer kitapların aşağısındadır. Şia'ya gelince: Onlar önemli ölçüde Şafii'nin usûlüne muhalefet etmiştir. Onlar imamların sözlerini Kur'an ve Sünnet gibi şer'î

delil saymışlardır. İmamların sözleri onlar katında en az Kitap ve Sünnet kadar delildir. Hatta imamların sözlerinin sünneti tahsis ettiğini kabul ederler ve şöyle derler: "Teşrii hikmet, hükümlerden bir grubun açıklanmasını ve bir kısmın da gizlenmesini gerektirmiştir. Allah'ın selamı üzerine olan Rasûlullah, gizlediklerini vasilerin (imamların) yanında saklamıştır. Her vasi hikmet gereği uygun vakit geldiği zaman yayması için o emaneti diğerine bildirir. Bunlar tahsis edilen amm/genellik, takyid edilen mutlak, beyan edilen mücmel vb. olabilir. Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] önce genel olanı zikreder hayatında bir süre sonra da tahsisi zikrederdi. Bazen de geneli tahsis eden hass'ı zikretmeyerek onu yalnız vasisine açıklayıp onda saklardı." İmamiye Şia'sı, imamlarını sünnetin yanına koymaktadırlar. Onlara göre içtihat, mezheple sınırlıdır. Müçtehidin, mezhebinin görüşüne muhalefet etmesi câiz değildir. Yani müçtehidin, Cafer'i Sadık'ın sözlerine muhalif olarak içtihat etmesi câiz değildir. İmamları aracılığı ile gelmedikçe Hadisleri kabul etmezler. Kıyası kabul etmezler. İmamlarının kitaplarında tevatüren rivâyet edildiğine göre Şeriat, Kıyasa tabi tutulduğu zaman din yok olur.

Muhalefet etmeleri veya muvafakat etmeleri açısından Şafii'den sonra gelen İslâm âlimlerinin gidişat durumu budur. Ancak bizzat ilim açınsındaki duruma gelince: Şafii'den sonra ilim genişlemiş ve şerh yapan müellifler çoğalmıştır. Ne garibtir ki Şafii'nin asrını takip eden asırlarda içtihat ve müçtehitler azalmıştır. Bilâhare içtihat kapısı kapatılmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen, fıkıh usûlü ilmi gelişmiş, kural-ları hakkında birçok tahkikler yapılmış ve birçok meseleler gündeme getirilmiştir. Ancak bunların tamamı pratik açıdan değil nazari açıdan yapılmıştır. Bu nedenle ne müçtehitlerin varolmasına ne de içtihat kapısının kapandığı ve bittiği dü-

şüncesinin kırılmasına etki etmemiştir. Muhtemelen bunun sebebi, bu asırlarda fıkıh usûlünün sadece nazari ve farazi bir yola girmiş, teorik konular araştırmalarda başı çekmiş ve fıkıh usûlü ile ilgisi olmayan incelemeler bu konunun içerisine sokulmuş olmasıdır. Araştırmacılar, vakiasının olup olmadığına bakmadan, kuralları delillerle desteklemeye, en kuvvetli delilleri seçmeye, kuralların tahkikatını ve tenkidini yapmaya önem vermişlerdir. Elleri varsayıma dayalı nazariyeler çoğaldı. Delâlet konusunda varsayımlar ortaya koyarak delilleri mantık bilginlerinin taksimi gibi bölümlere ayırdılar. Ve böylece hüsün-kubuh/güzel-çirkin konuları gibi fıkıh usûlü ile hiçbir şekilde alakası olmayan konuların aklî mi yoksa şer'î mi? soruları üzerinde araştırmalar ve tartışmalar yaptılar. Nimet verene teşekkür etmek Şeriatla mı yoksa akılla mı vâcip olmuştur? gibi konuları araştırdılar. Hatta Kelam ilmi kapsamına girip fıkıh usûlü kapsamına girmeyen, peygamberlerin ismeti, risâletle ilgili konularda peygamberlerin hata yapmalarının ve unutmalarının cevazı gibi konuları araştırdılar. Aynı şekilde Arap lügatı ile alakası olan ve fıkıh usûlü ile alakası olmayan harf ve isimler, lügatın aslı gibi konularda da araştırmalar yaptılar. Böylece fıkıh usûlü ilmini dondurdular. Fıkıh usûlü ilmini şer'î açıdan müçtehitleri yetiştiren ve fikhî geliştiren bir yapıdan, bir âlimin en basit hükümleri dahi çıkaramayacağı derecede felsefi ve nazari araştırmalara döndürdüler. Hatta neredeyse fıkıh usûlünün faydası tamamen yok oldu ve hatta onun, teşride ve istinbatta hiç bir etkisi kalmadı. Gerek hükümleri istinbat etmenin gerekse teşrinin gelişmesi açısından fıkıh usûlü ilminin öğrenilmesi, Arap lügatı açısından nahv ve belâgat ilminin öğrenilmesi gibi zorunludur. Bu nedenle fıkıh usûlü ilminin öğrenilmesinde nazari olarak değil de pratik olmasına en üst seviyede önem verilmelidir. Dolayısıyla fi-

kıh usûlünde istinbat/ hüküm çıkarmakla alakalı konularla yetinilmelidir. Kendisine delâlet eden deliller ile çözümler ve o delillerin delâletlerine uygun düşen vakıalar incelenmelidir. Ta ki bu öğrenim İslâm dünyasında ve dünyanın diğer bölgelerinde hergün ortaya çıkan yeni yeni meseleleri çözebilecek, teşrii serveti ve müçtehitleri üretsin.

FIKIH

“Fıkıh”, lügatta anlamak demektir. Allahu Teâla'nın şu ayeti de bu anlamdadır: مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ "Senin söylediğinin çoğunu fıkıh etmiyoruz." [Hud 91] Yani anlamıyoruz. Teşrii işiyle uğraşanların örfünde ise fıkıh, inceleme ve delil getirme yoluyla furuatla ilgili şer'î hükümlerin toplamlarını bilmektir. Şer'î hükümlerde ilim, bu şer'î hükümlerin başladığı günden beri devam etmektedir. Zira şer'î hükümler, Mekke'den Medine'ye hicret ile başlamıştır. Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] elçi olarak gönderildikten sonra onüç yıl Mekke'de sonra da yaklaşık on yıl da Medine'de ikâmet etmiştir. İşte Kur'an bu süre içerisinde inmiştir. Ancak hüküm ayetleri Medine'de inmiştir. Bu müddet içerisinde Kur'an iniyor ve Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] ortaya çıkan olaylarla ilgili hükümleri ve ortaya çıkan problemlerle ilgili çözümleri anlatıyordu.

Mekke'de inen ayetler hemen hemen Kur'an'ın üçte ikisini oluşturmakta ve bunlar Mekki ayetler olarak isimlendirilmektedir. Bunların tamamı neredeyse hükümlerden herhangi bir konuyu ele almamakta, dinin usûlü (akîdeyi), Allah'a, Rasûlüne ve ahiret gününe imân gibi hususlara daveti, namaz emrini, emanet ve doğruluk gibi ahlakî sıfatlarla sıfatlanmayı, zina, öldürme, kız çocuklarını diri diri gömme, ölçü ve tartıda hile yapma gibi kötü davranışlardan sakınmayı açıklamakla yetiniyordu. İkinci kısım ise, Medine'de inen ayetlerden meydana gelmekte, bunlar da yaklaşık olarak Kur'an'ın üçte birini oluşturmakta ve Medeni ayetler diye de isimlendirilmektedir. Bunlar; muamelat, alış-veriş, icâre, faiz gibi muamelatla ilgili hükümleri, hadd-i zina ve hadd-i sirkat gibi hadleri, kasten adam öldürenin öldürül-

mesi, yol kesenin cezalandırılması gibi cinayetlerle ilgili hükümleri, zina ve diğer konulardaki şahitlik gibi beyyinat hükümlerini içermektedir. Aynı şekilde oruç, zekât, hac ve cihad gibi ibadetlerle ilgili hükümler de Medine'de inmiştir. Buradan da açığa çıkmaktadır ki her ne kadar namaz hükümleri Mekke'de inmiş olsa da, bunlar hükümlerin tamamını oluşturmaz. Namazla ilgili hükümler ancak hükümlerden bir bölümdür. Medine'de inen ise hükümlerin tamamıdır. Onun için bu hükümler ile bilgilenmek fıkıh sayılır. Bu nedenle fıkıh Medine'de başlamıştır demek daha dakik bir ifâde olur. Fıkıh pratik hükümler olduğuna göre, hükümlerde ortaya çıkan problemleri çözmek için iniyordu. Zira ahkâm ayetlerinin çoğu ortaya çıkan Hadiseler nedeniyle inmiştir. Birbiri ile anlaşamayan iki kişi Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'e geliyorlar ve Allah'ın Rasûlü onların arasında, Allah'ın kendisine indirdiği hükümlerle hükmediyordu veya çözüme kavuşturulması gereken bir problemin çözümü münasebeti ile hükmü bildiren bir veya daha fazla ayet iniyordu. İşte Kur'an'ın peyder pey inmesinin anlamı budur. Bundan dolayı ayetlerin inmesinde teşri yön bârizdir. Zira Kur'an, olması muhtemel varsayımları çözümüyor, bilâkis bilfiil ortaya çıkan meseleleri veya insanlar arasında gerçekten var olan benzeri problemleri çözüyordu. Kur'an Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Allah'a kavuşmasına kadar inmeye devam etti. Böylece Allah dinini tamamladı ve keâale erdirdi. Rasûl'e inen en son ayet el-Bakara suresindeki Allah'ın şu kavlidir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا

"Ey imân edenler! Allah'tan korkun. Faizden arta kalanı bırakın." [el-Bakara 278] Böylece bütün hükümler tamamlandı. Kur'an ve Rasûlün; kavî, fiilî ve takrirî amelleri, namaz ve zekât gibi ibadet türünden, emanet ve doğruluk gibi ahlakî türden, alışveriş ve icâre gibi muamelat türün-

den, katl ve hırsızlık gibi ceza türünden, şahitlik hükümleri ve yazılı belgeler gibi beyyinat hükümleri türünden, halife ve yargı ile ilgili hükümler gibi iç siyâsetle ilgili işler türünden veya savaşlar ve antlaşmalarla ilgili hükümler gibi dış siyâsetle ilgili işler türünden, insanın amellerinin çeşitlerinden oluşan, insandan kaynaklanan bütün hususlara ait hükümleri kapsamaktadır. Böylece şer'î hükümlerin varlığı ile İslâmî fıkıh da var oldu. Çünkü fıkıh, şer'î hükümlerin toplamını bilmek demektir.

Fıkıhın Doğuşu

Fıkıh; İslâmî bilgilerin en kıymetli ve toplum üzerinde etkisi en büyük olanlarındandır. İslâm kültürüne ait bölümlerin en önemlisidir. Çünkü İslâm kültürü, Kitap Sünnet, bu ikisinden beselenler ve bu ikisinin anlaşılması için konulan şeylerden ibârettir. İslâm kültürü, Arap dili ile ilgili ilim dallarını, Hadis ilimlerini ve tefsirle ilgili ilimleri kuşatmasına rağmen, onun en belirgin yönü, hayata bakış açısı ile bağlantılı fikirler ve hayatın problemlerini çözümleyen çözümlerdir. Bir başka ifâde ile o hem akîde hem de şer'î hükümlerde kendini gösterir. Çünkü İslâm kültürü, hayatta karşılaşılan problemleri çözmeye yönelik olarak alınan pratik kültürdür. İçerisinde akîdeye ait konulardan daha ziyade problemlere ait çözümleri yani daha çok hükümleri bulundurmaktadır. Fıkıh, ancak bu hükümleri bilmekle olur.

İslâmî kültürün ve şer'î hükümlerin öğrenilmesi Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in elçi olarak gönderilmesiyle başlar. Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] tek başına şer'î hükümlerin kaynağı idi. Çünkü insanlara Allah'ın dinini öğretmesi için gönderilmişti. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ **"Ey Rasûl! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun."** [Maide 67] Ve şöyle buyurmaktadır: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ **"Sana da insanlara indirilene açıklayasın diye bu zikri indirdik."** [Nahl 44] Rasûlün dışında müslümanlardan herhangi biri, yalnız başına herhangi bir konuda veya herhangi bir hüküm hakkında görüş belirtemez. Çünkü Rasûl onların aralarında ve herhangi bir mesele ile ilgili olarak ona müraa'at etmeleri kolaydır. Rasûl varken ne tür bir olay olursa

olsun, herhangi birinin kendinden bir görüş belirtmesine asla yol yoktur. Bu nedenle onlar, bir olayla karşılaştıklarında ve bir ihtilâf vuku bulduğunda ve onlardan birinin aklına bir şey takıldığında hemen Rasûle soruyorlar ve Rasûl bazen bir ayet ile bazen de Hadis ile görüşünü onlara bildiriyor, aralarındaki ihtilâfı gideriyor ve onların sorularını cevaplandırıyor. Ancak Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] zamanında bazı Sahabelerin içtihat ettiklerine ve bazı anlaşmazlıklara içtihatları ile hükmettiklerine veya bazı vakıalarla ilgili olarak hüküm istinbat ettiklerine dair gelen haberlere gelince: Bu içtihatların hiçbiri şer'î hükümlere kaynak teşkil etmemekteydi. Bunlar ancak, Şeriatı anlamak için yapılan hareketlerden, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den gelen bir emirin yerine getirilmesi ve Şeriatın tatbikinden ibaretti. O müçtehitlerin de anladıkları gibi bunlar Kitap ve Sünnetten beslenmektedir. Buna bu içtihatların içerisinde meydana geldiği durum delâlet etmektedir. Zira Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Ali Bin Ebi Talib'i Yemen'e kadı olarak gönderirken ve ona şöyle dediği rivâyet edilir:

إِنَّ اللَّهَ سَيَهْدِي قَلْبَكَ وَيُبَيِّنُ لِسَانَكَ فَإِذَا جَلَسَ بَيْنَ يَدَيْكَ الْحَصْمَانِ فَلَا تَقْضِيَنَّ حَتَّى تَسْمَعَ مِنَ الْآخِرِ كَمَا سَمِعْتَ مِنَ الْأَوَّلِ فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يَبَيِّنَ لَكَ الْقَضَاءُ "Allah, kalbine hidâyet verecek ve lisanını sabitleştirecektir. Davalı ve davacı iki hasım senin önünde oturduğu zaman birinci konuşanı dinlediğin gibi diğerini de dinlemedikçe aralarında hüküm verme. Böyle davranman durumun aydınlanması açısından senin için daha iyidir."

[Ebu Davud, Ali İbn-u Ebu Talib'ten tahrîc etti] Yine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Muaz Bin Cebel'i Yemen'e gönderirken ona şöyle dediği rivâyet olunur:

بِمَ تَحْكُمُ؟ قَالَ بَكِتَابِ اللَّهِ. قَالَ: فَإِن لَمْ تَجِدْ. قَالَ: اجْتَهِدْ رَأْيِي. فَقَالَ: قَالَ: فَإِن لَمْ تَجِدْ. قَالَ بَسْمَةِ رَسُولِ اللَّهِ. قَالَ: فَإِن لَمْ تَجِدْ. قَالَ: اجْتَهِدْ رَأْيِي. فَقَالَ:

"Ne ile hükmede-

ceksin? Allah'ın kitabı ile. Allah'ın kitabında bulamazsan? Allah'ın Rasûlünün sünneti ile. Allah'ın Rasûlünün sünnetinde de bulamazsan? "Kitap ve sünnete göre kendi görüşümle içtihat ederim" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] Muaz'ın göğsüne vurarak şöyle dedi: **"Allah'ın Rasûlünün elçisini Allah ve Rasûlünün sevdiği şeyde muvaffak kilân Allah'a hamd olsun."** [Ebu Davud] Yine aralarındaki bir duvar hususunda hasımlaşan kavmin arasında hükmetmesi için Rasûlün Huzeyfe'yi gönderdiği varit olmuştur. El-Buhari ve Muslim, Amr İbn-ul As'tan Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'i şöyle derken işittiğini rivâyet etmiştir: *إذا حكم الحاكم فاجتهد، ثم أصاب فله أجران، وإذا حكم فاجتهد ثم إذا حكم الحاكم فاجتهد، ثم أصاب فله أجر واحد* **"Hâkim içtihat eder ve içtihadında isâbet ederse iki sevâp kazanır, hata ederse bir sevâp kazanır."**

Bütün bunlar ve benzerleri, Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem] zamanında Müslümanların yapmış olduğu içtihatların, ancak Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in emri ile yapıldığına ve bunun kaynağının da yine kendisi olduğuna delâlet etmektedir. Buna göre Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in dönemi bütün İslâm kültürünün kaynağının ortaya çıktığı dönemdir. Bu durum Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in gönderilişinden vefatına kadar geçen yirmi iki küsur yıl devam etti. Kur'an'ın tamamı bu zaman içerisinde indi. Ve yine Sünnet-i Şerif de bu müddette tamamlandı. Kur'an ve Sünnet; fikirler, hükümler ve kültür olarak İslâm'ın tek kaynağıdır.

Hicretin on birinci yılında Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in vefatı ile Sahabe dönemi başladı. Sahabe dönemi aynı zamanda tefsir ve hakkında nassın bulunmadığı/açıkça hüküm ortaya koymadığı olaylarla ilgili olarak istinbat/hüküm çıkarma kapılarının açıldığı dönemdir. Saha-

beler, Kur'an'ın ve Sünnetin nasslarının tamamının henüz Müslümanlar arasında yayılmadığını ve herkesin elde edebileceği şekilde bulunmadığını gördüler. Çünkü Kur'an'ın nassları, Rasûlün ve bazı Sahabelerin evinde özel sayfalarda yazılmış bir şekilde bir arada bulunuyordu. Sünnet ise henüz bir araya toplanmış değildi. Sahabe Kur'an ve Sünnetin, teşrii sırasında meydana gelen birtakım olaylar hakkında hükümler koyduğunu, olması muhtemel varsayıma dayalı olaylar hakkında ise hükümler koymadığını gördüler. Müslümanlar, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] zamanında vuku bulmayan birtakım olaylar ve problemlerle karşılaştılar. Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in bu olaylar ve problemlerin hükümlerini belirleyen açık nasslar bırakmadığını gördüler. Aynı zamanda Müslümanlardan her ferdin Kur'an ve Sünnetin nasslarından kendi başına hüküm çıkarabilecek güçte olmadığını da gördüler. Çünkü insanlar bu nassları ancak, onlara bunları anlatacak kimseler aracılığı ile anlayabilmektedirler. Dolayısıyla da insanlara bu nassları anlatabilecek şahısların bulunması gerekmektedir. Bu nedenle, Müslümanlar arasında Kur'an-il Kerim'i ve Rasûlün Hadislerini yaymanın kendilerine ait bir görev olduğunu idrâk ettiler. Bu amaçla Kur'an'ı toplama ve toplanan nüshadan birçok nüshalar çoğaltarak Müslümanlar arasında yayma işini yerine getirdiler. Sünnetin rivâyetinde, bunu nakleden râvilerin güvenilir kimseler olmasını sağlayacak gerekli ihtiyati tedbirleri aldılar. Aynı zamanda, Kitap ve Sünnetin nassları ile ilgili olarak Müslümanların muhtaç oldukları tefsir ve açıklamaları yapmanın da onların üzerine düşen bir görev olduğunu idrâk ettiler. Ve insanlara dinlerini öğretmeye başladılar. Sonra da insanların, hakkında nass bulunmayan olaylarla karşılaştıklarında insanlara fetva vermek zorunda olduklarını gördüler. Bu amaçla da ortaya

çıkan meselelerde gerekli hükümleri istinbat ettiler Böylece dinî vecibelerini en güzel şekilde yerine getirdiler.

Şer'î hükümler konusunda Sahabenin takip ettikleri metod şöyle idi: Karşılaştıkları olayın hükmünü gösteren Kur'an'da ve Sünnette bir nass buldukları zaman buldukları nassdan öteye geçmezler ve nassı olaya doğru bir şekilde tatbik edebilmek için bütün gayretlerini bu naslardan kastedilen manayı anlamaya harcarlardı. Karşılaştıkları olayın hükmünü gösteren Kur'an'da ve Sünnette bir delil bulamadıkları zaman ise, hükmü istinbat için içtihat ederlerdi. İctihatlarında şer'î nasları iyi bir şekilde anlamaya ve şifahen Rasûlden öğrendikleri bilgilere, ayetlerin inişine ve olaylara tatbik edilmelerine şahit olarak sahip oldukları bilgilere dayanıyorlardı. Onların yaptıkları içtihatları inceleyenler, hakkında nass olmayan olayı, hakkında nass bulunan olaya Kıyas ettiklerini görürler. "Maslahatı celb ve mefsetedi def etmeyi/maslahatı elde etmeyi ve zararlar gidermeyi, önlemeyi" hükümler için bir illet olarak kabul etmezlerdi. Maslahat olarak, Şeriatın kendisine delâlet ettiği maslahata itibar ediyorlardı. Maslahat hakkında kendi görüşlerini söylemiyorlardı. Çünkü kişisel görüşe dayanarak söz söylemek nehyedilmişti. Tarihçiler, muhaddisler ve fakihler Sahabeden birçok içtihat nakletmişlerdir. Bunlardan, onların Şeriata ne kadar bağlı oldukları ve Şeriati ne kadar anladıkları anlaşılmalıdır. Bunlara birkaç örnek: Bir kadın, dostu ile kocasının oğlunu öldürmek üzere anlaşmış ve onu öldürmüştü. Olay Ömer'e intikal edince Ömer: Bir kişiye karşılık iki kişi öldürülebilir mi diye tereddüt etti. Bunun üzerine Ali [Radiyallahu Anh] şöyle dedi: "Söyle bakâlim, bir grup bir deveyi beraberce çalsalar ve deveyi kesip aralarında paylaşılsalar her biri bir parça alsa, her birine hırsızlık cezasını uygular mıydın? deyince Ömer: "Evet" diye cevap verdi. Ali: "İşte bu

da öyledir" dedi. Bunun üzerine Ömer Ali'nin görüşü ile amel etti ve amiline ikisini de öldürmesini emrederek: "Eğer San'a halkının tamamı bu cinayete katılmış olsaydı hepsini öldürürdüm" diye yazdı. Yine bir gün ortak bir meselede ihtilâf ettiler: Bir kadın ölmüş ve geride kocası, anası, ana bir kardeşleri ve öz erkek kardeşleri kalmıştı. Ömer kocaya 1/2, anneye 1/6 ana bir kardeşlere 1/3 verdi ve öz kardeşlere hiçbir şey kalmadı. Bunun üzerine öz kardeşler ona: "Diye-
lim ki babamız eşekti. Biz aynı anneden değil miyiz?" Ömer görüşünü değiştirdi ve onları da mirasa ortak etti. Nasstan anlaşılması halinde illeti tanıyorlardı. Allahu Teâla'nın şu ayeti buna örnektir: **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ** "Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak; ancak fakirler, miskinler, sadaka üzerinde memur olanlar, kalpleri ısındırılânlar... aittir." [Tevbe 60] Allahu Teâla, kalpleri İslâm'a ısındırılânları zekât verilecek kimseler arasında saymaktadır. Nebi [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in de kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen bazı kimselere sadaka verdiği sabittir. Rasûlün vefatından sonra Ömer'in onlara zekât vermediği ve onlara: "Allah İslâm'ı güçlendirdi ve artık İslâm'ın size ihtiyacı kalmadı. Eğer İslâm üzere devam eder-
seniz ne ala. Eğer devam etmek istemezseniz sizin ile bizim aramızda kılıç vardır." dediği rivâyet edilir. Ömer kalplerin ısındırılmasının devletin güçsüz olması nedeniyle yapılan bir hareket olduğunu ve "kalplerin ısındırılması" kelimesinin de bu anlama geldiğini, söyledi. Zira Ömer'e göre; kalplerin ısındırılması ancak onlara ihtiyaç olduğu zaman geçerlidir. İslâm'ın güçlenmesi ile artık onlara ihtiyaç kalmadı. İhtiyacın ortadan kalkması ile de kalplerin ısındırılmasına neden olan illet ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bununla ilgili hüküm de kalkmıştır.

Sahabe bilmedikleri nasları öğrenmek maksadıyla insanlara soruyorlar ve araştırıyorlardı. Sahabe [Radiyahallahu Anhum] Hicaz'da toplanarak Kitap ve Sünneti araştırıyorlardı. Kitap ve Sünnette bir mesele ile ilgili hükmü bulamadıkları zaman, Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in böyle bir mesele hakkında bir hükümde bulunduğunu bilen bir kimsenin olup olmadığını araştırmak üzere Müslümanlara soruyorlardı. Bu nedenle birbirlerine müracaat ediyorlar ve sordukları mesele hakkında görüş belirtebilmek amacıyla bir araya gelip meseleyi soruşturuyorlardı. Ebu Bekir ve Ömer hükümleri istinbat ederken halka müracaat ediyorlardı. el- Bağavi "Mesabihi's Sünne" isimli eserinde şöyle demektedir: "Kendisine bir dava geldiği zaman Ebu Bekir, Allah'ın Kitabına bakar. Eğer orada bir hüküm bulursa onunla hükmederdi. Kitapta bulamazsa, bu konu ile ilgili olarak Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Sünnetinden bildiği ile hükmederdi. Eğer bu ikisinde de bulamazsa çıkıp Müslümanlara sorar ve şöyle derdi: Bana şöyle şöyle bir dava geldi. Eğer bu konuda Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in verdiği bir hüküm biliyorsanız bana söyleyin. Bazen ashabdan bir cemaat yanına gelerek Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in o konudaki hükmünü bildirirlerdi de bunun üzerine Ebu Bekir şöyle derdi: "Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in uyguladığı hükümleri ezberleyen insanları aramızda bulduran Allah'a hamd olsun" Eğer o meselenin hükmünü Rasûl [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in Sünnetinde de bulamazsa halkın ileri gelenlerini toplar ve onların seçkinleri ile istişâre ederdi. Eğer onların görüşleri bir hüküm üzerinde birleşirse ona göre hükmederdi. Ömer [Radiyahallahu Anh]'in, bildiği halde ashab ile istişare ettiği rivâyet edilir. Hatta kendisine bir olay getirildiği zaman: "Bana Ali'yi çağırın ve bana Zeyd'i çağırın" derdi. Onlarla istişa-

re eder sonra da ittifak ettikleri ile karar verirdi. Sahabenin birbirlerine müracaat ettiği bu metotla, aralarında görüş ayrılıkları nadiren görülmekteydi. Çünkü onlardan her biri kendinde var olan görüşü diğerine açıklıyor ve görüşünü hangi delille delillendirdiğini gösteriyordu. Böylece onların tamamı hak ve doğru olana yöneliyorlar ve bir kısmı diğerinin görüşüne başvuruyordu. Onlar her ne kadar bazı hükümlerle ilgili görüşlerinde ihtilâf ediyorlarsa da onların ihtilâfları nadiren görülmekteydi ve ihtilâfları, anlama metodu dunda değil anlamada oluyordu.

Fetihlerin genişlemesiyle Sahabe çeşitli şehirlere dağılınca hakkında nass bulunmayan bir olayla karşılaşıldığı zaman bu Sahabeleri bir araya toplamak kolay olmadı. Şehirlerin birbirinden uzak olması ve yaşadıkları şehirde karşılaştıkları olay hakkında hemen hüküm verme zaruretinden dolayı, görüşünü diğerlerine açmaya veya başkasının görüşüne başvurmaya imkân bulamadılar ve buldukları yerde her Sahabe gösterdikleri görüşte yalnız kaldılar. Müslümanların yaşadığı şehirlerin her birinde bir veya daha fazla Sahabe bulunuyordu. Onlar buldukları yerlerde meseleler hakkında kendilerine şer'î hükmün sorulduğu kimselerdi. Hakkında nass bulunmayan meselelerde hükümler istinbat ediyorlar, insanlara Kitap ve Sünneti öğretme görevini üstlendikleri gibi nassların açıklanması işini de üstlenmişlerdi. O dönem, Sünnet henüz tedvin edilmemişti. Bu nedenle de tek olay hakkında Sahabenin görüşleri de farklı oluyordu. Onlardan her birinin istinbat ettiği ve fetva verdiği görüşüne göre bir delili vardı. Bununla beraber bu görüşlerin tamamı, onların tamamı tarafından kabul görmüş şer'î hükümlerdi. Çünkü onlar yalnızca nassı anlama konusunda ihtilâf etmişlerdi. İctihat metotları ise, Kur'an ve Hadisle ilgili nassı esas alarak önce bunları araştırmaya dayanan tek bir metotları

vardı. Onlara göre maslahatlar ancak Şeriatın delâlet ettiği maslahatlardır. Meseleleri ve maslahatları da kıyaslıyorlardı. İctihat metotlarının tek olması, anlayıştaki bu farklılık üzerinde herhangi bir etki meydana getirmiyordu. Tam tersine fikhın gelişmesi ve büyümesine bir sebep teşkil ediyordu. Ortaya çıkan olaylar ve problemler kadar fetvalar vermişlerdir. Aralarındaki ihtilâflar önemli bir yer işgâl etmediği gibi furuu/detay konuları da aşmamıştır. Sahabe arasında detay konulardaki ihtilâf iki sebebe dayanmaktadır:

1. Kur'an'ın ve Sünnetin nasslarının büyük bir bölümü kast edilene delâletleri açısından katıyyet değil zannîlik ifâde etmekteydi. Bir nass, şu manaya delâlet edeceği gibi lügat açısından iki veya daha fazla anlama gelebilen müşterek manaya da delâlet etmesi nedeniyle bir başka manaya da delâlet etmekte veya lafız tahsis ihtimali olan genel bir lafız olabilmektedir. Onlardan her müçtehit kendinde var olan karinelere göre belli bir anlamı tercih ediyordu.

2. Sünnet henüz bir araya toplanmamıştı. Bütün Hadisler bir kitapta toplanmadığı gibi bütün Müslümanların aynı seviyede istifâde edebileceği şekilde Müslümanlar arasında yaygın da değildi. Sünnet henüz rivâyet ve ezber yoluyla intikalini sürdürüyordu. Bazen Mısır'daki bir müçtehidin bildiği bir Hadisi Şam'daki bir müçtehit bilemiyordu. Daha önceden bilmediği bir Sünneti başkasından öğrendiği zaman bazı müçtehitler çoğu kez verdikleri fetvadın dönüyorlardı. Bu da detay konularda ihtilâflara neden oluyordu. Ancak deliller ve usûl değişmiyordu. Bu nedenle de içtihat metodunda farklılık olmuyordu.

Özetle Sahabe, -Allah onlardan razı olsun- Şeriat hususunda âlimdiler. Kur'an'ı öğrendiler ve Hadisi aldılar. Risâlet sahibi efendimiz Muhammed [SallAllahu Aleyhi ve Sel-

lem]'le olan beraberliklerinden dolayı kendilerini İslâm hükümlerini uygulamaya adadılar. İnsanların arasında hükmediyorlar, meseleleri belli bir hükme bağlıyorlar ve onlara dinlerini öğretiyorlardı. İkamet ettikleri belde insanları için bir nur ve Şeriat için güvenilir bekçi idiler. İslâm'a davette mü'min/güven veren ve sadık kimselerdi. İnsanlara Kur'an'ı okuyorlar, Şeriatı ve hükümlerini öğretiyorlardı. İnsanlara İslâm'ın öğretilmesinde nazarî/ teorik yolu değil pratik bir yolu takip ediyorlardı. İnsanlara, İslâm'ı ve hükümlerini, bu hükümlere göre hayatın probleminin nasıl çözüleceğini ve onlardan yararlanma metodunu da öğretiyorlardı. Onlar, yönetici kimselerdi. Aynı zamanda da öğretici kimselerdi. İnsanlar, kendilerinden İslâm kültürünü, İslâm'ı almak ve hükümleri anlamak için Sahabeye yöneldiler. Şer'î hükümler hakkında açıkladıkları görüşler fetvalar olarak isimlendirildi. Kadın erkek Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in ashabından 130 civarında fetva ezberlenmiştir. Bunların içerisinde ilim ve görüş belirtmede yedi kişi ön plana çıkmaktadır. Ve bunlar EL-MÜKSİRÜN diye isimlendirilmiştir. Bu yedi kişi şunlardır: Ömer, Ali, İbn-u Mesud, Aişe, Zeyd Bin Sabit, İbn-u Abbas ve İbn-u Ömer'dir. Halifeler, valiler ve diğer yöneticiler şer'î hükümler konusunda fakih, âlim kimselerdi. Fetva ile meşgul idiler. Onun için İslâm onlarda cisimleşmişti. Zira akılları İslâm kültürü ile dolu idi. Fikirleri bu kültürden kaynaklanmaktaydı. Doğruladıkları mefhumları bu fikirlerin anlamları idi. Bu emirleri, yasakları ve hükümleri onlar infaz ediyorlardı. Halife ve vali düşünüyor, düşündüğü ile amel ediyor, anlıyor ve anladığı ile de hükmediyordu. Bu nedenle amelleri isabetli, işleri dosdoğru, şahsiyetleri üstün, insanlara karşı konuşmalarında doğru sözlü ve verdikleri hükümler bütün incelikleri ile İslâm çizgisine tamamen bağlı kimselerdi. Tabiiinden bir grup Saha-

beden ayrılmayarak, onlardan Kur'an'ı aldılar, Sünneti onlardan rivâyet ettiler, onların fetvalarını ezberlediler ve hükümleri istinbat metotlarını anladılar. Medine'de Said İbn-u el-Müseyyeb ve Kufe'de de Said Bin Cübeyr gibi onlardan kimileri Sahabe hayatta iken fetva veriyorlardı. Bu nedenle Sahabe dünyadan göçtüğünde fıkhıta ve istinbatta onların yerini Tabiinin doldurduğunu görmekteyiz. Tabiin de içti-hatlarına göre hükümler istinbat ediyorlardı. Onlar bir mesele hakkında hüküm vermek istedikleri zaman cevabını önce Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlünün Sünnetinde arıyorlardı. Bu ikisinde bulamazlarsa Sahabenin fetvalarını inceliyorlardı. Onlar fıkhi açıdan Sahabenin fetvaları arasında tercih yapıyorlar, onlardan bir kısmının görüşünü alıyorlar, bazen de Sahabeye muhalefet ediyorlardı. Hüküm istinbatında Tabiin de Sahabenin metodunu uyguluyordu. Bu nedenle verdikleri fetvalar, herhangi bir varsayıma göre değil ortaya çıkan olaylar ve problemler kadardı. Yani olaylar kadar fetvalar bulunmaktaydı. Yine onlar arasındaki ihtilâflar da pek fazla değildi. Aynı zamanda ihtilâf sebepleri, Sahabenin ihtilâflarını da aşmıyordu. Bu ihtilâflar şer'î deliller üzerinde değil, nassların anlaşılması konusunda idi. Bu nedenle onların ihtilâflarının, Müslümanlar arasında hayatta herhangi bir ayırıştırıcı etkisi olmamıştır.

İslâm Fıkhdında Çekişmelerin ve Tartışmaların Etkisi

Sahabe ve Tabiin döneminde iki olay meydana gelmiştir: 1- Osman [Radiyahallahu Anh]'ın öldürülmesinden kaynaklanan fitne. 2- Âlimler arasında meydana gelen tartışmalar. Bu olaylar şer'î delillerin çeşitleri hakkındaki ihtilâfları doğurdu. Bu ihtilâflar da yeni siyasî grupların ve çeşitli fikhî mezheplerin oluşumuna yol açtı. Zira Osman İbn-u Affan [Radiyahallahu Anh]'ın öldürülmesinden sonra, Hilâfet için Ali Bin Ebu Talib'e biat edildi. Bunun üzerine hilâfet makamına geçmek için Muaviye Bin Ebu Süfyan, Ali [Radiyahallahu Anh] ile çekişti ve iki grup arasında alevlenen savaş iki hakemin hakemliğinin kabullenilmesi ile sona erdi. Bu olaydan daha önce var olmayan yeni siyasî gruplar ortaya çıktı. Ve bu siyasî grupların kendisine ait görüşleri gündeme geldi. Siyasî görüşler Halife ve Hilâfet konuları ile başladı. Sonra da diğer birçok hükümleri kapsadı. Bu arada hilâfeti esnasında uyguladığı siyasetten dolayı Osman'a ve tahkim olayını kabulünden dolayı Ali'ye ve zorla hilâfeti ele geçirmesinden dolayı da Muaviye'ye karşı çıkan Müslümanlardan bir grup meydana geldi. Topluca onlara karşı çıktılar. Halifeye biat konusunda onların görüşleri; halife olacak kimsenin Müslümanların biatını zor kullanarak değil Müslümanların gönül rızalarıyla alınması yönündeydi. Kendinde halife olabilecek yeterliliği bulunduran herkes halife olabilir, Habeşli bir köle dahi olsa; Müslüman, erkek ve adil olduğu sürece Müslümanların ona biat etmesiyle hilâfet biatı akd edilmiş/tamamlanmış olur. Ancak emrettikleri, Kitap ve Sünnetin sınırları çerçevesinde olan bir halifeye itaat gerekir. Bunlar, Osman, Ali, Muaviye veya bunları destekleyenlerden birinin rivâyet ettikleri Hadislerde geçen hükümleri almıyorlar, onların rivâyet ettikleri bütün Hadisleri, görüşlerini ve

fetvalarını reddediyorlardı. Beğendikleri kimselerin rivâyetlerini tercih ediyorlar, onların görüşlerine itibar ediyorlar, kendi âlimlerinden başka âlimleri kabul etmiyorlardı. Bunların özel bir fıkhı vardı. Bunlar “Hariciler” diye bilinen kimselerdir. Yine Ali Bin Ebu Talib [Radiyahallahu Anh]'ı ve onun çocuklarını seven bir grup daha ortaya çıktı. Bunlara göre, Ali ve çocukları Hilâfet makamına herkesten daha layıktır. Kendisinden sonra hilâfet makamına Ali'nin geçmesini Rasûl [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in vasiyet ettiğini ileri sürerler. Sahabenin çoğunluğunun Rasûlullah [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet ettikleri birçok Hadisi reddettiler. Sahabenin görüşlerine ve fetvalarına hiç önem vermediler. Sadece Ehl-i Beyt'ten imamlarının rivâyet ettikleri Hadislere ve onlardan çıkan fetvalara önem verdiler. Kendilerine ait özel bir fıkhı vardı. Bunlar da “Şia” diye bilinen kimselerdir. Ancak Müslümanların çoğunluğu yukarıda zikredilen grupların peşinden gitmediler. Halifenin, Kureyşli birisi olduğunda biat edileceği görüşündedirler. İstisnasız bütün Sahabelere karşı dostluk, sevgi ve iyi duygular beslemekteydiler. Aralarında var olan ihtilâfların tamamı küfür ve imânla hiçbir bağlantısı olmadan zanna dayalı şer'î hükümlerdeki içtihatlardan kaynaklanmaktaydı. Sahabe arasında hiçbir ayırım yapmadan rivâyet ettikleri her Hadisle delil getiriyorlardı. Zira onlara göre Sahabenin hepsi uduldür. Sahabenin her türlü fetvâ ve görüşlerini alıyorlardı. Böylelikle yönetim, istinbat metodu ve delillerin çeşidi hakkındaki ihtilâflarından dolayı, birçok konuda benimsedikleri hükümler diğer siyasî mezheplerin kabullendikleri hükümlerle uyuşmamaktaydı.

Buradan da anlaşılacağı üzere; fitnenin ortaya çıkmasıyla tarihte önemli ihtilâfların çıkmasına yol açan fikhî ve siyasî bir durum meydana geldi. Ancak bu ihtilâflar Şeriat üzerin-

de yani İslâm dini üzerinde değil İslâm Şeriatının anlaşılmasında görülen ihtilâflardı. Bu nedenle farklı görüşlere sahip olanların tamamı Müslümandı. Bazen ihtilâfları furuat/detay konular ve hükümleri aşarak usûl/deliller, istinbat metotlarına kadar vardıysa da bu onların Müslüman olmalarını zedeleyici bir seviyede olmamıştır.

Âlimler arasında cereyan eden tartışmalara gelince: Bu tartışmalar, siyasî ihtilâflar değil sadece fikhî ihtilâflara yol açmıştır. Çünkü bu ihtilâflar Halife, Hilâfet ve yönetim nizamı gibi konularda ortaya çıkan ihtilâflar değil, hükümler ve hüküm istinbat metodu üzerinde görülen ihtilâflardı. Bazı müçtehitler arasında vuku bulan tartışmalar ve ihtilâflar, aralarındaki içtihat metodunda farklılığın gündeme gelmesine neden olmuştur. Nitekim hüküm istinbatı konusunda Medine'de Rabia Bin Ebu Abdurrahman ile Muhammed Bin Şihab ez-Zühri arasında İslâmî konular üzerinde tartışmalar çıkmıştı. Bu tartışmalar, Medineli birçok fakihin Rabia'nın meclisinden ayrılmalarına ve Rabia'yı "Rabiatü'r Rey" diye lâkaplandırmalarına neden olmuştur. Aynı türden bir tartışma Kufe'de de İbrahim en-Nehai ile Şa'bi arasında vuku bulmuştur. Bu tartışmalardan hükümlerin istinbat metodunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Hatta müçtehitler içtihatı çeşitli metotları takip eder oldular. H. İkinci asrın ortalarında içtihat bu metotlar ve aralarındaki ihtilâflar iyice belirginleşti ve birçok görüşler meydana geldi. Âlimlerden ve müçtehitlerden bir grup Tabiinden ayrılmadılar ve onların uyguladıkları metot üzere yürüdüler. Ancak onlardan sonra gelenler arasındaki ihtilâflar çok genişledi. İhtilaflar nasların anlaşılması ile sınırlı kalmadı. İhtilaf ettikleri konular şer'î delillere ulaşma sebeplerini ve lügat anlamlarını bile aştı. Bu nedenle hem furuatla ilgili konularda hem de usûl ile ilgili konularda ihtilâf ettiler. Ardından fırkalara ay-

rıldılar. Her fırkanın kendisine ait bir mezhebi oldu ve bundan da birçok mezhepler meydana geldi. Bu mezheplerin sayısı dörde, beşe, altıya hatta daha da fazla sayıya ulaştı. Müçtehitler arasında içtihat metodunda görülen ihtilâflar şu üç husustaki ihtilâfa dayanmaktadır: 1- Şer'î hükümlerin kendilerinden çıkartıldığı kaynaklar. 2- Şer'î nassa bakış. 3- Nassın anlaşılmasında tatbik edilen bazı lügavî manalar.

Birincisi şu dört husustan kaynaklanmaktadır:

1-Sünnete güvenme metodu ve bir rivâyeti diğer rivâyete tercih ederken uygulanan ölçü. Sünnete olan güven, rivâyetine ve rivâyet keyfiyetine güvene dayanmaktadır. İşte müçtehitler bu güven metodunda ihtilâf ettiler. Onlardan bir kısmı Mütevatir ve Meşhur Sünnetle delil getiriyor ve güvenilir fakihlerin rivâyetlerini tercih ediyorlardı. Bu da, onların Meşhur Sünneti, Mütevatir Sünnet hükmünde görmeleri sonucunu doğurmuştur. Mütevatir ile Kur'an'daki genelliği tahsis etmişlerdir. Bir kısmı ise ihtilâfsız Medine halkının üzerine olduğu ameli ve buna muhalefet eden Ahad Haberleri terk etmişlerdir. Bir kısmı ise, ister fakih olsun ister olmasın, Ehli Beyt'ten olsun olmasın, Medine halkının ameline uysun uymasın adalet sıfatına sahip güvenilir kimselerin rivâyetleri ile delil getirmişlerdir. Bir başka grup ise imamlarının dışındaki rivâyetlere itibar etmemekte, Hadis rivâyetinde, Hadise itibar etmede ve o Hadisi alıp onunla amel etmede kendilerine ait özel bir metoda sahipti. İtimat ettikleri belli râviler olup onların dışındakilere itimat etmiyorlardı. Bazı müçtehitler, Sahabenin düşürülerek Tabiin'in doğrudan doğruya Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'den rivâyet ettiği Mürsel Hadis konusunda ihtilâf ettiler. Bir kısım müçtehitler Mürsel Hadisle delil getirmeyi kabul ederken bir kısmı ise kabul etmiyordu.

İşte Sünnete güven metodundaki bu ihtilâf nedeniyle bir grubun delil getirdiği bir Sünnetle diğer bir grup delil getir-miyordu. Bir kısmının tercih ettiği bir Sünnet, bir başkası nezdinde tercih edilmemiş bir Sünnet olabiliyordu. Bu ise, Sünnetin şer'î delil olarak alınması keyfiyetinde ihtilâfa gö-türmüştü. Böylece şer'î deliller hakkında ihtilâflar ortaya çıkmıştır.

2-Sahabenin fetvası ve takdiri. Müçtehitler ve imamlar Sahabenin fertlerinden çıkan içtihadî fetvalar hakkında ih-tilâf etmişlerdir. Bir kısım kimseler, herhangi bir fetva sını-rına bağlı kalmadan ve fetvaların tamamının dışına da çık-madan hangi Sahabeden çıkarsa çıksın bu fetvaları almayı kabul ediyordu. Bir kısmı ise Sahabenin fetvalarına masum olmayan kimselerden çıkan ferdi içtihatlar olarak bakıyor, bu fetvalardan herhangi birisinin alınabileceği gibi tamamen bunların tersine de fetva verilebileceği görüşündeydiler. Sa-habenin fetvalarının şer'î delil olmayıp istinbat edilmiş şer'î hükümler olduğunu söylüyorlardı. Bir kısım insanlar ise Sa-habeden bazılarının masum olduğu, görüşlerinin ise şer'î delil olarak alınacağı görüşündeydiler. Sahabenin sözlerini Nebi'nin sözleri, fiillerini Nebi'nin fiilleri ve takrirlerin de Nebi'nin takrirleri gibi kabul ediyorlar ve onların dışındaki Sahabeler ise masum değildirler, dolayısıyla onların görüş-leri, ne şer'î delil olarak ne de şer'î hüküm olarak kesinlikle alınmaz, diyorlardı. Yine bir kısım kimseler ise, fitneye ortak olmalarından dolayı bazı Sahabelerden hiçbir şey alınmaya-cağını, fitneye ortak olmayanlardan ise alınabileceğini söy-lemekteydiler. Buradan da deliller hakkındaki görüş ih-tilâfındaki bir başka boyut ortaya çıkmıştır.

3-Kıyas. Bazı müçtehitler Kıyasla delil getirmeyi reddetti-ler ve Kıyası şer'î delil saymadılar. Bazıları ise Kıyasla delil getirip, onu Kur'an, Sünnet ve İcmeden sonra gelen bir şer'î

delil saydılar. Ancak onlar Kıyasın şer'î delil olmasında ittifak etmeleri ile beraber hükme illet olmaya elverişli şey ve Kıyasın dayandığı husus hakkında ihtilâf ettiler. Buradan da deliller hakkındaki görüş ihtilâfı çıkmıştır.

4-İcma. Müslümanlar İcmanın delil olmasında ittifak ettiler. Bir kısmı Sahabenin İcmasını delil sayarken bir kısmı ise Ehl-i Beyt'in İcmasını delil saymaktadır. Bir başka grup Medine halkının İcmasını, bir diğeri Ehl-il Hal ve'l Akd'in İcmasını delil saymaktadır. Yine bir başka grup ise Müslümanların İcmasını delil saymaktadır. Onlardan bir kısmı; rey birliğine dayandığı için İcmanın hüccet olduğunu ve bu nedenle Müslümanlar bir araya toplanıp bir görüş ortaya koyarlarsa bu İcma sayılır ve onunla da delil getirilir, dediler. Yine, muteber İcmanın, görüş birliği olmasından dolayı değil delilin varlığını ortaya çıkardığı için hüccet/delil olduğunu söyleyenler vardır. Sahabe veya Ehl-i Beyt veya Medine halkı Rasûlü gördüler ve onunla arkadaşlık yapmışlardır. Onlar uduldür. Onlar şer'î bir görüşü söylerler ve delilini söylemezlerse, onların bu sözü, Rasûlün bir sözünü, bir amelini veya sükûtunu keşfeden, ortaya çıkaran bir delil sayılır. Hükmü rivâyet edip de delilini rivâyet etmemek, delilin onlarca şöhret bulmuş olmasından dolayıdır. Bu nedenle, onlara göre İcmanın delil oluşunun manası, bir delili keşfediyor olmasıdır. Bunun için, onların bir araya gelip bir hususu müzâkere etmeleri, sonra da topluca bir görüş belirtmeleri İcma sayılmaz. İcma, üzerinde ittifak etmeden belli bir görüşü söylemeleridir. İşte buradan da deliller hakkındaki görüş ihtilâfları çıkmıştır.

İşte bu dört husus müçtehitler arasındaki ihtilâf çatlağını daha da genişletmiştir. Bu ihtilâflar, Sahabe ve Tabiin döneminde olduğu gibi şer'î nassları anlamadan kaynaklanan ihtilâflar değildir. Bilâkis onu aşırıp, ihtilâflar şer'î nassları an-

lama metodu hakkında ihtilâflara ulaşmıştır. Bir başka ifâde ile bunlar hükümler konusundaki ihtilâf değildir. Bu ihtilâflar, hükümler konusundaki ihtilâfları aşarak hüküm istinbat/çıkartma metodu hakkındaki ihtilâflar haline gelmiştir. Bu nedenle bazı müçtehitlerin; şer'î delillerin; Kitap, Sünnet, İmam Ali [Radiyallahu Anh]'in sözleri, Ehl-i Beyt'in İcması ve akıldan meydana geldiğini söylediklerini görmekteyiz. Bir başka grup müçtehit ise; şer'î delillerin; Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas, İstihsan, Sahabe mezhebi ve bizden öncekilerin Şeriatından meydana geldiğini söylemektedirler. Yine bir kısmı; şer'î delillerin; Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas ve İstidlal'den meydana geldiğini söyler. Yine şer'î delillerin, sadece; Kitap, Sünnet ve İcmadan meydana geldiğini söyleyenler var. Bir kısım da; Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas ve Mesalihi Mürsele'den meydana geldiği söyleyenler vardır. Bu nedenle müçtehitler şer'î deliller hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâflar da içtihat metodundaki ihtilâflara yol açmıştır.

İçtihat metodundaki ihtilâfın dayandığı ikinci hususa gelince: Bu, şer'î nasslara bakışla ilgilidir. Bazı müçtehitler şer'î nassda geçen ibareyi anlamaya bağlı kalarak, o ibarenin delâlet ettiği anlamların sınırında durup onlara bağlı kalıyorlardı ki bunlar Ehl-i Hadis diye isimlendirilmişlerdir. Bazı müçtehitler, lafızların manalarına ilâveten nasslarda geçen ibarelerin delâlet ettiği makul manalara da bakmışlardır. Bunlar da Rey Ehli diye isimlendirilmişlerdir. Bu nedenle de birçokları müçtehitlerin, Hadis Ehli ve Rey Ehli olmak üzere iki kısma ayrıldıklarını söylemektedirler. Ancak bu ayrım, Rey Ehli'nin teşrilerinde Hadise yer vermedikleri, Hadis Ehli'nin de teşrilerinde görüşe yer vermedikleri anlamına gelmemektedir. Bilâkis bunların tamamı teşrilerinde Hadise ve görüşe yer vermektedirler. Çünkü Hadisin şer'î delil olduğunda ve nassı akılla anlayarak görüşle içtihat

yapmanın şer'î hüccet olduğunda müçtehitlerin tamamı müttefiktirler. Konuyu dikkatlice inceleyen kimse meselenin Hadis Ehli veya Rey Ehli olmadığını görecektir. Asıl mesele, şer'î hükmün dayandığı delil üzerindeki incelemedir. Çünkü Müslümanlar hüküm istinbat etmede önce Allah'ın Kitabına ve Rasûlü'nün Sünnetine dayanmaktadırlar. Kur'an ve Sünnette bunu açık olarak bulamazlarsa, Kur'an'dan ve Sünnetten hüküm istinbat için akıllarını çalıştırıp görüşlerini çıkarırlar. Allah'ın Kitabında geçen hüküm; وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

"Allah alışverişi helâl faizi haram kıldı" [el-Bakara 275] ayeti gibi sarih bir hüküm ise, hükmün delili Allah'ın Kitabıdır. Eğer hüküm, Muslim'in İbn-u Ömer'den tahric ettiği; لَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ **"Biriniz kardeşine sattığını başkasına tekrar satmasın"** Hadisinde olduğu gibi sarih bir hüküm ise, hükmün delili Hadistir. Fakat Cuma ezanı esnasında icarenin/kiralamanın haram olması, fethedilen arazinin mülkiyetinin Beyt-ul Mal'e, yararlanma hakkının da halka ait olması gibi konular, Kitaba ve Sünnete dayansa bile rey/görüş sayılır. Bu nedenle ister küllî bir hüküm vasıtası ile bir sonuca varılsın isterse Kitaptan ve Sünnetten istinbat edilmiş olsun, hakkında açık bir nass bulunmayan her şeyin rey/görüş olduğunu iddia etmektedirler. Oysa gerçekte, gerek genel kaidede aracılığı ile elde edilsin gerekse Kitapta ve Sünnette geçen bir nassın mefhumundan istinbat edilen bir görüş olsun, rey/görüş diye isimlendirilmez. Bilâkis bu, bir şer'î hükümdür. Çünkü o, bir delile dayanan bir sözdür, bir delile bağlanmaktadır.

Müçtehitlerin Hadis Ehli ve Rey Ehli diye isimlendirilmelerinin aslı şudur: Hükümlerin istinbat edildiği esasları inceleyen bazı fakihler, şer'î hükümlere ait manaların akılla ilgili yönlerinin de bulunduğunu bu hükümlerin insanların prob-

lemelerini çözmek, onların çıkarlarına olan şeyleri gerçekleştirmek ve kötü şeyleri onlardan uzaklaştırmak için inmiş olduğunu gördüler. Bu nedenle nassların, ibarelerin delâlet ettiği her şeyi kuşatacak şekilde geniş bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. İşte bu esasa göre nassları anlamaya, bir nassı diğer bir nassa tercih etmeye ve hakkında açık nass bulunmayan konularda istinbatta bulunmaya başladılar. Bu arada bazı fakihler ise, Ahad Haberleri ve Sahabe fetvalarını ezberlemeye önem verdiler. İstinbatlarında nasslarının sınırında bu Ahad Haberleri ve Sahabe sözlerini anlamaya yöneldiler ve bunları karşılaştıkları yeni olaylara uyguladılar. İşte buradan nassların şer'î delil sayılmasında ve illete itibar edilip edilmeme konusundaki ihtilâflar ortaya çıktı.

Rey meselesinde aslanan, reyden nehyeden delillerin var olduğudur. Sahih-i Buhari'de Urve Bin Zübeyr'den şöyle dediği geçmiştir: "Başımızda hac emiri olan Abdullah İbn-u Amr İbn-u el-As'ın şöyle dediğini işittim. Ben Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'i şöyle derken işittim: إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْزِعُ الْعِلْمَ بَعْدَ أَنْ أَعْطَاكُمْوَهُ انْتِزَاعًا وَلَكِنْ يَنْتَزِعُهُ مِنْهُمْ مَعَ قَبْضِ الْعُلَمَاءِ بِعِلْمِهِمْ **Allah bu ilmi sizze verdikten sonra silmek suretiyle değil, âlimleri ilimleriyle çekip alarak ilmi de alacaktır. Geride birtakım cahil insanlar kalacaktır ve insanlar onlardan fetvalar soracak ve onlar da reyleri/görüşleri ile fetvalar vereceklerdir. Böylece hem kendileri sapacaklar hem de başkalarını saptıracaklardır.**" [el-Buhari, Abdullah İbn-u Amr'dan tahriç etti] Yine Avf İbn-u Malik el-Eşcai'den Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: تَفْتَرِقَ أُمَّتِي عَلَى بَضْعٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً أَكْثَرُهَا فِتْنَةٌ قَوْمٌ يَقْيِسُونَ الدِّينَ بِرَأْيِهِمْ يَحْرِمُونَ بِهِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ وَيَحْلُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ **"Ümmetim yetmiş kadar fırkaya ayrılacaktır. Fitne bakımından bunların en büyüğü, reyleriyle dini Kıyas-**

layarak Allah'ın helâl kıldığını haram kilânlar ve haram kıldığını da helâl kilânlardır." [El-Bezzar ve Tebarani el-Kebir'de tahrif ettiler]

Yine İbn-u Abbas'tan Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem]'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ*

"Kur'an hakkında kendi görüşü ile söz söyleyen kimse cehennemden yerini hazırlasın." [Tirmizi] İşte

bu Hadisler reyin kınanması konusunda gayet açıktırlar. Ancak burada kınanan rey, Hanefi'lerde olduğu gibi Rey Ehli fakihlerin üzerine oldukları rey değildir. Hadislerde kınanan rey, senetsiz/delilsiz dayanaksız olarak Şeriat hakkında söz söylemektir. Şer'î bir asla dayanan reye gelince: Hadisler ve Sahabenin sözleri, bunun zemmedilen rey olmayıp şer'î bir hüküm olduğuna delâlet etmektedir. Zira Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] hakimiyet ile içtihat etmesine cevaz vermiş ve gayesi hakkı bilmek ve ona tabi olmak oldukça rey ile içtihadında hata ettiği zaman ona bir ecir/sevâp olduğunu belirlemiştir. Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] Ahzab günü Ashabına ikinci namazını Beni Kurayza'da kılmalarını emretti. Onlardan bir kısmı içtihatlarına dayanarak namazı yolda kıldılar ve bizden namazı geciktirmemizi istemedi, bizden ancak süratle hareket etmemizi istedi, diyerek nassın manasına bakmışlardır. Bir başka grup ise namazı geciktirerek Beni Kurayza'ya varıncaya kadar geciktirme şeklinde içtihat ettiler ve namazı geceleyin kıldılar. Bunlar ise nassın lafzına baktılar. Rasûl de her iki grubun görüşlerinin ikrar etti/kabul etti. Yine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem], Muaz'ı Yemen'e göndermek istediğinde ona şöyle dediği geçmiştir: *قال: قال بكتاب الله قال: فإن لم تجد. قال بسنة رسول الله. قال:*

قال: قال بكتاب الله قال: فإن لم تجد. قال: اجتهد رأيي. فقال: الحمد لله الذي وفق رسول رسول الله لما يبحه

رسوله **'Ne ile hükmedeceksin? Allah'ın kitabı ile. Allah'ın kitabında bulamazsan? Allah'ın Rasûlünün sünneti ile. Al-**

lah'ın Rasûlünün sünnetinde de bulamazsan? “Kitap ve sünnete göre kendi görüşümlle içtihat ederim” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle dedi: **“Allah'ın Rasûlünün elçisini Allah ve Rasûlünün sevdiği şeyde muvaffak kilân Allah'a hamd olsun.”** [Ebu Davud] İşte Rey Ehli müçtehitlerin ve fakihlerin Sünnetle amel ederek takip ettikleri rey budur. Bu, nassa dayanan bir görüştür. Her ne kadar bunlar Rey Ehli diye isimlendirilmiş olsa da bunlar da Hadis Ehlidirler. Hatta Rey Ehli olarak meşhur olan Ebu Hanife'nin mezhebine tabi olan Hanefi'lerin tamamına göre sahih Hadisin dışında kalan Hasen Hadis, Kıyas-tan ve reyden daha evladır. Hanefi'ler Hasen bir Hadis olmasına rağmen namazda "kahkaha" Hadisini Kıyas ve reyin önüne geçirdiler. On dirhemden daha az bir değere sahip bir eşyanın çalınmasında el kesme cezasının uygulanamayacağı görüşündedirler. Oysa el kesme olayında delil olarak kullandıkları bu Hadis sahih derecesine ulaşmamış bir Hasen Hadistir. Bu da, onlara göre görüşün/reyin nassı anlamak demek olduğuna delâlet etmektedir. Onlar, Kıyası, sahih Hadisten daha alt derecede bulunan Hasen Hadisten daha aşağı bir dereceye indirmişlerdir. İşte bu da, reyden kastın, nassı anlamak ve nassa dayanan görüş olduğuna işâret etmektedir. Dolayısıyla Rey Ehli aynı zamanda Hadis ehlidirler.

İstinbat metodunda ihtilâfa yol açan üçüncü husus ise, nassları anlamada uygulanan bazı sözlük manalardır. Arap dili üslûblarını ve bunların işaret ettiği anlamları istikra edilmesi sonucunda müçtehitler arasında bazı ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Bir takım müçtehitler, nassın mantukundaki hükmün sabit olmasına binâen ve mefhumu muhalifinde bu hükmün tersinin sabit olmasına binaen hüccet olduğu görüşündeler. Yine bazı müçtehitler, tahsis edilmeyen genelin, bütün fertlerini kapsamakta kesin olduğunu söylerken, bazı-

ları ise bunun zannî olduğu görüşündeler. Yine bazılarına göre mutlak emir vâcip oluşu ifâde eder ve karine olmaksızın mutlak emir vâcip oluştan başka bir anlama delâlet etmez. Bazı müçtehitlere göre ise emir, mücerred olarak bir fiilin yapılmasını ister, vâcip oluşu veya başka bir hükmü belirleyen şey ise var olan karinedir. İşte buna binaen, nassları anlamada ihtilâfın ortaya çıkması, içtihat metodunda da ihtilâfların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tabiin tabakasından sonra hüküm istinbatında görülen ihtilâflar işte böylece ortaya çıkmıştır. Ve böylece de her müçtehidin kendine ait özel bir metodu olmuştur. İstinbat metodundaki bu ihtilâftan fikhî mezhepler meydana gelmiştir. Bu ihtilâflar nedeniyle fikhî servet gelişmiş ve fıkhta büyük bir büyümeye neden olmuştur. Bu nedenle anlayıştaki bu ihtilâf doğal olup aynı zamanda fikrin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bazen Sahabe birbirine muhalefet etmiştir. Ali, Ömer ve Zeyd İbn-u Sabitten almış olmasına rağmen Abdullah İbn-u Abbas onlara muhalefet etmiştir. Tabiilerden çoğu, bazı Sahabeye muhalefet etmiştir. Yine Malik, şeyhlerinin çoğuna muhalefet etmiştir. Yine Cafer-i Sadık'tan öğrenmiş olmasına rağmen bazı meselelerde Ebu Hanife, kendisinden almasına rağmen Cafer-i Sadık'a muhalefet etmiştir. Yine İmam Malik'den öğrenmiş olmasına rağmen bazı meselelerde Şafii, Malik'e muhalefet etmiştir. İşte böylece âlimler birbirlerine muhalefet ediyorlar, öğrenciler üstatlarına ve hocalarına muhalefet etmelerine rağmen bu hareketleri saygısızlık veya hocalarının yolundan çıkma saymıyorlardı. Çünkü İslâm, içtihadı teşvik etmiştir. Her âlim, anlama ve içtihat etme, Sahabeye veya Tabiine veya bir şeyhin ve hocanın görüşüne bağlı kalmama hakkına sahipti.

İslâm Fıkhının Gelişmesi

Müslümanlar, aralarındaki ihtilâflara rağmen müçtehitleri taklît ediyorlardı. Çünkü onların ihtilâflarının temeli şer'î delile dayanıyordu. Her müçtehidin Şâri'in hitabı ile ilgili anlayışı, hem kendisi hem de onu taklît eden kimse hakkında şer'î hüküm sayılıyordu. Çünkü Şâri'in hitabı şer'î hükümdür. Şâri'in hitabını anlamanın dışında şer'î hükme ulaşmanın yolu yoktur. Bu nedenle Şâri'in hitabı ve bu hitabı anlamak şer'î hükümdür. Ancak bu hüküm, Şâri'in hitabını anlayan ve bu anlayışta hitabı anlayanı taklît eden kimse için şer'î hüküm sayılır. Şâri'in hitabını anlayabilenler içtihat ederler. Fakat içtihat derecesine ulaşamayan kimseler, hükümlerde içtihat derecesine ulaşp içtihat edenleri taklît ederler. Burada yapılan iş, mezheplerden herhangi bir mezhebi taklît etmek olmadığı gibi, fakih bir şahsı taklît etme işi de değildir. Taklît etmek demek, fakihin istinbat ettiği şer'î hükmü almak ve onunla amel etmek demektir. Çünkü Müslüman yalnızca şer'î hükme uymak ve onunla amel etmekle emrolunmuştur. Müslüman herhangi bir mezhebe veya herhangi bir şahsa uymak veya mezheplerden herhangi biriyle amel etmek veya herhangi bir şahsa tabi olmakla emrolunmamıştır. Kendi içtihadı ile bir şer'î hükme ulaşma gücüne sahip olduğu zaman kendi içtihadı ile amel eder. Bu güce sahip olmayan kimse başkasının istinbat ettiği şer'î hükmü alır. İlk asırdaki müçtehitlerin sayısı binlerle ifâde ediliyordu. Bu nedenle Müslümanların taklît ettikleri müçtehitlerin sayısının dört, beş, altı veya belli bir sayıdaki mezheple sınırlı olmadığını görmekteyiz. Bilâkis o dönemde birçok mezhep ve birçok müçtehitler vardı. Her cemaat, mezhebi olsun olmasın her müçtehidin istinbat ettiği hükümleri taklît ediyorlardı. Örneğin Kufe halkının geneli Ebu Hanife ve Süf-

yan es-Sevri'nin fetvalarına göre amel ediyorlardı. Ancak Kufe halkından Şiiler, Cafer es-Sadık'ın mezhebine göre amel ediyorlardı. Mekke halkı İbn-u Cüreyh'in, Medine halkı İmam Malik'in, Basralılar Osman'ın, Şam halkı el-Evzai'nin, Mısır halkı İbn-u Sa'd'ın, Horasan halkı Abdullah Bin Mübarek'in ve Yemen halkının bir kısmı Zeyd Bin el-Hüseyin'in fetvalarına göre amel ediyordu. Yine birçok Müslüman, Said İbn-u el-Müseyyeb, İbn-u Ebi Leyla, İkrime, Rabiâtü'r Rey, Muhammed Bin Şihab ez-Zühri, Hasan el-Basri, el-Leys Bin Sa'd, Süfyan Bin Uyeyne, İshak Bin Rahaveyh, Ebu Sevr, Davud ez-Zahiri, İbn-u Şebreme ve İbn-u Cerir Et-Taberi'nin fetvalarına göre amel ediyordu. Bunların tamamı hem müçtehit hem de mezhep sahibi kimseler idi. Bu mezheplerin her birinin kendine ait bir içtihat metodu ve hükümler hakkında belirli görüşleri vardı. Müçtehitlerden ve imamlardan birçoğu buldukları bölgelerde kadılık ve yöneticilik yapıyorlardı. İmamların, kadıların ve yöneticilerin ihtilâfları, hükümlerde ihtilâfa yol açmıştır. Herkes ya kendi görüşüne göre ya da görüşünü benimsediği bir fakihin görüşüne göre hükmediyordu. Bu uygulama sonucunda devlette aynı meselede çeşitli hükümler ortaya çıktı. Bu nedenle bazı âlimler, ortaya çıkan problemler hakkında verilen hükümlerin tek hükümde birleştirilmesi ve halifenin de bu konuda bağlayıcı bir emir çıkarması yönünde net bir tavır sergilediler. Toplumun durumunu iyi bilen bazı kimseler, kadıların yükünü hafifletmek ve işlerini kolaylaştırmak için, Kadıların ve diğerlerinin hüküm verirken müracaat edecekleri bir kitabın yazılmasını uygun görmekteydiler. Nitekim, bu konu ile ilgili olarak İbn-u el-Mukaffa', Halife el-Mansur'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Müminlerin emirinin bakacağı işlerden birisi de Basra, Kufe ve bunların dışındaki diğer şehirlerde ve yerleşim birimlerinde kadılar ve yöneticiler tara-

findan verilen çelişkili hükümler konusudur. Can, mal ve namus konularında verilen hükümler arasındaki ihtilâflar aşırı boyutlar kazandı. Can ve namusla ilgili bir meselede, Basra'da verilen hüküm kanı ve ırzı helâl kılarken aynı meselede Kufe'de verilen hüküm haram kılmaktadır. Benzeri ihtilâflar Kûfe civarında da görülmekte ve bir nahiyede verilen hüküm helâl kılarken bir başka nahiyede verilen hüküm ise haram kılmaktadır. Ancak bu kadar çok sayıdaki farklı hükümler, yöneticileri ve emirleri altındaki kadılar tarafından Müslümanların kanları ve namusları hakkında uygulanmaktadır. Eğer Müminlerin Emiri bu değişik hüküm ve uygulamaların bir kitapta toplanıp, her bölgenin delil olarak kabul ettiği Sünnet ve Kıyas gibi delillerle bir araya getirilerek herkesin buna göre hükmetmesini emrederse ve bunun dışındakilerle hükmetmekten de alıkoymasını ilgili bir karar çıkartırsa uygun olur kanaatindeyim. Doğru ve yanlış hüküm uygulamaları, bir kitapta toplanarak bunların içerisinden doğru olanlar tespit edilip Emir-ul Müminin tarafından tatbikata konulursa Müslümanlar arasında bir birlik sağlanmış olur. Böyle bir birlik, imamdan imama Kıyamete kadar devam edip gider." Ancak halife Mansur bu mektuptan etkilenmesine rağmen onu uygulamaya koymamıştır. Fakat Mansur, bu etkilenme ile fakihlerin ve Hadisçilerin kendilerine ulaşan nassları, ihtiyaç duydukları zaman insanların müracaat edip faydalanabilecekleri bir şekilde tedvin etmelerini istedi. Mansur'un İbn-u el-Mukaffa'nın görüşüne göre devlet içerisinde insanları muayyen hükümler etrafında toplayacak şekilde anayasa ve kanunlar yapmamasının sebebi, Mansur ile İmam Malik arasında geçen olaydır. İbn-u Sa'd "Et-Tabakat" isimli kitabında Malik İbn-u Enes'den şunu rivâyet eder: "Halife Mansur hacca geldiği zaman bana şöyle dedi: Senin şu kitabında yerleştirmiş olduğun şeyleri

çoğaltmak sonra da bu nüshalardan birer tane Müslümanların yaşadığı şehirlere göndermek ve oradaki yöneticilerin o kitapta yazılı olanlarla amel etmelerini, kitabın dışına çıkmamalarını emretmek kararlılığındayım. Bunun üzerine ben: Ey Müminlerin Emiri böyle yapma. Çünkü insanlar birçok sözlerle karşılaştılar. Hadisleri işittiler ve rivâyetlerde bulundular. Her kavim daha önce kendilerine ulaşanları aldı ve onlara göre amel etti, herkes kendisine uygun olanı seçti. İnsanları bu hal üzere bırak, dedim." Bu nedenle Halife Mansur, mezhepleri ve görüşleri birleştirmede. Uygun gördükleri hükmü almada görüşlerinde içtihatlarında insanları serbest bıraktı. Aynı şekilde kadıları ve yöneticileri de istedikleri hükmü almada serbest bıraktı. Bunun sonucunda fıkıh imamlarından her imamın öğrencileri hocalarının görüşlerini incelemeye ve onun mezhebini şerh etmeye başladılar. Yaşanan bu ihtilâflara bakış değişti ve fıkıh usûlünün okunup incelendiği gibi okunup incelenen "İlm-ul Hilaf" şeklinde isimlendiren özel bir ilim dalı haline geldi. Bunun üzerine de "imamların ihtilâfı rahmettir" dediler. Her imamın öğrencileri detayları genişletiyorlardı. İşte bu genişlemeler, bazı müçtehitlerin mezheplerinin devam etmesine bazılarının da silinmesine neden olmuştur. Evzai, Hasan el-Basri, es-Sevri, İbn-u Cerir et-Taberi gibi âlimler, büyük imamlardan olup ilim ve içtihat bakımından da geniş bir yer işgal edenlerdendi. Ancak onlar detaylı konularda uzun uzun incelemelerde bulunmayıp sadece usûl ile yetindiler. Mezheplerini şerh edecek öğrencileri yoktu. Bu nedenle de onların görüşleri ile amel edilmedi ve mezhepleri insanlar arasında yayılmadı. Fakat Ebu Hanife, Cafer Sadık, Zeyd Bin el-Hüseyn, Şafii, Ahmed Bin Hanbel ve Malik gibi imamların talebeleri ve tabileri vardı. Onlar hocalarının görüşlerini bir arada topladılar ve mezhepleri devam etti. Cafer-i Sadık ve onun dışındadır.

ki Ali ailesi, Ebu Cafer el-Mansur tarafından şiddetli baskı altında tutulmasına rağmen birçok hükümler istinbat edebilmiş, Şia ve Şia dışında birçok talebeleri olmuştur. Talebeleri Cafer es-Sadık'ın görüşlerini bir araya getirdiler ve görüşlerine Sünnete yakın bir gözle baktılar. Böylece mezhebi yüzünün birçok bölgesinde yayıldı. Ebu Hanife'nin birçok talebeleri vardı. Ebu Yusuf, Muhammed Bin el-Hasan eş-Şeybani ve Züfer en meşhur talebelerinden olup bunların tamamı Ebu Hanife gibi müçtehittir. Ancak bunlar mezheplerini Ebu Hanife'nin mezhebi ile meczettiler. Ebu Hanife'nin mezhebinin tedvinindeki/yazılmasındaki üstünlük onlara aittir. Aynı şekilde, Medine'de İmam Malik'in de birçok talebeleri vardı. İmam Malik geniş bir şöhrete sahipti. Özellikle de Hadis ve Hadis ricali tetkiklerinde, özellikle de "el-Muvatta" isimli kitabı ile geniş bir şöhrete sahipti. Ondan sonra gelen öğrencileri fetvalarını bir arada topladılar ve furuatta/detay konularda genişlettiler ve çeşitli meselelerde fetvaları ile cevap verdiler. İmam Malik'in mezhebinin yayılmasındaki üstünlük ve katkılar da yine talebelerine aittir. İmam Şafii ise şöhreti fıkıh ilmindeki başarısı ile kazanmıştır. Onun bu başarısını fıkıh usûlü konusunda yazmış olduğu "el-Ümm", "Er Risâle" ve "İbtalü'l İstihsan" isimli kitapları açıkça delâlet etmektedir. İmam Şafii'nin bu eserleri, yaşadığı asırdaki fikrî uyanış için en büyük örnektir. er-Rabi' ve el-Müzenni gibi öğrencileri onun çizdiği bu yol üzere yürüdüler ve görüşlerini yaydılar, mezhebini açıkladılar ve mezhebini birçok bölgede yaydılar. Ahmed Bin Hanbel de böyledir. Mezhebinde Hadislerin ağırlığı olmakla beraber öğrencileri mezhebini açıkladılar ve görüşlerini yaydılar. Bu öğrencilerin ilk üstünlükleri sadece hocalarının ve imamlarının mezheplerini yaymada değil, fıkıhı şerh etmede ve onun gelişmesi konusunda yaptıkları katkılarında da vardır. Hatta

onların asrı fıkhıta, imamların yaşadığı asırdan daha parlak bir dönem sayılır. Çünkü hükümlerin şerhi ve delillerin tafsilatı, imamların öğrencilerinin yaşadığı dönemde gerçekleşmiştir. İşte böylece fakihler, fıkıh çalışmalarında ve şerhinde ve özellikle de fıkıhın gerçek temeli olan fıkıh usûlünde önemli bir gayret sarf etmişlerdir. Fıkıh büyük gelişmeler gösterdi. Mezheplerin oluştuğu asırdan sonra H. Dördüncü asırda fıkıh parlaklığının, gelişmesinin zirvesinde idi.

İslâm Fıkhnın Gerilemesi

Müçtehitlerin öğrencilerinden sonra mezheplerin tabileri ve taklîçileri geldi. Ancak bunlar, içtihat ve hükümleri istinbat hususunda imamların ve mezhep sahiplerinin takip ettikleri yolu takip etmedikleri gibi, delilleri inceleyip, delillendirme keyfiyetini açıklamak, bunların hükümlere indiriliş keyfiyetini açıklamak ve meseleleri şerh etmek ile ilgili olarak müçtehit imamların öğrencilerinin takip ettikleri yolu da takip etmediler. Her imamın tabileri veya her mezhebin âlimleri, ancak kendi mezheplerinin zaferine, her vesile ile tafsilî hükümlerin ve usûlün desteklenmesine önem veriyordu. Delilin sıhhatli olup olmadığının incelenmesine, mezheplerinin görüşüne ters düşse bile racih olan delilin mercuh olan delile tercih edilmesine önem vermediler. Bazen kendi görüşlerinin doğru olduğunun ve karşıt görüşün ise yanlış olduğunun ispatlanması amacıyla deliller getirmeye önem verdiler. Bazen de mezhep sahiplerini ve mezhep imamlarını överek mezheplerini desteklemeye yönelik çaba harcamışlardır. Bu, mezhep âlimlerini meşgul etti ve onları ilk esas olan Kur'an ve Hadisten yüz çevirtirdi. Onlardan hiç biri mezhep imamlarının görüşlerini desteklemek dışında Kur'anın bir nassına veya Hadise müracaat etmiyordu. Böylece araştırmaları mezhepleri ile sınırlı kalarak, mutlak içtihad ve kendinden hükümlerin istinbat edildiği temel kaynaklara müracaata önem vermekten uzaklaştılar. Onların bütün gayret ve çabaları mezheplerinde veya mezhepleri ile ilgili bir meselede içtihat yapmakla veya körü körüne taklît etmekle sınırlı kaldı. Onlar taklîtlerinde, "mezhebimizin görüşüne ters düşen her ayet ve Hadis tevil edilmiştir veya nesh edilmiştir" diyecek kadar ileri gittiler. Mezheplerden bir mezhebi taklît etmenin Müslümana farz olduğunu söyle-

diler. Ezher gibi İslâmi enstitülerde okumaya başladılar. "Cevherü't Tevhid" isimli eserin sahibi taklîdin vucubiyeti hakkında yazdığı bir şiirde şöyle der:

وواجب تقليد حبر منهم كذا حكى القوم بلفظ يفهم

Onlardan birini taklît etmek vâciptir / Anlaşılır bir lafızla kavim böyle dedi

Hatta bunlar bununla da yetinmeyerek Müslümanlara içtihat kapısını kapatmaya kadar vardılar. İctihadın câiz olmadığını söylediler. Hatta içtihat ehliyetine haiz olan âlimlerden bir çoğu içtihat etmeye ve kendilerine müçtehit de-dirtme cesaretini gösteremediler. Bu gerileme H. Dördüncü asrın sonlarında başladı. Ancak başlangıcından H. Altıncı asrın sonları ile Yedinci asrın başlarına kadar yine de biraz ilerleme vardır. İctihat kapısının kapalı olduğunu söyleyen kilitçilerin zamanına kadar müçtehitler ve âlimler vardı. Fakat H. Yedinci asrın başlarından H. Onüçüncü asrın sonlarına kadar geçen dönem fıkhıta tamamen gerileme dönemidir. Ancak bu çöküş İslâm sınırları çerçevesinde ve düşünmede olmuştur. Bununla beraber fikhî görüşler İslâmi görüşlerdir. Fakat Onüçüncü asırdan sonra yani H. 1274'den şimdiye kadar İslâm dışı kanunlarla şer'î hükümlerin birbirine karışmasıyla İslâm fıkhındaki gerileme/çöküntü en uç noktaya ulaştı.

Bu fikhî çöküntü insanları şer'î hükümleri çalıştırmaya zorlamaya itmiştir. İslâm Şeriatı, bütün âleme yeterli iken, bu dönemden sonra onu, bizzat kendi mensuplarına dar gelir hale getirdiler. Hatta İslâm Şeriatının dışında başka kanunları almak zorunda kaldılar. Böylece birçok müttaki Müslümanlar, İslâm Şeriatının dışındaki yasalarla muhake-me olunmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru halkın İslâm'ı bilmemesi ve fakihlerin cehâleti, geri kal-

malarının ve devletlerinin yıkılmasının en büyük sebebini oluşturmaktadır. Zira o dönemde fakihler, yeni olan her şeyin haram, her düşünürün de kâfir olduğuna fetva verecek kadar donuklaştılar. Bu fetvalar arasında kahve çıktığı zaman kahvenin, sigara kullanılmaya başlandığı zaman sigara içmenin ve halkın fes giymesinin haram olduğunu söyleyen bazı fakihlere rastlandı. Yine matbaa icat edildiği zaman devletin Kur'an'ı Kerim'i matbaada bastırmak istemesine bazı fakihler karşı çıkararak bunun haram olduğunu söylediler. Telefon çıktığında ise bazı fakihler telefonla konuşmanın haram olduğuna fetva verdiler. İşte bunlar ve benzeri bazı konular hakkında hem gülünecek hem de ağlanacak bazı fetvalar verdiler. Hatta neredeyse İslâm fıkıhı, Müslümanlar tarafından tamamen bilinmez duruma geldi. Durum şer'î hükümlerin incelenmesinden Batı kanunlarının incelenmesine dönüştü. Bunun neticesi olarak da, varlığı Müslüman memleketlerinde birer utanç sayılân hukuk fakülteleri kuruldu. Bu fakültelerde şer'î hükümler yerine, Batı kanunları tedris edilmeye/ öğretilmeye başlandı. Osmanlı Devleti'nin sonlarında -ki İslâm Devleti olarak başında müslümanların Halifesi vardı- İslâm fikhını esas alarak Batı hukukunu kanunlaştırma yoluna girdiler. Bu amaçla H. 1286'da medeni kanun olarak el-Mecelle'yi yazdılar ve H. 1293 yılında da Mecelle'ye göre amel etmenin gerekliliği konusunda hüküm çıkardılar. Daha önce H. 1274 yılında hadler, cinayetler ve tazir cezaları yerine ceza kanunlarını, H. 1276'da da ticaret kanununu koydular. H. 1294 yılında Hilâfet nizamının tamamen ilga edilmesi için bir anayasa hazırladılar. Ancak bu anayasa iptal edildi. H. 1326'da yani M. 1908 yılında iptal edilen bu anayasayı geri getirdiler. Ancak onlar, Batı kanunlarıyla İslâm arasında bir uyumlaştırma yapmaya çalıştılar ve Hilâfet nizamını olduğu gibi bıraktılar. İşte böylece fıkıh

çökerek, kanunlara dönüştü. İslâm'a uygun olduğu gerekçeyle, şer'î hükümler terk edilerek İslâm hükümlerinin dışındaki hükümler alındı. Böylece İslâm'a uygun olan her şeyin herhangi bir insandan alınabileceği düşüncesi egemen oldu. Âlimlerin gayret ve çabaları neredeyse yok denecek derecede zayıfladı ve tamamı taklîtçi oldular. Buna rağmen onlar İslâm'ın görüntüsünü temsil ediyorlardı. Fakat Hilâfet yıkıldıktan, İngiliz ve Fransız kâfirleri İslâm topraklarını istilâ ettikten ve İslâm memleketleri Arap, Türk, İran gibi milliyetçi esasa göre parçalandıktan sonra İslâm fıkıhı, insanlar arasındaki ilişkilerden, eğitim ve öğretimden kaldırıldı. İslâmî fıkıh, Mısır'da Ezher, Irak'ta Necef, Tunus'ta ez-Zeytune Üniversitesi gibi yerlerde sadece Yunan felsefesi okutulur gibi okutulur hale geldi. Çöküntü korkunç bir boyuta ulaştı. Zira İslâmî fıkıh, Müslümanların ilişkilerinden kalktı.

Roma Hukukunun İslâm Fıkhını Etkilediği Saçmalığı

İslâm'a kin besleyen ve Müslümanlara buğz eden bazı müsteşrikler/oryantalistler, ilk zamanlarda Müslümanların giriştikleri fetihler sonucunda, Müslümanların Roma hukukundan ve kanunlarından büyük çapta etkilendiklerini iddia etmektedirler. Roma hukukunun, İslâm fıkhının kaynaklarından birini meydana getirdiğini ve bazı hükümlerinin Roma hukukundan beslendiğini söylediler. Bu iddiaya göre Tabiin asrında ve onlardan sonraki dönemde istinbat edilen bazı şer'î hükümler, Müslümanların Roma hukukundan almış oldukları Romalılara ait hükümlerdir. Bu oryantalistler, İslâmî fetihlerin yapıldığı dönemde Şam ve civarında, Filistin ve Beyrut sahilleri boyunca Kayseriye'de (Bizansta) Roma hukukunun okutulduğu okulların bulunduğunu söyleyerek bu iddialarını delillendirmeye çalıştılar. Aynı şekilde Şam bölgesinde Roma sistemine göre hareket eden ve Roma kanunlarına göre hükmeden mahkemelerin bulunduğunu ve İslâmî fetihlerin yapılmasından sonra da bu mahkemelerin belli bir zaman devam etmesinin, Müslümanların bu mahkemeleri kabul ettiklerinin ve onlardan bir şeyler aldıklarının, Roma sistemine ve hukukuna göre hareket ettiklerinin göstergesi olduğunu iddia ettiler. Bu iddialarını desteklemek maksadıyla da kendilerinden bir takım varsayımlar ortaya atarak şöyle dediler: "Müslümanlar gibi birazcık olsun medeniyetten nasibini almamış bir kavmin Bizan'sın hâkimiyeti altında bulunan Şam toprakları gibi medeni şehirleri fethettikleri zaman ne yapacaklarını ve ne ile hükmedeceklerini düşünmeleri, sonra da Roma kanunlarından alıntılar yapmaları gayet doğaldır." Ardından da İslâmî fikhın bazı bölümleri ile Roma hukukunun ve kanunlarının bazı bölümleri arasında karşılaştırma yaptığımız zaman, her ikisi ara-

sında bir benzerliğin var olduğunu, hatta benzerlikten de öte "iddia edene delil getirmek, inkâr edene de yemin etmek düşer" gibi bazı hükümler, "fıkıh" ve "fakih" kelimeleri gibi kavramlar, olduğu gibi Roma hukukundan alındı dediler. Hatta bu müsteşrikler daha da ileri giderek "İslâm fıkhnın Talmud'dan hükümler aldığını, Talmud'un da bu hükümleri Roma hukukundan aldığını" söylediler. Bu durumda onların iddialarına göre İslâm fıkhi, doğrudan doğruya Şam medreselerinde okutulan ve mahkemelerinde uygulanan Roma hukukundan, Talmud'dan nakledilerek Talmud aracılığı ile Roma hukukundan alınmış olmaktadır.

Bunlar müsteşriklerin sırf varsayımların dışında herhangi bir delil getirmeden iddia ettikleri şeylerdir. Müsteşriklerin bu sözleri, şu sebeplerden dolayı boş ve çürüktür:

Birincisi: Gerek Müslümanlar, gerek müsteşrikler, gerekse başkaları olsun hiç bir kimse, Müslüman fakihlerin veya fakihlerin dışındakilerin ne tenkid ne teyid ne alıntı yoluyla Roma hukukuna veya kanununa herhangi bir işaretle bulunduğunu nakletmemiştir. Hiçbir kimse az veya çok Roma hukukundan bahsetmemiştir. Bu da mavzubahis olması bir yana böyle bir şeyin söz konusu olmadığına delâlet etmektedir. Bazı Müslümanlar Yunan felsefesini tercüme ettiler. Fakat Roma hukukuna ait değil bir kitabı, herhangi bir kelimeyi veya bir cümleyi dahi tercüme etmemişlerdir. Bu da, yalnızca fetihlerin yapılmasıyla Roma hukukunun kökünden kazındığını göstermektedir.

İkincisi: Müsteşriklerin, Şam bölgesinde Roma hukukunu okutan ve Roma kanunları ile hükmeden birçok mahkemenin var olduğunu söyledikleri dönemde Şam bölgesi, birçok müçtehit, âlim, kadı ve hakimle doluydu. Roma kanunlarından ve hukukundan etkilenme olsaydı doğal olarak etki-

lenmenin ilk önce bunlarda olması gerekirdi. Fakat biz, yazılı olarak bizlere ulaşmış olan bu kişilere ait fıkhıta Roma hukukundan herhangi bir etkilenmenin ve bahsin varlığına rastlamamaktayız. Bilâkis onların fıkhıları Kitaba, Sünnete ve Sahabenin İcmasına dayanmaktadır. Şam bölgesinde yaşayan müçtehitlerin en meşhuru İmam-ı Evzai'dir. İmam-ı Evzai, Şam bölgesinde Roma hukukunun okutulduğu okulların en büyüklerinin yer aldığını iddia ettikleri Beyrut'ta yaşadı, hayatının tamamını orada geçirdi ve orada vefat etti. Görüşleri birçok muteber fıkıh kitaplarında toplandı. İmam-ı Şafii'nin el-Ümm isimli eserinin yedinci cildinde Evzai'ye ait birçok hükümler yer almaktadır. Bu kitabı okuyan herhangi bir kimse Evzai'nin Roma hukukundan yerle gök arası kadar uzak olduğunu görecektir. Hatta Evzai'nin mezhebi ve onun hakkındaki rivâyetler incelendiği zaman Evzai'nin Ehl-i Hadis mezhebinden olduğu ve Hadise reyden daha fazla itimat ettiği açıkça görülecektir. Evzai'nin benzeri daha birçok fakihlerin durumu da böyledir. Eğer herhangi bir etki olmuş olsaydı bu fakihlerde etkisini göstermesi gerekirdi.

Üçüncüsü: Müslümanlar, Allahu Teâla'nın bütün insanlara İslâm Şeriatı ile hitâp ettiğine ve Efendimiz Muhammed [Sallallahu Aleyhi ve Sellem]'in bütün insanlara gönderildiğine inanırlar: **"Biz seni ancak uyarıcı ve müjdeci olarak bütün insanlara gönderdik."**

[Sebe 28] Müslümanlar, İslâm Şeriatına inanmayan herkesi kâfir sayarlar. İslâm hükmünün dışındaki herhangi bir hükmün küfür hükmü olduğuna, alınmasının da haram olduğuna inanırlar. Bu nedenle İslâm inancına sahip olan ve bu inancına göre hareket eden bir kimsenin İslâm hükmünün dışında herhangi bir hükmü alması mümkün değildir. Özellikle de İslâmî fetihlerin yoğun olduğu ilk asırlarda Müslümanlar, İslâm risâletini taşıyorlar ve İslâm Davetini götür-

mek için ülkeleri fethediyorlardı. Onların, halkını küfürden kurtarmak için ülkeleri fethederken, kökünden kazıyıp atmak ve yerine İslâm hükmünü koymak için geldikleri yerleri, küfür hükümlerini almak için fethettikleri nasıl söylenebilir?

Dördüncüsü: Müslümanların ülkeler fethettikleri zaman medeniyet bakımından fethettikleri ülkelere daha aşağı bir seviyede oldukları iddiası da doğru değildir. Bu iddia doğru olsaydı Müslümanlar kendi hadaratlarını terk eder ve fethettikleri ülkelerdeki hadaratları alırlardı. Çünkü zayıf ve güçsüz fikir değil, güçlü fikir daha etkilidir. Üstelik Bizans'ın hâkimiyeti altında bulunan topraklarda taşınmakta olan hayat hakkındaki fikirlerin, İslâm ile çeliştiği de herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Müslümanlar, fethettikleri ülkelerin halklarını İslâm'a inanmaya zorlamamışlar, yalnızca onlardan cizye almakla yetinmişlerdir. Fakat İslâmî fikrin gücü ve İslâm hadaratının yüceliği, Roma fikirleri ve hadaratına üstün gelerek onu ortadan kaldırmıştır. Ve bu topraklarda yaşayan insanlar İslâm akidesine inanarak Müslüman olmaları ve gönül rızasıyla İslâm'a göre bir hayat yaşamaları, İslâm fikirlerinin Roma hukukunun ve düşüncelerinin kökünü kazıdığına ve yerini aldığına delâlet etmektedir. İşte konuşan bu vakia, Roma hadaratının İslâm hadaratından daha güçlü olduğunu ve İslâm fıkhnının Roma hukukundan etkilendiği iddiasını ortaya atan müsteşrikleri yalanlamaktadır.

Beşincisi: Fikih ve fakih kavramları hem Kur'an'da hem de Hadis-i şerifler de geçmektedir. Müslümanlar, Romalılarla herhangi bir teşrî ilişkinin olduğunu da bilmiyorlardı. Zira Allahu Teâla şöyle demektedir: **فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ** "Her müslüman fırkadan bir grup cihada

gitsin, bir grup da kalsın ki dinde fakih olsun. Kardeşleri döndüklerinde öğrendiklerini onlara öğretsinler."

[Tevbe 122] Yine Nebi [SallAllahu Aleyhi ve Sellem] şöyle demektedir: *اللَّهُ بِهٖ خَيْرٌ يُفْقَهُ فِي الدِّينِ* "Allah kime hayır mu-

rad ederse onu dinde fakih kılar." [el-Buhari ve Muslim] Yine Ye-

men'e gönderdiği zaman Rasûlün Muaz'a ne ile hükmedeceksin? sorusuna Muaz'ın Allah'ın Kitabı ile sonra Rasûlünün Sünneti ile sonra da görüşümle içtihat ederim cevabı fikhın ta kendisidir. Sonra gönderdiği diğer valiler ve çeyrek asırdan biraz fazla süre içerisinde Sahabenin verdiği hükümler de fikhın ta kendisidir. Hal böyle iken "fıkıh" ve "fakih" kelimelerinin Roma'dan alındığı nasıl iddia edilebilir? "İddia edenin delil getirmesi, inkâr edenin de yemin etmesi gerekir" sözü Romalılarla herhangi bir teşrî ilişki kurulmadan önce Rasûlün söylediği bir söz olup Ömer'in Basra Valisi Ebu Musa'ya yazdığı bir mektupta geçmektedir. Ömer'in, Romalılarla herhangi bir teşrî ilişkisine girmediği ise bilinen bir olaydır. Müslümanlar bu kavramları İslâm'ın doğuşundan beri söyledikleri halde, "fıkıh" ve "fakih" kelimelerini, "iddia edene delil, inkâr edene de yemin vardır" kuralını, Müslümanların Romalılardan aldıkları nasıl söylenebilir?!

Bütün bunlardan İslâm fikhının Roma hukukundan etkilendiği safsatasının kesinlikle aslı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu iddialar Müslümanlara olan öfkelerinden ve kinlerinden dolayı için için kendini yiyen İslâm düşmanı müsteşriklerin/oryantalistlerin uydurmaları ve tuzaklarıdır...

İslâm fikhının Talmud'dan alındığı iddiasına gelince: Bu iddianın batıllığı asılsızlığı, efendimiz Musa ve İsa [Aleyhi's Selam]'a inen Tevrat ve İncil'i tahrif eden, ellerinde var olan kitapların ise kendilerinin yazdığı Tevrat ve İncil olduğu ve Allah'tan gelen asıl kitaplar olmadığı, ellerindeki Tevrat ve

İncil'in tahrif edilmiş yalanlarla dolu kitaplar olduğuna dair Kur'an'ın Yahudilere karşı yaptığı saldırılardan açıkça anlaşılmaktadır. Yahudilere karşı Kur'an'ın başlattığı bu saldırının içerisine, onların kitaplarından bir parça olan Talmud da girmektedir. Çünkü Talmud, Allah katından değildir. Dolayısıyla Talmud'dan herhangi bir şeyi almak İslâm'la çelişir. Üstelik Yahudiler Müslümanlardan ayrı kabileler olup Müslümanlarla beraber yaşamıyorlardı. Onlarla Müslümanlar arasında devam eden aralıksız savaşlar sonucunda Müslümanlar onları aralarından çıkarmışlardır.

Gerçek olan ve hissedilen vakıa şudur ki; İslâm fihî Kitab'a ve Sünnete veya Kitap ve Sünnetin işaret ettiği delillere göre istinbat edilmiş hükümlerdir. Bir hükmün aslı şer'î delile dayanmazsa İslâmî hükümlerden sayılmadığı gibi İslâm fihînden da sayılmaz.